

Fejezetek Egyiptom modern kori történetéből

1805–2013

GAZDIK GYULA

Dialog Campus

FEJEZETEK EGYIPTOM MODERN KORI TÖRTÉNETÉBŐL
(1805–2013)

Gazdik Gyula

FEJEZETEK EGYIPTOM
MODERN KORI
TÖRTÉNETÉBŐL

(1805–2013)

DIALÓG CAMPUS KIADÓ ❖ BUDAPEST

A kiadvány a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” című projekt keretében került kiadásra.

Szakmai lektor
N. Rózsa Erzsébet

© Dialóg Campus Kiadó, 2017
© Gazdik Gyula, 2017

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS	9
1. EGYIPTOM BELÉPÉSE A MODERN KORBA	13
1.1. Mohamed Ali reformjai és ezek hatásai	13
1.2. Az átalakulási folyamat második fázisa, a földmagántulajdon legalizálása	16
1.3. A külső függés elmélyülése, a brit okkupáció előzményei	19
1.4. A külső kihívásra adott ideológiai válaszok a 19. század utolsó harmadában	25
2. A BRIT OKKUPÁCIÓ ÉVTIZEDEI	29
2.1. Intézményi, gazdasági változások az első világháborúig	29
2.2. A nacionalizmus politikai-ideológiai jelentkezése a századelőn	32
2.3. Az 1919-es forradalom, a „függetlenség” kivívása	35
2.4. Az „alkotmányos időszak” politikai jellegzetességei	39
2.5. Az 1920-as évektől jelentkező eszmeáramlatok főbb jellemzői	43
2.6. Gazdasági folyamatok a parlamentáris korszakban	49
2.6.1. Az átalakulás jellemzői a mezőgazdaságban	49
2.6.2. A fejlődés főbb jellegzetességei a gazdaság más területein	53
3. AZ 1952-ES FORRADALOM ELŐZMÉNYEI ÉS ELSŐ FÁZISA	57
3.1. A térségbeli hatalmi erőter megváltozása	57
3.2. A külpolitika iránya, a válságtényezők súlyosbodása Egyiptomban 1945 után	61
3.3. A Szabad Tisztek Mozgalmának szervezkedése és hatalomátvétele	63
3.4. A forradalom konszolidálódása, a földreform és az új alkotmány	68
3.5. Külpolitikai útkeresés a forradalom után, a szuezi válság	74
4. A NÁSZERI POLITIKA KITELJESEDÉSE	85
4.1. Belpolitikai változások, fúziós kísérletek, az iraki fordulat kihatásai	85
4.2. Az újabb földreform és államosítási hullám következményei	91
4.3. A Népi Erők Nemzeti Kongresszusa, a nászери szocializmuskoncepció főbb elemei	96
4.4. Újabb térségbeli hatalmi átrendeződés	99
4.5. A gazdaságpolitika szaporodó kérdőjelei, a belső feszültség fokozódásának jelei	103
4.6. A harmadik arab–izraeli háború és következményei	104
4.7. A posztnászериánus korszak főbb alkotmányjogi, politikai intézményi változásai	109

5. A NÍLUS-PARTI POLITIKAI FÖLDRENGÉS ELŐZMÉNYEI	113
5.1. A terrorizmus elleni háború kihatásai	113
5.2. Politikai változások a Mubarak-korszak utolsó éveiben	116
5.3. A Muszlim Testvérek a mubaraki korszak utolsó éveiben	118
5.4. Változások Amerika térségbeli politikájában az Obama-korszak kezdetén	120
5.5. Gazdasági változások az arab tavaszt megelőző időszakban	123
6. A „TAHRÍR FORRADALOM”, MUBÁRAK TÁVOZÁSA	127
6.1. A forradalom első szakasza, 2011. január 25–28.	127
6.2. A forradalom második szakasza, 2011. január 29. – február 11.	133
7. A POSZTMUBÁRAKI ÁTMENET POLITIKAI FOLYAMATAI	141
7.1. A posztmubaraki korszak első hónapjai	141
7.2. A posztmubaraki átmenet alkotmányjogi sajátosságai	145
7.3. Magas szintű látogatások, az egyiptomi fordulat külső megítélése	150
7.4. A politikai polarizáció erősödése, az „alkotmány feletti elvek”	154
8. VÁLASZTÁSOK, POLITIKAI KIHATÁSOK	161
8.1. A fontosabb politikai pártok programjai, választási koalíciók	161
8.2. A választási törvény megszületése	169
8.3. A parlamenti választások	171
8.4. A Muszlim Testvérek és a hadsereg hatalmi harcának elmélyülése	175
8.5. Amerikai „vendégjárás” Kairóban	178
8.6. Vihar az alkotmányozó gyűlés körül	183
8.7. Elnökválasztás az „alkotmányos puccs” árnyékában	185
9. MOHAMED MURSZI ELNÖKI IDŐSZAKA	195
9.1. Az elnökválasztás visszhangja	195
9.2. Egy különös államfői eskü, kísérlet a parlament reaktiválására	198
9.3. Az elnökválasztást követő magas szintű amerikai látogatások	199
9.4. A regionális diplomácia kezdeti lépései	203
9.5. Az új kormány megalakulása, Murszi újabb politikai bombája	207
9.6. Gázai „visszakapcsolás”, újabb diplomáciai nagyüzem	211
9.7. Ismételt jogi izspirkózás, Murszi „nagy ugrása”, az új alkotmány	218
9.8. Murszi elnöki működésének utolsó hónapjai	223
FELHASZNÁLT IRODALOM	235

Anyám emlékének

Bevezetés

Az Afrika és Ázsia találkozási pontjánál fekvő, a Mediterráneum részeként Európával is érintkező, több mint 7000 éves civilizációs örökséggel rendelkező Egyiptom az arab világ legnépesebb és legnagyobb kulturális kisugárzással rendelkező állama. A körülbelül 1 millió négyzetkilométer kiterjedésű ország geostratégiai fontosságát a földrajzi fekvése mellett nagyban növeli a Földközi-tengert a Vörös-tengerrel összekötő Szezei-csatorna – itt bonyolódik a világ tengeri kereskedelmének 8 százaléka (2015). A vízi út nemrég végrehajtott bővítésének eredményeként néhány éven belül az áthaladó hajók számának megduplázódására számítanak.¹ A közel-keleti kőolajexport szempontjából a Szezei-csatorna mellett stratégiaileg fontos szerepe van a Szezei-től a Földközi-tengerig húzódó, napi 2,5 millió barrel kapacitású Szezei–Mediterrán (SuMed) kőolajvezetéknek.

Egyiptom a térség egyik jelentős földgázkészlettel rendelkező hatalma. A főbb földgázmezők a Nyugati-sivatagban, a deltavidéken, a földközi-tengeri partvidék közelében lévő offshore lelőhelyeken, illetve a Levantei-medence határán, az egyiptomi területi vizek alatt lévő Zohr mezőben találhatók. Ez utóbbi a 850 milliárd köbméterre becsült készletével jelenleg a Földközi-tenger keleti medencéjének legnagyobb lelőhelye.² Egy, a földgázkészletekkel rendelkező államok sorrendjére vonatkozó, 2016 elején, a Zohr mezőre vonatkozó adatok figyelembevételével készült becslés Egyiptomot a 16. helyre sorolta.³ Az egyiptomi export szempontjából nagy fontossággal bír a Sínai-félszigeten lévő el-Aris térségéből Jordánián át a szíriai Homsz városáig megépített, izraeli és libanoni leágazással rendelkező, több mint 1000 kilométer hosszú Arab gázvezeték. Ez a térségbeli fejlemények miatt az elmúlt években jórészt használaton kívül került, azonban ismételt stratégiai felértékelődését az elkövetkezendő években egyáltalán nem lehet kizárni. A másik fontos energiahordozó, a kőolaj tekintetében Egyiptom – 2016 elején 4,5 milliárd barrelre becsült készletével – a világrangsorban a 27. helyet foglalta el.⁴ A fontosabb olajforrások a Nyugati- és a Keleti-sivatagban, a Sínai-félszigeten, a deltavidéken, a Szezei-öbölben és a földközi-tengeri offshore lelőhelyeken találhatók.

Egyiptom az arab világ és a fekete-afrikai térség legnagyobb hadsereggel rendelkező állama: aktív állománya 470 ezer főt számlál, míg a mozgósítható tartalékosok száma 2017 elején 800 ezer főt tett ki. Ezzel a világrangsorban a számításba vett 127 ország közül a 12. helyet foglalja el.⁵ A közigazgatási beosztását tekintve 27 kormányzóságra felosztott országban a mostoha természeti feltételek miatt a lakosság több mint 90 százaléka a Nílus mentén, illetve

¹ A 193 kilométer hosszú csatorna 2015-ös, a hajók várakozási idejének csökkentése érdekében történt kibővítésekor egy 35 kilométeres párhuzamos vízi utat építettek, s további 37 kilométeres szakaszon bővítést és mélyítést hajtottak végre. A tervek szerint az átkelő hajók száma 2023-ra a jelenlegi napi 49-ről 97-re, az éves bevétel a 2015-ös 5 milliárd körüli szintről 13,2 milliárd dollárra növekszik. Lásd: ABAZA–MAHMOUD (2015)

² FLAK–SCHAPS (2016)

³ The World Factbook (2017a)

⁴ Uo.

⁵ *Egypt Military Strength. Current military capabilities and available firepower for 2017 detailed.* (2017)

a deltavidéken él. Egyiptom területének mindössze 3,6 százaléka művelhető, az évente több termésbetakarítást lehetővé tevő vetésterület 2,8 százalékot tesz ki. Az ország nagyobb része sivatag, erdőség a terület mindössze 0,1 százalékát borítja.

Az egyiptomi kormányok számára az egyik legnagyobb kihívás a népességnövekedés következményeinek kezelése. A szaporodási ráta, amely a Mubárak-korszak végén, 2010-ben 1,96 százalékot tett ki,⁶ a rezsim bukása után jelentősen növekedett: a 2010–2015 közötti éves átlag ENSZ-adatok szerint már 2,2 százalék volt.⁷ A populáció hivatalos adatok szerint 2016 végén 92,8 millió főt tett ki, 2017 tavaszán már túllépte a 93 milliót.⁸ A nem hivatalos adatok ennél jóval magasabb mutatókat említenek. Az előrejelzések szerint 2030-ra a lakosság száma megközelíti a 120 milliót, 2050-re pedig eléri a 150 millió főt.⁹ A népességnövekedés következtében különösen nagy nyomás nehezedik a városokra. Az itteni populáció 2015-ben az ország lakosságának 43 százalékát tette ki.¹⁰ A népességnövekedést tekintve Kairó a világ vezető metropolisza. A várakozások szerint 2017-ben a főváros lakossága mintegy félmillió fővel növekszik. Nagy-Kairó (Kairó, a gízai és a kaljúbijjai régió egy része) területén 2016 derekán 23 millió lakos élt. Az ország második legnagyobb városának, Alexandriának 2017 elején már 4,9 millió lakosa volt, az itteni populáció az év végéig eléri az 5 milliót.¹¹ A túlszűfolt Kairó tehermentesítésére a kormányzat tervbe vette egy új főváros felépítését, ennek megvalósítását azonban finanszírozási gondok miatt, úgy tűnik, egyelőre elhalasztották.

A népességnövekedés kérdőjelek egész sorát veti fel a jövőre nézve, de a helyzetből eredő biztonsági kockázati tényezők természetesen nem pusztán Egyiptomot érintik. Az egyik leg súlyosabb kérdés a fokozódó vízhiány. Jelenleg egy lakos 160 ezer gallon (1 gallon = 3,78541 liter) vizet használ fel évente, 2030-ra egy lakosra már csak 130 ezer gallon jut.¹² A lakosság által felhasznált víz 98 százaléka a Nílusból származik, így a helyzetet még inkább kiélezheti, ha az Etiópiában működésbe lépő Nagy Reneszánsz Gát miatt kevesebb víz jut a folyó egyiptomi szakaszára. Egy másik súlyos probléma a munkanélküliség, amely 2016 utolsó negyedében elérte a 12,4 százalékot, ami némi csökkenést mutat az előző év hasonló időszakához képest, de még mindig magas.¹³ Különösen összetett problémát jelent a fiatal munkavállalók helyzete. 2016 első negyedében a 15–29 év közötti munkavállalók 27,3 százaléka munkanélküli volt, amelyből 36 százalék közép-, illetve felsőfokú képzéssel rendelkezett.¹⁴ A fiatalok helyzetéről még drámaibb képet kapunk, ha az említett korcsoportból a munkavállalói nyilvántartási rendszeren kívülieket is ideszámítjuk. Egy 2017 elején közzétett kimutatás szerint az ebben a csoportban lévő fiatalok 40,7 százaléka nincs alkalmazásban, nem vesz részt oktatásban vagy valamilyen egyéb képzésben.¹⁵ Az anyagi háttér hiányában egyre több fiatalnak nem áll módjában időben családot alapítani.

A növekvő népesség élelmiszerral való ellátása mind nagyobb kihívást jelent a hivatalban lévő kormányok számára. Egyiptom élelmiszer-szükségletének körülbelül 60 százalékát kül-

⁶ The World Bank (2015)

⁷ UN Data (2017)

⁸ SCHWARTZSTEIN (2017)

⁹ Uo.

¹⁰ The World Factbook (2017b)

¹¹ Aswat Masriya (2017)

¹² SCHWARTZSTEIN (2017)

¹³ The World Bank (2017a)

¹⁴ MOUNIR (2016)

¹⁵ The World Bank (2017b)

földről hozza be, az ország hosszú ideje a világ legnagyobb gabonaimportőre. Az élelmiszerárak az inflációs hatások, a nemzeti valuta gyengülése következtében az elmúlt években jelentősen emelkedtek. Ahhoz, hogy a lakosság számottevő része ki tudja védeni az áremelkedések hatásait, a GDP növekedési ütemének a szaporodási ráta legalább kétszeresét kellene elérnie. De ez koránt sincs így, mivel a GDP-bővülés a 2010–11 és 2013–14 közötti időszak átlagában csak 2 százalék volt, a 2015–16-os pénzügyi évben elérte a 4,3 százalékot,¹⁶ de a szaporodási ráta 2015-ben 2,4 százalék volt.¹⁷ A növekedés előtt óriási akadályt képez a szegénységi küszöb alatt élők számának növekedése: az országos átlag 2015-ben gyakorlatilag elérte a 28 százalékot, de Felső-Egyiptomban az arányuk 60 százalék volt.¹⁸ Nagyon sok család él a szegénységi küszöb közelében, rengetegen kényszerülnek arra, hogy egyéb munkavállalással egészítsék ki a fizetésüket. Az egy főre jutó GDP vásárlóerő-paritáson számolva a 2016-os becslések szerint 12 100 dollárt tett ki, ezzel az ország a világrangsorban a 125. helyen áll.¹⁹ Az oktatásügy régóta meglévő szűk keresztmetszetei s számos egyéb tényező miatt a 15 év feletti populációnak gyakorlatilag az egynegyede analfabéta.²⁰ Ennél jóval nagyobb arányú a funkcionális analfabéták száma.

A felekezeti megoszlást tekintve 90 százalékban muszlimok, 10 százalékban keresztények által lakott arab ország modernizációjának felgyorsítása előtt rövid és középtávon jelentős akadályok tornyosulnak. A kihívások leküzdése nem lesz egyszerű, mivel ez nem pusztán a belső viszonyok, hanem a regionális és nemzetközi feltételek alakulásának is a függvénye. Ez utóbbit befolyásolja, hogy az arab tavasz bekövetkeztével – képletesen szólva – a gát egy széles szakaszon átszakadt a Közel-Keleten, s napirendre került a térségbeli hatalmi *status quo* imperialisztikus újrendezése. A 2010 végén Tunéziából kiinduló politikai lavina emberéletben, anyagiakban már eddig is hatalmas árat követelt. Az ENSZ Nyugat-ázsiai Gazdasági és Szociális Bizottságának (ESCWA) tavaly megjelent kimutatása szerint a térség gazdaságai 2015 végéig 614 milliárd dollár kárt szenvedtek.²¹ Noha az események Egyiptomban nem csaptak át nyílt polgárháborúba, a veszteségek itt is jelentősek voltak. Ez megmutatkozott többek között az ország egyik fő bevételi forrását jelentő turizmus nagy fokú visszaesésében, a tőke kivonásában, a külföldről érkező átutalások és a GDP csökkenésében, a munkanélküliség növekedésében, valamint az ellátási gondok súlyosbodásában.

Az arab tavasz kezdetén a média által megszólaltatott szakértők nagy része az eseményeket értékelve a tömegek elementáris erővel felszínre törő szabadságvágyáról, a demokratikus átalakulás mind szélesebb körű támogatottságáról beszélt. A perspektívák felvázolásában (sok más mellett) nem sok hely jutott a tradícióknak, az eltérő politikai kultúrának. A mainstream vélekedéstől eltérő álláspontot Egyiptom esetében is viszonylag kevesen fogalmaztak meg. Közéjük tartozott Ellis Goldberg, a Kairói Amerikai Egyetem tanára, aki a „mubarakizmus Mubarak nélküli” tovább élését, egy átmeneti periódus kozmetikai változásait követő folytatódását, az elmúlt évtizedek autoritárius rendszeréhez való visszatérést valószínűsítette.²² Goldbergnek alapjában véve igaza lett: az 1952-es egyiptomi forradalom után kiépített rendszer fő támaszainak, a hadseregnek és a vele szorosan összefonódó államapparátusnak, vallási és politikai tényezőknek

¹⁶ The World Bank (2017a)

¹⁷ Mada Masr (2016)

¹⁸ Ahram Online (2016a)

¹⁹ The World Factbook (2017a)

²⁰ Ahram Online (2016b)

²¹ ESCWA (2016)

²² GOLDBERG (2011)

végül is sikerült megőrizniük a hatalmat. A közel három évtizedig a köztársasági elnöki székben ülő Hoszni Mubárak 2011. februári megbuktatása után kezdődő átmeneti időszakban, amely formálisan 2014 májusáig, Abdel-Fattáh al-Szíszi elnökké választásáig, ténylegesen azonban a Muszlim Testvérek sorából származó elnök, Mohamed Murszi 2013. júliusi eltávolításáig tartott, a demokratikus értékek támogatottsága is csökkent.²³

A francia hódítás időszakától (1798–1801) Egyiptomban végbemenő fejlődési folyamatokról könyvtárnyi irodalom és egyéb forrás áll rendelkezésünkre. A 19–20. század átfogó történeti összegzésére azonban kevesen vállalkoztak. Ezek közé tartozott P. J. Vatikiotis, a Londoni Egyetem 1997-ben elhunyt tanára, akinek a modern Egyiptom történetéről szóló munkái ma is nélkülözhetetlenek a korszak kutatói számára. A vizsgált időszak egyes periódusainak feldolgozottsága eléggé eltérő. A viszonylag részletesebben elemzett témakörök közé tartozik például a brit okkupációt követő, illetve a nászeri időszak.

Jelen kiadvány Egyiptom modern kori történetének négy korszakát mutatja be. Az első korszak kapcsán Mohamed Ali (ur. 1805–1848) centralizációs kísérletét, illetve ennek kudarca után a társadalomban végbemenő átalakulást, a külső függés elmélyülését, s ennek a szellemi életre gyakorolt hatásait elemzi. A második korszakról szóló rész a brit okkupáció utáni, a hatalmi-intézményi struktúrában végbemenő változásokkal, a gyarmati kapitalista fejlődés következményeivel, a két világháború közötti ún. alkotmányos időszak politikai sajátosságaival, a korszakban jelentkező eszmei-politikai irányzatokkal foglalkozik. A harmadik korszakot felölölő fejezet az 1952-es egyiptomi forradalommal, annak előzményeivel, a Gamál Abdel Nászér (1954–1970) nevével fémjelzett időszakokkal összefüggő kérdésköröket vizsgálja. A kilenc fejezetből álló mű utolsó tematikus egysége pedig az ezredforduló utáni évtized változásait, az arab tavasz itteni fejleményeit, a posztmubáraki korszak, illetve Mohamed Murszi elnöki időszakát (2012–2013) tárgyalja.

A könyv szerzője köszönetet mond N. Rózsa Erzsébetnek, aki értékes tanácsaival segítette a könyv megszületését, valamint a Nemzeti Közszerzői Egyetemnek, amely lehetővé tette az írás kiadását. Végül, de nem utolsósorban szeretnék köszönetet mondani feleségemnek, aki a munkához szükséges nyugodt körülményeket biztosította számomra.

Budapest, 2017. május 24.

Gazdik Gyula

²³ A Pew Research Center 2014 májusában közzétett felmérése szerint az egyiptomiak 44 százaléka nyilatkozott úgy, hogy a demokratikus viszonyokat a politikai instabilitás kockázatával is támogatja. Ez az arány 10 százalékos visszaesést mutatott az arab tavasz kezdeti időszakához képest. A csökkenés különösen a 2013-as fordulat után szembeötlő. Ezzel párhuzamosan a stabil kormányzást a „teljes körű demokráciával” szemben előnyben részesítők aránya 32-ről 54 százalékra módosult. A trendvonal változása e kérdésben egyenletesebb volt, de a növekedés itt is a hatalmi váltás után gyorsult fel. A 2011 utáni folyamatokról eléggé negatív véleményt tükrözött a „dolgok menetével” való elégedettség firtató kérdés. A Mubárak bukása utáni hetekben a változások irányát a megkérdezettek 65 százaléka ítélte meg pozitívan. A gazdasági-szociális helyzet, a közbiztonság romlása, a politikai-vallási ellentétek kiéleződése miatt azonban a mutató 2014 tavaszára 24 százalékra esett vissza. Ez a Mubárak kormányzásának utolsó időszakában mért adathoz képest is 4 százalékos visszaesést jelzett. A legnagyobb, több mint 20 százalékos visszaesés Murszi elnöki működése alatt következett be. Ennek ellenére az eltávolítását 2014-ben a megkérdezettek 43 százaléka helytelenítette. Lásd: WIKE (2014)

1. Egyiptom belépése a modern korba

1.1. Mohamed Ali reformjai és ezek hatásai

A gazdag történelmi múlttal rendelkező Nílus-parti ország 1517-től az Oszmán Birodalomhoz tartozott. A hódítás után a termelési viszonyok továbbra is az állami tulajdon dominanciájára épülő prekapitalista formáció keretei közé illeszkedtek. A számos civilizáció fejlődését meghatározó termelési mód azonban a maga totalitásában viszonylag rövid ideig állt fenn. A különböző adóberleti formák széles körű elterjedése, a terméktöbblet elsajátításában közreműködő közvetítő réteg megerősödése a feudalizációra emlékeztető jelenségek elszaporodásához vezetett, de ez önmagában még nem párosult az alapviszony minőségi átalakulásával. A decentralizációs folyamatok ekkor még nem tudták felbomlasztani a tradicionális faluközösségeket. A világgazdaságtól jórészt izolált, stagnáló társadalom szerkezetét a török időkben, a 19. század kezdetéig mindössze a rövid ideig tartó francia okkupáció (1798–1801) veszélyeztette. Bonaparte Napóleon egyiptomi katonai vállalkozása, amely a területet a szultántól átmenetileg elszakította, nem pusztán a pasalikot uraló mamlúk bejek fennhatóságát diszkreditálta, hanem a francia forradalom eszméit is megpróbálta bevinni Egyiptomba. A szekuláris ideológia – P. J. Vatikiotis szavaival élve – „idegen s visszatetsző” volt az itteni muszlimok számára, de mégis kétkedést váltott ki a vezető vallásmagyarázók egy részéből, annak tekintetében, hogy a világ, amelyben élnek, vajon mennyiben tökéletes.²⁴ Az 1799-ben Franciaországba szerencsésen visszahajózó Napóleon, valamint utódai – az 1800-ban Kairóban meggyilkolt Jean-Baptiste Kléber, valamint a muszlim hitre áttért, a hadsereg romjaival hazájába visszatérő Jacques-François Menou – számos reformlépést kezdeményeztek. Az átalakítás a tudományos élettől a közigazgatás átszervezéséig, illetve a földbirtokviszonyok számbavételéig több fontos területre kiterjedt. Noha Napóleon az itteni muszlimokat igyekezett meggyőzni arról, hogy a vallásukat nagyra becsüli, s jövetelének célja, hogy az egyiptomiakat megszabadítsa a mamlúkok uralmának zsarnokságától, mindez haszontalannak bizonyult: a muszlimok a franciákat egy keresztény hatalom képviselőinek, idegeneknek, hitetleneknek tekintették. Az ellenük való lázadások kegyetlen megtorlása, a súlyos adóterhek tovább erősítették az ellenállást. Napóleon Egyiptom kolonizálásáról szóló tervét a történelem gyorsan elsodorta, a rövid francia jelenlét azonban rést ütött a helyi társadalom izoláltságán. A modernizációs törekvések szellemisége a későbbi évtizedekben is számos vonatkozásban visszaköszönt.

A franciák távozását követő, több éven át tartó káosz után a stabilitást Mohamed Ali uralma hozta el, aki eredetileg a franciák ellen harcoló török erők részét képező albán alakulat tisztjeként, 1801-ben került Egyiptomba. A belharcokból győztesen kikerülő katonai vezetőnek 1805-ben sikerült magát kormányzóként (*váli*) elfogadtatnia a szultánnal. Őt tekintik a modern Egyiptom „atyjának”, aki állítólag analfabéta volt, de tisztában volt

²⁴ VATICIOTIS (1980) 38.

azzal, hogy a vezető államokhoz képest a rettenetes elmaradottságon mind birodalmi, mind pedig tartományi szinten mielőbb változtatni kell, ha nem akarnak teljesen kiszolgáltatott helyzetbe kerülni. Felfogására nagy hatással voltak III. Szelim szultánnak (ur. 1789–1807) az Új Rend néven ismertté vált modernizációs elképzelései, amelyek a konzervatív körök ellenállása miatt zsákutcába jutottak.²⁵ Egyiptom azonban a birodalmon belül kivétel volt, itt a pasalik visszafoglalása utáni sajátos helyzetre hivatkozva a szultánnak sikerült a földbirtokviszonyokat érintő reformokhoz zöld utat biztosítania. Ezt a Szelim örökébe lépő II. Mahmúd (ur. 1807–1839) is támogatta.

Az Egyiptomban, erőteljes centralizáció révén kialakítandó Új Rend első lépését, a földbirtokviszonyok átrendezését nyomós gazdasági okok is stimulálták. Az Európába, valamint a birodalom más tartományaiba irányuló kivitel a 18. század derekától jelentősen növekedett. A francia forradalom és a napóleoni háborúk következtében előállt tartós konjunktúra a korábnál is jobb elhelyezési lehetőségeket kínált az egyiptomi búza, rizs, gyapot, cukor, s textiltermékek számára. A kedvező piaci helyzet a falusi és városi kézműipar termelésének jelentős felfutását eredményezte. A prosperitás hasznából való részesedés mértéke természetesen a súlyos anyagi gondokkal küszködő kormánzatnak sem volt közömbös.

A központosítás, a világgazdasági konjunktúra kiaknázása, a mezőgazdasági termelés szabályozása azonban kivitelezhetetlen volt a terméktöbblet elsajátításában közreműködő közvetítő réteg egy jelentős részének a kiiktatása nélkül. Az adóbérlők eltávolítását Mohamed Ali 1806-tól, több lépcsőben hajtotta végre. A kairói citadellában, 1811 márciusában rendezett fogadáson nagy számban megjelenő mamlúk előkelőket – a szultán jóváhagyásával – albán testőrségével legyilkoltatta, vagyonukat, birtokaikat pedig elkobozta. Az ezt követő üldözések sok mamlúkot az ország elhagyására, a más rétegekből származó adóbérlők többségét pedig birtokaik önkéntes feladására készítették. Az 1814–1816 között végrehajtott kataszteri felmérés már azt regisztrálta, hogy a földterületek egy jelentős része közvetlen állami ellenőrzés alá került. Az állami földtulajdon szerepének megerősítésére tett lépések mellett az alkirály széles körű monopoljogokat érvényesített az iparban és a kereskedelemben. Egy sor manufaktúraüzemet is építtetett, amelyek a nagyszabású katonai vállalkozások igényeit elégítették ki.²⁶

Látványos eredményei ellenére azonban Mohamed Ali a fejlődést nem tudta alapvetően más irányba terelni, mivel a nagy fokú centralizációt csak viszonylag rövid ideig sikerült fenntartania. Gazdasági vonatkozásban a napóleoni háborúkat követő évek dekonjunktúrája a mezőgazdasági termékek kivitelét visszavetette, a rentábilisabb európai termékek fokozódó beáramlása a kézműipart igen érzékenyen érintette. A katonai szerepvállalások a kincstárt mindinkább lemerítették, a nagy fordulat azonban az 1830-as évekkel következett

²⁵ A szultán által kezdeményezett reformok középpontjában a hadsereg, a pénzügyi szféra modernizálása mellett a birtokviszonyok átalakítása állt. Az uralkodó el akarta törölni az adóbérlőket, s felül akarta vizsgálni az adománybirtokosok haszonélvezeti jogát. Lásd: HOURANI (1962) 44–46.

²⁶ A szultán utasítására 1811-ben kezdődött a vahhábiták elleni, hosszú évekig tartó háború, három évvel később pedig a kelet-szudáni katonai hadjárat, majd az alkirály 1825-ben, a szultán oldalán bekapcsolódott a görög felkelők ellen vívott harcba. Mohamed Ali 1833-ban és 1839-ben megpróbálta megkérdőjelezni a szultán autoritását, aki ezt a kihívást csak a nagyhatalmak támogatásával tudta elhárítani. Az 1840-es londoni egyezmény az egyiptomi pasalikot Mohamed Alinak és utódainak biztosította, illetve a szíriai régió feletti ellenőrzését élete végéig megtarthatta.

be. A folyamatos cserearányromlás kihatásait az 1836-ban kezdődő világgazdasági recesszió nagyban súlyosbította. A Nagy-Britannia és az Oszmán Birodalom között két évvel később aláírt egyezmény, amely az angol árukat mindössze 5 százalékos vámmal terhelte, s a monopoljogokat korlátozta, Mohamed Ali addigi gazdaságfejlesztési elképzeléseit megkérdőjelezte. A londoni kormány számára rendkívül fontos volt, hogy a birodalmon belül az egyiptomi viszonyok mielőbb megváltozzanak. A fordulat a nyugat-európai termékek korábrinál jóval erőteljesebb beáramlását idézte elő, s ennek katasztrofális kihatásai voltak az egyiptomi iparra nézve. A fokozódó konkurenciát az erőszakos munkaerő-toborzással és egyre nagyobb ráfizetéssel dolgozó állami manufaktúrák nem bírták, s ezek nagy részét bezárták, illetve bérbe adták.²⁷ A fokozódó terhek enyhítését szolgáló intézkedések az agrárszférában gyorsan reprodukálták a korábban eltávolított közvetítő réteget. A decentralizációs lépések eredményeként a földterületek jelentős része az adóbérlők, a tisztviselők, a katonatisztek, illetve az uralkodócsalád tagjainak ellenőrzése alá került.

A Mohamed Ali időszakában végbemenő átalakulási folyamat jelentős kihatással volt a szellemi életre. A Napóleonnal érkező francia tudósokkal való kontaktus hatására vezető értelmiségiek egy csoportja mind erőteljesebben szorgalmazta a radikális társadalmi változások szükségességét. Közülük többen is támogatták Mohamed Ali recentralizációs törekvéseit. Egyik vezető képviselőjük Haszan al-Attár sejk volt (1766–1835), aki 1831-től, élete utolsó szakaszában az al-Azhar nagysejkje lett. Az intézmény oktatási struktúrájában több változtatást hajtott végre, az ország átalakítása érdekében számos reformot sürgetett, s gyakorta hangsúlyozta, hogy be kell hozni Egyiptomba minden olyan tudást, amely ott ismeretlen.²⁸

A társadalom átalakításán munkálkodó egyiptomi alkirály nemcsak külföldi szakembereket hívott az országba, hanem 1809-től kezdve mind nagyobb számban küldött tehetséges fiatalokat hosszabb-rövidebb nyugat-európai tanulmányutakra.²⁹ Ezekre az értelmiségiekre a kontinens szellemi áramlatai, tudományos eredményei nagy hatást gyakoroltak. A század első felében külföldön tanult fiatalok legkiemelkedőbb képviselője Rifáat al-Tahtávi (1801–1873) volt. Haszan al-Attár sejk tanítványa 1826-tól öt évet töltött Párizsban, ahol idejét jórészt a francia felvilágosodás tanulmányozásának szentelte. A kor „divatos” utópista szocialista áramlatai közül elsősorban a saint-simoni elképzelések keltették fel érdeklődését mélyebben. Hazatérése után nem sokkal a Nyelvek Iskolájának vezetője lett, Voltaire- és Rousseau-műveket fordított arabra, de természetesen számos önálló írást is publikált.

Leghíresebb munkája *Manáhidzs al-albáb al-maszrija fi mabáhidzs al-ádáb al-asz-rija* (Utak az egyiptomi lélek számára a korabeli művészetek élvezetéhez) címmel 1869-ben jelent meg. Tahtávi ebben az írásban többek közt nagy figyelmet szentel az uralkodó és a nép kapcsolatának. A francia felvilágosult gondolkodók hatására ő is hangsúlyozza, hogy a hatalom legfőbb forrása a néptől ered, amelyet a választott uralkodónak nincs joga kétségbe vonni, és önkényuralmat megvalósítani. Az uralkodónak ismernie kell a nép

²⁷ 1837-ben még 29 gyapotfeldolgozó manufaktúra és 8 gőzgép volt az országban, ezekből 1840-ben már csak 15, illetve 2 működött. Lásd: RIVLIN (1961) 197–198.

²⁸ AHMED (1960) 5.

²⁹ Csernovszkaja adatai szerint 1826–1882 között több mint ezer diák tanult Nyugat-Európában. Ennek több mint a fele Franciaországban, 16 százaléka Nagy-Britanniában, 23 százaléka pedig más nyugat-európai városokban. Lásd: CSERNOVSZKAJA (1979) 28.

életét, s jól felkészült tisztviselőgárdára támaszkodva mindent meg kell tennie alattvalói felemelkedésének biztosítása érdekében. Tahtávi az uralkodócsalád mellett három rendet különböztet meg a társadalomban: a vallásmagyarázókat (*ulamá*), a katonákat és a közvetlen termelésben részt vevőket. A szerző az ország előrehaladásának egyik legnagyobb akadályát a konzervatív gondolkodásmód és az elavult törvények visszahúzó erejében látta. Ezzel összefüggésben hangsúlyozta, hogy a saría értelmezését mindig a kor követelményeihez kell igazítani. Az ulamák azonban ezt a reinterpretálást csak akkor tudják megfelelően elvégezni, ha a világról, a kor tudományos eredményeiről megfelelő ismeretekkel rendelkeznek. Sajnálattal állapította meg, hogy hiányos felkészültségük miatt az al-Azhar hittudósai képtelenek e feladat elvégzésére. A szerző írásában a történelmet ókorra és modern korra osztotta. A kettő közti választóvonalnak az iszlám megjelenését tekintette, amely szerinte az emberiség történetének legfontosabb eseménye. Nem vetette el a fáraók korának örökségét, az iszlám periódusában bekövetkező hanyatlásért pedig a mamlúk és török uralkodókat hibáztatta. Mohamed Alit és utódait viszont a korábbi dicsőséges hagyományok folytatóinak tekintette. Európa vezető szerepével kapcsolatban aláhúzta, hogy az európai államok a sikereiket a tudományos eredmények felhasználásának köszönhetik, de ugyanakkor emlékeztetett arra is, hogy a kontinens országai számára az ezzel kapcsolatos első impulzusokat az araboktól átvett tudományos eredmények jelentették. A korszerű tudományos-technikai vívmányok adaptálását elengedhetetlenül szükségesnek tartotta, ugyanakkor figyelmeztetett arra is, hogy ezek átvétele csak addig a pontig lehetséges, amíg ez nem veszélyezteti a vallást.

Tahtávi írásában többször is visszatért a haza (*vatan*) fogalmának értelmezésére. Az eredetileg csak az adott lakóhelyet jelentő szó nála jóval szélesebb jelentéstartalmat kapott. A *vatan* fogalmát tágabb és szűkebb értelemben használta. Az előző az iszlám hívők közösségének (*umma*), az utóbbi pedig ezen belül egy kisebb közösségnek a szolidaritása. Erre vonatkozóan többek között azt írja, hogy: „A valláson kívül van egy nemzeti összetartó kötelék. Mindazok, akik ugyanabban a hazában élnek, morális kötelességük, hogy annak felvirágoztatásán, rendszerének tökéletesítésén dolgozzanak.”³⁰ Tahtávi tehát a szélesebb értelemben vett *umma* prioritásának elismerése mellett nagy jelentőséget tulajdonított a kisebb közösségek összetartozásának. Ezek a közös vallással rendelkező „nemzetek” szerinte területi, kulturális, illetve történelmi kötelékek által különböznek egymástól. Egy-egy ilyen közösségbe a nem muszlim kisebbséget is beleértette.

Tahtávi előbb ismertetett nézetei hosszú időn át irányadók voltak a későbbi generációk számára. Gondolataiból kivehető, hogy a század első felében Európában tanult értelmiségiek nem pusztán impresszióik közvetítésére szorítkoztak, hanem tapasztalataikat a fennálló értékek figyelembevételével próbálták alkalmazni.

1.2. Az átalakulási folyamat második fázisa, a földmagántulajdon legalizálása

Mohamed Ali 1849 augusztusában halt meg, de már korábban távozott az egyiptomi politika színpadáról: a betegség következtében uralkodásra képtelenné vált alkirály a szultán egyetértésével 1848 szeptemberében fia, Ibráhím javára lemondott a pasalik kormányzá-

³⁰ HOURANI (1962) 78–79.

sáról. Azonban a francia forradalom évében született, félelmetes hírű hadvezér az országot alig két hónapig kormányozta: november 10-én bekövetkezett halála után Mohamed Ali unokája, I. Abbász, majd pedig – 1854-ben – a nagy uralkodó másik fia, Szaíd követte. Ibráhím pasa családjának azonban sikerült a trónt hosszú évtizedekre megszereznie. Fiának, Iszmáilnak (ur. 1863–1879) 1866-ban – jelentős vesztegetési összegek ellenében – sikerült elérnie a szultánnál, hogy ne a Mohamed Ali-dinasztia legidősebb férfi tagja, hanem az ő családjának elsőszülött fiúgyermeké örökölje az alkirályi titulust.³¹ Ráadásul ezt a címet az 1867-es szultáni rendelet értelmében a szuverén és a vazallus uralkodó közötti átmenetre utaló *kedive* elnevezésre cserélhette fel. Fia, Taufik (ur. 1879–1892) és unokája, II. Abbász (ur. 1892–1914) is ezt a titulust viselte.

A Nílus-parti ország fejlődésében a világgazdaságba történő integrációval párhuzamosan, a 19. század második felében nagy horderejű változások mentek végbe. Ezek közül elsőként említhető a földmagántulajdon legalizálási folyamata, amely Szaíd pasa 1858. augusztusi földtörvényével vette kezdetét.³² A néhány hónappal az ottomán földtörvény³³ után született rendelkezés faluközösségeket érintő része megszüntette az adózás kollektív felelősségét, a közösség tagjai által művelt földterület időszakos újraelosztását, amely az ország egyes részein még a 19. század elején is elég elterjedt gyakorlat volt. A rendeletet követően a közösség legfontosabb feladatai közül a közmunkák kötelező elvégzése maradt érvényben.

A törvény „teljes jogú birtokosként” ismerte el a paraszti földek és a hasonló jogállású kisebb adománybirtokok hasznélvezőit, amennyiben a területet öt évig művelik, s vállalják a megállapított adóterheket. A rendelkezések ebben az esetben lehetővé tették a föld hatósági engedéllyel történő átruházását, elzálogosítását, illetve bérbeadását. Szaíd földtörvénye „teljes jogú magántulajdonosként” ismerte el azt a birtokost, aki az előbb jelzett feltételek mellett még megfelelő ingatlan létrehozását is vállalta. A nagyobb földbirtokok közül a törvény magántulajdonban lévőnek ismerte el azokat a területeket, ahol a hasznélvezők az uralkodócsalád tagjai voltak. Ugyancsak ebbe a kategóriába kerültek azok a területek, ahol a birtokosok úgy kaptak hasznélvezeti jogokat, hogy vállalták a földművelésre alkalmassá tételét. Szaíd rendelete a magántulajdont csak néhány kategóriában engedélyezte, de mégis döntő fordulatot jelentett a korábbi korszakokhoz képest. Némi megszorítással, de végül is joggal írhatta az 1858-as törvény elemzése során Charles Issawi, hogy „[...] a munkaerő és a föld áruvá vált”.³⁴

A földmagántulajdon általánossá válása a század utolsó harmadában következett be. Szaíd törvényei nem érintették azokat az uhdának nevezett nagyobb birtokokat, amelyekhez

³¹ A szultáni rendeletét cserébe Iszmáilnak vállalnia kellett, hogy az isztambuli kincstár kiadásaihoz való éves hozzájárulás összegét 400-ról 750 ezer egyiptomi fontra emeli. A szultán azt is engedélyezte, hogy a hadserege létszámát megemlje, illetve saját pénzt veressen. Lásd: Vatikiotis (1980) 75.

³² A törvényről részletesen lásd: Baer (1959) 63–67.; Baer (1962) 8–11.

³³ Az 1858. áprilisában, Isztambulban kibocsátott földtörvény egyebek mellett világosan elhatárolta az egyes földkategóriákat a szultán közvetlen ellenőrzése alatt álló tartományokban. Ezek között szerepeltek magántulajdonban, hasznélvezetre átadott, vallási alapítványok ellenőrzése alatt álló, közcélú, a faluközösség kollektív használatában lévő és megműveletlen területek. Lásd: Bonne (1948) 115–124.

³⁴ Issawi (1963) 22.

a haszonélvezők adóbérllet formájában jutottak hozzá.³⁵ E birtokok növekedése még Iszmáíl kedive időszakában is több éven át folytatódott, a súlyos pénzzavarban lévő uralkodó végül is arra kényszerült, hogy bizonyos anyagi ellenszolgáltatás fejében jogilag is magántulajdonú területeknek ismerje el ezeket. Az ennek kapcsán 1868 márciusában kibocsátott rendelete egyben az addigi adóbérlleti rendszert is megszüntette.

Ezt követően több lépcsőben került sor a paraszti földterületek státuszának fokozatos rendezésére. Az 1866-os rendelet megengedte e földek végakarát szerinti hagyományozását, szemben az addigi szokásjoggal, amely általában csak a közvetlen fiúutód számára tette lehetővé a föld öröklését. A kedive 1871-ben kiadott, ún. *mukábara* (megváltási) törvénye tulajdonjogot biztosított azoknak a paraszti birtokosoknak, akik az adót hat évre előre kifizették, de ezen hamar túllépve a mukábara kifizetését 1874-ben kötelezővé tette. Iszmáíl utóda, Taufík kedive 1880-ban a tulajdonjogot okirattal is megerősítette, s ezzel együtt a törvényt hatályon kívül helyezte. Ennek eredményeként a magánszemélyek ellenőrzése alatt álló földterület döntő hányada *de jure* is magántulajdonba került. Taufík ugyanebben az évben a pénzbeli adózást is kötelezővé tette, ennek egyik negatív következménye az lett, hogy a század utolsó évtizedeiben az adóterhek miatt sok kiszolgáltatott helyzetbe került fellah kénytelen volt a parcelláját átengedni a nagy földbirtokosoknak, külföldi jelzálogügynökségeknek és uzsorásoknak.

A század második felében végbemenő átalakulás a faluközösségek bomlását is teljessé tette. Taufík 1881-ben kibocsátott rendelete lehetővé tette az egyetlen megmaradt közös tevékenységnek, az öntözéssel kapcsolatos közmunkának a pénzzel történő megváltását, illetve „helyettes állítását”. De ezzel a lehetőséggel csak a fellahok egy szűk rétege tudott élni. Az 1882-es brit okkupáció után a britek a korábbi negatív indiai tapasztalatokból okulva nagy figyelmet fordítottak az öntözéssel kapcsolatos teendők folyamatosságának biztosítására, a rendszer korszerűsítésére.³⁶ A medencés öntözésről az ún. perennialis öntözésre való áttérés nem pusztán technikai szempontból volt hasznos, hanem feleslegessé tette a lakosság tömeges mozgósítását. A gépek növekvő felhasználása a korábbiakhoz képest csekély, de rendszeresen fizetett munkaerő révén jóval kifizetődőbbnek bizonyult. Mindezek következtében az öntözéssel kapcsolatos kényszerű közmunka az 1890-es évekre végleg megszűnt Egyiptomban.

A fellahok robotmunkája is egyre inkább visszaszorult a gyarmati időszak első évtizedeiben. A földesurak számára területük részleges bérbeadása, illetve napszámosokkal történő megműveltetése mind rentábilisabb lett. A bérlleti formák fejlődését a prekapitalista elemek kezdettől fogva igen súlyosan érintették. Az ebből származó ellentmondások a demográfiai nyomás talaján válnak majd különösen élessé a 20. század első felében. A korábbi nagyobb faluközösségi feladatok megszűnésével a közösség elöljárójának

³⁵ A korábbi adóbérlletekhez hasonló formák ismételt megjelenéséhez Mohamed Ali 1840. márciusi rendelete nyitotta meg az utat. Ez az udvari arisztokrácia tagjait az elnéptelenedő vagy más okból nem rentábilis állami birtokok adóbérllet formájában való átvételére kötelezte. A földbirtokosoknak, akárcsak a Mohamed Ali által korábban megszüntetett adóbérlleti területek esetében, itt is volt egy kisebb majorsági területe, amelyet a fellahok robotmunkában műveltek meg. A különbség a most uhdabirtoknak nevezett területeken abban állt, hogy a birtokosok csak az alkirály által engedélyezett maximumig emelheték a parasztság adóit. Az uhdaterületek gyorsan növekedésnek indultak: az 1840-es évek közepén 1 205 559 feddánt (1 feddán = 0,42 ha) tettek ki – ez a nagybirtokos haszonélvezők kezén lévő földek többségét jelentette. Lásd: RIVLIN (1961) 65.

³⁶ Indiában a brit kormány hosszú időn át elhanyagolta az öntözőcsatornák karbantartását, ez a 19. században sok helyütt periodikusan ismétlődő éhínséghez vezetett.

(*umda*) a funkciói is fokozatosan megváltoztak: szerepe elsősorban a nyilvántartással és közbiztonsággal összefüggő feladatokra redukálódott. Az előljárók elsősorban a módosabb falusi családok tagjai közül kerültek ki, hiszen a tisztség betöltésével kapcsolatos feltételek a jelöltek közül a szegényebb rétegeket már eleve kizárták. Amíg a század első felében az előljáró a faluközösségi föld 5 százalékát adómentesen birtokolhatta, Szaíd uralkodása alatt e területeket is adóztatták, sőt 1857-ben használati jogát is megvonták. Ennek ellenére a hivatali hatalommal való visszaélés, a fellahföldekkel való manipuláció és a földesurakkal való összejátszás révén a falusi előljárók egy része a század folyamán növelni tudta a kezén lévő földterületeket.

Az eltérő nagyságú földbirtokok magántulajdonba kerülésének legalizálása, a torz utakon beindult lassú kapitalizálódás nyomán a század végére az agrárstruktúrában jelentős polarizálódás ment végbe, ezt az 1896-ban készült első jelentősebb statisztikai táblázat is jól érzékelteti.

1. táblázat
Az agrárstruktúra a 19. század végén

Földterület mérete (feddán)	Tulajdonosok száma	Százalék	Földterület	Százalék
0–5	614 000	79,7	994 000	19,9
5–10	81 000	10,5	566 000	11,3
10–50	63 500	8,25	1 249 000	25
50 felett	11 900	1,55	2 191 000	43,8
Összesen	770 400	100	5 000 000	100

Forrás: FRIDMAN (1973) 16.

Az 1. táblázatban szereplő adatok szerint e periódusban a művelhető területek 70 százalékát a földtulajdonosoknak alig 10 százaléka ellenőrizte. Ugyanakkor a tulajdonosok 80 százalékát kitevő kisparasztok a földterületeknek mindössze 20 százaléka felett rendelkeztek. A torz struktúrából adódó ellentmondások a következő évtizedekben még súlyosabbá váltak.

1.3. A külső függés elmélyülése, a brit okkupáció előzményei

Az ország az Oszmán Birodalomhoz tartozott, de a század második felében Kairó egyre távolabb került Isztambultól, ezzel párhuzamosan London, Párizs, Brüsszel egyre közelebb került az egyiptomi fővároshoz. Az uralkodók közül különösen Iszmáil igyekezett az európai szokások átvételében élen járni, tőle származik az a sokat idézett mondás, hogy „az én országom többé nem Afrikában, hanem Európában van”.³⁷ A kedive szavai a Szezi-csatorna megnyitását, a Kairói Operaház és egy sor oktatási intézmény átadását követő időszakban hangzottak el, s a helyi arisztokrácia egy csoportjának az érdekeit tükrözték. Közben a horizonton egyre sötétebb viharfelhők gyülekeztek.

³⁷ VATIKIOTIS (1969) 74.

A Szezei-csatorna megépítésének fő szervezője a korábbi alexandriai francia alkonzul, Ferdinand de Lesseps (1805–1894) volt. Kiterjedt politikai kapcsolatai, az akkori egyiptomi uralkodóhoz fűződő régi barátsága, az egymást keresztező hatalmi érdekeket is kezelni tudó szervezőkészsége eredményeként Szaíd pasa 1854 novemberében aláírta a vízi út megépítését engedélyező dokumentumot. A vállalkozás mögött álló részvénytársaság, a *Compagnie Universelle du Canal Maritime de Suez* (Szezei Tengeri Csatorna Általános Társaság) volt, amelyet Lesseps kezdeményezésére 1858-ban hoztak létre. Az Alois von Negrelli tervei alapján 1859 áprilisában elkezdődő, egy évtizedig tartó, sok viszontagsággal járó munkálatok után a Földközi-tengert a Vörös-tengerrel összekötő, 164 km hosszú csatornát 1869. november 17-én adták át. Az ez alkalomból rendezett, három héten át tartó ünnepeken több európai uralkodó, illetve képviselője vett részt. A vendégek között volt Ferenc József, s kíséretében gróf Andrássy Gyula magyar miniszterelnök. Itt volt III. Napóleon felesége, Eugénia császárné, Lesseps unokahúga, ugyanakkor egyetlen muszlim uralkodó sem volt jelen. A nyitóünnepségre tervezték Verdi *Aida* című operájának bemutatását, de a díszletek nem készültek el időre, így a bemutatóra csak 1871 végén került sor a Kairói Operaházban. A Szezei-csatornát működtető részvénytársaság a koncessziót az átadás napjától számítva 99 évre kapta meg.

Forrás: SZABÓ (2008) 16–23.

A nyugat-európai centrumnak alárendelt periferiális fejlődés mind egyértelműbbé vált. Egyiptom egyre inkább gyapotexportórként és késztermékfelvevőként integrálódott a világ-gazdaságba. Az egyiptomi hosszú szálú gyapot iránt nagyban nőtt a külső kereslet, amely más kultúrák kárára növelte a gyapotültetvények részarányát a mezőgazdasági szférában. A gyapotexport 1845-ben 345 ezer, húsz évvel később már több mint 2 millió kantárra (1 kantár = 45 kg) növekedett.³⁸ Az eladások emelkedő trendjében a nyugat-európai piacok igényei mellett az amerikai polgárháború nyomán előállt konjunktúra is jelentős szerepet játszott.

A növekvő eladások ellenére az egyiptomi állam egyre nagyobb eladósodással küszködött. Míg Szaíd időszakának végén ez az összeg 3,3 millióra rúgott,³⁹ addig az Iszmáíl kedive uralkodása alatt történt radikális növekedés következtében 1876-ra 91 millió,⁴⁰ az 1882-es brit okkupáció előestéjén már 98 millió font sterlinget tett ki.⁴¹ Ennek okai között szerepelt, hogy a világkereskedelmi cserearányok egyiptomi szempontból kedvezőtlenül módosultak: a nyersanyagárak bizonyos konjunkturális időszakoktól eltekintve csökkentek, míg az iparcikkek árai növekedtek. Ezt a trendet jól érzékelteti a 2. táblázat, amely az export- és importárak változásait mutatja a Nagy-Britanniával való kereskedelemben.

2. táblázat

Az export- és importárak változásai (1913 = 100)

Év	Import ár	Export ár
1801	220	311
1810	236	260
1820	152	201
1830	117	129

³⁸ ISSAWI (1963) 22.

³⁹ CROMER (1908) I. 11.

⁴⁰ Uo. 12.

⁴¹ ISSAWI (1963) 27.

Év	Import ár	Export ár
1840	125	109
1850	92	86
1860	114	93
1870	123	109
1875	109	109
1890	81	82
1910	100	93
1913	100	100

Forrás: FRIDMAN (1973) 306.

Az államháztartást Iszmáil időszakában nagyban megterhelte a kiterjedt államapparátus fenntartásának, a katonai kiadásoknak, a kedivei udvar fényűzésének fedezése, illetve a nagy fokú korrupció. A bevételek elégtelensége miatt a kormányzat többször külföldi kölcsön felvételére szorult, s ehhez egyre kedvezőtlenebb feltételekkel jutottak hozzá. Iszmáil szorult helyzetét jól jellemzi, hogy Disraeli angol miniszterelnök 1875-ben nevetséges összegért, 4 millió angol fontért megvásárolta a kedivének a Szezei-csatorna Társaság érdekeltségében lévő, 44 százalékos részvénytárcáját. Ezzel Nagy-Britannia egy csapásra az 1869-ben átadott vízi út felett rendelkező társaság fő részvényese lett. Az eladósodás olyan méreteket öltött, hogy 1876-ban, a kölcsön-visszafizetések biztosítására létrejött egy angol és francia pénzügyi ellenőrökből, külföldi szakértőkből álló testület, a *Caisse de la Dette Publique* (Államadósság-kezelő Bizottság). A „leginkább produktív tartományokból” származó bevételek – amelyek az állami jövedelmek több mint 60 százalékát tették ki – felett az Államadósság-kezelő Bizottság rendelkezett. 1878 januárjában egy széles hatáskörrel rendelkező, többségében külföldiekből álló vizsgálóbizottság alakult a további jövedelemforrások felkutatására.⁴² Ugyanebben az évben az uralkodó kénytelen volt beleegyezni abba is, hogy az újonnan létrejött kormányban a pénzügyi és közmunkaügyi tárcák élére egy angol és egy francia szakember kerüljön. Újabb átszervezések után az 1880 júliusában elfogadott csódtörvény az Államadósság-kezelő Bizottság ellenőrzése alá kerülő jövedelemhányadot 50 százalékban határozta meg.⁴³

Iszmáil uralkodásának utolsó éveire tehát a gazdasági élet jelentős szektorai „kettős” (angol és francia pénzügyi) ellenőrzés alá kerültek. Ráadásul e periódusban az ország a nagyhatalmak érdekkellentéteinek egyik ütközőpontjává vált. Lépéselőnyben Nagy-Britannia volt, de London – az okkupáció utáni első brit főmegbízott, sir Evelyn Baring visszaemlékezése szerint – huzamosabb ideig nem gondolt az ország elfoglalására, csak arra ügyelt, hogy Egyiptom ne kerüljön más európai hatalom ellenőrzése alá.⁴⁴ Franciaország azonban mind nagyobb érdeklődést mutatott az egyiptomi belső ügyek iránt. Párizs egészen a század derekáig jelentősebb befolyással rendelkezett Kairóban, mint London, de az ezt követő időszakban – főképp gazdasági-pénzügyi vonatkozásban – a mérleg az ellenkező irányba billent.

⁴² VATIKIOTIS (1980) 129.

⁴³ METZ (1990)

⁴⁴ CROMER (1908) I. 91.

Ezt azonban a Brit Birodalom döntéshozói a hatalmas vetélkedésnek a Földközi-tenger keleti medencéjében tapasztalható felerősödése és a Szezei-csatorna átadása után kialakult stratégiai feltételrendszer közepette már nem tartották elegendőnek. A közel-keleti pozíciók, illetve az Indiába vezető út biztosítására a londoni kormány egy sor lépést kezdeményezett. A Szezei-csatorna Társaság részvénytöbbségének megszerzése után Nagy-Britannia – a szultáni kormánnyal 1878. június 4-én kötött megállapodás alapján – ellenőrzése alá vonta Ciprust.

A brit–török egyezményben Nagy-Britannia kötelezettséget vállalt arra, hogy amennyiben szükséges, katonai erővel is a szultán segítségére siet, ha Oroszország az Anatóliai-félszigetet veszélyeztetné. Ennek fejében a szultán megígérte, hogy reformokat vezet be, s megvédi a birodalomban élő keresztény és más nem muszlim kisebbségeket. A londoni kormány főképp az örmény kisebbség helyzete miatt aggódott, akiket az 1870-es években a kurdok és a cserkeszek részéről sorozatos támadások értek. Annak érdekében, hogy Nagy-Britannia eleget tudjon tenni esetleges kötelezettségének, a szultán beleegyezett abba, hogy London katonai bázisként használja és adminisztratív igazgatás alá vonja Ciprus szigetét. A titkos egyezményt 1878. július 9-én egy angol lap nyilvánosságra hozta, a hír bombaként robbant a balkáni kérdéstről összehívott, június 13-a óta ülésező berlini kongresszuson. Franciaország, Oroszország, Olaszország élesen kritizálta az egyezményt. Párizs ellenkezését sikerült azzal elhárítani, hogy zöld utat kapott Tunisz elfoglalására, s angol részről a szíriai régiót is francia érdekszféraként ismerték el. Az is megerősítést nyert, hogy pénzügyi-kereskedelmi szempontból Egyiptomban Franciaország egyenlő jogokat élvez Nagy-Britanniával.

Forrás: DEMETRIADOU (2012); BLUNT (1907) 36.

Az Oszmán Birodalomhoz tartozó szigetországot formálisan nem szakították el az isztambuli udvartól, de a tényleges hatalom a brit főmegbízott kezében összpontosult. Egyiptomban a befolyást tekintve London kénytelen volt Párizssal osztozkodni, s ez azt is jelentette, hogy közös érdeksérem esetén együttesen léptek fel. A külföldi pénzügyi bizottság, amely jórészt a két hatalom képviselőiből állt, takarékosági okokra hivatkozva 1878-ban kieszközölte a közel 100 ezer fős hadsereg jelentős leépítését, amely a tisztikar vonatkozásában elsősorban az arab származású tiszteket érintette. Az intézkedés heves ellenreakciókat váltott ki, s egy összetett helyzet kialakulásához vezetett. Az intézkedés kárvallottjai Ahmed Urábi (1841–1911) ezredes köré tömörültek, több megmozdulást szerveztek, s együttműködést teremtettek a Küldöttek Konzultatív Gyűlésének és az értelmiségi csoportoknak a reformokat követelő, illetve a külső beavatkozást elutasító tagjaival.⁴⁵ Az elégedetlenséget a szorult helyzetben lévő uralkodó megpróbálta a saját céljaira felhasználni, de angol–francia nyomásra a szultán 1879 júniusában elmozdította tisztségéből, s fiát, Taufíkot nevezte ki a helyére. A külföldi pénzügyi ellenőrző bizottság júliusban az országot fizetéképtelennek nyilvánította. II. Abdul-Hamíd az eseményekben jó alkalmat talált az egyiptomi uralkodócsaládnak korábban biztosított autonóm jogok visszavételére, s azt is fontolgatta, hogy haderőt küld az országba. Augusztusi leirata egyebek mellett előírta az öröklés korábbi

⁴⁵ A *Madzslisz súra an-nuvváb* (Küldöttek Konzultatív Gyűlése) Iszmáil kedive 1866-ban született rendelete nyomán jött létre. A 75 közvetett úton választott képviselőnek törvényhozói felhatalmazása nem volt, szerepük néhány területre, így például az adózásra, a közmunkákra, az oktatásra, a mezőgazdaságra, illetve e témákban a véleménynyilvánításra, tanácsadásra redukálódott.

rendjének visszaállítását, s békeidőben a hadsereg létszámának 18 ezer főre történő csökkentését, amely a leépítés mértékét tekintve duplája volt annak a keretszámnak, amelyet korábban az angol–francia szakértők javasoltak. Nyugati tiltakozásra azonban a szultán elállt a katonai megoldástól, s az öröklés rendje sem változott, a létszámleépítés mértéke azonban megmaradt.

A kedivei hatalom és a külső politikai-pénzügyi nyomás elleni összefogást szorgalmazó erők az *Al-hizb al-vatani al-ahli* (Nemzeti Néppárt) nevű pártképződménybe tömörültek. Ennek részét alkotta a Nemzeti Társaság, amely 1879 tavaszán az európai miniszterek kihagyásával új kormány megalakítását követelte, s a nyugati javaslatokkal szemben alternatív tervezetet dolgozott ki a pénzügyi válság megoldására. A „kettős ellenőrzést” az aktuális pénzügyi műveletekre akarták korlátozni. Ennél is fontosabb követelés volt az az alkotmányjogi reformtervezet, amely a kormányzati tevékenység képviselő-testületi ellenőrzéséről szólt.

A Néppárt másik meghatározó csoportját a hadsereg lázadó tisztjei alkották, akiknek a vezetőjét, Ahmed Urábit a történelem hetvenes évek végétől felgyorsult sodrása a „nemzeti mozgalom” élére állított. Ő a megnyilatkozásaiban aláhúzta a muszlim szolidaritás fontosságát, elismerte a szultán fennhatóságát, annak ellenére, hogy a több évszázados török uralomról nem volt jó véleménye. Egyiptom önállóságának kérdése a nemzeti mozgalom más prominenseihez hasonlóan nála nagy hangsúlyt kapott. Egy korábban diplomataként működő brit utazónak ezzel kapcsolatban többek között a következőket mondta: „Mi mindannyian a szultán gyermekei vagyunk, s úgy élünk, mint egy család egy házában. De mindegyikünknek külön tartományai vannak a birodalomban, külön szobánk, amelyekkel úgy rendelkezünk, ahogy akarunk, s ahová még a családfőnek sem szabad bejönnie. Egyiptom a fermán révén elnyerte ezt a független státust, s ügyelni fog arra, hogy ezt meg is őrizze.”⁴⁶ Ugyanebben a beszélgetésben kitért arra is, hogy hálásak Nagy-Britanniának és Franciaországnak Iszmáil eltávolításáért, s merő udvariasságból azt is hozzátette, hogy a „pénzügyek rendbetétele érdekében tett erőfeszítéseikért”, de óva intett attól, hogy a „kedive abszolútizmusának, s a régi cserkesz pasák támogatásának politikájával gátolják a nemzeti újjászületést”.⁴⁷ Urábi a politikai elgondolásait a legtömörebben talán abban a beszédében összegezte, amelyet 1882 szeptemberében, az angolokkal való döntő össze-csapás előtt mondott el a táborban a nemzeti mozgalom vezetői előtt. Ebben többek között kijelentette: „Semmi mást nem akarunk, csak igazságot mindenki számára, biztosítani életünket, személyünket, birtokunkat, jogainkat. Továbbá független és szabadon választott képviselő-testületet, felelős minisztériumot, kormányzás nélkül uralkodó kedivét, szigorú takarékoságot az adminisztrációban. Nem akarunk semmiféle politikai ellenőrzést, kormányzatunk vezető szervei legyenek mentesek a nagy fizetésekért dolgozó külföldiektől, Egyiptom az egyiptomiaké, de szabadság és védelem jár minden idegen számára, ha elfogadják ugyanazokat az adókat és illetékeket, amelyeket mi is fizetünk.”⁴⁸ Urábi tehát egy olyan alkotmányos monarchia mellett foglalt állást, amelynek az ügyeit az egyiptomiak irányítják, mentesülve a külföldi ellenőrzéstől. Közvetve felveti a kapitulációk megszüntetésének szükségességét is, amelyek rendkívül nagy terhet jelentettek az ország számára.

⁴⁶ BLUNT (1907) 172.

⁴⁷ Uo. 173.

⁴⁸ Uo. 580.

Ahmed Urábi egy falusi előljáró fia volt, akinek az elődei a mai Irak területéről vándoroltak be Egyiptomba. Urábi két évet töltött az al-Azharon, majd tisztiiskolát végzett. Szaíd időszakában gyorsan haladt felfelé a ranglétrán, 20 éves korában már alezredes volt, valószínűleg annak köszönhetően, hogy az uralkodó egyik segéd tisztjévé nevezték ki. Szaíd többek között a paraszti származású tisztek karrierjének felkarolásával igyekezett bizonyítani, hogy noha idegen dinasztia sarja, közel áll az egyiptomi néphez. Az uralkodóval való párbeszéd hatással volt Urábi politikai felfogásának korai időszakára. A páratlanul gyors előmenetelnek Iszmáil időszakában vége szakadt, mivel a kedve a török–cserkesz származású tiszteket favorizálta. A több fázisban, 1874–1876 között lezajló, megalázó egyiptomi vereséggel végződő etióp háború után kezdett politikával komolyabban is foglalkozni. Társai körében, s a hadseregen kívül is a tekintélyét ama szónoki adottsága is erősítette, hogy gondolatait egyszerű, mindenki számára közérthető nyelven is képes volt közreadni. Iszmáil kedvével akkor fordult végleg szembe, amikor a hadsereget érintő leépítés zöld utat kapott, s a külföldiek részvételével megalakult kormány vezetője, Nubár pasa elleni merénylet előkészítésében való részvétel vádjával több társával együtt egy rövid időre letartóztatták.

Forrás: GOLDSCHMIDT–JOHNSTON (2004) 406–407.; BLUNT (2007) 140–144.

A Nemzeti Néppárt a programját 1881-ben hozta nyilvánosságra. Ebben hangsúlyozták, hogy elismerik az ország nemzetközi kötelezettségeit, ugyanakkor nyomatékosították, hogy megvédik a nemzeti jogait. A fő célnak az ország egyiptomi irányításának megteremtését tekintették. Felléptek a kapitulációk ellen, a képviselő-testületnek felelős kormányt, valamint sajtószabadságot követeltek. A csoportosulás programja kifejezte bizalmát a hadsereg iránt, de azt is hangsúlyozta, hogy az alkotmányos rendszer megteremtése után vissza kell vonulniuk a politikától. Azt is egyértelművé tették, hogy a csoportosulás politikai, és nem vallási alapon szervezett párt.⁴⁹

A nem egyiptomi származású hatalmi elit – amely jelentős súlyt képviselt a hadseregben, az államapparátusban, az igazságszolgáltatásban – elleni agitáció 1881 végétől nagyban felerősödött. Az uralkodócsalád is ebbe a sorba tartozott, a Taufik kedvét támogató 1882. januári brit–francia közös jegyzék után „nemzeti oldalról” a két nagyhatalom beavatkozását is élesen támadták. Az „Egyiptom az egyiptomiaké” jelszó elvi síkra emelése az 1879 márciusában Iszmáil által felfüggesztett, majd 1881 decemberétől újra üléselő Küldöttek Gyűlésének képviselőit is megosztotta. Urábi 1881 novemberében hadügyminiszter-helyettes, majd a következő év februárjában hadügyminiszter lett. A nyár elején rendkívüli hatalommal felruházott miniszterként ő lett az ország *de facto* irányítója, Taufik Alexandriába menekült. A városban 1882. június 11-én kirobbant, lincselésbe torkolló zavargásoknak több mint 200 európai áldozata volt. Ez megadta a végső lökést a brit–francia katonai fellépéshez, de a közös műveletektől Párizs az utolsó pillanatban visszalépett. Július 11-én a brit haditengerészet löni kezdte Alexandriát, majd szárazföldi erők szálltak partra a városnál és Iszmáilijánál. A technikai és számbeli fölényben lévő brit csapatok szeptember 13-án Tell el-Kabírnál szétverték Urábi erőit, bevonultak az egyiptomi fővárosba, s visszaállították a kedve autoritását. Magát Urábit letartóztatták, felségárulás címén elítélték, s az angolok több társával együtt Ceylon (ma: Srí Lanka) szigetére deportálták, ahonnan csak 1901-ben térhetett haza. Ezt követően a politikában már semmilyen

⁴⁹ Uo. 556–558.

szerepet nem játszott, a neve ritkán került elő, történelmi rehabilitálására fél évszázaddal később, a nászeri időszakban került sor.

Az 1881–82-es nemzeti mozgalom kétségtelenül az újkori Egyiptom történetének egyik legjelentősebb mozzanata volt. Urábinak az Isztambultól való politikai autonómia erősítésére, a mind nyomasztóbbá váló brit–francia függés felszámolására, az „egyiptomiak” meghatározó belpolitikai szereplővé tételére irányuló törekvései fontos szerepet játszottak a későbbi évtizedek nacionalizmusának megalapozásában.

1.4. A külső kihívásra adott ideológiai válaszok a 19. század utolsó harmadában

A külföldi függés elmélyülésének időszakában az egyiptomi értelmiségiek felfogására nagy hatást gyakoroltak az iráni, más vélemények szerint afgán származású Dzsamál ad-Dín al-Afgháni (1838/1839–1897) nézetei.⁵⁰ A modern szalafijja mozgalom elindítója, aki előzőleg több muszlim országban hosszabb-rövidebb időt eltöltött, Isztambulból történő kiutasítása után, 1871-ben érkezett Egyiptomba, s nyolc esztendő telt az országban. Előadásaira nem pusztán a reformorientált fiatal értelmiségiek, tisztviselők, képviselők, az al-Azharon tanuló diákok voltak kíváncsiak, hanem azokra az uralkodó fia, Taufik is huzamosabb ideig eljárt, mint ahogy a későbbi évtizedek nacionalista mozgalomának meghatározó vezetőjévé váló Szaad Zaghlúl is.

A neves teoretikus itteni előadásainak, más megnyilatkozásainak középpontjában a nyugati terjeszkedés következményei, a vallás és a muszlim államok megújítása, valamint az iszlám közösség összefogása állt. Afggháni figyelmeztetett arra, hogy az európai, pontosabban az angol–francia terjeszkedés nemcsak az iszlám országok függetlenségét veszélyezteti, hanem magát a vallást is. A behatolás indoklására felhozott ürügyek csak leplezni akarják a kereszténység támadását az iszlám ellen, amely már a keresztes hadjáratok idején megkezdődött. Ahhoz, hogy ezzel hatásosan szembe tudjanak szállni, ki kell lépni az elmaradottságból, tudatlanságból, s át kell venni az európai sikert megalapozó tudomány, technika eredményeit, de anélkül, hogy az ezzel párosuló politikai és kulturális értékeket is adaptálnák. Afggháni az elmaradottság mellett az iszlám országok hanyatlása, függő helyzetbe kerülése fontos okaként jelölte meg az uralkodók felelőtlen kormányzását, korrupcióját. Ennek megszüntetéséhez elengedhetetlennek tartotta az uralkodók jogkörének szűkítését, s tevékenységük ellenőrzését. Egyiptom esetében azt követelte, hogy a Küldöttek Gyűlésének legyen erre felhatalmazása. A hanyatlás másik fő okát az iszlám vallásra „rárakódó” negatívumokban kereste, amelyek végül is abból fakadtak, hogy eltértek az iszlám eredeti szellemétől. Hangsúlyozta, hogy az *idzstihád* (önálló véleményalkotás) „kapui nyitva állnak”, s az iszlám legfontosabb forrásának, a Koránnak a hitelveit összhangba kell hozni a modern kor követelményeivel. Ezt a hitoktatással foglalkozó intézmények tanmenetében is érvényesíteni kell, többek között a természettudománnyal foglalkozó tárgyaknak megfelelő súlyt kell biztosítani. Afggháni meg volt arról győződve, hogy egy megújult iszlám

⁵⁰ A kutatók többsége szerint Afggháni az iráni Aszadábád, mások szerint a hasonló nevű afganisztáni helyiségben született. Néhány történész azt mondja, hogy Afggháni szándékosan hagyta homályban a születési helyét, hogy eltitkolja síita származását. Abban is vita van, hogy a teológiai tanulmányait hol végezte: dokumentumok vannak arról, hogy többnyire síita oktatási intézményekben tanult, ugyanakkor közeli tanítványai azt állítják, hogy Afganisztán szunnita részén tanult. Lásd: Jadaliyya (2014)

közösség a külső veszély ellen összefogva a korábbi „dicsőséges” történeti korszakhoz hasonló fajsúlyú nemzetközi tényezővé válhat. Ezt az összefogást azonban Albert Hourani szerint nem egy iszlám államalakulat létrehozásával, illetve nem a korai kalifátusokhoz hasonló képződmények létrehozásával akarta elérni. A legfontosabbnak az együttműködés szellemének megteremtését, egymás kölcsönös védelmét, a koordinált fellépést tartotta. Amennyiben a kooperáció az eltérő érdekek miatt nem jön létre, akkor a muszlimoknak meg kell tagadniuk az együttműködést akadályozó uralkodóknak történő engedelmességet. A kooperáció szükségességét nem korlátozta a politikai, vallási vezetőkre, hanem ugyanilyen fontosnak tartotta az iszlám hívők által alkotott közösség tagjainak szolidaritását.⁵¹ Hangsúlyozta azonban, hogy ez az együttműködés elképzelhetetlen az umma egységének helyreállítása nélkül. Afgáni lehetségesnek tartotta az iszlámon belüli törésvonalak, köztük a szunnita–síita ellentétek áthidalását. Emlékeztetett arra, hogy annak idején a német „nemzeti egység” is elveszett, mivel túl nagy teret adtak a vallási különbségeknek. A vallás mint legfőbb összefűző kötelék alapján megvalósuló tágabb összefogás nem jelentette, hogy a „nemzeti kapcsolódások”, az adott közösség más vallású tagjaival való együttműködés fontosságát tagadta volna.

Afgáni Egyiptomban élesen bírálta Iszmáil kedive politikáját, s az eltávolítására biztatott, az agitációja jelentős szerepet játszott a hadseregen belüli elégedetlenség és a nyugati hatalmak bírálatának felerősödésében. A brit kormány nyomására az időközben tőle eltávolodó Taufík 1879 augusztusában távozásra kényszerítette. Több esztendőt töltött Indiában, majd London érintésével 1884-ben Párizsba került. Indiában született meg egyik legjelentősebb írása, az *Al-Radd alá al-Dahrijjín* (A materialisták cáfolata), Párizsban pedig 1884 májusától kiadta az *Al-Urva al-Vuszka* (Szilárd kötelék) című folyóiratot, amelyből mindössze 18 számot sikerült megjelentetni. Ez elsősorban Nagy-Britannia muszlim világban követett politikájával, főképp az egyiptomi, szudáni kérdéssel foglalkozott.

A pániszlám folyóiratot legközelebbi egyiptomi tanítványával, Muhammad Abduhhal (1849–1905) közösen szerkesztette, akit az Urábi-féle felkelésben való részvételéért háromévi száműzetésre ítélték, amelynek ideje alatt mestere hívására Párizsba érkezett. Útjaik azonban hamarosan szétváltak, Abduhnak az ezt követő időszakban született írásai jóval mélyebb nyomot hagytak Egyiptom határán túl is a muszlim értelmiségiekben, mint Afgáni eszmeisége. Az al-Azhar 1877-ben befejező Abduh több éven át az intézményben, illetve a hozzá kapcsolódó főiskolán tanított, majd 1880-ban a kormány hivatalos lapjának főszerkesztője lett. Az ezt követő politikai lavina időszakában a nemzeti oldal egyik szóvivője volt. Magáról Urábiról ugyan nem volt jó véleménye, de a külső fenyegetés erősödésekor mögötte sorakozott fel. Abduh visszatérését a száműzetésből a kedive csak 1888-ban engedélyezte, ekkor is csak brit nyomásra, 1899-ben pedig Egyiptom főmuftijává nevezték ki.

Az iszlám reformizmus legnevesebb korabeli képviselője 1897-ben adta ki a *Riszálat al-tauhíd* (Az egység teológiája) című könyvét, amelyet a legfontosabb munkájának tartanak. Írásában Abduh először is elutasította azt a felfogást, miszerint az iszlám doktrínáját, törvényeit örök érvénnyel, egyszer és mindenkorra megalkották, s kifejtette, hogy minden generációnak joga van visszamenni a tiszta forrásokig, s azokat a maguk viszonyai közt reinterpretálni. Ennek szellemében élesen támadta azokat a teológusokat, akik a *taklíd* (a tradícióhoz való feltétel nélküli hűség) elvét követve szembehelyezkednek az önálló

⁵¹ HOURANI (1983) 112–119.

véleményalkotás minden eltérő megnyilvánulásával. Az értelem és a vallás viszonyát vizsgálva egyebek mellett rámutatott arra, hogy a vallás elfogadja a ráció megalapozott következtetéseit, de ugyanakkor aláhúzta, hogy meg kell akadályozni minden spekulációt az Isten természetéről. Abduh fenntartotta azt a tradicionális felfogást, miszerint a szuverenitás az Istenhez tartozik, aki feltárta akaratát a Koránban, de ugyanakkor azon állításával, hogy lehetséges Isten szavának megvizsgálása, jelentős ösztönzést adott a kor követelményeit érvényesíteni próbáló interpretációknak. Az iszlám fő forrásából többek között megpróbált támaszt találni egy képviseleti rendszer számára. A Koránból ezzel kapcsolatban a következőket idézte: „Ti hívők! Engedelmeskedjete Allahnak, és engedelmeskedjete a küldöttnek, s azoknak, akik jogosultak közületek a parancsolásra.”⁵² Ez utóbbiak közé a választott képviselőket is beleértette. Ehhez kapcsolódva aláhúzta, hogy a „[...] képviseleti kormány, s a nép által választott képviselők gyűlése [...] összhangban van az iszlám szellemével és gyakorlatával”.⁵³ De egy választott parlamentig több lépcsőben akart eljutni. Nagy elismeréssel szólt a nyugat-európai országok civilizációs vívmányairól, de nem hitt abban, hogy az ottani törvényeket, intézményeket meg lehet gyökereztetni Egyiptomban. Szerinte az idegen talajba átültetett politikai értékek, törvények a helyzetet jóval rosszabbá teszik, az emberek ugyanis kevésbé értik, s nem tisztelik ezeket. Nagy nyomatékkal hangsúlyozta, hogy amennyiben vakon utánozzák a Nyugatot, akkor az egy „mesterséges”, s kevésbé tartós átalakulást eredményez, amely ráadásul veszélyezteti a társadalom erkölcsi értékeit és szokásait.⁵⁴ Az identitást tekintve Abduh az iszlám egységtudat prioritásának fenntartása mellett a helyi közösség szolidaritásának Afgáninál jóval nagyobb jelentőséget tulajdonított, ő ugyanis hangsúlyozta, hogy a szülőföld szeretete „vallásos kötelesség”. Több tanítványa ezen az úton továbbhaladva eljutott az ummától elkülönülő egyiptomi identitásig.

⁵² SIMON (1987) 4. szúra, 59.

⁵³ SAFRAN (1961) 72.

⁵⁴ RIVLIN-SZYLIOWICZ (1965) 162.

2. A brit okkupáció évtizedei

2.1. Intézményi, gazdasági változások az első világháborúig

A kairói bevonulást követően a brit csapatok viszonylag gyorsan pacifikálták az országot. A londoni kormánynak sürgős volt az egyiptomi kérdés „rendezése”, mivel a katonai beavatkozás az európai közvélemény egy részében visszatetszést keltett, s a nagyhatalmak is gyanakodva tekintettek a brit lépés távlati következményeire. Lord Granville külügyminiszter kormánya nevében 1883. január 3-án a következő nyilatkozatot tette: „Noha a köznyugalom megőrzése érdekében a brit erők egyelőre Egyiptomban maradnak, Őfelsége kormányának szándékában áll kivonni a csapatokat, ahogy az ország állapota, s a kedive hatalmának megőrzését szolgáló feltételek létrejötte ezt lehetővé teszi.”⁵⁵ Ez persze egy rendkívül tág megfogalmazás volt, s azt sugallta, hogy hosszabb távra kívánnak berendezkedni. Az angolok Ciprushoz hasonlóan a közvetett gyarmati uralom struktúrájának kialakítására törekedtek. Az országot formálisan nem szakították el Isztambultól, az addigi uralkodó tovább regnálhatott, a döntési szálak azonban az 1883 szeptemberében kinevezett brit főmegbízott, sir Evelyn Baring (1892-től lord Cromer) kezében futottak össze, aki közel negyedszázadon át látta el ezt a funkciót. Noha Baring Indiából érkezett Egyiptomba, az ország nem volt ismeretlen számára: 1878-ban tagja lett annak a külföldiekből álló bizottságnak, amely a mozgósítható bevételi források felkutatásával foglalkozott.

Az új berendezkedés intézményi megalapozásában jelentős szerepet játszott az 1883 májusában életbe léptetett organizációs törvény, amelyet a lord Dufferin isztambuli brit követ vezetett bizottság dolgozott ki. A törvény által életre hívott intézményi piramis alsó szintjét a képviselő-testületeket tekintve a helyi ügyeket összefogó tartományi tanácsok alkották. Felettük állt a Törvényhozó Tanács, amelynek 30 tagjából 14-et az egyiptomi kormány nevezett ki, két tagot Kairó és Alexandria delegált, a fennmaradó 14-et pedig a tartományi tanácsok választották. E testület évente hat alkalommal ülésezett, elvileg egyetlen törvényt sem lehetett kiadni a véleményének kikérése nélkül, igaz, azt a kormány nem volt köteles figyelembe venni. A piramis következő szintjét a 82 tagú Törvényhozó Gyűlés képezte, amely a Törvényhozó Tanács tagjaiból, a kormány 6 miniszteréből, valamint 46 választott képviselőből tevődött össze. Ez utóbbiakra csak olyanok pályázhattak, akik legalább évi 30 egyiptomi font (LE) adót fizettek, s megfelelő iskolázottsággal rendelkeztek. A Törvényhozó Gyűlés évente egyszer ülésezett, s a fontosabb gazdasági-adminisztratív ügyekben tett javaslatokat, de a kormány ezeket sem volt köteles figyelembe venni. A legfőbb végrehajtói teendőket a kormány és a kedive látta el. Annak ellenére, hogy működését a képviselő-testületek kevésbé zavarták, a kabinet kevés mozgásszabadsággal rendelkezett. A tevékenységét nem is az uralkodó korlátozta, aki eléggé szimbolikus feladatokat látott el. A kedive formálisan a szultán alattvalója maradt, akinek továbbra is adót fizetett.

⁵⁵ MILNER (1915) 26.

A végrehajtó hatalom számára az igazi korlátot a tényleges döntéshozó centrum, azaz a brit kormány, illetve a főmegbízott jelentette. Cromer tevékenységét egy egyre növekvő számú európai apparátus segítette. Hivatalosan az egyiptomi állam szolgálatában álló tanácsadók és szakértők minden minisztériumban jelen voltak, s aktívan közreműködtek a különböző bizottságok munkájában. Lord Cromer adatai szerint a létszámuk 1896-ban 690, tíz év múlva 1252 főt tett ki.⁵⁶ A kiemelt fizetés, a kedvezmények, a későbbi karrierlehetőségek eléggé vonzóvá tették ezeket az állásokat. Az említett számok nem foglalták magukban a katonai tanácsadókat, akik minden jelentősebb alakulatnál jelen voltak. Magának az egyiptomi hadseregnek a *szirdárja* (főfelügyelője) is egy angol tiszt lett, s a rendőrségnél is sok európai tevékenykedett. Az európaiak az igazságszolgáltatás terén is jelentős előnyöket élveztek. Még korábban, a kapitulációk eredményeként jöttek létre a vegyes törvényszékek, amelyek az európaiak és az egyiptomiak, illetve a különböző nemzetiségű európaiak közötti polgári ügyekben voltak illetékesek. Az idegen állampolgárok peres ügyeiben az ún. konzuli bíróságok döntöttek, amelyek saját törvényeik szerint jártak el, kivonva az illetőt az egyiptomi hatóságok illetékességéből.

A britek által kialakított politikai berendezkedésben lord Cromer megbízatásának utolsó esztendejében, 1907-ben került sor érdemleges változtatásra. A politikai pártok működésének engedélyezése révén ebben az évben három csoportosulás jött létre: az *Al-hizb al-vatani* (Nemzeti Párt), a *Hizb al-umma* (Umma Párt) és a *Hizb al-isláh al-duszúri* (Alkotmányos Reformpárt). E szerveződések megalakításának engedélyezését elsősorban a fokozódó elégedetlenség levezetése motiválta. A képviseleti rendszer „újabb finomítását” lord Kitchener főmegbízott kezdeményezésére 1912-ben hajtották végre. Ekkor a Törvényhozó Gyűlés és a Törvényhozó Tanács egyesítésével létrehozták a 17 kinevezett és 66 választott képviselőből álló Törvényhozó Nemzetgyűlést, amelynek szerepe azonban továbbra is a tanácsadásra redukálódott. A britek által kialakított „közvetett” kormányzási mechanizmust Viscount Milner igen találóan „álcázott protektorátusnak” nevezte, s az összképet még inkább bonyolította a szudáni régió kormányzása.

Az egyiptomi uralkodóknak a sorozatos hadjáratok eredményeként a 19. század második felére sikerült a szudáni, földrajzilag pontosan fogalmazva a kelet-szudáni terület nagy részét ellenőrzésük alá vonni. Az itt 1881-ben kirobbant mahdista felkelés azonban az egyiptomi uralmat fokozatosan felszámolta. Az egyiptomi nemzeti mozgalom leverése után, 1883-ban, Hicks tábornok vezetésével a szudáni területre küldött, főképp egyiptomiakból álló hadsereget a mahdisták megsemmisítették, s 1885-ben Kartúmot is elfoglalták, amelynek ostromakor a várost védő csapatok parancsnoka, Gordon angol tábornok is elesett. Ezután a mahdisták Szudánban 11 éven át szilárdan a kezükben tartották a hatalmat. A terület visszafoglalása a század utolsó évtizedében került napirendre, mivel az olaszok 1896-os eritreai veresége a Nagy-Britanniával rivális hatalmak részéről a szudáni régió iránti érdeklődést is megnövelte. Ezt látva a londoni kormány elhatározta a terület visszafoglalását. A katonai műveletek Kitchener tábornok vezetésével 1896-ban kezdődtek el. A Hicks-féle expedíció kudarcából tanulva, a mostoha terepviszonyok miatt az angol–egyiptomi erők csak lassan haladtak előre, s Omdurmán mellett 1908-ban végső győzelmet arattak. Ezt követően dél felé nyomultak előre, Fashodánál találkoztak a francia erőkkel, s nem sok hiányzott ahhoz, hogy megütközzenek. A franciák végül visszavonultak, de az ún. fashodai incidens a két gyarmatosító hatalom viszonyát egy időre kiélezte. Szudán visszafoglalása után rendezni kellett a terület státuszával, s kormányzásával kapcsolatos kérdéseket. Az 1899-ben aláírt szerződés az országot Angol–Egyiptomi Szudán néven kondominiummá nyilvánította. Élére angol főmegbízott került, aki a londoni kormány kairói képviselője és formálisan a kedve alárendeltségében látta el feladatait. Páron Szudán az első világháborúig az egyiptomi uralkodón keresztül Isztambulhoz is kapcsolódott.

⁵⁶ CROMER (1908) II. 299.

Az első világháború kirobbanása jelentős kihatással volt az ország státuszára. A központi hatalmak mellett felsorakozó Törökország hadüzenetére válaszként Nagy-Britannia – teljesen elvágva az Oszmán Birodalomhoz fűződő jelképes szálakat – 1914. december 18-án protektorátussá nyilvánította az országot. Az éppen Isztambulban tartózkodó II. Abbász kedivét megfosztották trónjától, s helyébe szultáni címmel a Mohamed Ali-dinasztia legidősebb tagját, Huszein Kámilt (ur. 1914–1917) állították. A rendkívüli állapot kihirdetésével pedig a politikai pártok és képviseleti intézmények működését is felfüggesztették.

A brit politika gazdasági tekintetben az okkupációt követő konszolidációs lépések után a hangsúlyt a nyersanyagtermelésre és késztermékfelvételre való fokozott átállásra helyezte. A még meglévő, de hanyatló céhek privilégiumait 1890-ben hatályon kívül helyezték. Az importtermékeknel a londoni kormány képviselője elsősorban a lancashire-i befolyásos lobbí érdekeit igyekezett szem előtt tartani. Az ezt veszélyeztető brit és egyéb külföldi konkurencia itteni megjelenését, befektetéseit eléggé megnehezítették.⁵⁷ A vára-kozásokkal ellentétben a külföldi tőkebeáramlás 1882 után közel két évtizeden át stagnált, felerősödése csak a századforduló éveitől volt számottevő: 1902-re a részvénytársaságok tőkéje 26, 1907-ben 43, 1914-ben – a Szuezi-csatorna Társaságot nem számítva – viszont már 100 millió egyiptomi fontot tett ki.⁵⁸ A legnagyobb investálók a franciák voltak, akik a részvénytársaságokban lévő külföldi tőkének több mint a felét adták. Ebben a tekintetben felülmúlták Nagy-Britanniát, azonban a francia tőke döntő hányada a jelzálogügyletekben volt lekötve, az angolok viszont a többi ágazat iránt mutattak jóval nagyobb érdeklődést. A külföldi tőke nyomasztó súlya mellett az egyiptomi részesedés ekkor még meglehetősen csekély hányadot képviselt. Ennek nagy része is az országban élő kisebbségek kezében összpontosult. A részvénytársaságokba befektetett tőke növekedéséhez nagyban hozzájárult a gyapot világpiaci árának emelkedése. 1907–1909 között ez a kedvező trend megtorpant, majd ismét növekedésnek indult. Ebben a periódusban a gyapot részaránya az egyiptomi exportstruktúráján belül tovább növekedett: az 1895–1899 között regisztrált 83 százalékos átlagról 1910–1914-re 93 százalékra emelkedett.⁵⁹

Az ország gazdaságtörténetében az első világháború egy szakaszhatárnak, a Mohamed Ali uralkodásának utolsó évtizedétől kezdődő gyarmati kapitalista fejlődés első periódusának lezárásaként tekinthető. Ezen időszakban ment végbe a földmagántulajdon legalizálása, az ország világgazdasági integrációja, a centrum-periféria viszony kiteljesedése.

⁵⁷ TIGNOR (1966) 364.

⁵⁸ Uo. 362.

⁵⁹ CROUCHLEY (1938) 169.

2.2. A nacionalizmus politikai-ideológiai jelentkezése a századelőn

A századfordulót követő években a nacionalista törekvések felerősödését számos tényező stimulálta. Ezek között szerepelt az 1904–1905-ös orosz–japán háború, amelynek kimenetele jelentős bátorítást adott az Oszmán Birodalomban és Ázsia más részein tevékenykedő nacionalistáknak. Először fordult ugyanis elő, hogy egy keleti ország megalázó, súlyos vereséget mért egy európai gyarmatosító hatalomra.⁶⁰ A másik az országot közvetlenül érintette: az Akabai-öböl partján fekvő Taba hovatarozásáról 1906-ban vita robbant ki London és Isztambul között. A vitatott térség végül is egyiptomi határok mögé került, de a britek agresszív fellépése a nacionalisták egy részénél a muszlim szolidaritás érzését erősítette. Az említett eseményeknél jóval nagyobb visszhangot váltott ki a Dinsavái mellett, 1906 júniusában történt incidens, amely a britellenes szenvedélyeket, s a muszlim–keresztény ellentéteket is kiélezte. Egy brit tiszt halála után született súlyos ítéletek utóhatásai is közrejátszottak abban, hogy a kopt származású miniszterelnököt, Butrosz Gálit 1910 februárjában egy muszlim fanatikus meggyilkolta.⁶¹

Ezen események a sajtó szerepének felértékelődése nélkül nem keltettek volna olyan élénk érdeklődést. E téren a század utolsó harmadában látványos változások történtek: amíg Iszmáil kedive uralkodásának végén egyetlen arab nyelvű napilap jelent meg, 1898-ban a számuk már ötvenre növekedett, s az országban közel 200 sajtókiadványt jelentettek meg. 1895–1900 között körülbelül 500 napilap és folyóirat indítására adtak engedélyt, ezek nagy része azonban rövid életű volt.⁶² A fontosabb kiadványok kézzel írtak, az oktatási feltételek javulásával mind többen tudták elolvasni az ezekben közölt cikkeket. Az ekkori „információs forradalomnak” a fő haszonélvezői az iskolázottabb rétegek, elsősorban a városi középosztály és a diákok voltak.

Eleinte a politikai körök is egy-egy lap köré tömörültek, ezek közül az egyik legnépszerűbb a Musztafa Kámil (1874–1908) által 1900 januárjában elindított *al-Livá* (Zászló) című kiadvány volt, amelynek később egy angol, s egy francia változata is megjelent. A jogi tanulmányait Egyiptomban és Franciaországban végző Kámil, aki európai utazásai során Magyarországon is megfordult, politikai agitációjának középpontjába a brit okkupáció megszüntetését állította. Ebben számított a francia politikai körök segítségére, törekvéseit a szultán, s huzamosabb ideig informálisan a kedive is támogatta. Számára nagy csalódást okozott a párizsi és londoni kormány által 1904-ben aláírt *entente cordiale*, amely többek között Egyiptomot angol, Marokkót francia érdekszférává nyilvánította.⁶³ Annál nagyobb lelkesedéssel fogadta az orosz–japán háború kimenetelét, közvetlenül a konfliktus

⁶⁰ Néhány évvel korábban, 1896 márciusában Menelik etióp császár vereséget mért az olasz expedíciós hadseregre, de az itt folyó hadműveletek mérete nem volt összehasonlítható az orosz–japán háborúéval.

⁶¹ Az incidensről számos, ellentmondásos elemeket tartalmazó leírás született. A falu mellett galambvadászatot folytató brit tisztnek a helyi imám feleségét véletlenül megsebesítették. A felháborodott helybéli két tiszttel megsebesítettek, közülük az egyik bele is halt a sérüléseibe. A helyszínre érkező brit erők egy lakost megöltek, 52 személyt az egyiptomi hatóságokkal karöltve letartóztattak. Egy speciális bíróság az akkori igazságügy-miniszter, Butrosz Gáli elnökletével 4 fellehet halálra ítél, sokakat pedig súlyos börtönbüntetéssel sújtott. Lásd: VATIKIOTIS (1980) 205.

⁶² LANDAU (1979) 108–109.

⁶³ Az egyezmény titkos záradéka a két ország státuszának megváltoztatását is lehetővé tette. A megállapodás további részei Új-Fundland, Sziám, Madagaszkár és az Új-Hebridák kapcsán határolták el az érdekszférákat. Lásd: DIÓSZEGI (1967) 344.

kirobbanása előtt *Samsz al-musrika* (A felkelő nap) címmel könyvet jelentetett meg Japán felemelkedéséről. Fontosnak tartotta Ázsia muszlim és nem muszlim népeinek összefogását a Brit Birodalom terjeszkedése ellen.

Musztafa Kámil 1907. október 22-én, egy több ezer lelkes támogató részvételével tartott gyűlésen jelentette be a Nemzeti Párt megalakulását. Cromer politikáját élesen támadó beszédében az *entente cordiale* tanulságait is figyelembe véve hangsúlyozta, hogy „[...] sokkal inkább, mint azelőtt, most láthatjuk, hogy a nemzetek nem emelkedhetnek fel anélkül, hogy saját ügyükért ne harcolnának. Nem nyerhetjük el a függetlenséget mások segítségével. A magunk ügyéért minékünk kell harcolnunk... Azok, akik a függetlenség megvédésében másokra számítanak, tévednek.”⁶⁴ Egyiptom első, valódi értelemben vett politikai pártjának alakuló ülésére öt nappal később került sor Kairóban. Itt fogadták el a csoportosulás programját, amely követelte Egyiptom 1840-ben, a londoni egyezményben elnyert autonómiájának visszaállítását. Ez eltérést jelentett Kámil korábbi, radikálisabb megnyilatkozásaihoz képest, amikor a Szudánra is kiterjedő brit evakuáció szükségességéről beszélt. A program a továbbiakban többek között valódi képviseleti intézményeket, ezeknek felelős kormányt, az oktatás általánossá tételét, a muszlimok és a koptok közötti „politikai unió” megteremtését, s főképp az Oszmán Birodalom népeivel való kapcsolatok szorosabbra fűzésének szükségességét hangsúlyozta.⁶⁵ A szultánnal, az iszlám népekkel való szolidaritás gyakori hangoztatása miatt Kámilt kortársainak egy része a pániszlám eszmeiség hívének tartotta, amit ő igyekezett elhárítani. Erről egyik nyilatkozatában a következőket mondta: „A mi szimpátiánk az iszlám népekkel egy természetes dolog, s semmi köze sincs a vallási fanatizmushoz. Nincs egy felvilágosult muszlim, aki azt gondolná, hogy lehetséges egy ligába tömöríteni a muszlim népeket Európa ellen.”⁶⁶ A kairói gyűlést követően megkezdődött a párt szervezeti kiépítése, Musztafa Kámilt élethosszig tartó elnökké választották, de ezt a tisztséget csak néhány hónapig tudta ellátni, mivel a következő év februárjában elhunyt. Utóda Mohamed Faríd lett, aki azonban korántsem volt olyan karizmatikus politikus, mint elődje.

Egy másik lap, amely köré egy politikai kör szerveződött, az *al-Dzsarída* volt, politikai szervezetüknek, az Umma Pártnak a létrejöttét 1907 őszén a háttérből lord Cromer is támogatta. A Haszan Abd al-Rázik, majd a halála után Mahmúd Szulejmán által vezetett csoportosulás a Néppártnál jóval szűkebb bázisra támaszkodott. A tagságát főképp olyan földbirtokosok, tisztviselők, értelmiségiek alkották, akiket aggodalommal töltött el az al-Livá gyakorta tapasztalható radikálisabb hangvétele, s a török befolyás megerősödése. A csoportosuláshoz csatlakozott Szaad Zaghlúl, aki ekkor oktatási miniszter volt, testvére, Ahmed Fathi Zaghlúl törvényszéki elnök, s Talaat Harb, az al-Dzsarída társszerkesztője. A párt egyik meghatározó személyisége, az al-Dzsarída másik társszerkesztője az 1908-ban létrehozott Kairói Egyetem tanára és későbbi rektora, Ahmed Lutfi al-Szajjid (1872–1963) volt.

Ő tekinthető az első gondolkodónak, aki kísérletet tett az egyiptomi szekuláris nacionalizmus eszmeiségének átfogóbb megfogalmazására. Mohamed Abduh módosabb vidéki családból származó, jogi végzettségű tanítványa nézeteinek formálódására mestere mellett úgyszintén nagy hatást gyakoroltak a klasszikus görög filozófia, a francia felvilágosodás

⁶⁴ AHMED (1960) 77.

⁶⁵ LANDAU (1979) 117.

⁶⁶ SAFRAN (1961) 88.

és az organikus társadalomelmélet képviselőinek írásai. Lutfi al-Szajjid a cikkeiben élesen elhatárolódott a századfordulót követő években ismét felerősödő pániszlám elképzelésektől. A párt orgánumban, az al-Dzsaridában erről egy alkalommal eléggé ironikusan a következőket írta: „Miféle uniója ez olyan népeknek, amelyek immár 13 évszázada különböznek egymástól politikailag, vallásilag, népeknek, amelyek egymást gyilkolták, s egymás ellen olyan népeket hívnak segítségül, akiknek alapvetően más hitük van?”⁶⁷

A pániszlám nézetek ismétlődő jelentkezéséről pedig egyebek mellett megállapította, hogy: „Az iszlám egység gondolata olyanoknál fordul elő, akik nem foglalkoznak komolyan a politikával. A pániszlámizmus mint eszme már régóta bennünk van, s nyíltan csak különleges incidensek alkalmával jelentkezik, valahányszor, amikor az egyiptomiak úgy látják, hogy az európai politikusok Egyiptom érdekei és érzései ellen cselekszenek... Úgy gondolják, hogy ahogy a kereszténység megmentette a balkáni népeket a török igtától, úgy a muszlim egység majd megmenti az egyiptomiakat az európaiak hegemoniájától. Azt gondoljuk, hogy ez egy naiv gondolat, amelyet az európai politika hibás értékelése idézett elő.”⁶⁸ A pániszlám koncepció elutasításából következett, hogy az egyiptomi identitást különválasztotta az iszlám egységtudattól, s hangsúlyozta, hogy „[...] egyiptominak csak az tekinthető, aki nem ismer más hazát Egyiptomon kívül. De az, aki a biztonság kedvéért egy másik hazát is fenntart magának, távol van attól, hogy a szó igazi értelmében egyiptomi legyen.”⁶⁹ Számára felfoghatatlannak tűnt, hogy egy egyiptomi muszlim inkább Törökország, semmint a saját hazája érdekeiért harcolna, s hasonló módon lehetetlennek tartotta, hogy egy egyiptomi kopt országa helyett az etióp érdekekért áldozná fel magát.

Egyiptom eltérő történelmi útja, s a mind erőteljesebben érlelődő egyiptomi nacionalizmus fogalmazódott meg az alábbi soraiban: „Nem vagyunk egy lenézendő nemzet. Kétszer már a világtörténelemben nálunk született a civilizáció, s ennek eredményeit meg is őriztük. Ezután azonban betegek lettünk, mert az egészséges élet forrásai számunkra ismeretlenné váltak. Amikor a siker és a kudarc kritériumai megváltoztak, akkor bennünket messze megelőztek, de már ébredőben vagyunk, s megpróbáljuk megtörni azokat a béklyókat, melyek bilincsből tartanak bennünket.”⁷⁰ Lutfi al-Szajjid írásaiban többször is kifejtette, hogy az egyiptomi ember sajátos nemzeti karakterrel rendelkezik, amely megkülönbözteti a többi muszlim ország lakóitól. Az ország belpolitikai helyzetével kapcsolatban pedig hangsúlyozta, hogy a „keleti despotizmus”, azaz a kedive uralma és a teokratikus gondolatok – mivel a vallásos érveléssel mindig nehezebb szembeszállni – nagyobb veszélyt jelentenek az egyiptomi nemzet fejlődésére, mint a brit megszállás, amely csak ideiglenes jellegű. Ennek megfelelően Lutfi al-Szajjid nem tűzte ki célul a brit megszállás gyors megszüntetését. Inkább a reformok mellett foglalt állást, amelyek az önkormányzati gyakorlat fokozatos megteremtésével elvezetnek majd a függetlenséghez, amelyet egy alkotmányos és képviselői kormány garantálhat. Mindezek mellett szorgalmazta, hogy a kormányzás minden szintjén tegyék kötelezővé az arab nyelv használatát.

Lutfi al-Szajjid teoretikus tevékenysége nagy fontosságú, hiszen ő fogalmazta meg először egyértelműen, hogy egy külön egyiptomi nemzet létezik, amelynek megvan a maga partikuláris érdeke, s amelyet nem lehet különféle pániszlám elképzelésekben feloldani.

⁶⁷ Uo. 96.

⁶⁸ AHMED (1960) 95.

⁶⁹ HAIM (1958) 301.

⁷⁰ AHMED (1960) 95.

A nemzet fogalmát nyelvi, földrajzi és kulturális értelemben használta. A pániszlám nézetek elvetése, a nemzeti célkitűzések előtérbe állítása természetesen nem jelentette azt, hogy Lutfi al-Szajjid lemondott volna a többi muszlim országgal való baráti kapcsolatok erősítéséről.

2.3. Az 1919-es forradalom, a „függetlenség” kivívása

Az első világháború éveiben az antant hadászatiilag fontos bázisnak tekintette az országot, a közvetlen egyiptomi katonai részvételt ugyan nem tartották szükségesnek, de fokozottan igényeltek más szolgáltatásokat. Egyiptom területe két ízben is rövidebb időre hadszíntérré vált, s innen indult ki az a nagyszabású antantoffenzíva, amely 1917 végére Palesztina elfoglalását eredményezte.⁷¹ Katonai sikerei következtében a londoni kormány arra számított, hogy a protektorátus hosszabb ideig fenntartható, s ezt a szövetségesek is jóváhagyják. 1918 végén még túlzott optimizmussal ismét hatalom nélküli képviselőtestületek felállítását fontolgatták. E periódusra visszatekintve emlékirataiban keserűen jegyzi meg lord Lloyd, a későbbi brit főmegbízott, hogy: „[...] azok, akik ekkor Angliában a politikát irányították, kevésbé ismerték az egyiptomi belső helyzetet, s általában a muszlim világot.”⁷²

A társadalom egy jelentős részének mindennapjait, különösen vidéken, a háború súlyosan érintette. A rekvirálások, több százezer fő erőszakos besorozása az ún. munka- és szállítási hadtestekbe, a megélhetési költségek nagy fokú növekedése, a rendkívüli állapot miatt életbe léptetett más korlátozások, köztük a korábbi politikai mozgáster „kikapcsolása”, jelentős feszültségnövelő tényezők voltak.

A protektorátust, függetlenül az 1914 előtti pártszimpátiától, az egész egyiptomi politikai osztály megalázónak érezte. A gazdaságban végbemenő ellentmondásos folyamatok is hatást gyakoroltak a politikára. A gyapoteladásokból realizált jövedelem jelentős hullámzást mutatott: a korábbi biztos piacok egy része a háború kitörésével elveszett, a veszteségeket a későbbiekben az ármozgás ellensúlyozta, de az elszabaduló inflációt figyelmen kívül hagyó, 1918-as alacsony, rögzített áron történő központi felvásárlás nagy fokú elégedetlenséget keltett. A hadi események következtében számos fogyasztási cikk importja akadozott, ezek részbeni helyettesítése, párosulva az országban állomásozó antanthaderők költségeivel, komoly keresletet teremtett több szféra számára. Számos földbirtokos, üzletember jelentős bevételre tett szert, s ez e társadalmi csoportok esetében erősítette a gazdasági függetlenség megteremtésében való érdekeltséget.⁷³

⁷¹ A központi hatalmak oldalán hadba lépő szultán, mint kalifa, 1914 végén az antanthatalmak ellen dzsihádot hirdetett. A Sínai-félszigetre behatoló török erők két ízben is, 1915 februárjában s a következő év júliusában sikertelen kísérletet tettek a Szezei-csatornán történő átkelésre. A kalifa felhívása, valamint a török erők térségbeli megjelenése nem vezetett az Isztambul és Berlin által várt felkeléshez az országban.

⁷² LLOYD (1934) I. 251.

⁷³ Ennek egyértelmű jele volt a Miszr (Egyiptom) Bank létrehozása 1920 márcusában. A 124 részvényessel, 80 ezer egyiptomi font alaptőkével létrejövő pénzintézet megszületésében jelentős szerepe volt Talaat Harb pasának, aki az európai tapasztalatokat tanulmányozva leginkább a német modellt tartotta követhetőnek, amelyben a bankok játszottak meghatározó szerepet az iparosításban. A részvényesek számához viszonyítva az alaptőke csekély volt, de az 1920-as években jelentősen növekedett. A bank alaptőkéje 1924 végére 475 ezer, három évvel később már 1 millió egyiptomi fontra nőtt. Lásd: TIGNOR (1976) 41–67.

A háború befejezésekor a londoni kormánynak szinte az egész országot átfogó britel- lenes hangulattal kellett szembesülnie. A tiltakozó vagy – Marius Deep⁷⁴ szavaival élve – „új nemzeti mozgalom” vezetőinek eltökéltségét erősítette a Woodrow Wilson 1918. januári kongresszusi üzenetében megfogalmazott 14 pont, amelyekről az amerikai elnök úgy vélte, hogy hozzájárulhatnak a háború utáni rendezéshez, egy igazságosabb világ megteremté- séhez. A térséggel a 12. pont foglalkozott, amely az önrendelkezés elve alapján kimondta, hogy az Oszmán Birodalom török részeinek szuverenitása mellett a török uralom alatt élő többi nemzetiség részére is „biztosítani kell létük feltétlen biztonságát, önálló fejlődésük teljes és zavartalan lehetőségét.”⁷⁵

Az egyiptomi ellenzék vezére az 1913-ban megválasztott, majd a munkáját a háború miatt bizonytalan időre felfüggesztő Törvényhozó Nemzetgyűlés alelnöke, Szaad Zaghlúl lett. A Muhammad Abduh tanítványai közé tartozó politikus, aki az al-Azhar befejezése után Kairóban és Párizsban folytatott jogi tanulmányokat, 1906–1912 között oktatási és igazságügy-miniszterként több kabinetnek is tagja volt. Két nappal a háború befejezése után, 1918. november 13-án sir Reginald Wingate brit főmegbízott audienciáján Zaghlúl engedélyt kért arra, hogy egy delegáció élén Londonba utazhasson, abból a célból, hogy a rendkívüli állapot feloldásáról, a protektorátus eltörléséről, a függetlenség megadásáról tárgyaljon a brit kormány képviselőivel. Azt is jelezte, hogy Egyiptom helyzetét a párizsi békekonferencia résztvevői előtt is szeretnék ismertetni. Még aznap véglegesítették a de- legáció összetételét, de a küldöttek, akiknek az elnevezése *Al-Vafd al-Miszri* (Egyiptomi Delegáció) lett, nem tudtak útra kelni, mivel London nem volt hajlandó fogadni őket. Angol részről azt is megkérdőjelezték, hogy Zaghlúl és társai valóban az egyiptomi nép képvise- lői-e. Megpróbálták azt kihasználni, hogy időközben egy másik delegáció is alakult *Al-Vafd al-Vatani* (Nemzeti Delegáció) néven. Az elsöben főleg a korábbi Umma Párthoz, a má- sikban pedig az Nemzeti Párthoz tartozó politikai tényezők szerepeltek. Végül Zaghlúl ke- rült „nyerő pozícióba”, annak köszönhetően, hogy a Nemzeti Párt több tagját sikerült az el- gondolásainak megnyernie, illetve a szerveződésből Musztafa al-Nahhász és Háfiz Afifit is bevette a delegációba. Ettől kezdve az elnevezés egyszerűen csak *Vafd* (Küldöttek) lett.

Az elkövetkezendő, mind feszültségterhesebb hetekben Zaghlúl jelentős erőfeszítést tett annak érdekében, hogy a Vafd mögött minél szélesebb körű legitimitációt tudjon fel- mutatni. Eközben a Vafd elindult a párttá szerveződés útján, tíz nappal az audiencia után fogadták el a csoportosulás 26 pontból álló statútumát, amelynek első pontja kimondta, hogy a Vafd fő célja az ország teljes körű függetlenségének békés úton történő elérése, amint ez megtörténik, a csoportosulás feloszlik. A szervezeti szabályzat nagy hatalmat biztosított az elnöknek, s egy centralizált struktúra kialakítására törekedtek.⁷⁶ 1919 áprilisában köz- ponti bizottságot állítottak fel, és megkezdődött a területi bizottságok létrehozása. A szeku- lárís nacionalista csoportosulás az egész egyiptomi társadalom érdekképviselőjeként tüntette fel magát. A teljes függetlenség mint cél nem pusztán a brit fennhatóság megszüntetéséért vívott harcot, hanem a pániszlám törekvésektől való elhatárolódást is jelentette. Zaghlúl felfogásában a nemzet egy olyan közösség volt, amelynek tagjait a közös történelem, tra- díciók, szokások és a nyelv fűzik egybe.

⁷⁴ DEEB (1979) 21.

⁷⁵ HALMOSY (1983) 24.

⁷⁶ DEEB (1979) 61.; LANDAU (1979) 154.

A Vafd vezetője 1918. december 6-án memorandumot küldött a nagyhatalmaknak, amelyben a függetlenség támogatását kérte, indoklásként egyrészt arra hivatkozott, hogy minden nemzetnek elidegeníthetetlen joga van a politikai szabadsághoz, másrészt emlékeztetett arra, hogy Egyiptom Mohamed Ali óta olyan autonóm jogokat élvezett, amelyeket nagyon kevés választott el a függetlenségtől. Alkotmányos kormányzást ígért, ugyanakkor hangsúlyozta, hogy tiszteletben tartják a kapitulációkat, beleegyeznek a Szuezi-csatorna semleges státusába, s elfogadják az egyiptomi adósságkezelés nemzetközi kontrollját. Zaghlúlt a memorandum miatt éles támadások is érték, leginkább azt sérelmezték, hogy nem szólt a protektorátusról és a Szudán feletti fennhatóságra támasztott igényről.⁷⁷ Zaghlúl külön üzenetet intézett Woodrow Wilson amerikai elnökhöz, amelyben a segítségét kérte, hogy egy egyiptomi delegáció előterjeszthesse a szándékait a párizsi békekonferencián.⁷⁸

A győztesek fóruma a francia fővárosban, 1919. január 18-án kezdte el a munkáját, az egyik fő „lapseosztó”, az Egyesült Királyság érdekeivel szemben támogatókat szerezni az egyiptomi követelésekhez eleve nehéznek tűnt. Ráadásul Zaghlúlt és két társát a brit hatóságok március 8-án letartóztatták, s Máltára deportálták. Ezzel a lépéssel azonban a londoni kormány végképp kiengedte a szellemet a palackból: közel két hónapig tartó megmozdulássorozat kezdődött, amely szinte az egész országra kiterjedt, s gyakorta véres incidensekbe torkollott. A nagyobb városokban egymást érték a sztrájkok és bojkottok, amelyekbe iparosok, kereskedők is bekapcsolódtak. A tiltakozások dinamikáját nagyban erősítette, hogy a muszlimok és a koptok ezúttal egységfrontot alkottak. A brit kormány márciusban lord Allenby tábornokot nevezte ki különleges felhatalmazású főmegbízottnak, aki az egyiptomi, illetve közel-keleti brit erők parancsnoka volt a háború utolsó szakaszában. Allenby a katonai fellépést politikai lépésekkel párosította, többek között lehetővé tette, hogy Zaghlúl, illetve a küldöttek áprilisban Párizsba utazzanak. London ebbe ekkor már könnyen beleegyezett, mivel már számíthatott arra, hogy a békekonferencia résztvevői, beleértve Wilson elnököt, támogatják a brit protektorátust. Május folyamán ez hivatalos formában is manifesztálódott.

Allenby egyiptomi politikai és vallási szereplőkkel való tárgyalásai csupán részleges eredményt hoztak. Sikertült egy kormányt felállítani, amelyben a Vafd több ellenfele is helyet kapott, de az esély a protektorátus megroggyant épületének megerősítésére a párizsi igen ellenére bizonytalan volt. London jól bevált politikai fogásokkal próbált időt nyerni: Allenby bejelentette, hogy kormánya ténymegállapító bizottságot küld Egyiptomba, amely a tapasztaltak alapján javaslatot tesz az ország politikai jövőjére. A békekonferenciához fűződő illúziók szertefoszlása és a bizottság kiküldéséről szóló hír nyomán Zaghlúl táborának egysége repedezni kezdett, de a politikus támogatottsága még így is jelentős maradt. Mivel a nyugtalanság tovább folytatódott, a protektorátus alternatívájaként Londonban 1919 de- rekán egy brit védnökség alatt álló autonómia tervén gondolkodtak.

A ténymegállapító bizottság csak 1919 decemberében érkezett Kairóba. Vezetője, lord Milner jól ismerte az ország ügyeit, hiszen korábbi pályafutása során jó néhány évet töltött már az egyiptomi adminisztrációban. Az 1920. ápriliséig Egyiptomban tartózkodó bizottság javaslatait, amelyek a brit birodalmi érdekek biztosítása és a szudáni területek feletti fennhatóság nélkül akartak önállóságot adni az országnak, Milner a kairói kormány

⁷⁷ ELGOOD (1928) 232–233.

⁷⁸ SICKER (2001) 103.

képviselőivel, majd 1920 júniusában Londonban Zaghállal is megvitatta. A bizottság jelentését végül 1921 februárjában hozták nyilvánosságra. A dokumentum azt javasolta, hogy az ajánlásokat nem egyoldalúan kell rákényszeríteni Egyiptomra, hanem egy bilaterális tárgyalás keretében megszülető szövetségi szerződésbe kell belefoglalni. London a nacionalistákkal rivális szultánnal, illetve a kairói kormánnyal akart megegyezni. A Vafd élesen bírálta ezeket a tárgyalásokat, megegyezést még azt követően se tudtak elérni, hogy Zaghállt 1921 decemberében Ádenbe, majd a Seychelle-szigetekre, később Gibraltárba deportálták. Ezt követően ismét országszerte megmozdulások kezdődtek, amelyek a brit kabinetet újabb lépésre kényszerítették.

Lord Allenby Londonból visszatérve 1922. február 28-án ismertette kormányának hat nappal korábban megszületett deklarációját. Ez a Milner-ajánlások szellemében megerősítette, hogy a protektorátust és a rendkívüli állapotot eltörlik, a brit kormány független és szuverén államnak ismeri el Egyiptomot, ugyanakkor a következő négy területen továbbra is fenntartja az ellenőrzést:⁷⁹

1. a Brit Birodalom egyiptomi összekötetési vonalainak biztonsága,
2. Egyiptom védelme minden közvetlen és közvetett külföldi agresszióval szemben,
3. az Egyiptomban lévő külföldi érdekek és a kisebbségek védelme,
4. Szudán.

Az ország függetlenségének deklarálására formálisan 1922. március 15-én került sor, ezen a napon Fuád szultán (ur. 1917–1936) felvette a királyi címet, s bejelentették, hogy a főmegbízott a külügyek intézésének jogát az egyiptomi miniszterelnök hatáskörébe utalta. A rendkívüli állapot feloldására csak 1923. július 5-én került sor. Egyiptom tehát formálisan elnyerte a függetlenségét, de ez a brit „védnökség” miatt több kulcsfontosságú területen korlátozott volt. Ezek közül az első helyen kell említeni a katonai-biztonsági szférát, amely nemcsak azt jelentette, hogy továbbra is brit csapatok állomásoztak az országban, hanem azt is, hogy az egyiptomi hadsereg *de facto* brit ellenőrzés alatt maradt. A brit főmegbízott kompetenciái szűkültek, de továbbra is jelentős befolyást tudott gyakorolni a bel- és külpolitikára. Jelentős mozgásteret biztosított a londoni kormány számára a külföldi érdekek és a kisebbségek védelme. Az egyiptomi nacionalizmus számára különösen érzékeny pont volt a „Nílus-völgy egységének” megakadályozása. Ez volt az egyik oka annak, hogy a Vafd nem fogadta el a februári brit bejelentést.

A függetlenség deklarálását követően egy átmeneti időszak kezdődött, amely során az egyik legfontosabb feladat az ország alkotmányának kidolgozása volt. A szakértők az 1831-es belga alkotmányt tekintették kiindulópontnak, ezt próbálták az egyiptomi feltételekhez igazítani. Az elkészült tervezetet az uralkodó több ponton is módosította, így a 170 cikkelyből álló alkotmány bevezetéséről szóló királyi rendelet csak 1923. április 19-én jelent meg. Ennek általános rendelkezései garantálták a népszuverenitás elvét, leszögezték, hogy Egyiptom szabad, független, monarchikus berendezkedésű ország, amelynek állampolgárai a törvény előtt egyenlők, származásra, vallásra és nyelvre való tekintet nélkül. Az alkotmány biztosította az alapvető szabadságjogokat, s a törvényhozást tekintve az uralkodó és a parlament közötti osztott hatalomgyakorlás elvét érvényesítette (24. cikkely). A király és a parlament két háza is kezdeményezhetett törvényeket (28. cikkely). A végre-

⁷⁹ SICKER (2001) 106.

hajtó hatalom a király kezében volt, az alkotmány által megszabott korlátokkal (29. cikkely). A királynak, amellettt hogy államfőként ő volt a hadsereg főparancsnoka, joga volt a képviselő-testület feloszlására, ülések elnapolására, rendkívüli ülészak összehívására (38–40. cikkely), miniszterek kinevezésére, elmozdítására (49. cikkely), rendkívüli állapot kihirdetésére (45. cikkely). Ez utóbbi időtartamáról egyeztetnie kellett a parlamenttel. Az alkotmány szenátusból és képviselőházból álló kétkamarás parlamentet hívott életre, a felsőházi mandátumok tíz, az alsóháziak öt évre szóltak (79–86. cikkely). Kimondta, hogy a minisztereknek számot kell adniuk a kormány tevékenységéről a képviselő-testület fóruma előtt (61. cikkely), valamint az alsóház bizalmatlansági indítványa esetén a kormánynak, illetve az érintett minisztereknek le kell mondaniuk (65. cikkely). Úgyszintén a képviselő-testület kompetenciájába tartozott a költségvetés jóváhagyása (139–140. cikkely). Az alkotmány a bíróságot független hatalmi ágnek tekintette (124. cikkely).⁸⁰

Az 1923-as alkotmány liberális elvekre épült, de a királynak a végrehajtó hatalom gyakorlásában biztosított fajsúlyos szerep, valamint a törvényhozás terén az osztott hatalomgyakorlás az 1952-ig tartó ún. alkotmányos időszak politikai életének egyik súlyos kerékkötőjévé vált. A Vafd, mivel nem fogadta el a februári deklarációt, az ennek szempontjait figyelembe vevő alkotmányt sem volt hajlandó támogatni. Úgy vélték, hogy az alkotmány nem sokat változtatott a protektorátus időszakának függőségi viszonyain. Mindezek mellett Zaghúl, aki az alkotmányról szóló rendelet után tért vissza az országba, úgy vélte, hogy a népszuverenitás elvét ténylegesen nem érvényesítették az alkotmány kimunkálása során. Szerinte az alaptörvény a valódi hatalmat a királynak biztosította, s ezt a britek kihasználhatják a nemzeti érdekekkel szemben.

A politikai folyamatok felgyorsulásából azonban a Vafd sem vonhatta ki magát, annál is inkább, mivel napirendre kerültek a parlamenti választások, s a csoportosulásnak jó esélyei voltak a nyeresre. Igazolódott a papírforma: az 1924. január 12-én lebonyolított képviselőházi választásokon a 214 képviselői helyből 188-at, vagyis a mandátumok közel 90 százalékát a Vafd Párt szerezte meg.⁸¹ A néhány héttel később, február 24-én zajló szenátusi választásokon a 66 választással betölthető mandátum mindegyikét a vafdisták szereztek meg. Ebbe a testületbe az uralkodó alkotmányos felhatalmazás alapján 48 képviselőt nevezhetett ki.⁸² A képviselőházi választásokat követően, január 27-én a király kénytelen volt a kormányalakításra Szaad Zaghúl felkérni, az újonnan választott parlament március 15-én kezdte meg munkáját.

2.4. Az „alkotmányos időszak” politikai jellegzetességei

Ahogy arra számítani lehetett, az új miniszterelnök jelentős parlamenti támogatással a háta mögött megpróbálta a brit deklaráció és az alkotmány által korlátozott mozgásterét kiszélesíteni. A szeptember végén kezdődő londoni látogatása során az Egyesült Királyság és Egyiptom kapcsolatainak teljes körű átalakításáról szóló követeléseit, amelyek gyakorlatilag egyet jelentettek az 1922. februári deklaráció visszavonásával,

⁸⁰ *Royal Decree No. 42 of 1923. On Building a Constitutional System for the Egyptian State.*

⁸¹ LANDAU (1979) 167.

⁸² The New York Times (1924) 7.

a Downing Street 10. tárgyalóasztalára tette. Ramsay MacDonald miniszterelnök azonban – meghökkenéséből felocsúdva – kategorikusan elvetette ezeket. A közös igazgatás alatt álló Szudánban sem sikerült kedvező fordulatot elérnie: a Nílus-völgy egységét támogató Fehér Zászló Mozgalom júliusi felkelését az angolok leverték. Ennél is súlyosabb következményekkel járt az egyiptomi hadsereg brit főparancsnokának, a szudáni főkormányzónak, sir Lee Stack pasának az 1924. novemberi kairói meggyilkolása. A londoni kormány erre ultimátummal válaszolt, amely az anyagi kompenzáción, a bűnösök felelősségre vonásán túl kategorikusan követelte a Szudánban lévő egyiptomi csapatok kivonását, az oda irányuló egyiptomi migráció leállítását, s bejelentette a szudáni öntözött területek növelését, azaz a Nílus vízének fokozottabb felhasználását. Zaghílú a megalázó feltételek teljesítése helyett inkább lemondott.

Az új kormány pedig eleget tett a követeléseknek, a merénylet jó ürügyként szolgált a királynak a parlament munkájának felfüggesztésére, majd az év végén a testület feloszlatására. A politikai kombinációkban felértékelődtek az időközben létrejött kis pártok, közülük is a *Hizb al-ahrár al-duszúrijjín* (Liberális Alkotmánypárt) és a *Hizb al-Ittihád* (Uniópárt).⁸³ Az 1925 márciusában tartott újabb parlamenti választáson a politikai háttér-szágának meggyengülése miatt jóval kisebb arányban, mint az előző évben, de újra a Vafd kapta a legtöbb szavazatot. A parlamentben ismét Zaghílú jelölték miniszterelnöknek, mire az uralkodó azonnal feloszlatta a képviselőházat, amely így nem egészen 9 órán át működhetett. Ez volt az ország történetének legrövidebb ideig működő parlamenti testülete. Fuád király és az általa támogatott politikai körök – a brit kormányzattal karöltve – mindent megtettek annak érdekében, hogy Zaghílú újabb kormányfői ténykedését megakadályozzák. Lord Lloyd – az 1925 őszen kinevezett új brit főmegbízott – erről a következőket írta: „[...] minden megbízható információ azt támasztotta alá, hogy Zaghílú visszatérését mind az egyiptomiak, mind pedig a külföldiek úgy tekintenék, mint súlyos csapást a fenntartásunkra.”⁸⁴ A Vafd Párt vezetőjét 1927 augusztusában bekövetkezett haláláig sikerült is távol tartani a hatalomtól. A karizmatikus egyiptomi vezető utódává két hónappal később Musztafa al-Nahhászt választották.

Zaghílúnak az alkotmány kihirdetése után kiépülő politikai rendszerrel kapcsolatos balsejtelmei tehát rövid időn belül beigazolódtak. Sőt, a helyzet a későbbiekben még inkább romlott azáltal, hogy a király a jogkörének további kiszélesítésére, a Vafd Párt pedig ennek megakadályozására törekedett. Fuád – az alkotmány revideálására irányuló kísérletei közül – a legmesszebb az 1930-ban jóváhagyott változtatásokkal ment. Az 1929. decemberi választásokat megnyerő Vafd-kormányt néhány hónapos kormányzás után menesztette, s 1930 júniusában a palota „erős emberét”, a korábban Zaghílúval együtt száműzött Iszmáíl Szidkit nevezte ki miniszterelnökké. Szidki pasa meggyőződéssel vallotta, hogy az ország fejlettsége, tradíciói nincsenek szinkronban azzal az alkotmányos berendezkedéssel, amely az 1923-as alkotmány nyomán jött létre Egyiptomban, s ezt a Vafd és szövetségesei önző

⁸³ A Liberális Alkotmánypárt 1922 októberében, az al-Ittihád 1925 januárjában jött létre. A Zaghílú politikájával szemben álló liberális szerveződésben főként földbirtokosok, s néhány értelmiségi csoport vett részt. Fontosnak tartották az alkotmányos jogok kiterjesztését, a korábbi Umma Párt tradícióját követve a függetlenség kérdésének éles felvetése helyett a fokozatosság elvének szem előtt tartását, valamint a Nílus-völgyi egység előfeltételének megteremtését. Az al-Ittihád a palota céljainak támogatása jegyében jött létre. A Vafd Párttól eltérően országos szervezeti kiépítettsége egyik pártnak sem volt. Lásd: LANDAU (1979) 169–174.

⁸⁴ LLOYD (1934) II. 161.

módon kihasználták. Szidki tervezete alapján októberben új alkotmány látott napvilágot, ebben a miniszterek már nem a parlamentnek, hanem az uralkodónak voltak felelősek, aki egyet nem értése esetén a határozatokat megvétózhatta. A király helyzetét erősítette, hogy a szenátus 100 tagjából 60-at ő nevezhetett ki. Ezzel párhuzamosan új választási törvény látott napvilágot, amely csökkentette a képviselők számát, s a közvetlen választás helyett bevezette az elektorokon keresztül történő kétszintű szavazást. Ez utóbbiaknak előírt anyagi és műveltségbeli feltételekkel kellett rendelkezniük. A miniszterelnök *Hizb al-saab* (Néppárt) néven új politikai szerveződést hozott létre, amely megnyerte az 1931. május–júniusi választásokat. Igaz, az újabb voksolást a Vafd Párt és a Liberális Alkotmánypárt bojkottálta.

A gyakori ellenzéki támadások kerestttüzében „politikailag elhasználódott”, egészségi problémákkal küszködő Szidki végül 1933 szeptemberében lemondott. Az ő nevével összefonódó irányváltást végül is nem sikerült stabilizálni: az uralkodó 1935 decemberében kénytelen volt visszaállítani az 1923-as alkotmányt. Fuád király 1936. április végén elhunyt, utóda május 6-án fia, Fárúk (ur. 1936–1952) lett. Négy nappal a trónra lépése előtt tartották meg a korábbi szabályok szerinti választásokat, amelyeket a Vafd Párt ismét nagy fölényrel nyert meg: 232 mandátumból 169-et szerzett.

A „visszarendeződés” egy olyan időszakban történt, amikor a nemzetközi viszonyokban az 1930-as évek elején kezdődő változási folyamat felgyorsult. Mussolini Olaszországa 1935 októberében megtámadta Etiópiát, az olasz csapatok a következő év májusában az ország fővárosát, Addisz-Abebat is elfoglalták. A lépés veszélyeztette Nagy-Britannia kelet-afrikai, illetve szudáni pozícióit. A kialakult helyzet Egyiptomot stratégiaileg felértékelte, az 1922-es deklarációra alapozott bilaterális kapcsolatok tarthatatlanná váltak. Az ennek átalakításáról korábban megkezdett tárgyalások felgyorsultak, s Anthony Eden brit külügyminiszter, valamint Musztafa al-Nahhász miniszterelnök 1936. augusztus 26-án, Londonban aláírta az Egyesült Királyság és Egyiptom szövetségi szerződését. A ratifikációs okmányok kicserélésére decemberben, Kairóban került sor.

A megállapodás a brit katonai megszállást befejezetteknek nyilvánította (1. cikkely), a londoni kormány képviselőjének titulusát főmegbízottról nagykövetre változtatta (2. cikkely), s támogatta az ország belépési szándékát a Népszövetségbe (3. cikkely). Ugyanakkor a szövetségi viszony keretében a brit hadsereg számára lehetővé tette, hogy háború vagy közvetlen háborús fenyegetés, illetve nemzetközi sürgősségi helyzet esetén visszatérjen az országba, s a műveleteihez szükséges infrastruktúra-hálózatot használja (7. cikkely). A megállapodás azt is kimondta, hogy amíg az egyiptomi fegyveres erők nem lesznek abban a helyzetben, hogy garantálják a Szezei-csatorna hajóforgalmának biztonságát, a csatornaövezetben 10 ezer brit katona fog állomásozni (8. cikkely). Szudáni vonatkozásban megerősítette az 1899-es szerződés érvényességét, ismét engedélyezte az egyiptomi katonai jelenlétet, az egyiptomi immigrációt, valamint a kereskedelem és az ingatlanhoz való hozzájutás terén az egyiptomiaknak a brit állampolgárokéhoz hasonló jogokat biztosított (11. cikkely). Az egyezményben brit részről támogatták a kapitulációk eltörlését Egyiptomban (13. cikkely).⁸⁵

A szerződés jelentős lépés volt a teljes körű függetlenség megteremtéséhez. Kairó számára lehetővé vált külpolitikájának önálló formálása, s ezt erősítette az 1937. májusi

⁸⁵ Royal Institute of International Affairs (1952) 190–200.

montreux-i megállapodás, amely eltörölte a török időkből fennmaradt kapitulációkat Egyiptomban. Még ebben a hónapban az ország tagja lett a Népszövetségnek. A Vafd-kormány a hadsereg brit felügyelő tábornokának helyébe egyiptomi főtitstet állított, s szélesebbre tárta a katonai akadémia kapuit a jelentkezők előtt. Az új helyzethez alkalmazkodva a nagy hatalmú Szuezi-csatorna Társaság is növelte az egyiptomi kormány részesedését az áthaladási díjakból, s ígéretet tett arra, hogy a korábbiaknál jóval több egyiptomit foglalkoztat. A függetlenséget leginkább a brit katonai jelenlét, a szerződésben rögzített egyéb kötelezettségek, továbbá a nagykövetté „átminősített” brit főmegbízott politikai befolyása korlátozta.

A londoni kormány a második világháború végéig ki tudta kényszeríteni a stratégiai érdekeinek megfelelő irányvonalváltást Kairóban. Ezt szemléletesen érzékeltette az 1942. február 4-i fordulat, amikor katonai fenyegetéssel kényszerítették az uralkodót Musztafa al-Nahhász vezetésével egy Vafd-kabinet kinevezésére. A miniszterelnöki bársonyszékből legutóbb 1937 decemberében felállított régi-új kormányfő a külügy- és belügyminiszteri teendőket is ellátta. Néhány héttel később, március 24-én választásokat tartottak, a parlament mindkét házában a Vafd szerzett jelentős többséget. Nahhász valóságos katonai kormányzóként tevékenykedett, közben nem győzte hangsúlyozni, hogy a háború után már nem fogja tovább túrni az angolok katonai jelenlétét az országban, s a Szudánnal történő egyesítést is végre fogja hajtani. A háború időszakában fontos diplomáciai esemény volt 1943 augusztusában Egyiptom és a Szovjetunió közötti diplomáciai kapcsolatok felvétele.⁸⁶ A király több alkalommal is el akarta távolítani Nahhászt, de ezt a brit kormánynak 1944 októberéig sikerült megakadályoznia. A következő év januárjában rendezett választáson a Vafd súlyos vereséget szenvedett, mindössze 29 mandátummal csak a harmadik helyen végzett.

A második világháború kirobbanása után a kabinet brit nyomásra a tengelyhatalmakkal való diplomáciai kapcsolatokat az 1936-os szerződés alapján ugyan megszakította, de London bosszúságára a hadüzenetre nem mutatott hajlandóságot. A kairói kormány kénytelen volt tudomásul venni, hogy az ország fontos stratégiai pozíciója miatt az ott tartózkodó brit csapatok létszámát jelentősen megemelték, s itt rendezték be a közel-keleti brit csapatok főhadiszállását. 1940 szeptemberétől az olasz erők támadása nyomán az ország észak-nyugati része hadszíntérré változott. London számára rendkívül fontos volt Egyiptom megtartása, hiszen esetleges elvesztése nemcsak a közel-keleti brit pozíciókat érintette volna végzetesen, hanem gyakorlatilag szabaddá vált volna az út Indiába. A helyzet rendkívül összetett volt, mivel az uralkodót is beleértve az egyiptomi politikai elit, a tisztikar egy része, olyan parlamenten kívüli befolyásos ellenzéki szerveződések, mint a Muszlim Testvérek s a Fiatal Egyiptom Mozgalom vezetése, számos egyetemi hallgató szimpatizált a tengelyhatalmak térségbeli háborús törekvéseivel. Sokan úgy vélték, hogy a német–olasz erők offenzívája véget vet a gyűlölt brit jelenlétnak. Kairóban és Alexandriában több városban tüntetésekre került sor, amelyek résztvevői a tengelyhatalmak legjelentősebb térségbeli hadvezérért, Erwin Rommelt éltették. Az 1942. októberi–novemberi el-alameini ütközet után a német–olasz erők azonban kiszorultak Egyiptomból.

⁸⁶ A diplomáciai kapcsolatok felvételéről először az Ali Maher vezette kormány állapodott meg a Szovjetunióval 1939. augusztus 21-én. Azonban néhány nap múlva kitört a második világháború, s az 1936-os szövetségi szerződésből adódó kötelezettségek a megállapodás életbelépését megakadályozták.

2.5. Az 1920-as évektől jelentkező eszmeáramlatok főbb jellemzői

Az első világháború után végbemenő politikai átalakulás az eszmeáramlatok terén is érezte hatását. A korábban kibontakozó modernista vonulat új elemekkel gazdagodott, ugyanakkor a húszas évek utolsó harmadától a politikai iszlám és a liberális értékelemeket negligáló új nacionalista irányzat megjelenésével markáns ellenreakció jelentkezett. Ez utóbbiak hatása az 1952 utáni évtizedek politikai gondolkodását több vonatkozásban is befolyásolta.

A modernista irányzat ekkor nagy vitát kiváltó képviselői közül elsőként Abd al-Rázik (1888–1966) nevét kell megemlíteni. Elméleti munkásságának jelentőségét elemző cikkében Faisal Gazi az első muszlim jogtudósna nevez, aki támogatta a szekularizmust.⁸⁷ Abd al-Rázik jó módú, a politikai és tudományos életben jól ismert családból származott. Az al-Azhar mellett az Oxfordban is tanult saríabíró 1925-ben jelentette meg az Al-Iszlám va-uszúl al-hukm: Ba'asz fi-l-khiláfa va-al-hukúma fi-l-islám (Az iszlám és a hatalom forrásai: tanulmány a kalifátusról és a kormányzásról az iszlámban) címmel írt munkáját. Az írás egy évvel azután látott napvilágot, hogy a kemalista forradalom Törökországban eltörölte a kalifátus intézményét.

Abd al-Rázik ebben az írásában kifejti, hogy Allah a vallásnak „örökkévalóságot” biztosított, de a hívőkre hagyta, hogy milyen hatalomgyakorlási formákat teremtenek. A Próféta küldetése vallási természetű volt, de a halálával ez a küldetés véget ért. Ennélfogva a kalifátus – amelyet az iszlámtól idegennek tekintett – nem lehetett vallási méltóság. Abd al-Rázik vitába szállt a híres arab társadalomtudós, Ibn Khaldún (1332–1406) ama véleményével, hogy a kalifátust az *idzsmá* (konszenzus) doktrínája és a Próféta halálát követően a társak támogatása jogszerűvé tette. Szerinte a kalifátus intézményének kialakulását a politikai szükségszerűség diktálta. Az uralkodók a vallás nevében zsarnokoskodtak a hívők felett, gúzsba kötötték a gondolkodásukat, meggátoltak minden fejlődést a kormányzás terén. A kalifátus megszüntetése ezt az akadályt eltávolította, mivel magában a vallásban nincs semmi, amely meggátolná, hogy a társadalomtudományok terén előrehaladjanak, s kormányzati rendszerüket is a modern kor elvárásai szerint rendezzék be. Abd al-Rázik írása konzervatív körökben nagy felháborodást keltett, az al-Azhar vallástudósainak tanácsa 1925 júniusában a nézeteit elítélte, őt magát megfosztotta a tudományos címétől és a bírói tisztségétől. Az ítélet azért is volt ilyen kemény, mivel a könyv szembement a vallási elit és Fuád király törekvéseivel. Ők ugyanis azon munkálkodtak, hogy a törökországi döntés után a kalifátus intézménye Egyiptomba kerüljön, s Fuád töltsen be a kalifa tisztségét.

Egy másik neves értelmiségi, aki az 1920-as évektől több vonatkozásban is megkérdőjelezte a hagyományos értékeket, Taha Huszein (1889–1973) volt. Abd al-Rázik társadalmi háterszágától eltérően a huszadik század egyik legnagyobb hatású egyiptomi gondolkodója, az „arab kultúra doyenje”, egy szegény, felső-egyiptomi falusi családból származott. A hároméves kora óta világtalan Taha Huszein életében az első fordulópontot az újonnan megnyílt Kairói Egyetemen folytatott tanulmányai jelentették. Ő lett az egyetem első doktorálója 1914-ben, s ennek köszönhetően kapott ösztöndíjat Párizsba a Sorbonne-ra. Itt történeti, jogi, filozófiai és szociológiai témájú tanulmányokat folytatott. Ibn Khaldún társadalomfilozófiájáról írt munkájával 1918-ban egy másik doktori címet is szerzett.

⁸⁷ GAZI (2009)

Amikor egy évvel később francia feleségével visszatért Egyiptomba, a Kairói Egyetemen kezdett oktatni. Itt az antikvitás korának történetével, irodalmával foglalkozó, majd arab irodalomtörténeti előadásokat tartott. 1926-ban jelent meg *Fi-l-si`r al-dzsáhili* (A preiszlám költészetéről) címmel az első nagy vihart kavarázó írása. Ebben a Próféta életéről szóló, 8. században készült, a későbbiekben átdolgozott írásban szereplő idézetekről bizonyította be, hogy hamisítványok. Az éles támadások keresztttüzébe került Taha Huszein, aki 1931-ben kénytelen volt megválni az egyetemről, a harmincas években került szorosabb kapcsolatba a Vafd Párttal. 1938-ban jelentette meg *Musztakbal al-szakáfa fi Miszr* (A kultúra jövője Egyiptomban) címmel írt munkáját, amelynek a bevezető részében kifejtett gondolatok a korábbi írásánál is nagyobb port vertek fel.

Ebben a szerző érvek sorával igyekezett bizonyítani a szélesebb értelemben vett ummától elkülönült egyiptomi nemzet létét. Kiindulásként – akárcsak tanítómestere, Lutfi al-Szajjid – elhatárolta magát a pániszlám elképzelésektől: „A történelem azt mutatja, hogy a vallás és a nyelv egysége nem jár szükségképpen együtt a politikai egységgel... A muszlimok ezt régen felismerték. Államaikat már a 2. század [keresztény időszámítás szerinti 8. század] vége előtt a gyakorlati érdekek alapján hozták létre, mellőzve a vallást, a nyelvet és a fajt mint kizárólagosan determináló tényezőket... Mindenütt különböző nemzeti államok és tömbök emelkedtek ki [...] a gazdasági, a földrajzi s más érdekek alapján.”⁸⁸ Taha Huszein az egyiptomi nemzet kialakulását lényegében az ókortól datálja, a „nemzet” fennmaradásának megmagyarázásához a kontinuitás elvét hívja segítségül: „A történelem azt mondja nekünk, hogy Egyiptom hevesen ellenezte a perzsa és a makedón uralmat, s utóbbiak fel is olvadtak a helyi lakosságban. Egyiptom csak az erőszaknak engedelmességgel ismerte el a nyugat- és kelet-római uralkodókat... A történelem továbbá arra is emlékeztet, hogy az ország még az arab uralmat is hevesen ellenezte. A hódítás után az ellenállás és a lázadás szelleme nem csökkent, s egészen addig tartott, míg Ibn Túlún [ur. 868–904] és az őt követő dinasztiák uralma alatt vissza nem nyerte a függetlenségét.”⁸⁹ Annak ellenére, hogy Lutfi al-Szajjidnál is találunk bizonyos utalásokat, a történeti értékelés kapcsán ilyen messzire még egyetlen elődje sem ment el. Ez alapján sértette a hagyományos értékeket, amelyek szerint az ország története igazából csak az arab hódítástól, illetve az iszlám megjelenésétől számítható, s ami előtte volt, az csak másodlagos jelentőségű.

Koncepciójából logikusan következett az iszlám szerepének értékelése. Gondolatmenete szerint a vallás adaptálása s nyelvének elfogadása alapján nem változtatta meg az egyiptomiak nemzeti arculatát: „Miután az iszlám megjelent [...] Egyiptom fogékony volt, s az iszlámot viszonylag gyorsan saját vallásaként, az arab nyelvet pedig saját nyelveként adaptálta. Vajon ez azt jelenti-e, hogy elvesztette korábbi identitását? Vajon a jelenlegi értelemben vett keleti néppé tette-e az egyiptomiakat ez a fordulat? Nem, semmi esetre sem. Európa sem vált keletivé, s az európai gondolkodás természetét sem változtatta meg a keletről származó kereszténység felvétele.”⁹⁰ Kategorikusan tagadta, hogy az egyiptomiak gondolkodásmódját az ún. keleti hagyományok nagyban befolyásolták volna. Egyben rámutatott arra, hogy az egyiptomiak mentalitása a korai időktől kezdve a Földközi-tenger mentén élő népek kultúrájával kölcsönhatásban fejlődött. Taha Huszein Egyiptom gyorsabb előrehaladásának zá-

⁸⁸ HUSSEIN (1975) 5.

⁸⁹ Uo.

⁹⁰ Uo. 7.

logát az európai civilizáció eredményeinek mielőbbi átvételében látta: „Abból a célból, hogy azonos civilizációs szintre jussunk az európaiakkal, nekünk késedelem nélkül ugyanazt kell tennünk, amit ők tesznek... Aki bármilyen más alternatívát javasol, az vagy csaló, vagy maga is csalás áldozatává vált. Eléggő különös, hogy amíg a mindennapi cselekedeteinkben igyekszünk utánozni a Nyugatot, szavainkkal viszont ezt képmutató módon tagadjuk.”⁹¹ Ez a megközelítés persze nem értelmezhető úgy, hogy a szerző országát tekintve megbékélt volna az idegen dominanciával. Nem egyszer hangsúlyozta ugyanis, hogy az európai mintára kiképzett és felszerelt erős hadsereg, a gazdasági függetlenség kivívása, a kulturális értékek messzemenő ápolása, a demokrácia fejlesztése vezethet el a brit jelenlét megszüntetéséhez, Egyiptom tényleges önállóságának megteremtéséhez. Az európai út követésére buzdító megállapításai persze egyáltalán nem jelentették azt, hogy az európai eredmények kritikátlan átvételét szorgalmazta volna. Tahtávihoz és Abduhhoz hasonlóan figyelmeztetett arra, hogy csak olyan értékek átvételéről lehet szó, amelyek nem veszélyeztetik az ország hagyományait. Taha Huszein a Vafd Párt révén 1942-ben az oktatási miniszter helyettese lett, majd 1950-ben ő lett a tárca első embere. Az előbb ismertetett gondolatai a harmincas évek második felében a konzervativizmus nagy fokú megerősödése közepette láttak napvilágot. Ezek közzététele nem kis politikai bátorságot igényelt.

A szekuláris irányzatok megerősödése, a külső értékek egy sor elemének az egyiptomi politikai, gazdasági és kulturális életbe történő beépülése, a kialakult struktúra működési zavarainak fokozódásával, az 1920-as évek utolsó harmadától mind erőteljesebb ellenreakciókhoz vezetett. Ezt jelezte ama irodalmi alkotások megszorodása, amelyek az iszlámról, a Próféta és az első kalifák életéről, az arab/izlám történelem dicső korszakairól szóltak. A liberális politikai értékeket elutasító, az iszlám tradícióból kiinduló alternatívák ekkor színre lépő képviselőit Afgháni mellett leginkább Rasíd Ridá (1865–1935) nézeti befolyásolták. A libanoni származású gondolkodó, Abduh életrajzírója, aki 1898-ban indította el az *Al-Manár* (Világítótorony) című lapot, 1907-ben lett az Alkotmányos Reform Párt egyik vezetője. Legfontosabb munkája – *al-Khiláfa au-l-imáma al-uzma* (A kalifátus vagy a nagy imamátus) címmel – egy évvel a kalifátus eltörlése előtt, 1923-ban jelent meg. Ridá az iszlám országok elmaradottságának okairól az első világháború előtt megjelent cikkeiben úgy nyilatkozott, hogy az már a damaszkuszi kalifák alatt megkezdődött, s ez a folyamat különösen a török uralom idején még inkább elmélyült. Ridá ellenezte a nacionalista mozgalmakat, amelyek megosztják a muszlimokat, s hátráltatják az umma egységének helyreállítását. Afghánihoz hasonlóan a pániszlám összefogás megteremtésének Ridá is nagy jelentőséget tulajdonított, de ezen belül az arab vezető szerep biztosítását is fontosnak tartotta. Szerinte a muszlim jogi iskoláknak a saría alapján történő egységesítése révén a muszlim népeket, államokat, élükön egy „hatalommal felruházott egyének gyűlése” által választott kalifával, konföderációba lehetne tömöríteni, s ezzel az umma egységét helyre lehetne állítani. A kalifa hatalma a konzultáció elvén alapulna, ha ezt áthágja, az említett testületnek joga lenne eltávolítani.

A kibontakozó ellenreakció napjainkig ható fejleménye volt a politikai iszlám jelentkezése az *al-Ikhvân al-Muszlimûn* (Muszlim Testvérek, MT) nevű szervezet 1928-as megalakítása révén. A csoportosulást az ismeretlenség homályából előbukkant iszmáiljai tanító, Haszan al-Banná (1905–1949) hozta létre. Az ő nézeteit leginkább a szúfizmus misztikája

⁹¹ Uo. 15.

és az iszlám civilizáció korai időszakával foglalkozó történeti munkák, a korabeli neves gondolkodók közül pedig elsősorban Rasid Ridá írásai formálták. Haszan al-Banná politikai filozófiáját az iszlám értékek hatványozott védelme jellemezte, s több újszerűnek tetsző megközelítése miatt megnyilatkozásait már az 1930-as évek elejétől fokozott érdeklődés kísérte.

Az MT vezetője – Taha Huszeinnel éles ellentétben – rámutatott arra, hogy Egyiptom sorsa az iszlám megjelenésétől kezdve a muszlim népekhez kötődik, s kategorikusan elutasította azt a felfogást, hogy az egyiptomi nemzeti tudat már az ókorban kialakult volna. Szerinte a Nílus-parti ország, mint az emberiség egyik legrégebb civilizációjának központja, történelmileg megfelelő hely volt az iszlám felvirágoztatása szempontjából. Egyiptom védte leginkább az iszlám érdekeit a keresztények és a tatárok ellen az Arab Birodalom felbomlása idején, s eme dicső hagyományok alapján az ország egyedülálló szerepet játszhat az iszlám „feltámasztásában”. De ehhez először Egyiptomnak is ki kell irtania azt a „mételyt”, amely az országot és a muszlim világ más részeit is befolyásolja.

Az MT vezetője az egyiptomi felemelkedés nélkülözhetetlen feltételének tartotta a politikai intézményrendszer megváltoztatását, a Koránra alapozott alkotmány kidolgozását, a társadalmat megosztó többpártrendszer eltörlését, a nemzet erőit egyesítő politikai tömörülés létrehozását.⁹² Ezzel kapcsolatban többször is utalt Törökország példájára, ahol egy ideig a Köztársasági Néppárt töltötte be ezt a szerepet. Nyomatékosan aláhúzta az osztályharc fokozatos kiküszöbölésének szükségességét. Az iszlám doktrínájára alapozott társadalmatszervezési elvekből már logikusan következett, hogy Haszan al-Banná és követői mind a kapitalista, mind pedig a bolsevik típusú modernizációs úttól élesen elhatárolták magukat. Gazdaságfilozófiájuk középpontjába a társadalmi igazságosság, a gazdasági függetlenség elvének érvényesítését állították. Több ipari-kereskedelmi vállalkozással, bankkal rendelkeztek, s kiterjedt karitatív tevékenységet folytattak.

Rasid Ridához hasonlóan Haszan-Banná számára is egy iszlám unió megteremtése volt a végcél. Ez azonban, mint nagyon távoli realitás, nála jóval halványabb hangsúlyt kapott. Szerinte az ehhez vezető út több állomáson keresztül halad: az első lépés hazája függetlenségének kivívása, a Nílus-völgy egységének megteremtése, az ezt követő fázisban jöhet létre az arab államok uniója, majd végül az iszlám népek egyesítése, a kalifátus intézményének helyreállítása. Érdekes, hogy Haszan al-Banná már korán felvetette a muszlim országok és az ázsiai nem iszlám államok által alkotott semleges blokk létrehozásának gondolatát.

A szervezet nem alakult párttá, de az 1930-as évek második felétől parlamenten kívüli nyomást gyakorló csoportként egyre többször számításba vették őket, különösképp a palota árnyékkormányának kombinációiban. A Muszlim Testvérek csoportosulása, amelynek az 1940-es évek közepén már félmillió tagja és ennél jóval több szimpatizánsa volt, erősen centralizált szervezetet alkotott, s a speciális akciók végrehajtására titkos apparátussal is rendelkezett. A csoportosulás több más arab országban, így 1937-ben Szíriában és Libanonban, 1946-ban Palesztinában, Jordániában és Szudánban helyi szervezeteket hozott létre. A szervezet aktivistái tevékenyen bekapcsolódtak az 1948-as első arab–izraeli háborúba s a csatornaövezetben tartózkodó brit katonai alakulatok elleni gerillaakciókba.

A Szidki miniszterelnök nevével fémjelzett időszakot követően 1933 októberében jelent meg a politikai palettán a *Dzsamajja Miszr al-fatát* (Fiatal Egyiptom Társaság), amelynek vezetője a Kairói Egyetemen frissen diplomázott jogász, Ahmed Huszein (1911–1982) lett.

⁹² MITCHELL (1969) 261.

A paramilitáris szerveződés 1936 végén *Hizb Miszr al-Fatát* (Fiatal Egyiptom Párt) néven párttá alakult, négy évvel később az *al-Hizb al-Vatani al-Iszlámi* (Iszlám Nacionalista Párt), majd 1949 októberétől a *Hizb Miszr al-istiráki* (Egyiptom Szocialista Pártja) nevet vette fel. A gyakori névváltoztatás is jelezte, hogy a csoportosulás viszonylag szerényebb tömegbázisra támaszkodott.

A párt ideológiai-politikai arculatát meghatározó Ahmed Huszein fő céljának Egyiptom múltbéli dicsőségének helyreállítását tartotta. 1936-ban kiadott önéletrajzi írásában a fáraók korán kívül több történeti időszakot is megemlít, amelyek szerinte azt bizonyítják, hogy Egyiptom kulcsszerepet játszott az emberi civilizáció fejlődésének előmozdításában. Ezek közé sorolta a hellenizmus korszakát, a római időszakot, amikor az ország felvette a kereszténységet, s jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a vallás a birodalomban is elterjedjen. A következő dicsőséges időszak az iszlám volt, amelynek történetében az egyiptomiak vezető szerepet játszottak. Többek között az országban volt a Fátimida-kalifátus székhelye, itt hozták létre az al-Azhar, s Egyiptom fontos tényező volt a kereszties hadjáratok időszakában. A mamlúk és a török dominancia hanyatló korszaka után a dicsőséges fejezetek közé tartozott a Mohamed Ali-korszak is, amely azonban az 1840-es vereséggel megszakadt, innen egyenes út vezetett az 1882-es brit okkupációig, amelynek következtében az ország Európa, az európai civilizáció dominanciája alá került.⁹³

Számos más térségbeli gondolkodóhoz hasonlóan Ahmed Huszein is szembeállítja a nyugati civilizáció materializmusát a keleti civilizáció – amelyen ő elsősorban az arab/ iszlám civilizációt értette – szellemiségével. Rombolónak tartotta és elítélte a nyugati szokások behatolását az egyiptomi társadalomba. Úgy fogalmazott, hogy Egyiptom megnyitása a modern európai civilizáció előtt – amelyet ő az éhség, a kapzsiság, az egoizmus, az önzés, a gazdagodás és a kizsákmányolás utáni vágy civilizációjának tartott – meggyengítette a helyi társadalom stabilitást biztosító alapértékeit, köztük a nagycsaládi kötelékeket. A brit megszállók az egyiptomi népet megfosztották a szellemiségétől. A csoportosulásnak a külső dominancia elleni támadása nemcsak azt a célt szolgálta, hogy annak visszaszorítását elérjék, hanem az egyiptomi társadalom lélektani átalakulását, önbizalmának visszanyerését is elő akarták mozdítani. A dicsőséges múltra alapozva lépten-nyomon hangsúlyozták Egyiptom potenciális fölényét az európai államokkal szemben. Huszein úgy vélte, hogy a honfitársai az európai társaikkal összevetve kvalifikáltabbak: az egyiptomi földműves „erősebb és türelmesebb”, mint az európai, az egyiptomi katona európai társánál nagyobb harcértéket képvisel, az egyiptomi diák tehetségesebb, mint az európai.⁹⁴

A külföldi dominancia megszüntetése érdekében a szerveződés már a megalakulása után követelte a kapitulációk (ez a montreux-i konvenció döntése nyomán okafogyottá vált), a vegyes bíróságok eltörlését, a külföldiek tulajdonában lévő vállalatok „egyiptomizálását”, az arab hivatalos kereskedelmi nyelvként való elismerését. Az állami alkalmazottaknak, állami oktatási intézmények diákjainak kötelezővé akarták tenni, hogy csak Egyiptomban készített ruhát viselhetnek. Sürgették a kormányt, hogy a beszerzéseknél az árra való tekintet nélkül a helyi ipar termékeit preferálja. A csoportosulás zöld inges aktivistáinak kötelezővé tették, hogy csak arabul beszéljenek, egyiptomi élelmiszert fogyasszanak, egyiptomi ruhát viseljenek, s csak egyiptomi árut vásároljanak. Az 1940-es pártprogram mindehhez

⁹³ JANKOWSKI (1975) 44–47.

⁹⁴ Uo. 49.

hozzátette, hogy a külföldieknek nem szabad megengedni, hogy földbirtokot vásároljanak, a meglévőket kompenzáció ellenében ki kell sajátítani. Ennek összegéből azonban le akarták vonni azt a profitot, amelyre addig szert tettek. Az ipari szférában ellenezték, hogy a külföldiek monopolista egyesüléseket vagy közhasznú tevékenységet ellátó társulásokat működtessenek. Ez utóbbiba a Szezi-csatorna Társaságot is beleértették. A hazai földbirtokosokkal, vállalkozókkal szemben hosszú ideig toleránsabbak voltak. Az 1930-as évek végéig a földosztást a külföldiektől kisajátított és az állami földekből akarták megoldani.⁹⁵

Más jellegű politikai állásfoglalásaikból kiemelhető, hogy noha a csoportosulásuk nem volt vallási irányú szerveződés, 1939-ben komolyan fontolóra vették, hogy a Muszlim Testvérekkel egyesülve egy közös pártot hoznak létre, amely majd élvezi a palota támogatását. Haszan al-Banná azonban ezt nem tudta felvállalni, mivel az iszlamista szervezet vezetésén belül a pártta alakulás erős ellenállásba ütközött. Ahmed Huszein időközben a csoportosulás programjának részévé tette, hogy nem lehet elfogadni olyan törvényt, amely ellenkezik a saría elveivel. A második világháború időszakában a szerveződés közreműködött a britek ellen 1941 tavaszán tervezett felkelés előkészítésében. Májusban azonban a csoportosulás több vezetőjét, s számos aktivistáját letartóztatták, ezért az Iszlám Nacionalista Párt 1944 végéig gyakorlatilag nem működött. A párt 1949 után kezdődő „szocialista időszakában”, nem sokkal az 1952-es forradalom előtt már a radikális földreform álláspontjára helyezkedtek: 50 feddánban kívánták megszabni az egy tulajdonos által birtokolható földterület felső határát. Az 1940-es évek második felében a brit erők távozásának a csatornaövezetből és Szudánból, valamint az 1936-os brit–egyiptomi egyezmény egyoldalú felmondásának az egyik legvehemensebb szószólói voltak. Noha a palesztinai arabokkal való szolidaritás az agitációjukban már a harmincas évek második felében szerepelt, a kérdés az első arab–izraeli háború nyomán más dimenziót kapott. A Muszlim Testvérekhez hasonlóan ők is küldtek önkénteseket a hadszíntérre. Az egyre kaotikusabb egyiptomi helyzet nyomán Ahmed Huszein 1951 szeptemberében egy cikkében már a forradalom közeli bekövetkeztét jósolta, amennyiben a belpolitikai feszültség számottevően nem csökken.

Ahmed Huszein nacionalizmusának főbb tartalmi elemei nem voltak újak a nacionalizmus historiográfiájában. Az önkényesen összerakott történelmi elemekkel alátámasztott dicsőséges múlt, a civilizációs sajátosságok, a nemzeti burzsoázia gazdasági támogatása – mint mozgósító erők a korábbi korszak folytatódását megtörő, a társadalmi kohéziót meggyengítő gyarmatosítókkal szemben – számos más nacionalista mozgalomban is megjelent. Külpolitikai tekintetben a „szocialista fázis” egyik fő változása az 1950-es évek elején a Moszkva és Peking felé fordulás volt. Regionális téren a Szudánnal való fúzió továbbra is kiemelt helyen szerepelt, az arab országok tekintetében a korábbi propaganda szoros kapcsolatok szükségességéről szólt, ezt az Egyesült Arab Államok nevű konföderáció szorgalmazása váltotta fel. Ahmed Huszein csoportosulása nem volt számottevő politikai erő, de elképzelései több tekintetben is hatást gyakoroltak a későbbi időszakra.

⁹⁵ Uo. 69.

2.6. Gazdasági folyamatok a parlamentáris korszakban

2.6.1. Az átalakulás jellemzői a mezőgazdaságban

Az ország gazdaságának arculatát meghatározó agrárszférában ezekben az évtizedekben a negatív tendenciák még inkább felerősödtek. Az öntözési feltételek javulása lehetővé tette ugyan a mezőgazdasági területek kibővítését, de ugyanakkor nem tudta ellensúlyozni a népességnövekedés következményeit. A változások méreteit a 3. táblázat jól illusztrálja.

3. táblázat

A mezőgazdasági területek és a népesség növekedése

Év	Művelhető terület (millió acre*)	Vetésterület (millió acre)	Népesség (millió fő)
1897	5,1	6,8	9,7
1907	5,4	7,6	11,2
1917	5,3	7,7	12,8
1927	5,5	8,7	14,2
1937	5,3	8,4	15,9
1947	5,8	9,2	19

* 1 acre = 0,4 ha

Forrás: WARRINER (1957) 16.

Ahogy az adatokból is jól látható, az 1897–1947 között eltelt fél évszázad során a művelhető területek csak 14, az évente több termés betakarítását lehetővé tevő vetésterületek 37 százalékkal bővültek, ezzel szemben a népesség a duplájára növekedett. A szaporodási ráta a 20. század első felében hullámzó trendet mutatott, 1947-re azonban korábban nem tapasztalt magas szintet ért el.

4. táblázat

A szaporodási ráta alakulása

1907	1917	1927	1937	1947
1,5	1,23	1,09	1,15	1,78

Forrás: ISSAWI (1963) 77.

A lakosság nagy része falun élt és a mezőgazdaságban dolgozott. A túlnépesedés arányai az agrárszférában mindinkább emelkedtek: a mutató az 1907-es 25-ről, 1952-re 46 százalékra növekedett.⁹⁶ A mostoha természeti és demográfiai feltételek mellett a mezőgazdaság termékstruktúrája, technikai ellátottsága is eléggé kedvezőtlen képet mutatott. Még 1950-ben is gyapotot termesztettek a művelhető területek több mint egyötödén.⁹⁷ A termelés

⁹⁶ FRIDMAN (1973) 104.

⁹⁷ Uo. 269.

bizonyos fokú diverzifikálására tett erőfeszítések viszonylag csekély eredménnyel jártak. A mezőgazdaság agrotechnikai ellátottságában lényegesebb javulásról csak az 1930-as évek elejétől beszélhetünk. Ezt tükrözte például, hogy a traktorok száma viszonylag rövid idő alatt jelentősen növekedett: 1939-ben 1200, 1952-ben már 7600 darab volt az országban.⁹⁸ Szélesebb körben kezdett elterjedni a műtrágya-felhasználás, másrészt azonban – főként anyagi okokból – az egyiptomi földművesek kevés vasekét használták, jelentősen növekedett azonban a faekék száma: 1929-ben 564 ezer, 1950-ben már 662 ezer darab volt használatban.⁹⁹

Az agrotechnikai feltételek bizonyos fokú javulása persze nem ellensúlyozhatta a torz földbirtokviszonyokból eredő negatív társadalmi-gazdasági kihatásokat. Az agrárstruktúrában az 1896-os összeírás óta eltelt több mint fél évszázad alatt végbement változások ellenére – ahogy az a százalékos megoszlást jelző táblázatból is kitűnik – a szerkezetet az 1950-es évek elején továbbra is nagy fokú egyenlőtlenségek jellemezték.

5. táblázat

A földtulajdonviszonyokban végbemenő változások, 1896–1952 (százalék)

Terület feddánban	1896	1906	1916	1926	1929	1936	1946	1952
5 alatt	19,9	23,8	26,6	29,6	29,5	31,5	33,6	35,5
5–10	11,3	9,9	9,7	9,9	9,8	9,6	9,6	8,8
10–50	25	20,7	20,6	21,1	20,5	20,3	20,6	21,4
50 felett	43,8	45,6	43,1	39,4	40,2	38,6	36,2	34,3
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100

Forrás: FRIDMAN (1973) 17.

Ahogy az 5. táblázatból is kitűnik, a nagyobb földtulajdonosok kezén lévő területek közel 10 százalékkal csökkentek. Ennek okai között elsőként kell említeni a muszlim örökösödési törvényt, amely minden fiúörökösnek egyenlő nagyságú földterületet juttat, míg a leányok feleannyi területben részesülhetnek, mint fiútestvéreik. Továbbá szerepet játszott az is, hogy a nagybirtokosok egy része eladósodott, s a földterületükre felvett jelzálogkölesönöket gyakran nem tudták visszafizetni, így kénytelenek voltak birtokaiktól megválni. Örökösödés és eladósodás következtében a század első felében a nagyobb birtokok több mint 0,5 millió feddánal csökkentek, ezt azonban különböző földvásárlások révén részben kompenzálták. Nem utolsó szempont volt az sem, hogy a század első felében, ha nagyon lassan is, de megindult a tőke átáramlása az ipari szférába, s ennek következtében voltak olyan tulajdonosok, akik egyre kevésbé voltak érdekeltek az újabb földinvestálásokban. Az első világháború utáni évtizedekben az 50 feddán feletti területek egy jelentős hányada 250–300 személy kezében összpontosult. A földbirtokosok e felső rétege 1929-ben 900 ezer, közvetlenül az 1952-es forradalom előtt pedig 500–600 ezer feddánal rendelkezett.¹⁰⁰ Ezek persze csak a hivatalos adatok alapján készített becslések, amelyek nem tükrözik

⁹⁸ ISSAWI (1963) 134.

⁹⁹ FRIDMAN (1973) 380.

¹⁰⁰ Uo. 27.

a valóságot. Egy több ezer feddános nagybirtok többnyire ugyanis nem összefüggő egészet alkotott, hanem több tartományban volt „szétszórva”. A statisztikák viszont külön-külön számolták ezeket az egységeket.

A földbirtokviszonyok módosulását bemutató táblázat szerint a másik jelentős változás az 5 feddán alatti kategóriában történt: e területek 1952-ig közel 10 százalékkal növekedtek. Az okok között szerepelt a demográfiai nyomás és a muszlim örökösödési törvény, amely itt természetesen súlyosabb következményekkel járt, mint a nagyobb földterületek esetében. A nagyobb birtokok osztódásából is jelentős területek kerültek ebbe a csoportba. A növekedés szerényebb formáját képezték a földvásárlások, s az adatokat az összeírás pontosítása is módosította. Az öt feddán alatti csoporton belül eléggé jelentékeny volt az 1 feddán alatti területek nagymértékű növekedése: 1910-ben a művelhető területeknek közel 7, 1950-ben 13 százalékát tették ki.¹⁰¹ 1913–1949 között az 1 feddán alatti törpebirtokosok száma 943 ezerről 1,9 millióra növekedett.¹⁰² Az 1950-es összeírás adatai szerint az 1 feddánál kevesebbel rendelkezők közül 1,4 millió főnek, vagyis a földtulajdonosok 52 százalékának 0,5 feddánál kisebb parcellája volt.¹⁰³ Az 5 feddán alatti területek egy jelentős része 1–3 feddánig terjedő parcella volt. Az 1950-es összeírás adatai szerint ezek a földterületek a művelhető területeknek 15, a 3–5 feddán közötti területek pedig 7 százalékát alkották.¹⁰⁴ A szegényparaszti kényszerű földeladások 1919–1949 között meghaladták a 200 ezer feddánt.¹⁰⁵ A földmegosztási folyamat és a földéhség ellensúlyozására a britek és az egyiptomi kormányok számos kísérletet tettek. Ilyen volt az állami földekből kis parcellákban történő eladás, a kedvezményes mezőgazdasági hitel, illetve még 1912-ben az ún. 5 feddános törvény, amely megtiltotta az 5 feddánál kevesebbet birtokló fellahok földjeinek kisajátítását. De ezeknek a rendelkezéseknek az adott gazdasági feltételek miatt csak rövid ideig sikerült érvényt szerezni.

Az agrárstruktúra aránytalanságait fokozta, hogy jelentős súlyt képviseltek a külföldi ellenőrzés alatt álló, s a vallási alapítványi (*vakf*) földterületek. Igaz, a külföldi tulajdonban lévő földek részaránya fokozatosan csökkent: 1910-ben a művelhető területeknek közel 15, az első világháborút követő években 10, a negyvenes évek derekán pedig 6 százalékát ellenőrizték.¹⁰⁶ A vallási alapítványi földek, amelyek jótékonyági célokat szolgáltak, illetve az adományozónak életjáradékot biztosítottak, 1950-ben a művelhető területek kb. 10 százalékát tették ki.¹⁰⁷ A nagy földbirtokosok túlnyomó többsége nem a birtokon, hanem a városokban élt, de elég jelentős volt azoknak a kisebb földtulajdonosoknak a száma, akik szintén a városokban éltek. 1929-ben 2,1 millió földtulajdonosból 200 ezren, 1950-ben viszont már 2,7 millió tulajdonosból több mint 400 ezren éltek a városokban.¹⁰⁸

A kapitalizálódási folyamat a mezőgazdaságban nagyon sok akadállyal tarkított, lassú úton haladt előre. Ennek okai a világgazdaságba való integrálódás egyoldalúsága és a torz birtokstruktúra mellett leginkább a prekapitalista maradványokkal átszótt bérleti rendszerre

¹⁰¹ BAER (1962) 78.

¹⁰² EL-GHONEMY (1968) 68.

¹⁰³ FRIDMAN (1973) 19.

¹⁰⁴ Uo.

¹⁰⁵ Uo. 26.

¹⁰⁶ BAER (1962) 122–123.

¹⁰⁷ Uo. 148.

¹⁰⁸ FRIDMAN (1973) 137–138.

voltak visszavezethetők. A rendelkezésre álló földterület szűkössége, az egyre nagyobb demográfiai nyomás miatt megnövekedett kereslet következtében a földtulajdonosok számára a föld bérbeadása egyre kifizetődőbbnek bizonyult. 1939-ben a bérleti díjak elérték a tulajdonos által művelt földekből származó jövedelem 80 százalékát, a második világháború utáni években ezt a szintet jócskán meghaladták.¹⁰⁹ 1949-ben a földterületeknek már több mint a felét bérbe adták, a legtöbb területet az 1 feddán alatti, valamint 500 feddán feletti tulajdonosok adták bérbe.¹¹⁰ Az 1952-es forradalomig a bérleti rendszernek több variánsa létezett. A bérlők természetben fizettek ott, ahol a föld rossz minősége következtében a termelési feltételek nehezebbek voltak. A második variáció a készpénz és a természetbeni szolgáltatás kombinációja volt. A bérlők pénzzel fizettek, de a tulajdonos néhány terményből rendszeresen részt kért magának. A harmadik az ún. *metayage* rendszer volt: a földesúr biztosította a művelés költségeit, és a termés nagy százalékát megkapta, míg a bérlőnek egy kisebb rész járt a termésből. Ez főleg a második világháborút követő inflációs periódus idején vált széles körűvé: 1952-re már 500 ezer feddánra terjedt ki. A negyedik variáció, a tiszta készpénzfizetés főleg a városok mentén lévő területeken, s néhány jobb gazdasági helyzetben lévő nagybirtokon terjedt el. A bérleti piacot különféle vállalkozók, spekulánsok uralták, akik nagy területeket vettek bérbe, majd e földeket „albérletbe” adták, gyakran 50–70 százalékkal magasabb összegekért, mint amennyit a földesúrnak vagy az intézőjének fizettek. Igazi értelemben vett tőkés bérletre viszonylag kevés példát találunk. E területeket a bérlők – néhány esetben több ezer feddános egységben – elsősorban a vakf földek igazgatásával foglalkozó minisztériumtól, illetve az államtól bérelték.

Az egyre erőteljesebb fragmentációs és földmegfosztási folyamattal, a fokozódó mezőgazdasági túlnépesedéssel párhuzamosan a 20. század első felében a mezőgazdasági bérmunkások száma is növekedett: 1907-ben létszámuk 250–300 ezer, 1939-ben 1,6 millió, 1950-ben 1 millió fő körül mozgott. A bérmunkások között jelentős volt a gyermekmunka részaránya: 1939-ben a bérmunkások 44, 1950-ben 40 százalékát a 15 éven aluli gyerekek alkották.¹¹¹ A mezőgazdasági bérmunkások egy tekintélyes hányada csak szezonmunkákon dolgozott, s az év többi részében munka nélkül, igen mostoha körülmények közt tengődött. A mezőgazdasági szféra gépesítési szintje a század első felében összességében meglehetősen alacsony volt. Az 500 feddán feletti gazdaságoknál ezer feddánra 1,6 traktor, 10 ezer feddánra mindössze 5,3 cséplőgép jutott. A 100–200, illetve a 200–500 feddán közötti területek „viszonylag jobban” álltak. Az előzőnél ezer feddánra 4,3 traktor, 10 ezer feddánra 7,3 cséplőgép jutott, az utóbbinál az átlag 3,43, illetve 10,5 volt. A 20 feddán alatti területek rendkívül alacsony gépesítési szinttel rendelkeztek, itt a gépek beszerzését egy tulajdonos nem is nagyon vállalhatta, a vásárlások inkább több gazdálkodó összefogásából születtek. Emellett természetesen voltak olyan gazdálkodók, akik a jövedelmük döntő hányadát a gépek bérbeadásából szereztek.¹¹²

¹⁰⁹ Uo. 167.

¹¹⁰ Uo. 116., 182.

¹¹¹ Uo. 408.

¹¹² Uo. 198–214.

2.6.2. A fejlődés főbb jellegzetességei a gazdaság más területein

Az első világháború a gyarmati kapitalizálódás második szakaszának kezdetét jelentette az ország fejlődésében. Az ezt követő évtizedekben az erőviszonyok lassú átrendeződése, az egyiptomi érdekeltség fokozatos növekedése volt tapasztalható. A tőkefelhalmozás fő hordozói közül a külföldi tőke és a földbirtokosok mellett a klasszikus értelemben vett burzsoáziát csak harmadikként lehet említeni. A nagyobb földbirtokosok – főként a gyapottermesztésből és a bérleti díjakból befolyt jövedelmek révén – jelentős pénzeszközök felett rendelkeztek. A többnyire a birtokaiktól távol, a városokban élő földbirtokosok a világháborút követően kezdtek nagyobb mértékben ipari-kereskedelmi részvényeket vásárolni. E családok nagy része aktívan bekapcsolódott a politikai életbe: a miniszterelnökök, miniszterek, a felelős állami tisztségek birtokosai a soraikból vagy a velük rokon kapcsolatban álló politikai tényezők közül verbuválódtak. Közülük sokan a gyerekeiket külföldre küldték tanulni, akik hazatérve – mint ügyvédek, diplomaták, magas rangú katonatisztek stb. – jelentős közéleti szerephez jutottak. A formális függetlenség elnyerése után a külföldi részvénytársaságok is szívesen látták, ha az igazgatótanácsaikban a befolyásos családok tagjai a korábbiaknál nagyobb számban reprezentálva vannak. A nagybirtokosok zöme szerkezeti módosításokban nem volt érdekelt. Többségük hallani sem akart semmiféle földreformról, ama kevesek, akik nem zárkóztak el, azok is csak a részleges reformokat támogatták. A formálódó egyiptomi burzsoázia politikailag alárendelt szerepet játszott. E rétegeknél, akárcsak más fejletlenebb struktúrákban, tapasztalható volt az, hogy profitjuk egy részét – elsősorban a társadalmi presztízs elvárásai miatt – földvásárlásokra fordították, ebben a városi közbülső rétegek is követték őket.

Az ipari és a kereskedelmi szférában a kezdeti lendület után az 1920-as évek mégsem hozták meg azt a dinamizmust, amelyet sokan elképzelték. A gyapot világpiaci ára, amely a háború után kantáronként 20–40 dollár között mozgott, még eléggé ösztönzött a földbe történő invesztálásokra, s nem serkentette eléggé a tőkének a mezőgazdaságból az iparba történő átáramlását.¹¹³ A másik hátráltató tényező a kapitalista világban az 1920-as évek közepétől tapasztalható átmeneti fellendülés volt, amely ismét növelte a külföldi cikkek versenyét az egyiptomi piacon. 1927-ben készítették el az ország történetének első ipari összeírását, amely néhány jelentéktelenebb ágazatot leszámítva a következő képet mutatta.

6. táblázat

Az ipari vállalkozások megoszlása 1927-ben

A foglalkoztatottak száma szerinti csoportosításban	Ipari vállalkozások száma	Százalék
Csak a tulajdonos dolgozik	23 458	37,6
1–4 foglalkoztatott	31 128	49,8
5–9 foglalkoztatott	5254	8,4
10-nél több foglalkoztatott	2643	4,2
Összesen	62 483	100

Forrás: ASZATVA (1960) 26

¹¹³ ISSAWI (1963) 45.

Ahogy a 6. táblázat adataiból is kitűnik, az ipari tevékenységet folytató vállalkozások közel 90 százaléka az 5 foglalkoztatott alatti kategóriába tartozó kisműhely volt. A 10 főnél többet foglalkoztató cégeknél dolgozó munkások száma ekkor még nem érte el a 100 ezer főt.¹¹⁴

Az 1929-ben kezdődő világgazdasági válság igen jelentős kihatással volt az egyiptomi gazdasági életre. A gyapotárak drasztikusan zuhantak, és a kantáronkénti 10–13 dolláros szintre estek vissza.¹¹⁵ Ez jelentősen csökkentette a bevételeket, s ezt még az export jelentősebb növelésével sem tudták ellensúlyozni. A kialakult helyzet fokozta az ipari investálások iránti érdeklődést, de ez csak a külföldi konkurencia – legalább néhány iparág vonatkozásában történő – korlátozásával volt kifizetődő. Már a nagyméretű visszaesés első évében erős nyomás nehezedett a kormányra a megfelelő intézkedések bevezetése érdekében. Ilyen körülmények között határozta el a Vafd-kormány 1930-ban a tarifarendezési intézkedéseket. Ezek értelmében – az addigi 8 százalékos egységes tarifát módosítva – 15–20 százalékra növelték a bizonyos textil- és élelmiszeripari termékek importjára kivetett vámokat, elsősorban ott, ahol a nemzeti ipar is érdekelt volt. Ez a háború utáni korszak gazdaságtörténetében egy jelentős fordulópontra volt, ennek hatására az egyiptomi investálás mértéke a korábbiakhoz képest jelentős mértékben növekedett. A relatív tőkeszegénység következtében azonban ez viszonylag kevés szférára koncentrált. Elsősorban a könnyű- és élelmiszeripart, valamint az infrastruktúra egyes ágait érintette, vagyis olyan területeket, amelyek aránylag kisebb befektetés mellett gyorsabb visszatérülést biztosítottak. Különösen látványos volt a textilipar felfutása, amelyet a munkaeszközökre vonatkozó adatok is jól érzékeltetnek.

7. táblázat

A főbb textilipari munkaeszközök számának alakulása

	1920	1938	1946	1951
Orsók	12 000	300 000	330 000	500 000
Szövőgépek	...	8000	10 000	13 700
Kézi szövőszékek	...	30 000	37 000	50 000

Forrás: GRUNWALD–RONALL (1960) 186., 191.

Az új investálások mellett fokozódtak az egyiptomi részvényvásárlások a külföldi kézben lévő pénzintézeteknél, ipari és kereskedelmi vállalkozásoknál. Több iparágban monopóliumok jöttek létre: a cukorgyártás például 1 társaság kezében összpontosult, a mechanikai orsók 77 százalékát 2 vállalat, a cementgyártást 3, a sókitermelést 2 társaság ellenőrizte stb. A nemzeti tőke gazdasági csoportosulásai az 1920-as évek elejéhez képest jelentős változásokon mentek keresztül. A kezdeti stádiumban a két legjelentősebb tömörülés a tisztán egyiptomiakból álló Miszr-csoport, illetve a külföldi befektetőket is magában foglaló Ipari Szövetség volt. A Miszr-csoport az 1952-es forradalom előestéjén 28 különböző vállalat felett gyakorolt ellenőrzést a textilipartól a szállításig. A Miszr Bank alapítókéje – ahogy ez a 8. táblázatból is kitűnik – folyamatosan növekedett.

¹¹⁴ Uo.

¹¹⁵ Uo. 221.

8. táblázat

A Miszr Bank alaptőkájének növekedése

1920	1938	1953
80 ezer LE	3,3 millió LE	10,9 millió LE

Forrás: KUBIK (1966) 28.

A Miszr mellett az 1940-es években új gazdasági csoportosulások jelentek meg, amelyek közül a legjelentősebb az Abbúd és a Delta volt. Az e periódusban készült ipari összeírások különösen az 500 főnél többet foglalkoztató gazdálkodó egységek esetében a munkaerő viszonylag jelentősebb növekedéséről tanúskodtak. A 9. táblázat a csak a tulajdonos által működtetett kisműhelyeket nem vette tekintetbe.

9. táblázat

Az ipari vállalkozások és az általuk foglalkoztatottak számának alakulása az 1940-es években

A foglalkoztatottak csoportosítása	Vállalkozások száma		Foglalkoztatottak száma (1000 fő)	
	1944	1947	1944	1947
10-nél kevesebb	18 874	23 362	79	96
10–49	2 778	2 796	58	58
50–499	523	519	77	76
500-nál több	45	64	102	137
Összesen	22 220	26 741	316	367

Forrás: VATOLINA (1962) 39.

A 9. táblázat adatai arról tanúskodnak, hogy a struktúrában viszonylag nagyobb súlyt képviseltek a 10-nél kevesebb, illetve az 500-nál több munkást foglalkoztató üzemek. A koncentrációs folyamat előrehaladására utal, hogy az 500-nál több munkást foglalkoztató üzemek száma viszonylag alacsony volt, ugyanakkor a legtöbb munkást mégis ők foglalkoztatták.

Az 1930-as évek derekától az ipari-kereskedelmi részvénytársaságokban az egyiptomi részesedés jelentősen növekedett, az újonnan létrehozott társaságok esetében az 1940-es évek második felében ez már több mint 80 százalékot tett ki. A tarifarendezés és a kapitulációk 1937-es eltörlése mellett ebben nagy szerepet játszott a második világháború teremtette konjunktúra, valamint az 1947-es társasági törvény, amely előírta, hogy a részvénytársaságok alapításánál a részvények 51 százalékának egyiptomi tulajdonban kell lenniük, s a korábban létrehozott társaságoknál is fokozatosan ezt az arányt kell elérni. Főleg ez utóbbi rendelkezés hatására a vegyes részvénytársaságok száma 1945–54 között 340-ről 475-re emelkedett. Mindezek ellenére nem valószínű, hogy az összes ipari-kereskedelmi részvénytársaságot figyelembe véve az 1940-es évek végére az egyiptomi tőke túlsúlyba került volna. Gyakran csak a név változott a részvények tulajdonjogának lényegesebb módo-

sulása nélkül. Az arányokról a szakértői becslések ugyan eltérő adatokat közöltek, de közös bennük, hogy a külföldi részesedést az 50 százalékos bűvös határnál nagyobboknak vélték.

Főleg az első világháborút követően az ország külkereskedelmi orientációjában jelentős változások mentek végbe. Ennek egyik fő jellemzője, hogy a brit reláció nagysága fokozatosan csökkent, s ez természetesen politikai síkon is éreztette hatását.

10. táblázat
A brit reláció 1885–1950 között

Év	Nagy-Britannia részesedése Egyiptom külkereskedelméből (százalék)	
	Export	Import
1885–1889	63	38
1913	43	31
1938	32	23
1950	21	19

Forrás: ISSAWI (1963) 39.

A brit reláció csökkenésével a külkereskedelmi partnerek között egyre nagyobb szerepet játszottak a kontinentális Európa államai, az Egyesült Államok, valamint a környező arab államok.

Az 1930-as években kibontakozó változások a nettó nemzeti termék ágazati összetételében a mezőgazdaság és a szolgáltatások terén eredményeztek számottevőbb változásokat. Az előbbi részaránya a háború előtti közel 50 százalékos szintről 1950-re 44-re csökkent, az utóbbi pedig 37-ről 44 százalékra növekedett. Az ipar és a bányászat hozzájárulása keveset változott, továbbra sem érte el a 10 százalékot, az építőipar pedig 3 százalékra esett vissza.¹¹⁶

¹¹⁶ GRUNWALD–RONALL (1960) 180.

3. Az 1952-es forradalom előzményei és első fázisa

3.1. A térségbeli hatalmi erőtér megváltozása

A második világháború a három kontinens találkozási pontjánál fekvő, stratégiaileg fontos közel-keleti régió hatalmi viszonyaiban jelentős változásokat eredményezett. Az európai kolonialista hatalmak közül Olaszország elvesztette Líbiát, libanoni és szíriai mandátumterületeinek függetlenné válásával pedig Franciaország addigi politikai befolyása is jelentősen csökkent.

A mandátumrendszert a Népszövetség 1919 júniusában elfogadott egyezségokmánya hozta létre. Olyan „gyarmatokra és területekre” vonatkozott, amelyek korábban a háborúban vesztes hatalmak ellenőrzése alatt álltak. Ezeket a területeket fejlettségi szint, földrajzi fekvés, gazdasági viszonyok és egyéb megfontolások alapján három kategóriába sorolták. Az A kategóriába tartoztak az Arab-félszigettől északra, illetve északkeletre lévő volt török vilajetek és kisebb közigazgatási egységek, amelyek egy mandatárius hatalom irányításával „rövidebb idő” alatt eljuthattak a függetlenséghez. A „földrajzi Szíria” északi része (a mai Szíria és Libanon) francia, míg a déli fele (Palesztina, illetve a leválasztott Transzjordánia), valamint Irak brit mandátumterület lett. Irak 1932-ben, Libanon 1943-ban, Szíria 1946 áprilisában, Transzjordánia 1946 júniusában nyerte el a függetlenségét.

A pénzügyi helyzet diktálta kényszer és politikai megfontolások alapján Nagy-Britannia szintén kénytelen volt a térségbeli szerepvállalását átértékelni. A munkáspárti kormány 1946-ban lemondott a mandátumjogáról Transzjordániában, s két év múlva a brit lobogót Palesztinában is levonták. Ugyanakkor a térség legnagyobb katonai támaszpontja, a szuezi bázis fenntartásához London továbbra is ragaszkodott. A kairói székhellyel 1945 márciusában létrejött Arab Liga szintén egy új korszak beköszöntét szimbolizálta.¹¹⁷ A térség egyik fő feszültségforrásává a két világháború között a palesztinai brit mandátumterület vált. Palesztinának az ENSZ Közgyűlés 1947. november 29-én elfogadott 181. számú határozata nyomán történő felosztásával, Izrael Állam megalakulásával, s az ezt követő első arab–izraeli háborúval az itteni konfliktus is új dimenzióba került.

¹¹⁷ A regionális nemzetközi szervezethez 1956-ig 10 állam csatlakozott, jelenleg 21 tagja van (Szíria tagságát 2011 novemberében felfüggesztették). A szervezetnek Palesztina is tagja, amelyet a liga tagjai államként ismernek el.

A világszervezet határozata a palesztinai mandátumterület 56 százalékát egy létrejövő zsidó, 44 százalékát pedig egy arab államnak ítélte. Ez utóbbi a nemzetközi ellenőrzés alatt maradt zónát is magában foglalta. A döntés arról is rendelkezett, hogy a zsidó állam területén egy jelentős számú arab, míg a másik oldalon elvileg jóval kisebb zsidó populáció maradhatott volna. E megoldást arab részről elutasították, a kijelölt határokat cionista oldalról is ideigleneseknek tekintették. A háború a meg sem alakult arab állam területének felosztásához vezetett. A fordulat a helyi palesztin társadalmat teljesen szétzilálta: több mint 700 ezer arab menekült el a lakhelyéről, a másik oldalon az arab államokban elindított megtorlások eredményeként több százezer zsidó kényszerült távozásra, a döntő hányaduk Izraelbe ment.

London és Párizs érdekszféráinak összezsugorodásával párhuzamosan a hidegháborús korszak két vezető hatalmának, az Egyesült Államoknak és a Szovjetuniónak a versenyfutása korán megkezdődött a térségben.¹¹⁸ A háború után a korábbi izolacionista külpolitikai filozófiával szakító Egyesült Államok lett a világ legerősebb hatalma. Washington stratégiai törekvései sok vonatkozásban Nicholas J. Spykman (1893–1943) geopolitikai elgondolásaira épültek, amelyek a világpolitikai dominancia biztosítása szempontjából nagy jelentőséget tulajdonítottak a „peremterületek”, így Nyugat-Európa, a Távols-Kelet, Délnyugat-Ázsia, ezen belül is főképp – a hatalmas olajtartalékok miatt – a Közel-Kelet ellenőrzésének.

Habár az Egyesült Államok nem volt új szereplő a térségben, Nagy-Britanniától és Franciaországtól eltérően nem rendelkezett gyarmati múlttal a régióban, így a törekvéseit a helyi politika is nagyobb bizalommal fogadta. A regionális politikába szóló belépőjegyét az Egyesült Államok ténylegesen a Görögországgal kapcsolatos brit kötelezettségek átvállalásával, illetve a feltartóztatási politikát megalapozó, 1947. márciusi Truman-doktrínával váltotta meg.¹¹⁹

Az amerikai térnyerés gazdasági megalapozása 1928 nyarán, az ún. vörös vonal egyezmény aláírásával kezdődött. A nyitott kapuk elvét hangoztató washingtoni diplomáciának ekkor sikerült kikényszerítenie, hogy az egykori Oszmán Birodalom területén az amerikai olajipari cégek az európai riválisokhoz hasonló mértékű kutatási és kitermelési jogokat kapjanak. A kapcsolatépítés korai időszakában főképp az államiság kezdeti fázisában lévő szaúdi monarchia és a gazdag civilizációs múltta visszatekintő Irán állt Amerika érdeklődésének homlokterében. Ez utóbbinak egy Rooseveltnél által támogatott titkos terv perspektivikusan jelentős szerepet szánt a térségbeli amerikai politikai térnyerés megalapozásában. Az elképzelés a meglévő külső függőségtől megszabadított Iránt az amerikai demokrácia és gazdaságfilozófia értékeire támaszkodva olyan fejlett állammá akarta alakítani, amely vonzerőt gyakorol az egész térségre. A külügyminisztérium heves ellenállása miatt azonban a terv a sülyesztőbe került.

Forrás: SPANNAUS (1995)

¹¹⁸ A korábbi háborús szövetségesek első komolyabb pengeváltására az iráni válság kapcsán került sor. Az 1941 augusztusában brit és szovjet megszállás alá került országból a teheráni konferencia határozata értelmében a külföldi erőket a háború befejezése után 6 hónappal ki kellett volna vonni. Moszkva azonban csak az – igaz, később hatálytalanított – olajkoncesszió kicsikarása után volt hajlandó csapatai távozását elrendelni. Végül is a szovjet és – a kötélhúzás miatt – a brit erők is az előírt határidő után 2 hónappal, 1946 májusában távoztak.

¹¹⁹ A görög polgárháború időszakában, 1947. március 12-én elhangzó elnöki üzenet az athéni és ankarai kormánynak kért támogatást azzal indokolta, hogy amennyiben egy „erőszakos kisebbség” jutna hatalomra Görögországban, ez hatást gyakorolna Törökországra. A „zűrzavar és a rendetlenség” pedig kiterjedhetne az egész Közel-Keletre. Lásd: HALMOSY (1985) 119–125.

A Görögország, Törökország és közvetve a Közel-Kelet veszélyeztetettségével foglalkozó elnöki üzenet szélesebb értelemben a kommunista előretörés feltartóztatását emelte a hivatalos külpolitika szintjére. A folyamatokat két szemben álló értékrend alapján vizsgáló kongresszusi beszéd a helyi sajátosságokat kevésbé vette számításba. Az amerikai döntéshozók eleinte úgy vélték, hogy megfelelő emberek kiválasztásával, washingtoni segédlettel a régió több államában liberális demokráciákat lehet meggyökereztetni. Ennek a politikának a veszélyeire először a negyvenes évek második felében kezdődő szíriai puccsok hívták fel a figyelmet.

Az amerikai diplomácia először magát Sukri al-Kuvvatli (1891–1967) szíriai elnököt próbálta sikertelenül rávenni arra, hogy kezdjék el a rendszer demokratizálását. Az első arab–izraeli háború utáni növekvő elégedetlenség láttán Washingtonban a szovjetek által burkoltan támogatott felkeléstől tartottak. Amerikai részről ezért támogatták a hadsereg kurd származású vezérkari főnökének, Huszni al-Zaím (1897–1949) ezredesnek 1949. március 30-án végrehajtott hatalomátvételét. Az amerikaiak úgy gondolták, hogy Zaím megteremti a parlamentáris kormányzásra való áttérés feltételeit, s tárgyal Izraellel. Neki azonban más elgondolásai voltak, de ezek kivitelezésére nem maradt ideje, mivel burkolt amerikai támogatással, Számi al-Hinnávi ezredes vezetésével, augusztus 14-én a hatalmát megdöntötték, őt és miniszterelnökét kivégezték. A drúz bázisra támaszkodó Hinnávi az Irakkal létrehozandó uniót támogatta, de ez ütközött a rendszer erős embere, a kurd származású Adíb ibn Haszan Sisakli ezredes, valamint a mögötte álló hatalmi csoportok érdekeivel. December 19-én Hinnávit is eltávolították. A britekkel és az iraki király körüli elittel szemben álló, inkább Kairó, Rijád és részben Párizs támogatásában bízó Sisakli 1951. november 29-én egy újabb puccsot hajtott végre, s a hatalmat teljesen saját kezébe vette. 1953. július 10-én formálisan elnökké választatta magát, de 1954. február 25-én egy újabb katonai hatalomátvétel nyomán őt is eltávolították, s visszaállították a parlamentáris kormányzást az országban.

A hidegháború kiszélesedésével az amerikai hatalmi érdekek mindenáron való biztosítása került előtérbe. Ez Irán esetében az Angol–Iráni Olajtársaságot államosító Moszaddek-kormány 1953 nyarán, amerikai segédlettel történő megbuktatását, a Washington irányába elkötelezett sah megerősítését, a Moszkva által támogatott Tudeh Párt föld alá szorítását eredményezte. A nyersanyagforrások biztosítását kiemelt prioritásként kezelő amerikai adminisztráció az 1950-es évek elején védelmi egyezményt kötött Szaúd-Arábiával, amelynek kitermelési mutatói az iráni válság időszakában meredeken emelkedtek. Az Egyesült Államok sikerként könyvelhette el azt is, hogy a térség egy másik fontos államában, Egyiptomban a hadsereg a hatalomátvételt 1952 nyarán a közreműködésével hajtotta végre. A palesztin mandátumterület esetében az Egyesült Államok megszavazta az ENSZ felosztási határozatát, s a vezetésben meglévő viták ellenére elsőként ismerte el az újonnan létrejött Izrael Államot.

A hidegháborús korszak másik vezető hatalma, a Szovjetunió vetélytársához képest jóval lehatároltabb lehetőségekkel rendelkezett a régióban. Főképp a baloldali csoportokhoz köthető térségbeli befolyását fokozott diplomáciai, politikai aktivitással próbálta bővíteni.¹²⁰ Ennek során Törökországtól megkísérelt határkiigazítást, támaszpont-létesítési lehetőséget, a líbiai területek egy része felett gyámsági jogokat szerezni, e törekvések azonban nem

¹²⁰ A Szovjetunió a második világháború előtt, 1926-ban a Hidzsázi-Nedzsdi Királysággal (1932-től Szaúd-Arábia), Észak-Jemennel (1929) és Egyiptommal (1943) létesített diplomáciai kapcsolatokat.

vezettek eredményre. Az arab országok közül az 1940-es évek második felében Szíriával, Libanonnal, majd Egyiptommal akart sokrétűbb, a fegyverszállítást is magában foglaló kapcsolatrendszer kialakítani. Moszkva a brit–amerikai, illetve a brit–egyiptomi ellentéteket megpróbálta a maga javára fordítani. Természetesen az ideológiai válaszfalak, a helyi kommunista csoportokkal szembeni ellenséges magatartás nagyban befolyásolta a kapcsolatok gyors fejlesztését. A palesztinai konfliktus kapcsán Moszkva szintén támogatta az ENSZ felosztási határozatát, majd – nem sokkal az Egyesült Államok után – elismerte az újonnan létrejött Izrael Államot. Az első arab–izraeli háború időszakában a csehszlovák fegyverszállítások a zsidó állam számára szovjet jóváhagyással történtek.¹²¹ Mindez azonban nem vezetett egy hosszabb távú kapcsolatrendszer megalapozásához.

A közel-keleti konfliktus ellenőrzés alatt tartása céljából az USA, Nagy-Britannia és Franciaország 1950 májusában bejelentette, hogy az érintett térségbeli államoktól biztosítékokat kérnek arra, hogy a tőlük vásárolt fegyvereket nem fogják egy másik ország elleni agresszióra felhasználni. Az általuk kiadott kommuniké azt is aláhúzta: amennyiben a szóban forgó államok valamelyike a meglévő határok, fegyverszüneti vonalak megsértésére készülne, akkor a három hatalom – az ENSZ keretei között vagy azokon kívül – ezt megakadályozná.¹²² A rendelkezések betartásának ellenőrzésében a londoni kormány által dominált Szuzei-csatorna Társaság is részt vett. Az arab stratégiai értékelés szerint a három hatalom a paritást tekintve Izraelnek kedvezőbb helyzetet akart állandósítani. A zsidó állam katonailag valóban erősebb pozícióban volt a szomszédos országoknál, de az izraeli kormány szintén a fenntartásait hangoztatta, mivel nem láttak a három hatalom deklarációjában megfelelő biztonsági garanciát.

A kommunisták győzelmével végződő kínai polgárháború, valamint az 1950 júniusában kirobbant koreai háború következményeivel elfoglalt amerikai adminisztráció Franciaországgal és Törökországgal karöltve 1951 őszén elfogadta a brit szövetségese által szorgalmazott Közel-keleti Főparancsnokság (*Middle East Command – MEC*) felállításának tervét. Az elképzelés azonban az egyik leginkább érintett ország, Egyiptom ellenállása, több arab állam és Izrael idegenkedése miatt megbukott. Moszkva is élesen reagált a tervre, amelyben komoly veszélyt látott birodalma biztonságára nézve.

¹²¹ A csehszlovák fegyverszállítás Izrael számára létfontosságú volt, mivel a beszerzési források korlátozottak voltak. Az Egyesült Államok például már 1947 decemberében embargó alá vette a Közel-Keletre irányuló katonai célú szállításokat. A Kelet-Európából Izraelbe irányuló fegyverszállítás még egy ideig a háború után is tovább folytatódott. Lásd: ZIMMERMAN (1979) 101–118.

¹²² Jewish Virtual Library (1950b)

A MEC ellenőrzése alá került volna a térség legfontosabb katonai objektuma, a szuezi brit bázis. A tömörülés szorosabb kapcsolatot alakított volna ki a NATO-val, amelybe küszöbön állt Görögország és Törökország belépése. Egyiptom 1951 őszén hivatalosan is felkérést kapott az amerikai, brit, francia, valamint a török kormánytól, hogy alapítóként vegyen részt a tömörülés létrehozásában. London javaslatára az alapítók közt vettek számításba olyan fontos nemzetközösségi államokat, mint Dél-Afrika, Ausztrália és Új-Zéland. A kairói kormánynak megígérték, hogy csatlakozás esetén a brit kormány átértékeli az 1936-os egyezményt, formálisan átengedi Egyiptomnak a szuezi bázist, de ezzel ténylegesen az új szervezet rendelkezne. Kilátásba helyezték a brit erők kivonását a csatornaövezetből, kivéve azon erőket, amelyek a katonai szervezet kötelékében maradtak volna. A MEC főhadiszállását egyiptomi területen akarták felállítani. A négy kezdeményező hatalom 1951. novemberi nyilatkozata hangsúlyozta, hogy „a Közel-Kelet védelme létfontosságú a szabad világ számára”, a fő cél a csatlakozó államok támogatása abban, hogy be tudják tölteni szerepüket a térség védelmében. Konfliktus esetén a főparancsnok dönthetett a rendelkezésére álló erők felhasználásáról.

Forrás: KHALIL (1962) II. 314–317.

3.2. A külpolitika iránya, a válságtényezők súlyosbodása Egyiptomban 1945 után

A háborút követő években az egyiptomi kormányok véget akartak vetni a szuezi övezetben az idegen katonai jelenlétnek, de az erről szóló tárgyalások zátonyra futottak. Kairó 1947 augusztusában a vitát az ENSZ Biztonsági Tanácsa elé vitte, de a testület végül nem foglalt állást a kérdésben. Az ellentétek miatt ugyanebben az évben Egyiptom a sterlingövezetet is elhagyta. A királyi kormány megpróbálta ebben az időszakban az ország külkapcsolatait kiszélesíteni. Az Arab Liga megalakulása, amelyben Egyiptom központi szerepet játszott, ehhez kedvező lehetőségeket biztosított. Más relációkat tekintve figyelemre méltó lépések közé tartozott, hogy a háború időszakában a Szovjetunióval létesített diplomáciai kapcsolatokat 1950 elején nagykövetségi szintre emelték. Ebben az időben a szovjet fegyverek vásárlása is komoly mérlegelés tárgyát képezte, mivel a nyugati hatalmak elutasították, hogy fegyvereket adjanak el az országnak. A koreai háború kirobbanása után az ENSZ Biztonsági Tanácsában az egyiptomi képviselő tartózkodott a szavazástól, amikor az Észak-Korea elleni kollektív fellépést indítványozó amerikai javaslatról döntöttek. A Nagy-Britanniával mindinkább mélyülő ellentétek hatására a hivatalban lévő Vafd-kormány 1951 októberében egyoldalúan felmondta az 1936-os egyezményt. Ez azt is jelentette, hogy egyiptomi részről a szudáni kondomínium egyezményt is érvénytelennek tekintik. A döntést követően Musztafa al-Nahhász miniszterelnök Egyiptom uralkodóját a két ország királyának nyilvánította. Ilyen előzmények után nem volt teljesen meglepő, hogy Kairó a MEC létrehozására irányuló kezdeményezést elutasította. A külső fejlemények közül leginkább a palesztinai konfliktus gyakorolt hatást az ország belső helyzetére. A királyi kormány élesen támadta a Palesztinába irányuló zsidó bevándorlást és az ENSZ Közgyűlésének 181. számú határozatát. Kairó az érintett arab országok közül a legnagyobb katonai kontingenssel vett részt az újonnan létrejött Izrael Állam ellen 1948 májusában indított, kudarccal végződő háborúban. Az 1949-es fegyverszüneti megállapodás értelmében a korábbi mandátumterületből a Gázai övezet egyiptomi fennhatóság alá került. Az Arab Liga 1950 áprilisában megtiltotta a tagállamainak, hogy békeszerződést kössenek a zsidó állammal, s kötelezte őket, hogy gazdaságilag bojkottálják Izraelt. Egyiptom a hajóforgalmat az Akabai-öböl bejáratánál a háború után gyakorta akadályozta, s egy 1950

februárjában kiadott rendelettel gyakorlatilag megtiltotta a Szezei-csatornán át Izraelbe történő hajószállítást.¹²³

A katonai fiaskó következményei a gazdasági gondokat súlyosbították. A monarchia utolsó évei egybeestek a strukturális váltás egyre feszítőbb kényszerével. A gyarmati kapitalista fejlődés második szakaszában a hazai vállalkozó réteg erősödése, az importhelyettesítő iparosítás sikerei ellenére a meglévő szerkezet jelentősebb módosítására nem került sor. A gyapottermesztés e periódusban is meghatározó szerepet játszott, ennél fogva a világgiaici ármozgások tovaggyűrűző hatásai az egyiptomi gazdaságot továbbra is érzékenyen érintették. Az újabb hullámzás az árakat a negyvenes évek második felében nagymértékben emelte, a koreai boom idején már elérték a kantáronkénti 100 dollárt.¹²⁴ Ez a földre történő befektetési kedvet átmenetileg ismét növelte, s eszközöket vont el más szféráktól. A hirtelen felfutó kereslet azonban már 1950 végén tetőzött, s 1951-ben drasztikus visszaesés következett be: 1949–1950-ben még 9 millió kantárt exportáltak, de 1950–1951-ben mindössze 6,5 millió kantárt.¹²⁵ Az egyre hatalmasabb mértékben felhalmozódó eladatlan készletekből még 1952 végén is 10,5 millió kantár volt a raktárakban.¹²⁶ A krízis gyorsan érezte hatását az iparban, elsősorban a könnyű- és élelmiszeriparban, ahol a hazai tőke jelentős érdekeltséggel rendelkezett. Az investálások és a fizetési mérleg romlását a 11–12. táblázat jól érzékelteti.

11. táblázat

Az ipari magánberuházások alakulása a krízis éveiben (m. LE)

1950	1951	1952
112	103	83

Forrás: GRUNWALD–RONALL (1960) 143.

12. táblázat

A fizetési mérleg alakulása (m. LE)

1950	1951	1953
-14	-19,9	-55,4

Forrás: GRUNWALD–RONALL (1960) 143.

Patrick O'Brien szerint Egyiptomban nemcsak az agrárszféra krízisééről, hanem egy folyamat végéről is szó volt. Erre az időre a műszakilag nem nagyon bonyolult importhelyettesítés lehetőségei jórészt kimerültek. Az előrelépés csakis az agrárstruktúra megváltoztatásával, a belső piac kitágításával, jelentős tőkebefektetésekkel, új iparágak létrehozásával, az export áruösszetételének diverzifikálásával volt elképzelhető.¹²⁷

¹²³ A Szezei-csatornán az izraeli ellenőrzés alatt álló területre történő hajószállítást Egyiptom már az 1948-as konfliktus kezdetétől megakadályozta. A szállítási tilalomról a háborút követően az egyiptomi uralkodó 1950. február 6-án adott ki hivatalos rendelkezést. Ez formálisan a harci cselekményekhez felhasználható szállítmányokra vonatkozott, de gyakorlatilag az egész szállítást el akarták lehetetleníteni. Lásd: Jewish Virtual Library (1950a)

¹²⁴ ISSAWI (1963) 221.

¹²⁵ ASZATVA (1960) 53.

¹²⁶ SAFFI (1961) 169.

¹²⁷ O'BRIEN (1966) 19.

A belpolitikai ellentétek a második világháború után mindinkább kiéleződtek. Egymást érték a sztrájkok, politikai merényletek. A terrortámadások elkövetésében a Muszlim Testvérek titkos apparátusa is jelentős szerepet játszott. Az ENSZ 1947. novemberi döntése miatt az MT – más radikális szervezetekkel együtt – az arabok, illetve a muszlimok hitetlenek elleni szent háborújának szükségességéről beszélt. A határozat elleni tiltakozás jegyében tartott tüntetéseken a kormány helyzetét is igyekeztek aláásni. A palesztinai háború miatt 1948. május 15-én rendkívüli állapotot vezettek be, Mahmúd Fahmi al-Nukrási miniszterelnök gyakorlatilag katonai kormányzói felhatalmazást kapott. Az erőszakos cselekmények azonban tovább folytatódtak, az egyiptomi zsidó közösséget is számos atrocitás érte. Nukrási december 8-án merész lépésre szánta el magát: elrendelte az MT feloszlását és vagyonának elkobzását. A válasz nem sokáig késett: december 28-án egy rendőrruhába öltözött Ikhván-aktivista meggyilkolta a szaadista politikust. A gyilkosság hullámnak 1949. február 12-én a Muszlim Testvérek vezetője, Haszan al-Banná is áldozatul esett. A merénylet háttéréről különböző verziók keringtek, sokan az egyiptomi titkosszolgálat bosszújára gyanakodtak.

Az 1950-es választások a Vafd Párt győzelmét hozták, amely a hatalom sáncai mögé visszakerülve a rendkívüli állapotot eltörölte, s ez a feszültséget némileg enyhítette. A legnagyobb nacionalista párt a britellenes fellépés és a semleges külpolitika irányába tett lépések mellett koherens belpolitikai programmal nem rendelkezett. Miközben a gazdasági-szociális feszültség mindinkább mélyült, s a különböző ellenzéki erők is aktivizálódtak, a Vafd és a palota egymás rovására próbálta a befolyását erősíteni. A két hatalmi centrum az 1951 végétől ismét sorozatossá váló britellenes tüntetéseket és a csatornaövezetben ekkor kezdődő gerillaakciókat a saját céljai érdekében akarta felhasználni.¹²⁸ A hatalmi sakkjátszma kulminációs pontját az 1952. január 26-i események jelentették. A Vafd-kormány belügyminisztere erre a napra engedélyezte a brit katonai jelenlét elleni tüntetést. Ezzel is hangsúlyozni akarta azt a tényt, hogy a csoportosulás a britellenes küzdelem legfőbb irányítója. A palota emberei által felbérelt provokátorok közbeavatkozása révén azonban a kairói tüntetés vad pusztításba, gyújtogatásba torkollott. A belügyminiszter irányítása alatt álló rendőri erők képtelenek voltak a rendet fenntartani. A király közvetlen ellenőrzése alatt álló hadsereg többszöri kérés ellenére hosszú időn át nem avatkozott be az eseményekbe. Csak akkor adott parancsot a vezérkar főnöke a rend helyreállítására, miután teljesen nyilvánvalóvá vált a kormány tehetetlensége. Az események következtében Nahhász pasa a következő nap benyújtotta a lemondását. A „fekete szombat” drámai óráiból végül is a király került ki győztesen, de csak látszólag, mivel ezzel a nappal vette kezdetét a Fárúk-rezsim végső agóniája.

3.3. A Szabad Tisztek Mozgalmának szervezkedése és hatalomátvétele

A hadseregben a rendszer megdöntésére szervezkedő Szabad Tisztek Mozgalmát (SZTM) főleg kispolgári milióból származó fiatal tisztek hozták létre. Politikai nézeteikre

¹²⁸ Miután a Vafd-kormány egyoldalúan felmondta az 1936-os szerződést, 1951 októberében a kormány tudtával a csatornaövezetben gerillaakciók kezdődtek a brit katonai létesítmények ellen. Ezekbe a helyi segédrendőrség is bekapcsolódott. 1952. január 19-én megtámadták a Tell el-Kebirben állomásozó brit helyőrséget, amely a Közel-Kelet legnagyobb brit hadianyagraktárát őrizte. A brit válaszlépések január 25-ig több mint 50 fő halálát okozták, s sokan megsebesültek.

az egyiptomi ellenzéki erők közül az 1940-es évek végéig elsősorban Ahmed Huszein és Haszan al-Banná gyakorolt irányadó befolyást, de egyáltalán nem lehet elmondani, hogy a nézeteikkel, az ezekben jelentkező változásokkal mindegyikük maradéktalanul egyetértett volna.¹²⁹ Voltak olyan katonatisztek, akik kommunista szerveződésekhez kötődtek.

A szűk bázisra támaszkodó kommunista csoportosulások 1947-ben történt egyesüléséből jött létre a Demokratikus Mozgalom a Nemzeti Felszabadulásért (HADETU) elnevezésű szervezet, amelynek tevékenységét a frakciós ellentétek továbbra is befolyásolták. Ennek ellenére a rendkívüli állapot 1950. februári eltörlése után a szerveződés taglétszáma jelentősen növekedett. 1951-ben a féllegális szervezet új programot fogadott el. Ebben követelték a brit csapatok kivonását, illetve a teljes körű függetlenség érvényesülését akadályozó okok megszüntetését. Fő stratégiai célnak a népi demokratikus átalakulás végrehajtását tekintették, s ennek kapcsán figyelmüket elsősorban a forradalmi folyamat első szakaszában végrehajtandó intézkedésekre összpontosították: követelték a nagybirtokok kisajátítását, a monopóliumok államosítását, a dolgozók szociális helyzetének javítását. Programjuk külpolitikai része aláhúzta a Szudánnal való különleges kapcsolatok, valamint a szocialista országokhoz fűződő viszony fejlesztésének fontosságát.

Forrás: GAZDIK (1980) 158–159.

Az SZTM létrejöttének gyökereit a szerzők többsége a második világháború időszakára vezeti vissza, de a szervezkedésük komolyabb formában csak az első arab–izraeli háborút követő keserű kiábrándulás hónapjaiban kezdődött.¹³⁰ A csoport irányítására a fiatal tisztek 1949 őszén egy öttagú szervezőbizottságot hoztak létre, amely a következő év elején végrehajtó bizottsággá alakult át. A vezetés az 1951 őszén már alezredesi rangban lévő Gamál Abdel-Nászér kezében összpontosult, aki ugyan nem zárta ki a más politikai erőkkel való együttműködés lehetőségét, de mindig nagy hangsúlyt helyezett a szervezet önállóságának biztosítására.

¹²⁹ Ahogy már korábban szó volt róla, Ahmed Huszein szocialista korszakában, az 1940-es évek utolsó harmadában a politikai-szociális követelése is radikálisabbá váltak. A Muszlim Testvérek felfogásában az imperializmus bírálata kapcsán volt változás: Nagy-Britannia mellett az Izraelt támogató Egyesült Államokat is élesen támadták. Gazdasági követeléseik között nagyobb nyomatékkal szóltak a földreformról, a szociális helyzet javítására fordított anyagi források növelésének fontosságáról. Lásd: GAZDIK (1984) 151–166.

¹³⁰ Az SZTM létrejöttéről az érdeklődők eltérő információkat olvashatnak. Nászér időszakában eléggé egyértelmű volt, hogy a szerveződés az ő vezetésével formálódott, de ennek kezdetét nem határozza meg pontosan. Ezzel szemben Anvar al-Szádát az elnöki időszakában megjelent memoárjaiban azt írja, hogy a szervezkedés 1939-ben, az ő vezetésével kezdődött, s az „alapítók” között Nászér nevét nem említi. Szádát és társai a palota „árnyékormányától” közvetett csatornákon kapott utasításokat követve aktívan közreműködtek a tengelyhatalmakkal és az iraki britellenes felkelőkkel történő kapcsolatteremtési kísérletekben. Szádát, akit a rendőrség 1942 őszén letartóztatott, memoárjában azt állítja, hogy a szerveződés működésében a kontinuitást az 1942-ben csatlakozó, s az irányítást kézbe vevő Nászér biztosította. Az SZTM szervezkedésének kezdetét a szerzők többsége 1942-re teszi, lásd: STEPHENS (1971) 56.; MANSFIELD (1965) 37.; KOSELEV (1977) 174. Lásd továbbá: NASSER (1955) 19–27.; SADAT (1978) 21.

Gamal Abdel-Nászér egy postamester fiaként, 1918 januárjában született Alexandriában. Kairói nagybátyja otthonába kerülve 1933-ban a híres középiskola, az Al-Nahda diákja lett, amelynek növendékei közül a korábbi évtizedekben sokan bekapcsolódtak a nacionalista mozgalomba, a belpolitikai küzdelmekbe. Politikai nézeteit tekintve eleinte a vezető nacionalista párttal, a Vafd Párttal szimpatizált, később a Fiaatal Egyiptom Társasághoz csatlakozott. 1937-ben első ízben vettek fel megfelelő ajánlásokkal rendelkező alacsonyabb származású pályázókat is a Katonai Akadémiára. A jelöltek kiválasztásánál a szakmai rátermettség mellett a politikai szempontok is fontos szerepet játszottak. Nem volt mindegy, hogy a fiatal tisztek milyen politikai erőkkel szimpatizálnak. Az ebből adódó ellentéteket az egymással rivalizáló politikai erők kompromisszummal igyekeztek áthidalni. A hatalmon lévő Vafd-kormány és a befolyásos udvari körök közötti alku eredményeként Ahmed Huszein szervezetéből néhány aktivistát felvettek az intézménybe. Nászér mellett közéjük tartozott Anvar al-Szadát, Haszan Izzat, évfolyamtársaik között volt például Gamál és Száleh Szálem, Abdel-Hakím Ámer, Zakaria Muhí-al-dín, Abdel-Latíf Bagdádi és Huszein al-Sáfi'i. Nászér 1938 nyarán hadnagyként fejezte be a Katonai Akadémiát, származásához képest gyorsan haladt előre a ranglétrán: 1940 szeptemberében főhadnaggyá, két év múlva századossá nevezték ki. 1939 elején Szudánba került, itt érte a második világháború. Nászér úgy vélte, hogy országának semlegesnek kell maradnia, az 1942. februári incidens őt is felkavarta. A következő évben a Katonai Akadémia oktatójává nevezték ki, majd 1946-ban csapatszolgálatra vezényelték. Nászér 1947 tavaszán a Vezérkari Akadémia hallgatója lett, ennek elvégzése után őrnaggyá léptették elő. Önként jelentkezett a palesztinai hadszíntérre, s különösen a Falludzsa körüli ütközetekben szerzett érdemeket. A hadsereg állapotáról, az ellátás körüli korrupcióról szerzett élmények a harcokban megsebesült katonatisztre rendkívül kiábrándítóan hatottak, s nagy szerepet játszottak a társadalmi változások iránti tenni akarása megerősítésében. A forradalom előtt alezredesként a Vezérkari Akadémia tanáraként dolgozott.

A csatlakozó tiszteket ötfős sejtekbe osztották, az így kialakított hálózat a hadsereg nagy részére, sőt a katonai elhárításra is kiterjedt. Az egyes haderőnemeknél lévő sejteket rezsortfeladatok szerint csoportosították. Ennek keretében egyebek mellett voltak propagandával, politikai merényletek szervezésével, biztonsági és gazdasági feladatok ellátásával foglalkozó, valamint gyorsan mobilizálható csoportok.¹³¹ A pontos szervezeti felépítést csak Nászér és helyettese, Abdul-Hakím Ámer (1919–1967) ismerte. Az SZTM presztízsét nagyban növelte, hogy sikerült megnyerni ügyüknek az idősebb katonatisztek közül a palesztinai háború hőseinek, Mohamed Nagíb (1901–1970) tábornoknak a támogatását.

A fiatal tisztek első röplapjaikon a brit jelenlét felszámolását, a közéletben és a gazdaságban tapasztalható korrupciós jelenségek kiirtását követelték. Befolyásuk a hadseregen belül folyamatosan növekedett, s 1951 decemberében a tiszti klub vezetőségének megújítása során már a királlyal való konfrontációt is megkockáztatták. Az elnöki posztra Fárúk jelöltjével szemben Nagíb tábornokot jelölték, akinek sikerült többséget szereznie. Az elnökségbe több, a szervezkedésben részt vevő fiatal tiszt is bekerült. Az események felgyorsulása az SZTM politikai platformjának véglegesítését is fontossá tette, ez 1952 februárjában készült el. A program kidolgozásában a tiszti csoport első szervezőtestületének baloldali eszmeiségű tagja, Khálid Muhí-al-dín meghatározó szerepet játszott. A kommunista HADETU szervezettel szoros kapcsolatokat ápoló katonatiszt itteni elvbarátai segítségével állított

¹³¹ Az SZTM vezetői a politikai merényletek tervezését egy idő után leállították. Egyetlen komolyabb próbálkozásuk 1952. január 9-én volt, amikor sikertelen merényletet hajtottak végre Huszein Szirri Ámer tábornok ellen.

össze egy tervezetet, amelyen az SZTM vezetői nem sokat változtattak. A későbbiek során oly nevezetessé váló hat alapelv a következő pontokat tartalmazta:¹³²

1. Véget vetni a kolonializmusnak, amelyet a csatornaövezetben lévő brit csapatok és egyiptomi kollaboránsaik képviselnek.
2. A feudális földbirtokrendszer megszüntetése.
3. Véget vetni a monopóliumoknak, annak, hogy az államot a tőke kormányozza.
4. A korrupció felszámolása, a társadalmi igazságosság megteremtése.
5. Erős nemzeti hadsereg kiépítése.
6. Demokratikus rendszer megteremtése.

Ezek a célkitűzések a korábnál sokkal átfogóbb megközelítésről tanúskodtak. Az anti-kolonializmus és a korrupció elleni harc mellett új elemként szerepelt a modernizáció egyik fő kerékkötőjének, a feudális földbirtokrendszernek a felszámolása. A monopóliumokat érintő követelések a korábbi programjuktól szintén hiányoztak. Az államformát, a politikai intézményeket érintő követelések azonban nem szerepeltek a platformban.

Az SZTM vezetésének a tervezett akcióhoz rendkívül fontos volt a külföldi hatalmak támogatásának biztosítása. Képviselőik főként az Egyesült Államok diplomáciai missziójával igyekeztek közelebbi kapcsolatokat teremteni. E lépés mozgatórugóiról könyvében Mohamed Haszanein Heikal egyebek mellett a következőket írja: „az utált Nagy-Britannia és Franciaország hanyatlását látva illúziók voltak az USA irányába. Amerika gazdasága, a kommunista ideológiának a muszlim léttel való összeegyeztethetlensége, mind az amerikaiak útját egyengették.”¹³³ A térségben kolonialista múlttal nem rendelkező Egyesült Államok természetesen jóval szalonképesebb volt a fiatal tisztek szemében. További fontos tényező volt, hogy Nászér és társai félték a britek katonai közbelépésétől, s ezért Washingtontól várták London sakkban tartását. Ezen túlmenően a későbbiekben az USA-tól jelentős katonai és gazdasági támogatást is vártak.

Az Egyesült Államok számára Egyiptom a második világháború végétől stratégiaileg mindinkább felértékelődött. A krími konferenciáról visszatérőben Rooseveltnél elnök 1945. február 13-án, a USS Quincy cirkáló fedélzetén találkozott Fárúk királlyal.¹³⁴ A megbeszélésen Egyiptom társadalmi problémái is szóba kerültek. Az elnök többek között felvetette egy földreform végrehajtásának a szükségességét.¹³⁵ A palesztinai háborút követő években Washington egyre nagyobb aggodalommal szemlélte a válságjelenségek szaporodását az arab világ legfontosabb államában. Nem zárták ki az amerikai érdekeket érzékenyen érintő radikális fordulat lehetőségét. A szíriai tanulságok figyelembevételével egy új stratégia kidolgozásával próbálták egy ilyen alternatíva megvalósulását megelőzni. Ehhez az iránytűt az 1951. január 8-án, az unió helyzetéről elmondott elnöki beszéd jelentette, amelynek egy jelentős része a Szovjetunió által képviselt „új imperializmus” terjeszkedésének veszélyeivel, illetve a koreai háborúval foglalkozott. Truman hangsúlyozta, hogy

¹³² SAID–AHMED (1972) 91.

¹³³ HEIKAL (1973) 33.

¹³⁴ A Nagy-Keserű-tavon horgonyzó hadihajón az amerikai elnök három térségbeli vezetővel találkozott: 1945. február 13-án, Fárúk után Hailé Szelasszié etióp császárt is fogadta, majd a következő nap Ibn Szaúd volt a vendége.

¹³⁵ Extract From Letter of February 20, 1945 from the Minister in Egypt (Tuck) to the Under Secretary of State (Grew). (1945)

a legjobb mód a Kreml felforgató tevékenységének a megakadályozására, ha megszűntetik a társadalmi igazságtalanság, a gazdasági zűrzavar gyökereit. Ha az embereknek van munkájuk, otthonuk, bizodalomuk a jövőben, akkor kevésbé fogékonyak a szovjet propagandára, azaz az elnök átfogó reformok végrehajtására hívott fel. Ezek előmozdításában az amerikai segélypolitikának is fontos szerepet tulajdonított.¹³⁶

Egyiptom esetében a váltók átállítását egy „békés forradalom” révén képzelték el. A külügyminisztérium és a CIA térségbeli vezető szakértőjének, Kermit („Kim”) Rooseveltnek az irányítása alatt álló munkacsoport először Fárúk király vezetésével akart átfogó változásokat elindítani. A történelemben természetesen számos példa volt arra, hogy egy felvilágosult uralkodó felülről végrehajtott modernizációval megpróbálja a társadalmát más fejlődési pályára állítani, bizonyos mértékig a modern Egyiptom „atyját”, Mohamed Alit is ide lehet sorolni, de Fárúk nem tartozott ebbe a csoportba. Theodor Roosevelt unokájának is hamarosan szembesülnie kellett azzal, hogy régi ismerőse alkalmatlan ennek a folyamatnak a levezénylésére. Ráadásul politikai tekintetben az uralkodó egyre kevésbé tudta elfogadni, hogy az Egyesült Államok, miközben elvileg egyetért az Egyiptom függetlenségének teljessé tételére irányuló követelésekkel, ugyanakkor vonakodik attól, hogy ennek érdekében Nagy-Britanniára nyomást gyakoroljon. Egy másik opcióként maradt a hadsereg, az itt folyó szervezkedésről amerikai részről is tudtak. John Cambell szerint Rooseveltnél maga három alkalommal találkozott a szabad tisztek képviselőivel. 1952 májusában már ő is azt az álláspontot támogatta, hogy a változás a hadseregtől indulhat ki. Az előzetes egyeztetések során amerikai részről nem hivatalosan tudomásul vették, hogy Egyiptomban még hosszú évekig nem lesznek meg egy demokratikus kormány létrehozásának a feltételei. Ezeket egy új kormánynak fokozatosan kell megteremtenie.¹³⁷ Az amerikai részvétellel kapcsolatban a CIA kairói részlegét az ötvenes években egy ideig vezető, a későbbiekben Nászerral közeli kapcsolatba kerülő Copeland verzióját mások több ponton kétségbe vonják, de ez nem változtat azon a tényen, hogy különösen a katonai hatalomátvétel előtti hónapokban egyre szorosabb kapcsolat volt a katonai szervezkedés irányítói és az amerikai megbízottak között. Az SZTM vezetésének a tervezett pucshoz sikerült az Egyesült Államok jóindulatú semlegességét biztosítania.

A Szabad Tisztek Mozgalmának végrehajtó bizottsága az előkészületek hatékonyabb koordinálására 1952 tavaszán két vezetési központot hozott létre: az egyiket Kairóban, Nászert, a másikat pedig a hadsereg el-Arisban lévő főhadiszállásán, Ámer vezetésével. Néhány héttel az amerikai támogatás elnyerése után, június második felében a fiatal tisztek már készen álltak a hatalomátvétel végrehajtására. Hátravolt még az akció napjának kijelölése, amely elsősorban a palota lépéseitől függött. Fárúk király, számára végzetesen, csak július elején döntött az összeesküvés felszámolása mellett. Parancsára a vezérkar főnöke, Mohamed Haidar tábornok utasítást adott Nagíb, Nászert és a végrehajtó bizottság több tagjának letartóztatására. Nászerek azonban – beépített embereik révén tudomást szerezve erről – időben illegalitásba vonultak. Haidar július 15-én a tiszti klub elnökségét is feloszlatta. Az SZTM végrehajtó bizottsága 1952. július 19-én úgy határozott, hogy a tervezett akciót július 23-ára virradó éjszaka kell megkezdeni.¹³⁸

¹³⁶ *Annual Message to the Congress on the State of the Union, January 8, 1951.*

¹³⁷ COPELAND (1969) 47–63.

¹³⁸ NEGUIB (1955) 104–111.

Az SZTM a katonai hatalomátvételt szinte zökkenőmentesen hajtotta végre, s ez még a puccs irányítóit is meglepte. Ennek okait taglalva Vatikiotis azt írja, hogy a felső tisztikar csak egy részét képezte az elitnek, de nem volt meghatározó döntési pozícióban, s nem fűződött elemi érdeke ahhoz, hogy megvédje az uralkodó és a közvetlen környezete által alkotott hatalmi centrumot. Még kevésbé volt ez elmondható a formálódó új burzsoáziáról, s a Vafd Pártról.¹³⁹ Az országban az elégedetlenség vidéken több helyütt is lázadásokba torkollott. A hadsereg a hatalomátvételt egy kiélezett társadalmi helyzetben hajtotta végre. A politikai ellenzék nem volt abban a helyzetben, hogy egy ilyen lépést megtegyen. Nászér a *Forradalom filozófiája* című említett írásában teljes joggal írta: „A helyzet egy olyan homogén erő színrelépését követelte, amely bizonyos mértékig távol áll az egyének és az osztályok harcától. Ennek az erőnek az emberek szívéből kellett fakadnia. Szükség volt arra, hogy ezen erő tagjai higgyenek egymásban, és az anyagi erőnek olyan elemeit tartsák a kezükben, amelyek biztosítják a gyors és határozott cselekvést. Ilyen feltételeknek csakis a hadsereg felelhetett meg.”¹⁴⁰

3.4. A forradalom konszolidálódása, a földreform és az új alkotmány

A hatalomátvételt július 23-án, reggel fél nyolckor Anvar al-Szádát jelentette be a kairói rádióban. A katonák Ali Máhert kérték fel egy hivatalnokkormány megalakítására, majd július 26-án lemondatták, s az országból való távozásra kényszerítették Fárúk királyt. Ezzel egyidejűleg a király öt hónapos fiát II. Fuád néven, régenstanács felállításával mellett uralkodónak nyilvánították. Ez azonban szimbolikus lépés volt, mivel a lemondatott uralkodóval együtt a felesége és a fia is Nápolyba hajózott. A hatalom új birtokosai, akik a monarchia jövőjét illetően bizonytalanok voltak, az államformáról szóló döntést elnapolták. Utólag visszatekintve ez a nap történelmileg fontos dátum volt, mivel *de facto* ekkor ért véget a Mohamed Ali-dinasztia közel 150 éves uralma.

A politikai pártok vezetői üdvözölték a július 23-ai fordulatot, s köszönetet mondtak a katonáknak azért, hogy megszabadították az országot Fárúk „zsarnoki” uralmától. Abban reménykedtek, hogy a hadsereg rövidesen visszatér a laktanyákba, s ezt követően teljesen dominálhatják a politikai színpadot. Azonban a fordulat után a Mohamed Nagib tábornok vezetésével létrejövő Forradalmi Parancsnoki Tanácsnak (FPT) – amelynek erős embere Nászér volt – a kormány asszisztálásával napvilágot látott rendelkezései más irányba mutattak. A török időkből maradt titulusok (pasa, bej stb.) és számos privilégium eltörlése után az FPT nevében Nagib július 31-én felszólította a pártokat, hogy tisztítsák meg a soraikat a korrupt elemektől, s szervezzék át az irányító testületüket. Az FPT augusztus 13-án keményen fellépett a Kafr al-Davvár-i textilgyár sztrájkoló, a rendőrséggel összetűző munkásaival szemben. A megmozdulás két szervezőjét kivégezték, számos résztvevőt letartóztattak. Az eset után HADETU-aktivistákat is letartóztattak, s a junta vezetői igyekeztek egyértelművé tenni, hogy semmiféle szociális zavargást nem tűrnek el. A brutális fellépés miatt a HADETU a rezsimet katonai diktatúrának nevezte.

¹³⁹ VATIKIOTIS (1978) 110.

¹⁴⁰ NASSER (1955) 25–26.

Az FPT és a pártok, politikai szerveződések között az ellentétek ezekben a hetekben tovább növekedtek, mivel a katonák úgy látták, hogy a csoportosulások a július végi felszólításnak egyáltalán nem, vagy formálisan tettek eleget. A szerveződések közül az FPT a fő riválisainak a Vafd Pártot és a Muszlim Testvéreket tartotta, amelyek széles társadalmi beágyazottsággal rendelkeztek. A kettő közül Nászér hatalmi csoportja különösen az iszlámistákat tartotta veszélyesnek, egyrészt azért, mert a júliusi hatalomátvételt megelőző kaotikus időszakban nagyban megerősödtek, másrészt azért, mert a Szabad Tisztek közül többen aktív kapcsolatot ápoltak a szervezettel. Az FPT a kormányba történő belépés lehetőségével akarta „semlegesíteni” a szervezetet. A Muszlim Testvérek vezetése ezt csak úgy volt hajlandó elfogadni, ha legfelső testületük is véleményezi a rezsim törvényalkotását, hogy azok összhangban vannak-e az iszlám szellemiségével. Ezt azonban az FPT elutasította.

A júliusi fordulat utáni első nagy horderejű döntés a szeptember 9-i, földreformról szóló 178. számú törvény volt. Ez 200 feddánban határozta meg az egy tulajdonos által birtokolható földterület felső határát, illetve az első két gyerek után még további 100 feddán megtartását engedélyezte. Szabályozták a bérleti viszonyokat és a mezőgazdasági munkások bérezését. Ugyancsak fontos volt a haszonélvezeti célból létesített vallási alapítványi földek megszüntetése. Előírás volt az is, hogy a földreform kedvezményezettjeinek ún. földreform-szövetkezetekbe kell tömörülniük. A törvény hatálya alá körülbelül 566 ezer feddán esett, ezeket 2–5 feddános parcellákban kellett szétosztani a jogosultak között. Az uralkodócsalád kivételével az addigi tulajdonosok kompenzációt kaptak.¹⁴¹ Mindezek mellett az állam jelentős mennyiségű gyapot felvásárlására is kötelezettséget vállalt.

A földreformtörvény kihirdetése előtt Ali Máher miniszterelnök, mivel túlságosan radikálisnak tartotta tervezetet, szeptember 7-én lemondott, a következő nap a helyére Nagíb tábornok lépett. Az FPT az ellenreakciók kivédését, illetve a további hatalmi térnyerés megalapozását szem előtt tartva a földreformrendelet megjelenésének napjára időzítette a pártok reorganizálásáról szóló rendelet kiadását. Ez elrendelte a pártok feloszlását, s október 7-ig adott időt a csoportosulásoknak arra, hogy az újjáalakulási kérelmüket a belügyminisztériumhoz engedélyeztetés céljából benyújtsák. A törvény a korábbi korszak számos politikusának nem tette lehetővé, hogy pártkeretek között tovább politizáljon. Hogy a törvénynek „nagyobb nyomatókat adjanak”, közel 100 politikust, tisztviselőt átmenetileg letartóztattak. Néhány nap múlva több magas rangú tisztviselőt eltávolítottak, s több mint 400 tisztet nyugállományba helyeztek. A kényszerből leköszönt pártvezetők között volt Musztafa al-Nahhász is, aki a hadsereget egy gőzhengerhez hasonlította, amelyet csak az tudna megállítani, ha a tömegek határozottan kiállnának a demokratikus elvek és az alkotmány mellett.¹⁴² Persze a Vafd vezetője is tisztában volt azzal, hogy ez az irrealitás világába tartozó vágyálom. Október közepén a régenstanács szerepe is megkérdőjeleződött azáltal, hogy a háromtagú testületből ketten kiváltak. Ugyancsak ebben a hónapban ismét bevezették az augusztusban már egyszer feloldott cenzúrát.

A Forradalmi Parancsnoki Tanács decemberben eltörölte az 1923-as alkotmányt, amelyet a júliusi hatalomátvétel óta amúgy is gyakorlatilag figyelmen kívül hagytak, s köztették, hogy új választásokat csak azt követően fognak tartani, hogy a londoni kormánnyal

¹⁴¹ ISSAWI (1963) 160–161.

¹⁴² VATIKIOTIS (1978) 132.

megkötötték a csatornaövezetből történő brit katonai evakuálásról szóló egyezményt. A forma kedvéért Ali Máher vezetésével kineveztek egy alkotmány-előkészítő bizottságot, de ennek a tevékenysége hamar a feledés homályába veszett. December végén felállítottak egy korrupciós ügyekkel foglalkozó bíróságot, amelynek a feladata az volt, hogy járjon el azoknak a köztisztviselőknek, parlamenti képviselőknek az ügyében, akik „visszaéltek” a közbizalommal. Az alkotmány eltörlése után a következő év elejétől elkezdődött a politikai rendszer „cérnaszálon függő” elemeinek eltávolítása, egy új struktúra felépítése.

1953. január 16-án az FPT vezetője bejelentette, hogy hároméves átmeneti időszak kezdődik, amely majd lehetővé teszi egy „stabil és alkotmányos” kormány létrehozását.¹⁴³ Egy nappal később rendelet jelent meg a politikai pártok feloszlatásáról és a vagyonuk elkobzásáról. Január 22-én egy újabb bejelentés már arról szólt, hogy hivatalosan is megalkult a Felszabadulási Tömörülés, amelyet a formálódó új rendszer egyik alappilléreinek szántak. A létrejött szerveződés céljait közreadó manifesztum hangoztatta a rezsim abbéli eltökéltségét, hogy véget vetnek a megszállásnak a „Nílus-völgyben”, tehát nem pusztán Egyiptomban, hanem Szudánban is harcolni fognak a brit katonai jelenlét megszüntetéséért. A dokumentum a Felszabadulási Tömörülés fő céljának a visszahúzó erőktől megszabadított szilárd közösség megteremtését nevezte. Olyan gazdasági rendszer kiépítését ígérte, amely a társadalmi igazságosságra alapoz, a munkanélküliséget leküzdő jelentős ipari bázist teremt, s ennek érdekében bátorítja a tőkebefektetéseket. Olyan társadalom kialakítását, ahol mind politikai, mind pedig szociális szempontból biztosítják az alapvető szabadságjogokat. A manifesztum sikraszállt az arab országokkal való kapcsolatok erősítéséért, s hangsúlyozta, hogy maradéktalanul tiszteletben tartják az ENSZ alapelveit.¹⁴⁴ Nászér, aki február 6-án lett a szerveződés főtitkára, több beszédében is hangsúlyozta, hogy a júliusi forradalom valódi célja az egész politikai rendszer megváltoztatása volt.¹⁴⁵ Nászér igyekezett azt is nyomtatékosítani, hogy a Felszabadulási Tömörülés nem egy politikai párt, a fő funkciója az emberek mozgósítása a társadalom átalakítására, egy olyan közeg, amelyen keresztül megakadályozható a forradalom ellenségeinek agitációja.¹⁴⁶ A szerveződés megalakulásának napján az FPT már elég erősnek érezte magát annak elrendeléséhez, hogy a hivatalnoki kar és a hadsereg tagjai hűségüket tegyenek a rezsimre. Február 10-én tették közzé az FPT vezetőjének rendeletét, amely a hároméves átmeneti időszak kormányzásáról intézkedett. A legfőbb szuverén hatalommal az FPT vezetője lett felruházva, s ennek keretében neki volt joga a miniszterek kinevezésére és leváltására. A minisztertanács törvényhozói felhatalmazást kapott, de ennek gyakorlását nagyban meghatározta az a koordinációs testület, amely az FPT és a kormány tagjaiból tevődött össze.¹⁴⁷

¹⁴³ KHALIL (1962) I. 495–496.

¹⁴⁴ Uo. 688–689.

¹⁴⁵ Ennek véghezviteléről a *Forradalom filozófiája* című írásában – amelynek első kiadása 1954-ben látott napvilágot – azt írta, hogy a Szabad Tisztek ebben a folyamatban az élcsapat szerepét kívánták betölteni. Úgy gondolták, hogy a „zsarnokság erődjének” lerombolásával, azaz Fárúk lemondatásával megtették a kezdő lépést, s a nemzet majd teljessé teszi az átalakulási folyamatot. Azonban a fordulat utáni kiábrándító tapasztalatok, a nagy fokú megosztottság és a káosz „ráébresztette” őket arra, hogy az „élcsapat feladata még nem ért véget”, igazán csak elkezdődött. A romantikus csomagolású történetnek kevés köze volt a valósághoz, mivel a tisztii csoportnak különösen a Nászér köré szerveződő része nem akarta más politikai erőknek átengedni a hatalmat. Lásd: NASSER (1955) 19–21.

¹⁴⁶ VATIKIOTIS (1975) 82–83.

¹⁴⁷ KHALIL (1962) I. 496–497.

A politikai átalakulás terén az újabb jelentős lépés június 18-án a monarchikus államforma eltörlése és a köztársaság deklarálása volt. Ezzel formálisan is véget ért a Mohamed Ali-dinasztia uralma. Az ország első köztársasági elnöke Mohamed Nagíb lett, aki megtartotta az FPT-elnöki és a miniszterelnöki funkciót. Nászér miniszterelnök-helyettes és belügyminiszter lett, rajta kívül az FPT több tagja miniszteri kinevezést kapott. Mindez a katonák politikai szerepének további felértékelődését jelentette. Az FPT riválisai közül a Muszlim Testvérek nem különösen örültek a köztársaság kikiáltásának, mivel úgy vélték, hogy ez tovább erősíti a szekularizmust. A pártok feloszlásáról szóló rendelkezés őket nem érintette, azonban a Felszabadulási Tömörülés létrehozásában veszélyt láttak, félték attól, hogy a szerveződés behatol a soraikba. A Muszlim Testvérek vezetésében ellentétek voltak az FPT-vel való további kapcsolatokat illetően: a legfelső vezető, Haszan al-Hodeibi hajlott bizonyos fokú együttműködésre, többen azonban ezt ellenezték. A katonákat élesen támadták a Szudánról és az egyiptomi brit katonai jelenlét megszüntetéséről a londoni kormánnyal folytatott tárgyalások miatt. A két hatalmi csoport közötti ellentétek az egyetemi hallgatók között is összetűzéshez vezettek. Az FPT részéről 1954 elején felforgató tevékenységgel vádolták meg a Muszlim Testvéreket, s bejelentették, hogy a szervezet több mint 400 tagját, köztük a legfelső vezetőt is őrizetbe vették. Nászér február 12-én, Haszan al-Banná meggyilkolásának évfordulóján leróta kegyeletét a Muszlim Testvérek megalapítójának sírjánál, a gesztussal demonstrálni akarta a szervezet támogatóinak, hogy igazából nem velük, hanem a csoportosulás vezetésével van ellentétük. Ez a lépés ugyanakkor nem akadályozta abban, hogy röviddel ezután azzal vádolja őket, hogy államot alkotnak az államban.

A Muszlim Testvérek szabadon lévő vezetőinek összefogása a vafdisták és baloldali csoportokkal az év elején még szorosabbá vált, a közös nevező a korábbi alkotmány és a parlamentarizmus visszaállítása volt. A másik oldalon, az FPT-n belül a Nászér és Nagíb közötti ellentétek február folyamán mindinkább elmélyültek. A félig szudáni származású államelnök az emberek körében népszerű volt, de Nászertől eltérően a hadsereg tisztikarában és a biztonsági szerveknél a bázisa jóval gyengébb volt. A Forradalmi Parancsnoki Tanács tagjai közül főleg a baloldali Khálid Muhí-al-dínre, illetve az irányítása alatt álló páncélos egységekre számíthatott. Nagíb számára két lehetőség állt fenn: vagy szimbolikus szereplőjévé válik a politikai életnek, vagy a hadseregben lévő támogatóira, a politikai ellenzékre támaszkodva nyílt hatalmi harcot kezd a pozíciója megerősítésére. Ő ez utóbbit választotta, ebben az időben már azt az álláspontot képviselte, hogy a parlamentarizmust vissza kell állítani az országban. A március–április folyamán kulmináló, 180 fokos fordulatokkal tarkított válságból Nászér hatalmi csoportja került ki győztesen. Március 29-én ismertté vált, hogy a hónap elején elhatározott júliusi alkotmányozó nemzetgyűlési választásokat az átmeneti időszak végéig elhalasztották, Nagíbot a miniszterelnöki tisztségből és az FPT-ből eltávolították, a tábornok csak az eléggé szimbolikus államelnöki funkciót tarthatta meg.

Elkezdődött a sajtó „megrendszabályozása”, betiltották a legnagyobb példányszámban megjelenő, korábban a Vafd Párthoz közel álló *Al-Miszri* című napilapot, s több más sajtóterméket. Számos újságíró letartóztattak, elítéltek. Felgyorsultak a korábban megkezdett tisztogatások az egyetemeken, a szakmai és érdekvédelmi szervezetekben. Április 14-én bejelentették, hogy mindazok, akik 1946 februárja és 1952 júliusa között közfunkciót láttak el, ilyen tisztséget többet nem tölthetnek be. Április 17-én Nászér lett az új miniszterelnök, valamint az FPT vezetője. A kormány gyakorlatilag ez utóbbi tagjaiból állt, mindössze két

civil szakember kapott benne helyet. A tisztogatási, letartóztatási hullám júniusban elérte azon páncélosegységek tisztjeit, akik a hatalmi harcban korábban a másik oldalon álltak, szószólójukat, Khálid Muhí-al-dínt az FPT-ből Nászer száműzte. A nyár folyamán több mint 200 kommunisztát, illetve kommunista szimpatizánst ítéltek el, akiket még májusban vettek őrizetbe.

Az év második felében a fő belpolitikai frontvonal az FPT és a Muszlim Testvérek között húzódott. Még a tavaszi politikai válság idején, március 25-én Haszan al-Hodeibit – több más vezetővel együtt – szabadon bocsátották, azzal a feltétellel, hogy a szervezet csak vallási, kulturális és jótékonyági tevékenységet fog folytatni. Ígéretet tettek arra is, hogy több száz börtönben lévő iszlamista aktivistát is kiengednek. Az újabb konfliktusforrást a londoni kormánnyal július végén parafált, a csatornaövezetben lévő brit erők kivonásáról szóló egyezmény jelentette, amelyet a Muszlim Testvérek élesen támadtak a katonai erők visszatérését lehetővé tevő passzusa miatt. A kormányzat ismét represszív lépésekhez folyamodott, a konfliktus a Nászer ellen elkövetett, több vonatkozásban máig homályos, október 26-i, alexandriai sikertelen merénylet után érkezett a végkifejlethez. A miniszterelnök az említett egyezmény október 19-i aláírása kapcsán mondott beszédet, amikor a szervezet titkos apparátusához tartozó merénylő nyolc lövést adott le rá, de mindegyik célt tévesztett. Az iszlamista csoportosulás mintegy ezer tagját, köztük a legfelső vezetőt is őrizetbe vették, az e célra felállított bíróság ítéletei nyomán hat vádlottat kivégeztek, sokakat súlyos börtönbüntetésre ítéltek. A Muszlim Testvérek szervezeti struktúráit jórészt szétrombolták, a csoportosulást a bíróság december 5-én hivatalosan is feloszlatta, a vagyonukat elkobozta. Mivel Nagíb és a Muszlim Testvérek kapcsolatát több vádlott is említette, ezért az elnököt november 14-én a tisztségétől megfosztották, s házi őrizetbe helyezték. Az államelnöki teendőket ideiglenes jelleggel Nászer látta el.

A Nászer vezette hatalmi csoport a korábbi rendszer főbb pilléreit 1954 végére lerombolta, a rivális politikai erőket kiiktatta, háttérbe szorította. Az államapparátus fontosabb helyeire megbízható katonatisztek kerültek. P. J. Vatikiotis szerint ezzel Nászer szándéka nem pusztán az államapparátus ellenőrzése volt, hanem kompenzálni akarta a Szabad Tiszteket a forradalomban való részvételükért. Egy másik optikán át szemlélve az eseményeket azt mondhatjuk, hogy megtörtént a hatalomgyakorláshoz nélkülözhetetlen klientista struktúra parancsnoki posztjainak betöltése. Az új államszerkezet alkotmányjogi keretbe foglalása az átmeneti időszak lejártának napján, 1956. január 16-án közreadott alkotmánytervezetben történt meg.

A 196 cikkelyből álló dokumentum az államformát demokratikus köztársaságként határozta meg, s az egyiptomi történelemben első ízben az országot arabnak, az arab nemzet részének nevezte (1. cikkely), az iszlámot pedig államvallásnak nyilvánította (3. cikkely). Az általános elvekről szólva a dokumentum hangsúlyozta, hogy az egyiptomi társadalom a szolidaritás elvére épül (4. cikkely), a magántulajdon törvényi védelmet élvez, ettől csak a közjó érdekében, kompenzáció mellett lehet eltérni (11. cikkely). Biztosította a törvény előtti egyenlőséget (31. cikkely), a vallásszabadságot (43. cikkely) és a törvény által meghatározott keretek között a véleménynyilvánítási, sajtó- és gyülekezési szabadságot (44–46. cikkely). Nagyon fontos volt az a kitétel, hogy az egyiptomiaknak joguk van arra, hogy a törvény által megszabott keretek között szavazzanak (61. cikkely). A megfogalmazás a nőket is magában foglalta, s ez első ízben fordult elő az ország modern kori történetében. A dokumentum gazdasági vonatkozásban lehetővé tette a magángazdaság

szabad működését, amennyiben az nem sérti a társadalom érdekeit (8. cikkely), bátorította a magán- és az állami szektor együttműködését (10. cikkely). Az alkotmány aláhúzta, hogy törvény szabályozza az egy kézben tartható földterület nagyságát, hogy az ne vezessen feudalizmus kialakulásához (12. cikkely). A végrehajtó hatalmat tekintve az alkotmánytervezet erős elnöki intézményt állított a középpontba. A nemzetgyűlés által jelölt, népszavazáson megerősített államfő hat évig láthatta el hivatalát (122. cikkely), többek között jogot kapott a képviselő-testület feloszlatására, a miniszterek kinevezésére, leváltására, szükségállapot kihirdetésére, törvényeket kezdeményezhetett, s aktívan közreműködhetett a kormány általános irányvonalának kialakításában (120–147. cikkely). Az elnöki terminus meghosszabbításáról az alaptörvény nem rendelkezett. Az öt évre választott nemzetgyűlés törvényhozó szerepéből az alkotmány kiemelte a költségvetés jóváhagyásának fontosságát (101. cikkely). Az alkotmány kimondta a bírák függetlenségét (175. cikkely). A korábbival ellentétben az alkotmány nem szólt a politikai pluralizmusról, ehelyett kinyilvánította, hogy az állampolgárok Nemzeti Uniót alkotnak abból a célból, hogy a forradalom céljait valóra váltsák. Az alkotmány a Nemzeti Unió (NU) egyik fontos feladatává tette a jelöltek kiválasztását a nemzetgyűlési választásokra, s a tömörülés működési kereteinek kialakítását a köztársasági elnökre bízta (192. cikkely).¹⁴⁸

A tervezet közreadása után, március 3-án tették közzé a politikai jogok gyakorlásáról szóló 73. törvényt, amely minden 18 év feletti állampolgárnak, így a nőknek is biztosította a szavazás jogát. Ez változást jelentett a korábbi időszakhoz képest, amikor a választásokon csak a 21 év feletti férfiak vehettek részt. A tradíciónak tett egyfajta engedmény volt, hogy amíg a szavazáson való részvétel a férfiak számára kötelező volt, a nők számára nem. A márciusi rendelet a fegyveres testületek tagjainak is első ízben tette lehetővé a voksolást, de ez nem volt kötelező.¹⁴⁹ Az új alaptörvényt a június 23-i népszavazáson gyakorlatilag egyhangúan hagyták jóvá. Az alkotmányról tartott népszavazással egyidejűleg zajlott le az elnökválasztás is, az egyetlen jelöltként induló Gamál Abdel-Nászert a szavazatok 99,84 százalékával választották az ország köztársasági elnökévé.¹⁵⁰

Az alkotmány az elnöknek jóval nagyobb hatalmat biztosított, mint a korábbi alaptörvény az uralkodónak. A végrehajtó hatalmat szilárdan az ellenőrzése alatt tarthatta, s a törvényhozás is *de facto* engedelmes eszköz lehetett a kezében. Az igazságszolgáltatás önállóságát az alkotmány ugyan kimondta, de a kiépülő új struktúrában ez csak formálisan érvényesülhetett. A központi hatalom a szabadságjogok határainak kijelölésében is tág mozgásteret kapott. Nászert ellene volt a „hamis” parlamentarizmusnak, a „papíron” létező alkotmányosságnak, s hangsúlyozta a politikai, gazdasági, szociális téren érvényre jutó szigorú szabályozás szükségességét, hogy megteremtse az „igaz demokrácia” előfeltételeit.

A *Forradalom filozófiája* című munkájában Nászert azt írta, hogy minden nép egy politikai és egy társadalmi forradalmon megy keresztül. Az előbbi során egy nemzet megszabadítja magát egy despotától vagy megszállótól, az utóbbi során pedig megtörténik a társadalmi igazság feltételeinek megteremtése. Úgy vélte, hogy ennek a két forradalomnak Egyiptomban egyszerre kell végbemennie.¹⁵¹ Az egyidejű forradalmi folyamat a monarchia megdöntésére, a brit erők távozásának elérésére, az agrárreform mellett a politikai

¹⁴⁸ KHALIL (1962) I. 499–520.

¹⁴⁹ *Unofficial Translation of: Law No. 73 of the year 1956.* (2013); Chicago Tribune (1956)

¹⁵⁰ ABDEL-MALEK (1968) 117.

¹⁵¹ NASSER (1955) 19–21.

intézményrendszer további jelentős átépítésére irányuló szándékra is utalt, amely megfogalmazást nyert az alkotmányban. A korábbi politikai szerkezet lebontása nem ütközött komolyabb ellenállásba, mivel a gyakori működési zavarokkal küszködő „alkotmányos rendszer” nem hagyott mély nyomot a népességben. Az idegen dinasztia által uralt monarchia bukását kevesen bánták, a fiatal tisztek – P. J. Vatikiotis szavaival élve – a helyi társadalom „keresztmetszetét adták”, így könnyebb volt magukat új uralkodó csoportként, a hatalmi harcokból győztesen kikerülő Nászert pedig a közösség új vezetőjeként elfogadtatni. A politikailag fogékony egyiptomiak nagy része az 1952 előtti korszak zsákutcái után reményt látott a stabilitásra, a felemelkedést szolgáló modernizáció végrehajtására.

3.5. Külpolitikai útkeresés a forradalom után, a szuezi válság

A Szabad Tisztek Mozgalma által végrehajtott hatalomátvétel után a térség és a nagyhatalmak fővárosaiban élénk érdeklődéssel várták, hogy a kairói külpolitika irányítója milyen irányba fog elmozdulni. A témával foglalkozó publikációkban gyakorta olvashatunk olyan leegyszerűsítéseket, hogy a katonai rezsim külpolitikai törekvései is merőben újak voltak a korábbi korszakhoz képest. A kép ennél jóval összetettebb, mivel a legfőbb döntéshozó szervvé vált Forradalmi Parancsnoki Tanács külügyi stratégiájában egyaránt jelen volt a kontinuitás, a korábbi irányvonalnak a változó realitásokhoz történő hozzáigazítása, valamint az új prioritások bekapcsolása.

A forradalom céljairól a hatalomátvétel után nyilvánosságra hozott hat alapelv első helyen említette az 1882 óta tartó brit katonai jelenlét felszámolását. A háborút követő években hivatalban lévő egyiptomi kormányok véget akartak vetni az idegen katonai jelenlétnek, de az erről szóló tárgyalások zátonyra futottak. A csatornaövezetben lévő brit erők kivonásának kikényszerítése érdekében a Szabad Tisztek nem zárták ki a fegyveres harc lehetőségét, ebben a vonatkozásban azonban a fő céljuk az volt, hogy a brit erők kivonásáról egyezményt írjanak alá a londoni kormánnyal, s ehhez megpróbáljanak nemzetközi támogatást szerezni.

Egy másik fontos korábbi prioritás a szudáni kérdés volt, amely esetében a feltételrendszer változása átírta az egykori politikát. Az angol–egyiptomi kondomíniumban irányadó befolyással a londoni kormány rendelkezett. A kialakult gyakorlat ütközött az egyiptomi nacionalizmus érdekeivel, amely a monarchia időszakában – ahogy korábban már szó volt róla – a Nílus-völgy egységének megteremtésére törekedett. A hatalomátvétel után az FPT a szudáni kérdésnek a korábbi kormányokhoz hasonlóan nagy jelentőséget tulajdonított, de jóval rugalmasabb álláspontot képviselt. A szudáni politikai erőkkal 1952 őszén folytatott tárgyalásokon az önrendelkezés elvét állították előtérbe, s ez lett a fundamentuma a brit és az egyiptomi kormány között a közös igazgatás alatt álló ország jövőjéről 1953. február 12-én aláírt kairói megállapodásnak. A dokumentum által előírt hároméves átmeneti időszak alatt „szudanizálni” kellett a közigazgatást, s ki kellett vonni a brit és egyiptomi erőket az országból.¹⁵² Annak ellenére, hogy az Egyiptom és Szudán közötti államszövetségnek mindkét államban volt támogatottsága, egy ilyen alternatíva politikailag mindinkább irreálissá vált. A szudáni parlament 1955 decemberében az önállóvá válást támogatta, így 1956. január 1-jétől, 57 évvel a kondomínium kezdete után, Afrika legnagyobb állama függetlenné

¹⁵² KHALIL (1962) II. 289–293.

vált. A szomszédos állam jövőjéről folytatott tárgyalásokon aktív szerepet játszott Nagíb, félreállítása Szudánban felháborodást keltett.

A szudáni kérdés egy szélesebb stratégiai dimenzióba ágyazva a *Forradalom filozófiája* című írásban is előjön, amikor Nászér a főbb kapcsolatépítési prioritásokat taglalva az „arab kör” utáni második legfontosabb irányként az „afrikai körről” ír. Hangsúlyozza, hogy mivel Egyiptom Afrikában van, nem lehetnek közömbösek abban a küzdelemben, amely az itt élő, különböző európai államokból származó, a kontinens újrafelosztására törekvő 5 millió fehér ember és a 200 millió fekete-afrikai között zajlik a kontinens szívében. Az afrikaiak a kontinens „északi kapujának” őreként tekintenek Egyiptomra, amely egyben összekötő kapocs a külvilággal. Csak másodsorban ír az egyiptomi nacionalizmus fő motívójáról, a Nílus Afrika „szívében” lévő forrásvidékének fontosságáról. Itt említi Szudánt, a „szeretett testvért”, amelynek geopolitikai súlyát az is növeli, hogy „kényes” övezetekkel határos.¹⁵³ A leírtak arra utaltak, hogy Nászér a Nílus-medence ellenőrzéséhez fűződő stratégiai célt fokozott afrikai szerepvállalással próbálja elérni. A későbbi években ez a reláció ténylegesen is az egyiptomi külpolitika prioritásává vált.

A további két terület, ahol kimutathatók voltak a kontinuitás elemei, a semleges külpolitikai irányvonal és az Izraellel való szembenállás volt. A katonai hatalomátvétel után a Szabad Tisztek sem akartak olyan szerveződésekhez csatlakozni, amelyek nyugati vagy szovjet befolyás alatt álltak. A kairói fordulat után a szembenállás megváltozására számító izraeli kormányzat először üdvözölte az egyiptomi katonai hatalomátvételt, de rövidesen felismerték, hogy noha a Szabad Tisztek óvatosabbak, gyakorlatilag nem változtatnak az előző kormányok ellenséges magatartásán.

A külpolitikai prioritásokban bekövetkező változások elsősorban a nagyhatalmakhoz fűződő viszonyt érintették. Az új kairói rezsim igyekezett kiaknázni az Egyesült Államokkal a hatalomátvétel előkészítése során kialakult kooperációban rejlő lehetőségeket. A gazdaság és a hadsereg modernizálásához nyújtandó támogatás mellett Washingtontól jelentős segítséget reméltek grandiózus tervük, az asszuáni vízi erőmű felépítéséhez. Az USA-val való szorosabb együttműködés, a kommunisták, illetve baloldali szakszervezeti vezetők üldözése a Szovjetunióval való kapcsolatok átmeneti visszaeséséhez vezetett. Moszkva és az egyiptomi kommunisták élesen támadták a katonai rezsim vezetőit, még az ország modern kori történetében nagy jelentőséggel bíró 1952 őszi földreformról is eléggé elmarasztalóan vélekedtek.

A szovjet vezetés eleinte nem nagyon vette észre, hogy Kairó igazából nem törekszik az Egyesült Államokkal való stratégiai partnerségre. Pedig egyfajta jelzés is lehetett, hogy az egyiptomi vezetők, igaz, ekkor még a színpalak mögött, egyre gyakrabban bírálták Washington regionális törekvéseit. Sőt, a fordulat után néhány hónappal közvetítőkön, így a magyar diplomácián keresztül informális kapcsolatot létesítettek a Kínai Népköztársaság megbízottaival.¹⁵⁴ Ez eléggé kockázatos lépés volt, mivel a „kommunista Kínával” való bárminemű együttműködés vörös posztó volt az Egyesült Államok szemében. Kairó alternatívakeresését nagyban stimulálta, hogy Washington egyáltalán nem sietett az Egyiptom által kért támogatásokról szóló tárgyalások megkezdésével. Előbb egyértelmű bizonyosságot

¹⁵³ NASSER (1955) 69–70.

¹⁵⁴ *Egyiptomi–kínai kereskedelmi kapcsolatok Magyarországon keresztül.* (1952)

szerettek volna kapni arról, hogy regionális stratégiai terveikben a legnépesebb arab államra hosszabb távon is építhetnek-e.

Az egyiptomi hatalmi váltás után London a korábbi koncepció átalakításával egy új tömörülés, a Közel-keleti Védelmi Szervezet (*Middle East Defence Organization, MEDO*) tervével állt elő. A Truman-adminisztráció támogatta a szerveződés létrehozását, amely a térségbeli stratégiai érdekek védelme mellett összekötő kapocs is lett volna a NATO és a SEATO között. Mindez szervesen illeszkedett abba a koncepcióba, amely a Szovjetuniót katonai szerveződések, támaszpontok láncolatával akarta körbevenni. A MEDO létrehozásánál Egyiptomnak kulcsszerepet szántak, de erről Kairó csak akkor kezdett volna tárgyalni, ha a szuezi bázist Nagy-Britannia átadja. Az erről szóló kétoldalú megbeszélések azonban megrekedtek. Az Egyesült Államokban az 1952 őszi elnökválasztásokat republikánus jelöltként megnyerő Dwight D. Eisenhower környezetének nem volt a közel-keleti politika módosítását célzó prekonceptiója.

A külügyminiszteri tisztség várományosának, John F. Dullesnek az első utazási terveiben a térség felkeresése nem is szerepelt. Csak befolyásos tanácsadók, diplomaták nyomtatékos sürgetésére került fel az utazási programjába a Közel-Kelet és Dél-Ázsia. A végül is 1953. május 11–28. között tett látogatása során Dulles a két régió 11 államában, illetve két déli NATO-országban folytatott tárgyalásokat. Amerikai külügyminiszter első ízben látogatott a közel-keleti, dél-ázsiai térségbe. Különösképp a közel-keleti megbeszéléseknek lett messzemenő kihatása Washington itteni politikájára nézve. Dulles útjának három célja volt: a helyi vezetők véleményének alaposabb megismerése, a szovjet térnyerés feltartóztatását célzó szövetség lehetőségeinek feltérképezése, valamint egy kiterjedtebb térségbeli szerepvállalás megalapozása. A külügyminiszter Egyiptomban és több más arab országban a londoni kormánnyal szembeni heves antipátiával, az arab–izraeli konfliktus megoldatlanságából adódó ingerültséggel találkozott. Az izraeli vezetők pedig hangsúlyozták, hogy az érintett arab államokkal való megegyezést az 1949-es fegyverszüneti vonalak kisebb módosításokkal nemzetközi határként való elismerése alapján tudják elképzelni. Ugyancsak alapvető feltételnek tekintették, hogy az első arab–izraeli háború palesztin menekültjeinek helyzetére az arab országokban kell megoldást találni.¹⁵⁵

Dulles körútja befejeztével tárgyalásainak eredményeiről összefoglalót készített, ennek konklúziója többek között aláhúzta, hogy a gyarmatosító hatalmak, Franciaország és Nagy-Britannia szándékaival szemben a térségben nagy a gyanakvás. Mivel ezek az államok egyúttal Washington NATO-partnerei, így a bizalmatlanság az Egyesült Államokra is kiterjed. Washingtonnak, anélkül hogy megbontaná a nyugati egységet, a „politikai szabadság” iránti tradicionális elkötelezettségét kell előtérbe helyeznie. A nyugati államoknak támogatniuk kell az önállóság útjára lépett államok „rendezett fejlődését”, de nem a radikális nacionalizmust. Fontosnak tartotta, hogy Washington tompítsa azt a mély ellenszenvet, amely Izraellel szemben a térségben tapasztalható. A konfliktus okozta feszültség csökkentését csak lépésről lépésre lehet elérni. Ez mindkét fél részéről engedményeket kíván. Izraelnek a Közel-Kelet részét kell képeznie. Összefoglalójában Dulles a MEDO lehetőségéről úgy vélekedett, hogy az csak egy jövőbeni lehetőség. Sok arab állam figyelmét inkább az Izraellel, Nagy-Britanniával és Franciaországgal való ellentétek kötik le, s kevésbé izgatja őket

¹⁵⁵ *The Visit of Secretary of State John Foster Dulles and Mutual Security Administrator Harold Stassen to the Near and Middle East, May 9–29, 1953.*

a szovjet veszély. Amíg egy biztonsági szervezet formális létrejöttének lehetősége kirajzolódik, az Egyesült Államoknak erősítenie kell azon országok védelmét, amelyek az „összes szabad népet” fenyegető közös veszéllyel szemben hajlandók ellenállni.¹⁵⁶

A külügyminiszter fenti megállapításaiban alig leplezve benne szerepelt, hogy Washington nem pusztán Moszkva terjeszkedésének megakadályozására törekszik, hanem kolonialista szövetségesei rovására egy másik alternatívában is gondolkodik. Ennek egyik eleme, hogy „rendezett fejlődés” esetén az Egyesült Államoknak a „nem radikális nacionalistákkal” való együttműködés előtt szélesebbre kell tárnia kapuit. Ennél is fontosabbak voltak azonban Washington stratégiai megfontolásai. Hivatalba lépésekor az Eisenhower-adminisztráció úgy vélte, hogy katonai vonatkozásban gyakorlatilag vákuum alakult ki, s ez a térségben súlyosbodó társadalmi problémák keltette elégedetlenséggel párosulva ebben az olajban gazdag régióban a radikális erők, illetve a szovjet előretörés előtt nyithatja meg az utat. Ezért az Egyesült Államoknak az itteni „magállamok” biztonságával, politikai viszonyaival is fokozott mértékben kell foglalkoznia.

Az arab térségben kiemelt stratégiai jelentősége miatt a washingtoni külpolitika eleinte elsősorban Egyiptomra koncentrált. Az 1952-ben hatalomra került katonai rendszer erős emberével, Gamál Abdel-Nászerral a State Department és a CIA a fordulat után is huzamosabb időn át szoros kapcsolatot tartott.¹⁵⁷ Az 1954 ősztől formálisan is a Nílus-parti ország első emberévé vált Nászert vezetői erényeit Amerikában nagyra értékelték, a forradalom után kialakult autoritárius struktúra sem váltott ki különösebb rosszallást. Dulles úgy vélte, hogy az Egyiptomhoz hasonló országok két fázison mennek keresztül. Az első a korábbi, anakronisztikus berendezkedés eltávolítása, egy autoritárius, a társadalom különböző csoportjainak összefogására kísérletet tevő politikai szerkezet kialakulása; a második pedig a világgal (azaz a centrumállamokkal) való kereskedelmi kapcsolatok kiszélesedése, s a segélypolitika által is stimulálva a struktúrájának egy demokratikus berendezkedéssé való átalakulása.¹⁵⁸ Az amerikai külügyminiszter az említett tárgyalásain igyekezett hangsúlyozni, hogy az asszuáni magas gát felépítésével kapcsolatos elképzeléseket a Világbank is hajlandó lenne felkarolni, s ez közvetett módon Washington pozitív hozzáállását is jelentette.

Dulles 1953. májusi látogatását követően az Egyesült Államok a térségbeli feszültségforrások közül elsősorban a brit–egyiptomi és az arab–izraeli ellentétek tompítására törekedett. A kettő közül Washingtonban az előzőt ítélték sürgetőbbnek, az amerikai diplomáciának is szerepe volt abban, hogy hosszú iszapbirkózás után végül is 1954. október 19-én megszületett a szuezi bázisról szóló egyezmény. A megállapodás azt tükrözte, hogy a kezdeti határozott követelése ellenére Kairó kénytelen volt engedni a brit, illetve a nyugati stratégiai érdekeknek. A dokumentum előírta, hogy a brit csapatoknak 20 hónap alatt, rögzített ütemterv szerint ki kell vonulniuk a bázisról. Ugyanakkor Egyiptomnak kötelezettséget kellett vállalnia arra, hogy amennyiben az Arab Liga közös védelmi szerződéséhez tartozó államok bármelyikét, illetve Törökországot egy külső hatalom részéről támadás érné, az Egyesült Királyság rendelkezésére fogja bocsátani mindazokat a létesítményeket,

¹⁵⁶ Uo.

¹⁵⁷ A CIA képviselői Nászerral számos alkalommal konzultáltak, közreműködtek az egyiptomi vezető potenciális riválisainak politikai meggyengítésében, a propagandakampányai szervezésében. Nászert golyóálló mellénnyel is ellátták, amelyet állítólag azon az 1954. október 26-i alexandriai tömeggyűlésen is viselt, ahol több lövést adtak le rá. Lásd: *The U.S. and Egypt in the 1950s*. (2010)

¹⁵⁸ Uo.

amelyek a bázis háborús körülményeknek megfelelő működéséhez szükségesek. Az egyezmény ugyan leszögezte, hogy a veszély elmúltával az övezetbe irányított brit erőket haladéktalanul ki kell vonni, de ez a cikkely eléggé lazán volt megfogalmazva. A dokumentum leszögezte, hogy a Szuezi-csatorna Egyiptom integráns része, ugyanakkor hangsúlyozta a vízi út nemzetközi fontosságát, s a szerződő felek eltökéltetését arra, hogy a csatornán való szabad hajózásról szóló 1888-as konstantinápolyi konvenciót tiszteletben tartsák.¹⁵⁹

Az adminisztráció a másik feszültségforrás esetében, a vízmegosztás feszítő kérdésében a „lépésről lépésre” stratégia jegyében próbált egy tárgyalási alapot képező tervezetet kidolgozni. Az amerikai elnök által felkért különmegbízott, Eric Johnston 1953-ban kidolgozta a Jordán folyót és a vízgyűjtő területét érintő regionális vízmegosztási tervet. Ennek konkretizálásáról hosszú időn át tárgyalt, s 1955 nyarán úgy tűnt, hogy az Arab Liga illetékes bizottsága és Izrael is elfogadja. De ősszel arab részről – nem utolsósorban a politikai klíma romlása miatt – mégsem ratifikálták.

Az Egyesült Államok a különböző lépések ellenére a legfontosabb arab országgal való érdekellentéteit egyre kevésbé tudta feloldani. A szorosabb viszony Egyiptommal egyrészt növelte volna a Washington és a brit, illetve az izraeli kormányzat közti feszültséget, másfelől az amerikai főváros döntéshozói közül többen úgy vélték, hogy Kairónak merész politikai döntésekkel – így például az Izraellel való viszony fokozatos normalizálásával – bizonyítania kell, hogy megbízható partner az Egyesült Államok számára. A mind mélyebbé váló törésvonal közepette, a szuezi bázisról szóló megállapodás ellenére egyre kevésbé lehetett arra számítani, hogy Kairó egy Washington által elgondolt tömörülés részesévé válik. Ráadásul az Egyesült Államok figyelme az arab világon belül egyre inkább Kairó nagy ellenlásására, Bagdadra irányult. A jelzett ellentét mellett fontos tényező volt az is, hogy egy új védelmi tömörülés létrehozását célzó nyugati nyomás ellentétes volt az egyiptomi nacionalizmus érdekeivel, amely potenciálisan vezető szerepre törekedett az arab világban.

A nyugati törekvéseket Egyiptom a szocialista és a semleges országokkal való együttműködés erősítésével próbálta ellensúlyozni. A kapcsolatok kiszélesítését nagyban elősegítette, hogy Sztálin halála után Moszkva változtatott a fejlődő, így az arab térség nacionalista mozgalmaihoz fűződő viszonyán, s egy széles körű, imperialistaellenes nemzeti egységfront létrehozásának propagálása került előtérbe. A korábbi években éles kritikával illetett nacionalista vezetők, köztük Nászér is, a szovjet hatalmi érdek módosulásával más megítélés alá kerültek. Egyiptom és a Nyugat közti kapcsolatok romlása jó alkalom volt arra, hogy Moszkva kiterjessze befolyását ebben a stratégiaileg fontos térségben, megvalósítván egy régi, már a cári időszakban dédelgetett álmot: a Földközi-tenger keleti medencéjében való stabil jelenlétet. A keleti tömb államaival nemcsak a gazdasági kapcsolatok javultak, hanem az esetleges fegyvervásárlásról még 1953 végén kezdett titkos tárgyalások 1954 folyamán mind sűrűbbé váltak.

A britekkel kötött megállapodás után Kairó jelezte Moszkvának, hogy Nászér részt fog venni az indonéziai Bandungban tervezett afroázsiai konferencián. Egyiptom decemberben egyértelművé tette, hogy a NATO-tag Törökországgal nem kíván szerződést kötni, ezzel az USA által inspirált védelmi paktum terve előtt újra becsapta az ajtót. Amire Egyiptom nem volt hajlandó, azt arab riválisa, Irak felvállalta: a Nyugat-barát ország miniszterelnöke, Núri Szaíd 1955 januárjában Kairóban közölte, hogy rövidesen aláírják Ankarával

¹⁵⁹ KHALIL (1962) II. 731–735.

a biztonsági egyezményt. Nem sokkal később, február 24-én, az iraki fővárosban a két ország képviselői ellátták kézjegyükkel a megállapodást, amely *Bagdadi Paktum* néven vonult be a régió történetébe. Az egyezmény legfontosabb pontja az ENSZ Alapokmány 51. cikkelyének szellemében kimondta, hogy a szerződő felek együttműködnek a biztonságuk és a védelmük érdekében.¹⁶⁰ Az egyezményhez rövidesen Nagy-Britannia, Pakisztán és Irán is csatlakozott, s a tömörülést az Egyesült Államok kívülről támogatta. Noha a dokumentum kimondta, hogy a szerződés nyitva áll az Arab Liga valamennyi tagállama előtt, Washington várakozásaival szemben Irakon kívül más arab ország nem lépett be a szerződésbe. A szovjet külügyminisztérium elítélte az új katonai tömb létrehozását, egyúttal támogatásáról biztosította az érintett térségbeli államokat. A korábban már elhatározott szándékának megfelelően, a nyugati hatalmak rosszállása ellenére, Nászér 1955 áprilisában részt vett a bandungi konferencián. A békés egymás mellett élés tíz alapelvét elfogadó esemény Nászér semleges orientációját nagyban megerősítette.¹⁶¹

Washington riválisa, Moszkva a térségbeli befolyásának kiterjesztése érdekében hajlandó volt – legalábbis átmenetileg – Kairó vezető szerepét az arab világban elismerni, s Nászér modernizációs igényeit sok vonatkozásban teljesíteni. Még a Bagdadi Paktum megkötésének időszakában Egyiptom kisebb volumenű fegyvervásárlásról állapodott meg Csehszlovákiával. Nem sokkal ezután a fedájín akciókra válaszként Izrael komoly katonai csapást mért Gázára, amely jelentős egyiptomi veszteségekkel járt. Ezt követően Nászér elhatározta, hogy egy nagyobb méretű katonai egyezményt köt a keleti tömb államaival. Júliusban Egyiptom közel 150 (mások szerint 200) millió dollár értékű fegyver szállításáról állapodott meg a Szovjetunióval és más kelet-európai beszállítókkal. Az erről szóló egyezményt Varsóban, szeptember 20-án írták alá Csehszlovákiával, s Nászér egy héttel később jelentette be.¹⁶²

A Churchill helyébe lépő új brit miniszterelnök, Anthony Eden a londoni Guildhallban, november 9-én elhangzó, az arab–izraeli konfliktussal foglalkozó beszédében élesen támadta Moszkvát a térségbe irányuló fegyverszállítások miatt. Az arab–izraeli konfliktus rendezésének legfőbb előfeltételét a határokról szóló kompromisszumos megállapodásban látta, amelyet az USA és más nagyhatalmak garantálnának. Ugyancsak hangsúlyozta a palesztin menekültek fokozott megsegítésének fontosságát.¹⁶³

Miután hírek érkeztek arról, hogy – évekig tartó huzavona után – a Szovjetunió támogatást ajánlott az asszuáni projekt megvalósításához, az USA, Nagy-Britannia és a Világbank

¹⁶⁰ HUREWITZ (1956) 390–391.

¹⁶¹ Ezen elvek között szerelt a kis és nagy nemzetek egyenjogúsága, a tartózkodás az agressziótól vagy az azzal való fenyegetéstől, a viszályok békés rendezése, a kölcsönös érdekek és együttműködés előmozdítása, valamennyi nemzet szuverenitásának és területi sérthetetlenségének a tiszteletben tartása. Lásd: TÓTHNÉ NAGY (1984) 17.

¹⁶² Az egyezmény révén Egyiptom több mint 120 MIG–15-ös repülőgépet, 30–60 IL–28-as bombázót, gyakorló és szállító gépeket, 200 közepes és nehéz harckocsit, tüzérségi fegyvereket kapott. Emellett rombolók, aknaszedők és három tengeralattjáró is volt a szállítási listán. Lásd: GINAT (1994) 212–215.

¹⁶³ Eden az egyik fő problémának azt tartotta, hogy az arabok az 1947. novemberi felosztási döntést és más ENSZ-határozatokat, Izrael pedig az 1949-es fegyverszüneti vonalakat fogadja el kiindulópontként. A miniszterelnök úgy vélte, a két álláspont között lehet áthidaló megoldást találni. Lásd: HUREWITZ (1956) 413–415.

decemberben szintén támogatást ígért a vízi erőmű felépítéséhez.¹⁶⁴ Eisenhower és Eden 1956. januári washingtoni megbeszélésük során megerősítették, hogy támogatják a projekt megvalósítását, s egyetértettek abban, hogyha Nászér részéről politikai együttműködési készség jelentkezik, azt nyugati részről viszonzni kell. A Fehér Házban lezajlott találkozózn jóváhagyott stratégia ekkor még lehetőséget látott arra, hogy az egyiptomi politika irányát a projekt támogatásán keresztül befolyásolják.

Washington 1956 januárjában különleges jogokkal felruházott elnöki megbízottat küldött a térségbe a közel-keleti béke ügyének előmozdítására. Robert Anderson két hónapos, Kairó és Tel-Aviv közti ingadiplomáciája azonban kudarccal végződött. Az Anderson-misszió zátonyra futása után az elnök által március 28-án jóváhagyott „*policy paper*”, az Omega-terv, hangsúlyozta, hogy Nászér számára világossá kell tenni, hogy nem lehet egyszerre szorosan együttműködni a Szovjetunióval, s élvezni a legnagyobb kereskedelmi kedvezményből adódó előnyöket. A terv előírta, hogy továbbra is tagadják meg a fegyverreladásokat, halogassák az olaj- és gabonaszállításokat, késleltessék az asszuáni projektről való tárgyalások befejezését, Szaúd-Arábiát próbálják meg Egyiptomtól eltávolítani, és segítsék elő, hogy a szaúdi uralkodó Nászérral szemben az arab világ egyik meghatározó vezetője legyen. Mindazonáltal amerikai részről nem akarták az egyiptomi vezető előtt végleg bezárni az ajtót, tartottak attól, hogy ezzel teljesen Moszkva karjaiba lökik.

Ezt követően a térségben rendkívül felgyorsultak az események. Egyiptom áprilisban katonai egyezményt írt alá Szaúd-Arábiával és Jemennel, majd pedig május 16-án bejelentették a diplomáciai kapcsolatok felvételét a Kínai Népköztársasággal. Noha Peking és Kairó együttműködése nyílt titok volt, a lépés részben válasz volt arra, hogy az asszuáni projekt finanszírozásáról szóló megállapodás megkötését nyugati részről hónapok óta halogatták. Dulles külügyminiszter május közepén közölte az egyiptomi nagykövettel, hogy megfelelően előkészített megállapodás hiányában más célra csoportosították át a folyó pénzügyi évben a projekt kezdeti munkálatainak támogatására szánt összeget. De célzott rá, hogy a politikai kapcsolatok javulása esetén a következő pénzügyi év előirányzatainak tárgyalásánál a kongresszus támogatását könnyebb lenne elnyerni.¹⁶⁵ Május végén az amerikai illetékesek közölték a nagykövettel, hogy a kapcsolatok javulásának előfeltétele, hogy Egyiptom maradéktalanul teljesítse a pénzügyi előfeltételeket, hivatalosan is kijelentse, hogy nem lesz több fegyverüzlet a Szovjetunióval, továbbá elősegítse az arab–izraeli kiegyezést.¹⁶⁶

Nászérnek alig maradt kétsége afelől, hogy nyugati részről végül is elállnak a projekt támogatásától, sejtése már néhány héttel elnökké választása után beigazolódott: július 19-én Dulles külügyminiszter magához kérette Ahmed Huszein egyiptomi nagykövetet, s hivatalosan közölte, hogy az Egyesült Államok visszavonja az asszuáni vízi erőmű felépítésének támogatására korábban tett ajánlatát. A jegyzék az indokok közt megemlíttette, hogy Egyiptom a Nílus vízfelhasználási jogait a többi érintett állammal nem tisztázta, s kétségek merültek fel afelől, hogy Kairó tudja-e biztosítani a munkálatokhoz szükséges összegeket.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Az asszuáni létesítményt 12 év alatt akarták felépíteni, a költségeket 1,3 milliárd dollárra becsülték, amelyből 900 millió dollárt (helyi fizetőeszközben) Egyiptomnak kellett biztosítania, a Világbank 200, az USA és Nagy-Britannia pedig az első stádiumban 56, illetve 14 millió dollárt, a későbbi fázisokra további 130 millió dollárt ígért. Lásd: GOLDSCHMIDT–JOHNSTON (2004) 62.

¹⁶⁵ BOWIE (1989) 192.

¹⁶⁶ HEIKAL (1973) 62–63.

¹⁶⁷ LUGOSI (2006) 324.

Az amerikai külügyminiszter kifejtette, hogy az építkezéshez szükséges hatalmas összeg előteremtése az egyiptomi népnek súlyos megpróbáltatást fog jelenteni.

Nászér Jugoszláviában tárgyalt, amikor az amerikai ajánlat visszavonásáról értesült, válaszként az egyiptomi elnök július 26-ai, alexandriai beszédében bejelentette a Szezei-csatorna Társaság államosítását. Az Izraelt, az imperializmust, a Világbank vezetését elítélő, az arab nacionalizmust dicsőítő beszéd bombaként robbant az egész világon.¹⁶⁸ A lépésnek óriási volt a stratégiai jelentősége, hiszen a közel-keleti kőolajexportnak közel a felét a csatornán át szállították: az 1955-ben áthaladó 15 ezer hajó háromnegyede valamely NATO-tagállamhoz, egyharmada Nagy-Britanniához tartozott.¹⁶⁹ Az államosításról szóló döntés nem egy hirtelen elhatározás eredménye volt, mivel egy ilyen lépést nem lehet néhány nap alatt előkészíteni. A hatalom új birtokosai már a forradalom győzelme után nagy figyelmet fordítottak a Szezei-csatorna Társaság működésére. 1953-ban létrehozták a Szezei-csatorna Hivatalt, hogy készüljön fel 1968-ra, a 99 éves koncessziós időszak végére. Nászér utasította a hadseregvezetést, hogy térképezze fel a társaság műszaki lehetőségeit, s 1955-ben a katonai felderítést megbízta azzal, hogy gyűjtsön információt a társaság profitjáról, külső kapcsolatairól. A különböző elemzések alapján Nászér 1956 derekán úgy vélte, hogy elvileg lehetséges a társaság államosítása.¹⁷⁰

A leginkább érintett állam, Nagy-Britannia az ellenlépések megtervezésekor főképp Franciaországra számíthatott. Párizst egyrészt a társaságban lévő érdekeltségeinek veszélyeztetettsége motiválta, másrészt a franciák úgy vélték, hogy a szuezi ügy jó alkalom az algériai felkelők fő támogatójának, az egyiptomi rezsimnek a megdöntésére.¹⁷¹ Volt még egy tényező, amely a két ország együttműködését erősítette: a londoni és párizsi vezetők számára a meghatározó politikai élmény a második világháború volt, ennek alapján úgy vélték, hogy az engedmények müncheni politikáját nem lehet még egyszer megismételni. Washington a szövetségeseitől eltérő módon reagált: egyetértett a pénzügyi szankciós lépésekkel, de az Eden által favorizált katonai megoldást nem támogatta. Számukra elsődleges szempont volt a csatornán való áthaladás biztonságának garantálása. De az áthidaló elképzelések – mint az augusztusi londoni fórumon, a csatorna nemzetközi ellenőrzés alá helyezésére tett javaslat vagy a Szezei-csatorna Használóinak Társulása (SCUA) felállításáról szóló terv – hamar elvetélődtek. Kompromisszumos megoldást október elején, az ENSZ fórumán sem sikerült találni. Párizs és London a hónap közepén a katonai megoldás mellett döntött, ebben szerepet játszott az is, hogy az addigi térségbeli katonai paritás felborulásától tartó Izrael is csatlakozott a tervezett vállalkozáshoz.

A három ország képviselőinek a részletekről szóló egyeztető tárgyalására Sèvres-ben, Párizs elővárosának egyik előkelő villájában, október 22–24. között került sor. Ben-Gurion izraeli miniszterelnök még a hadműveletek konkrét részleteinek napirendre kerülése előtt, a francia kollégájával folytatott megbeszélésen felvetette a Közel-Kelet politikai át-rajzolásának lehetőségét. Guy Mollet azonban irreálisnak tartotta a közel-keleti határok át-rajzolásával kapcsolatos elképzeléseket. A tanácskozási résztvevői az Egyiptom ellen indítandó háborúhoz kedvezőnek ítélték a külső körülményeket. Úgy vélték, hogy a lengyel

¹⁶⁸ Uo. 327–339.

¹⁶⁹ GAZDIK (1997) 307.

¹⁷⁰ ALTERMAN (1998) 67–69.

¹⁷¹ Az Algériai Nemzeti Felszabadítási Front (*Front de Libération Nationale, FLN*) 1954-ben kezdte el fegyveres harcát a francia erők ellen.

és magyar válság nem teszi lehetővé Moszkva számára, hogy a készülő vállalkozásukat veszélyeztesse. Számítottak arra is, hogy a katonai fellépést helytelenítő Amerikát a választási kampány utolsó napjaiban főképp az elnökválasztás foglalkoztatja. A jóváhagyott terv szerint az izraeli erőknek október 29-én kellett megkezdeniük az akciójukat, s színlelt diplomáciai „bevezető” után, a következő lépésben, 31-én következett volna az egyiptomi erők elleni brit–francia akció.¹⁷²

A küszöbön álló háború előkészületei nem kerültek el a nagyhatalmak figyelmét sem. Az amerikai felderítés észlelte az izraeli, brit–francia katonai előkészületeket, de az összképre árnyékot vetett, hogy a támadásra készülő három állam a kényesebb információkat Washington irányába is „blokkolta”. A támadás kezdetéről állítólag a szovjet hírszerzés is értesült. A küszöbön álló eseményekről a háború forgatókönyvét ismerő, a vállalkozást helytelenítő francia forrásokból a párizsi egyiptomi katonai attasé is tájékoztatást kapott. Az üzenetet hozó futárt azonban Nászér csak október 29-én délben, órákkal a háború megkezdése előtt fogadta. Az elnök még ekkor sem hitte el, hogy Nagy-Britannia és Franciaország részese lesz a háborús kalandnak. Korábban úgy vélte, hogy a nyugati katonai fellépésnek az államosítást követő héten 80, augusztusban 40, októberben pedig 20 százalékos lesz a valószínűsége, s ezt követően teljesen lekerül a napirendről.¹⁷³ Ebben alaposan tévedett.

Az előzetes forgatókönyvnek megfelelően az izraeli erők október 29-én megkezdtek a benyomulást a Sínai-félszigetre, s egyetlen nap alatt közel 100 kilométert nyomultak előre. A támadás az egyiptomiakat láthatóan váratlanul érte, a frontvonalon a zűrzavar és a bomlás jelei mutatkoztak. Október 30-án délután a brit és a francia kormány ultimátumot nyújtott át a szemben álló feleknek, amelyben 12 órán belül, vagyis másnap reggel hat óráig választ kértek arra, hogy elfogadják-e Párizs és London felszólítását a harci cselekmények leállítására, s az ehhez kapcsolódó követelésekre.¹⁷⁴ Miután ezt Egyiptom elutasította, október 31-én a kora esti órákban az angol–francia légierő bombázni kezdte az egyiptomi célpontokat. Az eredeti elképzelésektől eltérően a brit–francia légideszantegységeket már két nappal korábban, november 5-én ledobták a csatornaövezetbe. Vagyis alig néhány órával azután, hogy az izraeli erők befejezték a Sínai-félsziget elfoglalását. November 7-én azonban az előrenyomuló inváziós erőket a nagy erejű nemzetközi diplomáciai ösztűz megállította. A három hatalom támadását az ENSZ Közgyűlés ülészakán a tagállamok többsége elítélte, és az Egyesült Államok is a leállítását sürgette.¹⁷⁵ A Szovjetunió pedig az Izraelnek küldött éles hangú figyelmeztetés mellett közvetve termonukleáris csapással fenyegette meg Nagy-Britanniát és Franciaországot, ha nem állítják le a katonai akciót. Bulgaryin szovjet miniszterelnök november 5-én – vagyis egy nappal a magyar forradalom leverésére in-

¹⁷² SHLAIM (1997) 530.

¹⁷³ HEWEDY (1989) 168–169.

¹⁷⁴ Október 30-án, előre egyeztetett terv szerint Párizsban és Londonban ultimátumot adtak át a harcban álló felek képviselőinek. Az izraeli kormánynak átadott ultimátum azt követelte, hogy csapatait 10 mérföldre vonja vissza a Szezi-csatorna keleti partjától. Az angol és francia kormányt nem zavarta, hogy a támadó izraeli főerők még távol voltak a vízi úttól, és a ledobott ejtőernyős egységek is a Mitla-hágó közelében tartózkodtak. Az egyiptomi kormánytól nemcsak a csatornától nyugatra történő visszavonulást követelték, hanem annak tudomásulvételére is felszólították, hogy egyezzen bele Port Szaíd, Iszmáilija és Szez átmeneti brit–francia megszállásába. Lásd: KHALIL (1962) I. 801.

¹⁷⁵ Az Egyesült Államoknak a szezi háború időszakában követett politikai irányvonaláról részletesebben lásd: GAZDIK (2013) 67–69.

dított szovjet katonai akció megkezdése után – küldött ultimátumszerű jegyzéke utólag visszatekintve valószínűleg inkább egy hatásos politikai blöff volt, semmint egy komolyan mérlegelt szándék.

A konfliktus záró felvonása a vártnál hosszabb ideig tartott: a brit–francia csapatokat decemberben kivonták az övezetből, az izraeli erők az egyre erősödő diplomáciai nyomás ellenére csak 1957 márciusára hagyták el a Sínai-félszigetet. Az Akabai-öböl bejáratánál lévő Sarm es-Sejkbe, a Gázai övezetbe és az egyiptomi–izraeli fegyverszüneti vonal több más pontjára ENSZ-erőket telepítettek. Kairó – az 1888-as konvenció szellemében – a hajózás szabadságát a Tírán-szoros mellett a Szezi-csatornán is minden állam számára garantálta.

4. A nászeri politika kiteljesedése

4.1. Belpolitikai változások, fúziós kísérletek, az iraki fordulat kihatásai

Katonai veresége ellenére Nászér egyértelmű erkölcsi győztesként került ki a szuezi háborúból, népszerűsége óriási mértékben nőtt az arab világban, és az ebből adódó politikai tőkét igyekezett kiaknázni. A hármasság agresszió retorziójaként kormánya 1957. január 1-jén felmondta az Egyesült Királysággal kötött 1954-es egyezményt, majd néhány nappal később „egyiptomizálási” intézkedések keretében államosította, illetve szekvesztrálta az angol–francia tulajdonban lévő nagyobb bankokat, biztosítótársaságokat, kereskedelmi vállalatokat.¹⁷⁶ A két nyugat-európai ország sok ezer állampolgárát távozásra szólították fel. Az itt élő közel 50 ezer zsidó nagy részét megfosztották az állampolgárságától, vagyonukat elkobozták, s az ország elhagyására kényszerítették őket.¹⁷⁷ Az említett intézkedésekre válaszként Nagy-Britannia, Franciaország és az Egyesült Államok befagyasztották a náluk lévő egyiptomi követeléseket.

London és Párizs háttérbe szorulásával a bipoláris nemzetközi rend két vezető erejének versenyfutása felgyorsult a térségben. Közülük – a magyarországi forradalom leverésének negatív nemzetközi visszhangja ellenére – jelentős támogatásának köszönhetően e periódusban a Szovjetunió volt előnyösebb helyzetben az egyiptomi fővárosban. Kairóban nagyra értékelték Washingtonnak a szuezi konfliktus időszakában képviselt álláspontját, azonban a Közel-Kelettel foglalkozó, 1957. januári Eisenhower-doktrína után a két ország viszonyában ismét hűvösebb periódus következett. Az amerikai elnök a Közel-Kelettel foglalkozó üzenetében a régiót az olaj és geostratégiai jelentősége miatt a nyugati világ számára létfontosságú övezetnek nevezte. Kilátásba helyezte: ha kell, fegyveres erővel is megakadályozzák a Szovjetunió és szövetségeseinek a nyugati világ érdekeit veszélyeztető aspirációit. Az elnöki üzenet a korábbi Truman-doktrínától eltérően a *Pax Americana* érvényességét már az egész térségre kiterjesztette.¹⁷⁸ A régió belső folyamataival szinte egyáltalán nem foglalkozó beszédet egyes államok (mint például Libanon) üdvözölték, sok ország (köztük Egyiptom és Szíria) azonban fenyegetést látott benne.

A szuezi válság előestéjén az alkotmány elfogadásával, Nászér elnökké választásával megszűnt a Forradalmi Parancsnoki Tanács, új kormány alakult, 1956. július 11-én pedig törvényerejű rendelet jelent meg egy 350 tagú, egykamarás parlament megválasztásáról. A novemberre kitűzött választásokat – csakúgy, mint a Felszabadulási Tömörülés örökébe lépő Nemzeti Unió (NU) felállítását – azonban a konfliktus miatt el kellett halasztani. A politikai rendszer két fontos elemének a létrehozása 1957 tavaszán kezdődött. Az NU megalakításáról szóló elnöki döntés 1957. május 28-án látott napvilágot. Ekkor azonban

¹⁷⁶ Törvény rendelkezett arról is, hogy minden külföldi tulajdonban lévő kereskedelmi banknak egyiptomi részvénytársasággá kell átalakulnia, az itt dolgozóknak egyiptomi állampolgároknak kell lenniük. A végrehajtásra a pénzügytekert öt esztendőre kaptak. Lásd: KUBIK (1974) 613.

¹⁷⁷ ST. JOHN (1961) 235–238.

¹⁷⁸ Lásd: LUGOSI (2006) 371–376.

ennek csak a négytagú végrehajtó bizottságát állították fel Nászert vezetésével, mivel sürgető feladat volt a parlamenti választások megtartása és a képviselőjelöltek kiválasztása. A júliusban, a monarchia bukása óta első ízben rendezett képviselőházi választások eredményeként jórészt középosztálybeli képviselők kerültek a parlamentbe. A sajtó számára az igazi szenzációt az jelentette, hogy két nőnek is sikerült mandátumot szereznie.

A Nemzeti Unió statútumának közreadására csak jókora késéssel, november 2-án került sor. Ez az új politikai alakulat legfontosabb céljának az 1952-es forradalom célkitűzéseinek megvalósítását, egy szocialista, demokratikus és kooperatív társadalom megteremtését tartotta, amely mentes a politikai, szociális és gazdasági kizsákmányolástól. Az NU szervezeti felépítése területi elvre alapozódott, a legalsó szintet az NU helyi bizottsága, illetve végrehajtó bizottsága jelentette. A hierarchia legfelső szintjén volt az évente egyszer ülésező Általános Kongresszus, a negyedévenként összehívott Általános Bizottság és a Nemzeti Unió Legfőbb Végrehajtó Bizottsága. A kongresszusi fórum feladatai közül kiemelkedett a szerveződés programjának, illetve politikai irányvonalának jóváhagyása, az Általános Bizottság pedig évente négy alkalommal ennek a megvalósulását tekintette át. A legfontosabb operatív szerv a Legfőbb Végrehajtó Bizottság volt, amely a kongresszus által megjelölt célok realizálása mellett ellenőrizte a különböző szinteken lévő testületek tevékenységét, s meghatározó szerepet játszott a parlamenti választások előkészítésében.¹⁷⁹ A Nemzeti Unió, amelynek november 9-én Anvar Szádát lett a főtitkára, nem egy politikai párt volt, legfőbb célja a politikai akarat társadalom irányába történő közvetítése, illetve a lakosság mozgósítása volt a központi hatalom céljainak támogatására. A Nászert-féle vezetés populista alapállásból emellett úgy vélte, hogy a különböző társadalmi csoportok eltérő érdekeiből adódó ellentéteket az NU keretei között fel lehet oldani. Az új politikai tömörülés szervezeti kiépítése folyamatban volt, a parlament pedig alig néhány hónapja működött, amikor a régióban újabb átrendeződési folyamat kezdődött, s ez a politikai intézményeket is érintette.

Nászert a *Forradalom filozófiája* című írásában a legfőbb külpolitikai prioritásnak az „arab kört”, az arab térség államaival való szoros kapcsolatok megteremtését nevezte. Szuezt után az elnök elérkezettnek látta az időt arra, hogy egyértelművé tegye Kairó vezető szerepét az arab világban. Az újabb feszültségócot Szíria jelentette. A levantei országban hosszú hónapokig tartó, külső szereplők által is befolyásolt válság¹⁸⁰ lezárulása után a helyi politikai élet egyik meghatározó tényezője, az Arab Újjászületés (Baász) Szocialista Pártja 1957 novemberében hivatalosan is javaslatot tett a két ország közötti föderáció megteremtésére.¹⁸¹ A pánarab tömörülés elképzelése Nászert nem érte teljesen váratlanul,

¹⁷⁹ KHALIL (1962) I. 690–697.

¹⁸⁰ Szíria és Egyiptom között a kapcsolatok az ötvenes évek derekától szorosabbá váltak. A szuezi válság időszakában a damaszkuszi vezetés mindvégig szolidáris volt Egyiptommal. Damaszkusz elutasította az Eisenhower-doktrínát, Amerika, Törökország és a szíriai baloldali kormány kapcsolatai 1957-ben mélypontra süllyedtek. Mindez Moszkva és a Szíriai Kommunista Párt helyzetét erősítette az országban.

¹⁸¹ A második világháború alatt Szíriában létrejött Baász Párt (jelenlegi nevét az Arab Szocialista Párttal történt 1954. februári egyesítés után vette fel) az arabok egyesítését tartotta a fő feladatának. A Michel Aflak és Szaláh Bítár (1912–1980) által szekuláris alapon létrehozott szerveződés 1947 áprilisában elfogadott alapokmánya hangsúlyozta, hogy az arabok egy nemzetet alkotnak, amelynek joga van egy államban élni. A közösség tagjai közötti különbségeket jelentéktelennek tekintette. Az említett dokumentum, illetve 1958-as módosítása kimondta, hogy a csoportosulás egy ún. nemzeti parancsnokság irányítása alatt álló egyetemes arab párt, amelynek az egyes államokban helyi szervezetei, hivatalos nevükön „regionális parancsnokságai” működnek. A baászizmus tényleges kisugárzása főként a termékeny félhold államaira, vagyis Szíriára, Irakra, Libanonra és Jordániára terjedt ki.

mivel a Baász Párt fő teoretikusa, Michel Aflak (1910–1989) beszédeiben korábban többször is felvetette a két ország közötti föderáció megteremtésének szükségességét. Ezt fontos kezdő lépésnek tekintette – ahogy fogalmazott – az Egyesült Arab Köztársaság több lépésben történő megvalósításának folyamatában. A szíriai baászisták lépését a szakértők nagy része arra vezeti vissza, hogy tartottak a helyi kommunisták további térnyerésétől. Kétségtelenül volt egy ilyen tényező is, de a fő motivációt mégis az jelentette, hogy Aflak és a Baász Párt más vezetői Nászereben egy olyan karizmatikus egyéniséget láttak, aki meg tudja valósítani az arab társadalmak felemelkedéséhez vezető forradalmi átalakulást a térségben. Persze arra is számítottak, hogy a föderális struktúrán belül a Baász Párt meghatározó szerepet játszik majd Szíriában.

Noha az egyesülés elvileg nagyban előmozdíthatta az elnök térségbeli aspirációit, Nászere habozott. A két országnak nem volt közös határa, a Földközi-tenger, illetve szárazföldön a mindkét állammal hadban álló Izrael választotta el őket egymástól. A tradíciók számos vonatkozásban eltérőek voltak, más volt a politikai intézményrendszer, nem lehetett tudni, hogy a lépés milyen nemzetközi és regionális reakciót vált ki. A baászisták mellett a két ország katonai vezetése támogatta az egyesülést, s az egyiptomi üzleti körök is ezt a tábort erősítették. Fontos stratégiai megfontolás volt, hogy a Szíriával történő fúzióval a nagy ellenlábás Bagdad gyengítésére irányuló törekvéseket fokozni lehetett. Nászere számára potenciálisan veszélyt jelentett Szaúd-Arábia és a két hátsimita királyság, Irak és Jordánia 1957-ben felgyorsult közeledése. Nászere végül igent mondott, de fő előfeltételként a baászisták által szorgalmazott föderális szerkezet helyett homogén politikai struktúrát követelt. Egyértelművé tette, hogy semmiféle pluralizmust nem tűr el Szíriában, az intézményrendszernek az egyiptomihoz hasonlónak kell lennie. Ez azt is jelentette, hogy a Baász Pártnak is be kellett szüntetnie a tevékenységét Szíriában.

Miután a damaszkuszi vezetés beadta a derekát, a két ország parlamentje egyaránt igent mondott az egyesülésre. Az elfogadott nyilatkozatok aláhúzták, hogy ezt első lépésnek tekintik egy egységes arab entitás megteremtésének útján. Ezzel lehetővé vált, hogy Kairóban 1958. február 1-jén proklamálják az Egyesült Arab Köztársaság (EAK) megalakulását.¹⁸² Nászere és Kuvvatli szíriai elnök beszédet mondott a két törvényhozás február 5-én tartott együttes ülésén. Az egyiptomi vezető hosszú beszédében többek között ismertette az új állam alkotmányjogi sajátosságait, amelyek legfontosabb eleme az elnöki intézményt állította a végrehajtó hatalom centrumába. Az EAK két tartományának, Szíriának és Egyiptomnak az adminisztratív irányítására Nászere egy-egy végrehajtó tanács, a törvényhozói hatalom gyakorlására pedig átmenetileg a két parlament kijelölt képviselőiből álló nemzetgyűlés, a szíriai pártok helyébe pedig a Nemzeti Unió felállítását jelentette be.¹⁸³ Ez volt az előfeltétele annak, hogy az EAK szintjén is létrehozzák a szerveződés legfelső irányító testületét. Február 21-én népszavazáson hagyták jóvá az egyesülést, és Nászert választották az EAK elnökévé. A két ország addigi képviselő-testületei beszüntették a tevékenységüket, március 5-én proklamálták az új államalakulat ideiglenes alkotmányát, s ismeretessé vált az is, hogy a nemzetgyűlés 600 tagú lesz (amelyből 400 egyiptomi, 200 szíriai).

Az egyesülés híveit tovább lelkesítette az észak-jemeni trónörökös március 2-án elhangzó damaszkuszi bejelentése, miszerint „föderális unió” keretében országa rövidesen

¹⁸² KHALIL (1962) I. 601.

¹⁸³ Uo. 602–609.

csatlakozik az EAK-hoz. Az ország uralkodóját, a Nászert nem különösebben kedvelő Ahmed imámot (ur. 1948–1962) ugyan nem nagyon lelkesítette az EAK-val létrejövő államszövetség gondolata, de csak így tudta az országában ellene agitáló nászeristák vitorlájából kifogni a szelet. Az EAK és Észak-Jemen egyesítésének eredményeként március 8-án aláírták az Egyesült Arab Államok (EAA) létrejöttéről szóló egyezményt. A dokumentum bevezető része leszögezte, hogy mindegyik állam megőrzi a kormányzati rendszerét. Azaz egy köztársasági és egy monarchikus berendezkedésű entitás került egy államszövetségbe. A szerződés további fundamentális elemei arról szóltak, hogy közös külpolitikai vonalat fognak követni, egyesítik a hadseregeket és vámuniót hoznak létre. A politikai cselekvés meghatározója a két ország vezetőiből álló Legfelső Tanács lesz, a döntések megvalósítását pedig az Unió Tanácsa koordinálja.¹⁸⁴ A Legfelső Tanács március 13-án kiadott rendelete az államszövetség állandó központjaként a jemeni Hodeida városát, míg az Unió Tanácsának és a hozzá kapcsolódó testületek üléseinek színhelyeiként felváltva Kairót, Damaszkuszt és Hodeidát jelölte meg.¹⁸⁵ Egy másik rendelet a fegyveres erők főparancsnokává Abdul-Hakím Ámer marsallt az EAK alelnökét nevezte ki.¹⁸⁶ A rendelkezések többnyire szimbolikus jelentőséggel bírtak, kevéssé volt elképzelhető például, hogy a jemeni uralkodó ténylegesen is átengedje a fegyveres erők feletti rendelkezést az EAK-nak. A jemeni monarchia a világ egyik legszegényebb állama volt, de geostratégiai pozíciója kiemelt fontosságúvá tette. Számítani lehetett arra, hogy a sokat betegeskedő uralkodó távozása után az ország még inkább a hatalmi érdekek ütközőpontjává válik. Ezért Nászert számára nem volt mindegy, hogy milyen befolyást tud teremteni a Szaúd-Arábiával és a brit irányítás alatt álló Ádennel határos országban.

Az EAK létrejötte komoly kihívás volt a hásimita dinasztiák által uralt Irak és Jordánia számára. Ezt ellensúlyozandó a két állam 1958. február 14-én bejelentette az Arab Föderáció megalakulását. Az erről közzétett egyezmény értelmében mindkét fél megtartotta állami entitását, a föderáció elnöki tisztségébe II. Fejszál (ur. 1939–1958) iraki uralkodó került. A dokumentum, amely a föderációhoz történő csatlakozást más arab államok számára is lehetővé tette, arra is utalt, hogy tárgyalásokat kezdenek a külpolitika, a diplomáciai képviselők, a katonai szféra egységének megteremtéséről, a vámunióról, valamint az oktatási tananyagok egységesítéséről.¹⁸⁷

A föderáció elmélyítéséről szóló elképzeléseket azonban a néhány hónappal később bekövetkező bagdadi gátszakadás végképp elsodorta. Az Abdel-Karim Kászem dandártábornok és Abdel-Szalam Áref ezredes által vezetett katonai egységek július 14-én megdöntötték az iraki monarchiát. A hatalomátvétel során megölték az uralkodót, Abd al-Iláh trónörökösét és Núri al-Szaídot, a föderáció miniszterelnökét is. A hadseregben évek óta folyt a különböző csoportok szervezkedése, amelyekre az 1952-es egyiptomi fordulat, Nászert antiimperialista politikája, a szuezi háború, az arab nacionalizmus nagy hatást gyakorolt. Már a fordulat napján bejelentették a monarchia köztársasági államformával történő felváltását, s ezt a július 28-án közzétett ideiglenes alkotmány megerősítette. A július 14-én kiadott nyilatkozatuk azt is leszögezte, hogy a külkapcsolatok terén elsősorban az iszlám és arab államokkal való kapcsolatok erősítésére törekszenek, tiszteletben tartják az ENSZ

¹⁸⁴ Uo. 643–645.

¹⁸⁵ Uo. 646.

¹⁸⁶ Uo.

¹⁸⁷ Uo. 79–91.

alapelveit s a bandungi konferencia határozatait.¹⁸⁸ Ez utóbbi azt is jelentette, hogy Irak a továbbiakban nem kíván a Bagdadi Paktum részese lenni. Július 23-án bejelentették, hogy kilépnek az Arab Föderációból. A közel-keleti fejlemények nyugtalanságot keltettek a vezető nyugati államokban. Eisenhower elnök már július 15-én amerikai tengerészgyalogosokat küldött a nászerrista felkelők által veszélyeztetett libanoni elnök megsegítésére, Jordániába pedig két nappal később brit ejtőernyősök érkeztek.

Az iraki fordulat Nászert Jugoszláviában érte. A Bagdadi Paktum meggyengülése jelentős stratégiai áttörés volt Nászert számára. Július 16-án tartott beszédében Washington libanoni beavatkozásának elítélése mellett arra is figyelmeztetett, hogy az Iraki Arab Köztársaság elleni bármely külső támadást az EAK elleni támadásnak fogja tekinteni, s az arab kollektív biztonsági egyezmény alapján eleget tesz a vállalt kötelezettségeinek. Mivel nem lehetett kizárni az iraki válság eszkalálódásának lehetőségét, Nászert jugoszláviai tárgyalásait lerövidítve július 17-én titkos látogatást tett Moszkvában. A szovjet vezetés egy kiterjedt összeütközés kockázatát azonban nem akarta, s nem is tudta volna vállalni, „csak” demonstratív katonai lépésekre tettek ígéretet a török–bolgár és a szovjet–török határon.¹⁸⁹ Nászert a szovjet fővárosból visszatérve, július 18-án Damaszkuszban hosszabb beszédben az arab nacionalizmus nagy győzelmeként értékelte az iraki fordulatot. Újra hitet tett amellett, hogy megvédik Irakot, megvédik az arab nacionalizmust.¹⁹⁰ A következő nap bejelentették, hogy az EAK és Irak formálisan is védelmi egyezményt kötött.

A válság végül is elmúlt, a folytatás azonban a fő nyertesnek hitt Nászert számára is kiábrándulást hozott. Kászem ugyanis az új rezsim második embere, Abdel-Szalám Áref szándékai ellenére nem akart csatlakozni az EAK-hoz. Nemcsak országa szuverenitása megőrzésének fontosságát hangsúlyozta, hanem meggyőződéssel vallotta, hogy Irak az arabság ügyének igazi képviselője. Más szóval: az arab világ vezetésére Kászem is igényt tartott, s ez nyílt kihívás volt Nászert számára. Az iraki elnök Áreffel való konfliktusában támaszra lelt az Iraki Kommunista Pártban (IKP), s ez Moszkva kitüntetett figyelmét Kászem irányába még inkább erősítette. Az IKP fegyveresei az Árefet támogató pánarab nacionalisták 1959. februári moszuli lázadásának leverésében is tevékeny szerepet játszottak. Ezt követően Nászert egyre élesebben támadta az iraki vezetőt, miközben a kommunisták ellen az EAK mindkét tartományában kiterjedt represszív intézkedéseket foganatosítottak. A moszuli fejlemények után kialakult helyzetről március folyamán Damaszkuszban több beszédet is mondott, amelyekben Kászem az arab nacionalizmus hőséből az „arab nemzet” áruló-jává, megosztójává vált, aki szélesre nyitotta a kaput az idegen szolgálatban álló, ateista, kommunista ügynökök előtt. A március 20-án elhangzott damaszkuszi beszédében Nászert hangsúlyt váltott: a támadás éle elsősorban a Szovjetunió, s annak első embere, Nyikita Sz. Hruscsov ellen irányult. Nászert hangsúlyozta, hogy az EAK a pozitív semlegesség talaján áll, és az (arab) szülőföld egyesítésére törekszik. Azzal, hogy Hruscsov egy olyan kisebbséget véd, amely ellenezi a szülőföld egységének megteremtését, nyíltan beavatkozik az EAK belügyeibe. Nem fogják megengedni, hogy a nyugati imperializmus helyére egy új imperializmus lépjen. Harcolni fognak a kommunizmus és a „függőségbe kerülés” ellen. Beszédét azzal zárta, hogy az arab nacionalizmus győzedelmeskedni fog az imperializmus

¹⁸⁸ LUGOSI (2006) 388.

¹⁸⁹ HEIKAL (1973) 126–136.

¹⁹⁰ KHALIL (1962) II. 939–942.

és a kommunizmus felett.¹⁹¹ A beszéd reagálás volt a kommunista üldözések miatti szovjet támadásokra.¹⁹²

A politikai fordulat a Kairó és Moszkva közötti viszony átmeneti elhidegüléséhez vezetett, de a hangzatos retorika ellenére mindkét fél ügyelt arra, hogy ne csukja be a másik előtt teljesen az ajtót. A változás Kairó és Washington viszonyában a mosolydiplomácia újabb szakaszát nyitotta meg. Nászér Irak elszigetelésére az általa korábban élesen támadott jordániai rendszert is igyekezett felhasználni: 1959 tavaszán felajánlotta Ammának, hogy Jemenhez hasonló státusban lépjen be az EAA-ba. Huszein király (ur. 1952–1999) azonban az ajánlatot brit és amerikai tanácsra elhárította. Az 1958 derekán jelentkező politikai forgószél másfél év után kezdett lecsendesedni. Nászert megnyugvással töltötték el azok a hírek, amelyek Kászem és az iraki kommunisták közötti szakításról, a kurdokkal való viszály kiújulásáról érkeztek. Ez fokozta vetélytársa belpolitikai elszigeteltségét, s felvillantotta közeli bukásának lehetőségét. A jóslatok azonban elsietettek voltak, sőt a kuvaiti válsággal Bagdad bebizonyította, hogy még kellő ereje van a kártyák összekeveréséhez.¹⁹³

A pánarab összefogásra, az el nem kötelezettségre, ezen belül a pozitív semlegességre irányuló nászéri külpolitika a hatvanas években is tovább folytatódott. Az elnök az egyik meghatározó szereplője volt az el nem kötelezett mozgalomnak, amely az első csúcskonferenciáját 1961 szeptemberében tartotta Belgrádban. A hidegháború kiszélesedésének időszakában összeült fórumon Nászér a tömörülés legfontosabb aktuális feladatát a két hatalmi tömb közötti szakadék szűkítésében látta. Hangsúlyozta, hogy csak egy konszolidált nemzetközi légkör teszi lehetővé a pozitív semlegesség politikáját, nevezetesen azt, hogy segítsenek számos elnyomás alatt lévő népnek a szabadságuk kivívásában. A külpolitikai irányvonalat érő kihívások azonban sokasodtak. Nászér az ENSZ Közgyűlésének 15. ülészakán, 1960 szeptemberében az EAK-ban zajló folyamatokról szólva még három egyidejű forradalomról beszélt. A politikai és a szociális mellett harmadikként említette a „szülőföld” mesterséges megosztottságának leküzdését szolgáló „arab forradalmat”. Egyúttal hangsúlyozta, hogy az arabok egy nemzetet alkotnak; közös nyelv, történelem, mentalitás és identitás fűzi őket egybe. Az EAK létrejötté egyértelmű „jele és bizonyítéka” annak, hogy az arab emberek hisznek az arab nacionalizmusban és az arab egységben.¹⁹⁴

Az Egyesült Arab Köztársaság azonban nem sokkal a belgrádi konferencia után, az 1961. szeptember 28-i damaszkuszi katonai puccs következtében szétesett. A Nászér számára nagy presztízsvesztést jelentő fordulatot a nyugati fővárosokban megkönnyebbüléssel, a közel-keleti arab államok közül különösképp Irakban, Jordániában

¹⁹¹ Uo. 963–966.

¹⁹² A kérdés a külpolitikai témák közül a szovjet párt 1959 februárjában tartott XXI. kongresszusán is tág teret kapott. A párt első titkára, Nyikita Sz. Hruscsov a nevének említése nélkül élesen bírálta Nászér politikáját. Ugyanakkor a hangsúlyt a közös érdekekre helyezte, jelezve ezzel, hogy az egyiptomi vezetőt a jövőben is fajsúlyos tényezőnek tekintik az arabközi politikában. Lásd: *Az SZKP XXI. kongresszusa.* (1959) 91–92.

¹⁹³ Kuvait 1961 júniusában nyerte el a függetlenségét, és ezzel egyidejűleg az ott lévő brit csapatok is távoztak az olajban gazdag emirátusból. Kászem csak erre az alkalomra várt: miután sikerült meglepetésszerűen jelentős haderőt felvonultatnia a határon, kijelentette, hogy Kuvaitot az iraki Bászra tartományhoz csatolják, amelynek „igazából mindig is” a részét képezte. A kis Öböl menti állam uralkodójának, Szabah emirnek (1950–1977) a kérésére a kivonult brit erők gyorsított ütemben tértek vissza az országba. Kászem nem vállalta a megmérettetést, a válság még egy ideig elhúzódott, a most már végérvényesen távozó brit csapatokat az Arab Liga békefenntartói váltották fel.

¹⁹⁴ KHALIL (1962) II. 987–1000.

és Szaúd-Arábiában kifejezetten örömmel fogadták. A több mint három éven át fennálló államkonstrukció kezdettől komoly működési zavarokkal küszködött. A baászizmussal sok vonatkozásban megegyező nászери pánarab nacionalizmus az arab társadalmak közötti különbségeknek nem tulajdonított nagyobb jelentőséget. Aflak és több más baászista vezető (kezdetben maga Nászери is) abban reménykedett, hogy az EAK létrehozása a „szülőföld egyesítése” iránti törekvéseket felerősíti a térségben. Ez azonban nem következett be, sőt a „közös házról” egy idő után kiderült, hogy azt az EAK déli tartománya akarja dominálni. Egyiptomi gazdasági csoportok egyre több lehetőséget kaptak az itteni piaci lehetőségek kiaknázására. Az 1960-ban nyilvánosságra hozott ötéves gazdaságfejlesztési terv az ipari beruházások zömét Egyiptomra koncentrált. Szíriában a hangsúlyt a mezőgazdaságra, az öntözésre, a talajerózió lassítására, az úthálózat, a közlekedés fejlesztésére, az erőművi fejlesztésre és a kitermelő ágazatra helyezték. A beruházások fedezetének 75 százalékát helyi forrásokból kellett volna biztosítani. Ez az itteni gazdasági körökben riadalmat keltett, csakúgy, mint az 1961. júliusi egyiptomi földreform Szíriára való esetleges kiterjesztése. A hadsereg szíriai származású tisztjeinek körében elégedetlenséget keltett, hogy egyre több honfitársukat eltávolították az aktív szolgálatból, s helyüket jórészt egyiptomiakkal töltötték be. Az uniót szorgalmazó baászisták, akik az első időben az EAK kormányában és a tartományi közigazgatásban fontos pozíciókat töltöttek be, nehezen vették tudomásul, hogy a pártok működésének betiltása őket is érinti. Az elégedetlenségüket fokozta, hogy egy idő után az apparátusban az ő háttérbe szorításuk is elkezdődött. Egyre nagyobb gondot okozott a közigazgatás felső szintjein a hatáskörök tisztázatlanságából fakadó zűrzavar. A politikai intézmények átalakítása elhúzódott: a Nemzeti Unió szíriai ágának létrehozására csak 1960 februárjában, a tömörülés EAK-szintű irányító testületeinek felállítására három hónappal később került sor, a parlament pedig júliusban ült össze.

A szeptemberi fordulat után az események gyorsan perogtek: október 1-jén megszűntek a Nemzeti Unió szíriai ágát, négy nap múlva Nászери közölte, hogy nem ellenzik Szíria visszatérését a világszervezetbe és az Arab Ligába, október 13-án az ország visszalépett az ENSZ-be, majd a hónap végén az Arab Ligába. Szíria kiválása ellenére Kairó továbbra is megtartotta az *EAK* elnevezést, ezzel is utalva arra, hogy nem mondott le végérvényesen a politikai egység későbbi megvalósításáról. Egyelőre azonban a centrifugális erők munkálkodtak: mivel az EAK felbomlása után nem volt különösebb értelme az EAÁ fenntartásának, Kairó 1961 decemberében maga javasolta Szanaának az amúgy is szimbolikus unió megszüntetését. Az Egyesült Arab Köztársaság szétesése Egyiptomban felgyorsította azokat a gazdasági-társadalmi változásokat, amelyek már Szuez után jelentkeztek.

4.2. Az újabb földreform és államosítási hullám következményei

A gazdaságban jelentkező ellentmondások az 1950-es évek második felében kiéleződtek. Az agrárszférában az első földreform nem hozta meg a kívánt eredményeket, ennek okai között szerepelt, hogy a kiskapukat kihasználva a tehetősebb birtokosok továbbra is jelentős területeket ellenőriztek. Ezt úgy tudták elérni, hogy a 200, illetve a gyerekeik után 300 feddános limit feletti területeikből jelentős mennyiségű földet íratkát át a rokonaik nevére. Kedvelt módszer volt az is, hogy a leszármazottaik nevében földet vásároltak. Ennek a gyakorlatnak az elburjánzása arra készítette a kormányzatot, hogy 1958-ban

kiegészítő rendeletet adjon ki, amellyel a vásárolt területek nagyságát ebben a rokoni körben 300 feddánban maximálták. Ugyancsak korlátozták a bérelhető területeket, ezek nagysága a meglévő területekkel együtt nem haladhatta meg a 300 feddánt. A korrekciós lépések közé tartozott a jótékonyági célokat szolgáló mintegy 150 ezer feddánt kitevő vallási alapítványi földek 1957-ben történt kisajátítása. Az 1952-es földreform felemás jellegét súlyosbította, hogy a kisajátított föld szétosztása viszonylag lassan haladt előre. A szuezi válság évében az addig kisajátított 434 ezer feddánból 184 ezer feddánt osztottak ki, 1958-ban a kisajátított területek nagysága 544 ezer, a szétosztott területeké pedig 269 ezer feddánra növekedett.¹⁹⁵ A törvény korrigálását szolgáló rendelkezések révén nyert területek, a földosztás folyamatának aránylagos felgyorsulása elégtelen volt a sokasodó gondok kezeléséhez. Ráadásul a demográfiai nyomás is egyre jobban érződött: az 1947-ben 19 millió főt kitevő népesség 1960-ra 26 millióra növekedett, a szaporodási ráta közel másfél évtized alatt 1,78-ról a világviszonylatban is magas 2,45 százalékra növekedett.¹⁹⁶ A jövedelemviszonyokról 1958-ban készült kimutatás drámai helyzetet regisztrált a falusi populáció körében. Eszerint a falusi lakosság 73 százalékát kitevő föld nélküli családok egy főre jutó éves átlagjövedelme 3,5 egyiptomi font (8,4 dollár) volt. A másik oldalon, a falusi népesség 1 százalékát kitevő 20 feddán feletti csoportnál ez az arány 773,3 egyiptomi font (1885 dollár) volt. Egy 1959-ben készített számítás szerint a falusi lakosság egy főre jutó éves átlagjövedelme 1939-es árfolyamon számolva mindössze 20 dollár volt.¹⁹⁷

A rendkívül nagy szegénység, a polarizációs folyamat, illetve a földszerzés kapcsán jelentkező anomáliák ellensúlyozása érdekében a kormányzat 1961. július 25-én bejelentett 127. sz. törvénye a maximális birtokhatárt 100 feddánra csökkentette. Egyúttal megtiltották az 50 feddán feletti birtokok eladását, illetve bérbevételét olyan tulajdonosoknak és bérlőknek, akik már 50 feddán területtel rendelkeznek. A kisajátítások kártérítés ellenében történtek, az újabb földreform keretében kiadott másik rendelettel felére csökkentették a földhöz juttatott fellahok állammal szembeni törlesztési kötelezettségeit.¹⁹⁸ Egy család kezében – a sivatagi területeket is beleértve – nem lehetett több, mint 300 feddán. A nem egészen egy évtized alatt végrehajtott két földreform eredményeként a következő változások mentek végbe az egyiptomi agrárstruktúrában.

13. táblázat

Az egyiptomi agrárstruktúra változása 1952 és 1961 között

A birtok nagysága (feddán)	A birtokosok száma (ezer)		Terület (ezer feddán)		A birtokosok megoszlása (százalék)		A birtokok megoszlása (százalék)	
	1952 után	1961 után	1952 után	1961 után	1952 után	1961 után	1952 után	1961 után
5 alatt	2841	2919	2781	3172	94,4	94,1	46,6	52,1
5–10	79	80	529	526	2,6	2,6	8,3	8,6
10–20	47	65	638	638	1,6	2,1	10,7	10,7

¹⁹⁵ MABRO (1974) 68.

¹⁹⁶ ISSAWI (1963) 77.

¹⁹⁷ WATERBURY (1984) 208–209.

¹⁹⁸ KUBIK (1974) 609.

A birtok nagysága (feddán)	A birtokosok száma (ezer)		Terület (ezer feddán)		A birtokosok megoszlása (százalék)		A birtokok megoszlása (százalék)	
	1952 után	1961 után	1952 után	1961 után	1952 után	1961 után	1952 után	1961 után
20–50	30	26	818	818	1	0,8	13,6	13,4
50–100	6	6	430	430	0,2	0,2	7,2	7
100–200	3	5	437	500	0,1	0,2	7,2	8,2
200 felett	2	–	354	–	0,1	–	5,9	–

Forrás: BELJAJEV–PRIMAKOV (1974) 179.

A 13. táblázat adatai alapján a legnagyobb változás az 5 feddán alatti kategóriában következett be. A birtokosok száma közel 100 ezer fővel, a terület pedig gyakorlatilag 400 ezer feddánal bővült. A struktúrán belül ez lett a legnagyobb csoport, főként azért, mert a területek kiosztása nagyon sok igénylő között, többnyire 3–5 feddános egységekben történt. A másik pólus, a 200 feddán feletti kategória (legalábbis a hivatalos adatok szerint) 1961 után eltűnt a struktúrából. Potenciálisan a leginkább helyzetbe hozott réteg a 20–50 feddános kategóriába tartozó gazdag parasztság volt, amely megőrizte a második helyét a struktúrában. A szegényparasztok többnyire nem rendelkeztek elég anyagi erővel, hogy a földosztás során kapott néhány feddánt rentábilisan működtessék, illetve vásárlással, bérléssel a gazdálkodási területet bővítsék. A reménytelen helyzet miatt az 1961-es reform után is egyre többen kezdték bérbe adni, eladni a területüket. A kormányzat a helyzet kezelésére a földosztásban részesülők számára már az 1952-es földreformmal kötelezővé tette az ún. földreform-szövetkezetekbe történő belépést, de közép- és gazdag parasztok is csatlakozhattak. Az állam hitellel, vetőmaggal, műtrágyával, kedvezményes gépvásárlási lehetőséggel, az értékesítésben nyújtott segítséggel próbálta ezeket a társulásokat támogatni, ugyanakkor bele is szólt a termelésbe. A tagok a beszerzés és értékesítés mellett a földjük egy beadott darabján egyes fontosabb mezőgazdasági termék termelésére is szövetkeztek. A szövetkezetek szociális és kulturális tevékenységet is folytattak, a számuk 1952-ben 1727 volt, tagságuk pedig félmillió körül mozgott, 1965-ben már 4839 működött, több mint 2 millió résztvevővel.¹⁹⁹ A szövetkezetekkel kapcsolatos racionális elgondolások azonban a gyakorlatban sok esetben más irányt vettek. Az állami források elégtelensége, a nagy fokú korrupció, a szövetkezetekbe belépő falusi előljárók, tehetősebb gazdálkodók dominanciája, a szövetkezetnek a saját üzleti érdekük előmozdítását célzó felhasználása a szegényebb rétegeket továbbra is kiszolgáltatottá tette.

A nászeri időszakban az 1969 szeptemberében kiadott 50. törvény egy újabb földreformról rendelkezett. Ez az egy kézben tartható földterület felső határát 50 feddánban maximalta, egy család 100 feddánt birtokolhatott. A törvény végrehajtásáról, a kisajátításra ítélt földterületekről nagyon kevés konkrét információ áll rendelkezésre. A szakértők 30 ezer feddánra becsülték az ekkor kisajátított területek nagyságát.²⁰⁰ A nászeri korszakban végrehajtott agrárreformok eredményeként összességében közel 950 ezer feddánt sajátítottak ki, ebből valamivel több mint 800 ezer feddánt osztottak szét, az érintett családok száma

¹⁹⁹ WATERBURY (1984) 286.

²⁰⁰ Uo. 266.

342 ezer volt. A korszak végén a mezőgazdaságból élő 3,6 millió család 48 százaléka föld nélküli volt, amely az 1950-es 61 százalékhoz képest kétségtelen előrelépés volt, de ismét egy felfelé ívelő trendbe illeszkedett, a második földreform révén ugyanis ezt az arányt 45 százalékra sikerült leszorítani.²⁰¹

Nászér elnökségének éveiben az iparosítás terén jelentős előrelépés történt: a forradalom előestéjén az ipar a GDP 15, 1970-ben több mint 27 százalékát állította elő, nagyjából annyit, mint a mezőgazdaság. Ráadásul a szektor termelési struktúrája jóval diverzifikáltabb volt, mint korábban. Mindez azonban elégtelen volt a demográfiai nyomás ellensúlyozására, a mezőgazdaságban feleslegessé váló populáció számottevő csökkentésére. Az 1952-ben hatalomra került rezsim modernizációs elképzeléseiben az agrárviszonyok átalakítása mellett az iparfejlesztés kiemelt hangsúlyt kapott. Az előbbi szektorban végrehajtott változásoktól azt is várták, hogy azok felgyorsítják a tőke átáramlását a mezőgazdaságból az iparba. Az e szférával kapcsolatos fejlesztéspolitikai elképzelések realizálásában elsősorban hazai és külföldi magántőkére számítottak. Igyekeztek ehhez kedvező beruházási klímát teremteni, többek között ezek közé tartozott az 1954-es részvénytársasági törvény, amely többek között lehetővé tette, hogy a külföldi befektetők részvénytőkearánya 49-ről 51 százalékra növekedjen. Még 1953 elején felállították a Nemzeti Termelés Fejlesztésének Állandó Tanácsát, amelynek legfőbb feladata az állam és a magántőke fejlesztési céljainak koordinálása volt. A kormányzat várakozásaival ellentétben azonban a külföldi befektetők a törvényi feltételek kedvező módosulása ellenére – főleg politikai okokból – óvatosak voltak. Részükről 1953–1961 között mindössze 8 millió egyiptomi font értékű beruházás történt, ennek a nagy része az olajiparba és a turisztikába áramlott.²⁰² Az ötvenes évek elején a hazai magántőke ipari investíciói stagnáltak, illetve visszaestek, a városi ingatlanbefektetések pedig növekedtek. A cégek a bevételeik egyre nagyobb hányadát inkább osztalék formájában kifizették. A profit osztalékhányada 1954-ben 59, négy évvel később 80 százalékot tett ki.²⁰³ A hazai tőke a jelentős beruházási forrásokat igénylő, hosszabb idő alatt megtérülő investíciókban kevésbé volt érdekelt. Az állam részesedése 1954–1956 között az új ipari létesítményekben 54 százalékos volt.²⁰⁴

Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az importhelyettesítő iparosítás 1950-es években kezdődő újabb szakaszának fő célkitűzése, a nehézipari bázis megteremtése, etatista gazdaságpolitika keretében realizálható. Ez irányba mutatott már a korábbi koordinációs testületet 1957 januárjában felváltó Gazdaságfejlesztési Szervezet (GSZ) felállítása is. Ez egybeesett a brit–francia érdekeltségek „egyiptomizálásának”, illetve államosításának a kezdetével. A GSZ felügyelete alá került az állami szektor, illetve minden olyan vegyesvállalat, ahol az állami részesedés meghaladta a 25 százalékot. 1957 júliusában indult meg az ötéves iparfejlesztési terv, ahol a 114 millió egyiptomi font beruházási előirányzat közel 80 százalékának teljesítését még a magántőkétől várták. A kormányzat részéről megnyilvánuló nyomásgyakorlás az egyiptomi vezető gazdasági körökkel meglévő ellentéteket még inkább mélyítette. Nászér 1958 végén bejelentette, hogy az ötéves iparfejlesztési tervet 3 év alatt be fogják fejezni. Amikor ezt 1960-ban formálisan lezárták, a realizált beruházások értéke

²⁰¹ RADWAN (1977)

²⁰² WATERBURY (1984) 63.

²⁰³ Uo. 62.

²⁰⁴ KUBIK (1979) 43.

még jócskán elmaradt a tervezettől. Az állam részesedése több mint 30 százalék volt, jóval nagyobb, mint ahogy ezt eredetileg gondolták.²⁰⁵

Már az iparfejlesztési terv végrehajtásánál is támaszkodtak arra a 700 millió rubeles (kb. 126 millió dollár), gazdaságfejlesztést szolgáló kölcsönre, amit a Szovjetunió 1958-ban rendkívül kedvező feltételek mellett nyújtott Egyiptomnak. Még e tervciklus során döntöttek arról, hogy 1960-tól elindítják az ötéves fejlesztési tervet. Az összes ipari beruházás 64 százalékát a magántőkétől várták.²⁰⁶ Azonban a Miszr Bank és a Központi Bank 1960 februárjában bekövetkező államosítása jelezte, hogy a kormányzat kész arra, hogy a szükséges forrásokat az állami tőkecentralizáció nagy fokú kiszélesítésével előteremtse. Az 1961. júliusi „gátszakadással” ez be is következett. Az újabb földreformtörvényen kívül az ekkor napvilágot látott fontosabb rendelkezések közé tartozott a 117. sz. törvény, amely államosította az összes bankot és biztosítótársaságot az EAK területén, továbbá 42 ipari, szállítási, kereskedelmi, talajjavítással foglalkozó társaságot Egyiptomban, valamint 51-et Szíriában. A 118. sz. törvény 82 egyiptomi és 11 szíriai vállalat részleges államosításáról rendelkezett. A 119. sz. törvény megtiltotta, hogy magánszemélyek 10 ezer egyiptomi fontnál nagyobb értékű részvényt birtokoljanak. A 108. sz. törvény elrendelte, hogy a teljes importot, illetve az export 75 százalékát állami vállalatoknak kell lebonyolítaniuk. Az egyéb rendelkezések közül a 133. sz. törvény a maximális heti munkaidőt az iparvállalatoknál 42 órában rögzítette, megtiltotta a túlórárt, s az egynél több vállalatnál történő munkavállalást. A 114. sz. törvény előírta, hogy a vállalatok igazgatótanácsaiban a munkások és alkalmazottak egy-egy képviselőjének is helyet kell foglalnia.²⁰⁷ A felsorolt intézkedések végrehajtása Szíriában is elkezdődött, de az ország EAK-ból történő kiválása miatt ez a folyamat leállt, s az addigi intézkedéseket hatálytalanították.

Az 1961-es államosításokkal Egyiptomban a tőkecentralizáció folyamata nem állt meg: az 1963 augusztusi 72. és 73. törvény értelmében 228 ipari, 43 szállítási és 3 kereskedelmi vállalatot államosítottak.²⁰⁸ A 117–119. sz. törvény által érintett vállalatok részvényeinek piaci értékét 258 millió egyiptomi fontra becsülték, amelyből 124 millió értékű tulajdonrész került át az államhoz. De az ekkor magánkézben maradt részvények többsége 1963–1964 folyamán szintén az államhoz került.²⁰⁹ A nagy horderejű törvények eredményeként a 1965–66-os időszakban a nemzeti jövedelem 60, a bruttó ipari termék 85, az új beruházások 96 százaléka az állami szektorhoz kapcsolódott.²¹⁰ A magánszektor részaránya az intézkedések következtében számottevően csökkent, jelentősebb pozíciói ebben a periódusban a szövő-fonó iparban, az élelmiszeriparban, a gépgyártásban, az építőiparban és a faiparban voltak. Az első ötéves fejlesztési terv legnagyobb beruházása, a szovjet közreműködéssel épülő asszuáni vízi erőmű kivitelezési munkálatai 1960 januárjában kezdődtek. A rezsim az erőműtől egyrészt az öntözési feltételek nagy fokú javulását, s ennek révén a művelhető földterületek 1,2 millió feddánál való bővítését várta. Másrészt az elektromos áramtermelés évi 10 milliárd kilowattórával való növekedésére számítottak, amit a falvak elektrifikálása, a meglévő, illetve a fejlesztési időszak alatt belépő új ipari kapacitások áramellátása

²⁰⁵ WATERBURY (1984) 70.

²⁰⁶ Uo. 72.

²⁰⁷ ISSAWI (1963) 56–60.

²⁰⁸ KUBIK (1974) 619.

²⁰⁹ WATERBURY (1984) 74.

²¹⁰ KUBIK (1974) 619.

szempontjából nagy jelentőségűnek tartottak.²¹¹ E szempontokra való tekintettel a környezeti és egészségügyi kockázati tényezőket (az erőmű mögött kialakított Nászertó párolgásának, a talajt tápláló iszapréteg csökkenésének, hiányának ökológiai következményeit, a perenniális öntözés kiszélesedésével a bilharzia terjedésének növekvő veszélyét stb.) „félretolták”. Az építés első jelentős szakaszához 1964. május 16-án érkeztek, amikor Nászert, Hruscsov szovjet pártfőtitkár, Ben Bella algériai és Áref iraki elnök jelenlétében megtörtént a Nílus vizének eltérítése.

4.3. A Népi Erők Nemzeti Kongresszusa, a nászerti szocializmuskoncepció főbb elemei

A szíriai fordulat után Nászert attól tartott, hogy egy összeesküvés, egy politikai váltás kísérlete Egyiptomban sem kizárt. Ezért hatványozott erővel lépett fel a nagyburzsoáziával, illetve az államosítás más kárvallottjaival szemben. Az 1961 októberében kezdődött hadjárat eredményeként körülbelül 7 ezer embert letartóztattak, vagyonukat elkobozták, s politikai jogaiktól megfosztották őket. Az egyiptomi vezető az adminisztratív lépések mellett fontosnak tartotta az átalakulási folyamat ideológiai-politikai megalapozását. Ezt a célt szolgálta a Népi Erők Nemzeti Kongresszusának 1962. májusi összehívása. Az ezen részt vevő 1500 delegátus – akiknek a fele foglalkozását tekintve „munkás és paraszt”²¹² volt – Nászert aktív részvételével, megszakításokkal több hétig tartó vita után, június 30-án fogadta el a forradalom óta eltelt évtized átfogó értékelését adó, a továbblépés szocialista irányát felvázoló Nemzeti Cselekvés Chartáját.²¹³

Ugyancsak ezen a fórumon döntöttek arról, hogy a Nemzeti Uniót az Arab Szocialista Unióval (ASZU) fogják felváltani. Az új szerveződés legfőbb végrehajtó testületének felállításáról szóló elnöki rendelet októberben jelent meg, az ASZU alapszabálya december 8-án látott napvilágot. A tömörülés szervezeti felépítése a Nemzeti Unióhoz hasonlóan a területi elvet követte, azzal a különbséggel, hogy az ASZU-nak az állami szektorhoz tartozó ipari és kereskedelmi vállalatoknál, az intézményeknél, a szakszervezeteknél és a mezőgazdasági szövetkezeteknél is voltak szervezetei. A másik újítást az jelentette, hogy az ASZU választott testületeiben a helyek 50 százalékát a munkásság és a parasztság képviselőivel kellett betölteni. Ugyanez az elv érvényesült az 1964. márciusi kétfordulós választások eredményeként létrejött, 350 – az elnök által kinevezett 10 képviselővel együtt 360 – tagú nemzetgyűlés esetében. A képviselők megválasztásánál ugyancsak előfeltételként szerepelt, hogy a jelöltek csak az ASZU tagjai lehettek.

A parlamenti választásokat követően Nászert elnök március 23-án proklamálta az ország ideiglenes alkotmányát. Ez leszögezte, hogy az EAK az arab nemzet része, kormányzati rendszere „demokratikus szocialista”, amely a dolgozók együttműködésére támaszkodik (1. cikkely). A dokumentum az iszlámot államvallásnak nevezte (5. cikkely), az állam

²¹¹ VATIKIOTIS (1978) 209–210.

²¹² A paraszti foglalkozási csoportba tartozók közé sorolták a mezőgazdasági bér munkásokat, s minden földművelőt, aki 25 feddánál kisebb terület tulajdonosa, illetve bérlője volt. A munkás kategóriába pedig azokat az iparban foglalkoztatott, fizikai és szellemi munkát végző munkavállalókat, akik 500 egyiptomi fontnál kisebb éves jövedelemmel rendelkeztek.

²¹³ REJWAN (1974) 193–266.

gazdaságfilozófiáját pedig szocialistának, amely tiltja a kizsákmányolás bármely formáját (9. cikkely). Az alkotmány egy erős elnöki intézményt állított a végrehajtó hatalom tengelyébe, magát az elnököt a parlament jelölte, s azt népszavazással kellett megerősíteni. Az államfőnek joga volt alelnökök és miniszterek kinevezésére, felmentésére, a kormány közreműködésével ő döntött a politika általános irányáról, s felügyelte annak végrehajtását (113. cikkely). Törvényeket kezdeményezhetett, s a képviselő-testület által elfogadott tervezeteket visszaküldhette újragondolásra. A törvényhozás képviselőinek megbízatását az alkotmány öt évben határozta meg. Az elnök hatalmát még inkább erősítette, hogy az ekkor választott parlament fő feladata az új állandó alkotmány kidolgozása volt.²¹⁴

Maga a Nemzeti Cselekvés Chartája a nászери szocializmuselképzelések számos fontos elemét magában foglalta, de emellett az elnök egy sor beszédében, nyilatkozatában fejtegette az ezzel összefüggő álláspontját. Az egyiptomi elnök nézeteiben a szocializmus fogalma elsősorban a társadalmi igazságtalanságok felszámolásával, illetve a korábbi gyarmati örökségből adódó elmaradottság mielőbbi leküzdésén munkálkodó társadalom képével azonosult. A nászери koncepciót részletesebben elemezve feltűnő, hogy milyen jelentős súlyt képviselnek benne a gazdasági kérdések. A Nemzeti Chartában az ezzel összefüggő általános elvekről egyebek mellett a következőket olvashatjuk: „Azok, akik a tőke szabadságára hívnak fel azon a címen, hogy az a haladás igazi útja, merőben tévednek. A fejletlen országokban a tőke többé már nem képes a gazdaság hajtóereje lenni. A népnek ellenőrzést kell gyakorolnia a termelési eszközök felhasználása és a nemzeti jövedelem szétosztása felett. Ez a szocialista megoldás és az egyetlen út a demokrácia felé, annak minden társadalmi és politikai formájával. A termelési eszközök ellenőrzése nem teszi szükségessé az összes termelési eszköz államosítását, nem jelenti a magánbirtoklás eltörlését vagy az örökösödés legitim jogának áthágását. De jelenti egy állami szektor létrehozását, mely az előrehaladást minden területen vezeti...”²¹⁵ Az ország lakosságának többségét foglalkoztató mezőgazdasággal kapcsolatban pedig a dokumentum leszögezte: „A szocializmus arab felfogása nem foglalja magában a föld nacionalizálását. Hisz a föld egyéni birtoklásában, olyan határok között, amelyek kizárják a monopolellenőrzést [...] A mezőgazdasági probléma megoldása Egyiptomban nem az, hogy a földet állami tulajdonba vegyék, hanem a földtulajdonosok számának növelése.”²¹⁶ A fenti megállapítások elsősorban az 1952 utáni időszak egyiptomi tapasztalataiból adódtak, amelyek a liberális fejlesztési modell zsákutcáját érzékelve néhány év alatt eljutottak az etatista gazdaságpolitikáig, ama következtetésig, hogy az államnak kell meghatározó szerepet játszania a fejletlen termelőerők növekedési feltételeinek megteremtésében.

A nászери szocializmuskoncepció másik lényeges eleme a demokrácia és az osztályharc kérdései köré csoportosul. Jellegzetes populista megközelítéssel úgy vélte, hogy a politikai demokrácia kizárja az osztályuralmat és a különböző döntésekben az egész nép aktív részvételét feltételezi. Megnyilatkozásaiból azonban az is kiderül, hogy a demokrácia fogalmát nemcsak ebből a szempontból vizsgálta. Egyik beszédében erről a kérdéstről a következőket mondta: „Mi a demokrácia? A demokrácia az igazság, az egyenlőség, s az egyes társadalmi osztályok közti különbség csökkentése.”²¹⁷ Egy másik helyen igen frappánsan fogalmaz,

²¹⁴ Vatikiotis (1980) 400–401.

²¹⁵ Said–Ahmed (1972) 113.

²¹⁶ Uo. 117.

²¹⁷ *President Gamal Abdel-Nasser's speeches and press-interviews.* (1959) 42.

amikor kijelenti: „A demokrácia Ázsia és Afrika népei számára elsősorban a kenyér, a víz, az öltözék és a lakhely biztosítását jelenti...”²¹⁸ Felfogásában tehát a demokrácia elválaszthatatlan volt a szélesebb néptömegek gazdasági-szociális felemelkedését elősegítő feltételek megteremtésétől. Az osztályharcra kapcsolatos elgondolásairól a chartában többek között a következők szerepelnek: „Az elkerülhetetlen és természetes osztályharcot nem lehet tagadni, de békésen is meg lehet oldani, megteremtve ezzel a nemzeti és osztályharmóniát. A reakció és a tőke erőinek kollaborációját meg kell szüntetni. Az utat ez után meg lehet nyitni a nemzet különféle komponenseinek – parasztok, munkások, katonák, értelmiségiek és a tőke [mármint az ún. nem kizsákmányoló nemzeti tőke] – demokratikus együttműködése előtt. Ennek az együttműködésnek a konkrét formáját kell kialakítani az Arab Szocialista Unióban belül.”²¹⁹ A különböző társadalmi csoportok közötti harmonikus együttműködésről vallott felfogására az egyiptomi politikai tényezők, gondolkodók mellett hatással voltak Mustafa Kemal Atatürk, Juan Peron, az arab térségből pedig a baaszisták nézetei. Mustafa Kemal az 1920-as években a Köztársasági Néppárt programjának hat alapelvében és beszédeiben sokszor hangsúlyozta, hogy a török népen belül nincsenek ellentétes érdekű osztályok, rétegek és a párt gazdasági, szociális programjának végrehajtása a későbbiekben is biztosítani fogja a különböző társadalmi csoportok együttműködését. Peron argentin elnök pedig az osztályharc helyett az osztályérdek „humanizálását” helyezte előtérbe. A Baasz Párt már az 1947-es alkotmányában úgy foglalt állást, hogy a különböző társadalmi csoportok elkülönülése a „hibás társadalmi rend” következménye, s a párt küzd az elkülönülés megszüntetéséért, azért, hogy az emberek olyan társadalomban éljenek, ahol semmi sem különbözteti meg az egyik polgárt a másiktól, csak a szellemi képessége és a szaktudása.²²⁰ Nászert a szocializmuskoncepciójában úgyszintén támaszkodott magára az iszlámra, amely a muszlimok számára egyenlő lehetőségeket hirdet. Engedélyezi a magántulajdont, de hangsúlyozta, hogy ezt csak bizonyos „ésszerű határokig” tartja lehetségesnek. Amennyiben a magántulajdon túlnő az „ésszerű kereteken”, azt Isten nevében korlátozni, illetve ellenőrizni kell. Kívánatosnak tartja azt, hogy egy megfelelő minimumot biztosítsanak minden rászoruló számára. Az iszlám elvek szerint nem szabad hagyni, hogy a vagyon kevesek kezében összpontosuljon, mert ennek birtokában az emberek uralmuk alatt tarthatnak másokat, nem is szólva arról, hogy az ilyen felhalmozás könnyű életre, pazarlásra csábít, ami elkerülhetetlenül hanyatláshoz vezet. Az előbb felsorolt elveket természetesen az államosítási és egyéb vagyonkorlátozó intézkedések indoklásánál is kitűnően fel lehetett használni.

Az antiimperialista, antikolonialista tartalmi elemek a nászerti „arab szocializmus” fontos részét képezték. Az afroázsiai államok 1955-ben, Bandungban tartott tanácskozása után a pozitív semlegességi politika lett a kairói külpolitika legfőbb vezérlő elve. Ennek értelmezéséről egyik beszédében Nászert többek közt a következőket mondta: „A pozitív semlegesség elsősorban függetlenséget jelent. Más szavakkal: nem engedek egyetlen egy blokknak se, vagy bármelyik hatalom beavatkozásának, és elkerülöm a befolyási övezeteket.”²²¹ Azonban ezen túlmenően pozitív semlegességi politikája szerves részét alkotta a nemzeti felszabadító mozgalmak támogatása, elsősorban az arab térségben és Afrikában.

²¹⁸ Uo. 604.

²¹⁹ SAID (1972) 76.

²²⁰ The Baath Arab Socialist Party National Leadership (1947)

²²¹ NASSER (1959) 114.

Jelentős szerepet vállalt az Afrikai Egységszervezet 1963-ban történt megalakításában. A pánarab törekvések, az arab nacionalizmus Nászert ideológiai-politikai nézeteiben végig rendkívül erőteljes hangsúlyt kapott. Számos alkalommal egyértelműen kifejezésre juttatta, hogy az arab világ vezető államának Egyiptomot tekinti. A kezdeti fenntartások után sokat várt a Szíriával való uniótól, ennek felbomlása után az egység megvalósulásához fűződő reményeit nem adta fel, de hangsúlyozta, hogy az e törekvések megvalósításához vezető út csakis lépésről lépésre, az imperialistabarát rendszerek uralmát megdöntő forradalmi változásokon keresztül történhet.

Az egyiptomi vezető számos alkalommal hangsúlyozta azokat a különbségeket, amelyek az „arab szocializmust” a szovjet tömb államainak „tudományos szocializmusától” elválasztják. Ezeket az eltéréseket elemezve egy 1962-ben tartott tanácskozáson egyebek mellett a következőket mondta: „A marxizmus–leninizmus például nem ismeri el a vallást, mi azonban elfogadjuk és hiszünk Istenben. Marx és Lenin azt tanítják, hogy az addigi uralkodó osztály hatalmát a proletárdiktatúrának kell felváltania. Mi viszont azt mondjuk, hogy a diktatúra nem szállhat egyik osztályról a másikra... Mi a reakciós diktatúráról az egész nép demokráciájába vezető átmenetet akarjuk megvalósítani. A marxista–leninista tanítás a kizsákmányoló osztályok erőszakos megdöntését hirdeti, nekünk ezzel szemben az a véleményünk, hogy az ő problémájukat vérontás nélkül kell megoldani, s lehetőséget kell adni nekik, hogy becsületesen élhessenek.”²²²

4.4. Újabb térségbeli hatalmi átrendeződés

A Szíriával való unió felbomlása után Kairó átmenetileg elszigetelődött a térségben, igaz, az egyiptomi belpolitikai irányváltás az arab régió több államában komoly visszhangot keltett. Egy újabb térségbeli átrendeződés kibontakozása azonban Kairó regionális szerepét ismét erősítette. Az Egyiptom által támogatott FLN ideiglenes kormánya és a párizsi kabinet képviselői a svájci Evianban, 1962 márciusában aláírták a közel nyolc éve folyó fegyveres harcnak véget vető fegyverszüneti egyezményt, és az Algéria függetlenségéről szóló deklarációt. Ennek nyomán szeptemberben kikiáltották az Algériai Demokratikus és Népi Köztársaságot. Stratégiaileg azonban még nagyobb jelentősége volt az Észak-Jemenben bekövetkező változásoknak. Ahmed imám szeptember 18-án bekövetkező halála után fia, a reformokra nyitott Mohamed al-Badr lett az ország uralkodója, aki az arab egység és az el nem kötelezett politika támogatója volt. Nászert azonban nem bízott az új uralkodó reformígereiteiben, úgy vélte, hogy apja politikáját fogja folytatni, ezért inkább a vele szimpatizáló katonatisztek hadseregben folyó szervezkedésére próbált támaszkodni. Rövidesen kiderült, hogy az uralkodó valóban nem akar Egyiptommal szorosabb kapcsolatokat kialakítani, inkább Nászert ellenfeleivel, a szaúdi és a jordán királlyal akar együttműködni. Szeptember 26-án a nászertista katonatisztek egyiptomi segítséggel puccsot hajtottak végre, amelynek sikerét nagyban elősegítette a hadsereg és a palotaőrség újonnan kinevezett parancsnokának, Abdalláh al-Szallál ezredesnek

²²² NASSER (1979) 90–91.

a csatlakozása, aki egy másik, Egyiptommal szimpatizáló szervezkedés irányítója volt. Ő lett a Forradalmi és Elnöki Tanács vezetője, amely kikiáltotta a köztársaságot.²²³

Kairó szeptember 29-én elsőként ismerte el a létrejött rezsimet, s katonai támogatást küldött az új kormánynak, amellyel novemberben védelmi szerződést is kötött. Nászter számára az Arab-félszigeten egy kiinduló bázis megteremtése stratégiaileg kétségkívül csábító lehetőség volt: destabilizálni lehetett a brit védnökség alatt álló Dél-arábiai Államszövetséget, s nyomás alatt lehetett tartani Szaúd-Arábiát, amely az EAK fennállásának időszakában a Szíria keleti és déli részein lévő törzsi konföderációk fokozott támogatásával igyekezett az uniót aláásni. Az időközben kirobbant jemeni polgárháborúba való bekapcsolódással azonban Nászter – aki kevéssé számolt a jemeni belpolitika törzsi-vallási meghatározottságával – olyan lépést tett, amely messzemenő kihatásokkal járt magára Egyiptomra nézve. A köztársasági kormányt támogató egyiptomi erők létszáma az 1960-as évek derekán már meghaladta az 50 ezer főt, a katonai vállalkozás költsége rendkívül megterhelte az államkincstárt. A hadseregnek egyre nagyobbak voltak a veszteségei, mivel számára szokatlan terepviszonyok között kellett a műveleteket végrehajtania.²²⁴ Az Egyiptom által támogatott köztársasági kormány főként a szunnita sáfiita populációra támaszkodott, a szunnita Szaúd-Arábia által támogatott royalista erők gerincét a síita zaidita törzsi fegyveresek adták. Amikor a súlyos nehézségek láttán Kairó fokozatosan ki akart lépni a konfliktusból, ezt Rijád igyekezett megnehezíteni.

Az 1960-as évek első felében a baászisták jelentősen előretörték mind Szíriában, mind pedig Irakban. Ez utóbbiban a nászerista Abdel-Szalám Áref támogatói és a Baász Párt 1963. február 8-án államcsínyt hajtott végre, s ennek során Nászter ádáz ellenfelét, Kászemet és több társát kivégezték. Kegyetlen leszámolás kezdődött, amely a volt elnök közeli támogatói mellett elsősorban az Iraki Kommunista Párt kádereit érintette. A baászisták hatalmi törekvéseit a háttérből az Egyesült Államok is támogatta, amely Kászem és Moszkva együttműködését nem nézte jó szemmel. Áref lett az új elnök, a baászista Haszan al-Bakr pedig a miniszterelnök. Szíriában a baászisták pontosan egy hónappal az iraki puccs után, 1963. március 8-án vették át a hatalmat. Az „unionista tisztek” által irányított államcsíny Nászter számára kétségkívül elégtétel volt. Ezzel elvileg lehetővé vált egy újabb pánarab politikai tömörülés létrehozása. Április 17-én be is jelentették, hogy az EAK, Irak és Szíria államszövetséget hoz létre Egyesült Arab Köztársaság néven, kairói székhellyel.²²⁵ A laza tömörülés terve azonban papíron maradt, ezért Nászter élesen támadta a baászistákat, akik szerinte csak „látszatföderációban” érdekeltek, ezzel szemben Egyiptom „tényleges egyesülést” akar, amely az irányító testületeknek tényleges jogokat biztosít. Ehhez hozzátette, hogy bármely egyesülésnek az „arab szocializmus” elfogadása az előfeltétele. Azt is kijelentette, hogy a szíriai baászistákat nem tekinti az itt élők egyedüli törvényes képviselőjének. Ezt követően Szíria és Irak bejelentette, hogy tárgyalásokat kezdenek egy „Nászter nélküli”, azaz egy *de facto* baászista föderáció megteremtésének lehetőségéről. Szeptember 28-án, azaz Szíria EAK-ból történő kiválásának

²²³ PRANTNER (2009) 83–87.

²²⁴ A jemeni vállalkozás valós költségeit, a tényleges veszteségeket a kairói kormány eltitkolta. Nyugati hírszerzési becslések szerint 1962 ősze és 1964 nyara között az egyiptomi hadsereg több mint 15 ezer embert veszített, köztük több főtisztet. Kairó szerint e periódusban 2 ezer katona esett el. Egyiptomi részről az 1965 májusában nyilvánosságra hozott kimutatás szerint a jemeni szerepvállalás addig 125 millió dollárba került. A valós költségek valószínűleg ennél jóval magasabbak voltak. Lásd: uo. 145.

²²⁵ Államszövetség az EAK, Irak és Szíria között (1963).

második évfordulóján, Damaszkuszban bejelentették: a két ország kormánya elhatározta, hogy kidolgozzák az egyesülés formáit. De ez hamarosan lekerült a napirendről, mivel az Egyiptommal való kapcsolatok szorosabbra fűzésében érdekelt Áref és hatalmi csoportja a baászista minisztereket novemberben eltávolította a kormányból.

Az újabb „egyesülési fordulóban” az EAK és Irak vett részt. A két ország 1964 májusában kötött megállapodása alapján létrehozták az Egyesített Elnöki Tanácsot, a katonai, a gazdasági és a kulturális kapcsolatokat erősítő megállapodásokat írtak alá, valamint Irakban is elkezdték az Arab Szocialista Unió felállítását, amelyet az ország egyetlen politikai szervezetévé akartak tenni. A bagdadi vezetés felkérte Egyiptomot arra, hogy azokban az államokban, ahol nincsen diplomáciai missziója, lássa el az iraki érdekképviseletet. Az iraki baászisták hevesen támadták az egyesülési folyamatot, a kísérlet végül megrekedt, mivel Nászert indítványára az unió tényleges megvalósítását elhalasztották, amíg Irakban nem stabilizálják a belső helyzetet. Ezzel a kérdés gyakorlatilag lekerült a napirendről. Nászert itteni hatalmi bázisa meggyengült azáltal, hogy Áref helikopter-balesetben 1966-ban életét veszítette, a helyébe lépő testvérét pedig a baászisták 1968 júliusában puccsal eltávolították.

Ez utóbbi azonban már a baászista mozgalom történetének egy újabb szakaszában történt. Időközben ugyanis Szíriában – egy újabb fordulat eredményeként – 1966. február 23-án baloldali baászista vezetők kerültek hatalomra. Ez azonban vízváltó is volt az összességében csoportosulás történetében: mivel az új szíriai vezetők az egyes államokban működő szervezeteket irányító Nemzeti Parancsnokságot saját belátásuk szerint szervezték újjá, Bagdadban egy új koordináló testületet hoztak létre. Ezek a lépések a két legfontosabb baászista csoportosulás tartós szakításának kezdetét jelentették.

Egyiptom kezdeményezésére 1964 januárjában Kairóban első ízben ült össze az Arab Liga „királyainak és államfőinek” csúcskonferenciája. A találkozó középpontjában a Jordán folyó által táplált Tiberias-tótól a Negev sivatagig húzódó izraeli vízvezeték építését ellen-súlyozó, valamint a palesztin nép jogainak helyreállítását célzó lépések összehangolása állt. Természetesen a kairói vezetés a fórumot fel akarta használni arabközi kapcsolatainak javítására. Több, Nászerral élesen szemben álló vezető is eleget tett a meghívásnak, túl nagy volt a politikai kockázata annak, ha egy ilyen tanácskozástól távol maradnak. A határozatok között szerepelt a nemzeti hadseregek közötti koordináció céljából egy közös parancsnokság felállítása, közös alap létesítése a Jordán és eredőinek hasznosítására, s a palesztin nép felkészítése függetlenségi harcának megvívására.²²⁶

A konferencia eredményeként a leglátványosabb fordulat palesztin relációban történt. Egy nappal azután, hogy Izrael bejelentette a vezetékrendszer elkészültét, május 29-én, a jordán fennhatóság alatt lévő Kelet-Jeruzsálemben létrejött a Palesztin Felszabadítási Szervezet (PFSZ), Ahmed Sukeiri vezetésével. A szervezet megalakításával Nászert nyomást akart gyakorolni Izraelre. Szeptemberben Alexandriában került sor a második csúcsertekezletre. A fórum arab nemzeti célnak nevezte Palesztina felszabadítását a „cionista kolonializmus” uralma alól. Fontosnak nevezték a vízhasznosítási munkálatok azonnali

²²⁶ Arab királyok és államfők kairói értekezlete. (1964)

megkezdését, üdvözltek a PFSZ megalakulását és a Palesztin Felszabadítási Hadsereg létrehozásával kapcsolatos döntését.²²⁷

Az EAK az 1960-as évek derekán továbbra sem tudta tartósan megerősíteni az arabközi befolyását. Többek között ezt gyengítette az 1965. június 19-i algériai vezetőváltás, amikor a hatalmától megfosztott Ahmed Ben Bella-t Huári Bumedi (1932–1978) addigi védelmi miniszter váltotta fel. Ben Bella támogatta Nászert arab egységtörekvéseit, aki Algériát a Maghreb-térség egyetlen „szocialista” államának tekintette. A Kairó és Algír közötti viszony ezt követően huzamosabb ideig feszült volt. Ugyancsak komoly ütközőpontok voltak Habíb Burgiba (1903–2000) tunéziai vezetővel, aki azzal támadta Nászert, hogy az Arab Ligát a saját politikai céljai szolgálatába akarja állítani, s a palesztin kérdésben is óva intett a radikális megoldástól. Számos fórumon, így 1965. márciusi jerikói beszédében is bírálta azokat, akik a palesztin kérdésben a „mindent vagy semmit” álláspontját képviselik. Az ENSZ-határozatokból kiindulva, a „kis lépések politikájával” tető alá hozandó békés megoldást szorgalmazott.²²⁸

Kairó számára e periódusban az egyik fő stratégiai ellenfél az arab térségben Rijád volt. A pengeváltás ugyan Jemen kapcsán zajlott, az igazi tét azonban az volt, hogy ki gyakoroljon irányadó befolyást az arab térségben. Fejszál szaúdi király és Nászert 1965 augusztusában megkötötték a jemeni rendezésről szóló dzsiddai egyezményt, de ez gyorsan zsákutcába került.²²⁹ Az egyezmény megvalósításának az is gátat szabott, hogy 1966 februárjában Nagy-Britannia bejelentette, hogy ádeni katonai jelenlétét 1968 végéig fel fogja számolni, de ezt később egy évvel előre hozta. Az ennek nyomán várható stratégiai vákuum közepette egyik fél sem akarta a katonai pozícióit gyengíteni. Egy másik fontos tényező volt, hogy a nyugati támogatást élvező Szaúd-Arábia elkezdte egy iszlám tömörülés létrehozásának előkészítését. A helyzetet még inkább bonyolították Kairó és Moszkva között a szanaai köztársasági kormány támogatása kapcsán jelentkező érdeklentések.

Az arab államfőknek a marokkói Casablancában, 1965 szeptemberében tartott III. csúcskonferenciája formálisan megerősítette a palesztin néppel való szolidaritást, de a PFSZ vezetői ennél többet vártak. Nem jutottak előre a Jordán vízellátását biztosító folyamatokon építendő vízügyi létesítmények építéséről szóló tárgyalások. Nászert, akinek sikerült kivédenie, hogy országa a fórumon elszigetelődjön, Izraellel kapcsolatban hangsúlyozta, hogy a katonai összeütközést elkerülhetetlennek látja, de arra figyelmeztet, hogy ehhez az arab országoknak előbb belső helyzetüket meg kell erősíteniük, s ehhez a nemzetközi feltételeknek is kedvezőeknek kell lenniük.²³⁰ Ezzel kapcsolatban Nászert elismételte azt, amit nem sokkal korábban, moszkvai látogatása során mondott.²³¹ Az éleződő ellentétek miatt a következő évben csúcskonferenciára nem került sor.

²²⁷ *Declaration Issued by the Council of the Kings and Heads of State of the Arab League at its Second Session.* (1964)

²²⁸ LUGOSI (2006) 398–401.

²²⁹ Az egyezményben többek között rögzítették, hogy Szaúd-Arábia beszünteti a royalisták támogatását, Egyiptom pedig novemberben elkezdte, s 10 hónap alatt végrehajtja csapatai kivonását. A jemeni törzsek képviselőiből egy kongresszust állítanak fel az átmeneti időszak politikai viszonyainak kimunkálására és az ország jövőjéről szóló népszavazás előkészítésére, amelynek dátumát 1966. november 23-ra tűzték ki. Lásd: PRANTNER (2009) 151.

²³⁰ *III. arab csúcsértekezlet. 1965. október 15.* (1965)

²³¹ *Kivonat G. A. Nasszer elnöknek a Moszkvában tanuló arab diákok előtt (1965. augusztus 29.) mondott beszédéből.* (1966)

4.5. A gazdaságpolitika szaporodó kérdőjelei, a belső feszültség fokozódásának jelei

Az ország elmaradottságának leküzdése szempontjából az egyiptomi vezetés nagy jelentőséget tulajdonított az 1960 júliusában induló, két ötéves tervciklusból álló tízéves fejlesztési tervnek. A legfőbb célkitűzés a nemzeti jövedelem egy évtized alatt történő megkétszerezése volt, amelyet a nemzeti termék évi 7 százaléknál magasabb növekedése révén akartak elérni.²³² Az elképzelések azonban túlságosan ambiciózusok voltak, ahogy Waterbury szellemesen megfogalmazta: „Nehézipart akartak a fogyasztói érdekek feláldozása nélkül, importhelyettesítő projekteket az exportorientáció negligálása nélkül, a munkaerő »felszívását«, ugyanakkor megfelelő hatékonysági mutatókat.”²³³ A célok megvalósulásában nagy szerep jutott az épülő asszuáni vízi erőműnek, amelynek olcsó energiát kellett biztosítania a kiépülő nehézipari ágazatok számára, s jelentősen hozzá kellett járulnia a mezőgazdaság modernizálásához. A feszített növekedési ütem céljainak megvalósítását befolyásolta, hogy a projektek gyakorta nem voltak kellőképp előkészítve, az iparosítás infrastrukturális előfeltételei fejletlenek voltak, nem volt ritka, hogy az üzemek átadták, de nem tudott működni, mivel nem állt rendelkezésre megfelelő létszámú képzett munkaerő, egyre nagyobb gondot jelentettek a befejezetlen beruházások, a hozzá nem értő vezetés, a korrupció. Koherensebb egységet igazából a fejlesztési terv első fele alkotott. A tervciklus második részét, ennek éves bontásait az Izraellel való háború és más események miatt bekövetkező rögtönzés, változás teljesen átszabta.

14. táblázat

Éves növekedési ütem a tízéves tervciklusban

Pénzügyi év	Növekedési ütem
1960/1961	4,5
1961/1962	3,5
1962/1963	8,9
1963/1964	3,9
1964/1965	4,8
1965/1966	4,5
1966/1967	1,4
1967/1968	-0,9
1968/1969	5,8
1969/1970	7,9
1970/1971	7,7

Forrás: KENAWY (2009)

Az első ötéves tervciklusban a GDP-növekedés 30 százaléknál valamivel több volt, ez 15 százalékkal elmaradt a tervezettől. Még így is jelentős előrelépés történt, mivel a 6 százalékos évi átlagnövekedés messze meghaladta az 1952/1953–1959/1960 közötti

²³² NYILAS (1974) 623.

²³³ WATERBURY (1984) 84.

időszak 3,8-es átlagát.²³⁴ Az iparosítás érdekében tett erőfeszítések ellenére a nemzeti jövedelem fő forrása a mezőgazdaság maradt, amely a munkaerő 63, a nemzeti jövedelem 28, az export 80 százalékát biztosította. Az ipar részesedése 1965-re a nemzeti jövedelem közel 29 százalékára növekedett, s ez jelentős emelkedés volt az 1952-es 15 százalék körüli szinthez képest.²³⁵ Az 1967-es háború utáni években a fejlesztési prioritások megállapításánál elsősorban a katonai szempontok döntöttek. Az államszocialista országokhoz hasonlóan az iparosításhoz szükséges forrásokat a különböző ígérek ellenére itt is elsősorban a mezőgazdaságból történő tőke kivonással próbálták biztosítani.

A gazdaságban az eredmények mellett a problémák, a társadalmi feszültség erősödését a rendszer megpróbálta megfélemlítési kampányokkal ellensúlyozni. Politikailag a fajsúlyosabb a Muszlim Testvérek – mint betiltott szervezet – „összeesküvésének leleplezése” volt. A letartóztatások a szervezet volt vezetői, tagjai – akik közül többeket nem sokkal korábban engedtek ki – mellett érintették a fegyveres testületeket, a vallási-oktatási intézményekben, tudományos területen, államigazgatásban dolgozókat. A letartóztatottak közül közel 400 személyt fogtak perbe.²³⁶ Köztük volt a Muszlim Testvérek szellemi vezetője, Szajjid Kutb, akit 1964-ben engedtek szabadon, majd ismét letartóztattak, s 1966 augusztusában kivégeztek. Egy másik kampány egy vidéki ASZU-tisztviselő meggyilkolását követően a „feudalizmus felszámolására”, 1966 májusában alakult bizottság tevékenységéhez kapcsolódott. A földreformtörvény „kijátszása”, a parasztság sérelmére elkövetett cselekedetek ürügyén több száz, jelentősebb földterülettel rendelkező birtokos ellen indult eljárás, közülük nem kevesen voltak olyanok, akik a helyi vagy országos szervezetekben különböző funkciókat töltöttek be. Birtokelkobzásokra, kádercserékre került sor, a bizottság tevékenységével való elégedetlenség is szerepet játszott abban, hogy az alig egy éve hivatalban lévő Zakaria Muhí-al-dín miniszterelnök 1966 szeptemberében lemondott, utóda Szidki Szulejmán lett.²³⁷

4.6. A harmadik arab–izraeli háború és következményei

A Negev sivatagba vizet juttató izraeli vezeték építésének befejezése után az érintett arab államok a Jordán folyó vízforrásainak fokozott ellenőrzése céljából azokon duzzasztókat próbáltak létrehozni, e törekvéseket Izrael katonailag igyekezett megakadályozni. A legsúlyosabb helyzet az izraeli–szíriai fegyverszüneti vonalon alakult ki. A palesztin gerillaakciók is főként szíriai oldalról indultak ki. A Damaszkuszban hatalmon lévő baloldali baaszisták és Nászér között 1966 derekán elkezdődött közeledés új szakaszba jutott Juszejf Zuajjin szíriai miniszterelnök novemberi kairói látogatásával. A tárgyalások eredményeként egyrészt megállapodást írtak alá a két ország közötti diplomáciai kapcsolatok újrafelvételéről, Egyiptom ugyanis az unió szétesése óta nem volt hajlandó Szíriát önálló államként elismerni, mivel az országot az EAK részének tekintette; másrészt védelmi és politikai együttműködésről szóló egyezményt kötöttek. A védelmi megállapodás értelmében egy Szíria elleni kiterjedtebb izraeli támadás esetén Egyiptom katonai

²³⁴ Uo.

²³⁵ *Az Egyesült Arab Köztársaság gazdasági helyzete.* (1967)

²³⁶ *A Muzulmán Testvérek pere.* (1966)

²³⁷ *A feudalizmus felszámolására alakított bizottság munkája.* (1966)

támogatást ígért a levantei országnak. Az egyezmény kockázatos volt Kairó számára, mivel magában hordozta egy újabb arab–izraeli katonai konfliktus veszélyét. Az államközi kapcsolatok rendezése nem jelentette, hogy a pártközi együttműködés is helyreállt volna.²³⁸ A két ország közötti közeledésben szerepet játszott Koszigin szovjet miniszterelnök májusi egyiptomi látogatása, aki szorgalmazta az EAK, Szíria, Irak és Algéria szorosabb együttműködését, ezen belül is Kairó és Damaszkusz kapcsolatának rendezését tartotta a legsürgetőbbnek.²³⁹ A Moszkva és Kairó közötti együttműködés újabb fontos állomása volt Ámer marsall egyiptomi alelnök december végi moszkvai látogatása. A gazdasági és katonai tárgyalások azonban több témában jelentkező érdekellentétek miatt felemás eredményeket hoztak.²⁴⁰

A következő év tavaszától a feszültség a térségben mindinkább éleződött, a leg-súlyosabb incidens az 1967. április 7-i légi párbaj volt, amelyben az izraeliek hat szíriai gépet lelőttek. Május 12-én Nyikolaj Podgornij szovjet államelnök azt közölte a delegációja élén Észak-Koreából visszatérő Anvar al-Szádát parlamenti elnökkel, hogy Izrael csapatokat vont össze a szíriai határon, amelyek május 18–22. között várhatóan elkezdik a műveleteket. A nem kellőképp ellenőrzött, azóta is vitatott eredetű információ, amelyet május 13-án a szovjetek más csatornán is közöltek Nászerral, láncreakciót indított el. Május 14-én az egyiptomi erők megkezdték a Sínai-félszigeten történő felvonulásukat, május 16-án a kairói rádió már egy küszöbön álló, Izraelt megsemmisítő ütközetről beszélt. Ugyanezen a napon Kairó felkérte a világszervezetet az egyiptomi–izraeli tüzszüneti vonal egyiptomi oldalán lévő békefenntartó alakulatok átcsoportosítására. U Thant ENSZ-főtitkár ezt nem fogadta el, s a kivonásuk mellett döntött. A kéksisakosok izraeli területen történő állomásoztatását a tel-avivi kormány is elutasította, helyüket a határ egyiptomi oldalán május 18–19-én egyiptomi erők vették át. Május 21–22-én Nászér lezárta a Tírán-szorost az Izraelbe irányuló hajóforgalom előtt, a lépést számos politikai tényező *casus belliként* értékelte. Brezsnyev szovjet pártfőtitkár a háború után, június 20-án, az SZKP Központi Bizottságának zárt ülésén tartott tájékoztatóján azt mondta, hogy egyiptomi részről előzetesen nem tájékoztatták a szovjet kormányt a Tírán-szoros lezárásáról.²⁴¹ Május 25–28 között Samsz Badrán egyiptomi védelmi miniszter Moszkvába látogatott, vendéglátói egyértelművé tették, hogy az általa előterjesztett fegyverszállítási igényeknek az adott pillanatban csak egy részét tudják teljesíteni. Egyúttal felhívták a figyelmét a Tírán-szoros lezárása nyomán előállt helyzet eszkalálódásának veszélyeire.²⁴² Erre U Thant ENSZ-főtitkár is figyelmeztette a kairói vezetést, amely többek között azzal védekezett, hogy a szuezi

²³⁸ Szíriai kormányküldöttség az EAK-ban. (1966)

²³⁹ Wilson Center (1966)

²⁴⁰ Szovjet részről kritizálták a gazdaságfejlesztési terv előkészítése és végrehajtása során jelentkező szakszerűtlenséget, nem teljesítették azt az egyiptomi kérést, hogy a gyapot- és rizsexportért kemény valutában fizessenek, s egyes kiemeltebb projektek, így a kairói metró megépítéséről szóló terv támogatását is időszerűtlennek tartották a jelentős költségek miatt. Ugyanakkor beleegyeztek bizonyos hitelek visszafizetésének átütemezésébe, ígéretet tettek a katonai kérések teljesítésére, s osztották azt az egyiptomi álláspontot, hogy a jemeni katonai jelenlétet fenn kell tartani. Lásd: *Amer marsall szovjetunióbeli látogatása.* (1966)

²⁴¹ BAR-NOI (2011)

²⁴² *Protocol of the meetings between Egyptian Minister of War, Shams Badran, and Soviet Premier, Alexei Kosygin, on the 25 and 26 of May 1967.*

válság előtti helyzetet akarták visszaállítani.²⁴³ Brezsnyev említett tájékoztatója szerint május 26-án levélben szólították fel Nászert arra, hogy kerülje el a háborút Izraellel. Utalt arra is, hogy Badrán biztosította őket: Egyiptom nem fog Izrael ellen háborút indítani.²⁴⁴

Május 30-án a belső robbanástól tartó Huszein jordániai uralkodó Kairóba utazott, s kölcsönös védelmi egyezményt írt alá addigi ellenlábásával, Nászerral, s katonai erőit is formálisan egy egyiptomi tábornok parancsnoksága alá helyezte. A Kairó vezette katonai koalícióhoz június 4-én Irak is csatlakozott. A kialakult helyzetben több egyiptomi katonai vezető eléggé magabiztos volt, egyáltalán nem voltak felkészülve arra, hogy Izrael június 5-én megelőző (*pre-emptive*) csapást hajt végre. A közvetlen veszély elhárítását szolgáló katonai lépés során Izrael az egyiptomi, jordániai, szíriai légierő nagy részét már a háború elején megsemmisítette, s ez a katonai konfliktus kimenetelét is eldöntötte. A kellő légi fedezet nélkül maradt arab szárazföldi erők katasztrofális vereséget szenvedtek. Mire az ENSZ BT harmadik tűzszüneti felhívása nyomán, június 10-én a harcok véget értek, Izrael elfoglalta a Sínai-félszigetet, a Gázai övezetet, a Golán-fennsíkot, Ciszjordániát, valamint Kelet-Jeruzsálemet, összesen mintegy 67 ezer négyzetkilométernyi területet.²⁴⁵

Még a háború kirobbanásának napján a kőolajtermelő államok bagdadi értekezlete olajbojkottot rendelt el az Izraelt támogató államok ellen, és június 10–13 között a kelet-európai államok – Románia kivételével – megszakították a diplomáciai viszonyt Izraellel. Mindez azonban nem változtatott azon, hogy Nászert, az általa képviselt pánarab nacionalizmust, illetve a hadseregét felszerelő Szovjetuniót jelentős presztízsveszteség érte. Az egyiptomi elnök, vállalva a felelősséget a történelemért, június 9-én, az Egyesült Államok számára elfogadható Zakaria Muhí-al-dín alelnök javára lemondott, de a tömegek követelésére másnap megváltoztatta az elhatározását. A háború következményei az amúgy is gyengélkedő gazdaságot súlyos helyzetbe hozták. A Sínai-félsziget izraeli megszállásával az össztermelés 40 százalékát biztosító itteni olajforrások is elvesztek, a Szeuzi-csatorna bevételei bizonytalan időre kiestek, s a turizmus tekintetében is hatalmas veszteségekre lehetett számítani.

A vereséget követően Nászert a parlamenttől rendkívüli felhatalmazást kapott arra, hogy a hatalmi-gazdasági szerveket átalakítsa. Az elnök számára első számú prioritás volt a hadseregvezetés átszervezése. Már június 9-én lemondott a főparancsnok helyettesének tisztségéről Ámer marsall, s távozott a hadügyminiszteri posztról Samsz Badrán. Június 11-én bejelentették a szárazföldi erők, a haditengerészet, a légierő parancsnokainak távozását. A hadsereg vezetője Mohamed Favzi vezérkari főnök lett, helyére Abdul Rijád tábornokot nevezték ki. A főparancsnok-helyettes tisztségét megszüntették. Ezekben a napokban több mint 300 tisztet tartóztattak le, köztük magas rangú fegyvernemi parancsnokokat. Június 19-én új kormány alakult, Nászert vezetésével. Az alelnöki funkciót megszüntették, a miniszterelnök-helyettesek közül a legfajszínűbb tényező Zakaria Muhí-al-dín volt, ő lett Nászert után a rezsim második embere. Ámert és hatalmi körének több tagját összeesküvés vádjával augusztusban letartóztatták. A házi őrizetben lévő volt alelnök szeptemberben tisztázatlan körülmények között öngyilkosságot követett el. Az elmozdított katonai vezetők

²⁴³ Egyiptom 1949 végén szaúdi jóváhagyással elfoglalt két stratégiai fontos szigetet az Akabai-öböl bejáratánál, s ezzel lényegében a szuezi válságig blokkolni tudta a Tírán-szoroson keresztül Izraelbe irányuló hajóforgalmat. 1967 májusában a blokádot visszaállította, annak ellenére, hogy a világszervezet 1958-ban az itteni vízi utat nemzetközinek nyilvánította.

²⁴⁴ BAR-NOI (2011)

²⁴⁵ A júniusi háború katonai műveleteiről részletesebben: OSZETZKY (1984) 101–165.; SEGEV (2008)

közül többen nehezményezték, hogy Nászert a felelősséget főként rájuk akarja hárítani a bekövetkezett katasztrófáért.

A júniusi háborúban aratott izraeli siker a térségbeli hatalmi status quót jelentős mértékben átalakította. A kialakult új helyzet kezelése volt a fő témája az Arab Liga 1967. augusztus végén kezdődő kartúmi csúcstalálkozójának. A szudáni fővárosban elfogadott határozatok leszögezték, hogy a megszállt területek visszaszerzése valamennyi arab állam feladata, s e cél érdekében ezen országok egyesítik a politikai erőfeszítéseiket. Hangsúlyozták, hogy továbbra sem ismerik el Izraelt, nem kötnek békét, s nem tárgyalnak vele. Ugyanakkor támogatják a palesztin nép önrendelkezési jogának érvényesítését. A bevételek fokozása érdekében döntést hoztak az olajembargó feloldásáról. Szaúd-Arábia, Kuvait és Líbia vállalta, hogy a háború következményeinek felszámolásáig rendszeres anyagi támogatásban részesíti a frontállamokat.²⁴⁶ A tanácskozás ideje alatt született megállapodás Kairó és Rijád között a Jemenben lévő egyiptomi erők kivonásáról, az országban dúló polgárháború befejezéséről.²⁴⁷ Kartúm Nászert számára azt is jelentette, hogy kiszolgáltatottsága miatt erőteljesen vissza kellett fognia korábbi arabközi politikájának radikalizmusát.

A kartúmi csúcson elfogadott „három nem” szertefoszlatta az arab–izraeli párbeszéd lehetőségét, így a rendezés előmozdítása az ENSZ-fórumokra, illetve a két nagyhatalom diplomáciai apparátusára hárult. A világszervezetben – különösképpen az őszi hónapokban – intenzív tárgyalások folytak a rendezés kiindulópontjául szolgáló dokumentum megszövegezése érdekében. Ennek eredményeként 1967. november 22-én megszületett az ENSZ BT nevezetes 242. sz. határozata. Ez leszögezte, hogy a tartós béke megköveteli Izrael kivonulását a legutóbbi konfliktusban elfoglalt területekről, egyben hangsúlyozta az összes térségbeli állam szuverenitásának, területi integritásának, valamint ama jogának elismerését, hogy biztonságos határok közt éljen. A határozat felhívott a hajózás szabadságának tiszteletben tartására, a menekültkérdés rendezésére, s szükségesnek tartotta egy különmegbízott kinevezését a rendezés előmozdítása érdekében.²⁴⁸ Kompromisszumos jellegéből adódóan a dokumentum eltérő értelmezésekre adott lehetőséget: arab részről elsősorban az izraeli csapatok kivonásával, izraeli oldalról pedig a biztonságos határokkal foglalkozó részeket emelték ki. Az, hogy csak általánosságban volt szó az elfoglalt területek kiürítéséről, szintén diplomáciai manőverekre adott alkalmat. A határozatot elfogadó arab államok burkoltan elismerték Izrael létét, de természetesen csak követelésük teljesítése esetén lettek volna hajlandók a diplomáciai konzekvenciák levonására.

Nászertnek nemcsak a drámaian megváltozott regionális feltételrendszerrel, hanem a növekvő belső elégedetlenséggel is szembesülnie kellett. 1968-ban az arab világban is felerősödtek a diákmozgalmak, ennek Egyiptomban jelentős motivációt adott az 1967-es háborús vereség. Sok diák úgy látta, hogy számos vezető, akiket felelősség terhel a háborús vereségért, megpróbálja a helyzetét a megváltozott körülmények között stabilizálni.

²⁴⁶ Szaúd-Arábia évi 50, Kuvait 55, a Líbiai Királyság 30 millió font átutalását vállalta három hónapos bontásban a frontállamoknak. Lásd: LUGOSI (2006) 402–403.

²⁴⁷ Nászert és Fejszál augusztus 31-én megállapodott az 1965. augusztusi dsziddai egyezmény megújításáról. A júniusi háború után az itteni katonai vállalkozást Nászert nem tudta finanszírozni, nem is szólva arról, hogy a Szezei-csatorna mentén minden katonára szüksége volt. A korábban csak szimbolikus csapatkivonások felgyorsultak, az utolsó egyiptomi katona 1967. december 15-én hagyta el Jement. Lásd: PRANTNER (2009) 181–185.

²⁴⁸ LUGOSI (2006) 404.

Amikor a heluáni munkások február 21-én tiltakoztak a légierő vezetőinek perében született enyhe ítéletek ellen, akciójukhoz a diákok is csatlakoztak. Követeléseik rövidesen túlléptek a konkrét ügyön, s a megmozdulások résztvevői szólás- és sajtószabadságot, valódi népképviselőket és a politikai szervezkedés engedélyezését követelték. Az 1952 után emelt építmény homlokzatán keletkezett repedést Nászér megkísérelte a rendszer szűk politikai mozgástere által lehetővé tett reformokkal orvosolni. 1968 tavaszán az egyiptomi kormányzatban is több változás történt, többek között kivált a kabinetből Zakaria Muhí-al-dín és Ali Szabri, a honvédelmi tárca élére Mohamed Favzi tábornok került. Nászér 1968. március 30-án elmondott beszédében hangsúlyozta a hadsereg újjászervezése, a gazdaság stabilizálása, a „hatalmi központok” likvidálása terén elért sikereket, egyúttal ígéretet tett arra, hogy demokratizálja az ASZU döntéshozó rendszerét, az irányító testületek megválasztását, s új, állandó alkotmány kidolgozását ígérte. Azonban eléggé kétséges volt, hogy a meghirdetett cselekvési program elegendő-e a társadalomban jelentkező eltérő érdekek kezelésére. Nászér karizmája még hatott, a társadalom nagy része még az elnök mögé sorakozott fel, mivel az ország volt veszélyben, s nem egy távolabbi arab terület. A nászéri populizmus vonzereje azonban érezhetően csökkent. Ezt érzékelve aktivizálódtak az arab nacionalizmust éles kritikával illető Muszlim Testvérek, a tevékenységüket a konzervatív arab országokra való tekintettel nem akadályozták úgy, mint a korábbi években.

A világszervezet közreműködésével zajló béke-erőfeszítések egy helyben topogása miatt a társadalomban nőtt a feszültség. Az ENSZ-főtitkár közel-keleti megbízottjának, Gunnar Jarringnak a tevékenységét megnehezítette a szovjet segítséggel újjászervezett egyiptomi, valamint az izraeli erők között 1969 márciusában kirobbant, közel másfél éven át tartó „anyagháború”. A rendezési kísérletek terén e periódusban a legnagyobb visszhangot a Rogers-terv keltette. Az amerikai külügyminiszter egy 1969. decemberi előadásában hangsúlyozta, hogy a rendezés csakis az érdekelteknek az ENSZ BT 242. sz. határozata alapján folyó közvetlen tárgyalásai révén történhet. Fontosnak tartotta a megszállt területek kiürítését, hozzátéve, hogy a korábbi tűzszüneti vonalakon a felek megegyezése alapján változtatások eszközölhetők. Rogers aláhúzta Jeruzsálem egységes státusának fenntartását és a menekültkérdés igazságos rendezését. A terv elvileg ugyan Izrael összes szomszédját érintette, igazából az egyiptomi-izraeli rendezést tartotta szem előtt. Nászér, aki maga is tisztában volt azzal, hogy a „kártyák 99 százalékát” az Egyesült Államok tartja a kezében, Moszkva bosszúságára elfogadta az amerikai külügyminiszter kezdeményezését, Izrael ellenben a területi kitételek miatt elutasította. Rogers 1970. júniusi tűzszüneti javaslatát viszont mind Kairó, mind pedig Tel-Aviv elfogadta.

Egyiptom stratégiai pozícióit erősítette, hogy a vele szomszédos két államban, Szudánban és Líbiában, 1969 májusában, illetve szeptemberében Kairóval szimpatizáló katonatisztek vezetésével hatalomátvétel ment végbe. Az elemzők körében különösképp az észak-afrikai államban lejátszódó fordulat keltett figyelmet, ahol a köztársaság deklarálása után nem sokkal sor került a Tripoli melletti Wheelus amerikai légi bázis bezárására. A júniusi háborút követően Nászér a palesztin mozgalmat illetően is változtatott a korábbi hozzáállásán. Az addig Kairóval éles ellentétben álló *Harakat al-Tahrir al-Filasztinijja* (Palesztinai Nemzeti Felszabadítási Mozgalom), a kezdőbetűkből *Fatah* (Hódítás) nevű szervezet gerillastratégiája felértékelődött Nászér szemében. Az elnök támogatta a Fatah belépését a PFSZ-be, s nem emelt kifogást az ellen, hogy a szervezet vezetője, Jászér Arafát kerüljön a PFSZ Végrehajtó Bizottságának élére.

A súlyos szívproblémákkal küzdő Nászér 1969 végén – Anvar al-Szádát személyében – alelnököt nevezett ki. Szovjetunióbeli gyógykezeléséről visszatérve, 1970 nyarán szembesült az ammáni kormány és a PFSZ között kirobbant, majdnem az egész Közel-Keletet lángra lobbantó jordániai válsággal. Szeptember 28-án, közvetlenül azután, hogy tevékeny közreműködésével sikerült a szemben álló felek között megállapodást elérni, szívroham következtében elhunyt. Már nem érthette meg nagy álmának megvalósulását, az asszuáni hidroenergetikai komplexum átadását, amelyre 1971 januárjában került sor.

4.7. A posztnászériánus korszak főbb alkotmányjogi, politikai intézményi változásai

Nászér halála után, a helyébe lépő utóda, Anvar al-Szádát elnök időszakában (1970–1981), 1971 szeptemberében elfogadtak egy új, a későbbiekben több ponton módosított, állandó alkotmányt. A preambulum nélkül közreadott alaptörvény az iszlámot államvallásnak nyilvánította, az 1980 májusában elfogadott alkotmánymódosítás a törvénykezés fő forrásává az iszlám jogot tette (2. cikkely). Az alkotmány biztosította a vallásszabadságot, a szabad vallásgyakorlatot (46. cikkely), az alapvető szabadságjogokat (47–48. cikkely), de ez utóbbiaknál a törvényes keretek betartására történő nyomatékos figyelmeztetések a jogok érvényesülését eleve bizonytalanná tették.

A végrehajtó hatalom centrumában a hat évre megválasztott köztársasági elnök állt. Eredetileg csak egy ciklusra volt újraválasztható, de az 1980-as módosítás ezt a megkötést eltávolította. A protokolláris diplomáciai feladatok ellátása mellett az államfő széles jogkörökkel rendelkezett: ő volt a fegyveres erők főparancsnoka, a Nemzetvédelmi Tanács elnöke, szükség esetén joga volt a Népi Gyűlés feloszlására, 60 napon belül új választások kiírására, népszavazás kezdeményezésére, rendkívüli állapot kihirdetésére, a kormányfő kinevezésére és leváltására, a minisztertanács összehívására, a parlament által elfogadott törvények visszaküldésére. Államfői tisztséget 40 évnél idősebb állampolgár tölthetett be, megválasztásához a Népi Gyűlés kétharmados jelölése és referendumon való jóváhagyás volt szükséges. A többes jelölést az alkotmány 76. cikkelyének megváltoztatásával a 2005 májusában jóváhagyott módosítás tette lehetővé. Eszerint a legmagasabb közjogi méltóság elnyeréséért olyan politikusok versenghettek, akik a jelölés előtt legalább 5 évig folyamatosan működő, a parlament két házában a helyek 5 százalékával rendelkező pártok irányító testületének tagjai voltak, továbbá a Népi Gyűlésben, a Súra Tanácsban és legalább 14 kormányzósági választott testületben, összesen 250 képviselő támogatását megszerezték. De a megkötések között szerepelt, hogy a támogatók között a Népi Gyűlésnek legalább 65, a Súra Tanácsnak 25, a helyi testületeknek 10-10 képviselőjének kell lennie, s ezek csak egy jelöltet támogathatnak. A 2007-es módosítás a képviselői helyek arányát 3 százalékra csökkentette, s átmeneti ideig lehetővé tette a jelöltállítást olyan csoportosulások esetében, amelyek a parlament két házában csak egy képviselővel rendelkeznek (73–85. cikkely).

A törvényhozó hatalom intézményei közül a 10 kinevezett képviselővel együtt 360 tagú Népi Gyűlés (87. cikkely) számos más arab ország képviselő-testületéhez képest jóval kiterjedtebb hatásköröket mondhatott magáénak. Kompetenciái lehetőséget adtak a költségvetés jóváhagyására (115. cikkely), a miniszterelnök és a kormány tagjainak beszámoltatására, a bizalom megvonására a kabinettől (125–128. cikkely). Az alaptörvény 115. cikkelyének

2007-es módosítása a Népi Gyűlés szerepét a költségvetés jóváhagyásánál megerősítette. Az egykamarás parlamenti szerkezet módosítására az 1980-as alkotmánymódosítás során került sor, amikor létrehozták a Súra Tanácsot. A parlament felső házaként funkcionáló, 264 tagú konzultatív testület javaslatokat tehetett a nemzeti egység és a társadalmi béke előmozdítására, feladata volt a társadalom alapértékeinek, az állampolgárok jogainak védelme. A testületnek joga volt a fejlesztési tervek, valamint az elnök kérésére a köz- és külpolitikával, nemzetközi szerződésekkel összefüggő kérdések véleményezésére (194–195. cikkely).²⁴⁹

A századi időszak gazdasági liberalizációs lépései, a nyugati államokkal való kapcsolatok kiszélesedése előtérbe állította a politikai pluralizmus kérdését. A fennálló centralizált rendszer játéktere nagyon szűk volt, a hatalmi érdekek csak egy erősen kontrollált hegemon pártrendszer kialakítását tették lehetővé. Az ASZU lebontásával létrejött új politikai szerkezet centrumában a többszöri nekifutás eredményeként 1978 októberében létrejött Nemzeti Demokrata Párt (NDP) állt. A csoportosulás az 1979. júniusi, a katonai hatalomátvétel utáni első többpárti választásokat követően meghatározó szerepet játszott a parlamentben. A kormánypárt dominanciáját a politikai küzdőterre legálisan belépő csoportosulásokkal szemben a hatalom adminisztratív fellépéssel is igyekezett biztosítani. A kialakult poszt-nászeriánus plurális politikai rendszer választások útján történő felváltása gyakorlatilag lehetetlen volt. Kevin Koehler szerint ebben az autoritárius rendszerben a „neopatrimoniális uralom informális mechanizmusai” nem pusztán előrébb valók a hivatalos választási rendelkezéseknél, eljárásoknál, hanem „integrálják a formális választási intézményeket az autoritárius rendszerbe”. Azaz jelentős szerepet játszanak a választások kimenetelének alakulásában. Koehler aláhúzza, hogy a választások fontosak a klientista kapcsolati háló megújítása, a folyamatban részt vevő ellenzék és az uralkodó csoport alsó rétegeinek hatékonyabb ellenőrzése szempontjából.²⁵⁰

A vezető parlamenti csoportosulás, az NDP a 20. század elején kibontakozó nacionalista vonulat örökösének vallotta magát. A csoportosulás platformja fontosnak tartotta az állam szerepét a társadalom alapvető értékeinek biztosításában, a szociális egyenlőtlenség, a világgazdasági nyitottságból adódó kihívások csökkentésében. A csoportosulás a nászeri időszakhoz hasonlóan úgy vélte, hogy Egyiptomnak vezető szerepet kell betöltenie az arab világban, s az itteni országokkal való kapcsolatok erősítése mellett nagy jelentőséget tulajdonított a muszlim térséggel történő együttműködésnek. A platform aláhúzta a közel-keleti konfliktus átfogó rendezésének szükségességét. A legnagyobb ellenzéki tömörülés a programja középpontjába a centrális politikai rendszer lebontását állító Új Vafđ Párt volt, amely 1978-ban jött létre. A liberális politikai mezőben próbált gyökeret ereszteni a szerveződésből Ajman Núr vezetésével kivált csoport, amely 2004-ben létrehozta a Holnap (*al-Ghad*) Pártot. A régebbi ellenzéki tömörülések közé tartozott az egyik póluson a Szocialista Liberális (*al-Ahrár*) Párt, amely az ASZU jobboldali platformképződményéből jött létre; a másik póluson pedig a Nemzeti Haladó Unionista (*Tagammu*) Párt, amelynek története az ASZU baloldali platformjának létrejöttéig nyúlik vissza. Úgyszintén ez utóbbi mezőbe tartozott az 1990-es évek elején létrejött Nászerista Párt, amely az 1952-es forradalom értékeinek megőrzését, továbbfejlesztését tartotta fő feladatának. A fiatalokra

²⁴⁹ *Constitution of the Arab Republic of Egypt*. (1971)

²⁵⁰ KOEHLER (2008)

fókuszáló új pártként lépett porondra 2002-ben a Demokratikus Generáció (*al-Gil*) Párt. A Mubarak távozását követelő ellenzéki ernyőszervezetek közül külföldön is hamar ismertté vált az Egyiptomi Mozgalom a Változásért, közismert nevén *Kifája* (Elég) nevű tömörülés.²⁵¹ A legnagyobb iszlamista szerveződés, a korábbi korszakban betiltott MT a századi időszakban féllegális státuszt kapott, de pártot nem hozhatott létre. Főként e szerveződésből váltak ki azok a fundamentalista erők, amelyek az elmúlt évtizedekben a kormánzatnak több alkalommal is komoly kihívást jelentettek. Az egyik ilyen szervezet, az Iszlám Dzsihád aktivistái által végrehajtott merényletnek 1981 októberében Szadat elnök is áldozatául esett.

A parlamenti erőviszonyok alakulását a 1990 és 2005 között lezajlott választások alapján bemutató táblázatból is kitűnik, 1995 után az NDP képviselői helyeinek száma a független képviselők mandátumaival együtt is jelentősen csökkent, de a domináns pozíció továbbra is megmaradt. A legnagyobb ellenzéki erővé – s a hatalom első számú ellenfelévé – pedig az MT vált.

15. táblázat

Az erőviszonyok a Népi Gyűlésben 1990 és 2005 között

Mandátumok	1990	1995	2000	2005
NDP	386	417 (99*)	388 (218*)	311 (166*)
Új Vafd Párt	**	6	7	6
Nemzeti Haladó Unionista Párt	5	5	6	2
Nászzerista Párt	**	1	3	1
Szocialista Liberális Párt	**	1	1	1
Holnap Párt				1
MT	**	1*	17*	88*

* A csatlakozó vagy a csoportosulás által támogatott független képviselők száma.

** A választás bojkottálása.

Forrás: GAZDIK (2011)

²⁵¹ GAZDIK (2011b)

5. A Nílus-parti politikai földrengés előzményei

5.1. A terrorizmus elleni háború kihatásai

Az 1981 óta regnáló Hoszni Mubárak elnöki működése utolsó szakaszában végbemenő politikai folyamatokat bizonyos szempontból a 2001. szeptemberi New York-i, washingtoni terrormerényletek kihatásai határozták meg. Az al-Káida támadása kínos volt a kairói kormány számára, mivel annak előkészítésében és végrehajtásában egyiptomiak is fontos szerepet játszottak. Mubárak együttérzéséről biztosította Bush elnököt, az amerikai népet, szeptember 12-én a kairói televízióban is éles szavakkal bélyegezte meg a merényletet, valamint magát a terrorizmust. A támadást az al-Azhar nagysejkje, Mohammed Szajjid Tantávi (1928–2010) is elítélte. Mubárak Washingtonba küldte külügyminiszterét, aki az amerikai kollégájával, szeptember 26-án folytatott tárgyalásait követően a sajtó képviselői előtt együttérzéséről biztosította az amerikai népet, s hangsúlyozta országa abbéli elkötelezettségét, hogy az Egyesült Államokkal vállvetve harcol a terrorizmus ellen.²⁵² Az egyiptomi közvélemény azonban a politikai elit egyöntetű reakciójával szemben szeptember 11. megítélésében eléggé megosztott volt. Voltak, akiket a támadás sokkolt, s felháborodással töltött el, voltak, akik nem titkolták örömeiket, illetve akiket a szörnyű következményekre való tekintet nélkül meglepéssel töltött el, hogy a világ legerősebb államát is meg lehet támadni, továbbá akadtak olyanok is, akik nem akarták elhinni, hogy az elkövetők muszlimok voltak.²⁵³

Az al-Káida fő bázisterületének otthont adó afganisztáni tálib rendszer ellen október 7-én indított amerikai támadás, amely a terrorizmus elleni háború nyitánya volt, az egyiptomi közvéleményben és a médiában erősítette az Amerika-ellenes hangokat. A háborúban sokan nem a terrorizmus elleni fellépést látták, hanem inkább azt, hogy a globális vezető hatalom fellép egy muszlim ország ellen, amely a világ egyik legszegényebb, konfliktusok által régóta sújtott állama. Az egyiptomi közvélemény vélekedése szinkronban volt más muszlim államokban tapasztalható véleményekkel. Amíg az Egyesült Államokban 2001 novemberében 10 megkérdezettből 8 jogosnak tartotta az afganisztáni háborút, a Gallup által 9 iszlám országban készített, közel 10 ezer főre kiterjedő, 2002 februárjában közreadott reprezentatív felmérés eredményei szerint a megkérdezettek 77 százaléka morálisan igazolhatatlannak tartotta az afganisztáni katonai beavatkozást. A válaszadók 67 százaléka a World Trade Center és a Pentagon elleni támadást is hasonlóképp ítélte meg. A mintában szereplők több mint 50 százalékanak negatív véleménye volt az Egyesült Államokról és George W. Bush elnök politikájáról.²⁵⁴

²⁵² *Secretary Colin L. Powell, Remarks with Egyptian Minister of Foreign Affairs Ahmed Maher.* (2001)

²⁵³ SHEHATA (2004)

²⁵⁴ Gallup Poll Editorial Staff (2002); USA Today (2002)

A terrorizmus elleni háború újabb állomását jelentő, 2003 tavaszán indított iraki háború után az amerikai adminisztrációban még hangsúlyosabbá vált az a meggyőződés, miszerint a közel-keleti terrorizmus legyőzésének legfőbb előfeltétele az arab politikai rendszerek átalakítása. Bush 2003 novemberében a Nemzeti Alapítvány a Demokráciáért rendezvényén felszólalva a Közel-Kelet demokratikus átalakításának előmozdítását az amerikai külpolitika kiemelt feladatának nevezte. Az itteni társadalmi stagnálást, a súlyos szociális gondokat a „szabadság deficitjével” hozta összefüggésbe, s hangsúlyozta, hogy az itt élő „tehetséges emberek” felelős vezetőket érdemelnek. A változások korának beköszöntével a hatalmi tényezőknek el kell dönteniük, hogy ellenállnak vagy élére állnak a reformfolyamatnak. Egyiptomot a problematikusabb államok közé sorolta, úgy fogalmazott, hogy korábban az ország a béke felé vezető utat mutatta a térség számára, most arra lenne szükség, hogy ezt a demokrácia vonatkozásában is megtegye. Ugyanakkor Bush nagy jelentőséget tulajdonított az iraki átalakulás sikerének, mivel úgy vélte, hogy egy szabad Irak létrejötte a Közel-Kelet szívében „vízvázlatzó esemény lesz a globális demokratikus forradalomban”. Egyértelmű üzenet lesz „Damaszkusztól Teheránig”, hogy a nemzetek jövőjének szükségképp a szabadságnak kell lennie.²⁵⁵ Bush tehát kétféle utat jelölt meg a térségbeli demokrácia megteremtéséhez: az egyik Irak, ahol külső támogatással, Japán és Németország példájából kiindulva „meggyökereztetik” a demokratikus értékeket, a másik Egyiptom, ahol az átalakulás egy belülről kiinduló reformfolyamat eredményeként menne végbe, amelyet az Egyesült Államok és a demokratikus közösség különböző eszközökkel kívülről támogatna. Washington a térségbeli demokratizálás előmozdítására még 2002 decemberében létrehozta a Közel-keleti Partnerségi Kezdeményezést (*The Middle East Partnership Initiative, MEPI*). Ez a politikai, gazdasági, kulturális reformok mellett a nők társadalmi felemelkedését szolgáló kezdeményezések elősegítését szolgálta.²⁵⁶

A térségbeli demokratikus átalakulást célzó amerikai stratégia mind nagyobb érdeellentétet szült Kairóval. Egyiptom fontos pillére volt annak a „déli biztonsági partneri háromszögnek”, amely az Egyesült Államok és Izrael részvételével még a hidegháborús korszakban jött létre a térségben. Az ország geostratégiai helyzete, a Szezei-csatorna, az itteni támaszpontok igénybevétele, a légierő által használt kulcsfontosságú légi folyosók, az országnak az arab világra gyakorolt kulturális kisugárzása, az Izraellel való béke fenntartása Egyiptomot több évtizede az Egyesült Államok egyik legfontosabb térségbeli stratégiai szövetségesevé tette.

²⁵⁵ *Remarks by the President at the 20th Anniversary of the National Endowment for Democracy*. (2003)

²⁵⁶ Az adminisztráció 2002–2006 között több mint 400 millió dollárt juttatott a MEPI programjainak támogatására. A USAID juttatásaiból a Közel-Kelet részesedése nagyban megnőtt ebben a periódusban: 2001-ben 27 millió, 2005-ben pedig 105 millió dollárt tett ki. A 2007-ben elfogadott *Advance Democracy Act* számára ebben az időszakban biztosított 250 millió dollár nagy részét szintén a Közel-Keletnek szánták. Lásd: RUTHERFORD (2008) 8.

Az 1973-as negyedik arab–izraeli háború után, amerikai támogatással zajló diplomáciai erőfeszítések eredményeként került sor 1978 szeptemberében a Camp David-i keretegyezmények aláírására, amelyek az egyiptomi–izraeli békeszerződés alapelveivel, a palesztin autonómiával és az arab országok és Izrael közötti kapcsolatok rendezésének általános kérdéseivel foglalkoztak. Néhány hónappal később, 1979. március 26-án, Washingtonban írták alá az egyiptomi–izraeli békeszerződést, amely többek közt kimondta, hogy az izraeli erőknek több fázisban, 1982 tavaszáig kell kivonulniuk a Sínai-félszigetről, eközben a két állam felveszi a diplomáciai kapcsolatot. Izraeli szempontból mindez óriási eredmény volt, ezzel a legerősebb arab ország katonailag ki lett kapcsolva, s megtört a zsidó állam térségbeli diplomáciai elszigeteltsége. Kairó a nemzeti érdeket az átfogó közel-keleti rendezésből kiinduló arab konszenzus elé helyezte, s ez az országot az arab világban egy időre elszigetelte. A békeszerződés magában Egyiptomban sem volt népszerű, ennek drámai jelzése volt Szádát elnök meggyilkolása.

Washington az egyiptomi–izraeli békeszerződés aláírása után, az 1980–1990-es években átlagosan évi 2,2 milliárd dollár katonai-gazdasági támogatást juttatott Egyiptomnak. A gazdasági támogatás összegét azonban 2000-től kezdve évi 5 százalékkal csökkentette, s a cél az volt, hogy 10 év alatt elérjék e támogatási keret 50 százalékos csökkentését.²⁵⁷ A támogatás katonai része 1987 után évi 1,3 milliárdot tett ki, ami Izrael után a második legnagyobb volt az USA segélyprogramjában.²⁵⁸

A washingtoni döntéshozók a szeptember 11. utáni új korszakban biztonsági kockázatot láttak abban, ha a rendszert nem sikerül megreformálni. Condoleezza Rice külügyminiszter a Kairói Amerikai Egyetemen 2005. június 20-án tartott előadásában eléggé egyértelműen szólt a kívánatos lépésekről. Már az egyiptomi társadalmat merész lépésekkel előrevivők felsorolása is eléggé beszédes volt. Az említettek között volt Mohamed Ali, aki Egyiptomot „megkülönböztette” az Oszmán Birodalomtól, s a térségben elsőként elkezdte a modern nemzetállam kiépítését. Szólt a Vafd Párttól, amely Kairót a „liberális arab ébredés szívévé” tette, s Anvar al-Szádátról, aki előremutató gazdasági reformokat kezdett, s békét kötött Izraellel. Tehát modern nemzetállam, liberális demokrácia, liberális gazdaságfilozófia és újszerű kapcsolatépítés Izraellel. A felsorolásból nem véletlenül hiányzott a fennálló szekuláris nacionalista rezsim megalapozója, Gamál Abdel-Nászér, hiszen Rice az általa megteremtett rendszer átépítéséhez kívánt ösztönzést adni. A külügyminiszter kitért a térségbeli amerikai stratégiában bekövetkező változásokra, s megerősítette, hogy a jövőben a demokratikus aspirációk felkarolása kap prioritást, miután kudarcot vallott az a több évtizeden át követett politika, amely a demokrácia rovására a stabilitást részesítette előnyben. Rice elismerte, hogy a sajátosságok eltérő vonásokat kölcsönözhetnek a demokráciáknak, de aláhúzta, hogy fontos bizonyos közös elvek – például a szólás-, a gyülekezési, a lelkiismereti szabadság, továbbá mind a fiú-, mind pedig leánygyermek szabad oktatásának – érvényesülése. A külügyminiszter a demokrácia irányába tett biztató térségbeli lépések között említette Mubárak alkotmánymódosítását, amely lehetővé tette a többes jelölést az elnökválasztáson. De azonnal hozzátette, hogy az egyiptomi vezető ezzel „ki is nyitotta az ajtót” a változásokhoz. Kritikusan szólt arról, hogy Egyiptomban még mindig érvényben van a szükségállapot,

²⁵⁷ Uo. 5.

²⁵⁸ SHARP (2011)

a demokratikus átalakítás támogatóival szemben erőszakot alkalmaznak, s a bíróság nem nevezhető függetlennek.²⁵⁹

A Kairóban elmondott Rice-beszéd még inkább növelte a feszültséget az adminisztráció és az egyiptomi hatalmi elit között. Az időközben ismertté vált WikiLeaks-kiszivárogtatásokból kitűnik, hogy Kairó súlyos hibának tartotta Szaddám Huszein rendszérének megdöntését, mivel ez a lépés a fő térségbeli rivális, Irán térnyerését erősíthette. Az egyiptomi elnök naivnak tartotta azt a feltételezést, miszerint a demokrácia gyökeret ereszthet Irakban, illetve a Közel-Keleten. Az izraeli kormányzathoz és Abbász palesztin vezetőhöz hasonlóan Mubárak is figyelmeztette az amerikaiakat a 2006. januári palesztin választások megtartásának veszélyeire, amelyek a Hamász várható sikere nyomán annak patrónusát, Iránt Egyiptom „küszöbéhez” engedik.²⁶⁰

5.2. Politikai változások a Mubárak-korszak utolsó éveiben

Bush elnök politikájával szemben az egyiptomi vezetőknek mind nagyobb fenntartásai voltak. A szakadék mélyülését jelezte, hogy 2004. áprilisi tárgyalásait követően csak az Obama-adminisztráció hivatalba lépése után, 2009-ben látogatott Washingtonba. Mubárak mindazonáltal a meglévő politikai struktúrán végrehajtott kozmetikai változtatásokkal igyekezett eleget tenni az amerikai várakozásoknak. Ebben nem volt egyedül, mivel több térségbeli állam is – már nem először a poszthidegháborús korszakban – hasonló recepthez folyamodott. Ezt az amerikai adminisztráció a demokratikus átalakulás szükségességéről szóló propagandájában sikerként tudta feltüntetni, a másik oldalon a hatalmi eliték ezzel is igyekeztek a monopolhelyzetüket biztosítani.

Az amerikai külügyminiszter által pozitív példaként említett többes jelölés alapján 2005. szeptember 7-én tartott elnökválasztás kimenetele a fennálló hatalmi viszonyok közepette nem lehetett kétséges: Mubárakra a szavazók 86,8 százaléka voksolt. Ennek ellenére figyelemre méltó volt, hogy a két ellenzéki jelölt összesen több mint 10 százalékot kapott: Ajman Núr a szavazatok közel 8, Numán Gumaa pedig a 2,9 százalékát szerezte meg.²⁶¹ Ezzel a „fáraó” számára lehetővé vált ötödik elnöki ciklusának megkezdése. A november–december folyamán, gyér részvétel mellett lebonyolított háromfordulós parlamenti választáson a kormányzó Nemzeti Demokrata Párt visszaeséssel ugyan, de megőrizte a többségét. A 2000-ben tartott voksoláshoz képest a legjelentősebb fejlemény, ahogy a korábban közölt táblázatból is jól érzékelhető volt, a Muszlim Testvérek féllégális szervezetének látványos előretörése volt, független képviselőik akkor 17, az újabb választáson 88 mandátumot szereztek.

A parlamenti választásokon a hatalmi segédlet ellenére bekövetkező visszaesés a kormányoldalon, az MT látványos előretörése, ezt megelőzően az első ízben tartott többes elnökválasztáson az ellenzéki jelölteknek a körülményekhez képest figyelemre méltó eredményei megkongatták a vészharangot a rezsím számára. A hatalmi csoport helyzetének erősítése érdekében tett lépések többségének közjogi alapját a 2007. márciusi

²⁵⁹ Secretary Condoleezza Rice, *Remarks at the American University in Cairo*. (2005)

²⁶⁰ President Mubarak's visit to Washington. (2009)

²⁶¹ KELLY (2005)

alkotmánymódosítás jelentette, amely az alaptörvény számos cikkelyét érintette. A politikai csoportosulásokat, a választási rendszert érintő módosítások közül fontos volt az 5. cikkelyben alkalmazott változtatás, amely a vallási, nemi, származási alapon létrehozott pártok működésének addigi tilalma mellett minden olyan politikai tevékenységet megtiltott, amelynek bármiféle vallási vonatkozása van. A főleg az MT korlátozását szolgáló változtatás mellett élénk visszhangot váltott ki a 88. cikkely módosítása, amely a választások addigi bírói monitorozását megszüntetve a voksolás felügyeletének összefogását a „független és semleges” Legfelsőbb Választási Bizottságra (LVB) bízta. A monitorozásban ezt követően nemcsak bírák vehettek részt, de a törvénymódosítás miatt még kevesebb körzet ellenőrzésére nyílt lehetőség, megkönnyítve ezzel a visszaéléseket. A 2007-es alkotmánymódosítások kapcsán a külföldi szakértők körében a legnagyobb figyelmet a 179. cikkely módosítása keltette, amely az ellenzéki erőkkel szembeni fellépés lehetőségét nagyban kiszélesítette. A módosítás a biztonságnak és a közrendnek a „terrorizmus veszélyétől” való megóvását a végrehajtó hatalom feladatává tette. Az elnök egyúttal felhatalmazást kapott arra, hogy a terrorizmusnak minősített bűncselekményt bármelyik bírósági fórum elé utalja – a katonai törvényszéket is beleértve. A törvény a terrorista cselekmények feltárása kapcsán lehetővé tette a bírói végzés nélküli nyomozást, letartóztatást. A módosítás nem pusztán a radikális és mérsékelt iszlamisták ellen irányult, hanem szükség esetén más ellenzéki csoportok ellen is alkalmazható volt.²⁶² Az alkotmánymódosító hullám a női képviselői kvótáról szóló, 2009. júniusi törvénnyel folytatódott. A módosítás lehetővé tette, hogy 32 választói kerületből 64 nőt válasszanak be a testületbe: a kvóta érvényessége két választási időszakra szól. Ezzel a képviselői helyek számát átmenetileg 518-ra növelték.²⁶³

Az alkotmányos változások nyomán az MT meggyengítését célzó, már a 2005-ös választások után megkezdődő adminisztratív lépések nagyban felgyorsultak. Ennek során a szervezet több vezetőjét őrizetbe vették, ügyüket katonai bíróság tárgyalta. Jó néhány MT által ellenőrzött vállalkozást leállítottak, pénzeszközeiket befagyasztották. A börtönbe került vezetőkkel szembeni vádak között szerepelt, hogy kísérletet tettek a forradalom előtt működő titkos erőszak-apparátus ismételt felállítására. Az egyetemi diákszervezetekben történő választások alkalmával a hatóságok felléptek a szervezettel szimpatizáló jelöltekkel szemben. A 2008 tavaszán tartott önkormányzati választásokat oly módon szervezték meg, hogy a mintegy 52 ezer helyből nemcsak az MT-nek, hanem az egész ellenzéknek sem sikerült egyetlen pozíciót sem megszereznie. A rendszer propagandagépezete igyekezett a szervezet tagjait a közvélemény szemében lejáratni. A szükségállapotot 2008-ban, illetve 2010 májusában újabb két-két esztendővel meghosszabbították. Az utóbbit a miniszterelnök a terrorizmus és a kábítószer-kereskedelem elleni hatékonyabb fellépés szükségességével indokolta. Mubárak az újabb választások előtt az NDP-n belül is kemény eszközökkel próbálta a fegyelmet megszilárdítani, az érdekellentéteket áthidalni.

A Népi Gyűlésben 2010 végén tartott kétfordulós választások az említett folyamat tükrében nem sok jóval kecsegtettek. A december 5-én tartott második forduló utáni összesített eredmények szerint az NDP 420, a függetlenek 69, az Új Vafd Párt 6, a Tagammu 5, az al-Gíl, az al-Ghad, a Demokratikus Béke és a Társadalmi Igazság Pártja 1-1 mandátumot szerzett. A megszerezhető mandátumok száma időközben 504-re csökkent, mivel az LVB

²⁶² BISHARA (2007)

²⁶³ The Egyptian Center for Women's Rights (2009)

az eredményeket négy körzetben megsemmisítette.²⁶⁴ A független képviselők többsége az NDP tagjai közül került ki, akik pártjuk hivatalos listájára nem tudtak felkerülni. Az új testületben az ellenzék szinte teljesen marginalizálódott, mandátumarányuk 4 százalék alá esett.

A politikai játéktérnek az előző választások óta végrehajtott nagy fokú szűkítésével a kormánypárt teljesen ellenőrzése alá vonta az önkormányzati szférát, s gyakorlatilag a parlament felső- és alsóházát. A Népi Gyűlés politikai erőterének elmúlt évtizedben kialakult hármastagozódása – NDP, az MT, kisebb baloldali, liberális csoportosulások – ezzel nagyban átrendeződött. A kialakult egypárti dominancia azzal a korábbi reformelképzelettel is szembe ment, amelyet Gamál Mubárak, az elnök fia, az NDP főtitkárhelyettese is támogatott. Ez a kontrollált többpártrendszer megújítását a szádáti modell modernizált változataként képzelte el: a hegemon kormánypárt mellett fajsúlyosabb tényező lett volna a Tagammu, a másik oldalon pedig a Vafd Párt. Egyes elemzők úgy fogalmaztak, hogy a mandátumok 93 százalékának megszerzése ellenére az NDP volt a választások igazi vesztese, a nagyarányú visszaélések, a hitele nagy fokú erodálódása miatt.

5.3. A Muszlim Testvérek a mubáraki korszak utolsó éveiben

A nászeri időszakban betiltott, a szádáti korszaktól féllégális szervezetként működő Muszlim Testvérek politikai irányvonalának formálódására e periódusban jelentős hatást gyakoroltak Juszuíf al-Karadávi nézetei. Karadávi a nászeri üldöztetések elől menekülve 1961-ben Katarban telepedett le. Neve a későbbiekben elsősorban az al-Dzsazirában sugárzott vallási interpretációi, politikai állásfoglalásai révén vált szélesebb körben ismertté. 2004-ben ő lett a vezetője a szunnita tudósokból álló Muszlim Tudósok Nemzetközi Szövetségének, s ekkor jelent meg *Állam az iszlámban* címmel az egyik legismertebb munkája. Ennek központi gondolata, hogy a többpárti demokrácia összeegyeztethető az iszlámmal, de azt is hozzátette, hogy az iszlám elsőbbséget élvez a demokráciával szemben, mivel megteremti azokat az alapokat, amelyeken az megfelelőképp funkcionálhat. Hangsúlyozza, hogy az iszlám ellene van annak, hogy a közösséget olyanok vezessék, akik nem bírják a tömegek bizalmát. Karadávi írása olyan időszakban jelent meg, amikor Washington egyre erősebb nyomást gyakorolt a térségbeli rezsimre a demokratizálás érdekében.²⁶⁵

A Muszlim Testvérek, akik a 2005-ös választások óta készültek a fajsúlyosabb politikai szerepvállalásra, az ország számos kormányzóságában jelentős társadalmi beágyazottsággal rendelkeztek, s az iszlám értékek huzamosabb ideje megfigyelhető felértékelődése is az aspirációjukat erősítette.²⁶⁶ Már ekkor elvi opcióként merült fel a szervezet bázisán egy, „az iszlám tekintélyére támaszkodó civil politikai párt” létrehozása, ennek programtervezete

²⁶⁴ ESSAM EL-DİN (2010)

²⁶⁵ GAZDIK (2015)

²⁶⁶ A Pew Research Center 2010 decemberében, alig néhány héttel a Mubárak elleni megmozdulássorozat kirobbanása előtt nyilvánosságra hozott, a muszlimok között végzett felmérése szerint Egyiptomban a megkérdezettek 95 százaléka egyetértett azzal, hogy az iszlámnak jelentős szerepet kell kapnia a politikai életben. Sokatmondóak voltak azok az adatok, amelyek a kemény büntetések társadalmi megítéléséről szóltak: a házasságtörés esetén a megkövezést a válaszadók 82, lopás, illetve rablás elkövetése miatt a korbácsolást, kézcsontkítást 77, a muszlim vallás elhagyása miatt a halálbüntetést 84 százalékuk helyeselte. A demokráciát a válaszadók 59 százaléka nevezte a leginkább preferált kormányformának. Ezzel az aránnyal a mintában szereplő országok között Egyiptom az utolsó előtti volt. Lásd: Pew Research Center (2010)

2007 nyarán jelent meg. A platform egy demokratikus, parlamentáris politikai szerkezet kialakítását tűzte ki célul, de éles támadások keresztüztüzebe került amiatt, hogy a program részévé tette egy tekintélyes teológusokból álló választott testület felállítását. A sokakat az iráni Örök Tanácsára emlékeztető Ulamá Tanács feladata lett volna, hogy a saría szempontjából véleményezze a törvényhozás és az államfő vonatkozó döntéseit, sőt még a kompetenciájába került volna az al-Azhar nagysejkiének kinevezése. Úgyszintén a program vitatott elemei közé tartozott, hogy nők és keresztények esetében kizárta a közhivatali vezető pozíció betöltését.

A tervezet említett elemeiről a szervezet vezetésében vita robbant ki. Abdel-Moneim Abú al-Futúh és követői azzal érveltek, hogy a vitatott elemek nem konszenzus eredményként kerültek a dokumentumba, s nem tükrözik a szervezet egészének felfogását. Ezt a véleményt osztotta az irányító testület egy másik tagja, Gamál Hismat, korábbi parlamenti képviselő, Iszám al-Arján, a középgenerációhoz tartozó vezetők egyik tekintélyes képviselője, s a parlamenti frakciót irányító Szaad al-Katátni. Velük szemben állt a legfelső vezető első helyettese, Mohamed Habíb, a szervezet főtitkára, Mahmúd Izzat, valamint az irányító testület egy másik tagja, Mohamed Murszi. Szerintük a tervezetet átlátható módon, a saría szellemében, konszenzussal állították össze. A döntő szót a tervezet kérdéses elemeit illetően a legfelső vezető mondta ki. Mohamed Mahdi Ákif a vegyes visszhangot, a belső vita éleződését látva már visszakozott, s kijelentette, hogy a teológusokból álló testület csak tanácsadásra szorítkozna, a törvénykezésnél a döntés a parlamentet, illetve az alkotmánybírárságot illetné. A nők és a koptok kinevezése kapcsán azt hangsúlyozta, hogy ez csak az MT véleménye, az egyiptomi nép másként is dönthet. Az Ulamá Tanács szerepének gyengítése azt is jelentette, hogy az al-Azhar ellenőrzés alá vonására irányuló törekvésüket se erőltették.²⁶⁷

Az arcmentő visszavonulás arra is utalt, hogy irányt vesznek egy kiterjedtebb politikai integráció felé. Bizakodásra adott okot számukra, hogy az amerikai diplomácia a 2005-ös parlamenti választások után az ellenzékkel való kapcsolatot megpróbálta kiszélesíteni. A Muszlim Testvérek parlamenti képviselőivel formális csatornán a nem hivatalos konzultációk a 2005-ös egyiptomi választások után kezdődtek, s annak ellenére folytatódtak, hogy Mubárak számos alkalommal óva intette az amerikaiakat a Muszlim Testvérektől.²⁶⁸ A csoportosulás részéről Szaad al-Katátni 2006. decemberi cikkében a „mérésékelt iszlamisták”, illetve az Egyesült Államok és az EU közötti konstruktív párbeszédet sürgette. Hangsúlyozta, hogy egyfelől az iszlamistáknak jóval árnyaltabb képet kell kialakítaniuk a Nyugatról, másfelől a nyugati hatalmaknak is egyértelműbb álláspontot kell képviselniük a közel-keleti demokratizálás kérdésében. A Hamász győzelmével végződő, 2006. januári palesztin választások ellenséges nyugati fogadtatására utalva a szavak és a tettek közötti szakadék veszélyeire figyelmeztetett.²⁶⁹ A másik oldalon egy ismert amerikai szakértő, Marc Lynch,

²⁶⁷ BROWN–HAMZAWY (2008)

²⁶⁸ Egy 2006 elejéről származó távirat szerint az elnök veszélyes, illetve kétszínű szerveződésnek tartotta az iszlamistákat. Bizalmasa, Omar Szulejmán, az Egyiptomi Általános Hírszerző Szolgálat (*Egyptian General Intelligence Service, EGIS*) vezetője azt húzta alá, hogy a csoportosulásban egyszerre van jelen egy vallási, társadalmi szervezet, valamint egy politikai párt. A fő veszélyt az jelenti, hogy az MT a vallást használja fel arra, hogy befolyásolja, illetve mobilizálja a tömegeket, nem is szólva arról, hogy több radikális szerveződés tagjai korábban az MT tagjai voltak. Lásd: Mubarak Warns U.S. About Muslim Brotherhood (2006)

²⁶⁹ AL-KATATNY (2006)

a Muszlim Testvérek vezetőjéhez 2007 nyarán intézett „memorandumában” úgy vélte, hogy a szervezet számos politikai állásfoglalása kétértelmű. Az MT megnyilvánulásai alapján nem lehet eldönteni, hogy az a szélsőséges eszmékkal szembeni „tűzfal”, vagy ezek számára egyfajta „transzmissziós szíjként” funkcionál.²⁷⁰ Egy nem sokkal korábban, a *Foreign Affairs*-ben megjelent elemzés viszont arra figyelmeztetett, hogy amennyiben az Egyesült Államok meg akar birkózni a muszlim világban végbemenő „megújhadásból” eredő veszélyekkel, akkor különbséget kell tennie a radikális szervezetek és az olyan csoportok között, mint a Muszlim Testvérek. Ez utóbbi szerveződéssel párbeszédet kell folytatni, de az egyes országokban lévő szervezeteik közötti különbségeket figyelembe kell venni.²⁷¹

A politikai integráció folyamatát azonban a szerveződést különösen érzékenyen érintő represszív hullám visszavetette. Az MT élére 2010 januárjában egy új vezető, Mohamed Badie került. A Muszlim Testvérek sorrendben nyolcadik vezetőjének beiktatási beszédében a 2007-es tervzet vitatott pontjainak már nyoma sem volt. Mohamed Badie hangsúlyozta, hogy a csoportosulás elítéli az erőszak minden formáját, a céljait a fennálló alkotmányos keretek között, békés úton, fokozatos reformok révén akarja elérni. Aláhúzta, hogy olyan berendezkedést szeretnének, amely a többpártrendszerre, a hatalmi ágak szétválasztására, a szólás- és lelkiismereti szabadság tiszteletben tartására és a konzultáció elvét középpontba állító demokráciára épül.²⁷² A 66 éves korában a szervezet élére kerülő, az állatorvos-tudományok terén karriert befutó, több évtizedes „mozgalmi múlttal” rendelkező Badie volt az első vezető, aki a csoportosulás alapítóját, Haszan al-Bannát személyesen már nem ismerte.

A szervezeten belül ebben az időszakban három jól elkülöníthető irányzat volt. Az első egy ideológiailag konzervatív csoport volt, amely dominálta a Muszlim Testvérek irányító tanácsát és helyi vezetését. Ők ellenőrizték a bürokráciát és felügyelték az újonnan jelentkezők integrálását. A második és egyben növekvő befolyású frakciót a „pragmatikus konzervatívok” alkották, akik a szervezet ideológiai alapértékeihez való ragaszkodás mellett támogatták a politikai integrációt. Idetartozott például Mohamed Murszi és Szaad al-Katátni. A harmadik vonulathoz az iszlám modern interpretációjából kiinduló reformerek tartoztak, akiknek azonban gyenge bázisuk volt a szervezetben. A legismertebb képviselőjük az említett Abdel Moneim Abú al-Futúh volt. Badie megválasztását úgy értékelték, hogy ezzel a csoportosulás konzervatív szárnya erősödött.²⁷³ Az új vezetés első lépéseiből azonban azt a következtetést lehetett levonni, hogy a szervezet továbbra is a korábbi vonalat követi, vagyis egyensúlyozni próbál a „mozgalmi jelleg”, illetve a politikai integráció erősítése között.

5.4. Változások Amerika térségbeli politikájában az Obama-korszak kezdetén

George W. Bush két cikluson át tartó elnöki működését követően, 2009 januárjában a demokrata színekben induló Barack H. Obama költözhetett a Fehér Házba. A muszlim családi kapcsolatokkal is rendelkező, kemény munkával felemelkedő, jogi diplomáját

²⁷⁰ LYNCH (2007)

²⁷¹ LEIKEN–BROOKE (2007)

²⁷² *Muhammad Badie's acceptance speech.* (2010)

²⁷³ WICKHAM (2011)

a Harvardon megszerző tehetséges politikus lett az Egyesült Államok első afroamerikai elnöke. A példáján keresztül jól lehetett érzékeltetni, hogy Amerika a korlátlan lehetőségek, a demokrácia hazája. Mindez nem kis hatást gyakorolt az arab országok politikai közvéleményére. A nemzetközi politikában kevés tapasztalattal rendelkező Obama az elnökválasztási kampánya során Zbigniew Brzezinski és más neves szakértők tanácsaira támaszkodott. Az illinoisi szenátor megnyilatkozásaiban külpolitikai elképzeléseinek középpontjába az Egyesült Államok vezető szerepének megújítását állította.

Az új elnök regionális prioritásaiban a Közel-Kelet kiemelt helyet foglalt el, a térséggel kapcsolatos politikájának kialakítása során nagyban támaszkodott a Council on Foreign Relations (Külkapcsolatok Tanácsa) és a Brookings Intézet szakértőinek azon ajánlásaira, amelyek nem sokkal a választások után, *Restoring the Balance: A Middle East Strategy for the Next President* címmel láttak napvilágot. A szakértők úgy vélték, hogy véget kell vetni annak, hogy a közel-keleti amerikai politikát Irak dominálja. A terrorizmus elleni harc továbbra is Washington politikájának integráns, de nem meghatározó része kell, hogy legyen. Az Egyesült Államok térségbeli tekintélycsökkenésének okát az arab–izraeli rendezés elmaradásában, az elhúzódó iraki háborúban, továbbá az itteni autoritárius rendszerek demokratizálásának sikertelenségében látták.

Fontosnak tartották a bizalom helyreállítását az iszlám világgal, ennek érdekében Obama már elnöki működésének első hónapjaiban több gesztusértékű lépést tett. Ezek közül is kiemelkedett a 2009. június 4-én, az egyiptomi fővárosban tartott beszéde, amelyet a Condoleezza Rice által négy évvel korábban választott helyszíntől eltérően a Kairói Egyetemen tartott meg. A világszerte sokak által figyelemmel kísért, 55 perces beszédben többek között kijelentette, hogy az iszlám része Amerikának, s hangsúlyozta, hogy országa nincs és soha nem is lesz háborúban az iszlámmal. Csak olyan szélsőségekkel konfrontálódik, akik veszélyt jelentenek a biztonságra nézve. Az iraki háborút közvetve hibás döntésnek nevező, a térség feszültségforrásaival kapcsolatos washingtoni álláspontot ismerető beszéd vegyes visszhangot keltett. Egyiptom több más szunnita államhoz hasonlóan üdvözölte, az iráni vallási vezető azonban úgy vélte, hogy az elnök szavait a tettei fogják minősíteni.²⁷⁴

A Közel-Kelettel kapcsolatos amerikai stratégiai cél ugyanaz maradt, mint az előző, illetve a poszthidegháborús korszakban hatalmon lévő más adminisztrációk esetében: a főbb konfliktusforrások áthidalása, illetve az itteni államok „demokratizálásán keresztül” a térség feletti Pax Americana biztosítása. Az unilateralizmus helyett a multilateralizmushoz való visszatérést szorgalmazó Obama és külügyminisztere, Hillary Clinton a külpolitikai célokat a republikánus adminisztráció időszakát domináló, az Egyesült Államoknak nagy presztízsvesztést okozó *hard power* (kényszerítő erő) helyett a *hard* és a *soft power* (puha hatalom, vonzás hatalma) elemeinek kombinálására épülő *smart power* (okos hatalom) révén kívánta elérni. Ezen belül a *soft power* elemekre helyeződött. A stratégiai célokat többek között a formális és a társadalmi diplomácia adta lehetőségek kiszélesítésével, a fejlett struktúrák politikai, kulturális értékeinek követésére, a globális világgazdaság igényeinek megfelelő gazdasági reorganizálásra irányuló ösztönzéssel, sokrétű gazdasági kapcsolatrendszer kiépítésével, új politikai aktorok helyzetbe hozásával akarták megvalósítani.

²⁷⁴ Obama's Speech in Cairo. (2009)

A hard power eszköztárából a kiterjedt katonai szerepvállaláshoz csak a legvégső esetben akartak folyamodni, s fontos fegyvernek tartották a szankciópolitikát.

A Kairói Egyetemen tartott beszéde előtt néhány nappal Obama interjút adott a BBC-nek. A riporterek az egyiptomi emberi jogok érvényesülése terén tapasztalható visszaéléseket firtató kérdésére az elnök kitérő választ adott, de megjegyezte, hogy vannak egyetemes értékek, mint a demokrácia, a törvényesség, a szólás-, a gyülekezési és a lelkiismereti szabadság, amelyek nem pusztán a Nyugat államaiban elfogadott alapelvek. Azonban veszélyeket hordoz magában, ha ezeket rá akarják erőltetni olyan államokra, amelyeknek mások a történeti-kulturális tradíciói. Egyetértett ugyanakkor azzal, hogy bátorítani kell ezeket az országokat ezen értékek tiszteletben tartására. Fontosnak nevezte, hogy a cselekedetek az Egyesült Államokban is összhangban legyenek ezekkel az elvekkel, hogy modellértékűnek tűnjenek.²⁷⁵

Mubárak elnök 2009 augusztusában, hosszú évek óta először az Egyesült Államokba látogatott. A washingtoni találkozót eredetileg jóval korábbi időpontra rögzítették, de az egyiptomi vezető családi gyásza miatt azt el kellett halasztani. A két vezető a közös sajtótájékoztatón a tárgyalási témák közül főként regionális problémákról – arab–izraeli konfliktus, az iráni nukleáris program veszélyei, iraki stabilizáció – tett említést, a bilaterális kérdések közül pedig csak a gazdasági együttműködésre utaltak. Később kiderült, hogy amerikai részről felvetették az emberi jogok tiszteletben tartásának kérdését, de ezt a nyilvánosság előtt nem említették, mivel különösképp az izraeli–palesztin, valamint az iraki relációban szükségük volt az egyiptomi vezető támogatására.²⁷⁶

Az egyiptomi vezető látogatásának napján megjelent cikkben amerikai szakértők kétségesnek tartották, hogy az Egyesült Államok legfontosabb arab stratégiai partnerét, Egyiptomot továbbra is a térségbeli stabilitás pillérének lehet-e tekinteni. Utaltak arra, hogy több más arab országhoz hasonlóan a legnépesebb arab állam is mind súlyosabb kihívásokkal küszködik: a lakosság egyötöde mélyszegénységben él, az emberek elégedetlenek az ország stagnálása, alulfejlettsége miatt. A közvélemény kritikusan tekint az Egyesült Államok politikájára és országának Amerikával fennálló szoros kapcsolataira. Politikai és gazdasági téren voltak ugyan reformkísérletek, de az alapvető jogok biztosítása terén az eredmények 2005 után semmissé váltak. Egyiptomot illetően az amerikai politika kérések között őrlődik: a demokrácia előmozdítása vagy a stabilitás megőrzése fontosabb-e. A szakértők azt ajánlották, hogy a tétovázás helyett mindkét irányba próbáljanak előrelépni. Kezdenek egy sokrétű stratégiai dialógust az egyiptomi vezetéssel a katonai együttműködés jövőjéről, a külső támogatásokról és más bilaterális témákról azzal a kikötéssel, hogy ezek között szerepelnie kell az alapvető emberi jogok és a politikai szabadságjogok kérdésének, s meg kell vitatni azt is, hogy miként tudják biztosítani a demokráciára történő átmenetet, amikor várhatóan 2011-ben Mubárak leköszön az elnökségről.²⁷⁷

A szakértők még utalásszerűen sem érintették, hogy a legnépesebb arab államban megvannak-e egy alapvetően nyugati politikai értékekre alapozott demokráciára való átmenet feltételei. Nem vizsgálták azt sem, hogy egy ilyen folyamat elkezdése miként hat ki a belső és regionális stabilitásra. Miután a térségbeli feltételrendszer a 2008-ban kezdődő

²⁷⁵ The White House, Office of the Press Secretary (2009a)

²⁷⁶ The White House, Office of the Press Secretary (2009b)

²⁷⁷ WITTES–DUNNE (2009)

válság nyomán összetettebbé vált, Obama elnök 2010 augusztusában titkos utasítást adott egy összegzés elkészítésére, amely az arab világban meglévő feszültség várható kihatásaival és az amerikai politika ebből adódó feladataival foglalkozott. A Dennis B. Ross vezette szakértői csoport 18 oldalas jelentése – amelyből fragmentumokat időközben kiszivárogtattak – úgy vélte, hogy mélyreható változások nélkül a régió számos országában belső robbanással kell számolni. A leginkább fenyegetőnek az egyiptomi helyzetet tekintették. Azokat a dilemmákat, amelyek a fent ismertetett cikkben Egyiptom kapcsán vetődtek fel, ezúttal az egész régió prizmáján keresztül mérlegelték. A fő kérdés az volt, hogyan lehet az itteni autoritárius államokban számottevő reformokat véghez vinni úgy, hogy közben ne alakuljon ki nagy fokú instabilitás. Obamának meggyőződése volt, hogy a status quo politika átértékelése, a demokratikus kormányok létrejötte Washington térségbeli stratégiai pozícióit is erősíteni fogja.²⁷⁸

A formálódó új külpolitikai vonal hatása érzékelhető volt az adminisztráció tagjainak megnyilatkozásaiban. Közülük különösen Hillary Clinton 2011. január 13-án elhangzó dohái előadása keltett nagyobb visszhangot. A *Fórum a jövőről* címmel rendezett konferencián az amerikai külügyminiszter kijelentette, hogy a térség országainak többségében az embereknek elégük van a korrump intézményekből, a megmerevedett politikai rendszerekből. Mint mondta, a nép reformokat, effektívebb, nyitottabb kormányzást követel; egyre több helyen tapasztalható, hogy a régió fundamentumai „a homokba süllyednek”. Egy új, dinamikus Közel-Kelethez szilárdabb alapokat kell teremteni. Clinton a hatalmi eliteket arra biztatta, hogy „investáljanak a jövőbe”, partnerként, s ne ellenségként kezeljék a civil társadalmat. Egyúttal figyelmeztette a térségbeli vezetőket, hogy amennyiben továbbra sem adnak „pozitív víziót” a társadalmuknak, szélsőséges csoportok fogják a keletkezett űrt betölteni.²⁷⁹ Mindez akkor hangzott el, amikor Tunéziában már javában tartott az arab tavasz.

5.5. Gazdasági változások az arab tavaszt megelőző időszakban

Az egyiptomi gazdaság az 1990-es évek végétől átmenetileg ismét leszálló ágba került. A GDP növekedése az 1999-es 6,3 százalékról 2003-ra 3,2 százalékra csökkent. A külföldi tőkebefektetések pedig az 1999-es 1,6 milliárdról 700 millió dollárra estek vissza. A lejtemetben úgyszintén szerepet játszott az iraki baászista rezsim megdöntése, amely Egyiptomnak számottevő gazdasági veszteséget okozott. Igaz, ezt amerikai részről igyekeztek kompenzálni. Mubárak elnök 2004 júliusában Ahmed Nazif személyében új miniszterelnököt nevezett ki, akinek a kormányában több, a liberalizálás felgyorsítását szorgalmazó szakember is helyet kapott. Köztük volt Mahmúd Muhí-al-dín is, aki a befektetések előmozdítását szolgáló új tárcának lett a vezetője. A miniszter, aki az elnök fiának, Gamál Mubáraknak a közeli barátja volt, azt a célt tűzte ki, hogy a külföldi tőkebefektetéseket két év alatt megháromszorozzák. Ehhez a beruházási környezetet javítani kellett, ennek érdekében a Nazif-kormány számos intézkedést hozott. Többek között felülvizsgálták az addigi export-import szabályozást, ennek keretében például több fázisban csökkentették a behozatali vámokat. Kiszélesítették a befektetési lehetőségeket

²⁷⁸ LANDLER (2011)

²⁷⁹ CLINTON (2011a)

és felgyorsították a privatizációt. A gazdaság dinamizálására tett lépések eredményeként, ahogy az az alábbi, a pénzügyi évek adataira támaszkodó, 2010-ben készült táblázatból jól kiolvasható, az egyes mutatók 2004 után javultak, a 2008-ban kezdődő pénzügyi-gazdasági válság azonban a helyzetet nagyban súlyosbította.

16. táblázat
Fontosabb növekedési mutatók

	2003/2004	2004/2005	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010
Népesség ²⁸⁰ (millió fő)	68,65	70	71,35	72,94	74,44	76,06	–
Népesség- növekedés (százalék)	1,98	1,97	1,93	2,23	2,06	2,18	2,8 ²⁸¹
Munkaerő (millió fő)	20,58	21,09	21,6	22,13	22,86	23,6	
Foglalkoztatottak száma (millió fő)	18,51	19	19,54	20,12	20,81	21,41	
Munkanélküliek száma (millió fő)	2,07	2,08	2,06	2,01	2,05	2,19	
Munkanélkü- liségi ráta (százalék)	10,1	9,9	9,5	9,1	8,9	9,3	
Reál-GDP- növekedés (százalék)	4,1	4,5	6,8	7,1	7,2	4,7	5,2
Egy főre jutó átlagjövedelem (egyiptomi font)	7069,4	7693,2	8657,6	10 211,1	12 030	13 702,2	15 529,8
Inflációs ráta (százalék)	10,3	11,4	4,2	11	11,7	16,2	11,7
Adósságállomány (a GDP százalékában)	38,1	31,1	27,6	22,8	20,1	17	16

Forrás: Arab Republic of Egypt, Ministry of Finance (2010)

²⁸⁰ A hivatalos egyiptomi statisztikák 2000 januárja óta gyakorta nem számolják bele azokat, akik külföldön dolgoznak. Ezen állampolgárok számának pontos megállapítása szinte lehetetlen feladat, mivel nagyon sokan illegálisan vállalnak munkát külföldön. Ezek nem jelennek meg az egyiptomi hatóságok, illetve a célszágok kimutatásaiban. Nagyon beszédes, hogy ez utóbbiaknál jóval magasabb szokott lenni az itteni egyiptomi konzulátusok kimutatása. A külföldön élő egyiptomi állampolgárok számát az egyiptomi külügyminisztérium 2006-ban 6,5 millió főre becsülte, akiknek közel 75 százaléka arab országokban élt, utána a sorban az Egyesült Államok és az Európai Unió államai következtek. A populációra vonatkozó mutatók zöme a külföldön dolgozók becsült számának hozzáadásával közli az adatokat. A táblázat által jelzett időszakról a CIA adatai alapján – kerekítéssel – több helyütt is a következő számok olvashatók: 2003 – 74 718 800, 2004 – 76 117 420, 2005 – 77 505 760, 2006 – 78 887 010, 2007 – 80 335 040, 2008 – 81 713 520, 2009 – 83 082 570, 2010 – 80 471 870. Lásd: JUREIDINI (2010); IndexMundi – Country Facts, Egypt.

²⁸¹ A népességnövekedésről közölt adatok különösen 2006/2007 után egyes nemzetközi intézmények adatainál jóval magasabb arányt mutatnak. A Világbank adatai 2005–2010 között (1,8; 1,76; 1,73; 1,75; 1,84; 1,96) jóval alacsonyabbak, de jól érzékeltek, hogy a növekedés a 2008-ban kezdődő válság időszakával gyorsult fel. Lásd: The World Bank (2015)

A reál-GDP 2005 után több éven át 5 százalék feletti, jelentős növekedést ért el, de ennek a társadalmi kihatása szinte alig volt észrevehető. Az egyik legsúlyosabb problémát a szegénység jelentette: a populáció több mint 40 százaléka a szegénységi küszöb közelében, vagy az alatt élt. Ez utóbbiak részaránya az arab tavasz előestéjén 20 százalék körül mozgott.²⁸² A szegénység különösképp nagy volt a felső-egyiptomi vidéki körzetekben, a kilátástalanság számottevően növelte a városokba történő immigrációt, nagymértékben szaporítva az itteni nyomortelepek számát. A szegénységben élők számának emelkedéséhez, helyzetük konzerválódásához jelentősen hozzájárult az energia, és különösképp az élelmiszer árának erőteljes növekedése. Persze a kettő között szoros kapcsolat volt, mivel az olaj világpiacon emelkedése az élelmiszerek árnövekedésének egyik előidézője volt. Egy átlagos egyiptomi család élelmiszer-kiadásai 2007-ben a jövedelem 30, egy évvel később már 48 százalékát tették ki.²⁸³ A helyzet 2008–2010 között még inkább súlyosbodott, mivel az élelmiszerárak 37 százalékkal növekedtek. Az életkörülményeknek az áremelkedések és az infláció növekedése következtében bekövetkező romlását még súlyosabbá tette a 2006 után felerősödő demográfiai nyomás. A kormányzat számára a gazdaságpolitikai terveinek realizálásához fontos lett volna a szubvenciók csökkentése, ehelyett az erre szánt kiadások hangsúlyos növekedésével kellett szembesülnie. Például az energiaszármazékokat érintő hozzájárulások 2006-ban 7,9 milliárd, 2009-ben már 12,3 milliárd dollárt tettek ki. Az arab tavaszt megelőzően a nagy fokú szegénység, az emelkedő árak miatt hatalmas összeget, az összes kormánykiadás mintegy 25 százalékát tette ki az alapvető élelmiszerek árának dotálására.²⁸⁴

Súlyos problémát jelentett a hivatalos nyilvántartás szerint 9-10 százalékos szint körül mozgó munkanélküliség kezelése. Ez különösképp a 30 év alatti fiatalokat érintette, ugyanis a munkanélküliek 90 százaléka ebből a csoportból került ki. Sokan nem találnak a képzettségüknek megfelelő munkát maguknak. A korábbi évtizedekben a diploma megszerzését követően jó esélye volt annak, hogy a fiatalok állást találnak, például az állami szektorban. De ezek a lehetőségek fokozatosan beszűkültek. A viszonylag magas munkanélküliségi ráta növelte a külföldre távozók számát, s azok arányát, akik az informális szektorban próbáltak átmeneti vagy tartósabb kereseti lehetőségre szert tenni. Ez utóbbiak száma a 2006-os összeírás szerint kb. 8 millió főt tett ki – ez közel 40 százalékkal magasabb volt a 10 évvel korábban mért adatoknál.²⁸⁵ A munkaerőpiacon uralkodó szűk keresztmetszetek – főként a városokban – a házasságkötés idejét is mindinkább kitölték. A mubáraki korszak utolsó évtizedében az egészség- és oktatásügyben a korábban tapasztalható negatív trend felgyorsult. A GDP-arányos egészségügyi kiadások 2,4 (2007), az oktatásügyre fordított összegek pedig 3,8 (2008) százalékot tettek ki.²⁸⁶ 2010-ben a 18–29 év közötti korosztály 27 százaléka nem rendelkezett elemi iskolai végzettséggel. Ebből 17 százalék lemorzsolódott, 10 pedig be sem iratkozott az iskolába. Ez utóbbiak 80 százaléka vidéken élt, 82 százalékuk leány

²⁸² Egypt Human Development Report (2010) 5.

²⁸³ KENAWY–ABD-EL GHANY (2011) 626–630.

²⁸⁴ TROFIMOVA (2013)

²⁸⁵ Egypt Human Development Report (2010) 6.

²⁸⁶ Bertelsmann Stiftung's Transformation Index (BTI) (2012) 22.

volt.²⁸⁷ A 15 év feletti populáció 30 százaléka 2007-ben analfabéta volt.²⁸⁸ A fiatalok iskoláztatási lehetősége döntő részben a szülők anyagi helyzetének függvénye.

A Nazíf-kormány tehát a kezdeti időszak eredményei ellenére távolról sem tudott megbirkózni a sokasodó kihívásokkal. A 2008-ban kezdődő pénzügyi válság ugyan számos tekintetben visszaesést okozott, a szociális helyzetet is súlyosbította, de nem küldte padlóra az egyiptomi gazdaságot, legfőképp azért, mert az ország nemzetközi pénzügyi integrációja viszonylag alacsony volt.

---

²⁸⁷ Egypt Human Development Report (2010) 4.

²⁸⁸ Uo. 25.

6. A „Tahrír forradalom”, Mubárák távozása

6.1. A forradalom első szakasza, 2011. január 25–28.

2011. január 25-én, a „rendőrség napján” több százezer tüntető vonult az utcára Kairóban, Alexandriában, Manszúrában, Tantában, Aszjútban, Asszuánban és az ország több más városában. Noha várható volt, hogy a tunéziai politikai gátszakadás, amely január 14-én Ben Ali elnök bukását eredményezte, Egyiptomban sem marad visszhang nélkül, de ilyen hatalmas tömegre az arab térség legnagyobb rendvédelmi erőire támaszkodó hatalom sem számított.²⁸⁹ A lavina elindulása előtti napokban a kormánytisztviselők a külföldi látogatóknak még azt mondták, hogy az országban egy jelentős tömegdemonstráció lehetősége minimális, mivel Egyiptom demokrácia, és az emberek szabadok.²⁹⁰

A szervezők az utcára vonulók egy jelentős részét a társadalmi médián keresztül tudták mozgósítani, különösen fontos szerepet töltek be ebben az Április 6-a Facebook-csoport és a *Mi mind Khálid Szaid vagyunk* Facebook-oldal útmutatásai.²⁹¹ A hosszú évek óta nem tapasztalt méreteket öltő tüntetések eleinte békésen folytak, a biztonsági erők nem avatkoztak közbe, mivel a hatóságok tartottak attól, hogy ezzel a tunéziaihoz hasonló felkelést provokálnának. De később Kairóban, a Tahrír téren már súlyos összetűzések kezdődtek, s más városokból is összecsapásokról érkeztek hírek. A tüntetők a „rendőrség napját” a „harag napjának” nevezték, követeléseik között szerepelt Mubárák távozása, a szükségállapotról szóló törvény eltörlése, a rendőri brutalitás, visszaélések, a korrupció, a munkanélküliség megszüntetése, reformok bevezetése, a mind hatalmasabb méreteket öltő szegénység felszámolása. A rendőrség megpróbálta a mobil- és internethálózatot blokkolni, a műholdas csatornák ignorálták a tüntetéseket, a központi televízió az egyiptomi helyett igen részletes tudósításokban számolt be a libanoni megmozdulásokról. A magánkézben lévő rádióállomások a „rendőrség napja” alkalmából hazafias dalokat sugároztak. A legnépesebb arab országban történekről az al-Dzsazíra hírtelevízió is csak többórás késéssel kezdte el a beszámolóit. A belügyminisztérium közleménye a tüntetésekkért a Muszlim Testvéreket

²⁸⁹ A belügyminisztérium állományába 2011 előtt közel 2 millió fő tartozott, köztük félkatonai alakulatok is: a Központi Biztonsági Erők (325 ezer fő), a Nemzeti Gárda (60 ezer fő) és a határvédelmi erők (12 ezer fő). Idetartoztak az Állambiztonsági Nyomozó Szervek (kb. 400 ezer fő) és a mintegy 850 ezer fős rendőri állomány. Lásd: Taylor and Francis Online (2011) 306–308.; DUNNE–REVKIN (2011)

²⁹⁰ COOK (2011)

²⁹¹ Khálid Szaid neve rövid idő alatt a rendőri brutalitás szimbólumává vált. A 28 éves alexandriai fiatalember 2010 júniusában kipoztolt az internetre egy videofelvételt arról, hogy két rendőr a kábítószeres razzia hasznán osztozkodik. A rendőrök egy internetkávészóban letartóztatták, s egy lakóház lépcsőházában agyonverték. A holttestéről készített megdöbbenő felvétellel a Google cég marketingigazgatója, Váil Ghoneim (Wael Ghoneim) dubaji otthonában, június 8-án találkozott a Facebookon. Azonnal nekiült, s készített egy Facebook-oldalt, amelynek azt a nevet adta, hogy *Kulluná Khálid Szaid* ('Mi mind Khálid Szaid vagyunk'). Két perccel azután, hogy megnyitotta, már körülbelül háromszázan csatlakoztak, 3 hónappal később a követők száma már 250 ezer körül járt. Lásd: PRESTON (2011); VARGAS (2012); N. RÓZSA (2015) 122.

hibáztatta, akik ezt nyilatkozatban cáfolták. A szervezet vezetése megosztott volt, egyes vezetők a megmozdulásokat fenntartásokkal fogadták, mások a demonstrációkat elvileg támogatták, de a történelmi múlt kísértése miatt óvatosságra intettek. A fiatalabb generáció képviselői nem elégedtek meg azzal, hogy a tüntetésekre való egyéni bekapcsolódást a vezetés hallgatólagosan tudomásul vette. A Mubárák-ellenes ellenzéki megmozdulásokban való részvételről mielőbbi „hivatalos” döntést sürgették. Az összetűzéseknek már az első nap halálos áldozatai voltak, több száz tüntetőt letartóztattak.

Az egyiptomi vezetés helyzetét a kritikus belső állapotok mellett az is bonyolította, hogy az amerikai adminisztráció részéről vegyes jelzések érkeztek, de a megnyilatkozások hangsúlyai inkább a tüntetőknek jelentettek biztatást. Philip J. Crowley helyettes külügyi államtitkár január 25-én kiadott sajtóközleményében jelezte, hogy az adminisztráció figyelemmel kíséri az egyiptomi fejleményeket. Elvi kiindulópontként aláhúzta, hogy az Egyesült Államok támogatja az emberek gyülekezés- és szólásszabadsághoz való jogát. Az események résztvevőit visszafogottságra intette, a hatóságokat pedig arra szólította fel, hogy a tiltakozásokat kezeljék békésen. Hangsúlyozta, hogy az Egyesült Államok reformokat szeretne látni Egyiptomban és másutt, hogy az emberek lehetőségei politikai, szociális és gazdasági téren kiszélesedjenek. Mint fogalmazott, Amerika a reformok és a nagyobb fokú nyitottság szükségességére a múltban is felhívta a térségbeli kormányok figyelmét, s ezt a jövőben is folytatni fogja.²⁹² Még ugyanezen a napon Clinton külügyminiszter a spanyol kolleganőjével folytatott tárgyalásait követő sajtótájékoztatón a helyettesénél árnyaltabban fogalmazott. Ő is közölte, hogy „szoros figyelemmel” kísérik az egyiptomi fejleményeket, fontosnak tartják az emberek alapvető demokratikus jogainak biztosítását, egyúttal önmérsékletre, az erőszaktól való tartózkodásra szólított fel. Ugyanakkor kijelentette, hogy az értékelésük szerint az egyiptomi kormány helyzete „stabil”, s „keresi a módját annak, hogyan tudna megfelelni az egyiptomi nép legitim igényeinek, érdekeinek”.²⁹³ Azaz a mubárári rendszer csak akkor maradhat meg, amennyiben az emberek aspirációival összhangban álló reformokat teljesíti. A külügyminiszter megfogalmazása azonban nem volt kellőképp átgondolt, s egyiptomi ellenzéki körökben felháborodást keltett. Nem értették, hogy akkor, amikor hatalmas tiltakozóhullám követeli az elnök és támogatói távozását, hogyan lehet a kormányzatát „stabilnak” nevezni. Hogyan várható el reform egy kormánytól, amely a reformigéreteiből alig-alig valósított meg valamit. Clinton kijelentését a *The Washington Post* szerkesztőségi cikke is különösnek találta. Az írás szerint a kijelentés arra vall, hogy az adminisztráció nem tudja követni a közel-keleti változások gyorsaságát, s ez eléggé veszélyes. A január 25-én lezajlott események arról tanúskodtak, hogy az egyiptomi kormány helyzete instabil. Ahelyett, hogy a kormány stabil helyzetéről beszélnének, Clinton és Obama jobban tennék, ha arról nyíltkoznának, vajon miként lehet a helyzetet megváltoztatni.²⁹⁴ A külügyminiszterrel szemben a *The New York Times* jóval megértőbbnek mutatkozott. Amellett, hogy elismerte, az elégedetlenségi hullám Egyiptomban valós problémákból ered, arra a következtetésre jutott, hogy Mubáráknak még mindig megvan a lehetősége arra, hogy országát egy „stabil” útra vezesse, anélkül hogy feláldozza a szélsőséges elemeknek. Ez nemcsak azt feltételezi, hogy a biztonsági erők tanúsítsanak önmérsékletet, hanem ennél is fontosabb,

²⁹² CROWLEY (2011)

²⁹³ CLINTON (2011b)

²⁹⁴ The Washington Post (2011a)

hogy minél előbb egy hiteles, demokratikus alternatívával álljon elő. Az adminisztrációnak rá kell vennie Mubárakot arra, hogy tárgyaljon az ellenzékkel. Egyiptomban változásokra van szükség, s egy békés átmenet lenne a legjobb mindenki számára.²⁹⁵

Clinton másnap, a jordán külügyminiszterrel folytatott washingtoni megbeszéléseit követően tartott sajtótájékoztatóján már némiképp finomított az előző napi megfogalmazásán. Ezúttal az egyiptomi kormány helyzetét már nem nevezte „stabilnak”, de úgy vélte, hogy a kairói kabinetnek nagy lehetősége nyílt arra, hogy a nép érdekeit szolgáló politikai, gazdasági és szociális reformokat kezdeményezzen. Mint leszögezte, az Egyesült Államok kész együttműködni Egyiptommal (azaz a kairói kormányzattal) és az egyiptomi néppel ezen célkitűzések megvalósításában.²⁹⁶ Ezen a napon a megmozdulások Egyiptomban tovább eszkalálódtak, annak ellenére, hogy a belügyminisztérium bejelentette, hogy további tüntetéseket nem engedélyez. Kairóban, a Tahrír téren összecsapások kezdődtek, mivel a tüntetők közölték, hogy addig nem távoznak, amíg a követeléseiket nem teljesítik. Az emberek, ahogy ezt egyes cikkek találóan megfogalmazták, áttörték a félelem falát. A demonstrációk koordinálói a sajtóval közölték, hogy nem pusztán Mubárak távozását követelik, hanem azt is, hogy az utódának kiszemelt fia, Gamál ne induljon az elnökválasztáson. A szervezők a pénteki ima után az addigi legnagyobb demonstrációra készültek.

Amerikai politikai körökben az egyiptomi eseményekkel kapcsolatos megosztottság az elkövetkező napokban is folytatódott. A Fehér Ház láthatóan a „rugalmas elszakadás” politikáját követte, míg mások gyors változásokat követeltek. Az ország politikai erőviszonyainak reális felmérése különösen ez utóbbi lobbicsoportnál eléggé elsikkadt. Az adminisztráció közel-keleti politikáját kritikusan kezelő *The Washington Post* január 27-én megjelent írása elismerte, hogy a külügyminiszter újabb nyilatkozata a korábbihoz képest jóval kiegyensúlyozottabb volt, de még mindig messze elmaradt a kívánalmaktól. A szerző sürgette, hogy az adminisztráció azonosuljon a tüntetők követeléseivel, vagyis szorgalmazza Mubárak távozását és az összes demokratikus erő részvételével, Mohamed el-Baradei vezetésével egy átmeneti kormány felállítását. Ez a kormány 6–12 hónapig lenne hivatalban, ezalatt módosítaná az alkotmányt, lehetővé tenné a politikai pártok szabad működését, s előkészítené a szabad választásokat. Ez elegendő idő lehet arra, hogy a szekuláris csoportosulások a középosztály támogatásával megerősítsék a soraikat, s az iszlamista erőkkkel szemben – akiről Mubárak azt mondja, hogy az egyetlen alternatívát jelentenek, ha ő távozik – megnyerjék a választásokat.²⁹⁷

A cikk megjelenésének napján az ország demokratizálásának egyik fő szószólója, az egyiptomi származású, Ausztriában élő Mohamed el-Baradei Kairóba érkezett. A Nobel-díjas tudós, a Nemzetközi Atomenergia-ügynökség (NAÜ) volt vezetője az események kezdetekor külföldről küldött üzenetében arra biztatta az egyiptomiakat, hogy minél nagyobb számban kapcsolódjanak be a megmozdulásokba. A megérkezésekor a repülőtéren azt mondta, hogy a változások iránti igényt respektálni kell, a rezsimnek nem szabad erőszakot alkalmaznia a demonstrálókkal szemben. Baradei korábban azt is kijelentette, hogy – amennyiben erre felkérjük – készen áll a demokráciába való átmenet irányítására.²⁹⁸ Baradei visszatérése azonban korántsem váltott ki olyan lelkesedést, mint amikor

²⁹⁵ The New York Times (2011)

²⁹⁶ CLINTON (2011c)

²⁹⁷ DIEHL (2011)

²⁹⁸ Al Jazeera (2011a)

2009-ben, több évtized után visszaérkezett az országba, s a következő év februárjában létrehozta a *Nemzeti Tömörülés a Változásért* elnevezésű ernyőszervezetet. Hívei akkor úgy gondolták, hogy ő lehet az ellenzék karizmatikus vezetője, de a gyakorta külföldre utazó Baradei tevékenysége sokak számára csalódást keltett. Az újabb visszatérést a sajtó úgy értékelte, hogy ezzel egy második lehetőséget kapott, majd elvállik, hogyan tud élni vele. A nap fontos híre volt, hogy a Muszlim Testvérek vezetése késő este úgy döntött, hogy a szervezet a következő napon csatlakozik a tüntetőkhez. A hatalom első számú ellenségének tartott szervezet részéről egy ilyen lépésnek persze nagy volt a kockázata, mivel egy politikai fordulat a szerveződést igen súlyos helyzetbe hozhatta. A bekapcsolódásról szóló döntéssel már csak egyetlen alternatíva maradt: a politikai folyamatok visszafordíthatatlanná tétele, s kísérlet a hatalom megszerzésére.

A Mubárak elleni tiltakozó megmozdulások első szakasza január 28-án, pénteken kulminált. A déli imádságot követően főként Kairóban és Alexandriában, valamint Szuezen, Iszmáilijában, Manszúraban és a Sínai-félsziget északi részén a tüntetők és a biztonsági erők között a korábbinál is súlyosabb összeütközések kezdődtek. A fővárosban támadás érte a külügyminisztériumot, több más kormányhivatalt, az Egyiptomi Múzeumot, a parlamentet, a kormánypárt főhadiszállását, a központi televízió épületét és rendőrőrsöket, valamint a tüntetők rendőrségi járműveket gyűjtöttak fel. Az NDP-hez tartozó épületeket, kormányhivatalokat több városban is kifosztották. A hatóságok helyi idő szerint este 6 órától (közép-európai idő szerint 17.00) szombat reggel 7 óráig kijárási tilalmat rendeltek el a főváros területén, Alexandriában, Szuezen, de ezt sok tüntető nem vette figyelembe. A kijárási tilalmat később más városokra is kiterjesztették. A kritikus helyzet miatt Mubárak utasítást adott a hadsereg bevetésére. Emiatt Számi Háfiz Anán altábornagy vezérkari főnököt, aki egy katonai delegáció élén tárgyalt Washingtonban, a nap folyamán sürgősen visszahívták Kairóba. A gyűjtogatások, fosztogatások elszaporodását az is elősegítette, hogy a kijárási tilalom életbelépése után a biztonsági erőket fokozatosan visszavonták, s a rend fenntartására a helyükre felvonuló katonai alakulatok még nem érkeztek meg a helyszínre, így számos középület átmenetileg őrizetlen maradt. Az interneten, mobiltelefonon történő kommunikációt a hatóságok ismét blokkolták. A nap folyamán történt összetűzések halálos áldozatainak száma megközelítette a százat, a sebesülteké pedig ezer körül mozgott. A biztonsági erőkkel folytatott összetűzések közepette egyre több tüntető a hadsereg beavatkozását követelte, abban a reményben, hogy megmentik őket a rendőri erők egyre kíméletlenebb fellépésétől. Ez egyben jól érzékeltette a katonák tekintélyét az egyiptomi társadalomban. Megjelenésüket a kairói utcákon az emberek lelkesen fogadták, kezet fogtak velük, sokan felmásztak a katonai járművekre, s azt skandálták, hogy „a hadsereg és a nép egysége”. A tömeghangulat felértékelte a hadsereg szerepét a politikai kibontakozásban. A helyzet ilyen irányú kifutását jósolta például a londoni Chatham House kutatója, Maha Azzam, aki arra emlékeztetett, hogy Mubárak még soha nem volt ilyen kihívásoknak kitéve, az események minden valószínűség szerint a rezsim bukásához fognak vezetni. A hadsereg ugyan még támogatja, de ki tudja, meddig, vagyis rajtuk múlik, hogy a váltás mikor következik be.²⁹⁹

Nem sokkal éjfél után sugározták Mubárak beszédét a televízióban, aki a politikai lavina elindulása óta első ízben szölt a nyilvánosságához. Az elnök magabiztos volt, az általa

²⁹⁹ BBC (2011a)

elmondottak egy része azonban tovább gerjesztette az indulatokat, az ígéretei is túl általánosnak tűntek. Hangsúlyozta, hogy szorososan nyomon követi, hogy mi zajlik az országban, ezzel válaszolni kívánt azokra a kritikákra, találgatásokra, amelyek a hallgatásával voltak kapcsolatosak. Sőt, azt is hozzátette, hogy amikor először szembesült a tüntetők követeléseivel, ő maga kérte a kormányt, hagyják, hogy az emberek kifejezésre juttathassák a követeléseiket. Mubárák eléggé különös kiindulópontot választott azon kijelentésével, miszerint az országban zajló tüntetéseket, akárcsak a korábbi években lezajlott demonstrációkat, az tette lehetővé, hogy az országban tág tere van a sajtó- és szólásszabadság, illetve más szabadságjogok érvényesülésének. A sajtóban valóban megjelenhettek kritikus írások, Mubárák ennek nem tulajdonított különösebb jelentőséget, mivel „újságot úgyis kevesen olvasnak”. Ez persze nem jelentette, hogy a nyomtatott és elektronikus média különösebben szabad volt. A demokratikus jogok érvényesülésének szűk keresztmetszeteivel korábban a nemzetközi sajtó, a külföldi politikusok is sokat foglalkoztak. A beszéd érdemi részére áttérve az elnök hangsúlyozta, hogy neki nem pusztán az állampolgárok szólásszabadsághoz való jogát, hanem az ország stabilitását és biztonságát is védenie kell. A tüntetések aláássák azokat a „törvényes aspirációkat”, amelyek „egy igazságosabb demokrácia” megteremtését célozzák. Hangsúlyozta, hogy tisztában van azzal, hogy sok egyiptominak súlyos a helyzete, de a gondokat nem lehet erőszakon és káoszon keresztül megoldani. Mint fogalmazott, az elmúlt napokban történtek mindenkit félelemmel töltenek el, s nem fogja megengedni, hogy az ország polgárai félelemben éljenek. Az elnök ígéretet tett a reformok folytatására, külön is kiemelve a munkanélküliség elleni harcot és az oktatásügy helyzetének javítását. Végül bejelentette, hogy a hivatalban lévő kabinetet felmentette, s másnap új kormányt fog kinevezni.³⁰⁰ Mubárák beszéde kemény volt, távozása, a tüntetők legfőbb követelése semmilyen formában nem került szóba. Ez arról tanúskodott, hogy a hadsereg egyelőre támogatja, illetve sikerült a katonai vezetőkkel megállapodnia az új kormány felállításáról szóló elképzelésről.

Obama Mubárák beszédének elhangzása után telefonon beszélt az egyiptomi vezetővel, majd nyilatkozott a legnagyobb arab országban kialakult helyzetről. Az elnök előljáróban leszögezte, hogy az egyetemese emberi jogok az egyiptomi népet is megilletik, a hatóságoknak tartózkodniuk kell a békés tüntetőkkel szembeni erőszaktól, s sürgősen vissza kell állítaniuk az internethez való hozzáférés lehetőségét. Obama utalt az egyiptomi vezetővel való beszélgetésére, akit figyelmeztetett arra, hogy a televíziós beszédében elhangzott ígéreteit konkrét tartalommal kell megtöltenie. Sürgős feladatnak nevezte, hogy az egyiptomi kormány és az állampolgárok között dialógus kezdődjön, s kialakítsák a politikai változásokhoz vezető utat, amely nagyobb szabadságot és érvényesülési lehetőséget biztosít az egyiptomi embereknek. Amint fogalmazott, nagyon nehéz napok következnek, de az Egyesült Államok továbbra is kiáll az egyiptomi nép jogainak biztosításáért, s együttműködik az ország kormányával egy reményteljesebb jövő megteremtése érdekében.³⁰¹ A beszéd azt tükrözte, hogy a „rugalmas elszakadás”, a Mubárák mögül való fokozatos kihátrálás egy újabb ponthoz érkezett. A tüntetőkkel való egyértelmű szimpátia jele volt, hogy a nyilvánosság előtt is említette a telefonbeszélgetés egyiptomiak jogainak biztosításával kapcsolatos részeit. Fontos eleme volt a beszédnek, amikor ígéretet tett arra, hogy az Egyesült Államok partnere

³⁰⁰ SHAFFER (2011); CNN (2011a)

³⁰¹ The White House, Office of the Press Secretary (2011a)

lesz az egyiptomi kormánynak, az egyiptomi népnek és „összes alkotóelemének” egy demokratikusabb jövő kialakításában. Ezzel a pontosítással olyan csoportra is célzott, mint a Muszlim Testvérek. Ez így amerikai elnök részéről korábban még soha nem hangzott el. Az elnök beszédéből az is világossá vált, hogy Washington a kormánnyal való sokrétű együttműködés folytatását a reformok végrehajtásától tette függővé.

A hangsúlyok megváltozása az adminisztráció politikájának kritikussait nem békítette meg. A *The Washington Post* január 28-i internetes kiadásában közölt szerkesztőségi cikk azt írta, hogy eljött a pillanat arra, hogy az Egyesült Államok „szakítson” Mubárákkal. Ehhez, ha szükséges, nyomásgyakorlásként használják azt a több mint 1 milliárd dolláros katonai segílyt, amelyet évente az egyiptomi hadseregnek juttatnak. A cikk a Mubárak-beszédre történő hivatalos amerikai reagálásból azt a következtetést vonta le, hogy az adminisztráció, mint már jó néhányszor az arab felkelés időszakában, most is az események mögött kullog. Erős túlzás azt feltételezni, hogy a „korosodó erős ember”, akit az egyiptomiak nagy része diktátornak tekint, beleegyezzen abba, hogy komolyabb dialógus kezdődjék az ellenzékkel, s még kevésbé valószínű, hogy elfogadna olyan reformokat, amelyeket évtizedekig ellenzett. Mubárak beszéde a káosz veszélyeire figyelmeztetett, s olyan benyomást igyekezett kelteni, hogy a problémák főként gazdasági jellegűek, s az egyetlen engedmény részéről a kormány leváltása volt. A cikk azt ajánlotta az adminisztrációnak, hogy tegyen lépéseket a Mohamed el-Baradei és más ellenzéki vezetők által képviselt mérsékelt és demokratikus platform békés hatalomátvételére, s haladéktalanul lépjen kapcsolatba ezekkel a politikai tényezőkkel. A hadseregvezetésnek pedig tudomására kell hozni, hogy amennyiben megpróbálja a felkelést erőszakkal elnyomni, akkor megszakadnak az Egyesült Államokkal való kapcsolatai.³⁰² A lap két napon belül másodszor említette a „jövő embereként” Mohamed el-Baradeit. A cikk átsiklott afelett, hogy a NAÜ volt vezetője eléggé szűk támogatói bázissal rendelkezik a hazájában. A hadsereg megfenyegetése nem nagyon volt érthető, mivel Egyiptom az Egyesült Államok számára katonailag kiemelten fontos állam volt a Közel-Keleten, s a két hadsereg évtizedek óta szoros kapcsolatban volt egymással. Amerika a Camp David-i keretegyezmények, illetve az Izraellel való békeszerződés aláírása óta 35 milliárd dolláros támogatással járult hozzá az egyiptomi hadsereg modernizálásához, ennél többet csak Izrael kapott.³⁰³ Ugyancsak ezen a napon közölte a *The Washington Post* a Külkapcsolatok Tanácsa tudományos főmunkatársának, Elliott Abramsnek az egyiptomi események kapcsán írott cikkét. A neves neokonzervatív politikai gondolkodó emlékeztetett arra, hogy hosszú évtizedeken keresztül úgy vélték, a *freedom deficit* az arab társadalmak természetes velejárója. George W. Bush kételkedett abban, hogy az itteni embereknek ne lenne természetes vágya a szabadság, s azt is hangsúlyozta, hogy a szabadság hiánya a Közel-Keleten nem eredményezett stabilitást. A tunéziai, egyiptomi, jemeni események, a térségben tapasztalható forrongás azt bizonyítja, hogy Bushnak annak idején igaza volt. A szerző bírálta az adminisztrációt, hogy a hivatalba lépése után a *freedom agenda* lekerült a napirendről.³⁰⁴ Abrams a rendkívül egyoldalú cikkében adós maradt annak magyarázatával, hogy a *freedom agenda* erőltetése, ott, ahol ezt George W. Bush időszakában közvetlenül megpróbálták, vajon miért nem hozott stabilitást.

³⁰² *The U.S. needs to break with Mubarak now.* (2011)

³⁰³ BUMILLER (2011a)

³⁰⁴ ABRAMS (2011)

6.2. A forradalom második szakasza, 2011. január 29. – február 11.

A Mubarak-beszéd, a kormány leváltása az indulatokat nem csillapította, a tüntetők Mubarak távozását, a rezsim felváltását követelték. A hatóságok január 29-én már helyi idő szerint délután 4 órától reggel 8 óráig kijárási tilalmat rendeltek el, de erről – akárcsak az előző napon – sok tüntető nem vett tudomást. A rendőri erők távollétében a bűncselekmények száma meredeken emelkedett, a tüntetőkkel szemben a rend fenntartására kirendelt katonai egységek erőszakot nem alkalmaztak. A tömeg megpróbálta megostromolni a belügyminisztérium épületét, a kísérletnek 3 halálos áldozata volt. A rendkívüli helyzet miatt az oktatási intézményekben a vizsgákat későbbre halasztották. A nap legfontosabb híre az volt, hogy Mubarak elnök – közel három évtizedes hivatali működése során először, Omar Szulejmán személyében – alelnököt nevezett ki, s a miniszterelnöki bársonyszékbe az addigi polgári repülésügyi miniszter, Ahmed Safik került. Mind a ketten a hadseregből jöttek, s Mubarakhoz közel álló vezetőknek számítottak. A 75 éves alelnök, aki katonai tanulmányait részben a Szovjetunióban végezte, annak idején részt vett a jemeni, majd a harmadik és a negyedik arab–izraeli háborúban. 1993-ban lett az Egyiptomi Általános Hírszerző Szolgálat, az EGIS vezetője. A tábornok a Muszlim Testvérek esküdt ellenségének számított, aki fontos szerepet játszott az Egyesült Államokkal és Izraellel való biztonsági együttműködésben, az izraeli–palesztin feszültségforrások kezelésében. A 70 éves új miniszterelnök katonai karrierje, akárcsak Mubaraké, a légierőhöz kötődött. Részt vett az 1967-es konfliktust követő anyagháborúban és a negyedik arab–izraeli háborúban. 1996-ban lett a légierő főparancsnoka, az említett miniszteri funkciót pedig 2002-től látta el. Kinevezésük kompromisszum eredménye volt: a hadsereg politikai súlyának növekedését az elnök a két főtiszt kinevezése mellett volt hajlandó elfogadni. Omar Szulejmán mellett szólt, hogy bíztak benne az amerikaiak és az izraeliek. Beiktatásának napján Szulejmán ellen sikertelen merényletet hajtottak végre, amelyet a sajtó a legfelsőbb vezetői körön belül jelentkező ellentétekkel hozott összefüggésbe.³⁰⁵

A kinevezések az ellenzéki vezetők törekvéseit nem befolyásolták, Mubarak lépése után elsősorban Mohamed el-Baradei mögé igyekeztek felsorakozni. A Nemzeti Tömörülés a Változásért vezetőjét igyekeztek olyan karizmatikus politikai tényezőként bemutatni, aki valós alternatívát jelenthet Mubarak hatalmi körével szemben. A NAÜ volt főigazgatója a nap folyamán több külföldi médiacsatornának is interjút adott, népszerűsítésében különösképp kitűnt az al-Dzsazíra. Ez érthető volt, mivel a nagy nézettségű hírtelevízió mögött Katar állt, amelynek uralkodója támogatta a Muszlim Testvéreket, akik ekkor együttműködtek a Baradei-féle szerveződéssel. A Nobel-díjas tudós az al-Dzsazírának adott esti nyilatkozatában bírálta Mubarakot, amiért nem vesz tudomást a nép akaratáról, amely

³⁰⁵ Szulejmán épp az ügyeket adta át az EGIS főhadiszállásán utódnak, Murád Muváfi tábornoknak, amikor értesítést kapott, hogy fél órán belül legyen az elnöki palotában. Az alelnök a várakozó két autó közül „véletlenül” nem abba szállt be, amelybe eredetileg akart, hanem egy páncélozott Mercedesbe. Útközben a BMW-t, amelyről a támadók úgy gondolták, hogy őt szállítja, támadás érte, s a sofőr és az alelnök egyik testőre meghalt. A merényletkísérlet több részlete mind a mai napig homályos, abból a tényből kiindulva, hogy az útvonalat és a szándékát, hogy melyik autóval akar utazni, csak nagyon kevesen ismerhették, az újságírók több variációt is gyártottak, de egyelőre megfelelő bizonyítékkal alátámasztott magyarázat nincs. Lehet, hogy nem is lesz, mivel Omar Szulejmán műtéti beavatkozás közben egy clevelandi kórházban 2012. július 19-én meghalt. Lásd: HOPE (2013)

a távozását követeli. Úgy vélte, hogy Egyiptom az összeomlás állapotában van, s amennyiben az elnök nem távozik, akkor a teljes összeomlás be is következik. Mint mondta, a tüntetők addig nem fognak hazamenni, amíg Mubárak nem távozik, s az elnök akkor szolgálna leginkább az ország érdekeit, ha még aznap lemondana. A személyi változásokat úgy értékelte, hogy azok nem jelentenek tényleges változást, hiszen csak a szereplők változtak, ennél többre, rendszerváltásra van szükség. Baradei csalódásának adott hangot a hivatalos amerikai reakciók miatt, s hangsúlyozta, hogy nem lehet a változást követelő néppel és a kormánnyal egyszerre együttműködni. Magának a változásnak belülről kell jönnie. Nyilatkozatában a hadsereget nem támadta, azt mondta, hogy az fenn akarja tartani a rendet, védi a középületeket. De ehhez hozzátette, hogy a hadsereg a rendet csak úgy tudja fenn tartani, ha maga is támogatja Mubárak távozását. Sokat sejtetően megemlítette, hogy nem teljesen világos, hogy az adott helyzetben ténylegesen ki hozza a döntéseket. A teendőket illetően aláhúzta, hogy a „fáraó típusú” diktatúrát meg kell dönteni, a Nemzeti Demokrata Párt kiiktatásával egy átmeneti nemzeti kormányt kell alakítani, s az általa kimunkált demokratikus alkotmány alapján szabad és tisztességes választásokat kell tartani. Egy kérdésre válaszolva nem zárta ki annak a lehetőségét, hogy egy ilyen nemzeti egységkormány élére álljon, de csak akkor, ha ezt a „nép is úgy akarja”. Elnökjelölt nem akar lenni, csak azt kívánja elősegíteni, hogy Egyiptom a demokrácia és igazságosság országa legyen.³⁰⁶

Washingtonban azonban nem akartak lapot osztani a hirtelen erős reflektorfénybe került Baradeinek. Úgy vélték, hogy a NAÜ volt vezetője hosszú évekig nem élt Egyiptomban, ezért a demonstrációkban részt vevő politikai erőkkkel való tényleges kapcsolata nem túl erős. Gyakorta kritikus az Egyesült Államokkal szemben, túlságosan is független személyiség ahhoz, hogy az amerikai érdekek megvalósítását őrá alapozzák.³⁰⁷ A döntéshozókat támogató szakértői gárda lázas igyekezettel próbált egy másik átmeneti alternatívát tető alá hozni. Ennek egyik ötletadója az egyik vezető Közel-Kelet-szakértő, Martin Indyk volt. A Brookings Intézet külpolitikai kutatási programjának vezetője úgy vélte, hogy Mubáraknak távoznia kell, s egy átmeneti időszak feltételeinek kialakítására kell fókuszálni, amelyben a hadsereg szerepe kulcsfontosságú. Szerinte az lenne a fő feladatuk, hogy közben tartsák az „aréna” ellenőrzését, amíg egy mérsékelt, legitim politikai vezetés ki tud emelkedni. Szulejmán például deklarálná, hogy elnökként fog cselekedni, s hat hónapon belül választásokat fognak tartani.³⁰⁸ Javaslatát konkrétabb formába öntve, az MSNBC-nek adott háttérelmzésében Indyk azt mondta, hogy Mubárak alelnökké tette Szulejmánt, hogy a hadsereg támogatását biztosítsa, de az ellene is fordulhat, hogy a saját érdekeit megvédje. Az alelnököt bátorítani kell arra, hogy vegye át az elnöki funkciókat, utasítsa a hadsereget, hogy akadályozza meg a rablásokat, de ne alkalmazzon erőszakot a tüntetőkkel szemben. Ha a szuverén döntési pozíciót sikerül elérnie, akkor Obamának fel kell szólítania Mubárakot arra, hogy köszönjön le az elnöki tisztségről. Megismételte, hogy Szulejmán fél évig lenne hivatalban, amíg a választások eredményeként egy legitim elnök megbízást ad egy új kormány megalakítására. Indyk javaslatán érződött, hogy nem az egyiptomi belpolitika a fő vizsgálódási területe. A Szulejmán és a hadseregvezetés közötti ellentéttekkel egyáltalán nem számolt, s a belpolitikai erőviszonyokat sem vette kellőképp tekintetbe.³⁰⁹

³⁰⁶ *Elbaradei urges Mubarak to step down.* (2011)

³⁰⁷ SANGER–COOPER (2011)

³⁰⁸ BUMILLER (2011b)

³⁰⁹ MTP Exclusive (2011)

Január 30-án Hillary Clinton nyilatkozott az egyiptomi helyzetről a FOX TV-nek, majd az NBC-nek. Hangsúlyozta, hogy az Egyesült Államok a demokráciába való rendezett átmenetben, a gazdasági reformokban érdekelt, el akarják kerülni, hogy az átmenet során hatalmi űr, káosz keletkezzen, illetve egy olyan hatalomátvétel történjen, amely ismét elnyomást eredményezne. Amerika valódi demokráciát akar látni, szeretné, ha az átmenetről dialógus kezdődne Mubárak és kormánya, a civil társadalom képviselői, a politikai aktivisták között. Vagyis Mubárak valamilyen formában átmenetileg hatalmon maradhatna. Clinton interjúiból kitűnt, hogy a „rendezett átmenet” részletei legfelső szinten még nincsenek kellőképp körüljárva. Ez persze elég nehéz is lett volna, mivel – ahogy a külügyminiszter többször is hangsúlyozta – a helyzet nagyon cseppfolyós a közel-keleti országban.³¹⁰

Az Ahmed Safik vezette új kormány január 31-én tette le a hivatali esküt, a legfontosabb változás a belügyi tárca élén történt: a gyűlölt Habíb al-Adlit egy nyugalmazott rendőrtábornok váltotta fel. A továbbra is aulikus politikusokból álló kabinet megalakulása egy újabb megmozduláshullámot indított el. Február 1-jén az elnök távozását követelve közel 1 millió ember tüntetett Kairóban, s kiterjedt demonstrációk voltak az ország számos más városában. Ugyanezen a napon helyi idő szerint este 11 órakor kezdte sugározni az egyiptomi televízió Mubárak korábban rögzített újabb beszédét. Az események kezdete óta elmondott második beszédében az elnök a megmozdulásokról úgy fogalmazott, hogy az aggodalmaiknak békés tüntetésen hangot adó fiatalok, állampolgárok tiltakozását a káosz és az erőszak fokozásában érdekelt csoportok gyorsan igyekeztek a saját céljaikra kihasználni. Az országban zajló események miatt az emberek nagy része félelemben él, aggodalommal tekint a jövőbe. Két alternatíva maradt: a káosz vagy a stabilitás. Mubárak bejelentette, hogy felkérte az alelnököt, kezdjen konzultációkat a politikai erővel, s azt is közölte, hogy a szeptemberben esedékes elnökválasztáson nem szándékozik elindulni. A fő feladatának azt tekinti, hogy biztosítsa a nemzet biztonságát, függetlenségét és a békés hatalomátadás feltételeit. Hozzátette azt is, hogy felkéri a parlament két házát, vizsgálják meg az alkotmány elnökválasztással és az elnöki megbízatás időtartamával foglalkozó rendelkezéseinek módosítási lehetőségeit.³¹¹ Az elnök tehát az azonnali lemondás lehetőségét elvetette, s jelezte, hogy az utódlás kérdését nem akarja kiengedni a kezéből. Mubárak döntését befolyásolta, hogy televíziós nyilatkozatát megelőzően tudomásul kellett vennie, hogy újabb elnöki ciklusát a hadsereg vezetése nem támogatja. Az elnök január 31-én találkozott amerikai barátjával, Frank Wisner volt kairói nagykövettel, aki az adminisztráció „nem hivatalos” küldöttként azt az egyértelmű üzenetet közvetítette, hogy a hatalomátadás folyamatát el kell kezdenie.³¹²

Néhány órával a beszéd elhangzása után Obama telefonon beszélt az egyiptomi elnökkel, majd a Fehér Házban nyilatkozott a sajtó képviselőinek. Hangsúlyozta, hogy több ezer éves története során az ország számos átalakuláson ment keresztül, s az egyiptomi nép követeléseit az tanúsítják, hogy ismét egy ilyen változás pillanata érkezett el. Obama lezögezte, hogy a vezetőiről csak az egyiptomi nép dönthet. Megemlítette ugyanakkor, hogy egyértelművé tette Mubárak számára, hogy a változásnak most kell elkezdődnie, s jelentékenynek kell lennie. Obama dicsérte a hadsereg „professzionizmusát és patriotizmusát”,

³¹⁰ CLINTON (2011d); CLINTON (2011e)

³¹¹ *Hosni Mubarak's speech: full text.* (2011)

³¹² ROGIN (2011)

amely lehetővé teszi a békés tüntetéseket, s egyúttal védi is az egyiptomi népet. Az elnök arra biztatta a katonákat, hogy folytassák az erőfeszítéseiket az átalakulás békés jellegének megőrzése érdekében.³¹³ Ezzel a rövid beszéddel az egyiptomi vezetőváltást illetően Obama átlépte a Rubicont. Már az a tény sokatmondó volt, hogy a nyilvánosság előtt ismét részleteket közölt a telefonbeszélgetésükből. A hadsereg szerepének pozitív értékelése arra utalt, hogy amennyiben Mubárak önként nem hajlandó megkezdeni a hatalomátadás folyamatát, akkor a hadseregnek kell a váltást végrehajtania.

A katonai vezetők hezitáltak, de az egyre tarthatatlanabbá váló belső helyzet és az érdekeik azt valószínűsítették, hogy végül lépni fognak. Pozíciójukat fokozatosan erősítették, Szulejmán alelnöki kinevezése számukra egy ideig pozitív volt, mivel ezzel az elnök fiának, a hadsereg gazdasági érdekeit veszélyeztető üzleti körökkel szoros kapcsolatban álló, katonai múlttal nem rendelkező Gamál Mubáraknak az elnöki aspirációi gyakorlatilag lekerültek a napirendről. Az elnök fiát Omar Szulejmán sem kedvelte, de az alelnök esetleges politikai megerősödésének következményeit illetően a hadseregvezetés megosztott volt. Tantávi tábornok, védelmi miniszter az alelnököt riválisnak tekintette, számára kedvező volt, hogy kinevezésével Gamál Mubárak „kiesett a versenyből”, de nem akarta, hogy Omar Szulejmán politikailag felértékelődjön. Számi Háfiz Anán vezérkari főnök a Szulejmánnal való távlati együttműködést egy rövid ideig lehetségesnek látta.

A hatalomátadás folyamatáról, az átmeneti időszakról eléggé kapkodó elképzeléseket lehetett hallani Washingtonban. Itt az uralkodó vélemény néhány napig az volt, hogy Omar Szulejmán vezetésével, a Muszlim Testvéreket is magában foglaló ellenzék részvételével egy átmeneti kormányt kell felállítani, amely végrehajtaná az alkotmányos változásokat, s előkészítené a választásokat. Az Obama által is favorizált opciót Amerikában sem támogatta mindenki. A fent említett Frank Wisner a nyilvánosság előtt, így többek között a néhány nappal a Mubárakkal való találkozója után tartott müncheni biztonsági konferencián sem titkolta ama véleményét, hogy a szeptemberi elnökválasztásig Mubáraknak hivatalban kellene maradnia, s ez idő alatt neki kellene az átmenetet levezényelnie.

Mubárak beszédét követően hívei több városban összecsaptak az ellene tüntetőkkel, a legsúlyosabb incidensre február 2-án, a Tahrír téren került sor – az itteni összetűzéseknek 13 halálos áldozata és több mint 1500 sebesültje volt. Ugyanezen a napon Omar Szulejmán felszólította az ellenzékét a tüntetések beszüntetésére, hogy a politikai konzultációkat nyugodt légkörben el lehessen kezdeni. Az ellenzék azonban nem volt hajlandó tárgyalni addig, amíg Mubárak nem távozik. Az alelnök február 3-án adott interjújában kiállt Mubárak mellett, s az ellenzéknek az elnök távozását érintő követelését „a káoszteremtésre irányuló felhívásnak” nevezte, amelyet olyanok hangoztatnak, akik „nem részei az egyiptomi kultúrának”. Kijelentette, hogy – mint „atyát és vezetőt” – mindannyian tisztelik Mubárakot. Ugyanakkor hangsúlyozta a kormány nyitottságát a reformok végrehajtására. Az interjúval az alelnök nemcsak az ellenzéknek, hanem Washingtonnak is üzent. Maga a miniszterelnök elhatárolódott Mubárak támogatóinak fellépésétől, cáfolta azokat a vélekedéseket, hogy a kormány szervezte volna ezeket az akciókat. Safik is ellene volt annak, hogy Mubárak távozzon, s nem látta akadályát, hogy a dialógus az ellenzéki csoportokkal elkezdődjön.³¹⁴ Az ellenzék február 4-ét a „távozás napjának” nyilvánította, a déli ima után a Tahrír téren

³¹³ The White House, Office of the Press Secretary (2011b)

³¹⁴ Al Jazeera (2011b)

az elnök lemondását követelve újabb tömegdemonstrációra került sor. A biztonsági helyzet romlását a fosztogatások, börtönök ellen intézett támadások mellett az is jelezte, hogy február 5-én, el-Aris mellett terrortámadás érte az Arab gázvezetékét. Ezek a támadások a későbbiekben többször is megismétlődtek.³¹⁵

Az újabb tüntetést követően a folyamatok némiképp felgyorsultak: február 5-én Mubárák távozott a kormánypárt, fia, Gamál pedig a csoportosulás politikai bizottságának éléről. Az elnök felváltását illetően ekkor az a megoldás került előtérbe, hogy Mubárák a választásokig csak szimbolikus szerepet töltsön be, s a végrehajtó hatalom irányítása teljesen Omar Szulejmán kezébe kerül. Az alelnök azonban az ABC hírtelevíziónak adott február 6-i interjújával az amerikai politikusok bírálatainak kereszttüzebe került. Az ismert sztárrporter, Christiane Amanpour kérdéseire válaszolva többek között kijelentette, hogy a tömegmegmozdulásokat leginkább az iszlámisták gerjesztik, s az egyiptomi nép még nem érett a demokráciára. A demonstrációk mielőbbi beszüntetését, a politikai dialógus fontosságát hangsúlyozó alelnök korábbi véleményét megismételve Mubárák azonnali távozását nem tartotta volna szerencsésnek. Formálisan tagadta, de közvetve nem zárta ki, hogy a szeptemberre tervezett elnökválasztáson jelöltetné magát.³¹⁶ Az alelnök nyilatkozata egyértelmű figyelmeztetés volt Washington felé, hogy a demokrácia „kiterjesztése” az iszlámistákat hozza majd helyzetbe a legnépesebb arab országban. A nyilatkozat nagy nemzetközi visszhangot keltett, a Fehér Ház sajtótitkára különösen szerencsétlennek tartotta a megállapítást, miszerint az arab ország még nem érett a demokráciára. John Biden amerikai alelnök pedig egyértelmű intézkedéseket követelt egyiptomi kollégájától, hogy az ellenzék bevonásával tegyenek határozott lépéseket az átmenet visszafordíthatatlanná tétele érdekében.

Az interjú elhangzásának napján jelentették be a Muszlim Testvérek, hogy csatlakoznak az időközben elkezdődött politikai konzultációkhoz. A legszervezettebb ellenzéki erőt jelentő csoportosulás vezetői megnyilatkozásaikban a demokratikus átalakulás támogatása mellett igyekeztek a csoportosulással kapcsolatos félelmeket eloszlatni, s politikai felfogásukat minél szélesebb körben ismertté tenni. A szervezet egyik prominens képviselője a *The New York Times*ban, 2011. február 9-én megjelent írásában hangsúlyozta, hogy a politikai átmenet során nem törekszenek dominanciára, s nem állítanak jelöltet a szeptemberi elnökválasztáson. Iszám al-Arján ugyanakkor azt is aláhúzta, hogy Egyiptomban, ahol a vallás a kultúra fontos része, a liberális demokrácia amerikai és európai formája nem lehet a demokrácia kizárólagos modellje. A politikus hangsúlyozta, hogy az autokratikus uralom lebontását, a demokrácia megvalósulását szolgáló fokozatos reformokat haladéktalanul meg kell kezdeni.³¹⁷ A cikk néhány gondolati eleme hasonlított Tárik Ramadán néhány nappal korábban elhangzó nyilatkozatához. Az európai iszlám ismert szakértője, Haszan al-Banná Svájcban élő unokája a tunéziai és egyiptomi átalakulási folyamat kapcsán arra figyelmeztetett, hogy a diktátorok távozásának kikényszerítése nem elegendő, az átmeneti

³¹⁵ A börtönök elleni támadások során az egyik legsúlyosabb az a január 30-án végrehajtott foglyszöktetés volt, amikor a Kairótól északra fekvő Vádi Natrún börtönből Hezbollah- és Hamász-fegyveresek számos őrt likvidálva kiszabadították egy Hezbollah-kémhálózat 22 tagját. Egy nappal korábban egy Kairótól délre lévő börtönből 700 foglyot szabadítottak ki.

³¹⁶ ABC News (2011)

³¹⁷ EL-ERRIAN (2011)

időszakban a reformereknek végre kell hajtaniuk a korábbi rendszer lebontását, s fontos, hogy eközben politikai önmérsékletet tanúsítsanak.³¹⁸

Az Omar Szulejmán által koordinált politikai konzultációk időközben elakadtak, s február 8-án a megmozdulások kezdete óta nem látott hatalmas tömeg követelte a Tahrír téren Mubárák távozását. Ezt követően az alelnök politikai ázsiójának a nevezetes interjú óta tapasztalható csökkenése Washingtonban és több nyugati fővárosban érezhetően felgyorsult. Robert Gibbs, a Fehér Ház sajtótitkára február 9-én szokatlan nyíltsággal bírálta Omar Szulejmánt, mivel az átmenet érdekében tett addigi lépések távolról sem voltak szinkronban az egyiptomi nép elvárásaival. Az átalakulási folyamat várt felgyorsítása elmaradt, az Egyesült Államok által ajánlott lépések, így például a szükségállapot feloldása érdekében semmi sem történt.³¹⁹ Washington tehát a nyilvánosság előtt is kihátrált Omar Szulejmán mögül, de bizonytalanság övezte, hogy az egyetlen cselekedni képes erőként a hadsereg miként tudja a váltást politikailag véghez vinni, s hogyan tudja a helyzetet konszolidálni. A hadsereg vezetőjének, Tantávi tábornoknak természetesen kedvezett Szulejmán nemzetközi hátszelének meggyengülése, amúgy sem túl nagy belső támogatottságának összezsugorodása. A belpolitikai helyzet súlyosbodása miatt a hadsereg távozásra szólította fel Mubárákot. A katonai vezetők február 10-én tartott tanácskozásáról – amelyen sem Mubárák, sem pedig Szulejmán nem vett részt – kiadott közlemény bejelentette, hogy a katonai tanács rendszeresen konzultációkat tart, hogy megvitassa a lehetséges opciókat, a nemzet védelmét, a „nagy egyiptomi nép” ambícióit érintő lépéseket.³²⁰ A rövid közlemény közvetett módon azt jelezte, hogy készek a politikai irányítás átvételére.

Ezen a csütörtökön, a forradalom 17. napján, Kairóból ellentmondásos hírek érkeztek. Ezek között szerepelt, hogy az elnök hajlandó távozni – ezt erősítette a vezérkari főnök, aki a Tahrír téren azt mondta a tüntetőknek, hogy a kívánságuk rövidesen teljesülni fog. Közben a színpalak mögött kemény alkudozások folytak: Mubárák nemcsak a vagyonának, becsületének megőrzésére követelt garanciát, hanem azt is kikötötte, hogy Omar Szulejmán legyen az utóda. Erről Tantávi és több más katonai vezető hallani sem akart, ők azt követelték, hogy Mubárák a katonai tanácsnak adja át a hatalmat. Az elnök beszédét helyi idő szerint este 10 óra előtt kezdte sugározni az egyiptomi televízió. Sokan a távozás bejelentését várták, ehelyett mást hallottak. Mubárák elsősorban a fiatalokhoz szólt, hangsúlyozta, hogy nem fog engedni a külső diktátumoknak, s betartja azt az ígéretet, hogy nem indul a következő elnökválasztáson. Egyértelművé tette, hogy a választásig maradni fog, s támogatja az ezen időszak alatt elindítandó reformokat, így többek között egy alkotmánymódosításra javaslatot tevő bizottság felállítását. Megbünteti a demonstrálókkal szemben elkövetett bűncselekmények felelőseit. Azt is bejelentette, hogy az alkotmány előírásainak megfelelően elnöki hatásköröket ruház át az alelnökre.³²¹ Mubárák után Omar Szulejmán is megjelent a képernyőn, akire Mubárák gyakorlatilag az egész elnöki hatáskört átruházta. Ő úgy értékelte a történeteket, hogy a fiatalok január 25-én kezdődött megmozdulásaival egy jelentős változás indult meg a demokrácia megteremtése érdekében. Hangsúlyozta, hogy mindent

³¹⁸ Malaysia Today (2011)

³¹⁹ The White House, Office of the Press Secretary (2011c)

³²⁰ McClatchy Newspapers (2011a)

³²¹ BBC (2011b)

megtesz a békés hatalomátadás érdekében, s felkérte az állampolgárokat, hogy közösen induljanak el „egy új út felé”.³²²

Mubárák beszédét nagy felháborodás követte, másnap délelőtt meg nem erősített hírek keringtek arról, hogy az elnök elhagyta Kairót. Reggel tíz óra előtt nem sokkal látott napvilágot a Fegyveres Erők Legfelső Tanácsának (FELT) újabb közleménye. Ebben bejelentették, hogy a szükségállapot feloldására akkor kerül sor, ha a feltételek az országban ezt lehetővé teszik, lezajlanak a törvényhozási és elnökválasztások, s megtörténik az alkotmánymódosítás. A dokumentum szerint a fegyveres erők eltökéltek abban, hogy egy menetrend alapján végrehajtsák az emberek legitim követeléseit addig, amíg meg nem történik a hatalom békés átadása. A közlemény felszólította az embereket a normál mindennapokhoz való visszatérésre.³²³ A közlemény, amely nem tett említést Mubárákról, annyit jelentett, hogy a hadsereg átvette a politikai ügyek irányítását az országban. Közben az is „stabil információvá” vált, hogy az elnököt több családtagjával Sarm es-Sejkbe vitték. Végül helyi idő szerint négy óra után ismét Omar Szulejmán jelent meg a képernyőn, és – szöges ellentétben az előző éjszaka tett nyilatkozatokkal – bejelentette, hogy Mubárák elnök az országban kialakult súlyos helyzetre való tekintettel lemondott, s az államügyek irányítását a hadsereg irányító testületére bízta.³²⁴ A hírt a tüntetők kitörő örömmel, számos nyugati fővárosban megkönnyebbüléssel fogadták. Obama amerikai elnök történelmi változásként beszélt az egyiptomi fejleményekről. Kijelentette, hogy az ország soha nem lesz olyan, mint azelőtt, de ehhez hozzátette, hogy Mubárák távozása nem az átmenet vége, hanem annak kezdete. Dicsérte a hadsereg által tanúsított hozzáállást, kiemelve, hogy muszlimok és keresztények együtt léptek fel a változás érdekében. Obama arról biztosította az egyiptomiakat, hogy Amerika továbbra is Egyiptom barátja és partnere marad.³²⁵

³²² Reuters (2011a)

³²³ McClatchy Newspapers (2011b)

³²⁴ *Text of Omar Suleiman's Address*. (2011)

³²⁵ White House, Office of the Press Secretary (2011d)

7. A posztmubáraki átmenet politikai folyamatai

7.1. A posztmubáraki korszak első hónapjai

A kairói őrsváltás után kezdődő átmeneti korszakban a hatalom centrumába a Fegyveres Erők Legfelső Tanácsa került. A korábban az államfő irányítása alatt álló, Mubarak lemondásában kulcsszerepet játszó 19 tagú testület élére Mohamed Huszein Tantávi védelmi és hadiipari miniszter került. A két évtizede a tárca élén álló tábornok ideiglenesen az államfői teendőket is átvette. Omar Szulejmán addigi alelnök funkciója megszűnt, Ahmed Safik miniszterelnök a helyén maradt ugyan, de a kormányt ért kritikák szaporodása már jelezte, hogy az ő hivatali idejének a napjai is meg vannak számlálva.

A közel háromhetes megmozdulássorozatot követően a palackból kiszabadult szellemet visszaterelni nem nagyon sikerült. A béremelést, a szociális helyzet javítását követelő sztrájkok, a forradalom szellemiségének megőrzését, a demokratizálás felgyorsítását sürgető megmozdulások, a politikai paletta sokszínűvé válásának következményei a FELT számára komoly kihívást jelentettek. A katonai tanács február 11-én, de már az elnök lemondása után nyilvánosságra hozott harmadik közleménye egyrészt méltányolta Mubarak „hazafias”, az egyiptomi nép érdekében hozott döntéseit, a háborúban és békeidőben szerzett érdemeit, másrészt tiszteletét és csodálatát fejezte ki ama mártírok iránt, akik az egyiptomi nép szabadságáért a megmozdulások során az életüket áldozták.³²⁶ A FELT másnap, február 12-én kiadott negyedik kommunikációjában többek között bejelentette, hogy a hivatalban lévő kormány és a tartományi kormányzók az új kabinet létrejöttéig ügyvivőként látják el a teendőiket.³²⁷ A katonai tanács által ezekben a napokban kiadott rendelkezések közül az átmeneti időszak teendőit a legrészletesebben a február 13-án közzétett ötödik kommuniké tartalmazta, amely bejelentette a parlament alsó- és felsőházának, a Népi Gyűlésnek és a Súra Tanácsnak a felosztatását, a hatályos alaptörvény felfüggesztését. A dokumentum a további intézkedések között említette, hogy bizottságot állítanak fel az alkotmánymódosítás előkészítésére, s sor kerül a parlamenti és elnökválasztás megtartására. Hangsúlyozta, hogy tiszteletben tartják az ország nemzetközi kötelezettségeit. A katonai vezetők bejelentették, hogy az átmeneti időszakban a testület rendeleti úton fog kormányozni, s a katonai tanács hat hónapig vagy a parlamenti és elnökválasztásig fogja az ország ügyeinek irányítását ellátni.³²⁸

A katonai vezetőknek a kommunikékben közreadott elképzelései vegyes visszhangot keltettek. Külföldön megnyugvással vették tudomásul, hogy a hatalom új birtokosai tiszteletben tartják az ország nemzetközi kötelezettségeit, közülük is elsősorban az 1979-es egyiptomi–izraeli békeszerződést, amelyet a térségbeli stabilitás egyik fontos elemének

³²⁶ A Mubarak bukásáig eltelt 18 nap összetűzései 840 emberéletet követeltek, s több mint 6 ezer volt a sebesültek száma. Lásd: ZAGGER (2011)

³²⁷ BERTHANE (2011)

³²⁸ McClatchy Newspapers (2011c)

tekintettek. Ugyanakkor – különösen amerikai részről – aggódtak is, hogy a választások viszonylag rövid időn belül történő lebonyolítása nem vezet-e a legszervezettebb ellenzéki erőnek, a Muszlim Testvéreknek a frontáttöréséhez. Szintén kevesellte az átmeneti időt az ellenzék egyik vezetője, Mohamed el-Baradei, aki úgy vélte, hogy egy rövid átmeneti időszak azzal a következménnyel járhat, hogy az ország a régi rezsim kiszolgálóinak martalékává válik. Ugyanakkor az átmeneti időszaknak a demokratikus erők részvétele nélkül történő meghosszabbítása diktatúrához vezethet. A Nobel-békedíjas tudós élesen bírálta a katonai tanácsot, hogy az ország sorsát érintő döntései nem átláthatók. Baradei hangsúlyozta, hogy a demokratikus átmenet sikerét leginkább az garantálná, ha a nemzet különböző csoportjait képviselő civilek és a hadsereg részvételével egy elnöki tanácsot állítanának fel.³²⁹

A további teendőkkel kapcsolatban sok tekintetben hasonló platformot képviseltek a Mubárák elleni tiltakozó megmozdulásokban meghatározó szerepet játszó ifjúsági szervezetek, amelyeknek a Baradei kampányát támogató fiatalok is a részét képezték. A megmozdulások napjaiban létrejött Forradalmi Ifjúsági Koalíció (FIK) az elnök lemondását követő napon tette közzé a szabad Egyiptom születési bizonyítványát. Ebben a kommunikében az elnöki hatalmat korlátozó új alkotmányt, a parlament mindkét házának feloszlását, a mártírok nevének megörökítését követelték, s reményüket fejezték ki, hogy a hadsereg biztosítani fogja a polgári kormányzásra való zökkenőmentes átmenetet.³³⁰ A FIK képviselői a katonai tanács megbízottaival való nyolcórás megbeszélésük során, február 27-én a követeléseikről két dokumentumot terjesztettek elő. Az egyik politikai természetű volt, az ebben felsorolt pontok között vezető helyen szerepelt az Ahmed Safík vezette kormány elmozdítása és egy szakértői kormány kinevezése, azzal a megszorítással, hogy nem lehet NDP-háttérű minisztere. A másik fontos követelésük az volt, hogy az ország kormányzásában a FELT szerepét két civilből és a hadsereg képviselőjéből álló ügyvivő elnöki tanács vegye át. Sürgették a helyi tanácsok felszámolását, szerintük ugyanis ezeket sok helyütt csalással választották meg, s az NDP jelentős bázisai. Követelték az állambiztonsági szervek és a korábbi kormánypárt haladéktalan feloszlását, az NDP vezetői elleni korrupciós eljárások lefolytatását. Aláhúzták a belügyminisztérium működését érintő átfogó reform szükségességét annak érdekében, hogy a teljes körű jogi ellenőrzés biztosított legyen. Úgyszintén a követeléseik között szerepelt a politikai foglyok szabadon bocsátása, valamint a felelősségre vonás a tüntetőkkel szembeni erőszakért. Az említett intézkedések végrehajtására a katonai tanácsnak két hónapot adtak, a teljesítés elmaradása esetén a hadsereggel való dialógus megszakításával fenyegetőztek. A FIK képviselői is helytelenítették, hogy a katonai tanács a parlamenti és elnökválasztásokat hat hónapon belül le akarja bonyolítani, mivel ez a Muszlim Testvéreknek és az NDP kádereinek kedvezne. Azt javasolták, hogy az átmeneti időszakot 12 hónapra növeljék. A másik dokumentum pedig a legrászorulóbb munkavállalói rétegek szociális helyzetének javítására hozandó intézkedések menetrendjét tartalmazta.³³¹ A találkozót követő napon a Forradalmi Ifjúsági Koalíció képviselői úgy nyilatkoztak, hogy a hadsereg minden követelésüket elfogadta, a FELT illetékesei ezt tagadták. Az ifjúsági szerveződések továbbra is főként a társadalmi média révén megszervezett utcai

³²⁹ Denverpost (2011)

³³⁰ SENNOTT (2011)

³³¹ Ahram Online (2011a); HASSAN (2011); Jadaliyya (2011a)

demonstrációkkal próbálták a követeléseiknek érvényt szerezni, a tárgyalásokat követően ezek fókuszában a kormány eltávolítása és az állambiztonsági szervek feloszlatása állt.

A Mubárak-rezsim hatalmi pilléreinek lerombolása, átalakítása a Muszlim Testvérek számára is kiemelt prioritás volt. A célokat, a megvalósítás módját tekintve azonban a két csoportosulás között jelentős eltérések voltak. Amíg a Forradalmi Ifjúsági Koalíció vezetői lényegében egy nyugati típusú demokráciát kívántak megteremteni, addig a Muszlim Testvérek „iszlámalapú demokrácia” létrehozására törekedtek. Amíg a FIK viszonylag szűk bázisra, főként alexandriai és kairói középosztálybeli fiatalokra építve a gyors radikális reformokat szorgalmazta, addig a jóval szélesebb társadalmi beágyazottságú, a tradícióra építő mérsékelt iszlamista szervezet a fokozatos átalakulás útján próbált előrehaladni. A februári fordulat után a Muszlim Testvérek fő stratégiai célja az volt, hogy a szervezetet az ország egyik meghatározó politikai tényezőjévé tegyék. Ehhez az arab tavasz nyomán változó regionális környezet kedvező hátteret biztosított. A nagyratörő cél realizálásához a csoportosulásnak a belpolitikai helyzetét meg kellett erősítenie. A Mubárak bukása után formálódó új feltételrendszerben ez nem pusztán egy párt létrehozását, az ellenzéki erőkkel való kapcsolat kiszélesítését, hanem a politikai erőviszonyok változásához igazodó rugalmas együttműködést igényelt a hatalmat kézben tartó katonai tanáccsal. Az ez utóbbival való összetett, kölcsönös gyanakvástól kísért együttműködésnél a kiindulópontot a Mubárak-korszak utolsó napjaiban létrejött informális megállapodás jelentette, amely az utcai demonstrációk fegyverének „megfontolt használatáért” cserébe a politikai lehetőségek kiszélesítését ígérte. A Muszlim Testvérek az elnök távozása után nem sokkal, február 15-én bejelentették, hogy amint a törvényi feltételek lehetővé teszik, Szabadság és Igazságosság Pártja néven politikai csoportosulást hoznak létre, s részt vesznek az alkotmányreformot előkészítő bizottság munkájában.³³² A szerveződés céljainak megvalósításához jelentős biztatást adott a nemzetközi mozgalmuk fő teoretikusának, az egyiptomi származású Júszuf al-Karadávinak a február 18-i, a FELT engedélyével megtartott kairói prédikációja. A három évtized elteltével újra a hazájába látogató, 84. életében járó tudós mintegy 2 millió ember előtt, a Tahrír téren elmondott nagy hatású, kritikus hangvételű beszédében hangsúlyozta, hogy a forradalom nem zárult le, s figyelmeztette az arab országok vezetőit, hogy ne álljanak a történelem útjába, ne lépjenek fel a tömegek akaratával szemben, hanem próbáljanak velük konstruktív dialógust kezdeményezni.³³³

Karadávi rövid egyiptomi látogatása és a Tahrír téren elmondott beszéde a Muszlim Testvérek politikai aktivitását nagyban felerősítette. A csoportosulás képviselői a Karadávi által is „szalonképtelennek tartott” Ahmed Safík miniszterelnök ügyvezető kormányának február 21-én bejelentett átalakítását, néhány korábbi ellenzéki politikus kabinetbe történő bevonását elégtelennek tartották. A kormány távozását és átmeneti időre szakértői kormány

³³² WHITLOCK et al. (2011)

³³³ Karadávi a kairói beszédében Mubárak mellett élesen támadta Ben Alit, Mahmúd Abbászt, Kaddáfít (három nappal a kairói beszéde után fatvát adott ki a likvidálására), a szíriai és a jemeni elnököket, vagyis olyan arab vezetőket, akiknek az eszmeisége az arab nacionalizmushoz kötődött. Ugyanakkor a bahreini síita tüntetők elleni fellépésért a szunnita uralkodót nem ítélte el, az itteni összecsapásokat nem szociálist-politikai indíttatású, hanem sektariánus konfliktusnak minősítette. A beszédében nagyrabecsülését fejezte ki a forradalmat győzelemre vezető fiatalok iránt, s a fordulat bekövetkeztében kiemelte a nemzeti összefogás jelentőségét. Rámutatott arra, hogy a forradalom folytatására azért van szükség, mivel egy új országot kell teremteni. Lásd: *The Tahrir Square Sermon of Shaykh Yūsuf al-Qaradāwī*. (2011)

kinevezését február 23-i közleményükben az időközben létrejött Nemzeti Koalícióban részt vevő politikai erők is sürgették. A tömörüléshez tartozott a Vafd Párt, a Tagammu, a Nászzerista Párt, a Hizb al-Vaszat (A Közép Pártja), a Muszlim Testvérek, valamint néhány kisebb ifjúsági tömörülés. A képviselők által aláírt nyilatkozat azt hangsúlyozta, hogy a tervezett alkotmánymódosítás nem helyettesítheti az új alkotmány kidolgozását, amelynek célja egy parlamentáris berendezkedés kialakítása. A koalíció követelte az állambiztonsági apparátus, a Nemzeti Demokrata Párt feloszlását, a szükségállapot feloldását, a politikai foglyok mielőbbi szabadon bocsátását, a korábbi rezsim korrupcióval vádolt képviselőinek gyorsított felelősségre vonását. A nyilatkozat végül szolidaritását fejezte ki a Kaddáfi-ellenes líbiai felkelőkkel.³³⁴ A nyilatkozat azt tükrözte, hogy a kormányváltáson túl a mubárai rezsim két tartópillérének eltávolításában eléggé széles ellenzéki konszenzus van. A nyilatkozat ugyanakkor nem szólt a választások előtti átmeneti időszak meghosszabbításának szükségességéről, nyilvánvalóan azért, mivel a laza ellenzéki tömörülés legszervezettebb erejének, a Muszlim Testvéreknek ez nem állt érdekében.

Az ellenzéki csoportosulások követelésére a Mubárak által kinevezett utolsó miniszterelnök, Ahmed Safík és kormánya március 3-án lemondott, a FELT még ugyanezen a napon Iszám Sarafot kérte fel az új ügyvivő kabinet megalakítására. Az Amerikában tanult politikus, aki 2004–2005-ben másfél évig Ahmed Nazíf kormányában közlekedési miniszter volt, a Tahrír téri tüntetések szervezésében aktív szerepet játszott. Az új miniszterelnök első útja március 4-én – még a hivatalos esküetele előtt – a legendás térre vezetett, ahol az ott összegyűlt tömeg előtt kijelentette: azért jött közéjük, hogy a legitimitását tőlük nyerje. Megígérte, mindent elkövet azért, hogy a követeléseiket teljesítse, az országot újjáépítse. A gyűlés felszólalói között volt Mohamed al-Baltági, a Muszlim Testvérek irányító testületének tagja. Hangsúlyozta, hogy Saraf tiszteletre méltó ember, de kormányának még tettekkel kell bizonyítania, hogy rászolgál a nép bizalmára. Mint mondta, a nép két hetet ad a kabinetnek arra, hogy a követeléseit teljesítse, amennyiben ez nem történik meg, a tüntetések folytatódni fognak. Az iszlamista vezető Karadávihoz hasonlóan aláhúzta, hogy a forradalom még nem ért véget. A legfontosabb követelések között említette a tartományi kormányzók, az önkormányzati testületek felváltását, a politikai foglyok szabadon bocsátását, az állambiztonsági szervek feloszlását, a Mubárak-ellenes tüntetőkkel szemben alkalmazott erőszak felelőseinek megbüntetését.³³⁵

Saraf belépője egyáltalán nem volt egyszerű, mivel még a Tahrír téri gyűlés napján, az esti óráktól a tüntetők több városban körbevették és megtámadták az állambiztonsági szervek épületeit. Az akciók másnap is folytatódtak, több helyütt a kirendelt katonai egységek nem tudták a tömeg behatolását megakadályozni. A legsúlyosabb incidensek Alexandriában és Kairóban történtek. A fenyegető előjelek láttán az állambiztonsági szolgálatok emberei elkezdtek az iratok megsemmisítését, de az épületekbe behatoló tüntetők rengeteg dokumentációt, technikai eszközt elvittek.³³⁶ Az ügyészség ugyan számos aktát, iratot védelem alá helyezett, de az incidensek kivizsgálására kirendelt ügyészek a helyszínekre gyakorta későn érkeztek. Az iratok eltűnése, megsemmisítése olyan méreteket öltött, hogy a Muszlim Testvérek vezetése is kérte a hadsereg segítségét. Igaz, ezt első-

³³⁴ GAZDIK (2011a) 11.

³³⁵ FAHMY (2011)

³³⁶ Al Arabiya (2011a)

sorban azért tették, hogy gátat vessenek az iratok apparátus általi megsemmisítésének.³³⁷ Az épületekbe behatoló tüntetők közül sokan szenvedő alanyai voltak a mubáraki titkos apparátus tortúráinak, akik között nagy számban voltak olyanok, akik a Muszlim Testvérek, illetve szalafita szerveződések szimpatizánsai voltak. A támadássorozattal a Mubarak-féle hatalomnak az ellenzéki csoportok által egyik leginkább gyűlölt fontos pillére megrendült. A szervezetet más alapokon újra kellett építeni, s ez lett az egyik kiemelt prioritása az új ügyvezető kormányának, amely március 7-én tette le a hivatali esküt. A korábbi kabinethez képest 6 minisztérium, köztük a külügyi, a belügyi és az igazságügyi tárca élén történt változás. Az egyiptomi eseményeket nagy figyelemmel kísérő Izraelben úgy vélték az új miniszterelnökről, hogy nem túl lelkes híve az Izraellel való kapcsolatok erősítésének, de nem fogja felrúgni az 1979-es békeszerződést, személyét pedig a stabilizáció szempontjából szerencsésnek tartották.

Április elején újabb megmozdulássorozat kezdődött, amelynek fő ösztönzője a Forradalmi Ifjúsági Koalíció volt. Az ekkor megfogalmazott követeléseik között szerepelt a forradalom idején a tüntetőkkel szemben elkövetett erőszakért, a régi rendszer visszaéléseiért felelős vezetőknek, köztük Mubaraknak és fiainak a bíróság elé állítása, a visszarendezés megakadályozása, a szükségállapot feloldása, a katonai uralom befejezése, a reformok felgyorsítása, továbbá az új alkotmány mielőbbi kidolgozása. Mindez nyílt kihívás volt a FELT hatalmával szemben, s a helyzetet súlyosbította, hogy április 9-én a katonák a Tahrir téren belélttek a tömegbe, az incidensnek két halálos áldozata és számos sebesültje volt. A hatóságok eljárást kezdeményeztek a megmozdulásokat szervező aktivisták ellen, de ezzel párhuzamosan, április 13-án Mubarakot és két fiát 15 napra vizsgálati fogságba vetették. Az eljárás hasonló volt, mint az első letartóztatási hullámban érintett vezetők esetében: Habíb al-Adli volt belügyminisztert két miniszter társával és az NDP egyik vezetőjével együtt korrupció és pénzmosás vádjával még február 17-én, 15 napos vizsgálati időszakra vették őrizetbe. Ezt az időszakot azonban a tárgyalás többszöri elnapolása miatt folyamatosan meghosszabbították.³³⁸ Április 16-án pedig a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság elrendelte az NDP feloszlását, így az állambiztonsági struktúra után a mubáraki rendszer egy másik fontos tartópillére tűnt el a politikai színtérről. A hadsereget ért éles kritikák miatt a katonai tanács képviselői az április 12-én tartott sajtótájékoztatón alig burkolt fenyegetéssel kifejtették, hogy a hadsereg és a nép közötti bizalom lehetővé teszi számukra, hogy úrrá legyenek azokon a kísérleteken, amelyek megpróbálnak viszályt kelteni közöttük.

7.2. A posztmubáraki átmenet alkotmányjogi sajátosságai

A FELT február 14-én bejelentette, hogy Tárik al-Bisri nyugalmazott bíró vezetésével politikusokból, jogászokból álló nyolctagú alkotmányreform-bizottságot neveztek ki a módosítási javaslatok kidolgozására. A következő nap hivatalosan is közzétették, hogy a testületnek a munka elvégzésére mindössze tíz nap áll rendelkezésére. A bizottság összetételét tekintve érdekes volt, hogy a vezetője A Közép Pártjához közel álló jogász lett,

³³⁷ Ikhwanweb (2011b)

³³⁸ CNN (2011b)

s a tagok között szerepelt a koptok, valamint a Muszlim Testvérek képviselője is. Ez utóbbi Mubárak időszakában elképzelhetetlen lett volna.

A katonai vezetés hat cikkely megváltoztatására adott felhatalmazást, de további rendelkezések módosításától sem zárkózott el. A revideálandó alkotmányos előírások között szerepelt a sokak által bírált 179. cikkely, amely lehetővé tette, hogy a köztársasági elnök a terrorista cselekedet elkövetésével vádolt polgári személyek ügyét akár katonai bíróság elé is utalhassa. A bizottság által kidolgozott és a FELT által jóváhagyott alkotmány-módosítási javaslatok február 26-án kerültek nyilvánosságra. Március 4-én bejelentették, hogy az alaptörvény módosításáról a népszavazást március 19-én fogják lebonyolítani, tehát a javaslatoknak – főként a média csatornáin lezajló – társadalmi vitájára mindössze három hét állt rendelkezésre. Az eredetileg tervezett hat helyett végül kilenc cikkely került a népszavazásra előkészített csomagba. Ezek nagy részének módosítását február 10-i utolsó beszédében már Mubárak is kilátásba helyezte.

A javaslatok közül az első a 75. cikkelyre, az elnöki tisztség betöltésének feltételeire vonatkozott. Változatlanul megmaradt, hogy államfővé 40 évnél idősebb, egyiptomi szülőktől származó, itteni születésű, teljes jogú állampolgárt lehetett jelölni. A rendelkezést kiegészítették azzal, hogy a leendő elnök szülei nem lehetnek kettős állampolgárok, s feleségének is egyiptominak kell lennie. A második az elnökjelöltek indulását szabályozó 76. cikkelyt érintette. A 2005. májusi módosítás lehetővé tette ugyan a többes jelölést, de azt nagyon bonyolult előfeltételekhez kötötte. A FELT által jóváhagyott javaslat az indulási feltételeket nagymértékben leegyszerűsítette: elegendőnek tartotta a parlament 30 tagjának és a kormányzóságok felől legalább 30 ezer választásra jogosult állampolgárnak a támogatását. De lehetővé tette olyan jelölt indulását is, aki a parlament alsó- vagy felsőházában legalább egy képviselővel rendelkező politikai párt támogatottja. A harmadik javaslat a 77. cikkelyre vonatkozott, amely a köztársasági elnök hivatali idejét az addigi hatról négy évre csökkentette, s az addigi korlátlan újraválasztás helyett csak a ciklus egyszeri megismétlését tette lehetővé. A 88. cikkelyt érintő indítvány visszaállította a választások korábbi bírói monitorozását. A revideálandó rendelkezések közé került a 93. cikkely, amely a képviselői helyek betöltésének törvényességét érintő óvásról a döntést a Legfelsőbb Alkotmánybíróságra bízta. Korábban a kormánypárt a jelöltjei elleni bírósági végzést is számos alkalommal figyelmen kívül hagyta. Az alelnök kinevezését szabályozó 139. cikkely módosítása előírta, hogy a köztársasági elnök a hivatalba lépése után hatvan napon belül köteles alelnököt kinevezni, s a tisztség megüresedése esetén annak betöltéséről azonnal gondoskodnia kell. A korábbi rendelkezés ezt nem tette kötelezővé. Egy vagy több alelnök kinevezése esetén a feladatkörüket az államfőnek kellett megszabnia, esetleges elmozdításukról is az elnök dönthetett. A szükségállapot kihirdetését szabályozó 148. cikkely módosítása előírta, hogy az elnöknek az erre vonatkozó törvényjavaslatot hét napon belül a parlament elé kell terjesztenie, s az a testület többségének jóváhagyása esetén léphet életbe. De a rendelkezés hat hónapról tovább nem tarthat, meghosszabbítása csak népszavazás révén lehetséges.

A módosítás széles támogatottságnak örvendő reakció volt a mubáraki korszakra, amikor a szükségállapotot évtizedeken át fenntartották. A bizottság tervezete a várakozásoknak megfelelően eltörölte a korábban említett 179. cikkelyt. A kilencedik módosítási javaslat a 189. cikkely kiegészítéseként a kabinet jóváhagyása esetén a köztársasági elnöknek, valamint az alsó- és felsőházi képviselők felének a támogatásával a parlamentnek is lehetővé tette, hogy alkotmány kimunkálását kezdeményezze. De az új alkotmányt mindkét esetben

népszavazásnak kell jóváhagynia. Ehhez a cikkelyhez mellékelték azt a rendelkezést, amely a létrejövő új parlamentet kötelezi arra, hogy működése megkezdését követően hat hónapon belül alkotmányozó gyűlést nevezzen ki az új alkotmány kidolgozására, amelyet népszavazáson kell jóváhagyni.³³⁹

A javaslatok szakmai és politikai tényezők körében azonnal éles vitákat váltottak ki. A sajtó által megszólaltatott jogászok többnyire egy új alkotmányt tartottak volna szerencsésnek, de az átmeneti idő rövidegére való tekintettel egy részük – mint kényszerű realitást – elfogadta ezt a megoldást. Ez utóbbiak közül voltak olyanok, akik egy-egy érintett cikkelyt más elemekkel is bővítettek volna. Így például egy neves jogász, Hisám Basztávísi értetlenségének adott hangot a 75. cikkely további kiegészítésének elmaradása miatt.³⁴⁰ Szerinte az elnöki tisztség betöltésének felső korhatáráról is rendelkezni kellett volna. Az alaptörvénybe bele kellett volna foglalni, hogy 70 év felett nem lehet egy jelöltet elnöknek megválasztani. Ezzel burkoltan nyilvánvalóan arra célzott, hogy a felső korhatárt azért nem jelölték meg, mert amennyiben a FELT akkor 76 éves elnöke, Tantávi tábornok váratlanul mégis úgy döntene, hogy indul az elnökválasztáson, akkor ennek ne legyen alkotmányba ütköző akadálya. Elhangoztak olyan vélemények is, amelyek a folyamatban lévő alkotmányozást törvénytelennek tartották. Taháni al-Gibáli, az ország első női bírója, a Legfelsőbb Alkotmánybíróság alelnöke kifogásolta, hogy nem volt a tervezetről széles körű társadalmi vita. Figyelmeztetett arra, hogy amennyiben igent mondanak a módosításokra, akkor reaktiválják a korábbi alkotmányt. Ennek alapján pedig a FELT-nek semmi joga sincs az ország ügyeinek intézésére, a parlamenti és elnökválasztás lebonyolítására. Vagyis a hadsereg masírozhat vissza a laktanyákba. Szerinte egy átmeneti alkotmányos szabályozás, és ennek részeként egy katonákból és civilekből álló elnöki testület felállítása szerencsésebb lett volna.³⁴¹ Volt, aki kifogásolta, hogy az elnök továbbra is kiterjedt hatáskörrel rendelkezik, s emellett tört lándzsát, hogy egy parlamentáris rendszer létrehozása sokkal inkább megfelelné az ország adottságainak.

A politikai tényezők közül a „Tahrír téri” ifjúsági szervezetek számos képviselője közölte, hogy nemmel fognak szavazni az alkotmánymódosításra. A javaslatok előkészítése a bizottság zárt ülésein történt, s a nyilvános vitára szánt idő nagyon kevés volt. Azt is aláhúzták, hogy a módosítások elfogadása semmissé teheti mindazt, amiért küzdöttek. Mohamed el-Baradei az elnök továbbra is megmaradó széles jogkörének veszélyeire hívta fel a figyelmet egyik televíziós interjújában, s a javasolt szöveget „egy diktátor alkotmányának” nevezte. A híres egyiptomi látványtervező művész és politikai aktivista, Alám Vászif úgy nyilatkozott, hogy az alaptörvényen csak kozmetikai változtatásokat akarnak végrehajtani. A hadsereg, amely dominálja az ügyvezető kormányt, antidemokratikus módon elszett választásokba akarja behajszolni az országot. Ő is úgy vélte, hogy egy esetleges igen a népszavazáson zárójelbe teszi a forradalom eredményeit. Hozzátette azt is, hogy szerinte a korábbi vezető parlamenti csoportosulás, az NDP és a Muszlim Testvérek a hadsereg támogatásával a hatalom megosztására törekednek. A nők jogaiért küzdő neves aktivista, Marva Saraf al-Dín aggodalmának adott hangot, hogy az esetleges korai választások a Muszlim Testvérek parlamenti többségét eredményezik, s ők fogják létrehozni azt a testületet, amely

³³⁹ CARLSTROM (2011)

³⁴⁰ EL-HENNAWY (2011a)

³⁴¹ EL-HENNAWY (2011b)

előkészíti az ország új alkotmányát. Az igen szavazatok többsége a módosításokról szóló népszavazáson katasztrofális lenne, s szembenenne a forradalom eredeti szándékaival.³⁴²

A nemmel voksolókkal szemben a Muszlim Testvérek támogatták a tervezett módosításokat. Szerintük az emberek arra vágnak, hogy az élet mielőbb visszatérjen a normál kerékvágásba. Az igen szavazatok többsége azt is eredményezné, hogy a hadsereg visszatartja a hatalmat a népnek. Szerintük az összes politikai csoportosulás véleményének figyelembevételével egy új alkotmány előkészítése túlságosan hosszú időt venne igénybe. Az átmeneti időszakot mielőbb be kell fejezni, hogy ismét működhessenek az alapvető politikai intézmények. Azt is jelezték, hogy fontosnak tartják az együttműködést más ellenzéki politikai csoportosulásokkal, s meglelégedéssel nyugtázták, hogy maguk mögött hagyták azt az időszakot, amikor a pártokra nyomást gyakoroltak a Muszlim Testvérekkel történő együttműködés megakadályozása érdekében. Az iszlamista csoportosulás mellett a számottevő támogatással rendelkező politikai erők közül a volt kormánypárt is arra biztatta a híveit, hogy igennel voksoljanak a népszavazáson.

Az alkotmánymódosításról tartott március 19-i népszavazáson a választásra jogosultak 41 százaléka vett részt. Ez az arány jócskán elmaradt az előzetes várakozásoktól, de jóval nagyobb volt, mint az előző évi november–decemberi parlamenti választások idején. A megjelentek több mint 77 százaléka támogatta a javasolt változtatásokat, közel 180 ezer szavazatot érvénytelennek nyilvánítottak. Az adatok elemzéséből kiderült, hogy nemmel elsősorban a jobb szociális milióból származó szavazók voksoltak. Különösen jelentős volt a számuk Kairó és Alexandria néhány előkelőbb városrészében. De összességében a két legjelentősebb városban is az igen dominált. A keresztény közösség tagjai is jórészt nemmel szavaztak. A választások azt bizonyították, hogy a Muszlim Testvérek jelentős politikai erőt képviselnek. Kiterjedt kapcsolatrendszerük nagy szerepet játszott a szavazók mozgósításában. A nemmel szavazók közül a sikertelenséget sokan annak tulajdonították, hogy az iszlamisták az embereket tisztességtelen módon manipulálták – például azzal, hogy azt mondták: „ha igennel voksolsz, akkor az iszlámra, ha nemmel, akkor az iszlám ellen szavazol”. Az újságok arról is tudósítottak, hogy egyes helyeken a mecsetek imámjai a szavazóhelyiség előtt állva szólították fel a hívőket arra, hogy igennel szavazzanak, sőt az is előfordult, hogy az aktivisták a szavazóknak pénzt ígértek. Nagy médiavisszhangot keltett, hogy a felheccelt tömeg megakadályozta Mohamed el-Baradeit szavazata leadásában. Mindezek ellenére a döntő elem mégis az volt, hogy a nemmel szavazóknak a szélesebb tömegekkel való kapcsolata jóval korlátozottabb volt, ezért a mozgósító erő tekintetében elmaradtak az iszlamisták mögött.³⁴³

Az elfogadott változtatások az átmeneti időszak legális kereteihez elégtelenek voltak. Ha így marad, akkor a módosítások elfogadása után reaktiválni kellett volna a február 13-án felfüggesztett alkotmányt. Ebben az esetben a FELT is befejezhette volna a politikai működését, mivel egy ilyen testület közjogi funkcionálására az 1971-es alaptörvény nem adott lehetőséget. A katonák a népszavazás után is azt mondták, hogy a korábbi alkotmány a módosítások ellenére sem érvényes, s ez zavart keltett. Az egész procedúra egyetlen célt szolgált: megakadályozta, hogy a választások előtt az új alaptörvény kidolgozása kerüljön napirendre. A csomagban szereplő 189. cikkely módosításának elfogadása a sorrendet el

³⁴² France24 (2011)

³⁴³ Ahram Online (2011b); MACFARQUHAR (2011)

is döntötte. Ebben a kérdésben a hadsereg és a Muszlim Testvérek közös hullámhosszon voltak. A voksolás mindenestre jól érzékeltette, hogy a társadalmon belül kisebbségben vannak azok az erők, amelyek a korábbi centralizált rendszer gyors lebontását, a demokratizálás átfogóbb térnyerését szorgalmazzák. Ezek közé tartoztak a jobb módú családok, az iszlamisták megerősödésétől tartó keresztények, a megmozdulásokban jelentős szerepet vállaló fiatalok szerveződései és a liberális politikai erők egy része. A módosítással egyetértő többség a struktúra részleges átalakítását, a mielőbbi konszolidációt támogatta. Ezek közé tartozott többek között a legszervezettebb ellenzéki erőt alkotó MT, amelynek érdeke volt a parlamenti választások mielőbbi megtartása. Egy sor politikai szerveződés azonban nem volt felkészülve a törvényhozási választásoknak a FELT által eredetileg bejelentett időpontban való megtartására. A Mubarak eltávolítása után ezzel kapcsolatban jelentkező aggodalmak az alkotmánymódosításról rendezett szavazás után még inkább felerősödtek. Az érintettek ezért megkönnyebbüléssel fogadták a katonai tanács március 29-én bejelentett rendeletét a parlamenti választások júniusról szeptemberre történő elhalasztásáról, időt adva ezzel a politikai erőknek a felkészülésre. A következő nap a FELT azt is közölte, hogy az elnökválasztást novemberben fogják megtartani. A Muszlim Testvérekkel szembeni erősebb ellensúly megteremtése, az ebből adódó politikai lehetőségek kiaknázása a katonai tanácsnak is érdeke volt.

A FELT szerepének erősítése, távlati érdekeinek megalapozása, az MT irányába tett politikai gesztusok egyaránt jelen voltak az átmeneti időszak politikai viszonyainak legális keretet adó, március 30-án közreadott alkotmányos deklarációban. A társadalmi nyilvánosság kizárásával összeállított, 63 cikkelyből álló dokumentum számos rendelkezést szó szerint átvett az 1971-es alkotmányból. Megtalálhatók voltak benne a népszavazáson módosított rendelkezések, sőt az is kiderült, hogy a FELT a felfüggesztett alaptörvény több más pontját is módosította. Az „ideiglenes alkotmány” az 1971-es dokumentumhoz hasonlóan az iszlámot államvallásnak, de az iszlám jogot a törvénykezés „alapvető forrása” helyett „legfőbb forrásának” nyilvánította (2. cikkely). A politikai pártokról szóló korábbi alkotmányos rendelkezés tiltotta a vallásra való hivatkozással, vallási alapon, valamint nemi és származási diszkrimináción alapuló szerveződések létrejöttét. A deklaráció vonatkozó rendelkezése már csak a vallási, a faji és a származási alapokon nyugvó csoportosulások politikai tevékenységének tilalmáról beszélt (4. cikkely). Ez például annyit jelentett, hogy korábban nem pusztán az MT, hanem egy általa politikai célzattal létrehozott csoportosulás sem indulhatott volna a választásokon, most azonban ez utóbbi lehetővé vált. Az ideiglenes alkotmány biztosította az alapvető szabadságjogokat (7–16. cikkely), s bejelentette, hogy a köztársasági elnök vezetésével Nemzetvédelmi Tanácsot fognak felállítani (54. cikkely). A dokumentum hosszan foglalkozott a képviselő-testületek felhatalmazásával és összetételével. A dokumentum hangsúlyozta, hogy a Népi Gyűlés a megválasztása után azonnal megkezdi a törvénykezéssel, a közpolitikával kapcsolatos felhatalmazásainak ellátását. A kompetenciák konkrét felsorolásánál azonban a dokumentum csak három területet jelölt meg: a fejlesztéspolitikát, a költségvetést és a végrehajtó hatalom felügyeletét (33. cikkely). A FELT politikai szerepét legitimáló rendelkezés leszögezte, hogy a testület jogosult az ország irányítására. Ebből adódóan törvényeket hozhat és opponálhat, megszabhatja a költségvetés irányait, kinevezheti és elmozdíthatja a kormány tagjait, katonai és polgári tisztségviselőket. Összehívhatja és elhalaszthatja a parlament alsó- és felsőházának üléseit, dönt a kinevezett képviselők személyéről, s nemzetközi szerződéseket írhat alá.

Felhatalmazást adhat a testület vezetőjének vagy egy tagjának az államfői teendők ellátására (56. cikkely). A választások utáni időszakot tekintve fontos volt az alkotmánymódosítás vonatkozó passzusát kiegészítő rendelkezés, amely kimondta, hogy a Népi Gyűlés és a Súra Tanács megválasztása után a FELT a kinevezett képviselők kivételével hat hónapon belül összehívja a két ház együttes ülését abból a célból, hogy létrehozzák a 100 tagú alkotmányozó gyűlést (60. cikkely). Ennek a testületnek az új alaptörvény kidolgozására hat hónap áll a rendelkezésére, s az elkészült dokumentumot 15 napon belül népszavazásra bocsátják. A deklaráció leszögezte, hogy a FELT a parlament, illetve az új elnök megválasztásáig fogja ellátni az ország kormányzásával összefüggő teendőket (61. cikkely).³⁴⁴

A dokumentum alapján arra is lehetett gondolni, hogy a háttéralkuk során született megállapodás híján a FELT akár 2013 tavaszáig/nyaráig elhúzhatja a hatalomátadást. Noha megjelölték a képviselő-testület kompetenciáit, nem lehetett tudni, hogy a széles körű felhatalmazással rendelkező katonai tanács e területeken nem fogja-e keresztezni a parlament szándékait. Ez különösen érvényes volt a költségvetésre. Hasonlóképp nem volt egyértelműen leszögezve, hogy az alkotmányozó testületet a parlament jelöli-e ki, vagy egy beterjesztett listát fog elfogadni.

7.3. Magas szintű látogatások, az egyiptomi fordulat külső megítélése

Nem sokkal Mubárak bukása után, február 21-én magas szintű látogatók repülőgépei landoltak a kairói repülőtéren: délelőtt William J. Burns amerikai helyettes külügyi államtitkár, délben David Cameron brit miniszterelnök, délután pedig Catherine Ashton, az EU kül- és biztonságpolitikai főképviselője érkezett az egyiptomi fővárosba. Ez utóbbiak csak rövid időt töltöttek itt, Burns azonban három napon át tárgyalt különböző politikai tényezőkkel és az Arab Liga főtitkárával. Útjuk a formálódó új hatalommal való szimpátia mellett a demokratikus átmenet folytatását, a polgári kormányzásra való mielőbbi áttérés ösztönzését szolgálta. Egyikük sem volt hajlandó találkozni a Muszlim Testvérek és más iszlamista csoportok képviselőivel. Cameron úgy vélte, hogy hamis az a sokak által képviselt vélemény, hogy a jövőt Egyiptomban a régi rend visszatérése vagy a Muszlim Testvérek jelentik. A Tahrír téren tüntetők nagy része nyitottabb, szabadabb társadalmi miliőt kívánt. A társadalmak nyitottá tételével, a részvétel lehetőségének biztosításával az „extrém iszlám” alternatívájától eltérő kötődést lehet kialakítani, különösen a fiataloknál.³⁴⁵ Mind a hárman nyomatékosan sürgették a Szádát elnök 1981. októberi meggyilkolása óta érvényben lévő szükségállapot eltörlését. Ashton javasolta, hogy mielőbb legyen egy megfelelő útiterv az alkotmányozás lebonyolítására, a parlamenti és elnökválasztások előkészítésére. Az egyiptomi hatóságok teremtsék meg egy széles körű, inkluzív dialógus előfeltételeit, s ebbe vonják be az összes politikai erőt, amely hajlandó egy konstruktív megközelítésre. Ashton azt is hangsúlyozta, hogy az EU és más nemzetközi tényezők részéről koordinált stratégiára van szükség az egyiptomi és tunéziai átmenet támogatására. Kitért arra is, hogy az EU új partnerséget, nagyobb támogatást biztosít a szomszédságpolitika déli dimenziójában részt vevő államoknak, amennyiben ezek hajlandók politikai és gazdasági

³⁴⁴ *Egypt, Constitutional Declaration.* (2011)

³⁴⁵ BAGEHOT (2011)

reformok végrehajtására.³⁴⁶ Ez utóbbi kijelentése az európai szomszédságpolitika előző évben elkezdett reformmunkálatainak egyik fő következtetésére utalt.³⁴⁷

William J. Burns a sajtó képviselőivel történt találkozó során Cameronhoz hasonlóan hangsúlyozta, hogy az egyiptomi átmenet sikere nagy hatással lehet az egész arab térségre. Gyors és rendezett átmenet szükségességéről beszélt, amely megvalósítja az emberek szabadsággal, méltóságuk tiszteletben tartásával kapcsolatos aspirációit. Burns figyelmeztetett a más országokban tapasztaltak figyelembevételének fontosságára. Az MT esetleges hatalomra kerülésének fogadtatásával kapcsolatos kérdésre úgy reagált, hogy az ország számára a legfontosabb először a demokratikus keretek megteremtése, amely többek között lehetővé teszi a szabad választások megtartását, a többi majd az eredmény függvénye lesz. Azaz elvileg nem zárta ki a mérsékelt iszlamisták hatalomra kerülését, de a megfogalmazásából kiérződött, hogy ennek lehetőségét nem tartja reálisnak. Egy másik kérdésre válaszolva hangsúlyozta, hogy a térségben – és azon túl is – számottevő változások zajlanak, s nem hiszi, hogy az arab világ bármely társadalma immúnis lehet a szabadság megteremtését szolgáló törekvésekkel szemben. A másik két kairói látogatóhoz hasonlóan Burns is élesen elítélte a líbiai rendszer által alkalmazott erőszakot.³⁴⁸

Az egyiptomi átmenet sikere érdekében tett erőfeszítésekkel való szolidaritás, a támogatás lehetőségeinek feltérképezése volt a legfontosabb célja Hillary Clinton március 15-én kezdődő, kétnapos egyiptomi látogatásának. Bár az amerikai diplomácia vezetőjének látogatását a bahreini válság, az ENSZ BT Líbiával foglalkozó ülése némiképp beárnyékolta, az egymást követő interjúkban, sajtótájékoztatókon a demokráciára történő átmenet előfeltételeivel is sokat foglalkozott. Clinton, aki a nevezetessé vált Tahrír téren is rövid látogatást tett, egyik kairói interjújában úgy fogalmazott, hogy Egyiptomnak most alkalma nyílik arra, hogy ne csak iránymutató legyen a Közel-Keleten, hanem egyben egy sikeres, demokratikus 21. századi ország, amelyre mindenki elismeréssel tekint. Ő is aláhúzta, hogy az átmenet útitervéről, a szükséges gazdasági-politikai reformokról mielőbb meg kell egyeznie az érdekelt politikai erőknek. Örömmel üdvözölte az állambiztonsági apparátus feloszlását, s egy új törvénytisztelő szervezettel való felváltását.³⁴⁹ Clintonét Robert Gates védelmi miniszter rövid egyiptomi látogatása követte március 23-án, aki elsősorban a Kaddáfi-rezsim ellen elkezdődött NATO-légítámadásokkal kapcsolatban egyeztetett.

A közel-keleti, köztük az egyiptomi fejlemények amerikai külpolitika szempontjából történő értékelésére a szenátus külügyi bizottsága előtti meghallgatása során, március 17-én William J. Burns tett kísérletet. A helyettes államtitkár úgy vélte, hogy a Közel-Kelet ugyanolyan nagy horderejű változások pillanatában van, mint Európa, illetve Eurázsia volt 1989-ben. A kialakult helyzetet hatalmas ígéretnek nevezte az itt élő népek számára, amelyektől hosszú időn át megtagadták a szabadságot. Támogatni őket a jogaik megszerzésében nagy kihívás, de egyben nagy lehetőség az amerikai politika számára. Az itteni forradalmak

³⁴⁶ *Remarks by HR/VP Catherine Ashton at the end of her visit to Egypt.* (2011)

³⁴⁷ Az Európai Unió bővítési és szomszédságpolitikai biztosa már 2010 októberében, az Európai Parlament Külügyi Bizottságában tartott előadásában hangsúlyozta, hogy nagyobb anyagi támogatás csak olyan országoknak biztosítható, amelyek hajlandók a közösség alapértékeinek elfogadására, politikai reform és egy átfogó szabadkereskedelmi egyezmény előírásainak a teljesítésére. A beszéd lényegében a jó ideje hangoztatott „többért többet” elv hangsúlyosabb előtérbe állítása volt. Lásd: FÜLE (2010)

³⁴⁸ BURNS (2011a)

³⁴⁹ CLINTON (2011f); CLINTON (2011g)

a jobb kormányzás, a gazdasági lehetőségek kiszélesítése mellett olyan egyetemes értékek megteremtéséért folynak, mint a gyülekezés- és szólásszabadság, az ember saját sorsáról való rendelkezésének joga. Burns egyiptomi látogatása egyik legmaradandóbb élményének nevezte a Tahrír tér felkeresését, az ifjúsági szervezetek vezetőivel való találkozáját, akik a kommunikációs forradalom vívmányait felhasználva jelentős tömegeket tudtak a változás érdekében mozgósítani. Az amerikai diplomácia fő feladatai közé sorolta a térségbeli demokratikus átalakulás, a gazdasági modernizáció támogatását, az arab–izraeli békefolyamat dinamizálását és a regionális biztonság stabilizálását. Ez utóbbi kapcsán fontosnak látta az Öböl Menti Együtműködés Tanácsa (*Gulf Cooperation Council, GCC*) tagjaival való kapcsolatok erősítését, a terrorizmus elleni harcot, Irán nukleáris hatalommá válásának megakadályozását, az iraki demokratikus átalakulás támogatását. Burns úgy vélte, hogy az „arab ébredés” nyomán elindult folyamatok arról tanúskodnak, hogy a stabilitás nem statikus jelenség. Ott, ahol a vezetők nem nyitottak a tömegek politikai és gazdasági törekvéseire, egyre nehezebben tudják a stabilitást fenntartani. Az Egyesült Államok ugyan felismerte a térségben halmozódó ellentmondásokból fakadó veszélyeket, de nem gyakorolt kellő nyomást az itteni vezetőkre ezek orvoslása érdekében. Az adott időszakban zajló térségbeli átalakulással kapcsolatban fontosnak tartotta a líbiai felkelés sikerének előmozdítását, a bahreini, a jordániai és a marokkói reformok, valamint az egyiptomi átmenet támogatását.³⁵⁰ Burns a közel-keleti autoritárius struktúrák átalakítása kapcsán lényegében egy háromirányú amerikai cselekvési programot vázolt fel. Az olyan stratégiai fontos államokban, ahol Washington korábban nem rendelkezett meghatározó befolyással, ott ösztönözni kell a „nép szabadságvágyát semmibe vevő” rezsim felváltását. Ott, ahol számottevő stratégiai pozíciókkal rendelkezett, az elégedetlenségi hullám kezelésére a kormányzatokat reformok bevezetésére kell ösztönözni, vagy megfelelő feltételek esetén az elitcseret kell elősegíteni. Az adott periódusban ennek az eklatáns példái közé tartozott Bahrein, Tunézia és Egyiptom.

Több regionális hatalmi tényező azonban korántsem fogadta olyan lelkesedéssel Mubárák távozását, mint az Egyesült Államok és több nyugati szövetségese. Az egyiptomi elnök mögül történő gyors amerikai kihátrálás a szaúdi vezetés részéről döbbenet és felháborodást váltott ki. Abdullah király február 10-én az amerikai elnökkel folytatott telefonbeszélgetése során Mubárák küszöbön álló elmozdítása miatt éles szemrehányásokkal illette Obamát. Azokra a fenyegetőzésekre reagálva, hogy amennyiben az egyiptomi vezető nem távozik, akkor megvonják az országtól az 1,3 milliárd dolláros katonai, illetve a több százmillió dolláros gazdasági támogatást, közölte, hogy kormánya ezt átvállalja.

Az Egyesült Államok legszorosabb térségbeli szövetségese, Izrael szintén nem helyeselte Mubárák eltávolítását. Az egyiptomi vezető tiszteletben tartotta a két ország békeszerződését, ugyancsak ellenlábásának tekintette Iránt, továbbá izraeli szempontból fontos volt Kairónak a palesztin politikában betöltött szerepe, valamint a két ország közötti biztonsági együttműködés. Az izraeli stratégiai elemzőket nem pusztán a két ország kapcsolatainak alakulása, hanem az egyiptomi események regionális kihatásai is aggodalommal töltötték el. Még Mubárák bukása előtt, február 6-án megjelent tanulmányában Efraim Inbar, a Bar-Ilan Egyetem keretében működő Begin-Sadat Stratégiai Tanulmányok Központjának (*Begin-Sadat Center for Strategic Studies, BESA*) vezetője kifejtette, hogy az egyiptomi

³⁵⁰ BURNS (2011b)

megmozdulások nem fognak az országban demokratikus átalakulást eredményezni. Épp ellenkezőleg: a folyamat Egyiptomban – s az egész térségben – a radikális erők megerősödéséhez fog vezetni. Azok a nyugati világban tapasztalható naiv vélekedések, amelyek a demokráciába történő átmenet szükségességéről beszélnek, nincsenek azzal tisztában, hogy a jelenlegi kairói kormány egyetlen alternatíváját a Muszlim Testvérek jelentik, akik a hatalomra kerülés érdekében a demokrácia által biztosított lehetőségeket ki fogják használni. Az egyiptomi társadalom szorosan kötődik az iszlám értékekhez, s képtelenség azt feltételezni, hogy a liberális-demokratikus ethoszt rövid idő alatt magáévá teszi.³⁵¹ Ugyancsak ezekben a napokban közölt írásában a BESA egy másik neves elemzője, Jonathan Rynhold óva intett attól, hogy a térségbeli politikai földindulást a kelet-európai forradalmakhoz hasonlítsák. Ezekben ugyanis a vezető szerepet a Nyugat által inspirált demokratikus erők játszották. A kommunista ideológia vereséget szenvedett, ennek legfőbb támogatója, a Szovjetunió pedig összeomlott. 2011-ben teljesen más a helyzet: a tüntetők ugyan reformokat követelnek, de az igazi alternatíva az iszlám. „Berlin 1989” nincs napirenden, a fő feladat a „Teherán 1979” megakadályozása. Ami Egyiptomban történik, az a legfontosabb regionális fejlemény az iráni iszlám forradalom óta.³⁵² Az izraeli kormány az egyiptomi események kritikus szakaszában a nyilvánosság előtt viszonylag ritkán kommentálta az eseményeket. Mubárak eltávolítását követően Netanjahu miniszterelnök egy konferencián rámutatott arra, hogy mind a nyugati fővárosokban, mind pedig Teheránban szimpatizáltak a kairói tüntetőkkel. De a cél nem ugyanaz: a Nyugat egy 21. századi demokráciát szeretne Egyiptomban teremteni, Irán azonban az országot a 9. századba akarja visszavinni. Hangsúlyozta, hogy a maguk részéről azt szeretnék, ha az egyiptomi demokratikus átmenet sikeres lenne, de mindenekelőtt abban érdekeltek, hogy az egyiptomi kormányzat továbbra is elkötelezze magát az 1979-es békeszerződés betartása mellett. A miniszterelnök a térségbeli megmozdulások egy másik tanulságának azt tartotta, hogy az itt élőknek a legfőbb problémát nem az izraeli–palesztin viszony, hanem a saját politikai rendszereik jelentik.³⁵³

Az első Egyiptomba látogató arab államfő március 9-én Omar al-Basír szudáni elnök volt, aki hangsúlyozta Kairó szerepének fontosságát a regionális és a nemzetközi szinten egyaránt, s aláhúzta a bilaterális kapcsolatok szorosabbra fűzésének szükségességét. A posztmubárai korszak első hónapjainak magyar vonatkozású híre volt Martonyi János külügyminiszter március 8–9. közötti kairói látogatása. Az Európai Unió Tanácsának soros elnöki tisztét betöltő Magyarország külügyminisztere által tett út fő célja a tájékozódás és az új egyiptomi kormány képviselőivel történő személyes kapcsolatfelvétel volt. Nabil al-Arabi külügyminiszterrel való találkozója során felhívta a figyelmet a magyar rendszerváltás tapasztalataira, s úgy ítélte meg, hogy sok hasonlóság van a két országban végbemenő folyamatok között.³⁵⁴ Az Európai Unió magyar elnökségének képviselőjében Martonyi külügyminiszter március 22-én visszatért Egyiptomba. Háromnapos útjának fő célja az volt, hogy az egyiptomi–líbiai határon tájékozódjon a szomszédos országban zajló hadi események és a NATO-beavatkozás nyomán kialakult helyzetről. A magyar diplomácia

³⁵¹ INBAR (2011)

³⁵² RYNHOLD (2011)

³⁵³ *PM Netanyahu's Speech at the Conference of Presidents of Major North American Jewish Organizations.* (2011)

³⁵⁴ Magyar Nemzet (2011)

vezetője ekkor vette fel a kapcsolatot a Kaddáfi elleni harcot vezető Líbiai Nemzeti Tanács képviselőjével.³⁵⁵

7.4. A politikai polarizáció erősödése, az „alkotmány feletti elvek”

Az NDP kiiktatása után két jelentősebb szervezett erő maradt a politikai porondon: a hadsereg és a Muszlim Testvérek. A viszonyukat az átmeneti korszak kezdetétől a kölcsönös gyanakvással kísért együttműködés, illetve a politikai szembenállás váltakozása jellemezte. A Mubarak utolsó napjaiban kezdődött összetett kapcsolat eredményeként az iszlamista szervezet politikai lehetőségei kiszélesedtek, cserébe a csoportosulás az utcai demonstrációk fegyverét „megfontoltan használta”. Képviselőjük helyet kapott az alkotmánymódosítást előkészítő bizottságban, amely Mubarak időszakában elképzelhetetlen lett volna. A szervezet több helyi felekezeti konfliktus elsimításában is részt vett. A Muszlim Testvérek vezetőségének egy korábbi tagja a helyzetet egyenesen úgy jellemezte, hogy a FELT eszközként használja őket a stabilizáció eléréséhez.³⁵⁶

A szervezeten belül a katonákkal való együttműködést többen a múlt tapasztalataira utalva gyanakvással kezelték. A parlamenti szerepvállalásra készülő MT vezetői lépésről lépésre igyekeztek elhatárolódni egy teokratikus vagy ahhoz közel álló alternatívától. A különböző oldalról megnyilvánuló bizalmatlanságot azzal is próbálták leszerelni, hogy többször is elismételték: nem töreksenek sem az elnöki tisztség, sem a parlamenti többség megszerzésére. Az MT több vezetőjének megnyilatkozásai azonban messzebbre tekintettek. Mohamed al-Baltági, a szervezet egyik vezetője az alkotmánymódosításról szóló népszavazás után úgy nyilatkozott, hogy részükről a türelem csak átmeneti, mindössze addig tartják fenn, amíg más „versenyképes politikai erők” – itt elsősorban a szekuláris csoportosulásokra célt – nem jelennek meg a színtéren. Amennyiben ez megtörténik, teljes erejüket mozgósítják majd a politikai versenyben. Azaz: akkor már cél lehet a parlamenti többség, illetve a főbb közjogi méltóságok megszerzése. A versenyképes politikai erők említésekor nyilvánvalóan egy kedvező politikai helyzetre gondolt, amikor lehetőségessé válik a hatalom főbb bástyáinak meghódítása. Baltági úgy vélte, hogy az iszlám vonulat az egész régióban a politikai élet részévé fog válni, de nem fogja azt dominálni. Ha ez következne be, akkor nagy problémákkal kellene szembesülni. Ugyanakkor, ha megpróbálnák az „iszlám trendet” visszaszorítani, akkor még nagyobb problémákra kellene felkészülni, s ezzel kapcsolatban emlékeztetett a súlyos belső konfliktusba torkolló 1991-es algériai választások következményeire.³⁵⁷ A Muszlim Testvérek fő médiaarca, Iszám al-Arján egy májusi interjújában hangsúlyozta, hogy a Muszlim Testvérek erejét az általuk képviselt értékek jelentik,

³⁵⁵ A líbiai polgárháborúba történő külső katonai beavatkozásra az ENSZ BT – orosz, kínai, német tartózkodás mellett – 2011. március 17-én elfogadott, 1973-as számú határozata adott felhatalmazást. A határozat a polgári lakosság védelmét állította a középpontba, s a tagállamok felhatalmazást kaptak arra, hogy ezt közvetlenül vagy egyéb formában megtegyék. A határozat formálisan első ízben engedélyezte egy ország légtérében repüléstilalmi zóna létesítését, külföldi megszálló erők jelenlétét azonban kizárta. Az Egyesült Államokkal szorosan kooperálva Franciaország és Nagy-Britannia március 19-én elkezdte a líbiai kormányerők elleni műveleteket, a NATO március 27-én döntött ezek átvételéről. Lásd: Külügyminisztérium (2011); TÜRKER et al. (2011)

³⁵⁶ STACHER (2011)

³⁵⁷ Egypt Independent (2011)

de igyekezett mindenkit megnyugtatni, hogy nem akarják az országot ennek alárendelni. A hadsereggel kapcsolatban nyomatékosította, hogy annak professzionálisnak és semlegesnek kell lennie, nem lehet a feladata egy ország vezetése. Emlékeztette a katonákat arra, hogy Mubarak bukása után azt ígérték, hogy a hatalmat nem kívánják megőrizni.³⁵⁸ A hadsereg politikai semlegessége persze azt jelentette volna, hogy a legszervezettebb erőt jelentő Muszlim Testvérek számára a hatalomhoz vezető út „akadálymentessé” válik.

A visszafogottabb politikai, közjogi szerepről szóló nyilatkozatok taktikai jellegűek voltak, a Muszlim Testvérek valójában jelentős társadalmi átalakításra készültek. Legalábbis ez tükröződött a szervezet második embere, Khajrat al-Sátir április 21-én, Alexandriában tartott hosszabb előadásában. A börtönből nem sokkal korábban szabadult vezető úgy vélte, Egyiptom és a térség számos országa egy olyan történelmi időszakon megy keresztül, amely lehetőséget ad arra, hogy az itt élő népek egy új, prosperáló időszakba lépjenek. A Muszlim Testvérek legfőbb feladatának a nép életének az iszlám értékek alapján való megszervezését, a közösség felvirágoztatását, az emberek Isten akaratának való alávetését tekintette. Az átalakítást szerinte fokozatosan kell végrehajtani: a muszlim identitást erősíteni kell az egyén, a család, a társadalom szintjén, miközben ki kell alakítani az iszlám kormányzás mechanizmusát. Hangsúlyozta, hogy ez utóbbi nem jelenti, hogy a kormányzás feladatát csak a Muszlim Testvérek látnák el, a lényeg, hogy a kormány az emberek életét az iszlám kötések alapján szervezze meg. A végső cél a nemzetek között meghatározó szerepet játszó globális iszlám állam létrehozása. Az átalakítási folyamat sikerének legfőbb záloga egy erős szervezet. Más szóval: a Muszlim Testvérek erejétől, befolyásától függ a folyamat előrehaladása. Khajrat al-Sátir figyelmeztetett arra, hogy a szervezetet, illetve a csak politikai szférában működő pártot nem lehet azonos szintűnek tekinteni. Ráadásul ez utóbbi nem is az iszlám, hanem a nyugati civilizációban alakult ki. A célok elérése, az önkényuralom visszatérésének megakadályozása érdekében fontos a forradalom „részleges állandósítása”. Az átalakulási folyamatnak a pluralitás, a jogállamiság keretei között kell végbemennie.³⁵⁹

A Khajrat al-Sátir által körvonalazott átalakulást csakis hatalmi helyzetben lehetett végrehajtani. Ráadásul az általa vázolt modell („civil állam iszlám kötésekkel”) tele volt kérdőjelekkel. Jól érzékeltette ezt néhány héttel később készült interjújában Gamál al-Banná, a szervezet alapítójának öccse. Az iszlám tudományokkal foglalkozó 91 éves tudós leszögezte, hogy amennyiben az említett modell megvalósul, akkor az egy teokratikus állam lesz, még ha nem is olyan, mint az iráni. Amennyiben az iszlám jogot teszik a törvénykezés legfőbb forrásává, akkor az eltérő interpretációk, illetve a dolgokról való vallásos vélekedések miatt egyfajta örvénybe fognak kerülni. Egyiptomnak iszlám törvénykezés nélküli civil állammá kell válnia. Gamál al-Banná más országok tapasztalatai alapján kételkedett abban, hogy a szervezet képes lenne megfelelőképp balanszírozni a vallás és a politika között, s azt jósolta, hogy a Muszlim Testvérek csak 30–40 mandátumot fog kapni a parlamentben.³⁶⁰

A Muszlim Testvérek belpolitikai aktivizálódása miatti aggodalmak elosztatására a katonai vezetők többször is kijelentették, hogy Egyiptom sohasem lesz egy „Irán vagy Gáza”. Mohamed Mukhtár al-Mella helyettes védelmi miniszter április 4-én tartott sajtókonferenciáján úgy fogalmazott, hogy a FELT nem fogja megengedni, hogy Egyiptomot

³⁵⁸ WEYMOUTH (2011)

³⁵⁹ Khairat al-Shater on the Rise of the Muslim Brotherhood. (2011)

³⁶⁰ HALAWA (2011)

szélsőséges erők, „egy másik Khomeini” kormányozza. Egyúttal ismét megerősítette, hogy a parlamenti és elnökválasztások után a civil kormányzást visszaállítják az országban.³⁶¹ A FELT egyrészt felhasználta az MT befolyását, másrészt a sakkban tartására is törekedett. Az „oszd meg és uralkodj” klasszikus elvét alkalmazva ebben nem pusztán a különböző színezetű mérsékelt szekuláris erőkre igyekezett támaszkodni, hanem az MT-nél jóval radikálisabb platformot képviselő, szaúdi támogatást élvező szalafita csoportosulások előtt is felhúzta a sorompót. Az sem volt ellenére, hogy a feloszlatott NDP helyi potentátjai pártokat hozzanak létre.

A belpolitikai küzdőtéren újabb frontot nyitott a katonai tanácsnak az „alkotmány feletti elvekről”, július 12-én nyilvánosságra hozott tervezete. Amíg a deklaráció a FELT átmeneti időszakra szóló hatalmát legitimálta, addig az újabb dokumentum bizonyos demokratikus alapelvek mellett a hadsereg fajsúlyos szerepét betonozta volna be. Ezt a törekvést Tantávi tábornoknak az 1952-es forradalom 59. évfordulója alkalmából, július 23-án elmondott beszéde jól érzékeltette. A FELT vezetője úgy fogalmazott, hogy annak idején a hadsereg fellépése koronázta meg az egyiptomi népnek a szabadságért, a függetlenségért, a nyereszkedés, a feudális rendszer, a tőke kormányzat feletti hatalma megszüntetéséért folytatott évszázados állhatatos harcát. Az akkori célok közé tartozott a szilárd alapokon nyugvó demokráciának és egy erős nemzeti hadseregnek a létrehozása. A forradalom szem előtt tartotta más népek érdekeit, s aktív támogatást nyújtott az antikolonialista harcukhoz. Tantávi hangsúlyozta a nép szerepét a január 25-én kezdődött eseményekben, de azonnal hozzátette, hogy a hadsereg ehhez a fellépéshez támogatást és védelmet nyújtott. A forradalom eltelt fél évében jelentős változások történtek, s a kihívások összefogást, a nemzeti egység erősítését igénylik. Beszédének legfontosabb, a jövőre vonatkozó részében kifejtette, hogy modern, civil társadalmat építenek, de szövirágokba rejtve egyértelműen jelezte, hogy a hadsereg, a biztonsági és igazságügyi intézmények a tabutémák közé tartoznak. Egyáltalán nem zavarta, hogy a modern civil társadalommal egyáltalán nem fér össze, hogy az említett szférák a demokratikus kontroll alól kikerüljenek. Ráadásul mindezek mellett a gazdaságot is a nemzetbiztonság fontos elemének nevezte. Megerősítette a demokratizálási folyamat korábban bejelentett menetrendjét: eszerint először parlamenti választásokra, az alkotmány kimunkálására, majd köztársasági elnökválasztásra kerül sor. Külpolitikai kérdéseket érintve fontos feladatnak nevezte a közel-keleti békefolyamat támogatását. Emellett a külpolitikai prioritások közül két relációt emelt ki: az arabközi együttműködést és az afrikai államokkal történő kapcsolatépítést. Tantávi végül aláhúztta, eltökéltek abban, hogy a hadsereget erősítsék, mivel annak továbbra is a nemzet védőpajzsának kell maradnia.³⁶²

A tábornok egyrészt a hadsereget ért támadások ellensúlyozása, másrészt a jövőbeni politikai befolyásának biztosítása miatt hangsúlyosan szólt a hadsereg történelmi szerepéről. A katonák által létrehozott rendszer hat évtizedéről szinte egyetlen kritikus mondat sem hangzott el. A január 25-ét követő hetek megmozdulásai során életüket vesztő tüntetők emléke előtti főhajtás, a fiatalok kiállásának dicsérete kevéssé tudta leplezni, hogy a FELT vezetője kényszeredetten viszonyul a történelem által napirendre tűzött társadalmi változásokhoz. A Tantávi által említett tabuk ellenőrzésének biztosítása a katonai vezetők

³⁶¹ Al Arabiya (2011b)

³⁶² *Statement by Commander In Chief of the Armed Forces and Head of the SCAF Field Marshal Hussein Tantawi on the occasion of July 23rd Revolution.* (2011)

hátterbe vonulása után csakis egy általuk elfogadott, szélesebb jogkörrel rendelkező köztársasági elnöki intézményen keresztül volt elképzelhető. Számukra fontos volt, hogy az alkotmány valamilyen formában lehetőséget adjon a hadsereg előjogainak, a demokratikus alapelveknek az érvényesítésére. Ez utóbbit az iszlamista előretörés miatt aggódó szekuláris politikai erők egy része is szorgalmazta. Nem volt mindegy, hogy az alkotmányozó testület milyen összetételű lesz: a parlamenti erőviszonyok vagy más szempontok alapján lesz kijelölve. A tervezet és a beszéd ellen több csoport tiltakozott, de minden ilyen akciót felülmúlt a szalafiták július 29-én tartott, Tahrír téri erődemonstrációja.³⁶³

Az „alkotmány feletti elvekről” augusztus 14-én, a pártoknak előterjesztett tervezetet az iszlamisták mellett több liberális csoportosulás is elutasította. A dokumentumot ezt követően többször is átdolgozták, s november 1-jén egy újabb, három részből álló változat vált ismertté. Ez a tervezet többek között kimondta, hogy az Egyiptomi Arab Köztársaság civil, demokratikus állam, amely tiszteletben tartja a jogállamiság, a pluralizmus elveit. Az iszlám államvallás, az iszlám jog a törvénykezés alapvető forrása. A szuverenitás a néphez tartozik, az államforma köztársaság, a demokratikus berendezkedés a hatalmi ágak szétválasztásán alapul. A tervezet egyik vitatott eleme a hadsereg szerepével foglalkozott. Eszerint a hadsereg nem pusztán az ország biztonságának, hanem az alkotmányos rendnek is a védelmezője. Egyedül a FELT kompetens a fegyveres erőket érintő összes kérdésben, beleértve a katonai költségvetést és a vonatkozó törvények előzetes jóváhagyását. A hadsereg számára a legfőbb autoritást a köztársasági elnök jelenti, az általános fennhatóságot a honvédelmi miniszter gyakorolja. A dokumentum a deklarációhoz hasonlóan a köztársasági elnök vezetésével Nemzetvédelmi Tanács felállítását javasolta, amely az ország biztonságával összefüggő összes kérdésben kompetens lett volna. A másik vitatott elem az alkotmányozó nemzetgyűlés összetételére vonatkozott: a FELT a létrehozandó 100 fős testületből 80 tagot a parlamenten kívüli politikai erők, vallási, szakmai, érdekvédelmi, civil szervezetek, a tudományos élet képviselői, a hadsereg és a rendőrség képviselői közül kívánt kinevezni.³⁶⁴

Az „alkotmány feletti elvek” tehát ki akarták venni az alkotmányozást a megválasztandó parlament kezéből, garantálták a főbb szekuláris politikai értékeket, s a hadsereget sok vonatkozásban a korábbi törökországi modellhez hasonló helyzetbe hozták volna. A hadsereg szerepével foglalkozó 9–10. pont ellenkezett az ország alkotmányos tradícióival, s a dokumentumban vázolt demokratikus értékekkel sem volt összhangban. A katonai vezetők számára a hadsereg költségvetésének tabutémává nyilvánítását nem pusztán a katonai, hanem a rendkívül kiterjedt gazdasági érdekek védelme is diktálta. A tervezet, amelyet az iszlamistákon kívül több más párt is elutasított, a november 18-án kezdődő összetűzések kiváltó oka lett. A megmozdulásoknak 42 halálos áldozata és több mint 2 ezer sebesültje volt. Az október 9-i Maspero-incidens után rövid időn belül ez volt a második

³⁶³ A megmozdulásra egyes hírek szerint egész Egyiptomból mintegy 2 millió támogatót mozgósítottak. A saría bevezetésének követelése mellett a tömeg többek között azt skandálta, hogy az „iszlám Egyiptom igazi identitása”, a „világiak igazából Isten ellenségei”. Lásd: HAUSLOHNER (2011)

³⁶⁴ *Declaration of the Fundamental Principles of the New Egyptian State.* (2011)

kritikus helyzet, amely a hadsereg tekintélyét csorbította.³⁶⁵ A főként szalafita tüntetők a dokumentum visszavonását, a katonai uralom végét, 2012 áprilisáig megtartandó elnökválasztást követeltek. A több oldalról érkező nyomás hatására a katonák elálltak azon tervüktől, hogy az alkotmányozás folyamatát közvetlenül is szabályozzák. Az indirekt befolyásolás útjára tértek át, ügyelve arra, hogy a főbb kártyalapok továbbra is a kezükben maradjanak.

A politikai váltás részeként november 25-én bejelentették, hogy a válság miatt leköszönt Iszám Saraf helyett a FELT Kamál Ganzúrit nevezte ki az újonnan létrehozandó nemzeti megmentés kormányának élére. Az Amerikában tudományos fokozatot szerzett veterán politikus 1996–1999 között már egyszer ellátta a miniszterelnöki funkciót. A kormány hivatalba lépésekor, december 7-én kiadott rendeletében a katonai tanács vezetője Ganzúrit a hadsereg és az igazságszolgáltatás kivételével államfői kompetenciákkal ruházta fel. Megbízatása a választások, az új alkotmány megalkotásának és az elnökválasztás lebonyolításának idejére szól.³⁶⁶ Az új átmeneti struktúra részét alkotta a politikai pártok képviselőiből, az elnökjelöltekből, a kulturális és más közéleti személyiségekből álló 30 tagú Tanácsadó Testület (TT) december 8-i felállítása. A szervezet fő feladatákként jelölték meg, hogy tanácsokkal segítse a FELT munkáját a rendeletek megalkotásában, a nemzetközi egyezmények előkészítésében. Közvetlen feladata az elnökválasztási szabályok, illetve az alkotmányozó nemzetgyűlési tagok kiválasztásával kapcsolatos szempontok kidolgozása volt.³⁶⁷

A testület megalakítását megelőző napon a FELT egyik tagja egy nemzetközi sajtókonferencián kijelentette, hogy a megválasztásra kerülő egyiptomi parlament nem lesz hű tükörképe a nemzetnek. Ezért az alkotmányozó gyűlés tagjait a kormánynak és a TT-nek is jóvá kell hagynia. Azt már nem tette hozzá, hogy ezek a FELT ellenőrzése alatt állnak. Mohamed Mukhtár al-Mella vezérőrnagy azt ígérte, hogy közvetlenül nem avatkoznak az alkotmányozási folyamatba, erről majd a TT tesz javaslatot a FELT-nek. Érzékeltette, hogy a hadsereg költségvetése továbbra is tabutéma marad, de nem volt világos, hogy ezt hosszabb távon is a parlamenttől elzárt területnek tartja-e. A tábornok közölte, hogy az alkotmányozás 2012. áprilisban fog elkezdődni, a tervezetet júniusban népszavazásra bocsátják, s még e hónapban megtartják az elnökválasztást. Utána a hadsereg már „nem avatkozik a politikába”. Azt is kijelentette, hogy ez a menetrend azért lett így megállapítva, hogy „bizonyos csoportok” ne határozhassák meg évtizedekre az ország politikai jövőjét.³⁶⁸ Az MT politikai szervezete Mella nyilatkozata után közölte, hogy nem vesz részt a TT munkájában, mivel a végső szót az alkotmányról a FELT fogja kimondani. A testületben a FIK sem volt képviselve. A zavart növelte, hogy a TT üléséről kiadott első közlemény tagadta,

³⁶⁵ Ezen a napon az állami rádió és televízió Maspero kerületben lévő központja előtt egy templom megrongálása és a katonai rendszer politikája ellen tüntető keresztények összetűztek a rendfenntartó erőkkel és a velük közösen fellépő muszlimokkal. Az összecsapásnak 24 kopt áldozata volt, s több mint 200-an megsebesültek. Az ország lakosságának 10–12 százalékát alkotó kopt közösség a vallási intolerancia erősödése miatt Mubárak bukása óta egyre nagyobb aggodalommal tekintett a jövőbe. Ezt jól érzékelteti, hogy 2011 márciusától szeptemberig közülük 93 ezren távoztak az országból. Emberjogi aktivisták ekkor úgy becsülték, hogy ez a szám az év végéig 250 ezerre növekszik. Hogy év végéig mennyien távoztak, azt nem tudjuk pontosan, de az al-Arabija decemberben a forradalom óta távozók számát 100 ezer főre becsülte. Lásd: KIRKPATRICK (2011); KHALIL (2011); Al Arabiya (2011c)

³⁶⁶ Egypt State Information Service (2011)

³⁶⁷ GAZDIK (2012)

³⁶⁸ SHENKER (2011)

hogy a testület fogja kiválasztani az alkotmányozó gyűlés tagjait, s leszögezte, hogy csak a parlament tagjainak van joguk kijelölni azokat. Ugyanakkor elismerte, hogy a TT tagjai között nézeteltérés van a tagok kiválasztásának kritériumairól.³⁶⁹ Az ellentmondásos megnyilatkozások arra utaltak, hogy a kérdés a hatalmi háttéralkuk részét képezi, s még távol van a megoldástól. A világ az időközben megkezdődött választásokra figyelt, amelynek rendszere szintén éles vitákon keresztül formálódott.

---

³⁶⁹ EL GUNDY (2011a)

8. Választások, politikai kihatások

8.1. A fontosabb politikai pártok programjai, választási koalíciók

Szabadság és Igazságosság Pártja, Demokratikus Szövetség

Az átmeneti időszak egyiptomi politikai színterén az iszlám mező legnagyobb politikai pártja, a Hizb al-Hurrija va-l-Adála (Szabadság és Igazságosság Pártja, SZIP) a Muszlim Testvérek bázisán jött létre. Már a Mubárak bukását követő napokban hírek érkeztek arról, hogy előrehaladott stádiumban van a csoportosulás megalakításának előkészítése. A párt létrehozásának szándékát az MT hivatalosan április 30-án jelentette be, a szükséges dokumentációt május 17-én juttatták el az állami felügyelő testületnek, amely június 6-án engedélyezte a csoportosulás működését.³⁷⁰

A párt alapító nyilatkozata többek között hangsúlyozta, hogy a január 25-i nagy forradalom céljait szem előtt tartva fognak a programjuk megvalósításán munkálkodni. Fő törekvésnek nevezte az állami intézmények átépítését, a civil társadalom struktúrájának kialakítását. A dokumentum aláhúzta, hogy az új alkotmányt az egyiptomi népnek kell megteremtenie, vagyis az alkotmányozás feladatát a parlamentnek kell ellátnia. Az alaptörvénynek le kell fektetnie, hogy az iszlám államvallás, a saría a törvénykezés fő forrása, s alapelvei az élet minden területére érvényesek. A párt abból indul ki, hogy Egyiptom civil állam iszlám kötődéssel. A nyilatkozat az ország nemzetközi kötelezettségeinek tiszteletben tartásáról kétértelműen fogalmazott. Eszerint respektálják a nemzetközi kötelezettségeket, amennyiben azok hozzájárulnak a világbéke erősítéséhez, s az igazságra, a más államok belügyeibe való beavatkozás tilalmára, a népek önrendelkezési jogának, függetlenségének a tiszteletben tartására épülnek.³⁷¹

A SZIP október elején nyilvánosságra került választási programja négy elven – a szabadság, az igazság, a fejlődés és a civil iszlám állam megteremtését lehetővé tevő autentikus vezetés elvére – alapult. A dokumentum a Mubárak korszak terhes örökségének felvázolását követően a teendők között első helyen említette a biztonsági helyzet konszolidálását. Ennek során fontosnak tartotta a rendőrség részleges átalakítását, a januári eseményekben vétkes vezetők eltávolítását, az arra érdemes tisztek érvényesülésének biztosítását. Továbbá a sokak által gyűlölt Központi Biztonsági Erők létszámának csökkentését, a nemzetbiztonsági szakszolgálatok feladatkörének szűkítését és az állomány átképzését. Nem véletlen, hogy a platform a biztonsági erők kérdését kiemelten kezelte, mivel ennek átalakítása a hatalmi aspirációk fontos előfeltétele volt. A hatalmon lévő hadseregről a platform az általánosabb ígéreteken túl keveset mondott, de ez az adott helyzetben nem is lett volna politikus.

³⁷⁰ A pártnak 8821 alapító tagja volt, köztük 900 nő és 93 kopt, a csatlakozók összesen 27 kormányzóságból származtak. A csoportosulás egyik alelnöke egy kopt politikus, Rafik Habib lett, aki a külügyekért felelt. Lásd: *The Muslim Brotherhood's Freedom and Progress Party*. (2011)

³⁷¹ *The Founding Statement of the Freedom and Justice Party*. (2011)

A program új alkotmányt sürgetett, s erre alapozva egy olyan államot vizionált, amely a saría értelmezési keretére épülő nemzeti, alkotmányos, modern iszlám demokrácia. Ez a politikai rendszer a hatalmi ágak szétválasztására, illetve a konzultáció (*súra*) elvére támaszkodna. Ez utóbbi nem pusztán politikai, hanem erkölcsi vezérfonalként is szolgál. A program egy olyan parlamentáris berendezkedést tartott ideálisnak, ahol a végrehajtó hatalom centrumában a miniszterelnöki intézmény állt. De ehhez hozzáfűzték, hogy az átmeneti korszakban egy „parlamentáris elnöki rendszer” lenne az ideális megoldás. A sajátos megfogalmazás egy félelnöki rendszer lehetőségére utalt.

A platform szükségesnek tartotta a közigazgatás decentralizálását, a tartományi kormányzók helyi választását. Nagy figyelmet fordított a szociális kérdésre, az ország lakosságának 40 százalékát érintő szegénység és a 10 százalék körüli munkanélküliség kezelésére. Az árak fokozott ellenőrzése, a monopoltörekvések visszaszorítása, a progresszív jövedelemadó mellett nagy hangsúllyal szolt az iszlám tradíció olyan elemeinek az aktivizálásáról, mint a szegényadó és a vallási alapítványok. Ez utóbbiaknál sürgős feladatnak tartotta az adminisztráció korszerűsítését, a gazdasági befektetések hatékonyságának növelését. A párt a munkanélküliség csökkentése érdekében a modern ipari kapacitások mellett úgyszintén fontosnak tartotta a munkaigényes ágazatok fejlesztését, az importhelyettesítést, az önellátás elvének fokozott érvényesítését az élelmiszer-termelés és az energiahordozók terén. A program kitért a súlyos problémákkal küszködő oktatás és egészségügy, valamint a jelentős bevételt hozó turisztikai ágazat fejlesztésének fontosságára.

Külpolitikai témákat érintve a legfontosabbnak Egyiptom történelmi vezető szerepének az arab és az iszlám világban való visszaállítását, az afrikai országokkal, ezen belül is a Nílus-medence államaival való együttműködés erősítését, az ország korábbi nemzetközi súlyának biztosítását tartotta. A külpolitika soron lévő feladatai közül kiemelten kezelte az arab forradalmaknak, a palesztin nép felszabadító harcának és az iraki konszolidációnak a támogatását, a szudáni kormánnyal való kapcsolatok kiszélesítését. A dokumentum hangsúlyozta, hogy a nemzetközi megállapodásokat a népnek is el kell fogadnia. Ezt csak akkor lehet elérni, ha azok az igazságra és a felek kölcsönös érdekére alapozódnak. E kérdésben a program külpolitikai része az alapító nyilatkozatban kifejtettekhez képest továbblépett azzal a megállapítással, hogy a fentiek szellemében a nemzetközi jog lehetőséget ad az érdekelteknek a megállapodások, egyezmények részleteinek az ismételt megvizsgálására. Mindez burkolt utalás volt az 1979-es egyiptomi–izraeli békeszerződésre. Egyiptom iszlám relációban való kapcsolatainak erősítése céljából a dokumentum fontosnak tartotta az együttműködés fejlesztését olyan államokkal, mint például Törökország, Irán, Pakisztán, Malajzia, Indonézia, Nigéria. Emellett új lendületet akartak adni a nyolc fejlődő iszlám állam kooperációjának, amely még Erbakan korábbi török miniszterelnök kezdeményezésére jött létre. A SZIP programja elhatárolódott a vallási fanatizmustól, s hangsúlyozta, hogy a muszlimok és keresztények ugyanannak a szülőföldnek egyaránt „integráns részei”. Elismerte a kopt egyház történelmi szerepét, hangsúlyozta, hogy a vonatkozó törvények biztosítják a szabad vallásgyakorlatot, s a keresztényeknek nem szabad megtiltani új templomok építését. Ugyanakkor sürgős megoldást kell találni a felhatalmazás nélkül működő egyházak problémájára. Arra hivatkozva, hogy a saría egyik fontos alapelve a férfiak és nők egyenlősége, a párt programja fontosnak tartotta, hogy támogassa a nők társadalmi érvényesülését. Konkrétan utalt a választásokon való részvételre, a képviselő-testületek munkájában való közreműködés lehetőségére. A program hangsúlyosan szolt a nők körében meglévő írás-

tudatlanság felszámolására irányuló kezdeményezések és hagyományos családi szerepük támogatásának jelentőségéről.³⁷²

A SZIP választási programja már több vonatkozásban is eltért a Muszlim Testvérek 2007. októberi, sokat vitatott politikai programjától. Nem szerepelt például benne a tekintélyes teológusokból álló bizottság megválasztásáról szóló pont, amely tanáccsal látta volna el a parlamentet és a köztársasági elnököt. Ez a megoldás közel állt az Iránban kialakult gyakorlathoz. Elmaradt az a kitétel is, amely elvileg lehetetlenné tette volna, hogy egy kopt vallású állampolgár köztársasági elnök legyen. Ez persze politikailag eleve irreális volt, a többség támogatásának elnyerésére egy kopt származású politikusnak sohasem lenne esélye. Az irányított demokrácia kialakulásának lehetőségét is magában foglalta az iszlám tradícióból származó konzultáció és a demokrácia elvének egymás mellett való szerepeltetése. A magántulajdon alapján álló, a liberális gazdaságpolitikát szociális intézkedésekkel, a szociális szempontokat figyelembe vevő fejlesztéspolitikával ellensúlyozó elképzelések forrásbázisa a program alapján eleve kétséges volt. Az állam szerepe a gazdasági-szociális átalakulásban nem volt kellőképp körüljárva. A külpolitikai rész érdekessége a nacionalizmus erős jelenléte, igaz, ez a Muszlim Testvérek felfogásától korábban sem volt idegen. Ugyancsak figyelemre méltó, hogy a program az Egyesült Államok térségbeli politikáját eléggé visszafogottan bírálja.

A választásokra, a parlamenti politizálásra gondolva a párt az egyre színesedő politikai palettán partnereket próbált találni. Ennek eredményeként a SZIP 17 másik csoportosulással karöltve 2011 júniusában létrehozta a röviden Demokratikus Szövetségnek (DSZ) nevezett tömörülést, amely kezdetben még szeptemberben lebonyolítandó választásokkal számolt. Az iszlamista, liberális és baloldali vonulatot képviselő csoportosulások egyetértettek abban, hogy a demokráciára, a törvény előtti egyenlőségre alapozott civil államot létesítsenek. Javaslatot dolgoztak ki a választási törvény módosítására, de az eltérő értékekből, a SZIP hegemónisztikus törekvéseiből származó ellentéteken nem sikerült úrrá lenniük. Mire a választási regisztráció október 24-én lezárult, a nyár derekán közel 30 pártot magában foglaló tömörülés 11 résztvevőre zsugorodott, amelynek meghatározó szerveződése a SZIP lett. A DSZ addigi története erősítette azokat a feltételezéseket, hogy a parlamenti politizálásban tapasztalattal nem rendelkező, filozófiai gyökereit tekintve a liberális berendezkedéssel ellentétes csoportosulástól nem áll távol egy tartósabb politikai monopolhelyzet megteremtése.

Fény Pártja, Iszlám Szövetség

A posztmubárai egyiptomi belpolitikai átmenet egyik meglepetése a szalafita csoportok politikai aktivizálódása volt.³⁷³ Legnagyobb csoportosulásuk, a Hizb al-Núr (Fény Pártja, FP)

³⁷² *Election Program. The Freedom and Justice Party.* (2011)

³⁷³ Az elnevezés a *szalaf* ('ősök') szóból származik, a *szalafi* arra a hívőre utal, aki követi az őseit. A szalafizmus az iszlámnak olyan interpretációja, amely a Próféta és követői korai generációi által elfogadott értékekből, az ekkor követett gyakorlatból indul ki.

az Alexandriából elindult Szalafita Hívás mozgalmanak bázisán jött létre, s 2011. június 12-én kapott működési engedélyt.³⁷⁴

Az Imád al-Dín Abdul-Ghafúr irányítása alatt álló csoportosulás programja korántsem volt olyan átfogó, mint a SZIP esetében. Számukra a kiindulópontot a felfüggesztett alkotmány második pontja jelentette, miszerint az iszlám államvallás, a saría pedig a törvénykezés fő forrása. A politikai, gazdasági és szociális szféra működésénél az iszlám jognak kell a legfőbb vezérlő elvként szolgálnia. A saría társadalmi szerepének elmélyítése kapcsán fontosnak tartották a fokozatosság elvének érvényesítését. Sürgették az oktatás- és egészségügy feltételrendszerének javítását, ez utóbbi keretében javasolták az egészségbiztosítás általánossá tételét. A párt egyetértett a hatalmi ágak szétválasztásával, támogatta a magántulajdont és a piacgazdaságot, de csak addig, amíg ezek nem sértik a társadalom érdekeit. Elutasították a kölcsönöknél a kamatot, arra hivatkozva, hogy az ellenkezik az iszlám elveivel, s törzstellenes törvények megalkotását sürgették. A dokumentum aláhúzta az élelmiszer-termelésben az önellátás fokozásának, valamint a kutatás-fejlesztés kiemelt kezelésének fontosságát. A külső függőség csökkentése érdekében megfontolandónak tartották a kulcsfontosságú élelmiszer- és hadiipari ágazatok államosítását. A dokumentum a munkavállalók sztrájkjogának respektálását ugyan támogatta, de az ország adott helyzetében ennek alkalmazását károsnak tartotta. A program igazságos jövedelemelosztást, a munkanélküliség csökkentéséhez fokozott állami közreműködést sürgetett. Ők is fontosnak tartották, hogy a rászorulókat támogatásában nagyobb mértékben támaszkodjanak az iszlám tradíció által lehetővé tett szegényadóra és a vallásos alapítványokra. Az emberi méltóságot tekintve elismerték a nemek egyelőségét, ugyanakkor hangsúlyosan szóltak a férfiak és nők eltérő társadalmi szerepéről. Ideális kormányzati formának a félelnöki rendszert tekintették. A párt támogatta a szabad vallásgyakorlat biztosítását a koptok számára. Külpolitikai vonatkozásokban az arab és az iszlám reláció mellett hangsúlyosan szóltak a Szudánnal, illetve a Nílus-medence országaival való kapcsolatok erősítésének szükségességéről.³⁷⁵

A csoportosulás a SZIP platformjánál radikálisabb alternatívát képviselt. A szorító társadalmi problémák, így például az egészségügy, a szakképzési hálózat fejlesztése terén azonban nagyobb mértékben építettek az állami szerepvállalásra. A külpolitikai programjuk ellenben nem volt kellőképp kidolgozott. Ahogy a párt vezetőinek megnyilatkozásaiból kitűnt, nem támogatták a szekuláris állam gondolatát, mivel az egyet jelentett a vallás és az állam szétválasztásával. A *civil állam* elnevezést éles viták után támogatták. Abdul-Ghafúr egyik interjújában azt mondta, hogy ez számukra azt jelenti, hogy az állam a demokrácia, a törvény előtti egyenlőség, az emberi jogok respektálásának talaján áll. Nem szeretnének teokratikus államot, de azt sem, hogy a vallás ne kapcsolódjon ehhez az entitáshoz. Ebben a nyilatkozatában a párt vezetője a reformlépések három dimenziójáról beszélt: politikai, biztonsági és gazdasági. Az első központi eleme, hogy az emberek demokratikus módon megválaszthatják a vezetőiket, képviselőiket. A második fő feladata a belügyminisztérium munkájának átalakítása, a harmadiknak pedig az ország erőforrásainak az átgondolt tervezés révén való hasznosítása, amely által Egyiptom a világgazdaságban is számottevő tényezővé válhat.³⁷⁶

³⁷⁴ Az ekkor készített szakértői becslések szerint a mozgalom körülbelül 3 millió követővel, s körülbelül 4 ezer mecsettel, illetve kisebb imahellyel rendelkezett. Lásd: PERRY (2011)

³⁷⁵ Jādaliyya (2011b); Carnegie Endowment for International Peace (2011)

³⁷⁶ TAREK (2011)

Egy másik interjújában, már a választások megkezdése után, hosszabban foglalkozott külpolitikai kérdésekkel. A közel-keleti rendezési folyamattal kapcsolatban hangsúlyozta, hogy Egyiptomnak előbb meg kell erősödnie ahhoz, hogy nyomást tudjon gyakorolni Izraelre a továbblépés – az állam létrehozását is beleértve –, a palesztinok önrendelkezési jogának elismerése érdekében. Nem tért ki azonban arra, hogy ez milyen feltételek mellett történhet. Arra a kérdésre, hogy – mint megoldást – támogatja-e a két állam, Izrael és egy jövőbeli palesztin állam egymásmellettségét, sejtelmesen csak annyit válaszolt, hogy ami jó a palesztinoknak, az jó nekik is. Az 1979-es egyiptomi–izraeli békeszerződésről úgy nyilatkozott, hogy nem az egyezmény felmondására, hanem bizonyos pontjainak revideálására törekzenek, ebbe a palesztin kérdést is beleértette.³⁷⁷ Abdul-Ghafúr nem zárkózott el az Egyesült Államokkal való dialógustól, a kormányzati rendszert illetően a pártvezető inkább egy parlamentáris rendszerrel szimpatizált. Ez a decemberi állásfoglalás ellentétben állt a korábban emlegetett, s a programban is szereplő félelnöki rendszerrel. Interjúja végén az iszlamista kormánytól való félelmek eloszlatására hangsúlyozta, hogy az ellentétek miatt a SZIP és az FP közötti koalíció csak egy későbbiekben mérlegelendő opció. Mint mondta, ők az összes parlamenti erő részvételével létrejövő kormányzatban gondolkodnak. A szalafiták támogatták a katonákat az alkotmánymódosításról tartott népszavazáson, néhány esetben az is előfordult, hogy a hatalom kérésére egyes prédikátorok közreműködtek a felekezeti ellentétek lecsillapításában. De sokkal több hír érkezett arról, hogy prédikátorok, aktivisták megfenyegettek liberális, baloldali, radikális reformista platformmal fellépő képviselőjelölteket, szimpatizánsokat, illetve keresztényeket. Több alkalommal történtek felekezeti összetűzések. Soraikban voltak olyan vallási vezetők, akik a nőket és a keresztényeket legszívesebben kitiltották volna a közigazgatási apparátusból.

A Fény Pártja eredetileg a DSZ tagja volt, de a Szabadság és Igazságosság Pártjával támadt ellentétek miatt kilépett a tömörülésből, s két kisebb szalafita csoportosulással 2011. november elején létrehozta az Iszlám Szövetséget (ISZ). A koalíció egyik tagja a főképp kairói bázisú Hizb al-aszála (Hitelesség Pártja), a másik pedig az egykor radikális platformot képviselő al-Gamáa al-Iszlámijja (Iszlám Csoport) által létrehozott Fejlődés és Építés Pártja volt. A szalafita politikai erők jelentős támogatást kaptak a szaúdi és katari alapítványoktól. Enélkül laza szerveződéseikből létrejövő csoportjaik – közülük is elsősorban a Fény Pártja – nem tudtak volna rövid idő alatt számottevő politikai erővé válni.

Szabad Egyiptomiak Pártja, Egyiptomi Blokk

A multimilliomos kopt üzletember, Nagib Szávírész által létrehozott Hizb al-Maszrijjín al-Ahrár (Szabad Egyiptomiak Pártja, SZEP) hivatalosan 2011. július 12-én kapott működési engedélyt. Az ekkor több mint 100 ezer tagot tömörítő szerveződés vezetője – aki korábban szoros kapcsolatot ápol az elnök fiával, Gamál Mubárákkal – kezdettől hangsúlyozta, hogy a csoportosulás nem pusztán a koptok pártja.

A párt politikai programja fontosnak tartotta az állam és a vallás intézményes szétválasztását, ugyanakkor azt is egyértelművé tette, hogy egyetért az alkotmány már többször is említett második pontjával. Hangsúlyozta, hogy egy társadalmi diszkriminációtól mentes

³⁷⁷ BAYOUMI (2011)

ország megteremtésére törekszenek. Támogatta a demokratikus szabadságjogokat, a nők jogainak maradéktalan érvényesülését minden területen, a közhivatalokban való szakmai karriert is beleértve. A dokumentum a felemelkedést a piacgazdaság erősítése, az adórendszer átalakítása révén kívánta biztosítani. Fontosnak tartotta a minimálbér megállapítását, a mikrohitelprogram kiterjesztését, oktatási téren az állami kiadások öt éven belül történő megduplázását, továbbá azt javasolta, hogy az egyetemeken ingyenes oktatásban csak a szociális szempontból rászoruló, kiváló eredményt elért hallgatók részesülhessenek. Az egészségügyben az állami kiadások öt év alatt történő megduplázását, az egészségbiztosítás általánossá tételét, a magántőke fejlesztési programokba való bevonását sürgette. Fontosnak tartotta a lakásépítés feltételeinek megkönnyítését, az építőiparban kialakult monopóliumok megszüntetését, a szociális lakásépítés felkarolását, továbbá a közigazgatás decentralizálását, a korrupcióellenes törvények módosítását. A program egyik érdekessége volt az alkotmányos garanciák szükségességének felvetése, amelyek körét kiterjesztették a politikai rendszerre, az állampolgári jogok védelmére. A párt platformja úgyszintén fontosnak tartotta az igazságszolgáltatás függetlenségének garantálását, a külpolitikai prioritásokat tekintve pedig az egyiptomi nemzeti érdekek védelme mellett nagy jelentőséget tulajdonított a térség tömegpusztítófegyver-mentessé tételének, a közel-keleti rendezésnek. Ez utóbbi kapcsán aláhúzta az 1967-es vonalak mentén egy palesztin állam mielőbbi létrehozásának fontosságát. A külkapcsolatban a török, iráni, szudáni reláció mellett náluk is hangsúlyosan szerepelt a Nílus-medence többi országával való együttműködés fejlesztése.³⁷⁸

A párt demokratizálás iránt elkötelezett programja – különösen szociális téren – számos kívánnivalót hagyott maga után. Az elképzeléseken végigvonul az állami szerepvállalás korlátozására irányuló szándék, ugyanakkor a felvázolt liberális alternatíva egyáltalán nem garantálta a legnépesebb arab állam súlyos strukturális gondjainak rövid távon történő enyhítését. A külpolitikai stratégia sem volt kellőképp megalapozott. Szávírisz, aki az egyiptomi helyzetet nagyon kritikusnak tartotta, több interjújában is óva intett attól, hogy a Muszlim Testvérek mérsékeltnek mutakozó politikai irányvonalát, a demokratikus berendezkedést támogató megnyilatkozásait tartós stratégiai váltásként kezeljék. Szerinte az iszlamisták Egyiptomot Iránhoz hasonlóan teokráciává kívánják átalakítani.³⁷⁹ A pártvezető ezekben a hónapokban adott interjúból az is kitűnt, hogy a demokratizálás kiszélesítésében érdekelt politikai erők először alkotmányt akartak, s csak utána parlamenti választásokat. Miután a hadsereg ebben nem volt partner, egyfajta garanciaként szorgalmazták az „alkotmány feletti cikkelyek” elfogadását. De ez is háttérbe szorult, s a november végén kezdődő választások alatt figyelmeztetett annak a veszélyére, hogy az alkotmányozás folyamatában végül is az iszlamista politikai erők meghatározó befolyáshoz jutnak.³⁸⁰ Szávírisz egy decemberi interjújában önmérsékletre szólította fel az iszlamistákat, ellenkező esetben a liberális politikai erők folyamatos ellenállásával kell számolniuk.³⁸¹

A Szávírisz pártja által javasolt Egyiptomi Blokk (EB) 2011 augusztusában jött létre 14 liberális és baloldali párt, illetve ernyőszervezet részvételével. Többek között ebbe lépett be a Mohamed el-Baradei vezette Nemzeti Tömörülés a Változásért. A résztvevők között jelentkező ellentétek miatt azonban a választás előtti regisztrációs határidő végére az SZEP

³⁷⁸ Jadaliyya (2011c)

³⁷⁹ INGRASSIA–PFEIFFER (2012)

³⁸⁰ Sawiris: *Islamists hijacked Egyptian revolution*. (2011)

³⁸¹ Sawiris: *Islamists should offer concessions in spirit of consensus*. (2011)

mellett már csak két baloldali csoportosulás maradt: a szociálliberális értékeket képviselő Egyiptomi Szociáldemokrata Párt, valamint az ország legrégebb baloldali csoportosulása, a Nemzeti Haladó Unionista (Tagammu) Párt.

Szocialista Népi Szövetség Pártja, A Forradalom Folytatódik Szövetség

A Hizb al-Tahalluf al-Saabi al-Istiráki (Szocialista Népi Szövetség Pártja, SZNSZP) szintén Mubárak bukása után jött létre, működési engedélyt 2011 októberében kapott. A csoportosulás fő célja, hogy a baloldali szervezetek egyfajta integráló tömörülése legyen. Ebből a szempontból a párt a Tagammu korábbi törekvéseit próbálta folytatni.

A párt programja fő célként egy civil, demokratikus, minden fajta diszkriminációtól mentes, a világi és vallási szféra elkülönülésére épülő állam létrehozását jelölte meg. A párt a parlamentáris demokrácia megteremtését proponálta, s egykamarás képviselő-testületet javasolt. Az igazságszolgáltatás teljes függetlensége mellett szorgalmazták, hogy a rendőrség a helyi önkormányzatoknak legyen alárendelve. Ezeknek a testületeknek – főként pénzügyi téren – nagyobb önállóságot kívántak adni. A párt támogatta a munkások sztrájkjogát, szociális követeléseit. A program fontosnak tartotta egy átfogó fejlesztési terv kidolgozását, amely nagy figyelmet fordít a helyi igényekre. Követelte a monopóliumok korlátozását, a költségvetés átláthatóbbá tételét, az adórendszer reformját, széles körű társadalombiztosítási rendszer megteremtését, továbbá a főbb bankok és biztosítótársaságok állami kézben tartását, annak garantálását, hogy a természeti erőforrások jövedelme a népet illesse. Sürgették a fiatalok munkanélküliségének enyhítésére a mezőgazdasági és ipari projektek kimunkálását. A program igazságos lakástörvényt, valamint az elemi iskolától az egyetemig ingyenes oktatás biztosítását követelte. A külpolitikai célok között szerepelt az arab térség demokratizálódási folyamatának támogatása, ezen országok között szorosabb kapcsolat előmozdítása, továbbá az Izraellel való diplomáciai kapcsolatok megszakítása, és az arab–izraeli konfliktus egy Palesztina összes vallási irányzatát magában foglaló szekuláris, demokratikus állam keretében történő megoldása. Fontosnak tartották az ország nemzetközi kereskedelmi szerződéseinek felülvizsgálatát, s a Nílus-medence országaival való kapcsolatok erősítését.³⁸²

A párt külpolitikai programja nem volt alaposabban kimunkált. A program nagy hangsúlyt helyezett a szociálpolitikára, az etatista fejlesztéspolitikára. Nem teljesen érthető ugyanakkor, hogy az állam növekvő szerepét hogyan akarták a decentralizáció elvével párosítani. Arra sem tért ki, hogy a külső forrásoknak milyen szerepet szánnak az elképzelések realizálásakor. A program szinte teljesen hallgatott a más politikai irányzatokhoz való viszonyról. Ennek legfőbb oka az volt, hogy a párton belül éles viták folytak az iszlamistákkal és a liberális csoportosulásokkal való együttműködésről.

A Forradalom Folytatódik Szövetség (FFSZ) – vagy, ahogy másként nevezték, a Forradalom Beteljesítése Szövetség – 2011 októberében jött létre. Az SZNSZP mellett tagja lett többek között az Egyiptomi Szabadság Párt, az Egyiptomi Jelen Pártja, a Felszabadulás Pártja, az Egyenlőség és Fejlődés Pártja, valamint a FIK. Az említett csoportosulások zöme

³⁸² Jadaliyya (2011d)

a baloldali, liberális politikai mezőhöz tartozott, de ide csatlakoztak a Muszlim Testvérekből kivált, a Jelen Pártját létrehozó fiatalok is.

Koalíció kívüli csoportosulások

Egyiptom legrégebbi pártja, a Vafd Párt (vagy jelenlegi hivatalos nevén: Új Vafd Párt) kezdetben szintén a DSZ-hez csatlakozott, majd októberben döntött arról, hogy önállóan indul a választásokon. A párt szervezeti hátterével ekkor egyetlen csoportosulás sem vetélkedhetett. Az anyagi, illetve médiatámogatás is biztosított volt, hiszen a szerveződés sok jómódú üzletembert tömörített. A gyógyszerészdiplomával rendelkező pártelnök, Szajjid al-Badavi szintén tehető üzletember, aki többek között az egyik legnézettebb televíziós csatorna tulajdonosa is.

A párt programja a demokratikus átalakulás szempontjából nagy jelentőséget tulajdonított a parlamentáris rendszer megteremtésének, a hatalmi ágak tényleges szétválasztásának. Követelte a polgári szabadságjogok gyakorlását korlátozó törvények eltörlését, a véleménynyilvánítás szabadságát, feltéve, ha az a közmorált nem sérti. Gazdasági vonatkozásokban a párt a piacgazdaság erősítését, a monopóliumok eltörlését, a külföldi befektetések előmozdítását, az állami szerepvállalásnak a létfontosságú ágazatokra való korlátozását szorgalmazta. A csoportosulás fontosnak tartotta az állam és a vallás szétválasztását. „A vallás Istené, a nemzet mindenkié” elvét követve a párt a muszlimok és a koptok szoros együttműködésén alapuló nemzeti egységet szorgalmazta. A Vafd programja is hangsúlyosan szólt az oktatás és az egészségügy, a munkavállalók szociális jogainak biztosításáról. A csoportosulás platformja tág teret szentelt a külpolitikának, a fő célnak ők is Egyiptom regionális vezető szerepének a visszaállítását tekintették. A program fontosnak tartotta az arab világban végbemenő demokratizálási folyamat előmozdítását, azt, hogy ennek során Egyiptomot követendő példának tekintsék. Támogatta a szabad, független palesztin állam létrejöttét, s az Izraelt támogató politikája miatt elmarasztalta az Egyesült Államokat. Az Amerikával való stratégiai kapcsolatok erősítését a párt is fontosnak tartotta, ugyanakkor figyelmeztetett a kölcsönös érdek figyelembevételének fontosságára. A program az Izraellel való normál államközi kapcsolatok folytatásának előfeltételeként jelölte meg az 1967-ben megszállt arab területek kiürítését, a vitatott libanoni terület visszaadását, valamint a dimonai nukleáris létesítmény bezárását.³⁸³

Az ország legfajsúlyosabb liberális csoportosulásának programja a polgári demokratikus átalakulást erős nacionalizmussal párosította. A platformból is kitűnik, hogy voltak „közlekedő csatornák” a Muszlim Testvérek felé, akikkel a múltban az ütközőpontok ellenére nem egyszer együttműködtek. A felvázolt elképzelések egyik nagy hiányossága volt, hogy a társadalom egy jelentős részét sújtó szegénység leküzdésére teendő intézkedésekkel viszonylag keveset foglalkoztak.

Ugyancsak a Demokratikus Szövetségből vált ki a mérsékelt platformot képviselő Hizb al-Vaszat (A Közép Pártja), amely végül egyik koalícióhoz sem csatlakozott. A csoportosulást még az 1990-es évek derekán a Muszlim Testvérekből kivált aktivisták hozták léptre, de hivatalos működési engedélyt a szerveződés a mubáraki korszakban nem kapott.

³⁸³ Jadaliyya (2011e)

Az ő felfogásuk az iszlám liberális gondolati iskoláiból indul ki. Pártjukat úgy határozták meg, mint civil párt iszlám kötődéssel. A csoportosulás programja elutasította a teokráciát. Nagy hangsúlyt helyezett a szociális kérdésekre, a szegénység leküzdésére. Szerintük ennek útja nem a vagyon újraelosztásán, hanem a közszolgáltatások szubvencionálásán, a rászorulókat érdekeit szem előtt tartó fejlesztéspolitikán s más lépéseken (például a minimálbér megállapításán) keresztül történhet. A többi iszlamista párthoz hasonlóan fokozottabban támaszkodtak volna a szegényadóra, a jótékonyági intézményekre. A párt a piaczgazdaság és az állami szerepvállalás kombinációját javasolta. A munkások sztrájkjogának érvényesítését békés úton tartották lehetségesnek, ugyanez vonatkozott a politikai tiltakozó akciókra. Mindenre kiterjedő egészségbiztosítást és átfogó oktatási reformot követeltek. Ők is támogatták a palesztin államiséget, valamint a menekültek visszatérési jogát. Amíg a helyi tiltakozó akcióknál békés fellépésre biztattak, Izraellel szemben azt is jogosnak tartották, ha a megszállás ellen a palesztinok fegyveres harcot folytatnak. A külpolitikai prioritások között náluk is megjelent a Nílus-medence országaival való együttműködés erősítése.³⁸⁴

8.2. A választási törvény megszületése

Noha az egyik fontos előfeltétel teljesítése, a párttörvény módosítása már viszonylag korán megtörtént, a választások lebonyolításának időpontját azonban kezdettől bizonytalanság övezte. A FELT 2011. február 28-án bejelentette, hogy a parlamenti voksolásra júniusban, az elnökválasztásra pedig valamikor a nyár hátralévő részében kerül sor. Ahogy már szó volt róla, az alkotmánymódosító népszavazást követően, március 29-én a katonai vezetők közölték: a parlamenti választásokat júniusról szeptemberre halasztották, hogy a politikai erőknél legyen idejük a felkészülésre. A következő nap az is ismertté vált, hogy az elnökválasztást novemberben fogják megtartani. Az újabb tüntetések hatására július 12-én elhatározták, hogy a parlamenti voksolást szeptember végére tolják el, az elnökválasztásra pedig 2012 januárjában kerül sor. A választási időpontok azonban tovább csúsztak: szeptember 27-én bejelentették, hogy a háromfordulós parlamenti választásokat november 28-án fogják elkezdni. Az elnökválasztás időpontját azonban továbbra is bizonytalanság övezte: október 6-án azt közölték, hogy erre csak az új alkotmány kidolgozását és népszavazáson történő jóváhagyását követően kerül sor. Elvileg ez annyit jelentett, hogy az elnökválasztást akár 2013 áprilisáig is ki lehet tolni. A kritikus belpolitikai helyzet hatására a november 22-én elhangzó Tantávi-beszéd már 2012. júniusi dátumot említett.³⁸⁵

A parlamenti voksolást tekintve az időpont körüli zűrzavart a politikai taktikázás mellett a választási törvény körüli vita elhúzódása okozta. A FELT májusi tervezete azt javasolta, hogy a képviselői helyek kétharmadát többségi, egyharmadát proporcionalis rendszer alapján töltsék be. Az egyéni választókeretekben fenntartotta a foglalkozási kvótát, vagyis a 2-2 megválasztandó képviselő felének munkásnak vagy földművesnek kellett

³⁸⁴ Jadalijya (2011f)

³⁸⁵ The Cairo Review (2012); BBC (2011c)

lennie.³⁸⁶ Ezzel szemben az addigi női képviseleti kvótát a javaslat már nem tartalmazta. A FELT tervezete a korábban hatályban lévő 1990-es választási törvény többségi rendszeréről visszatérést jelentett az 1980-as évek többször módosított vegyes rendszeréhez. Több kérdés azonban nyitva maradt, így a képviselők száma, a vitatott körzethatárok kérdése stb.

A kritikák egy részét figyelembe vevő, júliusi 20-án nyilvánosságra hozott újabb módosítások már meghatározták, hogy a parlament öt évre választandó alsóházának, a Népi Gyűlésnek a kinevezett képviselőkkel együtt a korábbi 518 helyett 504 tagja lesz. A felsőház, a hat évre választandó Súra Tanács mandátumainak száma pedig a korábbi 264-ről 390-re növekszik. Egy olyan vegyes rendszert javasoltak, ahol a megválasztandó képviselők felét többségi, a másik felét pedig proporcionális rendszer szerint választják meg. A módosító javaslat fenntartotta a foglalkozási kvótát, a kieső garantált női helyek miatti elégedetlenséget pedig úgy próbálta orvosolni, hogy kötelezővé tette volna a pártlistákon egy női jelölt feltüntetését.³⁸⁷ A FELT jogi tanácsadója a törvénymódosításokról tartott sajtókonferenciáján azt is közölte, hogy a pártok parlamentbe kerülésének küszöbértékét 0,5 százalékban szabták meg.³⁸⁸

A júliusi módosítással azonban a viták nem zárultak le. Ezek eredményeként a FELT elnökének az alkotmányos deklaráció 38. cikkelyéhez kapcsolódó, a hivatalos közlönyben szeptember 25-én megjelent rendelete már arról szólt, hogy a választással betöltendő képviselői helyek kétharmadát proporcionális, egyharmadát többségi rendszer szerint kell betölteni.³⁸⁹ Néhány hónap alatt tehát az eredeti elgondolás az ellenkezőjébe fordult. Szakértők szerint a változást leginkább az indokolta, hogy a kisebb csoportosulásokat ezzel is támogassák a bejutásban. Az újabb módosításokat tartalmazó részletes szabályozásról szóló törvényerejű rendelet szeptember 27-én látott napvilágot. Ez a Népi Gyűlésbe 498 képviselő (332 listás, 166 egyéni) megválasztását tette lehetővé, 10 képviselőt az elnök, illetve az adott helyzetben a FELT vezetője nevezhetett ki. A választással betöltendő helyek száma tehát a 2010 végén tartott voksoláshoz képest 10 mandátummal csökkent. Az alsóházi képviselőket 46 listás és 83 egyéni körzetben lehetett megválasztani. A Súra Tanács képviselőinek számát 270 főben szabták meg. Ebből 180 mandátum (120 listás, 60 egyéni) sorsa választásokon dőlt el, a FELT 90 képviselőt nevezhetett ki. Itt a képviselők száma a korábbiakhoz képest 6, ezen belül a kinevezetteké 2 fővel növekedett. A választott képviselői mandátumok sorsa 30 listás és 30 egyéni körzetben dőlt el. A választási szabályozás végső formája fenntartotta a foglalkozási kvótát. A rendelet előírta, hogy az alsó- és felsőházi választásokra 3-3 fázisban kerül sor. A Népi Gyűlésbe a voksolás november 28-án kezdődik, a Súra Tanácsba pedig 2012. január 29-én. Az alsóház első ülésére 2012. március 17-én, a felsőházéra március 24-én kerül sor.³⁹⁰

³⁸⁶ A Népi Gyűlésre vonatkozó 1972-es 38. törvény a korábbiakhoz képest némi korrekcióval a *földműves* kategóriába sorolta azokat a vidéken élő állampolgárokat, akiknek legfőbb tevékenysége a földművelés, s a családjukkal együtt nem birtokolnak vagy nem bérelnek 10 feddánál nagyobb területet. A *munkás* kategóriába pedig azokat a fizikai és szellemi dolgozókat sorolták, akik jövedelme főképp az iparból, a kereskedelmi és szolgáltatási tevékenységből származik. A törvény szerint nem lehet munkásnak tekinteni a szakmai szervezet tagját, azt, aki kereskedelmi cégbejegyzésben szerepel, vagy akinek magas tudományos képesítése van. Lásd: IFES (2011); *Law No. 38. 1972 Concerning The People's Assembly*. (1972)

³⁸⁷ GAZDIK (2012)

³⁸⁸ ESSAM EL-DIN (2011)

³⁸⁹ GAZDIK (2012)

³⁹⁰ An Arab Citizen (2011)

A törvényelőkészítőknek a megszüntetett női kvóta helyett nem sikerült találniuk kielégítő alternatív megoldást. A pártok ugyan kötelezve voltak arra, hogy a listájukon legalább egy női jelöltet szerepeltessenek, de az nem volt előírva, hogy befutó helyet kapjanak. Eleve kérdőjeles volt, hogy a választási rendszer a keresztények megfelelő reprezentációját hogyan tudja biztosítani. A korábbi két évtized során a többségi választási rendszer a képviselői arányuk csökkenésének trendjét még inkább felgyorsította. A 2010-es választások után a Népi Gyűlésben a helyek közel 2 százalékaival rendelkeztek, de ezek nagy része kinevezéssel elnyert mandátum volt. A Súra Tanácsban valamivel több, mint 2 százalékot mondhattak magukénak, de ezek is mind kinevezéssel elnyert mandátumok voltak.³⁹¹ A katonák az alacsony bekerülési küszöbvel olyan parlamenti erőviszonyok kialakítását bátorították, amelyek révén ellensúlyt lehet létrehozni elsősorban az MT csoportosulásával szemben.

A szeptember végén megjelent törvény által előírt vegyes rendszert a politikai pártok többsége – köztük a SZIP – élesen bírálta, s a választások bojkottjával fenyegetőzött. Nem értettek egyet azzal, hogy a választással betöltendő helyek egyharmadát kitevő egyéni körzetekben csak független jelöltek indulhatnak. Attól tartottak, hogy a bukott rezsim jelentős anyagi háttérrel rendelkező tagjai itt mandátumot szerezve bejuthatnak a parlamentbe. Az erősödő politikai nyomás hatására a FELT 2011. október 9-én törvény módosítást hagyott jóvá, amely lehetővé tette, hogy az egyéni körzetekben a pártok is indítsanak jelölteket.³⁹²

8.3. A parlamenti választások

A parlament alsóházába, a Népi Gyűlésbe történő választások kampányidőszaka hivatalosan 2011. november 1-jén kezdődött. Az időközben bekövetkező belpolitikai válság miatt felmerült a voksolás kezdetének elhalasztása, de a katonai tanács november 25-én közölte, hogy a történetek ellenére a választásokat a tervezett időpontban, három nappal később elkezdik. Így november 28-án – pontosan egy évvel a mubárai korszak nagy felháborodást keltő utolsó parlamenti voksolásának kezdete után – megkezdődött a világviszonylatban is páratlanul hosszú ideig, másfél hónapig tartó választási folyamat. Ebben körülbelül 50 millió választásra jogosult 18 év feletti állampolgár vehetett részt. A voksolásra három fázisban, 9-9 kormányzóságban került sor, két forduló között közel két hét telt el. Egy forduló során előbb a pártlistákra szavaztak, majd egy héttel később az egyéni választókerületekben induló jelöltekre. Ezt mind a két esetben eredetileg egy-egy napra tervezték, de az utolsó pillanatban a voksolási időt egy-egy nappal meghosszabbították (november 28–29., december 5–6.; december 14–15., december 21–22.; január 3–4., január 11–12.).³⁹³ Az eredmények hivatalos közzétételében jelentős késések voltak, előfordult, hogy a bejelentett összesített

³⁹¹ IFES (2011)

³⁹² Ahram Online (2011c); Al Jazeera (2011c)

³⁹³ Ahram Online – Jadaliyya Egyptian Elections Watch (2011)

adatot korrigálni kellett.³⁹⁴ A választási részvételi arány a három forduló adatai alapján 54 százalékos volt.³⁹⁵ A végső összesítés a következő eredményeket hozta.

17. táblázat

A választással betöltött népi gyűlési mandátumok megoszlása

Párt, pártszövetség	Listás	Egyéni	Mandátumok összesen	Százalék
Szabadság és Igazságosság Pártja, DSZ	127	108	235*	47,18
Fény Pártja, ISZ	96	27	123**	24,69
Új Vafd Párt	36	2	38	7,63
Szabad Egyiptomiak Pártja, EB	33	1	34***	6,82
A Közép Pártja	10	0	10	2
Reform és Fejlődés Pártja	8	1	9	1,8
Szocialista Népi Szövetség Pártja, FFSZ	7	0	7	1,4
Egyiptomi Nemzeti Párt	4	1	5	1
Egyiptomi Szabadság Párt	4	0	4	0,8
Egyiptomi Polgárok Pártja	3	1	4	0,8
Unionista Párt	2	0	2	0,4
Igazság Párt	0	1	1	0,2
Konzervatív Párt	0	1	1	0,2
Egyiptomi Arab Szövetség Pártja	1	0	1	0,2
A Demokratikus Béke Pártja	1	0	1	0,2
Független képviselők	0	23	23	4,61
Összesen	332	166	498	99,93

* A DSZ többi pártja és a szövetséghez kapcsolódó független jelöltek 22 mandátumot szereztek.

** Az ISZ többi pártja 16 parlamenti helyet nyert el.

*** A tömörülésen belül a Szociáldemokrata Párt 16, a SZEP 15, a Tagammu 3 mandátumot szerzett.

Forrás: IPU (2011–2012); Wikipedia (2017)

A választások első fordulójától kezdve eléggé egyértelmű volt, hogy a SZIP messze kiemelkedik a mezőnyből, teljesítménye az előzetes várakozásokat is felülmúlta. Nagy meglepetés volt a vezető szalafita csoportosulás, a Fény Pártja stabil második helye. Összességében az iszlamista csoportosulások földcsuszamlásszerű győzelmet arattak: A Közép Pártja eredményét is beleértve a mandátumok 74 százalékát szereztek meg. A liberális, baloldali, a volt NDP-ből alakult szerveződések és a pártokhoz nem kapcsolódó független képviselők a szavazatok kevesebb mint egyharmadát tudták begyűjteni. Különösképp feltűnő volt a vezető liberális tényezőnek számító Vafd Párt gyenge szereplése. A politikailag rendkívül aktív, a médiában gyakran szereplő Forradalom Folytatódik

³⁹⁴ A melléfogások közül különösen emlékezetes marad a Legfelsőbb Választási Bizottság elnökének december 2-i bejelentése arról, hogy az első forduló listás szavazásán 62 százalékos volt a részvétel, amely a „fáraók kora óta” nem fordult elő az országban. Három nappal később kénytelen volt az eredményt 52 százalékra korrigálni. Lásd: Daily News (2011); Al Jazeera (2011d)

³⁹⁵ Al Jazeera (2012)

Szövetség mindössze 7 mandátumot tudott megszerezni. Elgondolkodtató a táblázat alapján az is, hogy az egyéni körzeteket is abszolút mértékben a SZIP dominálta. Figyelemre méltó eredményeket itt a Fény Pártja és a független képviselők tudtak elérni, ez utóbbiak között többen korábban az NDP-hez tartoztak. Január 19-én jelentették be a 10 megbízott képviselő nevét, közülük öten kopt származásúak voltak. Ezzel próbálták némiképp ellensúlyozni azt a tényt, hogy a megválasztott honatyák között csak két kopt keresztény volt. A parlamentnek mindössze 10 női tagja lett, akik közül 8 választás, 2 kinevezés útján került a testületbe.

Az egyiptomi választások kimenetele az iszlamista trendet erősítette az arab világban. A Muszlim Testvérek legfelső vezetője, Mohamed Badie még a választási ciklus elején adott interjújában ismét igyekezett eloszlatni azokat a félelmeket, hogy egy iszlám állam megteremtésére törekednének, s megerősítette, hogy egy félelnöki rendszert preferálnak. Azt is hozzátette, hogy az elnökválasztáson saját jelöltet nem indítanak, s kedvezőnek tartanak, ha az első számú közjogi méltóság nem iszlamista irányzathoz tartozó politikus lenne. Badie dicsérte a katonai tanácsot, amiért megvédte a forradalmat. Egyben tagadta, hogy a Muszlim Testvérek és a FELT között titkos megállapodás létezne, s azt is, hogy a katonákkal nézeteltérések vannak a parlament és a kormány kompetenciái körül. A megbékélést is felajánlotta a korábbi rendszer vezető tisztviselőinek, amennyiben visszaadják a népnek azt a pénzt, amelyet elloptak.³⁹⁶ 2012. január 2-án adott interjújában az MT hivatalos szóvivője nem zárkózott el attól, hogy a katonai tanács tagjai a felelősségre vonás elmaradását illetően garanciákat kapjanak.³⁹⁷

A választások után megjelent elemzésében a *The New York Times* tudósítója, David D. Kirkpatrick már arról írt, hogy a katonák és az MT között nagy vonalakban létrejött a megállapodás a politikai hogyan továbbról. Eszerint egy elnöki-parlamenti, vagyis félelnöki kormányzás jönne létre, a jogrendszer nem lesz markánsabban iszlám jellegű, mint korábban, s a vallás- és szólásszabadság is megfelelőképp biztosítva lesz. Az írás felfedte, hogy dolgoznak egy olyan kompromisszumon, amely szabályozná, hogy az arra illetékes civileknek milyen rálátásuk lehet a hadsereg belső ügyeire, s garantálná a katonai vezetők mentességét a felelősségre vonástól. A színpalak mögött az MT tanulmányozza, hogy más politikai átmenetek során az előző rendszer politikusai milyen garanciákat kaptak. Az iszlamisták a korábbiakkal ellentétben beleegyeztek abba, hogy a katonák által kinevezett Ganzúri-kormány 2012 júniusáig hivatalban maradjon, de előtte az új alkotmánynak is el kell készülnie. Az új alaptörvény rövid idő alatt is elkészülhet, mivel számos elemét tekintve valószínűleg megegyezik az 1971-es alkotmánnyal.³⁹⁸ A megegyezés lehetőségére utalt Carter volt amerikai elnök is, aki a választások végén látogatott Egyiptomba.³⁹⁹

A hatalmi erőviszonyokban végbemenő váltással az Egyesült Államokban is számoltak. Még a nyár folyamán Anne Pattersont, az Egyesült Államok volt pakisztáni diplomáciai képviselőjét nevezték ki kairói nagykövetnek, aki egy szeptemberi nyilatkozatában utalt

³⁹⁶ EL GUNDY (2011b)

³⁹⁷ Jadaliyya (2012a)

³⁹⁸ KIRKPATRICK (2012a)

³⁹⁹ A Tantávivál is találkozó politikus egy interjújában kifejtette, hogy nem hiszi, hogy a FELT a teljes felelősséget átruházza egy civil kormányra, amit meg szeretnének tartani, az a katonai költségvetés. Emellett mentességet szeretnének a felelősségre vonástól. Emlékeztetett néhány latin-amerikai ország példájára, ahol a sikeres átmenet azzal kezdődött, hogy távozásuk fejében a korábbi katonai vezetők immunitást kaptak. Szerinte egy demokratikusabb Egyiptom erősíteni fogja a regionális stabilitást. Lásd: KIRKPATRICK (2012b)

arra, hogy a katonák uralma ideiglenes, s Washington együtt fog működni a demokratizálást támogató politikai erőkkel. Hozzátette, hogy az MT szerepével hazájában túlon túl is sokat foglalkoznak, ahelyett hogy a választásokra és a gazdaságra koncentrálnának. Ezt egy újabb jelzésnek is lehetett tekinteni arra, hogy az iszlamisták hatalmi helyzetbe kerülését Washington nem ellenzi.⁴⁰⁰ Az amerikai diplomácia helytelenítette a szükségállapot szeptemberi meghosszabbítását. November 25-én, a válság idején a Fehér Ház nyilatkozatot adott ki, amelyben elítélték a katonák tüntetőkkel szembeni erőszakos fellépését, valamint követelték, hogy az egyiptomi kormányt azonnal megfelelő hatalommal ruházzák fel, s folytassák a demokráciára való átmenetet a választásokkal. Hangsúlyozták annak fontosságát, hogy a hatalom mielőbb egy polgári kormány kezébe kerüljön.⁴⁰¹

A választások kimenetele Amerika számára a voksolást megelőzően sem volt kétséges, Washington már az első forduló után szükségesnek látta, hogy a politikai átalakulásról tárgyaljon. December 11-én John Kerry, a szenátus külügyi bizottságának befolyásos elnöke Kairóban tárgyalt Tantávival, Ganzúri miniszterelnökkel, majd az SZIP vezetőivel. Többen felfigyeltek arra, hogy a liberális politikai mező képviselői közül senkivel sem találkozott. A szenátor kijelentette, hogy az Egyesült Államok kész együttműködni bármely kormánnyal, amelyet az egyiptomi nép választ. Az első forduló eredményei számukra nem jelentettek meglepetést. De emlékeztetett arra, hogy az iszlám a béke és tolerancia vallása, amely minden embert respektál. Együttal óva intett az Izraellel fennálló békeszerződés megkérdőjelezésétől. A SZIP vezetője biztosította amerikai vendégét, hogy pártja tiszteletben tartja az ország nemzetközi kötelezettségeit.⁴⁰²

A Mubárak utáni korszak első Népi Gyűlésének alakuló ülésére az eredetileg tervezettnél jóval korábban, 2012. január 23-án került sor. Ezen a testület elnökévé – közel 400 képviselő támogatásával – Szaad al-Katátnit, a SZIP (e jelölés miatt) lemondott főtitkárát választották. Beszédében az új házelnök megköszönte a hadseregnek, hogy a választásokat viszonylag békésen sikerült lebonyolítania. Tantávi a törvényhozói jogkört a parlamentnek átadó üzenetében ígéretet tett arra, hogy a hatalmat teljes mértékben júniusban fogja átadni a megválasztott elnöknek.⁴⁰³ A FELT vezetője másnap bejelentette, hogy a forradalom első évfordulója alkalmából január 25-től feloldják az 1981 óta érvényben lévő szükségállapotot.

Nem sokkal a Népi Gyűlés megalakulása után, január végén megkezdődtek a felsőházi választások. Az alsóházi voksoláshoz hasonlóan a listás szavazásra két, de az egyéni körzetekben a procedúrára a jóval kevesebb körzet miatt csak egy napot hagytak. Az időpontokat a katonai tanács előrébb is hozta, sőt az eredetileg tervezett három forduló helyett végül kétfordulós megoldást választottak (január 29–30., február 7.; február 14–15., február 22.). A szavazásra az első fázisban 12, a másodikban 13 kormányzósági körzetben került sor. A végeredmény itt az iszlamisták még látványosabb sikerét hozta.

⁴⁰⁰ CHICK (2011)

⁴⁰¹ The White House, Office of the Press Secretary (2011e)

⁴⁰² MENA (2011); Ahrām Online (2011e)

⁴⁰³ RASHWAN (2012); BBC (2012)

18. táblázat

A Súra Tanács választással betöltendő mandátumainak megoszlása

Párt, pártszövetség	Listás	Egyéni	Mandátumok összesen	Százalék
Szabadság és Igazságosság Pártja, DSZ	56	49	105	58,33
Fény Pártja, ISZ	38	7	45	25
Új Vafd Párt	14	0	14	7,77
Szabad Egyiptomiak Pártja, EB	8	0	8	4,44
Egyiptomi Szabadság Párt	3	0	3	1,66
Demokratikus Béke Pártja	1	0	1	0,55
Függetlenek	0	4	4	2,22
Teljes	120	60	180	99,97

Forrás: Ahram Online (2012r)

A választások iránti érdeklődés jóval kisebb volt, mint az alsóházi voksolás esetében. A 10 százalék körüli részvétel a nagyobb mozgósító erővel rendelkező iszlamistáknak kedvezett. Több mint 80 százalékos mandátumarányukhoz képest más politikai irányzatok, a függetlenek nyomasztó hátrányba kerültek. A konzultatív testület összetételét persze árnyalta az a 90 képviselő, akit Tantávi nevezett ki, igaz a válogatás nem pártpolitikai szempontok alapján történt. A két vezető iszlamista csoportosulás közül a SZIP által vezetett tömörülés az alsóházi mandátumarányhoz képest 10 százalékkal többet ért el, míg a szalafiták a korábbi szinten maradtak.

8.4. A Muszlim Testvérek és a hadsereg hatalmi harcának elmélyülése

A Muszlim Testvérek, illetve a Szabadság és Igazságosság Pártjának vezetői a választási időszakban igyekeztek a közvéleményt megnyugtatni: a párt várható fajsúlyos parlamenti szerepe nem jelenti, hogy a törvényhozást egy teokratikus állam megteremtése érdekében fogják befolyásolni. A SZIP vezetője december elején adott hosszabb televíziós interjújában hangsúlyozta, hogy a nép akaratát minden körülmények között tiszteletben fogják tartani, s fő célként egy nemzeti, alkotmányos, modern demokrácia megteremtését jelölte meg. Aláhúzta, hogy egy iszlám értékekre támaszkodó politikai entitás nem ellentétes a modern, demokratikus állammal. A keresztények megnyugtatása végett megerősítette, hogy a koptokat a társadalom muszlimokkal egyenrangú tagjainak tekintik.⁴⁰⁴ A párt elnöke az interjúban igyekezett az Egyiptom jövőjéről szóló, 2011 júniusában született al-Azhar-dokumentum keretei között maradni, amelyet számos politikai tényező, köztük a SZIP is támogatott. Az itt lefektetett elveket egyúttal egyfajta vezérfonalnak tekintették egy alkotmányozó gyűlés számára.

⁴⁰⁴ Ikhwanweb (2011a)

Ahmed Tajjibnak, az al-Azhar nagysejkiének a különböző irányzatokhoz tartozó értelmiségiekkel, teológusokkal való konzultációi nyomán megszületett dokumentum 11 pontot tartalmazott, amelyek a demokratikus gyakorlattal összhangban álló iszlám interpretációjából indultak ki. Az ebben rögzített elvek többek között kimondták, hogy az al-Azhar támogatja az egyiptomiak által elfogadott alkotmányra, a törvényhozói és végrehajtói hatalom elkülönülésére épülő modern, demokratikus állam létrejöttét. Egy iszlám állam nem hasonlítható össze az olyan elnyomó államalakulatokkal, amelyekben az egyiptomiak is éltek a korábbi periódusban. Egy iszlám állam – amennyiben a sáría a törvénykezés legfőbb forrása – lehetőséget ad az embereknek arra, hogy a saját társadalmukat ténylegesen is kormányozzák. Egy másik elv leszögezte, hogy az al-Azhar támogatja a szabad és közvetlen választáson alapuló demokráciát, amely az iszlám súra elveinek alkalmazását lehetővé tevő modern formula. Ez utóbbiak magukban foglalják a pluralizmus, a politikai váltógazdálkodás, a jogállamiság, a társadalom tagjait terhelő felelősség elvét. Az al-Azhar dokumentuma úgyszintén fontosnak tartotta a vélemény- és gondolatszabadság érvényesülését, az ellenvélemények tolerálását, a nők és gyerekek jogainak tiszteletben tartását. A nemzetközi kapcsolatokat tekintve elsősorban az arab, az iszlám, az afrikai államokkal való kapcsolatok erősítését és a palesztin nép harcának támogatását szorgalmazta.

Forrás: Oasis (2011)

Az egyre nyilvánvalóbb választási siker hatására a Muszlim Testvérek már a második parlamenti választási forduló után óvatosan emelték a tétet. Míg korábban, a Mubárak bukása utáni hetekben a várható parlamenti mandátumok tekintetében azt kommunikálták, hogy a mandátumok 30 százalékára számítanak, április végén bejelentették, hogy 50 százalék a cél, amely a szövetségesekkel, koalíciós partnerekkel együtt a Népi Gyűlésben domináns pozíciót jelenthetett számukra. December végén, amikor már látszott, hogy az 50 százalék közeli teljesítménnyel ezt a célt el fogják érni, egyre többen voltak a soraikban olyanok, akik úgy gondolták, hogy a SZIP által irányított Demokratikus Szövetség 50 százalék feletti támogatottságot fog szerezni. Ez nem volt teljesen alaptalan várakozás, de a szalafiták nem várt sikere ezeket a reményeket keresztülhúzta.

A maratoni parlamenti választások végén a továbblépés kérdéseit érintő, a *The New York Times* internetes kiadásában közölt interjújában a párt helyettes vezetője úgy vélte, hogy a hatalom átadásának a hadsereg által elvileg ígért időpontban, vagyis az új alkotmány elfogadása, illetve az elnökválasztás után kell megtörténnie. De Iszám al-Erián ehhez azonnal hozzátette, hogy a Muszlim Testvérek nem hiszik, hogy a hadsereg az összes hatalmáról önként lemondana. A távozásukat szolgáló első lépés az lenne, hogy biztosítsák a parlament jogát a 100 fős alkotmányozó gyűlés megválasztásához. A politikus hangsúlyozta, hogy az ország kormányzása egyelőre a katonai tanács, az ügyvivő kormány és a parlament együttműködését igényli, de az új elnök megválasztása és az alkotmány ratifikálása után a hadsereg három hónapon belül visszatérhet a táborába. A SZIP alelnöke meglepedéssel szólt arról, hogy az amerikai kormányzat több évtizedes bizalmatlanság után, úgy tűnik, hajlandó egy Muszlim Testvérek által dominált kormányt elfogadni Egyiptomban. Reményét fejezte ki, hogy az amerikai anyagi támogatás folytatódik, s Washington ezt nem fogja politikai nyomásra felhasználni. Egyértelművé tette, hogy elfogadják az Izraellel való békeszerződést megalapozó Camp David-i megállapodásokat. Hangsúlyozta azonban,

hogy Izraelnek is meg kell értenie az arab tavasz kapcsán jelentkező demokratikus nyitás palesztin kérdésre gyakorolt kihatásait.⁴⁰⁵

Nem sokkal az új parlament alakuló ülése előtt adott televíziós interjújában a Muszlim Testvérek legfelső vezetője az addigi óvatosságot félretéve nyíltan megfenyegette a katonai vezetőket. Mohamed Badie hangsúlyozta ugyan, hogy a bukott Mubárak-rezsim és a katonai tanács uralma közé nem lehet egyenlőségjelet tenni, de ez nem jelenti azt, hogy az átmeneti korszakban a tömegekkel szemben elkövetett bűnökért az érintettek felelősségre vonásától el lehet tekinteni. Badie egyetértett a Nemzetvédelmi Tanács felállításának az alkotmányos deklarációban szereplő előírásával, de – a FELT befolyásának csökkentésére gondolva – azzal a kikötéssel, hogy annak tagjait nem a hadseregnek, hanem a parlamentnek kellene kineveznie. Egy igen kényes témáról, a katonai költségvetésről Badie kijelentette, hogy annak felhasználását a Népi Gyűlésnek kellene felügyelnie. Igaz, ehhez hozzátette, hogy nemzetbiztonsági okokból ezt a tevékenységet a képviselő-testületnek egy speciális bizottságon keresztül kell majd gyakorolnia. Külpolitikai kérdésekről szólva a Muszlim Testvérek vezetője is aláhúzta, hogy tiszteletben fogják tartani az ország nemzetközi kötelezettségeit, köztük az Izraellel kötött 1979-es békeszerződést.⁴⁰⁶ A szervezet legfelső vezetőjének nyilatkozata a parlament szerepének erősítése mellett a katonák távozását kívánta gyorsítani. Nem kizárt, hogy a felelősségre vonás említésére Jimmy Carter latin-amerikai párhuzama inspirálta. A parlamenti ülés alatt a SZIP frakcióvezetője úgy nyilatkozott, hogy a képviselő-testületnek joga van arra, hogy a Mubárak bukása után született törvényeket felülvizsgálja, módosítsa vagy eltörölje. Huszein Ibráhím a revideálandó rendelkezések közé sorolta a katonai tanács által nem sokkal a parlamenti ülés előtt kiadott al-Azhar-törvényt, amely „kvázifüggetlen státust” biztosított az intézménynek.⁴⁰⁷

Az átmeneti korszakban a hatalom centrumában álló katonai tanács, illetve a hadsereg népszerűsége 2011 januárja óta láthatóan csökkent, de még mindig jelentős volt. Az 1952-es forradalmat végrehajtó, az azt követő új rendszert kiépítő hadsereg és a mögötte álló szekuláris, vallási erők nem voltak érdekeltek az általuk létrehozott hatalmi építmény számottevő átalakításában. A FELT vezetői az átmeneti időszakban több hibát követtek el: a legsúlyosabb talán az volt, hogy beleegyeztek abba, hogy a választások megelőzzék az alkotmányozást. Az ebből származó potenciális veszélyeket a hadsereg privilégiumainak bebetonozásával próbálták ellensúlyozni, e törekvéseket azonban a választások előtt nem sikerült végigvinni. A parlamenti voksolás végeredménye, az iszlamista frontáttörés a katonai tanács vezetőit meglepte, kihatásaiban a testület politikai helyzetét is gyengítette. Az iszlamistaikkal szemben álló politikai erők a parlamenti mandátumok nagyjából egynegyedével rendelkeztek, de eléggé heterogén csoportot alkottak. Az adott nemzetközi és belpolitikai feltételrendszer közepette a hatalom megtartásának „algériai útja” ekkor szóba sem jöhetett.⁴⁰⁸ A kialakult helyzetben két lehetséges alternatíva maradt: vagy megpróbálni a Muszlim Testvérekkel valamiféle kompromisszumot elérni, vagy – ha ez nem járható út – az „alkotmányjogi kapaszkodók” és a politikai ellenfelek közötti törésvonalak

⁴⁰⁵ KIRKPATRICK (2012c)

⁴⁰⁶ Reuters (2012a)

⁴⁰⁷ Ahram Online (2012a)

⁴⁰⁸ Az Iszlám Údvfront győzelmét elkerülendő 1992 januárjában az algériai hadsereg megakadályozta a parlamenti választások második fordulójának megtartását. A lépés polgárháború előidézője lett az észak-afrikai országban.

maximális kiaknázása. Jelentős választási győzelemmel a tarsolyukban a Muszlim Testvérek egyre kevésbé hajlottak a kompromisszumra.

A jogi eszköztár azonban hatékony fegyvernek bizonyult. Ennek első jelével a politikai közvélemény néhány héttel a parlament megalakulása után találkozhatott. A Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság egyik bírójának 2012. február 20-án közzétett állásfoglalása alkotmányellenesnek minősítette a választási törvényt, amelynek alapján az új parlament megválasztása történt. Szerinte az alkotmány szellemével ellenkezett, hogy a választással betöltendő képviselői helyek kétharmadát proporcionális, egyharmadát többségi elv alapján töltötték be. Az alkotmányos egyenlőség elve szerint a mandátumok felét a többségi elv alapján kellett volna betölteni. A bíró szerint az egyenlőség elvét ugyancsak sértette, hogy az egyéni választókerületekbe a pártok is állíthattak jelölteket.⁴⁰⁹ Az állásfoglalásról a döntést a Legfelsőbb Alkotmánybíróság elé terjesztették, ezzel a parlament működése komoly veszélybe került.

8.5. Amerikai „vendégjárás” Kairóban

A választási folyamat megkezdését Washingtonban megleléssel nyugtázták. A voksolás első fordulója után közreadott nyilatkozatában Hillary Clinton gratulált az egyiptomi népnek a sikeres kezdethez. A külügyminiszter hangsúlyozta, az Egyesült Államok fontosnak tartja, hogy a demokráciába való átmenet Egyiptomban törvényes, átlátható és inkluzív módon folytatódjék.⁴¹⁰ A megfogalmazásban burkolt figyelmeztetés is volt a hatalmat gyakorló katonai tanács számára, amelynek a tevékenységét bíráló hangok Washingtonban az év végén ismét felerősödtek. Ennek oka a kiújult tüntetésekkel szembeni kemény katonai-rendőri intézkedések mellett a hatóságok több külföldről támogatott, nem kormányzati szervezetet érintő fellépése volt. Ezek között a demokratikus értékek népszerűsítésével foglalkozó három amerikai NGO is szerepelt.⁴¹¹ Az okokat kutatva egyes sajtóorgánumok arról írtak, hogy az akcióval a katonai vezetők jelezni akarták elsősorban az Egyesült Államoknak, hogy a politikai átmenet időszakát a saját elgondolásaik szerint kívánják „levezényelni”.

A kairói hatóságok fellépésére Washingtonban magyarázatot követeltek, s a gazdasági támogatás leállításával fenyegetőztek. A feszültség Jeffrey D. Feltman közel-keleti ügyekben illetékes helyettes külügyi államtitkár 2012. január eleji kairói tárgyalásai nyomán látszólag oldódott. A megbeszéléseit követő sajtótájékoztatón az amerikai diplomata megleléssel nyugtázta, hogy tárgyalópartnerei ígéretet tettek az érintett NGO-k működésének engedélyezésére. Feltman azt is aláhúzta, hogy Egyiptom az Egyesült Államok legfontosabb partnere az arab világban.⁴¹² A következő nap, január 6-án adott hosszabb interjújában elismerte, hogy országa sok éve dialógust folytat a Muszlim Testvérekkel. A diplomata

⁴⁰⁹ ZAYED (2012)

⁴¹⁰ CLINTON (2011h)

⁴¹¹ A szóban forgó NGO-kat az International Republican Institute, a National Democratic Institute és a Freedom House működtette. Az egyiptomi hatóságok 2011. december 29-én átkutatták ezek irodáit, s iratokat, számítógépeket, számítógép-tartozékokat foglaltak le. Az akció a maga nemében páratlan volt, mivel Mubárak időszakában sem került sor hasonló fellépésre. Lásd: FADEL–WARRICK (2011)

⁴¹² FADEL (2012)

szavaiból, aki ott-tartózkodása alatt találkozott a szerveződés képviselőjével, arra lehetett következtetni, hogy az iszlamista szervezetet is ama politikai erők közé sorolja, amelyek elfogadják a demokratikus játékszabályokat. Ugyanakkor burkoltan figyelmeztette a csoportosulás vezetőit arra, hogy a regionális stabilitás fontos elemét jelentő egyiptomi–izraeli békeszerződés megkérdőjelezése, népszavazásra bocsátása az ország számára létfontosságú külső gazdasági-pénzügyi támogatást veszélyeztetheti. Az interjú legfőbb üzenete az volt, hogy a felmerült viták ellenére az Egyesült Államok Egyiptomban a legfontosabbnak az átmenet sikerét tekinti.⁴¹³

A Muszlim Testvérek politikai szárnyának küszöbönálló választási győzelmével párhuzamosan a csoportosulás politikailag felértékelődött Washingtonban. Ezt jelezte, hogy Feltman tárgyalásai után néhány nappal a külügyminisztérium második embere, William J. Burns látogatott Kairóba. A külügyminiszter-helyettes tárgyalta Tantávi tábornokkal és a kormány több tagjával, de útjának legfőbb célja az volt, hogy közelebről is megismerkedjen a SZIP vezetőinek elképzeléseivel. E tekintetben eléggé éles volt a kontraszt a közvetlenül Mubárak bukása után tett látogatásával, amikor a főbb ellenzéki erőkkel való tárgyalási programjában a Muszlim Testvérek szervezete nem szerepelt. A SZIP vezetőjével, Mohamed Murszival való, január 11-i tárgyalásai során Burns gratulált a párt választási sikeréhez, s jelezte, hogy országa az egyiptomi nép döntését, vagyis a SZIP győzelmének tényét respektálni fogja. Hangsúlyozta Egyiptom regionális szerepének fontosságát, s jelentős gazdasági támogatást helyezett kilátásba az ország gazdasági gondjainak enyhítésére. Murszi a válaszában biztosította tárgyalópartnerét, hogy a Szabadság és Igazságosság Pártja tisztában van az amerikai–egyiptomi kapcsolatok fontosságával. De azt is hozzátette, hogy az arab tavasz forradalmainak tükrében az Egyesült Államoknak át kellene gondolnia regionális stratégiáját. A pártelnök a politikai elgondolások között említette, hogy ameddig az átmeneti időszak tart, egy félelnöki rendszert tartanának ideálisnak Egyiptomban.⁴¹⁴

A tárgyalások kairói politikai körökben nagy figyelmet keltettek, mivel Burns volt a legmagasabb rangú amerikai politikus, akivel a csoportosulás, illetve a Muszlim Testvérek vezetői találkoztak. A megbeszélések után Burns a CBC televíziós társaságnak adott interjújában a legrészletesebben a gazdasági támogatásról beszélt. Eszerint Obama elnök 1 milliárd dollár egyiptomi adósság elengedésére tett javaslatot a kongresszusnak. Jelezte, hogy hitelgaranciák mellett Washington bátorítani fogja az amerikai magántőke-befektetéseket, s támogatja a kis- és középvállalkozások megerősítését, a turisztikai ágazat fejlesztését és a fiatalok munkanélküliségének csökkentését szolgáló lépéseket. Hangsúlyozta, hogy az egyiptomi átmenet sikere nem pusztán Washington és Kairó, hanem az egész régió érdeke. Az egyiptomi vezető szerep fontos tényezője a térségbeli stabilitásnak, s országának nincs Kairónál fontosabb partnere a régióban. Feltmanhoz hasonlóan utalt arra, hogy az MT-vel a követségen keresztül hosszú ideje kapcsolatban állnak, s hangsúlyozta, hogy országa minden párttal kész kapcsolatot ápolni, amely elfogadja a demokratikus játékszabályokat, tiszteletben tartja az emberi szabadságjogokat, a nők, a kisebbségek jogait. Kulcsfontosságúnak nevezte a térségbeli stabilitás, a közel-keleti rendezés szempontjából

⁴¹³ FELTMAN (2012)

⁴¹⁴ Ikhwanweb (2012a)

az egyiptomi–izraeli békeszerződés betartását. Interjújában a külföldi támogatású NGO-k elleni hatósági fellépést nehézséget okozó tényezőnek nevezte.⁴¹⁵

Elutazása előtt, január 14-én Jimmy Carter tett udvariassági látogatást a Muszlim Testvérek középpontba került vezérénel, Mohamed Badie-nál, akit négy nap múlva az Egyesült Államok kairói nagykövete is felkeresett. Anne Patterson gratulált a szervezet politikai pártjának választási sikeréhez, s kijelentette, hogy az Egyesült Államok nagy várakozással tekint a nép által választott parlamenttel és a demokratikus kormánnyal való együttműködés elé. Badie a válaszában korábbi nyilatkozataiból már ismert elemeket ismételve hangsúlyozta, hogy a diktátorok támogatása sokat ártott Amerika tekintélyének, s szavak helyett tettek kellene, hogy az Egyesült Államoknak ismét hitele legyen az arab és muszlim tömegek körében. Különösképp vonatkozik ez a palesztin kérdésre. Patterson elismerte, hogy követtek el hibákat, de utalt arra, hogy a demokratikus viszonyok egyiptomi stabilizálódása minden bizonnyal szoros partneri kapcsolatokat eredményez majd. A szívélyes légkörben lezajlott találkozó végén arra biztatta vendéglátóját, hogy az ország gazdasági problémáinak enyhítésére fűzzék szorosabbra az együttműködést a nemzetközi pénzügyi szervezetekkel.⁴¹⁶

A Muszlim Testvérekkel való kapcsolatoktól eltérően a katonai tanács által irányított kairói kormány és Washington között a feszültség újra felerősödött. Obama elnök január 20-án hivatalosan is tájékoztatta Tantávi tábornokot arról, hogy a kongresszus a 2012-es pénzügyi évre előirányzott 1,55 milliárd dollár segély fő tételét jelentő katonai támogatás folyósítását feltételekhez kötötte.⁴¹⁷ Másnap az egyiptomi hatóságok a külső finanszírozású NGO-k elleni kampány részeként megakadályozták a Nemzetközi Republikánus Intézet egyiptomi részlegvezetőjének, az amerikai közlekedési miniszter fiának, Sam Lahoodnak az elutazását az országból. Vele együtt 19 amerikai ellen kezdeményeztek eljárást azzal a váddal, hogy hivatalos engedély nélkül tevékenykedtek az országban.⁴¹⁸ A kínos incidens, az NGO-ügy eszkalálódása a Michael H. Posner vezetésével Kairóba látogató, a hónap során immár a harmadik hivatalos amerikai delegáció tárgyalásait is beárnyékolta. Az emberi jogokért és demokráciáért felelős helyettes államtitkár a megbeszéléseit összegző január 26-i sajtótájékoztatóján az ilyenkor elvárt udvariasságot félretéve leszögezte, hogy a választás önmagában nem elégséges egy életképes demokrácia megteremtéséhez. Sürgette a civil szervezetek, ezen belül is az emberi jogok tiszteletben tartásával, a demokratikus értékek

⁴¹⁵ CBC TV (2012)

⁴¹⁶ Ikhwanweb (2012b)

⁴¹⁷ A törvény kimondta, az egyiptomi kormánynak csak akkor biztosítható az összeg átutalása, ha a külügyminiszter igazolja, hogy Kairó betartja az 1979-es egyiptomi–izraeli békeszerződés előírásait. Ugyancsak Hillary Clintonnak kellett megerősítenie, hogy az egyiptomi kormány támogatja a civil kormányzásra való átmenetet, beleértve a szabad és tiszta választásokat, a szólás-, a gyülekezési és a vallásszabadság védelmét. A külügyminiszter csak nemzetbiztonsági okokra hivatkozva függeszthette fel ezen előírások érvényesítését. Lásd: GPO (2011)

⁴¹⁸ A hatóságok az amerikaiakon kívül 8 más nemzetiségű külföldi és 16 egyiptomi NGO-munkatárs ellen is eljárást indítottak. Maga Sam Lahood, tartván a letartóztatástól, több hetet az amerikai nagykövetségen töltött, végül 5 társával együtt óvadék ellenében távozhatt az országból. Az Egyesült Államokba visszatérve egyik alkalommal úgy nyilatkozott, hogy a Muszlim Testvérek mindenki másnál jobban ismerik azt az aljas taktikát, amelyet a Mubarak-rezsím alkalmazott az NGO-munkatársak elleni eljárásra alapot adó törvények létrehozásában. Hangsúlyozta, hogy a Muszlim Testvérek és több más parlamenti csoport érdekelt e törvények eltörlésében. 2013 júniusában egy kairói bíróság Sam Lahoodot távollétében 5 év börtönrre ítélte, vele együtt 16 érintett amerikai NGO-munkatársat ítélték el. Lásd: KELEMEN (2012); NBC News (2013)

terjesztésével foglalkozó NGO-k szabad működésének biztosítását, a szükségállapot teljes körű feloldását, s figyelmeztetett a szektáriánus ellentétek felerősödésének veszélyeire.⁴¹⁹

A két ország közötti újabb kötélhúzás ellenére Obama elnök úgy vélte, hogy fel kell gyorsítani az Egyiptomnak szánt amerikai segély engedélyeztetési eljárását. Ezt január 25-én a davosi világgazdasági fórumon részt vevő Robert Hormats helyettes külügyi államtitkár közölte a sajtó képviselőivel. A diplomata, aki januárban delegáció tagjaként járt a közel-keleti országban, példa nélkülinek nevezte a Muszlim Testvérek képviselőivel folytatott tárgyalásokat, akiket nagyon pragmatikus gondolkodásúaknak nevezett. Hangsúlyozta, hogy Egyiptom roppant fontos ország, s Washington szeretne mihamarabb számottevő támogatást nyújtani részére. Ennek érdekében mérlegelik, hogy több más államnak szánt segélyt Kairónak csoportosítsanak át.⁴²⁰ Hormats azonban nem beszélt arról, hogy a két ország között jelentkező elhidegülés közepette az említett terveket a Fehér Ház hogyan fogja keresztülvinni a kongresszusban. Az elképzeléseket még inkább megkérdőjelezte a vezérkari főnökök egyesített bizottsága elnökének kairói látogatása. A Martin Dempsey tábornok tárgyalásait megelőzően tartott FELT-ülésről kiadott közlemény hangsúlyozta, hogy Egyiptom gazdag történelmi múlttal rendelkező állam, amelyet külső diktátumok elfogadása érdekében nem lehet preszcionálni és zsarolni. Egyiptom bilaterális kapcsolatait az Egyesült Államokkal és más országokkal a kölcsönös érdekekre kell alapozni.⁴²¹ A korántsem diplomatikus időzítés után, február 11-én – vagyis Mubárak bukásának első évfordulóján – a FELT vezetőivel tartott tárgyalásai során a katonai együttműködés mellett az NGO-k ügye is napirendre került. Dempsey azt is aláhúzta, hogy országa nagy figyelemmel kíséri az egyiptomi demokratizálási folyamatot és a hadsereg polgári kormányzásra való áttérést elősegítő erőfeszítéseit. A tábornok nem csinált titkot abból, hogy az amerikai vezetést nem pusztán a meglévő vitakérdések, hanem a szélesebb értelemben vett kapcsolatrendszer jövője is aggodalommal tölti el. Kairóból való elutazása után a repülőgép fedélzetén újságíróknak azt is kijelentette, hogy szerinte az egyiptomi katonai vezetőknek nincs világos jövőképük.⁴²²

A kapcsolatok fagypont alá süllyedése azonban egyik félnek sem állt érdekében. Dempsey látogatása után egy héttel McCain vezetésével szenátusi delegáció tárgyalt az egyiptomi vezetőkkel. Maga McCain, aki régóta ismerte Tantávi tábornokot, a vele való találkozás után optimistán nyilatkozott az NGO-krízis megoldásának, az eljárás alá vont amerikaiak távozásának engedélyezéséről. A szenátorok találkoztak több csoportosulás, köztük a Muszlim Testvérek politikai szárnyának képviselőivel. A közbenjárás ezúttal eredményes volt, mivel Sam Lahood és társai március 1-jén távozhattak az országból. Kairó döntését Washingtonban pozitívan fogadták, bár több amerikai politikus is jelezte, hogy ezzel még távolról sem került pont az ügy végére. Hasonló szellemben nyilatkoztak az időközben hazatért szenátusi küldöttség tagjai, de feltűnő volt, hogy az általuk kiadott közlemény kiemelte azt a konstruktív

⁴¹⁹ POSNER (2012)

⁴²⁰ Reuters (2012b)

⁴²¹ A FELT vezetői az NGO-ügy okán sokasodó támadások miatt a Dempsey-látogatás előtt egy Washingtonban tárgyalt egyiptomi katonai delegációt is idő előtt visszahívtak Kairóba. Lásd: EZZAT (2012); Ahram Online (2012b)

⁴²² PELLERIN (2012); Foxnews (2012)

szerepet, amelyet a Szabadság és Igazságosság Pártja játszott a krízis megoldásában.⁴²³ A riválisoknak muníciót adó dicsérő szavak magyarázkodásra készítették a Muszlim Testvérek vezetését. A március 6-án kiadott nyilatkozatukban tagadták, hogy a folyamatban lévő igazságügyi eljárást megkerülve szerepet játszottak volna az amerikai NGO-munkatársak távozását lehetővé tevő döntés megszületésében.⁴²⁴ A Kairóban járt szenátorok megnyilatkozásaiból az is kiderült, hogy a Muszlim Testvérek pozitív megítélése nem korlátozódott az NGO-krízisben képviselt álláspontjukra. Graham szenátor a szenátus megajánlási bizottsága előtti, február 28-i meghallgatása során elismerte, hogy korábban fenntartásai voltak a Muszlim Testvérekkel szemben, de a velük való tárgyalások során az NGO-k témája mellett a gazdaságpolitikai elképzeléseik is nagy hatást gyakoroltak rá. Hangsúlyozta azt is, hogy a következő egyiptomi kormány el fog határolódni a mubáraki korszak örökségétől. Ezzel Graham közvetett módon arra utalt, hogy az új egyiptomi kormányt minden bizonnyal a Muszlim Testvérek politikai pártja fogja dominálni, de ez nem lehet akadálya annak, hogy az Egyesült Államok a „szokásos” katonai, gazdasági támogatást továbbra is biztosítsa.⁴²⁵

Washington szerette volna, hogy a katonai uralmat mielőbb civil kormányzás váltsa fel, de Egyiptom kiemelt stratégiai jelentősége miatt a hadsereggel való szoros kapcsolatoknak továbbra is nagy fontosságot tulajdonított. Március 15-én a *The New York Times* olyan értesülést közölt, hogy az Obama-adminisztráció nemzetbiztonsági okokra hivatkozva az 1,3 milliárd dolláros katonai támogatás kongresszus által szabott feltételeinek felfüggesztésére készül. Emellett 250 millió dollárt juttatnának Kairónak, ennek a nagy részét gazdaságfejlesztési célokra fordítanák. A cikk megjelenésének napján amerikai kongresszusi delegáció érkezett Kairóba. A Nancy Pelosi vezette küldöttséget április elején egy újabb kongresszusi delegáció követte, amely többek között találkozott a Muszlim Testvérek elnökeljöltségével, Khajrat al-Sátírral. Ez utóbbival párhuzamosan a Carnegie Alapítvány meghívására a Szabadság és Igazságosság Pártjának delegációja tett egyhetes látogatást az Egyesült Államokban. Ennek során Washingtonban külügyminisztériumi és fehér házi tisztviselőkkel is találkozott. A delegáció részt vett a Carnegie Alapítvány által április 5-én szervezett fórumon, ahol a térség vezető Muszlim Testvérek-szervezeteinek képviselői üzletemberek, szakértők előtt fejtették ki elképzeléseiket. A fórumot megnyitó beszédében az intézmény vezetője, Jessica Mathews kiemelte, hogy egy ilyen találkozó korábban elképzelhetetlen lett volna. Az iszlamista pártok fontos tényezői a térségben zajló változásoknak, kulcsfontosságú kormányzati pozíciókra tettek szert vagy fognak szert tenni a közeljövőben. Felemelkedésük politikai realitás, s az általuk hozott döntések nagyban befolyásolni fogják a Közel-Kelet jövőjét.⁴²⁶

Jessica Mathews új korszakról beszélt, az amerikai regionális stratégiára gyakorolt kihatásokkal felvezetőjében természetesen nem foglalkozhatott. Egyiptomi relációban erre

⁴²³ A szenátorok a SZIP február 20-án megjelent közleményére utaltak, amely nagyra értékelte az NGO-k szerepét a demokratizálási folyamat előmozdításában, és sürgette, hogy legális és átlátható működésük érdekében oldják fel NGO-k létrehozását, regisztrációját akadályozó előírásokat, szabályozzák a helyi és külföldi forrásokból történő finanszírozásukat. A külföldi támogatásban részesülő NGO-k működésének speciális projektekre kell irányulniuk, s a külső donorok beavatkozásától mentesen kell működniük. A közlemény egyaránt elítélte a hatóságoknak az NGO-k elleni, politikai okokból kezdeményezett fellépését, valamint a külföldi kormányoknak az ügyben eljáró igazságügyi szervek vizsgálatának befolyásolására irányuló törekvését. Lásd: Ikhwanweb (2012c)

⁴²⁴ Ikhwanweb (2012d)

⁴²⁵ POMED (2012a)

⁴²⁶ POMED (2012b)

két héttel korábban megjelent írásában Michele Dunne vállalkozott. A kétpárti egyiptomi szakértői csoport társelnöke hangsúlyozta, hogy a bilaterális kapcsolatokban „reset”-re van szükség. Washington számára hosszú évtizedek óta Kairó fontos stratégiai tényező, de a 2011-es forradalom óta nehéz partnerre vált. A hatalmat birtokló katonák nagyon rosszul kezelték az átmenetet, a választásokon győztes iszlamisták pedig bizalmatlanok az Egyesült Államokkal szemben. Washington számára egy új fejezet megkezdését megnehezíti, hogy a forradalom csak részleges maradt, a politikai színtéren a régi és új szereplők egyaránt jelen vannak. Akadályozó tényező az NGO-ügy, illetve a katonai tanács számos más, a demokratikus szabályokat semmibe vevő lépése. Dunne úgy vélte, hogy a készülődő új egyiptomi alkotmány megváltoztatja az addigi hatalmi dinamikát: a törvényhozó hatalom felértékelődik a végrehajtó ágazathoz képest. Az írás azt jósolta, hogy a Muszlim Testvérek az Amerikával szembeni fenntartásai ellenére pragmatikus okokból együttműködnek majd a Nyugattal. Az Egyiptomhoz fűződő viszony átértékelése során Washington fő céljának a demokratizálás és a gazdasági fejlődés előmozdításának kell lennie. A katonai támogatást úgy kell átalakítani, hogy az a biztonsági szempontok mellett elősegítse a hadsereg választott törvényhozók általi ellenőrzését. Dunne ajánlásai nagyon fontosnak tartották a civil szervezetek támogatását, mivel a hadsereg valószínűleg továbbra is befolyást próbál gyakorolni a politikára, a parlamentet pedig az iszlamisták fogják dominálni.⁴²⁷ Dunne „receptje” egyrészt a politikai és gazdasági nyomásgyakorlás eszközeivel akarta a meghatározó hatalmi tényezőket a demokratizálást szolgáló lépésekre rákényszeríteni, másrészt erősíteni akarta azokat a társadalmi erőket, amelyek idővel a demokratikus átalakulás fő támaszai lehetnek. A szerző azonban a belső hatalmi viszonyok összetettségét nem vette kellőképpen figyelembe. A törvényhozó hatalomnak a választások utáni felértékelődését hosszú távú realitásként könyvelte el. Az elkövetkező hónapok eseményei azonban erre alaposan rácafoltak.

8.6. Vihar az alkotmányozó gyűlés körül

Az átmeneti időszak jogi fundamentuma, a 2011. március 30-án kiadott alkotmányos deklaráció értelmében a választások után a katonai tanácsnak 6 hónapon belül össze kell hívnia a parlament két házának együttes ülését, hogy döntsenek a 100 tagú alkotmányozó gyűlés összetételéről. A testület összetétele azonban olyan ügy volt, amelyben a politikai színpad szereplőinek érdekei nagyon élesen ütköztek. Egyáltalán nem volt mindegy, hogy az ország jövőjét meghatározó alkotmányt kik állítják össze. Az ellentétek már eleve kódolva voltak azzal, hogy a 2011. márciusi „ideiglenes alkotmány” fent említett részét kétféleképpen lehetett értelmezni. Az egyik felfogás szerint a parlament dönt egy elé terjesztett, a társadalom különböző csoportjait reprezentáló listáról, a másik szerint maga a parlament választja meg az alkotmányozó testületet. A FELT, ahogy az előzőekben szó volt róla, az első alternatívát támogatta. Ebben látták a garanciáját annak, hogy olyan alkotmány születik, amely nem pusztán a hadsereg privilégiumait, hanem az alapvető szekuláris értékeket is biztosítja. Ezzel szemben a SZIP eleinte azt az álláspontot képviselte, hogy az alkotmányozó gyűlés tagjának a parlament alsó- és felsőházának választott képviselőjének kell lennie. Egy ilyen megoldással szemben kezdettől jelentős volt

⁴²⁷ DUNNE (2012)

a szekuláris bázissal rendelkező politikai erők, az iszlamisták előretörését aggodalommal szemlélő vallási vezetők ellenállása.

A választási győzelmét követően, februárban a SZIP új javaslatokkal állt elő. Ezek szerint a létrejövő testületben csak 40 képviselő foglalna helyet, a parlamenten kívüli 60 tag közül 30-at a képviselő-testület, további 30-at pedig a szakszervezetek, szakmai egyesületek, az al-Azhar vezetése és a kopt vallási vezetők jelölnének ki. A javaslat nem keltett osztatlan sikert. Az egyik oldalon a liberális és baloldali képviselők joggal utaltak arra, hogy továbbra is fennállna az iszlamista dominancia, mivel a parlament kompetenciájába tartozó 30 tag kiválasztásánál leginkább a SZIP és a második legnagyobb képviselőházi csoportosulás, a Fény Pártja érdekei érvényesülnének. Ez utóbbi 60 parlamenti képviselő kiválasztása mellett kardoskodott. A két vezető csoportosulás közötti informális tárgyalások eredményeként a SZIP március közepén bejelentette, hogy módosítja a korábbi álláspontját, s az „50-50-es” megoldást szorgalmazza. Ezt a javaslatot a parlamenti alsó- és felsőház választott képviselőinek részvételével, március 17-én tartott együttes ülésen a honatyák többsége támogatta. Az egy héttel később tartott újabb együttes ülésen sor került a 100 tagú alkotmányozó gyűlés tagjainak megválasztására. A névsorból kiderült, hogy a testület tagjainak több mint 60 százaléka az iszlamista szerveződésekhez tartozó, velük együttműködő parlamenti képviselő vagy a hozzájuk tartozó, illetve velük szimpatizáns „kívülálló” volt.⁴²⁸ Az alkotmányozó gyűlés összetétele miatt a testület liberális és baloldali tagjai március 27-én bejelentették távozásukat. Az iszlamista dominancia mellett főként azt kifogásolták, hogy a nők, a keresztények és a fiatalok nincsenek kellőképp képviselve a testületben. Ez azonban nem akadályozta meg, hogy a következő napon a Népi Gyűlés elnökét, Szaad al-Katátnit az alkotmányozó testület elnökévé válasszák. Néhány nappal később az al-Azhar és a kopt egyházak képviselői is a testület bojkottja mellett döntöttek.

A hatalmi harc egyre élesebbé vált, a Muszlim Testvérek gátlástalan térnyerését a katonai tanács mögött felsorakozó politikai erők nem nézték tétlenül. Az indulatok még inkább elszabadultak arra a március 31-én elhangzó bejelentésre, hogy a SZIP a korábbi ígéretét megmásítva saját jelöltet indít az elnökválasztáson. Nem sokkal később a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság, helyt adva több neves jogász által megszövegezett tiltakozásnak, április 10-én felfüggesztette az alkotmányozó gyűlés munkáját. Az ügyet az államtanács illetékes szerve elé utalta, amelynek joga volt azt a Legfelsőbb Alkotmánybírósághoz továbbítani. A beadvány készítői az alkotmányozó gyűlés összetételét a Legfelsőbb Alkotmánybíróság 1994-es állásfoglalása alapján kérdőjelezték meg, amely megtiltotta, hogy a parlamenti képviselők saját magukat egyéb funkciókra is megválasszák.⁴²⁹ A legfőbb igazságügyi fórum verdiktjére korábban senki sem emlékeztetett. A leporolására akkor került sor, amikor a két vezető iszlamista csoportosulás a parlamenti többségét kihasználva keresztülvitte, hogy az alkotmányozásnál szövetségeseikkel karöltve meghatározó szerepet játsszanak. Az intézmény működését bizonytalanságba sodró lépés hatalmpolitikai motivációi eléggé egyértelműek voltak. A forgatókönyv jellegét tekintve ugyanaz volt, mint a parlament esetében.

A machiavellista sakkjátszma az elkövetkező két hónap során tovább folytatódott. Tantávi tábornok április 15-én, a politikai pártok vezetőivel való találkozó során

⁴²⁸ EL-GUNDEY (2012)

⁴²⁹ STEMPLER (2012)

kijelentette, hogy az új alkotmánynak a „hatalomátadásig”, azaz június 30-ig el kell készülnie. Ezt érthetően sokan irreálisnak tartották, mivel az alaptörvény formába öntése előtt a testületet, ha csak a Legfelsőbb Alkotmánybíróság másként nem dönt, előbb újjá kellett választani. A bírói fórum döntése előtt a SZIP igyekezett magához ragadni a kezdeményezést. Katátni parlamenti elnök már április 19-én utasította a képviselőház illetékes bizottságát, hogy dolgozza ki az alkotmányozó testületbe történő bekerülés kritériumait. A Muszlim Testvérek célja világos volt: a változásokat úgy kell végrehajtani, hogy a testület összetétele továbbra is tükrözze a parlamenti erőviszonyokat. Hosszú heteken át folyó viták után, június 7-én a politikai csoportosulások képviselői egy olyan megoldást fogadtak el, hogy 39 jelölt a pártok képviselőiből, 61 pedig a tudományos-kulturális élet, a vallási és társadalmi szervezetek, valamint a fegyveres testületek tagjai közül kerüljön ki. A „39-61-es” variáns formálisan jobb volt, mint a márciusi „50-50-es” megoldás, de két szempontból is támadható volt. Egyrészt a pártok jelöltjei között több parlamenti képviselő is szerepelt, s ez a közigazgatási bíróság állásfoglalása alapján vitatható volt, másrészt a 61-es lista számos szereplője közel állt a két vezető párthoz. Az ismételt iszlamista dominancia miatt 57 független, liberális és baloldali képviselő távol maradt a parlament két házában június 13-án tartott együttes ülésétől, ahol az alkotmányozó gyűlés összetételét jóváhagyták.

8.7. Elnökválasztás az „alkotmányos puccs” árnyékában

Az alkotmányozó gyűlés összetétele körüli ellentétek mellett az elnökválasztási kampány egy új frontot nyitott. A május 23–24-én, illetve június 16–17-én megrendezett elnökválasztásra a jelöltek regisztrálása március második hetében kezdődött.⁴³⁰ Az indulók elsődleges listáját az egy hónapon át tartó regisztrációs időszak lejártát követő napon, április 9-én hozták nyilvánosságra. A 23 jelölt között volt többek között Amr Músza korábbi külügyminiszter, az Arab Liga volt főtitkára, Omar Szulejmán volt alelnök, Ahmed Safik volt miniszterelnök, az ismert nászerista politikus, Hamdín Szabáhi, az Egyiptomi Népi Áramlat nevű tömörülés vezetője. Az iszlamista politikai tényezők között volt Khajrat al-Sátir, a Muszlim Testvérek második embere, Mohamed Murszi, a SZIP vezetője, továbbá a Muszlim Testvérektől 2011 végén távozásra kényszerített Abdel-Moneim Abú al-Futúh, a szervezet reformszárnyának korábbi fő képviselője, illetve Házim Szaláh Abú Iszmáil, a szalafiták egyik meghatározó személyisége. A listán szereplő politikusok közül a legnagyobb visszhangot Khajrat al-Sátir és Omar Szulejmán indulása keltette.

A választásokon győztes, mindinkább a hatalom bűvöletébe került Muszlim Testvérek – ahogy már szó volt róla – március végén elérkezettnek látták az időt arra, hogy korábbi fogadkozásaikon túllépve a legfőbb közjogi méltóság megszerzéséért is ringbe szálljanak. Mohamed Badie március 26-án elhangzó beszédében már úgy fogalmazott, hogy nagyon is lehetséges, hogy az elnökválasztás kérdésében a szervezet korábbi

⁴³⁰ A jelöltek listájára azon büntetlen előéletű, 40 év feletti egyiptomi állampolgárok kerülhettek, akiknek szülei és házastársa is egyiptomi volt. A jelöltnek 30 parlamenti képviselő vagy 15 kormányzóságból 30 ezer állampolgár ajánlásával kellett rendelkeznie. Ez utóbbinál az is előírás volt, hogy egy kormányzóságból legalább ezer ajánlást kellett összegyűjtenie. Lásd: ESSAM EL-DIN (2012)

álláspontját átértékelik.⁴³¹ Öt nappal később a Muszlim Testvérek Súra Tanácsa és a SZIP közös nyilatkozatban jelentette be, hogy támogatják Khajrat al-Sátír jelöltségét. A dokumentum aláhúzta, hogy vállalják a történelmi felelősséget az egyiptomi forradalom egész világ által csodált céljainak megvalósításáért.⁴³² Más szóval: az országban zajló átalakulás vezető erejének a Muszlim Testvéreket tekintik, s az átmenet sikerének egyik fontos garanciája az elnöki tisztség megszerzése lenne.

Badie helyettesének, a szervezet fő „pénzügyi menedzserének” indítása kockázatos volt, mivel korábbi letartóztatásaiból ellenfelei politikai tőkét tudtak kovácsolni. A szervezet jogászainak sűrűn hangoztatott ellenérvei nem minden ponton voltak meggyőzőek. Khajrat al-Sátír április 5-én hivatalosan is benyújtotta az induláshoz szükséges dokumentumokat. A politikus számára egyfajta biztatást jelentett, hogy neoliberais gazdaságfejlesztési elképzelései, annak hangsúlyozása, hogy tiszteletben tartja az ország nemzetközi kötelezettségeit, amerikai politikai körökben pozitív visszhangot keltettek. Választási programjának középpontjába a „reneszánsz tervet” állította. A projekt az erős államhatalom bázisán végrehajtott, a fejlett országok tapasztalatait figyelembe vevő átfogó reformok révén kívánta biztosítani, hogy az egyiptomi nép ismét elfoglalhassa a szerinte őt megillető helyet a világ élenjáró nemzetei között.⁴³³

Néhány napos lebegtetés után, április 6-án jelentette be indulási szándékát a Muszlim Testvérek régi ellenlábas, Omar Szulejmán, akinek a jelöltsége két nap múlva vált hivatalossá. A hír heves reakciókat váltott ki az iszlamisták, a liberális és a baloldali csoportok körében. A hetvenes éveiben járó, a korábbi befolyását jó néhány vonatkozásban megőrző elnökjelölt Mubárák bukása után szinte teljesen eltűnt a közvélemény szeme elől. Az esetleges újabb politikai szerepvállalásával kapcsolatos spekulációk akkor kezdődtek, amikor 2011 novemberében részt vett a nagy zarándoklaton, s tárgyalásokat folytatott a Muszlim Testvéreket a fő ellenfelek közé soroló szaúdi vezetőkkel. Az erős elnöki hatalmat favorizáló Omar Szulejmán a kampányban „rendpárti programmal” kívánt fellépni, s nem csinált titkot abból, hogy elnökként az egyik fő feladatának a Muszlim Testvérek visszaszorítását tekinti. Indulásának a katonai tanács vezetői nem nagyon örültek, mivel Tantávi és Szulejmán régi riválisok voltak. A 2011 januárjában kezdődő egyiptomi események időszakában állítólag Tantávi blokkolta azt a kezdeti rendezési elképzelést, hogy Mubárák a végrehajtó hatalom irányítását egy új elnök megválasztásáig Omar Szulejmánnak engedje át.⁴³⁴

A volt alelnök indulása a rivális hatalmi pólust ellenlépésekre készítette: az iszlamista többségű parlament április 12-én olyan törvénymódosítást fogadott el, amely 10 évre eltiltotta az elnöki, alelnöki, miniszterelnöki, miniszteri tisztségek betöltésétől mindazokat, akik a mubáráki időszak utolsó tíz évében az államélet, illetve a betiltott Nemzeti Demokrata Párt vezető posztjait betöltötték. A törvény a jelöltek közül közvetlenül Omar Szulejmánt és Ahmed Safikot érintette.

Két nap múlva a jogi mezben folyó hatalmi sakkjátszma újabb fordulóponthoz érkezett: a Legfelsőbb Elnökválasztási Bizottság április 14-én a 23 jelöltből 10-et diszkvalifikált, köztük

⁴³¹ Ikhwanweb (2012e)

⁴³² Ikhwanweb (2012f)

⁴³³ Ikhwanweb (2012g)

⁴³⁴ KIRKPATRICK (2012d)

3 fajsúlyos szereplőt: Omar Szulejmánt, Khajrat al-Sátirt és Házim Szaláh Abú Iszmáílt.⁴³⁵ Ezzel a katonai tanács számára a leginkább kellemetlen politikai tényezők az ajtón kívül rekedtek. Április 23-án a FELT jóváhagyta a parlamentnek a korábbi rendszer prominens képviselőinek indulását tiltó határozatát. Ennek alapján a következő napon a választási bizottság a hadsereg „titkos favoritját”, Ahmed Safíkot is levette az indulók listájáról. Azonban fellebbezés hatására a testület április 25-én a törvényről utólagos alkotmányossági vizsgálatot kért, Safíkot ismét felvette az indulók közé, azaz ügyében a végső döntést a Legfelsőbb Alkotmánybíróságra bízta. A menetrendnek megfelelően április 26-án formálisan nyilvánosságra hozták a 13 induló nevét, s április 30-án hivatalosan is megkezdődött a három hétig tartó elnökválasztási kampány.

Az indulók listáján végbement változások nyomán az esélyesek köre némiképp változott: az addigi két favorit, Amr Músza és Abdel-Moneim Abú al-Futúh mellett az élbolyba került a Muszlim Testvérek „tartalék” jelöltje, Mohamed Murszi. Megerősítette itteni pozícióját Ahmed Safík s a „sötét lónak” tekintett nászerista politikus, Hamdín Szabáhi. A kampány során Músza nem mulasztotta el lépten-nyomon hangsúlyozni, hogy több évtizedes politikai tapasztalattal rendelkezik. A hetvenes éveiben járó egykori külügyér belpolitikai tervei között kiemelt helyet kapott a felső-egyiptomi régiók fejlesztése, a korrupció visszaszorítása. Külpolitikai prioritásai között pedig az Izraellel való békeszerződés korrigálása, Egyiptom térségbeli vezető szerepének biztosítása.⁴³⁶ Músza mellett a választás másik fő esélyesének számos szakértő huzamosabb ideig Abú al-Futúhot tartotta. A várakozásokat jól érzékeltette, hogy a két elnökjelölt között zajlott le május 10-én az a televíziós vita, amely a maga nemében első volt az arab világban. Abú al-Futúh programjában az agrárium mellett kiemelt helyen szerepelt az oktatás, az egészségügy és a tudomány fejlesztése, az Izraellel való kapcsolatokban az egyiptomi érdekek fokozottabb érvényesítése.⁴³⁷ Abú al-Futúh pozícióját erősítette, hogy őt támogatta a Muszlim Testvérek nemzetközi mozgalmának fő teoretikusa, Júszuf al-Karadávi, s képviselőjük diszkvalifikálása után – legalábbis szavakban – a szalafiták is mögötte sorakoztak fel. A Muszlim Testvérek képviselőjében Mohamed Murszi lényegében elődje, Khajrat al-Sátir platformját vitte tovább. Ahmed Safík a konszolidáció mellett ambiciózus fejlesztési tervvel állt elő: ennek részét képezte, hogy a Nílus-delta térségében, a szuezi övezetben, a núbiai területeken kereskedelmi/szabadkereskedelmi övezeteket létesítsenek.⁴³⁸ Az élboly ötödik tagja, Hamdín Szabáhi ideális kormányzati berendezkedésnek az elnöki rendszert tartotta. A szegénység elleni küzdelem, a társadalmi igazságosságért folyó harc hangsúlyozása mellett külpolitikai téren a nászeri tradíciót követve az arab és afrikai országokkal, valamint az iszlám világgal való szorosabb kapcsolatokat szorgalmazta.⁴³⁹

⁴³⁵ Omar Szulejmán esetében az indok az volt, hogy az előírt 30 ezer érvényes ajánlásból 31 hiányzott. Egyáltalán nem lehetett kizárni, hogy a 31 ajánlás politikai indítékból utólag tűnt el a csomagból. Khajrat al-Sátir esetében arra hivatkoztak, hogy a korábban börtönbüntetésre ítélt jelöltek a rendelkezések szerint csak hat évvel a szabadon bocsátásuk után indulhatnak. A Muszlim Testvérek erős embere, akit 2006-ban terrorizmusért és pénzmosásért ítélték el, csak 2011 márciusában szabadult. A szervezet részéről úgy vélték, hogy a mubáraki korszakban született vádak hamisak voltak, s a letartóztatás politikai okokból történt. Abú Iszmáíl esetében az indoklás az volt, hogy néhai édesanyja kettős – egyiptomi–amerikai – állampolgár volt, s ez ütközik az indulási feltételekkel.

⁴³⁶ HUSSEIN (2012)

⁴³⁷ KNELL (2012)

⁴³⁸ IBRAHIM (2012)

⁴³⁹ Jewish Virtual Library (2012)

Az elnökválasztások közeledtét jelezte az esélylatolgató közvélemény-kutatások szaporodása. De a mintavétel szakmai hiányosságai, a manipulációs szándék miatt ezek egy részének megbízhatósága eleve megkérdőjelezhető volt. A felméréseket készítőkhöz az is nehezítette, hogy sokan az utolsó pillanatig kivártak, vagy eltitkolták a valós szimpátiájukat. Az élbolyban szereplők közül Murszi győzelmét a Muszlim Testvéreket kivéve szinte egyetlen előrejelzés sem prognosztizálta. A kormányzat információs háttérintézménye, illetve az Al-Ahrám Politikai és Stratégiai Tanulmányok Központja, valamint a független médiumok által a választások előtti hetekben közreadott felmérések többsége azt sugallta, hogy a verseny a célegyenesben kezdődő zuhanórepülése ellenére Músza és Safik között fog eldőlni.⁴⁴⁰ A neves amerikai Közel-Kelet-szakértőt, Shibley Telhamit is elkerülte a szerencse: a május 4–10. között készült mintája alapján Abú al-Futúh állt az élen, őt követte Músza, s Murszi csak a negyedik helyet foglalta el.⁴⁴¹ A választások előtti napok felforrósodott politikai légkörében az indulatokat még inkább felkavarta a Gallup május 18-án közreadott felmérése, amely azt igyekezett kidomborítani, hogy az iszlamista szerveződések támogatottságának 2011 nyarától tapasztalható, meredeken felfelé ívelő trendje a parlamenti választások lezárulásával kulminált, s az ezt követő hónapokban számottevően visszaesett.⁴⁴² A felmérés, amelynek részletei a modern információs eszközöknek köszönhetően hamar Egyiptomban is széles körben ismertté váltak, a bizonytalan választótömegre is befolyást próbált gyakorolni.

A 2012. május 23–24-én, 13 jelölt részvételével lebonyolított elnökválasztások az addigi jóslatokra alaposan rácaféltak, mindössze egyetlen várakozás realizálódott: a második forduló feleslegessé tevő 51 százalékos szavazatarányt senki sem érte el. Így a végső döntés a két legtöbb szavazatot kapó jelölt részvételével tartandó újabb erőpróbára maradt. Az első fordulóban a vártnál jóval kevesebb választó járult az urnák elé, az esélyesek befutási sorrendje azonban ennél is nagyobb meglepetést hozott.

19. táblázat

Az elnökválasztások első fordulójának eredményei

Jelöltek	Szavazatok száma	Százalék	Érvényes szavazatok száma	Érvénytelen szavazatok száma	Részvételi százalék
Mohamed Murszi	5 764 952	24,78	23 265 516	406 670	46,42
Ahmed Safik	5 505 327	23,66	–	–	–
Hamdín Szabáhi	4 820 273	20,72	–	–	–

⁴⁴⁰ Az Al-Ahrám kutatóközpont május 14–17. között készített és május 20-án közreadott utolsó felmérésében Músza 31,7 százalékkal vezetett, ez közel 10 százalékos visszaesés volt az előző héten mért adathoz képest. A szavazatait némiképp növelő Safik 22,6 százalékkal továbbra is a második helyen állt. A harmadik helyre Murszi jött fel 14,8 százalékos eredménnyel, ami látványos növekedés volt az előző heti 9,4 százalékhoz képest. Ezzel egy hajszállal, de Futúh elé került, aki 14,4 százalékot kapott, ami több mint 3 százalékkal kevesebb volt, mint az előző héten. Az élbolyt továbbra is Szabáhi zárta 11,7 százalékkal, de ez közel 5 százalékos növekedés volt az előző héthez képest. Lásd: Ahrám Online (2012c)

⁴⁴¹ TELHAMI (2012)

⁴⁴² A Gallup felmérése szerint a 2012. februári csúcsponton a megkérdezettek 67, illetve 63 százaléka szimpatizált a Szabadság és Igazságosság Pártjával, valamint a Muszlim Testvérekkel. Áprilusra ez a támogatottság 43, illetve 42 százalékra esett vissza. A szalafita Fény Pártjával, valamint az irányzattal való szimpátia a csúcsponton 40, illetve 37 százalékon állt. Ez áprilusra 30, illetve 25 százalékra esett vissza. Lásd: YOUNIS–YOUNIS (2012)

Jelöltek	Szavazatok száma	Százalék	Érvényes szavazatok száma	Érvénytelen szavazatok száma	Részvételi százalék
Abdel-Moneim Abú al-Futúh	4 065 239	17,47	–	–	–
Amr Músza	2 588 850	11,13	–	–	–

Forrás: The Carter Center (2012)

Az utolsó hetekben tapasztalt visszaesés ellenére a legnagyobb meglepetést a mezőnyt hosszú ideig vezető Músza ötödik helye jelentette. A tőle elpártolt szavazók elsősorban Safík és Szabáhi támogatóinak táborát gyarapították. A korábban komoly esélyesnek tartott liberális iszlamista Abdel-Moneim Abú al-Futúh negyedik helyre történő visszacsúszását egykori szervezete, a Muszlim Testvérek kíméletlen lejárató kampányának és a vártnál jóval mérsékeltebb szalafita támogatásnak „köszönhette”. Ráadásul az ez utóbbiakkal való taktikai szövetség miatt a szekuláris támogatói közül is sokan elfordultak tőle. Meggyengüléséből elsősorban Murszi és részben Szabáhi profitált. A nászerista jelölt harmadik helye szintén nagy meglepetés volt. Számos liberális és baloldali mezőhöz tartozó szakértő, politikai tényező ezt követően abban reménykedett, hogy az alkotmánybíróság Safík jelöltségét nem engedélyezi, és Szabáhi léphet a helyére. Az első két helyet egymáshoz nagyon közeli szavazatszámú olyan politikusok foglalták el, akiket a két legszervezettebb erő támogatott. A célegyenesben az élre került Murszi a Muszlim Testvérek, illetve a SZIP bázisára támaszkodhatott. Safík mögött pedig a hadsereg mellett ott állt az egész „mély állam”, de őt támogatták az iszlamista előretörést egyre nagyobb aggodalommal szemlélő keresztények, mindazok, akik a 2011 februárja utáni időszakot kisiklásnak tekintették. A konzervatív vonulatot, a régi rend restaurálását szimbolizáló jelöltek továbbjutása az arab tavasz szellemiségének megőrzését, mélyreható társadalmi átalakulást sürgető politikai erők számára nehezen feldolgozható fordulat volt. Kettőjük közül a politikai támadások kereszttüzébe a mubáraki rendszerrel összefonódó Safík került. A tüntetők egy csoportja már az eredmények hivatalos bejelentésének napján, május 28-án felgyújtotta a kampánya főhadiszállását.

Az első fordulót követően az éleződő hatalmi harc nem pusztán a küzdőtérén maradt két szereplő egyre hevesebb retorikájában, a politikai mező átrendeződésében, hanem a katonai tanács mögött álló elit uralmának kontinuitását szolgáló lépések időzítésében is kifejezésre jutott. Amint arra május 30-án, az *Ahram Online* által megszólaltatott szakértők közül egy neves polgárjogi aktivista figyelmeztetett, illúzió arra gondolni, hogy az elnökválasztás egyben a katonai uralom végét is jelenti. Amír Szálím úgy vélte, hogy az 1952 utáni rendszer egyik fő támaszát jelentő hadsereg Mubárák bukása után még inkább megerősítette befolyását az állami intézményekben és a médiában. Így egy más érdekcsoporthoz tartozó elnökjelölt befutása esetén a hadsereg kiterjedt eszköztárral rendelkezik a hatalma aláásására. Egy másik megszólaltatott elemző szerint a FELT a korábbi törökországi hatalmi status quo-hoz hasonló viszonyok kialakítására törekszik, ahol a hadsereg a háttérből előlépett, amennyiben a politika az érdekeit sértette. Hisám Szalám hangsúlyozta, hogy szükség esetén a katonai tanács képes arra, hogy a „politikai útitervet” megváltoztassa. Sőt, a FELT az ideiglenes alkotmányhoz egy olyan ediktumot is kiadhat, amely a megválasztott elnök mozgásterét, illetve a hadsereg privilégiumait egyértelműen körülírja.⁴⁴³

⁴⁴³ SHUKRALLAH (2012)

A választások második fordulója előtt működésbe hozott időzített politikai bomba igazolta, hogy a fent idézett szakértői feltételezések nem voltak légből kapottak. Az alkotmányozó gyűlés összetételének parlamenti jóváhagyását követő napon, június 14-én közzétett állásfoglalásában a Legfelsőbb Alkotmánybíróság – elfogadva az alsóbb szintű bírói fórum februári indoklását – az alkotmányos egyenlőség elvének megsértése miatt a parlamenti választások eredményét és a testület további működését illegitimnek ítélte.⁴⁴⁴ Ugyanakkor a parlament által elfogadott törvényeket – a politikai tevékenységtől való eltiltásról szóló áprilisi határozat kivételével – törvényesnek tartotta. Ez utóbbi törvénynek a jogi megalapozottság hiányosságaival, szubjektív jogalkalmazással indokolt hatályon kívül helyezése azt jelentette, hogy elhárult az akadálya annak, hogy Ahmed Safik induljon a második fordulóban.⁴⁴⁵

A Legfelsőbb Alkotmánybíróság állásfoglalása a katonai tanáccsal szemben álló politikai erők részéről nagy felháborodást váltott ki: számos politikus, elemző egyenesen alkotmányos puccsról beszélt. Annak ellenére, hogy a kormány június 13-án több vonatkozásban a néhány hónappal korábban feloldott szükségállapothoz hasonló felhatalmazást adott a biztonsági erőknek, több tízezer, az alkotmánybírósági határozat ellen tiltakozó, a katonai uralom végét követelő tüntető vonult az utcákra. A döntés az Egyesült Államokban is élénk visszhangot keltett. Az állásfoglalás nyilvánosságra kerülésének napján Clinton külügyminiszter újságírói kérdésekre válaszolva az állásfoglalást ugyan nem kommentálta, de kijelentette, hogy az egyiptomi nép által óhajtott demokratikus átmenet útjáról nem lehet visszafordulni. Az Egyesült Államok reméli, hogy az elnökválasztás második fordulója békés légkörben, tisztességes körülmények között fog lezajlani, s megtörténik a hatalom teljes körű átadása a demokratikusan választott civil kormánynak.⁴⁴⁶ Sokatmondó volt, hogy a CNN június 14-én felidézte az adminisztrációhoz közel álló Fareed Zakaria májusi kommentjét, aki a demokrácia legfőbb akadályának Egyiptomban a katonai diktatúrát tartotta. A neves újságíró úgy vélte, hogy Kairónak az arab világban betöltött központi szerepe és eszmei-kulturális kisugárzása miatt a demokrácia győzelmének, egy működő iszlám demokrácia itt létrejövő modelljének földrengésszerű kihatása lenne a térségre.⁴⁴⁷ Zakaria,

⁴⁴⁴ A közigazgatási bíróságtól februárban érkező állásfoglalási kérelem egy állampolgári bejelentésen alapult. Ez kifogásolta azt a törvénymódosítást, amely lehetővé tette, hogy az egyéni választókeretekben a magánszemélyek mellett pártok is állíthattak jelölteket. A választási törvény módosításáról 2011 nyarán–őszén folyó viták során több politikai szervezet is a proporciónális megoldást szorgalmazta, az addigi vegyes rendszert elvetve. Ezt több szakértő azzal utasította el, hogy a pártkeretek között politizálóknál jóval nagyobb a független politikai aktivisták száma, akik egy tisztán proporciónális rendszerben hátrányos helyzetbe kerülhetnek. A Legfelsőbb Alkotmánybíróság 2012. júniusi döntése a 2011. októberi törvénymódosítást alkotmányellenesnek ítélte. A testület jogforrásként egy 1990. májusi állásfoglalásra hivatkozott, amely a független képviselőket hátrányosan érintő 1986-os törvény alapján tartott 1987-es választásokat az alkotmányos egyenlőség elvének megsértése miatt illegitimnek minősítette, s új parlamenti voksolás megtartását írta elő. Az alkotmánybíróság 2012-es határozatában úgy vélte, hogy a választások során az egyéni keretekben induló független jelöltek hátrányosabb helyzetből indultak a pártok anyagi forrására támaszkodó jelöltekkel szemben. Lásd: The Global Intelligence Files (2012); MALLAT (2012); *Official Gazette*. (2012)

⁴⁴⁵ Az állásfoglalás például érthetetlennek tartotta, hogy miért a mubáraki korszak utolsó 10 évéből indultak ki, a korábban ezeket a tisztségeket betöltő politikusokra a tiltás miért nem terjedt ki. Azt sem vizsgálták, hogy az érintett politikusok ebben az időszakban milyen törvénybe ütköző cselekedeteket követtek el. Lásd: MALLAT (2012)

⁴⁴⁶ CLINTON (2012)

⁴⁴⁷ ZAKARIA (2012)

aki a politikai iszlám támogatottságának látványos növekedését átmeneti jelenségnek tartotta, egyértelműen a hatalmi váltásra voksolt. A bíróság döntésével kapcsolatban érdekes véleményt fogalmazott meg Nathan J. Brown professzor, az egyiptomi belpolitika egyik ismert amerikai szakértője. Ő úgy vélte, hogy az állásfoglalás jogilag egyáltalán nem meglepő, mivel az alkotmánybíróság a múltban is fellépett a független jelöltek védelmében. Az időzítés és a véleményezés elkészültének gyorsasága azonban annál inkább elgondolkodtató. Az alkotmánybíróság például az 1984-ben megválasztott parlamentet 1987-ben oszlatta fel, az ebben az évben létrejövő új testületet pedig 1990-ben. Cikke végén Brown a helyzetet úgy értékelte, hogy Mubárák eltávolítása után a FELT újabb puccsot hajt végre, s ennek az lehet az eredménye, hogy a régi rezsim jelöltje nyeri majd az elnökválasztásokat.⁴⁴⁸

Annak ellenére, hogy ősszel az ellenzék mellett a katonai tanács is támogatta a jogilag ingatag törvénymódosítást, a választások után kieleződő hatalmi harcban született gyors állásfoglalás politikai motiváltsága eléggé egyértelmű volt. Ezzel a FELT a törvényhozó hatalom tekintetében az új képviselő-testület megválasztásáig ismét monopolhelyzetbe kerülhetett. A katonai tanács június 15-én értesítette a Népi Gyűlés titkárságát a testület feloszlataásáról. A Muszlim Testvérek eleinte hivatalosan azt hangoztatták, hogy tiszteletben tartják az alkotmánybíróság döntését, s Mohamed Badie közölte, hogy a történetek ellenére Murszi indul az elnökválasztások második fordulóján. Több vezető azonban, egyéni véleményének hangot adva, a döntést élesen bírálta. Sőt, a választások második fordulójának kezdetekor, június 16-án kiadott SZIP-nyilatkozat is elutasította a bírói testület állásfoglalását azzal, hogy a parlament feloszlataását népszavazásnak kellett volna jóváhagynia. Ez nem változtatott azon a tényen, hogy a törvényhozást, a Muszlim Testvérek számára fontos intézményt, a rivális hatalmi centrumnak sikerült kikapcsolnia.

A választásokra fókuszáló ellenzéknek a voksolás lezárulásának napján, június 17-én a katonai tanács újabb kihívásával kellett szembenéznie. A FELT ekkor adta ki az alkotmányos deklaráció módosításait tartalmazó dokumentumot. Az átalakított 30. cikkely leszögezte, hogy a megválasztott elnöknek a parlament feloszlataása miatt a Legfelsőbb Alkotmánybíróság előtt kell a hivatali esküt letennie. Jelentősen változott az 53. cikkely, amely eredetileg arról szólt, hogy a fegyveres erők legfőbb feladata az ország biztonságának garantálása. A módosítás értelmében egyedül a FELT hivatalban lévő tagjai kompetensek a fegyveres erőket érintő összes kérdésben. A testület vezetője az új alkotmány elfogadáásáig a fegyveres erők legfőbb parancsnoka, egyben hadügyminiszter marad. A cikkely két alpontja egyértelművé tette, hogy a megválasztott köztársasági elnök hadüzenethez csak a FELT előzetes jóváhagyásával folyamodhat. A belső rendet fenyegető események esetén az elnök a hadsereget szintén csak a testület beleegyezésével használhatja fel. Az 56. cikkelyhez mellékelte módosítás szerint a FELT az ország politikai, adminisztratív irányításában, a külpolitika formálásában az alkotmányos deklarációban neki biztosított kiterjedt jogköröket az új parlament megválasztásáig továbbra is gyakorolni fogja. Az alkotmányozó gyűlés megválasztásáról szóló 60. cikkelyhez mellékelte egyik alpontban a FELT bejelentette, hogy amennyiben a megválasztott alkotmányozó testület nem képes a feladatát teljesíteni, az alkotmányozás feladatát a katonai tanács veszi a kezébe: egy héten belül új testületet hoz létre, amely 3 hónap alatt új alkotmánytervezetet készít, s azt népszavazásra bocsátják. A 60. cikkelyhez mellékelte másik alpont lehetőséget adott arra, hogy amennyiben a köztársasági

⁴⁴⁸ BROWN (2012)

elnök, a FELT vezetője, a miniszterelnök, a legfelsőbb bíróság, illetve az alkotmányozó testület együtöde nem ért egyet az új alkotmány egy pontjával, akkor kérheti annak revideálását. Ha a testület ezt nem teszi meg, akkor a Legfelsőbb Alkotmánybíróság fogja kimondani a végső szót.⁴⁴⁹

Ezekben a napokban a Nemzetvédelmi Tanács kérdése is a figyelem fókuszába került, amelyről az alkotmányos deklaráció 54. cikkelye úgy rendelkezett, hogy azt a megválasztandó köztársasági elnök vezetésével fogják felállítani. A hivatalos kormányközlöny június 14-én jelentette be, hogy napirendre került a 16 tagú testület létrehozása. Ezt június 18-án a FELT megerősítette, de a működéséről konkrétumot nem közöltek. Egyes sajtóértesülések azonban tudni vélték, hogy a testület jó része a FELT tagjaiból fog állni. A Nemzetvédelmi Tanács meghatározó szerepet játszik majd a védelmi, a biztonsági és a költségvetést érintő kérdésekben. A testület határozatot a tagok többségének jelenlétében hozhat. A védelmi és biztonsági területet érintő témákban döntésekre többségi támogatás nélkül még a köztársasági elnök sem lesz felhatalmazva.⁴⁵⁰

Az ideiglenes alkotmány módosítása, a Nemzetvédelmi Tanács kiszivárogtatott kompetenciái a katonai tanács hatalmának folytonosságát a köztársasági elnökválasztás nem kívánt kimenetele esetére is igyekeztek biztosítani. A rendelkezések szó szerint véve azt jelentették, hogy győzelme esetén Murszi „politikai ketreche” zárva tevékenykedhet. Amennyiben a feloszlattott, az iszlamista többségű parlament által választott alkotmányozó gyűlés valamilyen csoda folytán rövid idő alatt tető alá hoz egy tervezetet, azt több irányból is opponálni lehet. Az alkotmánybíróság végső verdiktje pedig valószínűleg nem a tervezet készítőinek kedvezne. A kifogásolás lehetősége elvileg persze a katonai tanács által kijelölt testület tervezete esetén is fennállt. Amíg a módosítások egy jelentős része a FELT monopóliumát az újabb parlamenti választásokig, illetve az alkotmány elfogadásáig akarta biztosítani, addig a Nemzetvédelmi Tanács a hatalmának hosszabb távú bebetonozását is jelenthette.

Az elnökválasztások második fordulójának eredménye körül kibontakozó politikai izspbirkózás során azonban mind nyilvánvalóbbá vált, hogy a hadseregnek a rendelkezésekben szereplő, kiterjedt monopoljogai egy alkufolyamat kiindulópontját jelentik: amennyiben a FELT a számára fontos területeken az előjogait megtarthatja, Murszi befutása esetén is hajlandó egyfajta kompromisszumra. Mindkét oldal élt a politikai nyomásgyakorlás eszközével. A Muszlim Testvérek előzetes adatai június 18-tól a jelöltjük biztos 52 százalék körüli eredményéről szóltak.⁴⁵¹ Habár a Legfelsőbb Elnökválasztási Bizottság a hivatalos végeredményt június 21-re ígérte, Kairó és a nagyvárosok utcáin az ezt megelőző napokban egyre népesebb tömeg ünnepelte Murszi győzelmét. A politikai erők közül a szafaiták és a szekuláris szerveződések egy része szintén támogatásáról biztosította a SZIP jelöltjét. Élénk visszhangot keltett, hogy a radikális Április 6-a Mozgalom szívélyes üd-

⁴⁴⁹ Ahram Online (2012d)

⁴⁵⁰ A megválasztott köztársasági elnök vezette testület leendő tagjai között szerepelt a parlament elnöke, a miniszterelnök, a külügy-, a hadügy-, a hadiipari, a belügy-, illetve a pénzügyminiszter, továbbá a vezérkar főnöke, a fegyvernemek parancsnokai, a polgári és katonai titkosszolgálat vezetői, valamint a katonai bíróság elnöke. Lásd: ISHANI (2012)

⁴⁵¹ A Muszlim Testvérekhez tartozó Mizr 25 tévécsatorna június 18-án arról tudósított, hogy a szavazatok 95,5 százalékának feldolgozása után Murszi 12,4 millió szavazattal, a leadott szavazatok 52 százalékával magabiztosan vezet. A SZIP pedig így fogalmazott hivatalos Facebook-oldalán: „Dr. Mohamed Murszi Egyiptom első, az állampolgárok által megválasztott elnöke.” Lásd: Ahram Online (2012e)

vözletet küldött Murszinak a sikere alkalmából. Az első alkudozások is elkezdődtek arról, hogy a támogatásért cserébe a követeléseik közül az új elnök mit vesz fel cselekvési programjába. A korábbi esélyes elnökjelöltek közül Murszi mellett sorakozott fel Abú al-Futúh és Szabáhi, s támogatásáról biztosította őt Júsuf al-Karadávi. Safik hívei felháborítónak tartották és cáfolták a Murszi győzelmével kapcsolatos híreket.

Egy június 21-én közzétett sajtóbeszélgetésen Hillary Clinton néhány nap leforgása alatt másodszer nyomatékosította, hogy a hadseregnek át kell adnia a hatalmat a választások legitim győztesének. A hadsereg által az előző héten tett lépéseket aggasztónak nevezte. Hogy a figyelmeztetése még egyértelműbb legyen, azt is kijelentette, hogy a hadseregnek nem az a dolga, hogy dominálja vagy felforgassa az alkotmányos rendet.⁴⁵² Az elhangzottak még inkább erősítették azokat a feltételezéseket Egyiptomban, hogy az Obama-adminisztráció „csendesesen” a Muszlim Testvéreket támogatja. Mivel ez a vélekedés egyre szélesebb körben terjedt, az amerikai követség június 24-én Twitter-üzenetben cáfolta, hogy az Egyesült Államok felszólította volna a katonai tanácsot arra, hogy adja át a hatalmat a Muszlim Testvéreknek. Az üzenet aláhúzta, hogy Amerika nem egyéneket, csoportokat, hanem a demokratizálás folyamatát támogatja, hozzátéve, hogy a Clinton-nyilatkozat nem volt más, mint a demokratikus értékek mellett történő kiállás.⁴⁵³

Nem tudni, hogy a külügyminiszter kijelentései szerepet játszottak-e benne, de ugyanazon a napon a választási bizottság bejelentette, hogy a végeredményt az eredetileg tervezettnél három nappal később, június 24-én hozzák nyilvánosságra. Június 21-től a megmozdulások több nagyvárosban állandósultak. A tüntetők az alkotmánybíróvási állásfoglalás, az alkotmányos deklaráció elnöki hatalmat korlátozó kiegészítése, a hivatalos választási eredmény közzétételének elhalasztása ellen tiltakoztak. A feszültséget még inkább fokozta, hogy június 22-én kormányzathoz közel álló források nem hivatalosan azt közölték, hogy a választási bizottság a szavazatok 50,7 százalékát megszerző Ahmed Safíkot fogja győztesnek nyilvánítani.⁴⁵⁴ Ezt követően a média olyan értesüléseket közölt, hogy Safík befutása esetén a Muszlim Testvérek káoszt fognak teremteni az országban. A következő nap az *al-Sark al-Auszat* című lap angol nyelvű internetes kiadása terjedelmes interjút tett közzé az alkotmánybíróvási elnökhelyettesével. Arra az újságírói felvetésre, hogy Safík győztesnek nyilvánítására a Muszlim Testvérek egy második forradalmat helyeztek kilátásba, Taháni al-Gibáli azt válaszolta, hogy egy ilyen kísérletnek semmi köze nem lenne a 2011. januári népi forradalom céljához, egy modern, demokratikus állam megteremtéséhez. Valójában ellenforradalmat hajtanának végre, amelynek célja a szervezet alapítója, Haszan al-Banná álmának a megvalósítása.⁴⁵⁵

Június 24-én, helyi idő szerint délután négy órakor valóban felgördült a függöny, s a Legfelsőbb Elnökválasztási Bizottság elnöke közölte, hogy Mohamed Murszi az ország új köztársasági elnöke. Farúk Szultán a választás eredményeiről a következő adatokat hozta nyilvánosságra.

⁴⁵² CLINTON–BAKER (2012)

⁴⁵³ Ahram Online (2012f)

⁴⁵⁴ EZZAT (2012c)

⁴⁵⁵ Asharq Al-Awsat (2012)

20. táblázat

A köztársaságielnök-választás eredményei

Jelöltek	Szavazatok száma	Százalék	Érvényes szavazatok száma	Érvénytelen szavazatok száma	Részvételi százalék
Mohamed Murszi	13 230 131	51,73	25 577 511	843 252	51,85
Ahmed Safik	12 347 380	48,27	–	–	–

Forrás: The Carter Center (2012)

A hivatalos végeredmény viszonylag jelentős előnyt mutatott Murszi javára. A közel 4 százalékos különbség gyakorlatilag megegyezett azzal az adattal, amelyet a Muszlim Testvérek június 18-tól kommunikáltak. A választásokon való részvétel 6 százalékkal volt nagyobb, mint az első fordulóban, az érvénytelen szavazatok száma 400 ezerrel volt több, mint májusban. Murszi legerősebb bázisa a felső-egyiptomi, sínai kormányzóságok mellett a nagyobb városok közül Alexandria volt. A fővárosban, a deltavidék több városában, más nagyvárosokban – például Port-Szaídban – Safik került az élre.⁴⁵⁶ A végső eredményre azonban árnyékot vetett, hogy azt a színpalak mögötti kemény alkudozást követően hozták nyilvánosságra. A politikai erőközpontok közötti alkuról három feltevést lehet olvasni. Az első szerint Safik nyerte meg a választásokat a szavazatok 50,7 százalékával, de a Muszlim Testvérek által felkorbácsolt tömeghangulatban (kemény feltételek mellett) a hadsereg beleegyezett abba, hogy Murszi legyen az elnök. A SZIP elnöke június 21-én találkozott a FELT négy befolyásos tagjával, s a megszabott feltételek kapcsán nem zárkozott el attól sem, hogy az alkotmánybíróság előtt tegye le a hivatali esküt. A Muszlim Testvérek több vezetője azonban a feltételek elfogadásáról eleinte hallani sem akart, de utána hajlottak a kompromisszumra. A második variáns – amely lehet, hogy az elsővel összefüggő történet része – úgy szólt, hogy a FELT a 2011. novemberi „alkotmányfeletti elvekhez” hasonló garanciákat követelt Murszi győzelmének elfogadásáért, ellenkező esetben kilátásba helyezték, hogy választási csalás miatt Murszi eredményét megsemmisítik. A harmadik történet szerint a szavazás Murszi sikerével zárult, de ezt a FELT megpróbálta „áthangolni”, s Safikot győztesnek nyilvánítani. Az Egyesült Államok nyomására azonban kénytelen volt ettől elállni.⁴⁵⁷

⁴⁵⁶ Egypt Independent (2012)

⁴⁵⁷ Az első variánsról lásd: FISK (2012); a másodikról: ASHOUR (2015); a harmadikról: LONDOÑO-BRULLIARD (2012); ABD EL-AATI (2012).

9. Mohamed Murszi elnöki időszaka

9.1. Az elnökválasztás visszhangja

A Nílus-delta Sarkijja kormányzóságának egyik falujában, 1951-ben született Mohamed Murszi felsőfokú tanulmányai során, a Kairói Egyetemen, az alapképzésben, 1975-ben általános mérnöki, a szakirányú tanulmányai keretében, három évvel később kohómérnöki képesítést szerzett. Közben 1976–1977-ben katonai szolgálatot teljesített. Doktori (PhD-) fokozatát az Egyesült Államokban a Dél-kaliforniai Egyetemen szerezte meg 1982-ben. Ezt követően három éven át tanársegédként dolgozott a Kaliforniai Állami Egyetemen, öt gyereke közül kettő ebben az időszakban született, ennek alapján ők amerikai állampolgársággal rendelkeznek. Murszi 1985-ben tért vissza Egyiptomba, itt a Zagázig Egyetemnek lett a tanszékvezetője, az intézményben öt éven át tevékenykedett. 1977-ben (más források szerint 1979-ben, már az Egyesült Államokban) lett a Muszlim Testvérek szervezetének tagja. 1995-ben a szervezet irányító testületének tagjává, majd független jelöltként 2000-ben parlamenti képviselővé választották. A 2005-ös választások után már nem került be a képviselő-testületbe, a Muszlim Testvérek verziója szerint azért, mert a szavazóközletének eredményeit meghamisították. 2006-ban letartóztatták, hét hónapot töltött börtönben. A 2011. januári megmozdulások kezdetén a szervezet több más vezetőjével együtt egy rövid időre őt is letartóztatták. Mubárak bukása után jelentős szerepet játszott a Szabadság és Igazságosság Pártjának létrehozásában, s elnökként a stratégiájának formálásában.

Forrás: Ikhwanweb (2012h); Al Jazeera (2013)

Mohamed Murszi 2012. június 24-én bejelentett győzelme az egyiptomi elnökválasztáson a helyi és nemzetközi sajtóban vegyes visszhangot keltett. Szinte minden elemzés kiemelte, hogy első ízben került sor az ország államfőjének demokratikus megválasztására. A lapok annak a jelentőségét is aláhúzták, hogy a négy, katonai múlttal rendelkező elnök után a köztársaság 1953. júniusi kikiáltása óta először került civil politikus ebbe a tisztségbe. Az újságírók főleg arra fókuszáltak, hogy Murszi a FELT által teremtett korlátok közepette tud-e tágabb mozgásteret teremteni magának. A *Time* magazin ismert publicistája, Tony Karon úgy vélte, hogy a megválasztott elnök páratlan legitimitásra támaszkodva el tudja érni, hogy a demokratikus átmenet útján további lépések történjenek.⁴⁵⁸ A bejrúti székhelyű Carnegie Middle East Center vezetője, Yezid Sayigh hasonlóképp vélekedett. Cikkében a korábbi rendszert támogató szekuláris politikusok, liberális közéleti szereplők véleményét is idézte, akik meg voltak győződve arról, hogy Murszi a hivatali idejét nem fogja kitölteni, legfeljebb egy évig fogja ellátni az elnöki tisztséget. A szerző azonban úgy vélte, hogy az idő Murszinak dolgozik, a FELT hatalmi súlya csökkenni fog, a demokratikus átmenet folyamata pedig mindinkább kiszélesedik.⁴⁵⁹ Voltak, akik nem vártak számottevőbb javulást

⁴⁵⁸ KARON (2012)

⁴⁵⁹ SAYIGH (2012)

az új felállástól, különösen az életkörülmények javítása terén. Az *al-Akhhár* című lapban megjelent cikk szerzője magyarázatként hozzátette, hogy a kampányban mindkét elnökjelölt a szabadpiaci gazdaságot támogatta, amely a szegényeket a legutolsó helyre sorolja.⁴⁶⁰

A nemzetközi élet szereplőinek reagálásában a hangsúlyok eléggé eltérőek voltak. A választási eredményt számos politikai tényező fontos lépésnek tekintette a demokráciára való átmenetben. Ez utóbbi kapcsán különösen a fejlett országok képviselőinél a nyugati típusú demokrácia jelentette a fő mércét. Mindenütt megnyugvással vették tudomásul, hogy a megválasztott elnök az eredményhirdetést követően elmondott beszédében a nemzeti egység erősítésére hívott fel, s megerősítette, hogy tiszteletben tartja az ország nemzetközi kötelezettségeit, megvédi a különböző felekezetekhez tartozók, valamint a nők és a gyerekek jogait.⁴⁶¹

A külföldi politikusok közül Barack Obama már az eredményhirdetés napján telefonon gratulált a választásokon győztes egyiptomi vezetőnek. Az amerikai elnök közölte, hogy országa továbbra is támogatja Egyiptomot a demokráciára való átmenetben, s aláhúzta, hogy érdekelt abban, hogy a kölcsönös tisztelet alapján jó munkakapcsolat alakuljon ki közöttük.⁴⁶² A Fehér Ház sajtótitkárának nyilatkozata azonban bizonyos elvárásokat is megfogalmazott. Ezek szerint Washington reméli, hogy Murszi a nemzeti egység erősítését szem előtt tartva széles körű konzultáció után olyan új kormány létrejöttét segíti elő, amely tiszteletben tartja minden egyiptomi állampolgár, köztük a nők és a vallási kisebbségek jogait, s az ország továbbra is a regionális biztonság egyik tartópillére lesz. Más szóval Kairó nem fogja átértékelni az 1979-es egyiptomi–izraeli békeszerződést.⁴⁶³

A Fehér Ház hangvételétől eléggé eltért a Muszlim Testvérek tevékenységét kritikusan szemlélő szaúdi uralkodó meglehetősen formális reagálása. Abdullah csak egy nappal a többi Öböl menti arab uralkodó után, június 25-én küldte el az üdvözlését. A király sok sikert kívánt Murszinak, s úgy fogalmazott, reméli, hogy az Isten segítségével sikereket ér el az iszlám és Egyiptom, illetve annak népe szolgálatában. A hangsúlyok a palesztin politikai tényezők részéről is különbözőek voltak. A Muszlim Testvérek nemzetközi mozgalomához tartozó Hamász gázai vezetőjének, Iszmáil Hanijjának szívélyes hangvételű távirata ama reményének adott hangot, hogy Egyiptom történelmi szerepet játszik majd a palesztin kérdés rendezésében, a hontalan palesztinok visszatérésének előmozdításában, a gázai izraeli blokád megszüntetésében. Nacionalista riválisa, a Palesztin Hatóság vezetője, Mahmúd Abbász jóval visszafogottabb üzenetben tolmácsolta jókívánásait. Az EU nevében Catherine Ashton, a közösség kül- és biztonságpolitikai főképviselője nyilatkozatban üdvözölte a békés választás végeredményét. Reményét fejezte ki, hogy az új egyiptomi

⁴⁶⁰ AL-KHOULI (2012)

⁴⁶¹ CNN (2012)

⁴⁶² Obama, aki a katonai tanács Murszival szembeni ellenkezését tompítani akarta, rendhagyó módon a vesztes félnek, Safíknak is gratulált, s arra biztatta, hogy továbbra is legyen aktív részese a politikai életnek. Azonban a választási eredmény kihirdetését követő napon, június 25-én az egyiptomi főügyész közölte, hogy vizsgálatot kezdenek ama korrupciós ügyekről, amelyek korábban a polgári repüléstügyi minisztériumban, Safík nyolc évig tartó minisztersége alatt történtek. Ezek a vádak már a kampányidőszakban is felmerültek, de a hatóságok a vizsgálat megkezdését ekkor elhalasztották. Az ügyészség aktivizálódásának következményeit Safík nem várta meg: június 26-án több családtagjával sietve Abu-Dzabiba távozott. Omar Szulejmán volt alelnök után néhány héten belül ő volt a második prominens politikus, aki az Egyesült Arab Emírségekbe menekült. Lásd: The White House, Office of the Press Secretary ((2012a), (2012b); Times of Israel (2012)

⁴⁶³ The White House, Office of the Press Secretary (2012c)

adminisztráció tükrözi majd az ország sokszínűségét, s arra biztatta Murszit, hogy aktívan működjön együtt más politikai erőkkel.⁴⁶⁴ Nyilatkozata alig palástolt aggodalmat is tükrözött, hogy vajon a vezető egyiptomi iszlamista politikai erőnek sikerül-e toleráns, inkluzív kormányzást teremtenie. Ban Ki Mun ENSZ-főtitkár a táviratában megállapította, hogy az elnökválasztással véget ér az átmenet a „nagyobb demokráciára”, s hangsúlyozta a meglévő független intézmények megerősítésének, s újak létrehozásának a fontosságát.⁴⁶⁵

Az orosz elnök június 25-én üdvözölte Murszit, majd június 28-án telefonon is beszélt az újonnan választott egyiptomi államfővel. A kényes belső helyzet figyelembevételére való burkolt figyelmeztetéssel sok sikert kívánt ahhoz a komplex feladathoz, amelyet a nemzeti egység megőrzése és a gazdaság átstrukturálásának előmozdítása jelent.⁴⁶⁶ Az izraeli miniszterelnök, aki több más térségbeli politikushoz hasonlóan nem örült a Muszlim Testvérek sikerének, a választási eredmény kihirdetésekor tett nyilatkozatában aláhúzta, hogy respektálják az egyiptomi nép akaratát, s várakozással tekintenek a két ország közötti békeszerződésre alapozott kooperáció folytatódása elé. Benjamin Netanjahu és Simon Peresz köztársasági elnök a fenntartásaikat azzal is érzékeltették, hogy csak egy héttel később, Murszi hivatalos beiktatását követően küldték el a hivatalos üdvözleteiket.⁴⁶⁷ Mahmúd Ahmadinezsád június 25-én üzenetben gratulált Murszi választási győzelméhez. Az iráni elnök üzenetében szorosabb bilaterális kapcsolatokat szorgalmazott, a teheráni külügyminisztérium közleménye pedig Murszi győzelmét az iszlám ébredés utolsó fázisának, a közel-keleti változások kezdetének tekintette. A hangzatos megfogalmazás mögött az a bizakodás húzódott meg, hogy a legnépesebb szunnita állam megváltoztatja a „síita nagyhatalomhoz” való viszonyát, s ennek messzemenő kihatása lesz a térségre. Az iráni vezető Murszi beiktatása után, július 4-én telefonon is gratulált, s ez alkalommal tolmácsolta a meghívását az el nem kötelezett mozgalom augusztus 30-án kezdődő teheráni csúcskonferenciájára.⁴⁶⁸ A nyugati politikusok többnyire óvatos optimizmust tükröző üdvözleteihez képest a Világbank elnökének üzenete kifejezetten bizakodó volt. Robert B. Zoellick a választást a demokráciához vezető fontos lépésnek nevezte, történelmi pillanatnak Egyiptom és az egész arab világ számára. Zoellick közölte, hogy a Világbank örömmel támogatja az új kormányt, s úgy vélik, hogy az ország egy hatalmas gazdasági ígéret.⁴⁶⁹

⁴⁶⁴ *Statement by the Spokesperson of High Representative Catherine Ashton on the election of Mohammed Mursi as the President of Egypt.* (2012)

⁴⁶⁵ LIPIN (2012); EL-BEY (2012)

⁴⁶⁶ President of Russia (2012)

⁴⁶⁷ CASHMAN (2012); Arutz Sheva (2012)

⁴⁶⁸ Az Iránhoz fűződő kapcsolatokat még Murszi beiktatása előtt egy vita némiképp beárnyékolta. Az iráni Fars hírügynökség június 25-én egy Murszival, az eredményhirdetés előtt készült állítólagos interjút tett közzé. Ebben az egyiptomi politikus kifejtette, hogy ki akarja szélesíteni a kapcsolatokat Iránnal, hogy stratégiai egyensúlyt lehessen teremteni a régióban. A kijelentés nem pusztán azt jelentette, hogy a 30 éve szünetelő diplomáciai kapcsolatokat helyreállítanák, hanem azt is, hogy az új kairói vezetés szakítana a Teherán elszigetelésére irányuló politikával. Egyben megerősítene a Muszlim Testvéreknek azt a régi felfogását, hogy híd teremthető az iszlám két nagy irányzata között. Mohamed Murszi június 27-én közzétett nyilatkozatában tagadta, hogy interjút adott volna az iráni hírügynökségnek, s jogi lépéseket helyezett kilátásba a Fars News Agency ellen. Nehéz megítélni, hogy tényleg a hírügynökség részéről történt-e a manipuláció, vagy Murszi cselekedatát az interjú keltette vihar kiszélesedésének megakadályozása motiválta. Lásd: The Oslo Times (2012); Ma'an News Agency (2012a); Global MB Watch (2012)

⁴⁶⁹ The World Bank (2012)

9.2. Egy különös államfői eskü, kísérlet a parlament reaktiválására

Az elnökválasztások kimenetelére a Világbankhoz hasonlóan az egyiptomi tőzsde is pozitívan reagált. Az átmeneti korszak zűrzavara után a fordulattól várták a belpolitikai stabilitás megteremtését, amely lehetővé teszi a valutatartaléka több mint kétharmadát elvesztő gazdaság konszolidálását, a külföldi tőkebeáramlás számára kedvező gazdasági feltételrendszer megteremtését. A hatalmi viszonyok felemás jellege miatt a gyors konszolidációra azonban csak akkor volt remény, ha a Muszlim Testvérek és a hatalmat ténylegesen a kezében tartó katonai tanács közötti alkufolyamat lehetővé teszi az előrehaladást. A FELT a *régi török modell* megteremtésében volt érdekelt, ahol a politikai élet befolyásolásában a katonák meghatározó szerepet játszottak, s a gazdaságban is fontos pozíciókkal rendelkeztek. A Muszlim Testvérek, illetve csoportosulásuk számára az új török modell volt a követendő példa, ahol a tényleges hatalom, a meghatározó gazdasági erőforrások zöme fokozatosan a hegemon aspirációkkal rendelkező, iszlamista gyökerű Igazság és Fejlődés Pártja kezébe került.

A Muszlim Testvérek is szem előtt tartották a fokozatosság elvét, többek között erre intette őket a keserű emlékeket idéző algériai példa, de a két ellentétes törekvés közötti kompromisszum tere Törökországhoz képest Egyiptomban jóval szűkebb volt. A háttéralkuk lehetővé tették, hogy Murszi bevonuljon az elnöki palotába, cserébe az MT visszafogta a katonai tanács elleni retorikát, az utcai frontról átmenetileg „visszarendelete” támogatóit, s beleegyezett abba, hogy a megválasztott elnök a parlament fóruma helyett a testületet feloszlató Legfelsőbb Alkotmánybíróság előtt tegye le a hivatali esküt. Ez utóbbit különösen kényes volt a támogatókkal elfogadtatni, nem is szólva arról, hogy az MT irányító testületének több tagja is ellenezte.

Arcmentő, áthidaló megoldást jelentett a Tahrír téren, június 29-én, a tömegek előtt elmondott szimbolikus eskü, amelyet Murszi beleszött a beszédébe. Ebben a 2011 januárját megelőző, a hadseregből származó elit által dominált időszakot az igazságtalanság, az elnyomás sötét évtizedeinek nevezte. Ezzel a múlt század kezdetét állította szembe, amikor úgymond a szabadság fáját elültették az országban. Egyértelművé tette, hogy a forradalom folytatódni fog, s nem fogja eltűnni, hogy a köztársaság elnökének hatalmát korlátozzák, illetve megfélemlítsék. Ő ugyanis az Istent kivéve senkitől sem fél.⁴⁷⁰ Murszi másnap a Legfelsőbb Alkotmánybíróság tagjai előtt letette a hivatali esküt, ezzel hivatalosan is ő lett az ország köztársasági elnöke.

Az eskütétel után Murszi, immár államfőként, a Kairói Egyetemre ment, ahol egykoron ő is tanult. Az itt elhangzó beszédében újra élesen elhatárolódott a korábbi korszaktól, hangsúlyozva, hogy Egyiptom nem fog visszatérni az elnyomás és a zsarnokság időszakához. Kiemelte annak jelentőségét, hogy a parlament két házának megválasztásával az emberek az ország modern kori történetében első ízben érvényesíthették szabadon az akaratukat. Ez a megállapítás az 1952 utáni évtizedek parlamenti választásai mellett lényegében a két világháború közötti alkotmányos periódus törvényhozási voksolásait is antidemokratikusnak minősítette. Számos igazságelem ellenére különös volt ezt egy olyan mozgalom képviselőjétől hallani, amely a korai időszakban is szemben állt a külső adaptációnak tekintett parlamentarizmussal. Murszi dicsérte a hadsereget azért, hogy az ígéretét betartva nem keresztezte a népakaratot, ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a képviseleti intézmények

⁴⁷⁰ Ikhwanweb (2012i)

munkájának folytatódásával a hadseregnek is vissza kell térnie az alkotmányban rögzített legfőbb feladatához, az ország biztonságának védelméhez. Azaz a normális viszonyok helyreállításával a katonai tanács irányító szerepének is meg kell szűnnie. Az elnök azt is nyomatékosította, hogy senkinek sem engedik meg, hogy az ország belső ügyeibe beavatkozzon, s ők sem kívánnak a világon bárkit is az ellenségükké tenni. Az egyiptomi nemzetbiztonsági prioritásokat úgy fogják módosítani, hogy azok az arab, az iszlám, az afrikai, s más vonatkozásokban összhangban legyenek az ország valós lehetőségeivel.⁴⁷¹ Az egyetemen tett látogatását követően került sor arra, hogy Tantávi tábornok egy Kairó melletti katonai támaszponton formálisan átadta a hatalmat a megválasztott államfőnek.

Murszi a Legfelsőbb Alkotmánybíróság és a katonai tanács júniusi rendelkezései következtében igen lehatárolt mozgástérrel kezdte el hivatali működését. Ezen még az sem sokat változtatott, hogy elnökválasztás után az igazságügyi szervek is nagyobb rugalmasságot tanúsítottak. A Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság például június 26-án érvénytelenítette azt a korábbi kormánydöntést, miszerint a hadseregnek joga van saját kompetenciában állampolgárokat letartóztatni. Eleve számítani lehetett arra, hogy a kört megpróbálja kitégítani, de a beszédeiben kifejezésre jutó éles retorika ellenére ellenlábasai közül senki sem gondolt arra, hogy ezt már néhány nap elteltével megteszi.

A politikai bomba július 8-án robbant, ekkor hozták nyilvánosságra a köztársasági elnök 11/2012-es rendeletét, amely hatályon kívül helyezte a FELT elnökének 2012. júniusi 15-i határozatát, amely július 15-i hatállyal feloszlatta a parlamentet. Az elnöki rendelet előírta, hogy a testületnek a 2011. márciusi alkotmányos deklarációban lefektetett kompetenciák alapján folytatnia kell a munkáját az új alkotmány elfogadásáig, illetve az előrehozott törvényhozási választásokig.⁴⁷² Murszi lépésével az alkotmánybíróság júniusi döntését próbálta semmissé tenni, mivel ezt közvetlenül nem tehetette meg, az azt végrehajtó katonai tanács határozatát próbálta érvényteleníteni. A képviselőházba egy hallgatólagos megállapodás alapján a katonák több hét után, július 10-én beengedték a képviselőket, de azok a helyzet tisztázódásáig csak formális feladatokkal foglalkozhattak. Ezt se sokáig teheték, mivel ezen a napon a Legfelsőbb Alkotmánybíróság érvénytelenítette az elnöki rendeletet.⁴⁷³ A testület már előző nap jelezte, hogy korábbi döntése végleges volt, azt felülbírálni nem lehet. Ezzel az alkotmányos patthelyzet tovább folytatódott, de a zűrzavarnak tulajdoníthatóan a parlament által megválasztott, a munkáját június 26-án megkezdő iszlamista többségű alkotmányozó gyűlés a szélárnyékban tovább működött. A megszüntetéséről szóló végleges döntést a közigazgatási bíróság júliusban is – immár másodszer – elnapolta.

9.3. Az elnökválasztást követő magas szintű amerikai látogatások

Az Egyesült Államok számára kiemelt stratégiai jelentőségű arab államban az elnökválasztás után végbemenő folyamatokat az amerikai diplomácia továbbra is megkülönböztetett figyelemmel kísérte. A demokráciára való átmenet sikere, tényleges tartalmát illetően a belső hatalmi viszonyok átalakítása Washington itteni politikai és gazdasági mozgásterét

⁴⁷¹ Ikhwanweb (2012j)

⁴⁷² Ahram Online (2012g)

⁴⁷³ BBC (2012)

jelentősen megerősíthette. E törekvésben a belpolitikai helyzetüket a globális centrummal való szorosabb gazdasági kapcsolatokkal megerősíteni akaró Muszlim Testvérek a nacionalistáknál megfelelőbb partnernek tűntek. De kevésbé számoltak azzal, hogy a választások nyomán a politika fókuszába került mérsékelt iszlamisták több befolyásos vezetője az országgal kapcsolatos amerikai külpolitikai törekvéseket fenntartásokkal kezeli. Ezek a vezetők – közöttük maga Mohamed Murszi is – úgy vélték, hogy Washington számos vonatkozásban túlságosan is Izrael biztonsági érdekeiből indul ki. Ugyancsak kevésbé számoltak azzal, hogy a politikai fordulat után az egyiptomi társadalomban a törésvonalak jelentős mértékben kiszélesednek, s ez hogyan hat majd az Egyesült Államok megítélésére a kisebbségek, a szekuláris csoportok részéről.

Az új elnök beiktatását követően az amerikai diplomácia magasabb sebességre kapcsolt: már július 6-án, vagyis alig néhány nappal az új egyiptomi elnök beiktatása után, William J. Burns érkezett háromnapos látogatásra Kairóba. A félig-meddig már törzsvendégnek számító amerikai helyettes külügyi államtitkár fő célja Clinton külügyminiszter közelgő látogatásának előkészítése volt. A politikust az egyiptomi államfő július 8-án fogadta, a tervezettnél hosszabb ideig tartó megbeszéléseik befejeztével Burns rövid sajtónyilatkozatot tett. Ebben gratulált az egyiptomi népnek a történelmi jelentőségűnek nevezhető teljesítményéért, azaz a békés forradalomért, a versengő választásokért, az ország történetében az első civil államfő demokratikus megválasztásáért. Hangsúlyozta, hogy nem minden szabadságért küzdő nemzet ilyen szerencsés a térségben, s ami Egyiptomban végbemegy, annak hatása van az itt élő népekre. Az egyiptomiak tisztában vannak azzal, hogy sok a teendő az aspirációik megvalósításáig, de a cseppet sem egyszerű előrehaladás során minden tekintetben számíthatnak az Egyesült Államok támogatására. Burns utalt arra, hogy az átalakulás során nagy fontossága lesz annak, hogy a demokratikusan választott parlament ellássa a hivatalát, s az új alkotmány kimunkálása, az új kormány létrehozása inkluzív módon történjen. Hangsúlyozta a nőket és a társadalom szekuláris csoportjait illető jogok respektálásának fontosságát. Burns végezetül aláhúzta, hogy az adminisztráció teljes mértékben elkötelezett abban, hogy együttműködjön az új elnökkel, az új egyiptomi kormánnyal, továbbá az összes párttal, amely érdekelt a partneri viszony erősítésében.⁴⁷⁴ A politikus nyilatkozata egyértelművé tette, hogy az amerikai kormány a választásokon győztes, iszlamista hátterű Mohamed Murszi elnöki működése feltételeinek, köztük parlamenti tevékenységének mielőbbi konszolidálását támogatja. Nem véletlen, hogy ezen a napon jelent meg a parlament működésének újraindításáról szóló elnöki rendelet. Burns szavai ugyanakkor figyelmeztetést is magukban foglaltak: a nemzeti egység elérése nem képzelhető el bizonyos társadalmi csoportok háttérbe szorításával. Az elnöki palotában lezajlott találkozót követően Murszi szóvivője bejelentette, hogy Obama elnök amerikai látogatásra hívta meg az ENSZ Közgyűlés szeptemberben kezdődő ülészakán részt vevő egyiptomi államfőt. A meghívást is magában foglaló levelet Burns a találkozó során adta át Murszinak.

Nem egészen egy hét múlva, július 14-én, a kétnapos látogatásra érkező Hillary Clinton gépe landolt a kairói repülőtéren. Az amerikai külügyminiszter innen egyenesen az elnöki palotába hajtatott, ahol másfél órás tárgyalást folytatott az egyiptomi államfővel. A tárgyalásokat követően az egyiptomi kollégájával tartott sajtótájékoztatóján Clinton az országban

⁴⁷⁴ Wilson Center (2012)

zajló hatalmi harcra utalva úgy fogalmazott, hogy az egyiptomiak az átmenet kérdéseiről, így a parlament összetételéről, az új alkotmány elkészítéséről, az elnök jogköréről szóló komplex tárgyalások közepette vannak. Noha hangsúlyozta, hogy ezek eldöntése az egyiptomiakra tartozik, de ehhez azonnal hozzátette, hogy azért jött Kairóba, hogy a demokratikus átmenethez az Egyesült Államok egyértelmű támogatását demonstrálja. A kijelentés a megválasztott elnök politikai törekvései mellett egyértelmű állásfoglalás volt. Ezt az egyik kérdésre adott válaszával még világosabbá tette, amikor a hadsereg Mubárak távozása utáni pozitív szerepét elismerve arról beszélt, hogy a hadseregnek a szorosabb értelemben vett nemzetbiztonsági feladatok ellátásához kell visszatérnie. A külügyminiszter szolt arról, hogy az államfővel való tárgyalásai során szóba került Obama elnök ama javaslata, miszerint a demokráciára való átmenet előrehaladásával párhuzamosan az egyiptomi adósságállományból 1 milliárd dollárt elengednének. Megemlítette, hogy a megbeszélésük során sokrétű kooperációt, közte amerikai–egyiptomi vállalkozási alap létrehozását indítványozta, elsősorban a kis- és közepes vállalkozások támogatására. Azt ígérte, hogy gazdaságélénkítő lépések végrehajtása esetén az Egyesült Államok, a nemzetközi pénzügyi intézmények és más donorok további jelentős támogatást fognak nyújtani. Clinton nagyra értékelte Murszi ama korábbi kijelentését, hogy az összes egyiptomi – beleértve a nők és a kisebbségek – jogait meg fogja védeni. Közlése szerint a megbeszélésük során Murszi kijelentette, tisztában van azzal, hogy az elnöksége sikere azon múlik, milyen konszenzust tud teremteni az egyiptomiak között. Clinton kiemelte: az elnök megerősítette, hogy tiszteletben tartja Egyiptom nemzetközi kötelezettségeit, s ismét felhívta rá a figyelmet, hogy ennek izraeli relációban különösen nagy a jelentősége. A külügyminiszter a sajtótájékoztató végén fontosnak tartotta azt is leszögezni, hogy a két ország stratégiai érdekösszege a meglévő véleménykülönbségeknél jóval szorosabb.⁴⁷⁵

Clinton főbb tárgyalópartneri közül másnap találkozott a katonai tanács elnökével, Tantávi tábornokkal. Az egyórás eszmecsere után a sajtó képviselői kénytelenek voltak néhány elejtett napirendi ponttal beérni. Ezek szerint a megbeszélésen szóba került a politikai átmenet, az MT és a hadsereg közötti ellentét és a gazdasági, valamint regionális biztonsági problémák. A FELT vezetője néhány órával a tárgyalások után kijelentette, meg fogják akadályozni, hogy Egyiptom „egy bizonyos csoport”, azaz a Muszlim Testvérek kezébe kerüljön – ez a tény egyértelműen jelezte a tárgyalások kudarcát.⁴⁷⁶ Clintonnak

⁴⁷⁵ A kissé kaotikusan végződő sajtókonferencián Clinton a találkozóon szóba került témákat valószínűleg csak részlegesen érintette. A megbeszélésen felvetődő egyéb témákról csak későbbi hivatalos közlésekből, kiszivárogtatásokból lehetett hozzátételeket képet kapni. A Clinton számára készített előzetes tárgyalási forgatókönyv szerint az amerikai külügyminiszter az elnökválasztást a demokráciára történő átmenet mérföldkövének tartotta. Az amerikai diplomácia vezetője javaslatot szándékozott tenni arra, hogy a gazdaság stabilizálása, a szükséges reformok végrehajtása érdekében Egyiptom kössön megállapodást az IMF-fel. Biztosítania kellett a tárgyalópartnerét arról, hogy az IMF-kölcsön folyósításának feltételei nem jelentenek majd súlyos teherterhelést az egyiptomi gazdaság számára. Nem is szólván arról, hogy az egyezmény a külföldi befektetők felé is pozitív jelzés lesz. A nemzetközi kötelezettségek kapcsán szándékában állt külön is felhívni a tárgyalópartnerre figyelmét az Izraellel való béke megőrzésének fontosságára, amelynek a gazdasági kihívások kezelése, a nemzetközi támogatás, a demokrácia stabilizálása szempontjából is nagy a jelentősége. A tárgyalás során az amerikai külügyminiszter azt is fel akarta vetni, hogy országa támogatást ad az egyiptomi rendőri és polgári biztonsági erők demokratikus feltételek közötti működéséhez szükséges reformok végrehajtásához.

Lásd: U.S. Department of State (2012); GERTZ (2016); U.S. Department of State (2016)

⁴⁷⁶ FAHIM (2012)

nem sikerült elérnie, hogy a hadsereg figyelembe vegye a választások nyomán kialakult realitásokat, s visszavonuljon a laktanyákba.

Egyiptomi látogatását több alkalommal is tüntetők zavarták meg, akik között szép számmal voltak keresztények, illetve a társadalom szekuláris rétegeinek a képviselői is. Több ismert kopt értelmiségi, üzletember – közöttük Nagíb Szávírisz – nem volt hajlandó találkozni az amerikai külügyminiszterrel. Ők úgy vélték, hogy az Egyesült Államok cserbenhagyta őket, s a Muszlim Testvéreket támogatja. A 2011-es egyiptomi fordulat óta immár a második Clinton-látogatás sok vonatkozásban kudarc volt; a külügyminiszternek személyesen is szembesülnie kellett azzal, hogy az Egyesült Államok befolyása nem túl nagy a Nílus-parti országban.⁴⁷⁷ Az egyiptomi benyomások Clintont érzékenyen érintették, s ez a külügyminisztérium vallásszabadságról szóló nemzetközi jelentéséhez kapcsolódó, a Carnegie Intézetben, július 30-án tartott előadásában is tetten érhető volt. Egyiptommal kapcsolatban azt mondta, hogy ott bizonytalanság uralkodik a vallásszabadság kérdésében, s még nem lehet tudni, mi lesz a tényleges politikai irány. Az elnök ugyan az összes egyiptomi képviselőjének nevezi magát, a keresztények azonban továbbra is aggódnak, hogy egy iszlamista kormány biztosítani fogja-e a nem muszlimok jogait. Az Egyesült Államok együttműködik az egyiptomi nép választott képviselőivel, de a bilaterális kapcsolatokat befolyásolja, hogy az ország vezetése hogyan kezeli az emberi jogokat.⁴⁷⁸

Akárcsak az előző évben, Clintont a magas szintű amerikai látogatók sorában a védelmi miniszter követte. Leon E. Panetta több térségbeli országot érintő útja során július 31-én érkezett nem egészen egynapos villámlátogatásra Kairóba. Tárgyalt a köztársasági elnökkel, s a katonai tanács vezetőjével, majd kerekasztal-beszélgetésen találkozott a sajtó képviselőivel. Kérdésekre válaszolva a miniszter Mohamed Murszi államfőt egy szuverén embernek nevezte, aki tényleg elkötelezett a demokratikus reformok végrehajtásában. Kijelentette, hogy nem aggódik az elnök és a megalakuló kormány iszlamista háttere miatt, mivel az ország 2011 után a demokrácia megteremtése felé vette az irányt, s ebben az új feltételrendszerben megférnek egymással ütköző nézetek. Közölte, hogy az eddigi katonai támogatást tovább folytatják, mivel Egyiptom biztonsága fontos a demokratikus átmenet végrehajtó állam stabilitásához. Panetta, annak ellenére, hogy nyílt titok volt ennek az ellenkezője, többször is hangsúlyozta, hogy az államfő és a FELT vezetője jó viszonyban vannak egymással, s mindketten egy közös cél, az átmenet sikere érdekében munkálkodnak.⁴⁷⁹

A Clinton említett beszédében megfogalmazott fenntartások ellenére a három látogatás összességében azt bizonyította, hogy az Obama-adminisztráció sokrétű együttműködést akar kialakítani az új egyiptomi vezetéssel, s támogatja az új elnök erőfeszítéseit politikai hatalmának stabilizálására.

⁴⁷⁷ A Pew Research Center 2012 májusában közreadott felmérése szerint a megkérdezetteknek csak 19 százaléka nyilatkozott kedvezően az Egyesült Államokról. Ez gyakorlatilag megegyezett az előző évben mért adattal (20 százalék). Obama bizalmi tőkéje, amely hivatali ciklusa kezdetén, 2009-ben 42 százalékon állt, 2012-re 29 százalékra csökkent. A megkérdezettek 62 százaléka vélte úgy, hogy az Egyesült Államok semmilyen hatást nem gyakorol a belső politikai folyamatokra. Mindössze 15 százalék nyilatkozott úgy, hogy Amerika pozitívan, míg 21 százalékuk szerint negatívan befolyásolja az egyiptomi politikát. Ez utóbbiak szerint a Nyugat a felelős az országban zajló megmozdulásokért. Lásd: Pew Research Center (2012)

⁴⁷⁸ Carnegie Endowment for International Peace (2012)

⁴⁷⁹ BUMILLER (2012); U.S. Department of Defense (2012)

9.4. A regionális diplomácia kezdeti lépései

Az új egyiptomi elnök első külföldi útja július 11-én Szaúd-Arábiába vezetett. A látogatás politikai szempontból rendkívül kényes volt, mivel Rijád szoros kapcsolatban volt a megdöntött Hoszni Mubárákkal, valamint a fia környezetéhez tartozó üzleti elittel. Ugyanakkor politikailag élesen szemben állt a Muszlim Testvérek mozgalmával. A szerveződéshez tartozó politikai erőknek a regionális hatalmi struktúrákba való beépülési törekvéseiben a vahhábita Szaúd-Arábia és több Öböl menti állam Irán expanzív törekvéseinél is nagyobb veszélyt látott. Annak ellenére, hogy a Muszlim Testvérek részéről számos alkalommal élesen bírálták a „síita nagyhatalom” politikáját, ellenfeleik úgy vélték, hogy a szunnita szerveződés és Irán közötti ellentétek nem áthidalhatatlanok. Egy ilyen alternatíva lehetősége – párosulva a Muszlim Testvéreknek az iszlám és a demokratikus alkotmányos berendezkedés összeegyeztethetőségét hirdető nézeteivel – az arab tavasz nyomán előállt új helyzetben életveszélyes politikai kihívás volt Rijád számára.

A Murszi látogatását megelőző napokban több szaúdi érdekeltségű kiadványban kritikus hangvételű írások jelentek meg. Az *al-Sark al-Auszat* című, Londonban megjelenő napilapban július 7-én megjelent cikk szerzője például azt írta, hogy a Muszlim Testvérek egyiptomi politikájának jövőbeni iránya aggodalmat kelt az Öböl menti s a levantei arabok körében. Ennek fő oka az Iránhoz fűződő ellentmondásos viszony. Amennyiben Egyiptom az ajatollahok rezsimjével helyreállítja a diplomáciai kapcsolatokat, ez azt jelenti, hogy „Murszi sejk” nincs tisztában a keleti arab front realitásaival. Irán támogatja a saját népét gyilkoló alavita rezsimet Szíriában, s a síita ideológiát terjeszti ebben az országban. A szerző figyelmeztette a kairói vezetést, hogy elveszítheti az arab világban meglévő befolyását, s a belső stabilitását is veszély fenyegetheti, amennyiben megromlanak a kapcsolatai az Öböl menti államokkal. A Muszlim Testvéreknek egyértelművé kell tenniük, hogy elkötelezettek az arab identitás védelmében.⁴⁸⁰

A cikkben foglaltaknak aktualitást kölcsönzött, hogy az iráni elnök meghívta az egyiptomi vezetőt az el nem kötelezett államok teheráni konferenciájára. Murszi a szaúdi látogatás időpontjáig erre nem adott választ. Az egyiptomi vezető a Rijádból érkező meghívás gyors elfogadásával azt szerette volna jelezni, hogy a kairói őrsgváltás a bilaterális kapcsolatok főbb pilléreit nem veszélyezteti. Fontos volt ezt megerősítenie, mivel országa sok vonatkozásban függő helyzetben volt Szaúd-Arábiától. Közel 1 millió egyiptomi dolgozott a sivatagi királyságban, számuk az itteni külföldi munkavállalóknak körülbelül 40 százalékát tette ki.⁴⁸¹ Az országban eszközölt szaúdi tőkebefektetés nagysága meghaladta a 20 milliárd dollárt. Rijád pénzügy döntései irányadók voltak több más Öböl menti állam, köztük is elsősorban az Egyesült Arab Emírségek és Kuvait számára. A Mubarak bukását követő időszak politikai hullámvásainak kihatásai miatt azonban az ígért pénzügyi támogatásnak

⁴⁸⁰ AL-IMAM (2012)

⁴⁸¹ Middle East Monitor Online (2014)

csak egy töredéke érkezett meg az Öböl-térségből, s ez a gazdasági nehézségeket még inkább súlyosbította.⁴⁸²

Murszi – aki a rövid látogatásának hivatalos része mellett elvégezte a kis zarándoklatot (*umra*) – tárgyalásai során Dzsiddában találkozott Abdullah szaúdi uralkodóval. Az egyiptomi elnök a regionális és bilaterális kérdésekről folytatott eszmecserét a sajtó képviselői előtt gyümölcsözőnek s konstruktívnek nevezte. Az elnök Szalmán bin Abdel-Azíz trónörökösrel folytatott tárgyalásairól szólva Murszi szóvivője kiemelte, hogy a kölcsönös megértés és barátság légkörében lezajlott találkozón többek között szó esett a szaúdi beruházásokról, az egyiptomiak szaúd-arábiai munkavállalási lehetőségeinek bővítéséről. Murszi felvetette a Vörös-tenger felett átívelő, a két országot összekötő híd megépítéséről szóló korábbi elképzelés mielőbbi megvalósításának szükségességét. Az egyiptomi részről sikeresnek minősített találkozón a felek hangsúlyozták az arab országok közötti együttműködés, illetve az Arab Liga regionális szerepe erősítésének fontosságát.⁴⁸³ A megbeszéléseken jelentős teret kaptak a regionális biztonsággal összefüggő kérdések.⁴⁸⁴ Murszi kilátásba helyezte, hogy Egyiptom aktívan közreműködik a szíriai vérfürdő megszüntetésében.⁴⁸⁵ A szép szavak, ígéreték ellenére a látogatás az egyiptomi fél számára kevés kézzelfogható eredményt hozott. Mohamed Murszinak nem sikerült a vele és ideológiai, politikai háttérrel szembeni bizalmatlanságot enyhítenie.

A Szabadság és Igazságosság Pártja választási programjában hangsúlyos szerepet kapott az afrikai, ezen belül is a Nílus-medence országaival való együttműködés megerősítése. Erre jó alkalmat kínált az Afrikai Unió július 9-én kezdődő XIX. csúcskonferenciája. Az Addisz-Abeában megrendezett fórum munkájába Murszi július 15-én kapcsolódott be. Megjelenése feltűnést keltett, mivel a Mubarak elleni 1995-ös merényletkísérlet óta egyiptomi államfő nem járt az etióp fővárosban. A fekete kontinens szerepe ezt követően nagyban leértékelődött Kairóban. Ez ellentétes volt a nászeri időszak gyakorlatával, amikor a pozitív semlegesség politikájának keretében Egyiptom aktívan támogatta az itteni államok antikolonialista harcát, s igyekezett sokrétű kapcsolatokat kialakítani a földrész számos államával. Nem is szólva arról, hogy 1963-ban Kairó jelentős szerepet játszott az Afrikai Unió elődjének, a 2002-ig fennálló Afrikai Egységszervezetnek a létrehozásában.

Az egyiptomi államfőnek néhány órával a megérkezése után elhangzó beszéde a korábbi években követett irányvonal átértékeléséről tanúskodott. Murszi az afrikai államokkal való együttműködést az egyiptomi diplomácia kiemelt prioritásának nevezte. Hangsúlyozta, hogy fél évszázaddal az Afrikai Egységszervezet létrehozása után az afrikai államok előtt álló megoldandó feladatok nem kevésbé súlyosak, mint a nemzeti felszabadító harc időszakában. A legfőbb kihívást ma a fejlődés és haladás feltételeinek biztosítása jelenti. A pénzügyi és gazdasági világválság még inkább rávilágított arra, hogy a növekedés

⁴⁸² Szaúd-Arábia 2011 májusában 4 milliárd dollár támogatást ígért Egyiptomnak, beleértve azt az 1 milliárd dolláros összeget, amelyet az Egyiptomi Központi Bankban helyeztek volna el. Egy évvel később Szaúd-Arábia 2,7 milliárd dollár pótlólagos segélycsomag folyósítására tett ígéretet. Azonban 2012 augusztusáig ezekből az összegekből csak 1,7 milliárdot utaltak át. Az Egyesült Arab Emírségek 2011 októberében 3 milliárd dolláros támogatást ígért, de 2013 júliusáig technikai okokra hivatkozva ebből semmit sem teljesített. 2012 januárjában Kuvait 100 millió dollár támogatást ígért egy projekt megvalósításához, de ez sem realizálódott.

Lásd: FAROUK (2014)

⁴⁸³ Ahram Online (2012h)

⁴⁸⁴ Al Jazeera (2012b)

⁴⁸⁵ MEZZOFIORE (2012)

legfőbb előfeltétele nem a tőke felhalmozása, hanem az emberi fejlődés, a megfelelő élet-körülményekhez való jog megóvása. A mainál emberibb és egyenlőbb új világ gazdasági rendre van szükség, amelyben az afrikai országok is megfelelőképp részesedhetnek a fejlődés eredményeiből. Az elnök arról biztosította a tanácskozás résztvevőit, hogy országa eltökélt az afrikai államokkal való gazdasági-kereskedelmi együttműködés kiszélesítésére. Murszi beszéde végén abbéli reményének adott hangot, hogy az Afrikai Unióhoz tartozó államok megoldást találnak a kontinens politikai és biztonsági problémáira, s közelednek az álláspontok az aggodalmat keltő kérdésekben.⁴⁸⁶

Egyiptom részéről az afrikai reláció felértékelődése szorosan összefüggött a vízelosztással kapcsolatban a Nílus-medence országaival kieleződő vitával. Ennek fókuszában az Etiópiában épülő Nagy Reneszánsz Gát állt. A házigazdák számára irritáló téma felvételét a beszédében elkerülte, csak egy eléggé közvetett utalást tett rá. Ugyancsak nem tett említést az etiópiai muszlimok sokasodó panaszairól, mert ez vitát gerjesztett volna nem pusztán a házigazdákkal, hanem több más ország képviselőivel is, akik tartottak a politikai iszlám terjedésétől, s az egyiptomi fordulatot is ellenérzésekkel fogadták. A kairói diplomácia számára egyedüli mozgástérként az érintett országokkal való szorosabb kapcsolatok megteremtése és a világ gazdasági kihívásra adott válaszként az összefogás szorgalmazása maradt. Murszi számára az ott-tartózkodása fontos bilaterális találkozókra is módot adott, de az útjának a közvéleményben a legnagyobb érdeklődést kiváltó eseménye egy egyiptomi újságírónak a szudáni letartóztatásból való kiszabadítása volt. Ezt a szudáni elnökkel való konzultációja nyomán sikerült elérnie, az újságírót az államfő a különgépén hozta vissza Kairóba.

Murszi diplomáciai naptára az etiópiai csúcstalálkozót követő hetekben is elég sűrű maradt. Most főként palesztin vezetők adták egymásnak a kilincset a kairói elnöki palotában. A sort Mahmúd Abbász, a Palesztin Hatóság elnöke nyitotta meg július 18-án, őt a következő nap Khálid Mes'al, a Hamász politikai szárnyának vezetője követte. Július 26-án egy népes delegáció élén Iszmáil Hanijja, a gázai Hamász-kormány vezetője volt Murszi tárgyalópartnere, majd három nap múlva azt is bejelentették, hogy a palesztinai Iszlám Dzsihad vezetői is találkozni fognak az egyiptomi elnökkel. Ezek a tárgyalásokon szó volt a ciszjordániai palesztin területeket uraló nacionalista Fatah szervezet és a Hamász közötti közeledés lehetőségéről, a régóta zsákutcában lévő izraeli–palesztin rendezési tárgyalásokról, a gázai blokád egyiptomi részről való feloldásáról, az itteni palesztin lakosság ellátásának javításáról, beutazásának könnyítéséről. A vendéglátók a palesztinai „testvérszervezet” képviselőit a külső szemlélő számára is jól érzékelhetően nagyobb szívéllyességgel részesítették. Murszi eszmecseréje a főhadiszállását nem sokkal korábban Damaszkuszból Dohába áthelyező Khálid Mes'allal jóval hosszabb ideig tartott, mint Abbászsal. A Hamász-vezető a találkozó után újságírók előtt túlradó lelkesedéssel úgy nyilatkozott, hogy új korszak kezdődik Egyiptom palesztin ügühöz való hozzáállásában.⁴⁸⁷ Mes'al Kairóban megbeszélést folytatott a Muszlim Testvérek irányító testületének több tagjával, köztük a legfelső vezetővel, Mohamed Badie-val. Ugyancsak találkozott az Iszlám Konferencia Kairóban tartózkodó főtitkárával, Ekmeleddin Ihsanoğluval,

⁴⁸⁶ *Speech of Dr. Mohammad Morsi, President of the Arab Republic of Egypt Before the Inaugural Sitting of The 19th Ordinary Session of the African Union's Summit, Addis Ababa. (2012)*

⁴⁸⁷ Ahram Online (2012i)

aki többek között hangsúlyozta a palesztin megbékélésről szóló 2011-es egyezmény mielőbbi végrehajtásának szükségességét.⁴⁸⁸ A gázai miniszterelnök szintén elégedett volt a tárgyalások eredményeivel, mivel Murszi elvileg egyetértett azzal, hogy a rafahi átkelő 12 órán át nyitva legyen, s újakezdje működését a gázai egyiptomi konzulátus.⁴⁸⁹

A Hamász vezetőit Mubárak időszakában a legfőbb közjogi szereplők Kairóban egyszer sem fogadták. E tekintetben tehát jelentős fordulat történt a korábbi korszakhoz képest, a sajtó számára azonban az igazi csemegét egy Londonban megjelenő arab nyelvű napilap, az *Al-Hajját* július 22-én megjelent cikke jelentette, amelynek tartalmi kivonatát több hírügynökség is közölte. Az írás egy meg nem nevezett Hamász-tisztviselőre hivatkozva azt állította, hogy a szervezet azt fontolgatja, hogy a Gázai övezetet a Palesztin Hatóságtól független entitásnak nyilvánítja. A cikk forrása ehhez hozzátette, hogy az elgondolást az új egyiptomi vezetés is támogatja, mivel a kapcsolat kölcsönösen meglévő igényekre épül: a gázai kormányzatnak szüksége van az egyiptomi kereskedelmi ösvényre, Kairónak pedig arra, hogy valaki az országnak az érintett keleti határszakaszán a biztonságot fenntartsa. A Hamász ezt a lépést már egy jó ideje mérlegeli, de a döntést a korábbi egyiptomi vezetés és a Palesztin Hatóság Rámalláhban székelő vezetése hevesen ellenezte. A cikk szerint a kérdés Murszi és Mes'al találkozásánál is szóba került, s valószínűleg az egyiptomi elnök és Hanijja megbeszélése során is téma lesz.⁴⁹⁰

A lapnak a palesztin vezetők kairói látogatására időzített cikkében közölteket a gázai rezsim „külügyminisztere”, Mahmúd Záhár még aznap kategorikusan cáfolta. Szerinte ezeket a híreket a Hamász ellenségei terjesztik, akiknek az igazi célja a blokádnak további fenntartása.⁴⁹¹ A cikk kétségkívül ellentmondásos elemeket is tartalmazott. A populizmus és pragmatizmus között lavírozó Murszi irányvonalába a határátkelőnél kialakult, s a Gázai övezettel kapcsolatos status quo kiszámíthatatlan következményekkel járó teljes átértékelése nem fért bele. Hillary Clinton, amikor egyiptomi látogatását követően Izraelben tárgyalt, a vendéglátóinak elmondta, hogy az elkövetkezendő hónapokban Murszi elsősorban a belső folyamatokra akar fókuszálni, s nem érdekelt abban, hogy az Izraellel való kapcsolatokban, illetve a két ország közötti békeszerződést illetően „zűrzavar” keletkezzen. A külügyminiszter egyben sürgette a tárgyalópartnereit, hogy tegyenek lépéseket az Abbász vezette Palesztin Hatóság megerősítése érdekében.⁴⁹² Clintonnak ez a felvetése rávilágított arra, hogy az érdekviszonyokat tekintve a palesztin kérdésben törésvonal van Kairó és Washington között. A mubáraki időszak gyakorlatával szemben Murszi a palesztin nacionalisták rovására a Hamásszal való kapcsolatok javítására törekedett. Igaz, ez az irányvonal, ahogy az elkövetkezendő hetek is mutatták, egyáltalán nem volt egyenes vonalú. Ugyanúgy az Egyesült Államok és a Palesztin Hatóság kapcsolatában is számos ütközőpont jelentkezett.

A palesztin mezőben tett lépések Kairó és Jeruzsálem kapcsolatát is érzékenyen érintették. Izraeli biztonsági elemzők Murszi választási győzelmével a szomszédos országban az instabilitás és a bizonytalanság korszakának beköszöntét vizionálták, amely komoly biztonságpolitikai dilemmát jelenthet a zsidó állam számára. Elsősorban a sínai biztonsági

⁴⁸⁸ Ma'an News Agency (2012b)

⁴⁸⁹ Ma'an News Agency (2012c)

⁴⁹⁰ UPI (2012); KAIS (2012)

⁴⁹¹ Ma'an News Agency (2012d)

⁴⁹² RAVID (2012a)

helyzet cseppfolyóssá válásától és az egyiptomi hadsereg vezetésének meggyengülésétől tartottak. A dilemmát a terrorcselekmények Muszlim Testvérek passzív támogatásával folyó eszkáladásának lehetősége, s az erre adandó izraeli válasz jelentette, amely azok helyzetét erősíthette Egyiptomban, akik az 1979-es békeszerződés revideálását követelték.⁴⁹³ Ilyen várakozások után a meglepetés erejével hatott az az állítólag Mohamed Murszitól származó levél, amelyet Simon Peresz izraeli köztársasági elnök hivatala július 31-én hozott nyilvánosságra. Az egyiptomi követség által faxon továbbított üzenetben az egyiptomi államfő köszönetet mondott izraeli kollégájának a ramadán hónapjának kezdete alkalmából küldött korábbi jókívánságaiért, s abbéli reményének adott hangot, hogy közös erőfeszítés eredményeként a térségben élő minden nép, beleértve az izraelit, biztonságának megteremtését szolgáló közel-keleti békefolyamat folytatódni fog. Azonban a levél nyilvánosságra hozatalát követő pozitív várakozások korainak bizonyultak: néhány órával később az egyiptomi elnök szóvivője közölte, hogy Murszi ilyen levelet Simon Peresznek nem küldött, s az erről szóló tudósításokban leírtakat becsületsértésnek nevezte.⁴⁹⁴

9.5. Az új kormány megalakulása, Murszi újabb politikai bombája

Murszi az ellentábor várának ostromát túl korán kezdte el, még kormánya sem volt, ezért kénytelen volt a FELT által kinevezett Ganzúri-kabinetre támaszkodni. A lakosság életét megkeserítő súlyos problémák orvoslását célzó, az elnöki időszakának kezdetére ígért szűznapos program végrehajtásának elkezdése csúszott.⁴⁹⁵ Mindössze néhány hangulatjavító intézkedésre került sor az állami szférában és a nyugellátásban. Az új kabinet felállítását leginkább a Muszlim Testvérek és a katonai tanács között, a színpalak mögött kiéleződött vita hátráltatta. Az iszlamisták Tantávi tábornoknak a hadügyminiszteri poszt helyett az al-elnöki tisztséget ajánlották fel. A FELT elnöke, aki az átmeneti korszakban a hadügyi tárca, illetve a védelmi szféra felügyeletét is megtartotta, a katonai komplexum befolyását gyengítő lépésbe nem egyezett bele. Az érdekek ütköztek abban is, hogy a távozó Ganzúri-kormány más kulcsfontosságú tárcabirtokosai közül kik kerüljenek be a kormányba, s az iszlamista csoportosulások milyen területeket ellenőrizzenek.

A miniszterelnök személyének megnevezésére csak július 24-én került sor: az államfő választása az ügyvivő kabinet vízügyi és öntözési miniszterére, Hisám Kandíltra esett. Az Egyesült Államokban mester- és doktori fokozatot szerző új miniszterelnök személye politikai és gazdasági körökben meglepetést keltett. A makroökonómiai folyamatok kezelésében kevésbé jártas, a Muszlim Testvérektől ideológiailag nem túl távol álló, szürke technokrata felkérésére a tőzsde némi eséssel reagált. Egyértelmű volt, hogy elődeihez hasonlóan Murszi is az „erős elnök – súlytalan miniszterelnök” formulát preferálja. Egy ilyen felállással az elnök a kormány tevékenységét is hathatósabban nyomon tudta követni. Majd minden tudósítás az idők változásaként emlegette, hogy a végrehajtó hatalom legfőbb

⁴⁹³ ERAN (2012)

⁴⁹⁴ KERSHNER–BUMILLER (2012); RAVID (2012b)

⁴⁹⁵ Mohamed Murszi kampánystábjá még az elnökválasztás második fordulójá előtt öt területet nevezett meg, ahol a SZIP jelöltjének megválasztása esetén hivatali működésének első száz napjában hathatós változások fognak történni: a közbiztonság és a tömegközlekedés javítása, a kenyér- és üzemanyag-ellátás, valamint a szemétszállítás folyamatossága. Lásd: PERLOV–DEKEL (2012)

parancsnoki posztjait betöltő két politikus szakállt visel, ez ugyanis az 1952 utáni nacionalista korszakban egyszer sem fordult elő.

Kandíl első nyilatkozataiban a felálló kormány legsürgősebb teendőjének a száznapos program végrehajtását nevezte. A kormányalakítási tárgyalások nehezen haladtak előre, az utolsó pillanatban a Fény Pártja is elállt attól, hogy belépjen az új kormányba. A Szaúd-Arábia támogatását élvező szalafita csoportosulás az ellenzékbe vonulását azzal indokolta, hogy a SZIP a korábbi ígétét megszegve nem vonta be őket a kormányalakítási tárgyalásokba. A Hisám Kandíl vezette 35 fős új kormány Mohamed Murszi köztársasági elnök előtt augusztus 2-án tette le a hivatali esküt. Ekkor jelentették be, hogy Kamál al-Ganzúri addigi miniszterelnököt Murszi tanácsadóvá nevezte ki. Az új kabinetben Tantávi lett a védelmi miniszter, hét miniszter – köztük a külügyi, a pénzügyi, a hadiipari tárca birtokosa – a Ganzúri-kormányban is tagja volt. A SZIP öt, a Közép Pártja és egy szalafita szerveződés egy-egy minisztériumot kapott. A gazdasági tárcák irányítására több neves szakembert kértek fel, többségük a politikai életben semmilyen szerepet nem játszott. A kormány két női tagja közül az egyik kopt keresztény volt. A Muszlim Testvérek a vártnál kevesebb tárcát kaptak ugyan, de ezek politikailag fontos területek ellenőrzését tették lehetővé. Az irányításuk alá került például a tájékoztatási minisztérium, amely a médiumok munkatársai körében nem kis riadalmat keltett. Élénk visszhangot váltott ki Ahmed Mekki igazságügy-miniszteri kinevezése. A fellebbviteli bíróság korábbi elnökhelyettese élesen bírálta az alkotmánybíróság parlamenti választásokat érvénytelennek nyilvánító döntését. A Mubarak-korszakban elismerést vívott ki azzal, hogy többször is nyilvánosan szót emelt az igazságügy függetlenségének biztosításáért.⁴⁹⁶

A számos kompromisszum eredményeként létrejött új kormány tevékenysége elé az alkotmányos patthelyzet számos akadályt állított, de Murszi néhány nappal később működésbe hozott politikai bombája új helyzetet teremtett. A WikiLeaks-kiszivárogtatásokból időközben ismertté vált, hogy a hadseregvezetést átalakító, a katonai tanács által rákényszerített alkotmányos korlátokat eltávolító lépésekről a háttérben egy ideje már folytak az egyeztetések a fiatalabb főtisztek egy csoportjával, közülük is főképp a katonai felderítés főnökévé avanszált Abdel-Fattáh al-Szíszi tábornokkal.

Az 56 éves katonai vezető volt a FELT legfiatalabb tagja, többek között az ő feladatkörébe tartozott a politikai szervezetekkel, köztük a Muszlim Testvérekkel való kapcsolattartás. Murszival azt követően került szorosabb kapcsolatba, miután a politikust a Szabadság és Igazságosság Pártjának vezetőjévé választották. Tantávi utódlásáról folytak az egyeztetések a külföldi államokkal is, elsősorban Amerikával és Szaúd-Arábiával. A vallásos, ugyanakkor más kultúrák iránt nyitott Szíszi személye elfogadható volt a Muszlim Testvérek, az amerikaiak, a szaúdiak és a FELT elnöke számára is, aki egy ideje úgy vélte, hogy a hadsereg társadalmi súlyát megőrző taktikai visszavonulás végrehajtására a több oldalról is elfogadott Abdel-Fattáh al-Szíszi lenne alkalmas. A katonai tanácsban persze nem mindenki örült a főtiszt gyors előmenetelének, voltak, akik azt terjesztették, hogy titokban szimpatizál a Muszlim Testvérekkel. Murszi a tábornok vallásos

⁴⁹⁶ EL-DIN (2012); ABDOUN–EL SIRGANY (2012)

elkötelezettsége mellett a politikai felfogásának több elemét is pozitívnak tartotta.⁴⁹⁷ Szízi a hadsereg vezetésében végrehajtandó változásokban történő közreműködését feltételekhez kötötte. Ezek között szerepelt, hogy a hadsereg megőrizhesse a társadalmi befolyását, s a katonai tanács eltávolítandó vezetőivel szemben a korábbi döntéseikért, a tüntetőkkel szemben alkalmazott erőszakért semmiféle büntetőjogi felelősségre vonásra ne kerüljön sor. Augusztus elején Szízi közölte Murszival és tanácsadóival, hogy készen áll arra, hogy Tantávi helyére lépjen. Azt is nyilvánvalóvá tette, hogy az alkotmányos deklaráció kiegészítéseként közreadott júniusi FELT-dokumentum érvénytelenítését nem ellenzi. Murszi számára azért is fontos volt a tábornokkal való szorosabb kooperáció, mivel funkciójából adódóan Szízi szoros kapcsolatban volt nemcsak az Egyesült Államokkal, hanem Izraellel is.⁴⁹⁸

A nem sokkal az egyiptomi forradalom győzelme után, 1954 novemberében született Abdel-Fattáh al-Szízi Kairó egyik szegénynegyedében, tradicionális, mélyen vallásos családi miliőben nőtt fel. A katonatiszti pályát választotta hivatásul, nem utolsósorban azért, mert szegény családból származó fiatal számára ez biztosíthatta a lehetőséget a felemelkedésre. Katonai tanulmányainak első állomása a katonai akadémia volt, ahol gyalogsági tisztként végzett 1977-ben. Négy évvel később gyalogsági kiképzésen vett részt az Egyesült Államokban. A mesterfokozatot a parancsnoki és vezérkari tisztí főiskola sikeres elvégzésével szerezte meg 1987-ben, majd az Összhaderőnemi Parancsnoki és Törzsi Iskola (*Joint Services Command and Staff College*) hallgatója volt Nagy-Britanniában, 1992-ben. Felsőfokú tanulmányai sorában a következő fontos állomás a Nászér Hadtudományi Akadémia (*Nasser's Military Sciences Academy*) volt 2003-ban. Már dandártábornokként az USA Szárazföldi Vezérkari Akadémia (*US Army War College*) elvégzésével 2006 tavaszán egy újabb mesterfokozatot szerzett. Ezekben az évtizedekben a hadseregben különböző gépesített gyalogsági egységeknél látott el parancsnoki teendőket. Amerikai tanulmányait követően egy ideig Szaúd-Arábiában volt katonai attasé, majd 2008 februárjában az alexandriai központú északi katonai körzet törzsfőnöke lett. 2010-ben nevezték ki a katonai felderítés helyettes igazgatójává, majd Mubárak bukása után ő lett ennek a vezetője, s egyben a FELT tagja. Szízi előmenetelét a képességeire hamar felügyelő Tantávi tábornok is egyengette. Tekintélyét a miniszter szemében nagyban megerősítette a 2010-ben készített feljegyzése, amelyben a következő év tavaszára az elégedetlenségi hullám kirobbanását jósolta, s a hadsereg várható eseményekre való felkészülésére figyelmeztetett.

Forrás: State Information Service (2017); NERIAH (2014); SPRINGBORG (2014)

⁴⁹⁷ Szízi a politikai nézeteit ezekben az években a legrészletesebben a *Demokrácia a Közel-Keleten* címmel, az Egyesült Államokban, 2006 tavaszán benyújtott rövid, de számos érdekes elemet tartalmazó diplomamunkájában fejtette ki. Az iraki háború időszakában született írás témája éles viták homlokterében állt a US Army War College oktatói és az arab térségből érkezett hallgatók között. Szízi az írásában úgy foglal állást, hogy a stratégiailag fontos térségben az itteni társadalmak sajátosságai, elsősorban a vallási értékeknek a mindennapi kultúrában való erős jelenléte, valamint a külső befolyásolási törekvések nyomán jelentkező ellenreakciók miatt a nyugati típusú demokratikus viszonyok meggyökereztetése rövid távon lehetetlen. A szerző azt is hangsúlyozta, hogy a terrorizmus elleni háború csak álcázott formája a nyugati típusú demokrácia terjeszkedésének. A demokrácia csak akkor lehet sikeres a Közel-Keleten, ha az a térségbeli államok, s nem pusztán az Egyesült Államok érdekeit juttatja kifejezésre, respektálja az itteni mindennapi kultúra sajátosságait, és az emberek tapasztalják a jótéteményeit. Lásd: EL SISI (2006)

⁴⁹⁸ Hillary Clinton Email Archive (2012)

A változások végrehajtásának időpontja nem volt pontosan rögzítve, a politikai latinát végül is a Sínai-félsziget északi részén augusztus 5-én végrehajtott dzsihadista támadás indította el, amelynek 16 egyiptomi határőr esett áldozatául. Az elnök háromnapos gyászt rendelt el, de a két nap múlva megtartott temetési szertartáson Murszi biztonsági okokból – az ott összegyűlt tömeg fenyegető magatartása miatt – nem vett részt. A katonák haláláért a Muszlim Testvéreket hibáztató tüntetők a szertartáson megjelent Kandíl miniszterelnököt is inzultálták. Murszi, aki elégedetlen volt a hadsereg és a titkosszolgálat Sínai-félszigeten kifejtett tevékenységével, úgy gondolta, hogy a búcsúztatáson történeteket a háttérből a FELT vezetői is bátorították.

Az események jó ürügyként szolgáltak arra, hogy a politikai színpad átrendezését haladéktalanul megkezdje. Augusztus 8-án az elnök szóvivője bejelentette, hogy nyugdíjazza a hírszerzés vezetőjét, Murád Muváfi tábornokot, akit Omar Szulejmán utóda-ként még Mubárak nevezett ki erre a tisztségre.⁴⁹⁹ Muváfi eltávolítása, s ennek nyomán a szervezete átszervezése a katonai hírszerzés szerepét erősítette. A titkosszolgálat vezetője a menesztendők listáján azért is az élen szerepelt, mivel Murszi attól tartott, hogy a Muszlim Testvérek esküdt ellenségének számító, a néhány hónappal korábban elhunyt Omar Szulejmán emberének tekintett tábornok puccsot szervez ellene. Ugyancsak ekkor közölték, hogy felmentették a katonai rendőrség főnökét, az észak-sínai tartomány kormányzóját, s új vezetőt neveztek ki a Köztársasági Gárda élére. A Murszi-féle „*soft coup*” kulminációs pontját az augusztus 12-én ismertté vált döntések jelentették. Az elnök Tantávi tábornok védelmi minisztert és Számi Háfiz Anán vezérkari főnököt érdemeik elismerése mellett nyugállományba helyezte, ezzel egyidejűleg tanácsadónak kérte fel őket. Rajtuk kívül ugyancsak nyugállományba helyezte a légvédelem, valamint a légierő és a haditengerészet parancsnokát, de ez utóbbiak ezzel egyidejűleg más megbízásokat kaptak.⁵⁰⁰ Murszi a hadsereg főparancsnokává, a védelmi tárca új vezetőjévé az altábornaggyá előléptetett Abdel- Fattáh al-Sziszit nevezte ki. Általános helyettese, Szízsi ajánlására, a FELT egy másik tagja, Mohamed al-Asszár, a vezérkari főnök pedig Ahmed Szidki Szubhi lett. Úgyszintén a meglepő bejelentések közé tartozott, hogy Murszi az igazságügy-miniszter testvérét, Mahmúd Mekkit nevezte ki alelnökké. Sem a korábban a Mubárak-rezsim opozíciójához tartozó, az igazságszolgáltatás területén régóta reformokat sürgető bíró, sem a testvére nem volt tagja a Muszlim Testvérek mozgalmának, de közel álltak a szervezethez. Mahmúd Mekki neve állítólag még a Muszlim Testvérek elnökjelöltjei között is felmerült.⁵⁰¹

Az e napon bejelentett elnöki döntések közül a legnagyobb horderejű a katonai tanács hatalmát az új parlament megválasztásáig bebetonozó, június 17-i rendelkezés eltörlése volt. Murszi ennek helyébe lépő alkotmányos deklarációja a 2011. márciusi deklaráció 25. cikkelyéből kiindulva a hivatalba lépő elnöknek vindikálta az 56. cikkelyben lefektetett, az elnöknek és parlamentnek biztosított kompetenciákat. Az alkotmány és a működő

⁴⁹⁹ Muváfi a sínai támadás bekövetkeztéért őt ért vádakra azt válaszolta, hogy az iszlám szélsőségesek támadásának lehetőségére időben felhívta az elnök figyelmét. Azaz a jelzést Murszi nem vette komolyan, s ő a felelős a katonák tragédiájáért. Muváfi a jelentésről nem informálta ellenlábását, Tantávi tábornokot, akinek a katonái lettek a támadás szenvedő alanyai. Igaz, ez hivatalosan nem is lett volna a kötelessége, mivel ő közvetlenül az elnök alárendeltségébe tartozott. Lásd: Ahram Online (2012j)

⁵⁰⁰ A légierő leköszönő vezetője, Rida Háfiz hadiipari miniszter lett, a haditengerészet felmentett parancsnoka, Muháb Mamis pedig a Szezei-csatorna Hatóság vezetését vette át. Lásd: EL-DIN (2012b)

⁵⁰¹ DEASY (2012)

parlament hiánya, a kialakult átmeneti állapot Murszi számára lehetővé tette a törvényhozói és a végrehajtói hatalom egy kézben történő egyesítését. Az elnök a FELT „helyébe lépett”, ugyanis a 2011. márciusi dokumentum eredetileg a katonai tanácsnak adott a parlamenti választások megtartásáig, illetve az új alkotmány elfogadásáig ilyen széles körű felhatalmazást. A Murszi által kiadott deklaráció kitért az alkotmányozó gyűlésre. A testület legitimitását vizsgáló közigazgatási bíróságot közvetve figyelmeztette arra, hogy amennyiben az alkotmányozó gyűlés munkáját ellehetetleníti, akkor az elnök fogja kijelölni az egyiptomi társadalom teljes spektrumát reprezentáló új testületet, amely három hónap alatt kidolgozza az új alkotmányt. Az új alaptörvényt 30 nappal az elkészülte után népszavazásra bocsátják, majd ezt követően két hónapon belül parlamenti választásokat tartanak.⁵⁰²

A történelem fintora, hogy a fordulat révén Murszi elnökként nagyobb hatalommal rendelkezett, mint a tiltakozások hatására eltávolított Mubárák. A Kairói Amerikai Egyetem történészprofesszora, Zeinab Abdul-Magd egyenesen arról beszélt, hogy a változások következtében Egyiptom hivatalosan is egy „testvériségállammá” vált.⁵⁰³ Ezzel szemben például Sádi Hamíd, a Brookings Intézet kutatója elhamarkodottnak tartotta az ilyen és ehhez hasonló véleményeket, ő úgy vélte, hogy a mély állam még revansot vehet. A sínai támadást követő napokban lezajló változások a hadseregben különösebb elégedetlenséget nem keltettek. A fordulat az egyiptomi folyamatokat szoros figyelemmel kísérő amerikai külügyi vezetést nem érte váratlanul. Victoria Nuland külügyi szóvivő közölte, hogy Clinton külügyminisztert legutóbbi kairói látogatása során Mohamed Murszi tájékoztatta arról, hogy a megfelelő pillanatban a katonai vezetésben változásokat fognak végrehajtani. Hozzátette, hogy az új vezetők nem ismeretlenek az Egyesült Államok számára, közülük többen Amerikában kaptak kiképzést. Mekki alelnöki megbízatását is üdvözölte, úgy vélte, hogy a politikus fontos szerepet játszhat az átmenet még függő kérdéseinek megoldásában.⁵⁰⁴ Szísi kinevezésével kapcsolatban más amerikai kormánytisztviselők hangsúlyozták, hogy személyében az Egyesült Államokkal katonai és titkosszolgálati vonalon régóta szoros kapcsolatot ápoló vezető került a miniszteri székbe, aki tisztában van a szomszédokkal való béke jelentőségével. Arra is emlékeztettek, hogy John Brennan, Obama elnök terrorizmusellenes főtanácsadója az előző év októberi kairói látogatása során együtt vacsorázott Szíszivel, s ennek amerikai részről olyan olvasata is volt, hogy Tantávi tábornok őt tekinti megbízható utódnak. Az újságírókkal való háttérbeszélgetéseik során a kormánytisztviselők azt is kiemelték, hogy Szísi szoros munkakapcsolatban áll az Egyesült Államok kairói nagykövétével, Anne Pattersonnal.⁵⁰⁵

9.6. Gázai „visszakapcsolás”, újabb diplomáciai nagyüzem

Noha a gázai kormányzat külügyminiszter-helyettese augusztus 4-én még úgy nyilatkozott, hogy a palesztin–egyiptomi kapcsolatok megerősödtek Murszi elnökké választása óta, a Sínai-félszigeten végrehajtott dzsihádisták támadás a gázai blokád megtöréséhez fűzött Hamász-reményeket jórészt szertefoszlatta. Bár Hanijja és más gázai vezetők tagadták,

⁵⁰² Ahram Online (2012h)

⁵⁰³ LONDOÑO (2012)

⁵⁰⁴ STEARNS (2012)

⁵⁰⁵ BRADLEY–ÉNTOUS (2012)

hogy közük lenne a 16 egyiptomi katona halálát okozó támadáshoz, s a vizsgálathoz együttműködést ígértek, több száz alagutat lezártak, de mindez Kairót nem hatotta meg: a támadást követő napon, augusztus 6-án az átkelőt lezárták. Egyiptomi oldalra csak a betegeket, diákokat és érvényes vízummal rendelkezőket engedték át. A hadsereg az itteni terrorista csoportok feltételezett rejtékhelyei ellen több támadást hajtott végre, s több mint 100 alagutat szétromboltak, de ez csak egy kisebb hányada volt a mintegy ezer alagútnak.⁵⁰⁶ Az átkelőhely megnyitására alkalmoszerűen került sor, ilyen volt például a ramadán idején tartandó böjt megtörésének augusztus 19-én kezdődő, háromnapos ünnepét (*Id al-Fitr*) megelőző, valamint az az alatti nyitva tartás. Az ünnep alkalmából ugyan Murszi telefonon üdvözölte Hanijját, de az udvarias hangú beszélgetés nem enyhítette a két politikus közötti feszültséget. Ezt megelőzően Hanijja az 1,7 milliós populáció ellátására hivatkozva többször is kérte a „lezárás – időszakos megnyitás” gyakorlatának megváltoztatását, de Kairóban ettől elzárkóztak. Az ellentétek odáig fajultak, hogy Hanijja az új egyiptomi kormány gázai politikáját a mubáraki korszak gyakorlatához hasonlította.⁵⁰⁷

Az augusztusi egyiptomi belpolitikai „nagyhét” időszakát színesítette az iráni alelnök augusztus 8-i kairói látogatása. Hamíd Baqái az elnöki palotában zajló megbeszélésük során adta át Murszinak az el nem kötelezettek teheráni csúcskonferenciájára szóló meghívót.⁵⁰⁸ Az iráni politikus a mubáraki korszak végén tett látogatását követően immár másodszor utazott Kairóba. Ő volt legmagasabb rangú iráni politikai tényező, aki 1979 áprilisa, a diplomáciai kapcsolatoknak az egyiptomi–izraeli békeszerződést követő megszakítása óta Egyiptomban megfordult. A Teheránnal való kapcsolatokról is szó esett a katari emír számos találgatásra okot adó kairói látogatása során. Hamad bin Khalífa Ál Tháni eredetileg korábbra tervezett egyiptomi tárgyalásaira augusztus 11-én került sor. Az emír volt az egyetlen uralkodó, aki Murszi megválasztása után az Öböl-térségből Kairóba látogatott. A másnap bejelentett egyiptomi intézkedések tükrében több megfigyelő azt latolgatta, hogy a Muszlim Testvérek nemzetközi mozgalmának fő térségbeli patrónusa összefüggésbe hozható-e az elnök döntéseivel. A közvélemény a megválasztása alkalmából Murszinak tolmácsolt katari jókívánságok mellett főként a megbeszélések gazdasági eredményeiről értesülhetett. A legfontosabb ezek közül a súlyos gondokkal küszködő egyiptomi gazdaság konszolidálásához hozzájáruló 2 milliárd dollár összegű kölcsönről szóló bejelentés volt.⁵⁰⁹ További megfontolás tárgyává tették az Öböl menti emirátusban dolgozó körülbelül 130 ezer egyiptomi vendégmunkás létszámnövelésének lehetőségét. A pénzügyi csomag részét képezte annak a fokozott katari gazdasági aktivitásnak, amely az egyiptomi parlamenti választásokat követte. Az emírség kormánya, üzleti csoportjai által eszközölt investálások 2012 első negyedében 74 százalékkal növekedtek, s összességében meghaladták a 13 milliárd dollárt.⁵¹⁰ A méreteihez képest jóval ambiciózusabb térségbeli szerepet kívívni igyekvő Öböl menti ország Mubarak bukása után láthatóan arra törekedett, hogy a befektetéseket, a pénzügyi támogatást, a politikai befolyást tekintve Egyiptomban Szaúd-Arábia helyébe lépjen. Különösen ez utóbbi egy hiú ábránd volt, mivel az egyiptomi külpolitika regionális prioritásaiban Doha még a Muszlim Testvérek idejében sem került Rijád elé. A politikai

⁵⁰⁶ Ma'an News Agency (2012e)

⁵⁰⁷ Ma'an News Agency (2012f); AL-MUGHRABI (2012)

⁵⁰⁸ Al Arabiya (2012)

⁵⁰⁹ Ahram Online (2012k)

⁵¹⁰ Ahram Online (2012l)

témák közül a tárgyalásokat a szíriai válság és a térségbeli síita–szunnita ellentétek dominálták, a részletekről azonban kevés konkrétum került nyilvánosságra.

A levantei országban zajló konfliktussal kapcsolatos egyiptomi álláspontban bekövetkező változásokat Murszinak az Iszlám Konferencia augusztus 14–15-e között tartott mekkai rendkívüli csúcskonferenciáján elmondott beszédéből lehetett lemérni. Az elnök ebben kijelentette, hogy eljött az ideje az Aszad-rezsim távozásának. Egyben javaslatot tett arra, hogy Egyiptom, Törökország, Szaúd-Arábia és Irán hangolják össze az erőfeszítéseiket a szíriai válság rendezésére. Ez a megközelítés jelentős módosulás volt a katonai tanács volt vezetőinek álláspontjához képest, akik óvakodtak attól, hogy a konfliktusban az egyik vagy a másik fél mögé álljanak. Murszi javaslata a négy iszlám ország együttműködésére nem tűnt túl életképesnek, mivel Iránnak nem állt érdekében a stratégiai pozícióit súlyosan érintő damaszkuszi rezsimváltás. A csúcstalálkozón Egyiptom támogatta a Szíria tagságát felfüggesztő határozatot. Murszi úgyszintén kitért a palesztin problémára, amelynek megoldását első számú prioritásnak tekintette Egyiptom, valamint az arab világ és az iszlám számára.⁵¹¹

Murszi a konferencia kezdetekor, a kölcsönös üdvözlések során néhány mondatot váltott a szintén a meghívott államfők között lévő Mahmúd Ahmadinezsád iráni elnökkel. Az Egyiptom és Irán közötti diplomáciai kapcsolatok megszakadása óta ez volt az első alkalom, hogy a két ország államfője kezét fogott egymással. Az üdvözlés szívéllyességéből már következtetni lehetett arra, hogy Murszi az el nem kötelezett országok augusztus 30-án kezdődő kétnapos teheráni csúcskonferenciájára szóló meghívást el fogja fogadni. Az egyiptomi elnöki kabinet egyik munkatársa augusztus 18-án hivatalosan is bejelentette, hogy az államfő augusztus 30-án Teheránba utazik, s felszólal az el nem kötelezett államok fórumán. A bejelentés nemzetközi visszhangja eléggé vegyes volt. A szakértők, újságírók egy része úgy vélte, hogy ezzel új fejezet kezdődik a két ország kapcsolataiban. Mások elhibáztottnak tartották az egyiptomi vezető döntését. Thomas L. Friedman, a *The New York Times* neves publicistája a teheráni konferencia előestéjén megjelent cikkében „felvilágosította” Murszit arról, hogy a csúcskonferencia megtartásával az iráni rezsimnek igazából csak egyetlen célja van: demonstrálni a nép számára, hogy a világ valójában az ország vallási vezetését támogatja, s semmi értelme annak, hogy a demokratizálást szolgáló törekvések mellé álljon. Friedman kétségbe vonta, hogy a poszthidegháborús korban az el nem kötelezett mozgalomnak létjogosultsága van, amikor a választóvonal a demokratikus és antidemokratikus világ között húzódik. Murszi azzal az ürüggyel utazik „egy rövid időre” Teheránba, hogy az el nem kötelezett mozgalom elnöki tisztét átadja iráni kollégájának. Ezt szerinte egy e-mail elküldésével is meg lehetett volna oldani. Ez egyben egy hatalmas demokratikus üzenet lehetett volna. A szerző Ban Ki Mun ENSZ-főtitkárt is elmarasztalta a konferencián való részvételi szándékáért.⁵¹²

A teheráni csúcskonferencián való megjelenés Murszi számára kétségtelenül bizonyos politikai kockázatot jelentett. A 2009 júliusában tartott Sarm es-Sejk-i konferencia után három esztendeig a hivatalban lévő egyiptomi államfő látta el az el nem kötelezett mozgalom elnöki teendőit. A stafétabotot tőle a következő rendező ország államfője, az adott esetben Ahmadinezsád vette át. A soros elnökséget Friedman vélekedésével ellentétben

⁵¹¹ Ahram Online (2012m); Ahram Online (2012n)

⁵¹² FRIEDMAN (2012a)

nem lehetett egy e-mail elküldésével letudni. A kairói vezetés úgy döntött, hogy néhány órára, de a legmagasabb szinten képviselteti magát a teheráni csúcskonferencián. Ez egyben jelzésértékű volt, hogy Egyiptom érdekelt a bilaterális kapcsolatok fejlesztésében. Az Iránnal való együttműködésben a „nagy ugrás” ki volt zárva, de nem volt irreális azt feltételezni, hogy a bilaterális kapcsolatoknak a mubáraki időszakban megkezdett, főképp a gazdaságra fókuszáló fejlesztését több más szférára is fokozatosan ki lehet terjeszteni. Egyiptom és a mozgalomban részt vevő többi állam számára a körön belül jelentkező törésvonalak, ellentmondások ellenére a fejlődő államok közötti, főként az ENSZ keretei között megvalósuló politikai együttműködés, a globális világgazdasági kihívásokkal szembeni kooperáció lehetősége a poszthidegháborús korszakban sem vesztette el a jelentőségét. Murszi részvételét motiválta az is, hogy a Muszlim Testvérek korai ideológiai-politikai megnyilatkozásaikban az arab és más iszlám országok együttműködése mellett nagy hangsúllyal szóltak a „keleti országokkal” való kooperáció fontosságáról. Nem is szólva a nacionalista korszak örökségéről, amikor a nászeri Egyiptom a „harmadik világ” egyik meghatározó politikai tényezője volt. Az arab világból a legmagasabb szinten csak 5 ország, illetve a Palesztin Hatóság képviseltette magát az Iránban tartott találkozón. Ezek közül fajsúlyosabb tényezőnek Egyiptom és Katar számított, velük szemben Szaúd-Arábia csak külügyminiszter-helyettesi szinten vett részt a csúcskonferencián.⁵¹³ A teheráni konferencián való részvétel a Murszival szembeni szaúdi fenntartásokat tovább erősítette. Rijád a Teherán irányába történő „araszolgatást”, valamint a másik Öböl menti riválisnak számító Kattarral való egyre szorosabb kapcsolatokat nem nézte jó szemmel. A bizalmatlanság jele volt, hogy a remélt jelentős szaúdi pénzügyi támogatás az ígélet szintjén maradt. Ebből a szempontból a protokoll is elég beszédes volt: júliusi látogatásakor Murszit a repülőtéren a trónörökös fogadta, a legnépesebb arab ország mekkai csúcsra érkező államfőjét augusztusban „csak” a dzsiddai kormányzó üdvözölte.

A szelet a vitorlából kifogni igyekvő egyiptomi diplomáciai koreográfia a teheráni út elé időzítette Murszi augusztus 27-én kezdődő háromnapos kínai látogatását, ahol első-sorban gazdasági témákról, a kínai befektetések növeléséről tárgyalt. Az elnök a stratégiai partnerség lehetőségét is felvetette a vendéglátóknak, s ennek kapcsán Peking, valamint az afrikai államok több évtizedes kapcsolatán némiképp túllépve megemlítette, hogy országa kapu lehet Afrika felé a kínai befektetők számára. A szép szavak, egy gyümölcsöző együttműködés távlatainak ecsetelése ellenére tárgyalópartnerei eléggé szűkmarkúnak bizonyultak: a 2012–2015 közötti időszakra mindössze 71 millió dolláros támogatás folyósítására tettek ígéretet.⁵¹⁴

Hazafelé utaztában, augusztus 30-án az államfő a sűrű programja miatt csak néhány órára tudta megszakítani az útját a politikailag jóval forróbb színtéren, az iráni fővárosban. Ezzel is nyugtatni akarta az útját gyanakvással szemlélőket, hogy Teherán nem kiemelt tényező az egyiptomi külpolitikai prioritásokban. Murszit iráni kollégája kitüntető szívélyességgel fogadta – ez érthető volt, mivel az egyiptomi elnök rövid ott-tartózkodásából is politikai tőkét lehetett kovácsolni. A diplomáciai kapcsolatok megszakadása óta ugyanis első ízben fordult elő, hogy egyiptomi államfő Teheránba látogatott, jelenléte ezért nagy médiafigyelmet kapott.

⁵¹³ Iranian Diplomacy (2012)

⁵¹⁴ Ikhwanweb (2012k)

A csúcskonferencia plenáris ülésének nyitóbeszédét a kialakult protokollnak megfelelően a leköszönő elnök tartotta meg. Murszi expozéjának néhány része kisebb vihart kavart, s a fárszi (perzsa) nyelvre történő szinkronfordítás során – egyes sajtóértékelések szerint szándékosan – elkövetett durva hibák még inkább növelték az értetlenséget. Beszédének iszlám bevezetője ezen a fórumon meglehetősen szokatlan volt. A Mohamedet, a prófétákat, Isten küldötteit, a Próféta társait köszöntő mondatában ez utóbbiakat név szerint is felsorolta. A szunnita tradíció szerinti sorrendben a négy igaz úton járó kalifa közül a Próféta veje, Ali (556–661) volt a negyedik. A sorrend síita környezetben szentségtörés volt, mivel itt az alapvető kiindulópont, hogy Ali a Próféta igazi utódja, s egyik elődje sem volt jogosult a közösség vezetésére. Meglepetést keltett a beszédnek az a része is, amikor az el nem kötelezett mozgalom korai szakaszára visszatekintve kiemelte a Muszlim Testvérek nagy ellenfele, Gamál Abdel-Nászér szerepét. A beszéde jórészt a térségbeli folyamatokat elemezte, ennek során az egyiptomi forradalmat az arab tavasz meghatározó tényezőjének nevezte. A hazájában békés úton végbemenő átalakulás sikerét a hadsereg és a nép közötti szolidaritásnak tulajdonította, amely lehetővé tette, hogy Egyiptom nemzeti, alkotmányos, demokratikus és modern állammá váljon. A közel-keleti konfliktusforrások közül elsőként említette a palesztin kérdést, s aláhúzta az önálló palesztin állam létrejöttének fontosságát. Országá támogatásáról biztosította a teljes jogú ENSZ-tagság elnyerésére irányuló palesztin erőfeszítéseket. Murszi az Aszad-rendszert az Iszlám Konferencia fórumán elhangzó beszédéhez képest élesebben támadta. Kijelentette, hogy a legitimitását elvesztő rezsimmel szemben harcoló néppel való szolidaritás nem pusztán morális kötelesség, hanem stratégiai szükségszerűség. Szíria békés, demokratikus állammá történő átalakítása egyértelmű politikai víziót igényel. Emellett szükség van a szíriai ellenzék egyesítésére oly módon, hogy a szíriai társadalom különböző csoportjainak érdekei biztosítva legyenek. Mekkai javaslatát kibővítve az összes releváns politikai tényező összefogását sürgette a szíriai válság megoldása érdekében. Beszédének a globális problémákkal foglalkozó részében többnyire megismételte azokat a követeléseket, amelyek a poszthidegháborús korszakban tartott el nem kötelezett konferenciákon folyamatosan megfogalmazódtak. Ő is utalt egy igazságosabb nemzetközi rend kialakításának fontosságára, amely lehetővé teszi, hogy a fejlődő államok a globális intézmények működésére nagyobb befolyást gyakoroljanak, s ennek egyik fő előfeltétele az ENSZ, ezen belül is elsősorban a Biztonsági Tanács reformja.⁵¹⁵

Murszi beszéde alatt a szíriai delegáció tüntetően elhagyta az üléstermet. A markáns szunnita identifikációt tükröző felütés, Damaszkusz elítélése, a vele szembeni kollektív fellépés sürgetése érzékenyen érintette a vendéglátókat. Többen úgy vélték, hogy Murszi egyenlőségjelet tett Aszad felkelők elleni és az izraeli kormány palesztinok elleni fellépése közé. Feltűnő volt, hogy miközben Murszi a szíriai rezsim atrocitásait elítélte, ugyanezt nem tette meg a szaúdiak előző évi bahreini beavatkozása kapcsán.⁵¹⁶ Az elnök Karadávihoz hasonlóan szelektált: a fő teoretikus megnyilatkozásaiban Szíriát és Iránt elítélte, Bahreinről

⁵¹⁵ Arab Republic of Egypt, Ministry of Foreign Affairs (2012)

⁵¹⁶ A bahreini megmozdulásokon a főként a síita populációból kikerülő tüntetők a szunnita kisebbségből származó uralkodódinasztia hatalmi rendszerének alkotmányos monarchiává történő átalakítását követelték. A megmozdulásokon 2011 márciusában csak a szaúdi katonai és az Emírségekből érkező rendőri erők bevetésével sikerült úrrá lenni. Az ötödik amerikai flotta regionális vezető központját Bahreinben felállító Egyesült Államok által hallgatólagosan tudomásul vett beavatkozás egyértelmű üzenet volt Teheránnak, amely a szigetállamot sajátjának tekinti.

viszont hallgatott. Karadávinnak és Murszinak az Aszad család iránti ellenszenvét az is motiválhatta, hogy a szíriai elnök apja 1982-ben véresen leverte a Muszlim Testvérek Hamá központú felkelését.

A felszólalását követően az egyiptomi vezető 40 perces megbeszélést folytatott az iráni elnökkel. Az eszmecsereéről szóló első tájékoztatók arról számoltak be, hogy a beszédében elhangzottak hatására bilaterális témák alig-alig kerültek szóba. Ahogy azonban hamar kiderült, a valóság ennél jóval árnyaltabb volt. Elsősorban a szíriai válság rendezésére Murszi stratégiai partnerséget, helyesebben politikai üzletet ajánlott Ahmadinezsádnak: amennyiben Irán beszünteti Aszad támogatását, Egyiptom hajlandó a teljes körű diplomáciai kapcsolatok visszaállítása mellett aktívan közreműködni Teherán és az Öböl menti arab államok kapcsolatának javításában. Továbbá biztonságos távozást ígért Aszadnak és családjának, valamint szűkebb hatalmi körének. Az ajánlatát azzal indokolta, hogy a szíriai polgárháborúban szemben álló felek egyike sem tud a másik felett győzelmet aratni. Az ennek következtében kialakuló holtpontra az arab (mármint a szíriai) nemzet széteséséhez vezethet, amelynek katasztrofális kihatása lesz az egész régióra. Ahmadinezsád kitérő választ adott, amely valahogy úgy szólt, hogy a regionális problémákat maguknak a régió országainak kell megoldaniuk, s ebben kitüntetett szerepe van Egyiptomnak és Iránnak.⁵¹⁷

A Murszi-beszéd patikamérlegesen összeállított elemeinek zöme nem volt különösebben hízog az iráni vezetés számára, de mégis úgy lehetett értékelni, hogy Kairó egy szűk résznyire megnyitotta az ajtót a kapcsolatok javításához. Amikor az elnök hazatért, a repülőtéren több száz mozgósított híve fogadta, akiket, akárcsak a megjelent szalafita aktivistákat, a beszéde kapcsán különösképp a szíriai rezsim elítélése töltött el meglepéssel. A Damaszkusz elleni kirohanását szeptember 5-én az Arab Liga kairói fórumán is elismételte, hangsúlyozva, hogy az itteni vérrontásnak csak akkor lehet véget vetni, ha Aszad és köre távozik a hatalomból.⁵¹⁸

Az addigi külpolitikai offenzívát a *Muszlimok ártatlansága* című, Amerikában készült film miatt, a szeptember 11-i terrortámadás évfordulóján, Líbiában és Egyiptomban kezdődő, majd számos muszlim országra áttérjedő megmozdulások nem várt kihívás elé állították. A líbiai Bengáziban fegyveresek megölték Christopher Stevens amerikai nagykövetet és a követség három munkatársát. A Mohamed próféta személyiségének ábrázolásán feldühödött muszlimok, többségében szalafiták, Kairóban több napon át ostrom alatt tartották az amerikai követséget. Amerikai részről a fejleményeket úgy értékelték, hogy szélsőséges csoportok a filmet ürügyként használták fel arra, hogy szeptember 11. évfordulóján támadást intézzenek az amerikai érdekeltségek ellen.⁵¹⁹ Washington felhőborította Murszi események során tanúsított magatartása.

Az elnök, mintha mi sem történt volna, szeptember 12-én elindult korábban rögzített diplomáciai programjának következő állomásaira, Rómába és Brüsszelbe. A belga fővárosban többek között találkozott Herman Van Rompuyjel. Az Európai Tanács elnöke a megbeszélésük után kiadott nyilatkozatban pozitívan értékelt az egyiptomi vezető látogatását, s arra való hajlandóságát fejezte ki, hogy a korábban megígért támogatás mellett további pénzügyi csomagot is fontolóra vesznek. Ugyanakkor nem csinált titkot abból,

⁵¹⁷ EZZAT (2012a); HENDAWI (2012); COHEN (2012)

⁵¹⁸ Ahram Online (2012o)

⁵¹⁹ Al Jazeera (2012c)

hogy tárgyalópartnerének jelezte: aggasztja a diplomáciai képviselvek biztonsági helyzete a térségben.⁵²⁰ Nem Rompuy figyelmeztetése volt az első, mivel Obama még az előző éjszaka felhívta a Rómában tartózkodó Murszit, s azzal fenyegette meg, hogy semmilyen külső támogatást nem kap, ha nem cselekszik.⁵²¹ A tét nagy volt, mivel az adminisztráció záros határidőn belül a kongresszus elé akarta vinni az 1 milliárd dolláros adósságenyhítő támogatást, s nem lehetett tudni, hogy Obama valójában még milyen támogatásmegvonásra gondolt. Szeptember 13-án, az Európai Bizottság előtt tartott beszédében Murszi egyaránt elítélte a muszlimok vallási önértéket sértő filmet és a diplomáciai képviselveket ért támadásokat. Azt is hangsúlyozta, hogy Kairó képes szavatolni a diplomáciai képviselvek és az országába látogatók biztonságát.⁵²² Azaz 48 óra elteltével Murszi elítélő nyilatkozata megszületett, de ez már nem változtatta meg azt az amerikai elhatározást, hogy befagyasztják az 1 milliárd dolláros támogatásról szóló tárgyalásokat. A döntés várható volt, mivel Obama az események kairói kezelése miatt egy szeptember 12-én adott interjújában kijelentette, hogy Egyiptomot nem tekinti az Egyesült Államok szövetségeseinek, igaz, nem is tartja ellenségnek.⁵²³

A kialakult helyzetben irreálissá vált a két vezető közötti találkozó megtartása, amelyre az ENSZ-közgyűlés szeptemberben kezdődő plenáris ülése adott volna alkalmat. Az egyiptomi elnök a világszervezet székhelyére történő elutazása előtt egy hosszabb interjút adott a *The New York Times*nek. Ebben Murszi kijelentette, hogy az Egyesült Államokon múlik az arab világgal és Egyiptommal való kapcsolatok erősítése. Amennyiben Washington elvárja, hogy Egyiptom tartsa tiszteletben az Izraellel kötött békeszerződést, akkor az Egyesült Államoknak is végre kell hajtania a palesztin önkormányzat megteremtéséről Camp Davidben vállalt kötelezettségeit. A beszélgetés során elődjéhez képest határozottabban állt ki a palesztinok jogainak biztosításáért. Az együttműködés javításához fontosnak nevezte, hogy Washington tartsa tiszteletben az arabok kulturális értékeit, még akkor is, ha azok eltérnek a nyugatiaktól. A Kairóban történelemmel kapcsolatos kritikákat azzal hátrította el, hogy késlekedésük szándékos kivárás volt a robbanásveszéllyel járó visszahatást elkerülendő, de amikor eljött a pillanat, akkor határozottan cselekedtek. A jövőt illetően úgy vélte, hogy Egyiptom nem fog szemben állni a Nyugattal, de nem is lesz olyan alkalmazkodó, mint Mubarak. Dicsérte Obamát, hogy gyorsan az arab tavasz forradalmi hulláma mögé állt, s úgy vélte, hogy a két nép valódi barátságot ápolhat. Hangsúlyozta, hogy mindkét oldal közös vonása, hogy a saját földjükön, a saját értékeik és szokásaik szerint, szabadon szeretnének élni. A korábban az Egyesült Államokban tanuló Murszi elhatárolódott az amerikai életformától, ugyanakkor nagyra becsülte az ottani tudományos eredményeket és munkakultúrát. Az interjú további részéből kitűnt, hogy Murszi nem zárkózott el bizonyos liberális politikai értékek elfogadásától, az állampolgári egyenlőség biztosításától. Ugyanakkor a vallási tradícióra hivatkozva nem tudta elfogadni, hogy az ő pozícióját a jövőben ne egy muszlim férfi, hanem egy keresztény vagy egy nő töltsse be.⁵²⁴

Az egyiptomi elnök az ENSZ-közgyűlés plenáris ülésén, szeptember 26-án mondta el a beszédét, amelyet némi médiavisszhangot keltve azzal indított, hogy ő Egyiptom első

⁵²⁰ European Council (2012)

⁵²¹ FRIEDMAN (2012b)

⁵²² HASSIEB (2012)

⁵²³ THOMAS (2012)

⁵²⁴ KIRKPATRICK–ERLANGER (2012)

demokratikusan megválasztott elnöke. Murszi hazája egyik fő törekvésének nevezte, hogy visszanyerje korábbi nemzetközi befolyását. Ehhez jelentős ösztönzést ad Egyiptom ókori és modern kori történeti tradíciója, valamint az, hogy az ország az arab, az iszlám és az afrikai identitásra támaszkodik. Az aggodalomra okot adó térségbeli feszültségforrások közül ezen a fórumon is elsőként említette a palesztin kérdést, elítélte a kolonizációt, a településpolitikát, s felszólította a tagállamokat, hogy támogassák egy független palesztin állam létrehozását. Murszi a kérdésről szólva név szerint nem említette Izraelt, s igyekezett óvatosan fogalmazni. Jóval keményebben beszélt Szíriáról, az itteni vérontás megállításának szükségességéről, s emlékeztetett a mekkai javaslataira. Aszad nevét ugyan nem említette, de hangsúlyozta, tovább dolgoznak azért, hogy a szíriai nép szabadon döntsön arról, milyen kormányzat képviselje őket. Murszi az arab nemzetet az egyiptomi nemzetbiztonsági stratégia integráns részének nevezte, s az arab államok hozzájárulását kulcsfontosságúnak tartotta az Iszlám Konferencia célkitűzéseinek megvalósításában. Hangsúlyozta, hogy Egyiptom mindent elkövet azért, hogy a párbeszédet előmozdítsa az iszlám államok és a világ más részei között. Beszédében még kitért a szudáni kérdésre, a térség nukleáris fegyvermentesítésével kapcsolatos tárgyalások szükségességére és az ominózus videó nyomán kialakult helyzetre. Ez utóbbi kapcsán hangsúlyozta, hogy ha tőlük elvárják mások kulturális sajátosságainak tiszteletben tartását, akkor ők is joggal tartanak erre igényt. Elfogadhatatlan, hogy a muszlimokat a világ számos régiójában diszkriminálják és támadják azért, ami nekik szent. Nem lehet szabad véleménynyilvánításnak tekinteni azt, ami fokozza a tudatlanságot és lenéz másokat.⁵²⁵

A beszéd világosan jelezte a külpolitikai prioritásokat: az arab és az iszlám térség, illetve Afrika – azaz ugyanazok, mint a Nászer által (a *Forradalom filozófiája* című írásában) megjelölt külpolitikai irányok. Murszi is szorgalmazta a szíriai rendszerváltást, de a térségbeli Muszlim Testvérek legnagyobb támogatójától, a katari emírtől eltérően nem támogatta a katonai beavatkozást, mivel ennek az egyiptomi hadsereg vezetésében nem volt különösebb támogatottsága. Egy damaszkuszi váltás Murszi és az egyiptomi Muszlim Testvérek helyzetét erősítette volna, mivel ebben a periódusban a szíriai ellenzékét összefogó Nemzeti Tanácsban az itteni Muszlim Testvérek fajsúlyos szerepet játszottak. De tekintettel kellett lenni arra is, hogy ez élesen szemben állt a szaúdi érdekekkel.

9.7. Ismételt jogi iszapbirkózás, Murszi „nagy ugrása”, az új alkotmány

Miközben Murszi egyre több nemzetközi fórumon jelent meg, Egyiptomban a belpolitikai mozgásteret szűkülésével kellett szembenéznie. A Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság szeptember 22-én az első szabad választások eredményeként létrejött parlamentet egy új eljárásban is illegitimnek találta. Két nap múlva ugyanez a bírói fórum az alkotmányozó gyűlés ügyében a döntést elnapolta. Ez különösen kényes kérdés volt, mivel a politikai viták centrumába a kidolgozás alatt álló új alkotmány került. Október 3-án Egyiptomi Alkotmányos Front néven egy új szerveződés jött létre, azzal a céllal, hogy tiltakozó akciókat szervezzen az ellen, hogy az ország új alkotmányát a testületben többségben lévő iszlamisták készítsék elő. A politikai törésvonal még inkább mélyült azzal, hogy Murszi

⁵²⁵ *Egypt's Mohamed Morsi UN General Assembly Speech.* (2012)

mondvacsínált ürüggyel október 11-én menesztette a legfőbb ügyészt. Az elkövetkező hetekben az alkotmányozó testület nem iszlamista kötődésű tagjai közül egyre többen távoztak.

A kialakult helyzetben az elnök a politikai váltók átállításával próbálta az erőviszonyokat a saját javára megváltoztatni. November 18-án, jelentős tömegek mozgósításával iszlamista szimpátiatüntetés volt Murszi mellett. Az elnök számára úgyszintén biztató volt az a 4,8 milliárd dolláros készenléti hitel folyósításáról szóló előzetes megállapodás, amelyet az IMF képviselőivel november 20-án írtak alá.⁵²⁶ A szerkezeti kiigazításokra, az állami szféra racionalizálására és egyéb reformlépések támogatására szolgáló, 22 hónapos futamidővel folyósítandó hitel kötelezettségeinek végrehajtása alkalmas volt arra, hogy Murszit és elvbarátait még inkább helyzetbe hozza.

Két nappal a megállapodás aláírása után Murszi egy hét cikkelyből álló alkotmányos deklarációt tett közzé. Az elnök a januári forradalom által biztosított felhatalmazásra hivatkozva jogot formált arra, hogy a forradalom célkitűzéseit megvalósítsa. Ez egyrészt a régi rendszer híveinek az állami intézményekből történő eltávolítását, másrészt olyan új, a szabadság, az igazságosság és a demokrácia elveit előmozdító alkotmány kimunkálását jelentette, amelyre egy új legitimitás építhető. A deklaráció bejelentette, hogy újakezdi a vizsgálatot a régi rendszer azon képviselőivel szemben, akik a forradalmárokkal szembeni erőszakért felelősnek tekinthetők (1. cikkely). Az elnök hivatalba lépése, azaz 2012. június 30. után kiadott alkotmányos deklarációk, törvények, rendeletek az alkotmány elfogadásáig és az új Népi Gyűlés megválasztásáig kötelező érvényűek, ezeket semmilyen formában, illetve semmilyen entitáshoz benyújtva nem lehet megfellebbezni, felfüggeszteni vagy eltörölni. Az összes ezzel kapcsolatos jogi keresetet semmisnek kell tekinteni (2. cikkely). A dokumentum a 2011. márciusi alkotmányos deklarációnak azt az előírását, amely a megválasztandó alkotmányozó gyűlésnek 6 hónapot adott az új alkotmány előkészítésére, 8 hónapra változtatta (4. cikkely). A deklaráció azt is kimondta, hogy egyetlen jogi testület sem oszthatja fel a Súra Tanácsot és az alkotmányozó gyűlést (5. cikkely).⁵²⁷

Az addigi alkotmányjogi kereteket felrúgó deklaráció a nyitánya lett volna annak a folyamatnak, amely véget akart vetni az elnök és a mély állam kettős hatalmának. A korábbi rezsim érintett funkcionáriusai felelősségre vonásának, az államapparátus megtisztításának a kilátásba helyezése, az elnök döntéseinek, az alkotmányozó gyűlésnek, a parlament felső házának az átmeneti „jogi immunitása”, az iszlamista többségű alkotmányozó testület által előkészített alkotmány, valamint egy kedvező összetételű parlamenti alsóház alkalmas lehetett volna erre a fordulatra. A deklaráció váratlan közzétételének volt egy másik oka is. A Muszlim Testvérek meg akarták akadályozni, hogy az alkotmánytervezet elfogadását az illetékes bírói testület hátráltassa vagy megakadályozza.

A november 22-én bejelentett deklaráció sokak számára felért egy puccskísérlettel. A politikai veszélyösztrőn több mint 30 politikai szerveződést készítetett arra, hogy tiltakozó megmozdulásokra szólítsanak fel. Kairó hosszú napokra a rendőri erők, a hadsereg, az ellenzéki és az elnököt támogató csoportok összecsapásának színterévé vált. A több halálos áldozatot, nagyszámú sebesültet követelő összecsapások december 7-én kulmináltak. Az események hatására Murszi beleegyezett abba, hogy a rendvédelmi szervekkel

⁵²⁶ AfricaMoney (2012)

⁵²⁷ Ahram Online (2012p)

együttműködve a hadsereg az új alkotmány életbelépéséig, illetve a választások megtartásáig, törvényi felhatalmazást kapjon a kulcsfontosságú létesítmények, intézmények védelmére. A következő napon tartott sajtókonferenciáján az MT második embere, Khajrat al-Sátir azzal vádolta az ellenzéket, hogy meg akarja dönteni az elnök hatalmát, s figyelmeztetett arra: nem fogják hagyni, hogy a „forradalmat elrabolják”.⁵²⁸ Ugyanakkor, ezen a napon a hadsereg is nyilatkozatot adott ki, amely felszólította a szemben álló erőket, hogy dialógus útján oldják meg az ellentéteiket. Úgy fogalmaztak, hogy az ezzel ellenkező út egy katasztrófális következményekkel járó sötét alagútba vezet.⁵²⁹ Később ismertté vált, hogy a hadsereg a háttérben közölte az elnökkel, hogy a továbbiakban nem tudja a status quót garantálni, s engedményeket kell tennie az ellenzéknek. De informális csatornán az ellenzéket is felszólították a dialógusra, hogy elkerüljék a válság további mélyülését, amelyet a hadsereg nem akart megengedni.⁵³⁰ Ez jelentős szerepet játszott abban, hogy még december 8-án az elnök és környezete nemzeti dialógus keretében több mint 10 órán át tárgyalt politikai és más közéleti szereplőkkel. A megbeszélésekről azonban hiányzott a legerősebb ellenzéki tömörülés, a Baradei, Szabáhi és Músza vezette, újonnan létrejött Nemzeti Megmentési Front (NMF). A tárgyalások létrejöttének ténye a hadsereg politikai szerepének ismételt felértékelődésére utalt. A válság alatt Murszinak és az MT vezetőinek szembesülniük kellett azzal, hogy a politikai arénában elszigetelődtek, s csak az iszlamista csoportok támogatására számíthattak.

Az időközben elkezdődött dialógus eredményeként Murszi beleegyezett a november 22-i deklaráció módosításába, ennek 5 pontból álló szövege december 9-én jelent meg. Ez többek között leszögezte, hogy a korábban kiadott deklaráció az új dokumentum megjelenésétől kezdve érvénytelen (1. pont). A felelősségre vonással kapcsolatban úgy rendelkezett, hogy a 2011. január 25. és 2012. június 30. közötti periódusban elkövetett erőszakos cselekmények felelősei ellen csak akkor indítanak új eljárást, amennyiben új bizonyítékok merülnek fel (2. pont). Egy újabb elemként fogalmazódott meg, hogy amennyiben a népszavazás elveti az alkotmánytervezetet, akkor 3 hónapon belül egy új alkotmányozó gyűlést kell választani (3. pont). A dokumentum azt is leszögezte, hogy minden korábbi alkotmányos deklaráció, beleértve az újonnan kiadottat, mentes mindenféle bírósági eljárástól (4. pont).⁵³¹ A következő nap, miután az iszlamisták megakadályozták, hogy a bírák belépjenek a Legfelsőbb Alkotmánybíróság épületébe, a testület alelnöke nyilatkozott a sajtónak, amelyben a revideált alkotmányos deklarációt is értékelte. Taháni al-Gibáli az iszlamisták eljárását az ország és az igazságszolgáltatás feketenapjának nevezte, az újabb deklarációról pedig úgy vélte, hogy az ugyanolyan, mint a régi. Továbbra sem lehetséges az igazságügyi felülvizsgálat, s az előző dokumentum formálisan törölt cikkelyei – mivel az új életbelépése előtt születtek – változatlanul hatályosak.⁵³² Az ország legtekintélyesebb újságírója, a veterán Mohamed Heikal egy december 8-án közreadott interjújában Murszi novemberi alkotmányos deklarációját úgy jellemezte, hogy az ugrás a sötétbe. Azt jósolta, hogy a külföldi befolyásolás fajsúlyos szerepet játszik majd a következő napokban végbemenő eseményekben. Külön kritizálta az Egyesült Államok egyiptomi szerepét, szerinte Washington

⁵²⁸ Ahram Online (2012q)

⁵²⁹ Al Jazeera (2012d)

⁵³⁰ Egypt Independent (2012b)

⁵³¹ Ikhwanweb (2012l)

⁵³² AL-BAHRAWY (2012)

meg van győződve arról, hogy a politikai iszlám jelenti a megoldást a térség problémáira. Ehhez hozzátette azt is, hogy a nacionalista irányzattól eltérően, amely általában ütközik az amerikai érdekekkel, az iszlamista irányzat képes biztosítani ezeket.⁵³³

A korrigált deklaráció után az érdeklődés homlokterébe az alkotmánytervezet került, amelyet az iszlamista többségű alkotmányozó gyűlés még november 30-án hagyott jóvá. A 236 cikkelyből álló dokumentum alapvetően szekuláris keretek között maradt, de az iszlamistáknak sikerült több pontban érvényesíteniük a követeléseiket. A némiképp hosszú preambulumban megfogalmazott általános elvek a demokratikus kormányzati rendszer mellett magukban foglalták az állampolgári szabadság, egyenlőség, törvényesség elvét, a nemzeti egység fenntartásának kötelezettségét, amelyet az alaptörvény a modern Egyiptom megteremtésének legfontosabb előfeltételeként említett. Ugyancsak itt szerepelt, hogy a fegyveres erők egy hazafias, semleges nemzeti intézményt alkotnak, amely nem avatkozik be a politikába, és amelynek legfőbb feladata a haza védelme.

Az alkotmány kinyilvánította, hogy az Egyiptomi Arab Köztársaság egy független, demokratikus arab állam, az egyiptomi nép az arab és az iszlám nemzetek részét alkotja, s büszke arra, hogy földrajzilag a Nílus-völgyhöz, Afrikához tartozik, illetve Ázsiához kapcsolódik (1. cikkely). A kapcsolódási kör tehát jóval szélesebb, mint ahogy ez az 1971-es dokumentumban szerepelt, ott csak az arab térség volt kiemelve. Hét cikkelynek volt a dokumentumban vallási vonatkozása. A már ismert elemek között szerepelt az iszlám államvallásnak nyilvánítása, annak leszögezése, hogy a saría a törvénykezés alapvető forrása (2. cikkely). Az ezt interpretáló cikkely leszögezte, hogy a saría általános bizonyosságokat, alapvető szabályokat és ítélkezési elveket tartalmaz (219. cikkely). Ugyancsak ebbe a csoportba tartozott a vallásszabadság biztosítása (43. cikkely), a vallási kisebbségek tradícióinak szavatolása, annak kinyilvánítása, hogy az Egyiptomban élő keresztények és zsidók családi és vallási ügyeiben saját egyházi törvényeik jelentik a törvénykezés alapvető forrását (3. cikkely). A szeptemberi események is inspirálták annak rögzítését, hogy Isten összes küldöttének és a Profétának a sértegetése tilos (44. cikkely). Az al-Azharral külön cikkely foglalkozott, amely elismerte az intézmény függetlenségét, s hangsúlyozta, hogy vezető tudósaival konzultálni kell az iszlám törvényt illetően. Az al-Azhar nagysejkje független, posztjáról elmozdítani nem lehet, a tisztség betöltését törvénynek kell szabályoznia (4. cikkely). Találgatásokra adott okot, hogy amennyiben az al-Azhar a Muszlim Testvéreknek sikerül ellenőrzés alá vonniuk, akkor vajon megvalósítják-e azt a korábbi programtervezetüket, amely iszlám jogtudósokkal akarta véleményeztetni a törvényhozó és a végrehajtó hatalom döntéseit. Az alkotmány azt is előírta, hogy a vallásoktatásnak és a nemzeti történelemnek a közoktatásban kiemelt szerepet kell kapnia (60. cikkely).

Az alkotmány kinyilvánította, hogy a politikai rendszer a demokrácia és a konzultáció elvére támaszkodik, politikai pártok származási, vallási alapon nem hozhatók létre (6. cikkely). A törvényhozói hatalom letéteményesei közül a 350 tagú, öt évre megválasztandó képviselőház kompetenciájába tartozott az állam általános politikájának, a fejlesztéspolitikát érintő terveknek és a költségvetésnek az elfogadása. A testület az alkotmány előírásainak megfelelően elvileg ellenőrzést gyakorolhatott a végrehajtó hatalom döntései felett (116. cikkely). Az alkotmány lehetőséget adott arra, hogy a képviselő-testület megvonja a bizalmat a miniszterelnöktől, illetve a kabinet bármely miniszterétől (126. cikkely).

⁵³³ EZZAT (2012b)

A dokumentum a parlament felsőházának, a hat évre megválasztandó Súra Tanácsnak a választással betölthető képviselői helyeit 150-re csökkentette, s úgy rendelkezett, hogy az elnök által kinevezendő képviselők száma nem haladhatja meg a választott képviselők egytizedét. A mandátumok megújításának háromévenként a testület tagjainak felére kellett kiterjednie (128. cikkely). Az alkotmány szerint a parlament alsóházának megválasztásáig törvényhozási felhatalmazással a meglévő Súra Tanács rendelkezett, a dokumentum előírta, hogy a parlament felsőházát a képviselőházi választások után hat hónapon belül meg kell választani (230. cikkely). A parlamenti választásokról a dokumentum úgy rendelkezett, hogy a helyek kétharmadát proporcionális, egyharmadát többségi rendszer szerint kell betölteni. Hogy elejét vegyék az újabb jogi vitáknak, az alkotmány leszögezte, hogy az utóbbiakban a pártok jelöltjei, illetve függetlenek is indulhatnak (231. cikkely).

A végrehajtó hatalom fejének, a négy évre megválasztandó, egy alkalommal újraválasztható (133. cikkely) államelnöknek a kompetenciája viszonylag széles körű volt. Több sikertelen kormányalakítási kísérlet után joga volt a képviselő-testület felosztatására és új választások kiírására (139. cikkely). Az elnök a tevékenységét a védelmi szféra kivételével a kormányon keresztül láthatta el (141. cikkely). Az alkotmány az elnököt felhatalmazta arra, hogy az általa fontosak tartott témákról összehívja a minisztertanács ülését, s azon elnököljön (143. cikkely). A feladatkörébe tartozott, hogy nemzetközi szinten képviselje az államot, nemzetközi szerződéseket köthetett, amelyeket törvényhozási jóváhagyás után ratifikált (145. cikkely). Kinevezhetett, illetve elmozdíthatott katonákat és civileket (147. cikkely). Az elnök, aki egyben a fegyveres erők legfelső parancsnoka volt, hadat csak a Nemzetvédelmi Tanáccsal és a parlamenttel való konzultáció után üzenhetett (146. cikkely). Szükségállapotot a kabinettel konzultálva hirdethetett, de ezt hét napon belül a képviselő-testület elé kellett terjesztenie (148. cikkely). Az alkotmány lehetőséget biztosított a regnáló hatalomnak arra, hogy az alkotmányos kontrollt gyakorló legfontosabb bírói testületet politikailag átalakítsa. A dokumentum ugyan hangsúlyozta, hogy a Legfelsőbb Alkotmánybíróság független testület, de hozzátette, hogy törvény fogja szabályozni a bírák jelölésének feltételeit, s az elnök fogja kinevezni a 11 fős testület tagjait (175–176. cikkely). A legfelső bírói fórum alkotmányértelmező jogosultsága kimaradt a tervezetből.⁵³⁴

Az alkotmányról tartott népszavazás első fordulóját december 15-én, a másodikat pedig december 22-én tartották meg. Murszi és hatalmi köre abban bízott, hogy a tervezet elsőprő támogatást kap, s ez nagyban megerősíti a politikai helyzetüket. Számukra rossz előjel volt, hogy a bírák 90 százaléka elutasította a népszavazási forduló monitorozását. Az ellenzék arra szólította fel az állampolgárokat, hogy utasítsák el a tervezetet. Júszuf al-Karadávi pedig – épp ellenkezőleg – arra biztatta az egyiptomiakat, hogy menjenek el szavazni, s fogadják el a tervezetet, ellenkező esetben azt kockáztatják, hogy az ország el-esik egy 20 milliárd dolláros katari támogatástól.

A kétfordulós voksolás eredményét a választási bizottság december 25-én este hozta nyilvánosságra. A mindössze 32,9 százalékos részvétellel tartott népszavazáson a megjelentek 63,8 százaléka támogatta, 36,2 százaléka elutasította a tervezetet. Az érvénytelen szavazatok száma 303 395 volt.⁵³⁵ Murszi gratulált az egyiptomiaknak az alkotmány elfogadásához, s az eredmény nyilvánosságra hozatala után aláírásával szentesítette

⁵³⁴ YOUSSEF (2012)

⁵³⁵ Egypt Independent (2012c)

a dokumentumot. Az elnök bejelentette, hogy változások lesznek a kabinetben, a törvényhozó hatalmat pedig az alkotmány értelmében a parlament alsóházának megválasztásáig a korábbi, 270 tagú Súra Tanács gyakorolja, amelynek 90 tagját Murszi december 24-én nevezte ki. Az alkotmány elfogadása után több rendelkezést azonnal életbe léptettek. Így többek között érvényét veszítette a FELT és a Murszi időszakában született összes alkotmányos deklaráció. A Legfelsőbb Alkotmánybíróság létszámát is 19-ről 11 főre csökkentették, s megszabták, hogy a jövőben csak a politikai jogok érvényesülésével, a parlamenti és elnöki rendeletekkel foglalkozhat. Az alkotmányozó gyűlést feloszlatták, s úgyszintén azonnal életbe léptették az alkotmány által előírt választási törvényt.

A népszavazás eredménye messze elmaradt a Muszlim Testvérek várakozásaitól, s a szervezet támogatottságának csökkenéséről, nagy fokú társadalmi megosztottságról tanúskodott. A novemberi alkotmányos deklarációval, illetve az alkotmánytervezettel szembeni ellenállás azon viszonylag jobbmódú városi társadalmi csoportok körében volt a legnagyobb, akik a Mubárák elleni tiltakozó megmozdulásokban is jelentős szerepet játszottak.

9.8. Murszi elnöki működésének utolsó hónapjai

A népszavazást követően a tiltakozó megmozdulások váltakozó intenzitással tovább folytatódtak. A Nemzeti Megmentési Front vezetői bejelentették, hogy tiltakozó akcióikat addig fogják folytatni, amíg egy valóban demokratikus alkotmány nem születik. A feszült belső helyzetet még összetettebbé tette a gazdasági konszolidáció elhúzódása. Az IMF-megállapodás véglegesítése a bizonytalan politikai helyzet miatt késlekedett, közben az ország valutatartalékai vészesen lecsökkentek: december végén mindössze 15 milliárd dollárt tettek ki. A kritikus helyzetben a Muszlim Testvérek legnagyobb pénzügyi támogatója, a katari emír az alkotmány életbelépésének napján bejelentette, hogy a folyósítandó 2 milliárd dollár konszolidációs hitelt 500 millió dollárral megtoldják. Ez volt a legnagyobb összegű támogatás, amelyet Egyiptom ebben az időben külső forrásból kapott.⁵³⁶ Az országban a közszükségleti cikkek, üzemanyagok terén huzamosabb ideje jelentkező hiány egyre nagyobb méreteket öltött. A torz árviszonyok, a hiány által elharapózódó korrupció mellett ebben jelentős szerepet játszott, hogy a szűkös pénzügyi források miatt a beszállítók egyre kevésbé kapták meg azokat a kormánygaranciákat, amelyek a folyamatos ellátást biztosíthatták volna. A munkanélküliségi mutató 2012 második negyedében 12,6 százalékra ugrott, ez közel 1 százalékos növekedés volt az előző év hasonló időszakához képest. Összességében az év során a Murszi-korszakot is beleértve a mutató 12,7 százalékot ért el, vagyis a munkanélküliek száma 250 ezerrel növekedett. Mindez jóval felette volt a 2010-ben, az arab tavaszt megelőzően regisztrált 9 százaléknak.⁵³⁷ Hangsúlyozni kell, hogy az adatok a hivatalos kimutatást tükrözik, a munkanélküliek tényleges aránya ennél magasabb volt. Az amúgy is gyengélkedő egyiptomi valuta árfolyama a dollárhoz képest 2013 első öt hónapjában több mint 10 százalékkal csökkent. Ez az infláció további megugrásához, az áremelkedés felgyorsulásához vezetett. A növekedés különösen súlyosan érezte hatását az élelmiszerárak tekintetében. Az élelmiszerköltségek

⁵³⁶ FAROUK–WERR (2013)

⁵³⁷ Ahram Online (2013a)

ebben az időszakban az átlagjövedelemmel rendelkező családok egy jelentős részénél már a bevételek 50 százalékát emésztették fel. Jelentősen nőtt azon családok száma, amelyek az alapvető élelmiszerekről is jórészt kénytelenek voltak lemondani, sokan a szubvenciók miatt 1980 óta változatlan kenyérárat sem tudták folyamatosan kigazdálkodni. Egyiptomi közgazdászok számításai szerint a szegénységi küszöb alatt, illetve annak közelében élők száma a népesség közel 50 százalékára növekedett. Az államháztartás helyzete a világ legnagyobb gabonaimportőrének számító ország behozatalát is veszélyeztette. Az egyik fő bevételi forrást jelentő turizmus és a külföldi befektetések továbbra is stagnáltak. A közbiztonság még inkább romlott: a rablások száma 2012-ben 350 százalékkal emelkedett.⁵³⁸

A politikai színtéren a hatalom és az ellenzék közötti újabb erőpróba a forradalom második évfordulója kapcsán bontakozott ki. Az összetűzések különösen élesek voltak a Szuеzi-csatorna mentén lévő városokban, ebben az övezetben 2013. január 27-én Murszi egy hónapig tartó szükségállapotot rendelt el.⁵³⁹ Az NMF-be tömörült és más politikai erők új kormányt, az alkotmány semleges szakértők közreműködésével történő átdolgozását, új főügyész kinevezését követelték. Murszi dialógusra hívta fel az ellenzéki csoportokat, de ezek a konzultációk hamar zsákutcába kerültek. A hadsereg főparancsnoka, Szísi tábornok január 29-én, a decemberi nyilatkozatánál is határozottabb figyelmeztetést fogalmazott meg. A hadsereg Facebook-oldalán azt írta, hogy a különböző politikai erők ellentétei az állam összeomlásával fenyegetnek. A hadsereg szilárd és egységes blokkot alkot, amelyre az állam tud támaszkodni. Szakértők ezt úgy értelmezték, hogy amennyiben az állam integritását veszély fenyegeti, akkor a hadsereg közbe fog avatkozni. Egyikük ezt úgy fogalmazta meg, hogy az ellenzék egy részének várakozásával ellentétben Murszi bukása esetén nem El-Baradei, hanem a hadsereg következik.⁵⁴⁰ Január 31-én az al-Azhar számos politikai tényezővel való konzultáció után a politikai krízis leküzdésének, az erőszak leállításának céljából állásfoglalást tett közzé. Ez többek között leszögezte, hogy meg kell különböztetni a politikai akciót a bűncselekmény céljából elkövetett erőszaktól. Az államnak és a biztonsági szerveknek meg kell védeniük az állampolgárok alkotmányos jogait, a magán- és a közvagyonot. El kell ítélni az erőszak, illetve az erőszakra való biztatás minden formáját. Nagyon fontos, hogy a különböző politikai csoportok között – különösen válságos időszakban – dialógus legyen. A dokumentum fontosnak nevezte, hogy a társadalmat megóvják a szektáriánus és rasszista uszítástól, az illegális militáns csoportoktól, valamint az illegális külföldi intervenciótól. Az állásfoglalás azzal zárul, hogy az egyiptomi állam védelme minden érintettnek, így a kormánynak, az ellenzéknek, a politikai pártoknak és mozgalmaknak, a társadalom különböző csoportjainak egyaránt kötelessége.⁵⁴¹ A dokumentum ellenzéki oldalon nem mindenkinek tetszett, voltak, akik azt olvasták ki belőle, hogy legitimálja az állami erőszak-apparátus tüntetőkkel szembeni kíméletlen fellépését.

⁵³⁸ KINGSLEY (2013a)

⁵³⁹ Az érintett városokban, különösen a Port Szaídiban kirobbant összetűzések sok halálos áldozatot követeltek. Itt a bíróság január 26-án 21 vádlottat ítelt halálra, amiért felelősek a 2012. februári „stadioni mézslárlásért”, amelynek során a vendégcsapat több mint 70 szurkolóját megölték. Az ítélet kihirdetését követően kirobbant összetűzéseknek több mint 40 halálos áldozata volt.

⁵⁴⁰ KINGSLEY (2013b)

⁵⁴¹ EL GUNDY (2013)

A több mint 50 halálos áldozatot követelő összetűzésekkel a belpolitikai törésvonalak még inkább elmélyültek. Az egyiptomi vezetés számára elég kellemetlen volt, hogy az eseményekre az Iszlám Konferencia XII. csúcstalálkozójának február 6-án, Kairóban megnyíló ülése előtt került sor. A kétnapos fórumon részt vevő 56 tagállamból (a tagságából felfüggesztett Szíriát nem számolva) államfői szinten – az egyiptomi elnököt is beleértve – 18 állam képviseltette magát. A legnagyobb figyelmet Mahmúd Ahmadinezsád kairói megjelenése keltette, mivel iráni államfő az iszlám forradalom 1979-es győzelme óta nem járt Egyiptomban. Az iráni vezető az elutazása előtt a teheráni repülőterén azt mondta, hogy megkísérli előkészíteni a talajt a két nagy nemzet (az iráni és az egyiptomi) együttműködéséhez.⁵⁴² Annak ellenére, hogy a látogatás alatt két inzultus is érte, illetve az al-Azhar nagysejkiével való találkozó során Teherán Öböl-térségben követett politikája miatt kritikus megjegyzésekkel kellett szembesülnie, iráni részről a kapcsolatok jövőjét optimistán ítélték meg. Igaz, Szálehi iráni külügyminiszter egyelőre csak gazdasági-kereskedelmi téren látott előrelépési lehetőséget. A csúcstalálkozón elhangzó beszédében Murszi többek között arra hívta fel a figyelmet, hogy a radikalizmus növekvő térségbeli áradatával szemben fontos előmozdítani az iszlám mérsékelt irányzatának térnyerését.⁵⁴³ Ahogy várható volt, a fórumon a legélesebb ellentétek Szíria kérdésében jelentkeztek. A tanácskozásról kiadott közös közlemény e tekintetben végül is egyfajta kompromisszumról tanúskodott. A résztvevők egyetértettek abban, hogy Szíria területi integritását meg kell őrizni, az erőszak eszkölcíméért elsősorban a damaszkuszi rezsimet hibáztatták, de közvetett módon – jóval visszafogottabban – az ellenzéket is elmarasztalták. Aszad elnök nevét egyszer sem említették, de felszólították a szíriai kormányzatot, hogy a politikai átmenetről folytasson komoly dialógust a Szíriai Forradalmi és Ellenzéki Erők Nemzeti Koalíciójával. A résztvevők ugyancsak támogatták az ENSZ és az egyiptomi javaslatra korábban létrehozott kvartett szíriai békekezdeményezését.⁵⁴⁴

Egyes szerzők 2013 elején már arról írtak, hogy nagy horderejű átalakulás megy végbe a térségben, amely a szíriai éles szembenállás ellenére végül az Irán és a Muszlim Testvérek közötti szövetség létrejöttéhez vezethet. Egy Aszad utáni korszakban ugyanis Teherán könnyebben elfogadná Szíria szunnita dominanciáját, ha azt az MT vezetné.⁵⁴⁵ Az elgondolás maga érdekes volt, de a realitás ennél jóval összetettebb képet mutatott. Mindenesetre a szaúdi vezetéssel formálódó szunnita tengelynek – ahová kezdetben Szaúd-Arábia és Öböl menti szövetségesei, illetve Jordánia is tartozott –, valamint a „csendestárs” Izraelnek elemi érdeke volt egy ilyen forgatókönyv megvalósulásának a megakadályozása. Murszi említett beszédében a Muszlim Testvérek térségbeli politikai szerepének megerősítésére vonatkozó célzás akkor hangzott el, amikor az ellenzél fuvallata mindinkább érezhetővé vált. Az ezt szolgáló ellenoffenzíva 2012 őszétől kezdett kibontakozni – a novemberben kirobbant újabb

⁵⁴² REZAIAN–HAUSLOHNER (2013)

⁵⁴³ Ahrām Online (2013b)

⁵⁴⁴ Cairo Final Communiqué of the Twelfth Session of the Islamic Summit Conference „The Muslim World: New Challenges & Expanding Opportunities”. (2013)

⁵⁴⁵ MAURO (2013)

gázai konfliktus Izrael és a Muszlim Testvérekhez kapcsolódó Hamász között már részben ebbe a sorba illeszkedett.⁵⁴⁶

Az egyiptomi Muszlim Testvérek azonban nem rendelkeztek egy jelentősebb regionális szerepvállaláshoz szükséges szilárd belső támogatottsággal. Korábban sokat beszéltek a fokozatosság elvének fontosságáról, erről azonban az alkotmányos deklaráció és az alkotmány keresztülvitelével szinte teljesen megfeledeztek. Politikai arzenáljukból az ország modernizálását szolgáló, átgondolt stratégia is hiányzott, az államügyek intézésében korábbi helyzetükből adódóan tapasztalatlanok voltak. Az elnök nem az összes egyiptomi államfőjeként, hanem az MT legfelső irányító testülete által megfogalmazott elgondolások végrehajtójaként cselekedett. A Muszlim Testvérek politikai hitele 2012 végétől mindinkább megcsappant. A szervezet bázisa jelentősen gyengült a nagyobb városi centrumokban, illetve a deltavidéken, ugyanakkor továbbra is erős maradt az elmaradottabb Felső-Egyiptomban. A Muszlim Testvérek támogatottságának csökkenéséhez a szalafiták irányába történő nyitás is hozzájárult.

A népszerűségvesztés a közvélemény-kutatásokban is tükröződött: hivatalba lépésekor Murszi és pártja a megkérdezettek 57 százalékának szimpátiáját tudhatta magáénak. A 2013. április–május folyamán készült, több mint 5 ezer fős mintavétel adatai már csak 28 százalékos támogatottságot mutattak (szinte kivétel nélkül a Szabadság és Igazságosság Pártjának, illetve a szalafita Fény Pártjának a tagjai, elkötelezett támogatói köréből). A megkérdezettek több mint 70 százaléka aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy a végrehajtó hatalom olyanok kezében van, akik iszlamizálni akarják az országot. Ugyanakkor az ellenzéki szerveződések sem voltak túlságosan népszerűek: a mintavételbe bevontaknak csak 35 százaléka szimpatizált velük. A legnagyobb, 94 százalékos elfogadottsága a hadseregnek volt.⁵⁴⁷ Az adatok értékelésénél, különösen a hadsereggel kapcsolatos mutatonál, nem zárható ki bizonyos célzatosság, de az eredmények a hangulat változását jól érzékeltetik. Egy másik közvélemény-kutató, a Gallup két héttel Murszi bukása előtt készített felmérése a kormányzat szintén nagyon alacsony, mindössze 29 százalékos támogatottságát regisztrálta. A korábbi adatokból kitűnt, hogy a mért szint az előző év novemberében még 57 százalék volt, s a meredek zuhanás az alkotmányos deklaráció bejelentése után kezdődött. A SZIP támogatottsága, amely 2012 első hónapjaiban a parlamenti választási eredménynél is magasabban, 63 százalékon állt, a mintavétel időpontjában már csak 19 százalékos volt. Itt a zuhanás már tavasszal megkezdődött.⁵⁴⁸

A Muszlim Testvéreket belpolitikailag még inkább gyengítette a legnagyobb szalafita szerveződés kihátrálása. A szaúdi támogatást élvező Fény Pártja áprilisban bejelentette, hogy csatlakozik a szekuláris irányítás alatt álló NMF tömörüléshez. Ugyancsak ebben a hónapban jelent meg a politikai palettán egy *grassroots* szerveződés, a *Tamarrod* (Lázadj!).

⁵⁴⁶ A huzamosabb ideje folyó, alacsony intenzitású konfliktust követően az Izrael és a Hamász között 2012. november 14-én kirobbant második gázai háború november 21-ig tartott. A nyolcnapos konfliktus alatt, november 16-án Kandil egyiptomi miniszterelnök néhány órás villámlátogatást tett a Gázai övezetben, hogy szolidaritásáról biztosítsa az itteni lakosságot s a Hamász-vezetőket. Murszi a tüzszünet tető alá hozását célzó nemzetközi erőfeszítésekben jelentős szerepet vállalt. A konfliktus deeszkálálásában játszott szerepét a szintén a tüzszünet érdekében fáradozó, s november 21-én rövid időre Kairóba látogató Hillary Clinton is nagyra értékelte. Lásd: CLINTON (2012b)

⁵⁴⁷ ELSHINNAWI (2013)

⁵⁴⁸ YOUNIS (2013)

Az alulról építkező tömörülést három korábbi Kifája-aktivista hozta létre. A Tamarrod tagjai a városokban, a falvakban, az egyetemeken, a külföldön élő egyiptomiak körében aláírásokat gyűjtöttek egy előrehozott elnökválasztás kikényszerítésére. Két hónap alatt 15 millió aláírást gyűjtöttek, s ez jócskán meghaladta azt a 13,2 millió szavazatot, amellyel Murszit elnökké választották. Az aláírások gyűjtésében az ellenzéki politikai csoportosulások is nagyban támogatták őket. A Tamarrod felbukkanását az elnök eleinte nem vette komolyan, de látván tevékenységük sikerét, Murszi támogatói is hasonló módszerekkel kezdtek revolverezni. Májusban a Gamáa al-Iszlámijja egyik tagja létrehozta a *Tagarrod* (Pártatlanság) nevű tömörülést, amely aláírásokat gyűjtött az elnök legitimitásának megvédésére, s elítélte a Tamarrod azon törekvését, hogy káoszt teremtsen.

Az MT és a Szabadság és Igazságosság Pártja kommunikációja is egyre harciasabbá vált. A SZIP június 20-án közleményt jelentetett meg, amelyben az elharapózó erőszakra azt írta, hogy ezek korai jelei annak az „illegitim ármánykodásnak”, amellyel a hatalom nélküli ellenzék a pusztulásba akarja dönteni az országot. A közlemény név szerint is elítélte az NMF és a Vafd Párt vezetőit, akik nem akarnak az elnökkel tárgyalni. A következő napon a Rábi'a al-Adavijja mecsetnél, a Murszit támogató több mint 100 ezer szimpatizáns részvételével tartott demonstráción a felszólalók hangsúlyozták, hogy minden eszközzel megvédik a legitimitást, s egyesek hozzátették, hogy az ominózus napon, vagyis a június 30-ára tervezett ellenzéki demonstráció idején szét fogják zúzni az őket fenyegetőket. Mások fogadkoztak, hogy amennyiben megkísérlik az elnököt eltávolítani, iszlám forradalom lesz a válasz. Volt, aki úgy fogalmazott, hogy a harcuk egy identitásharc a kommunizmus és a szekularizmus ellen.⁵⁴⁹ Akárcsak a korábbi hetekben, követelték a média és az igazságszolgáltatás⁵⁵⁰ megtisztítását, s az MT egyik vezetője, Mohamed al-Baltági a hadsereget is támadta. Június 23-án Szísi védelmi miniszter az összetűzések elfajulása esetére ismételten a hadsereg beavatkozását helyezte kilátásba, mivel a kialakult helyzet az ország nemzetbiztonságát fenyegeti. Szísi a hónap végéig adott időt arra, hogy a politikai erők valamiféle konszenzust találjanak.⁵⁵¹ Ezzel egyidejűleg jelentések érkeztek arról, hogy katonai egységek jelentek meg a kormányépületek és médiacentrumok körül.

A Tamarrod június 26-án bejelentette a Június 30. Front megalakítását, azzal a céllal, hogy koordinálja az erre a napra tervezett ellenzéki demonstrációt. A mozgalom vezetői közölték, hogy mindazon egyiptomiakat képviselik, akik elutasítják a Muszlim Testvérek uralmát, s a céljuk az, hogy tovább haladjanak a január 25-i forradalom útján. Azt is jeleztek, hogy Murszi távozását követően egy hat hónapos átmeneti időszak veszi kezdetét, s ezalatt a végrehajtó hatalom irányítását egy független, technokrata miniszterelnökre, az ideiglenes államfői teendőket pedig a Legfelsőbb Alkotmánybíróság elnökére kell rábízni. A miniszterelnök egyik fő feladata az országot a gazdasági katasztrófától megmentő terv kidolgozása lesz. Ügyszintén fontos teendőnek tartották a Súra Tanács feloszlását, a hatályos alkotmány felfüggesztését, valamint egy új alkotmány kimunkálásának megkez-

⁵⁴⁹ HENDAWI (2013)

⁵⁵⁰ Erről a kérdéstről a Muszlim Testvérek nemzetközi tanácskozásokon is kendőzetlenül nyilatkoztak. 2013 májusában, Dohában a SZIP egyik vezetője, Valíd el-Haddád arról beszélt, hogy az igazságszolgáltatási apparátus nagy részét le kell cserélni, mivel az intézmény integráns része volt a mubáraki rendszernek, támogatta az autoritárius törvényhozást, s feloszlatta a szabad választások eredményeként létrejött Népi Gyűlést. Lásd: ELEIBA (2013)

⁵⁵¹ KAMEL (2013)

dését. A mozgalom vezetői június 28-ra, arra a napra, amelyre az MT újabb demonstrációt szervezett az elnök mellett, „takarodjatok” jelszóval országos megmozdulásokat hirdettek. A Tamarrod megnyilatkozásai, addigi látványos eredményei azt sugallták, hogy fajsúlyos hatalmi csoportok támogatását élvezik.

A Tamarrod-bejelentés napján, este fél tízkor kezdte sugározni az egyiptomi televízió Mohamed Murszi beszédét, amelyben az elnök egyéves működése eredményeit értékelte, s foglalkozott a belpolitikai fejleményekkel. Meglehetősen hosszú beszédének már a felvezető részében elismerte, hogy követett el hibákat, ezek korrigálását kötelességének tartotta. Úgy ítélte meg, hogy elérkezett az ideje annak, hogy a forradalmat és az azzal együtt járó tettrekészséget az építés és a fejlesztés irányába fordítsák, átfogó és gyors reformokat hajtsanak végre. Felsorolta azokat a szociális intézkedéseket, amelyeket a működése addig eltelt időszakában hoztak, ígéretet tett az üzemanyag-ellátás javítására, s a tervek között kiemelte, hogy 1,3 millió munkahelyet kívánnak teremteni. A beszéd nagy része a feszült belpolitikai helyzet következtében előállt körülményekkel foglalkozott. Murszi úgy vélte, hogy az országban kialakult politikai polarizáció az egész demokratikus kísérlet jövőjét veszélyezteti. A helyzetet még aggasztóbbá teszi, hogy külföldön vannak olyanok, akik nyíltan szemben állnak a forradalommal, de biztató, hogy sokan tisztában vannak egy szabad és erős Egyiptom létének jelentőségével. Murszi a mondat első felében valószínűleg az Egyesült Arab Emírségekre gondolt, amely mögött persze ott állt Szaúd-Arábia. Az Emírségek szemben állt a Muszlim Testvérekkel, s menedéket adott az elnök egyik fő ellenségének, Ahmed Safiknak. A mondat második fele bizonyára a legnagyobb támogatóra, Katarra vonatkozott, ahol éppen az előző napon történt uralkodóváltás. Murszi eléggé sokatmondóan fogalmazott, amikor a hadseregről beszélt. Cáfolta az ellentétekről szóló híreszteléseket, de név említése nélkül hozzátette, hogy van valaki, aki az elnök és a hadsereg közötti viszony megromlásán munkálkodik. Murszi egyértelműen Szízi védelmi miniszterre utalt, s nyomatékosította, hogy az elnök a fegyveres erők legfőbb parancsnoka, az intézményeknek, beleértve a hadsereget is, az alkotmányban rögzített feladataikat végre kell hajtaniuk. Murszi a beszédében bejelentette, hogy a lehető legrövidebb időn belül parlamenti választásokat tartanak, s nemzeti megbékélést előmozdító bizottságot állítanak fel. De az ellenzék legfőbb követeléséről, egy előrehozott elnökválasztás lehetőségéről nem beszélt.⁵⁵²

A beszédet az ellenzéki csoportok elutasították. Időközben ismeretessé vált, hogy még a beszéd elhangzása előtti órákban a Fény Pártjának vezetése megpróbált a szemben álló felek között közvetíteni. A Muszlim Testvéreknek eljuttatott üzenetükben lényegében az ellenzéki követelések elfogadására, illetve az ezekről történő tárgyalásra szólították fel őket. Ugyancsak ezen a napon – az elnökkel való előzetes konzultáció nélkül – demonstratív csapatmozgások kezdődtek, és az elnök sikertelenül próbálta Szízit ezek leállítására rábírni. A miniszter eltávolítására irányuló szándékukhoz a Muszlim Testvérek nem tudtak megfelelő támogatást szerezni. A közvetítő javaslatokat az elnök, valamint a mögötte álló hatalmi csoport június 27-én elutasította, s az MT szervezeti mozgósították a tagjaikat, szimpatizánsaikat. Az elnök hívei és a Muszlim Testvérekkel szemben állók között az országban több helyütt összetűzések robbantak ki. A nap folyamán a demonstratív csapatmozgások folytatódtak, számos katonai járművön az ellenzék a hadsereg szimpátiájáról

⁵⁵² *President Mohamed Morsi's Address to the Nation.* (2013)

biztosító címkék voltak láthatók. Június 28-án a Muszlim Testvérek szimpatizánsai a pénteki imádságra, illetve az elnökkel való szimpátia demonstrálására a Rábi'a al-Adavijja mecset körül gyülekeztek, az ellenzéki csoportok pedig a Tahrír téren. Meg nem erősített hírek szerint ezen a napon a fegyveres testületek vezetői úgy döntöttek, hogy engedelmeskednek a nép akaratának.⁵⁵³ Az elnök a szükséges preventív lépésekről június 29-én egyeztetett a védelmi és a belügyminiszterrel. A rendőrség képviselői – és maga a miniszter is – már korábban nyilvánvalóvá tették, hogy a testület tagjai a június végi nagy megmozdulás idején a tüntetőket és az állam tulajdonában lévő létesítményeket fogják védeni. A politikai szervezetek épületeit, irodáit nem fogják biztosítani.

Június 30-án, vasárnap, a kora reggeli órákban látott napvilágot az az exkluzív interjú, amelyet Murszi a *Guardian* című brit lap tudósítójának adott. Ebben az elnök elutasította az ellenzék azon követelését, hogy előrehozott elnökválasztást tartsanak, mivel ez, mint mondta, alááshatja az alkotmányos legitimitást. Az elnök a válság legfőbb gerjesztőjének a mély államot és a korábbi rendszer maradványait tartotta. Murszi nem volt hajlandó megnevezni azokat az országokat, amelyeknek az egyiptomi változás az érdekében áll. Az angol nyelvű médiában első ízben ismerte el, hogy a novemberi deklaráció abban a formában, ahogy kijött, hiba volt. Elhatárolta magát az alkotmány 4. cikkelyétől, amely elvezethetett a parlamenti törvények vallási ellenőrzéséhez. Az interjúban – nyilvánvalóan taktikai megfontolásból – bizalmát fejezte ki a hadsereg vezetésére, köztük Szísi iránt. De kérdésre válaszolva utalt arra, hogy nem volt előzetes tudomása a miniszter június 23-i nyilatkozatáról.⁵⁵⁴

Az interjú megjelenésének napján, Mohamed Murszi hivatalba lépésének első évfordulóján körülbelül félmillió tüntető töltötte meg a Tahrír teret és környékét az elnök távozását követelve. Az elnök hívei a Rábi'a al-Adavijja mecsetnél csoportosultak, lelkesítette őket, hogy Karadávi is csatlakozott hozzájuk. Egy sor más városban is tüntetések kezdődtek, s a szervezők azzal is erősíteni akarták a résztvevők elszántságát, hogy bejelentették: már több mint 22 millió fő írta alá az elnök menesztését követelő nyilatkozatot. Az elnök hívei és ellenfelei között több helyütt összetűzések robbantak ki, a Muszlim Testvérek és a SZIP irodáit számos támadás érte. Éjfél körül az elnöki sajtóiroda azt közölte, hogy az elnök respektálja ugyan az utca követeléseit, de a vitákat dialógus révén kell megoldani, az ellenzék pedig folyamatosan elutasítja a tárgyalásokat. Pár perccel később a Június 30. Front egy közleményt jelentetett meg, amelyben köszönetet mondtak az egyiptomi népnek, amiért több millióan fellázdak azért, hogy egy fasizmustól, önkényuralomtól, igazságtalanságtól mentes, szabad ország jöjjön létre. Sajnálattal állapították meg, hogy a hatalmas méretű tiltakozások ellenére az elnök és környezete lebecsüli a tüntetőket. A közlemény, amelyet szinte az összes ellenzéki csoportosulás aláírt, a megmozdulások folytatására biztatta a tüntetőket.⁵⁵⁵ A katonai források szerint az egész országban kb. 14 millió ember vett részt a megmozdulásokban. Az összetűzéseknek 7 halálos áldozata és mintegy 600 sebesültje volt.⁵⁵⁶

Az ellenzéki tüntetések mérete meglepte a Muszlim Testvérek vezetését, erre nem voltak felkészülve. Az események zárófelvonása azonban még hátravolt. Július 1-jén a hadseregvezetés a televízióban beolvasott közleményében 48 órát adott a politikai erőknek a nép követeléseinek teljesítésére. Emlékeztettek arra, hogy a korábbi felszólításuk határ-

⁵⁵³ EL SHARNOUBI (2013)

⁵⁵⁴ HEARST-KINGSLEY (2013)

⁵⁵⁵ Ahram Online (2013c)

⁵⁵⁶ KINGSLEY (2013c)

ideje vasárnap lejárt, s nem történt semmi. Amennyiben ez megismétlődik, ők fognak egy kibontakozási tervvel előállni.⁵⁵⁷ A bejelentést az elnök ellen tüntetők örömmel fogadták, a tőzsde közel 5 százalékos emelkedéssel reagált az ultimátum hírére.⁵⁵⁸ A megmozdulások tovább folytatódtak, a legsúlyosabb kilengés Kairóban történt, ahol a tömeg kifosztotta és felgyújtotta a Muszlim Testvérek újonnan épített székházát. A védelmi miniszter már hétfőn önkéntes távozásra szólította fel Murszit, aki ezt megtagadta. A következő nap a miniszterelnök jelenlétében tárgyalta Szíszivel, több jelentősebb engedményt kilátásba helyezett, de a tábornok ezeket kevesellte. Az elnök ezt követően elutasította az ultimátumot, majd éjszaka televíziós beszédben fordult az egyiptomiakhoz. Ebben figyelmeztetett arra, hogy az előző évben több szavazás eredményeként létrejött demokratikus rendtől való eltérés az országot nagyon veszélyes ösvényre vezetheti, ennek elkerülésére az egyetlen garancia a legitimitás. Őva intette a honfitársait attól, hogy hitelt adjanak azoknak a „szíréhangoknak”, amelyeket a bukott autoritárius rendszer maradványai, a mély állam képviselői, a korrupt elemek eregetnek. Az elnök felszólította a hadsereget, hogy vonja vissza a figyelmeztetését.⁵⁵⁹

Az ultimátum szerdán 16.30-kor járt le, néhány órával előtte egy arab ország külügyminisztere, aki Washington egyetértésére is hivatkozott, telefonon egy utolsó ajánlattal állt elő. Murszi megmaradna a hivatalában, de ennek fejében egyezzen bele egy új kormány létrejöttébe, amelyet átmenetileg törvényhozói jogkörrel is felruháznának. Emellett az általa nem sokkal korábban kinevezett kormányzók megbízatását vonja vissza. Az ajánlatot, ahogy várható volt, Murszi elutasította, nem sokkal később a külpolitikai főtanácsadójaival az amerikai nemzetbiztonsági tanácsadó, Susan Rice közölte, hogy küszöbön áll a hatalomátvételt végrehajtó katonai művelet megindítása.⁵⁶⁰ A jelzett katonai lépések fél órával az ultimátum lejárta után, 17 órakor valóban megkezdődtek. Murszi az utolsó pillanatban megpróbált egy videóüzenettel a nyilvánossághoz fordulni, de ezt a YouTube-ra történő feltöltése után gyorsan eltávolították. Az üzenetben a forradalom elrablásáról beszélt, arról, hogy az alkotmány által biztosított legitimitásnak, a törvényességnek, a népakarat tiszteletben tartásának nincs alternatívája.⁵⁶¹ Az események végső fázisában a Köztársasági Gárda főhadiszállásán tartózkodó elnököt – akit a védelmét ellátó alakulat is magára hagyott, s 19 órakor közölték vele a legmagasabb közbiztonsági méltóságtól való megfosztását – végül egy különleges egység egy, a hadsereghez tartozó létesítménybe szállította.

Az egyiptomi televízió július 3-án 21 órakor kezdte sugározni Szísi hadügyminiszter beszédét, amelyben bejelentette Murszi elmozdítását. A lépést azzal indokolta, hogy 2012 novemberétől többször is felszólították a politikai erőket a dialógusra, de ez a veszélytényezők szaporodása ellenére az elnök hibájából nem történt meg. Szísi az előrehozott elnökválasztás megtartásáig átmeneti intézkedéseket jelentett be. A 10 pontos „útiterv” lépései között szerepelt a hatályos alkotmány ideiglenes felfüggesztése, a vitatott cikkelyek megváltoztatására javaslatot tevő bizottság felállítása, a Legfelsőbb Alkotmánybíróság vezetőjének az elnökválasztásig történő államfői megbízatása, továbbá egy szakértői kormány felállítása, a parlamenti választások mielőbbi lebonyolítása céljából a választási törvény

⁵⁵⁷ Ahram Online (2013d)

⁵⁵⁸ MENA (2013)

⁵⁵⁹ Reuters (2013a)

⁵⁶⁰ KIRKPATRICK–EL SHEIKH (2013)

⁵⁶¹ G. MACKELL (2013)

alkotmányos felülvizsgálatának gyorsítása és a nemzeti megbékélés előmozdítására egy bizottság létrehozása. Szísi kijelentette, hogy a hadsereg nem kíván közvetlen politikai szerepet vállalni, ugyanakkor hozzátette, hogy soha nem lesznek érzéketlenek az egyiptomi nép aspirációi iránt.⁵⁶² A Szísi bejelentését követő sajtótájékoztatón az al-Azhar nagysejkje, a kopt pátriárka, valamint El-Baradei is rövid nyilatkozatot tett. A politikai ellenzék képviselői közül az eseményen jelen volt még a Fény Pártjának alelnöke és a *Tamarrod* egyik megalapítója. Az elnöki hivatal Twitter-csatornáján nem sokkal 22 óra előtt váratlanul az jelent meg, hogy Murszi puccsnak minősítette a katonai vezetés bejelentését, s felszólította a civileket és katonákat, hogy ragaszkodjanak az alkotmányhoz, s utasítsák el a bejelentéseket. Ugyanakkor azt is hozzátette, hogy a tiltakozás békés formáját válasszák.⁵⁶³ Éjjelre azonban Murszit minden kommunikációs lehetőségtől izolálták, s ezekben az órákban a Muszlim Testvérek 38 vezetőjét letartóztatták. Az MT-hez tartozó médiacsatornákat blokkolták, illetve megszállták.⁵⁶⁴

A bejelentett lépések bizonyos korrekciókkal a posztmubárai korszak kiindulópontjához való visszatérésre utaltak. Az alkotmányt akkor is felfüggesztették, a revideálás céljából bizottságot hoztak létre, a kormányokban többnyire szakértők, függetlennek mondott politikai tényezők vettek részt. Az államfői teendőket akkor ideiglenesen a katonai tanács vezetője látta el, most az alkotmánybíróság elnöke. Korábban egy ideig szó volt róla, hogy Tantávi tábornok indul az elnökválasztáson, de ez a belpolitikai helyzet és életkora miatt lekerült a napirendről. A legnagyobb belső ellenfél, a Muszlim Testvérek háttérbe szorításával a hadsereg vezetőjének jó esélye volt arra, hogy a későbbiekben ezt a szerepet betöltse.

Az, hogy a térségben kik örültek a legjobban a fordulatnak, azonnal nyilvánvalóvá vált. Eltérően a Murszi beiktatásakor tapasztalható feltűnő késekedésétől, a szaúdi uralkodó Adli Manszúr megbízott államfőt az arab vezetők közül elsőként, még július 4-i eskütetele előtt köszöntötte. Ennél is fontosabb volt, hogy a szaúdi vezetés már július 9-én 5 milliárd dollár támogatást juttatott Egyiptomnak.⁵⁶⁵ Az Egyesült Arab Emírségek is gyorsan 3 milliárd dolláros támogatást ajánlott fel.⁵⁶⁶

A fordulat az amerikai diplomáciát kényes helyzetbe hozta. A két ország politikai kapcsolataiban az előző év szeptemberében bekövetkező lehülés átmenetinek bizonyult, ezt jelezte az egyiptomi elnök külpolitikai és gazdasági főtanácsadói által vezetett delegáció 2012 végén lebonyolított washingtoni látogatása. A számos tárgyalás közül a legfontosabbra december 4-én került sor, amikor Iszám al-Haddád külpolitikai főtanácsadó a Fehér Házban találkozott Thomas E. Danilon nemzetbiztonsági tanácsadóval. A megbeszélés közben a választásokon nem sokkal korábban ismét bizalmat kapott Obama „váratlanul betoppant”, s a beszélgetés során jelezte, hogy januári beiktatása után szívesen látná az egyiptomi vezetőt Washingtonban. De azt is hangsúlyozta, hogy a cseppfolyós belpolitikai helyzetet konszolidálhatná, ha az ellenzék irányába Murszi nagyobb rugalmasságot tanúsítana, s a képviselőiknek a kormányban helyet adna. Haddád jelezte, hogy Murszi szeretné, ha a két ország közötti stratégiai partnerség magasabb szintre emelkedne azáltal, hogy regionális kérdésekben erősítik a kooperációt, azaz Egyiptom a regionális stabilitás biztosításában

⁵⁶² Ahram Online (2013e)

⁵⁶³ LUCAS (2013)

⁵⁶⁴ KIRKPATRICK (2013)

⁵⁶⁵ Reuters (2013b)

⁵⁶⁶ Reuters (2013c)

nagyobb szerepet szeretne játszani. Haddád szerint amerikai részről erre nyitottak voltak.⁵⁶⁷ Eszmeeszerék során a Murszi-féle deklarációval kapcsolatos kritikákra a delegáció azt válaszolta, hogy a demokratikus átmenet nehézségei tették ezt szükségessé, de az új parlament megválasztásával hatályon kívül helyezik ezeket. Az érvelés azonban a kongresszusi, külügyminisztériumi tárgyalópartnerek többségében hiányérzetet keltett. A második ciklusát kezdő Obama-adminisztráció számára Egyiptom továbbra is fontos stratégiai partner volt, ugyanakkor a reformok késlekedése, a belső politikai törésvonalak, az iszlamista elnök részéről tapasztalható rugalmatlanság a magas szintű találkozókra is visszatérő téma lett. Az új amerikai külügyminiszter, John Kerry 2013. márciusi közel-keleti útja során Kairóba is ellátogatott, s a Murszival folytatott hosszabb eszmeeszeréje során az említett témák mellett ama aggodalmát is kifejezésre juttatta, hogy az egyiptomi politikai bizonytalanság a regionális instabilitást is súlyosbíthatja. A külügyminiszter bejelentette, hogy Washington 250 millió dolláros gazdasági támogatás lehívását teszi lehetővé, a reformok előrehaladtával egy korábban megállapított keretből Kairó újabb összegeket használhat fel.⁵⁶⁸ A katonai-biztonsági témák mellett a reformok kérdése Chuck Hagel védelmi miniszter április végi egyiptomi látogatása során is napirendre került. Annak ellenére, hogy a régóta szorgalmazott reformok terén előrehaladás nem volt, sőt a külföldi NGO-k munkatársai elleni per is borzolta a kedélyeket, Kerry nemzetbiztonsági érdekre hivatkozva májusban felfüggesztette annak a kongresszusi előírásnak az alkalmazását, amely csak meghatározott feltételek mellett tette lehetővé az évi 1,3 milliárd dolláros katonai támogatás folyósítását. Ez nemcsak azt a kikötést tette, hogy Egyiptomnak be kell tartania az Izraellel kötött békeszerződést, hanem azt is, hogy megfelelően kell haladnia a polgári kormányzásra való áttérésnek, s az emberi és állampolgári jogokat is oltalmazni kell.⁵⁶⁹

Noha Washingtonban látták Murszi politikai pozíciójának gyengülését, az ellenzék részéről tapasztalható nyomásgyakorlással sem tudtak egyetérteni. Ez utóbbiak számos képviselője úgy látta, hogy Washington diplomáciai képviselője, Anne W. Patterson az iszlamista elnök támogatója. A nagykövet június második felében elhangzó megnyilatkozásaiban többször is kifejtette, hogy kormánya és ő maga is nagyon szkeptikus azt illetően, hogy utcai akciókkal többet lehet elérni, mint választásokkal, s Egyiptomnak stabilitás kell, hogy a gazdaságát konszolidálni tudja. Ezért a június 30-i tüntetéseken gyakorta lehetett Amerika-ellenes megnyilvánulásokkal találkozni. A megmozdulást megelőző nap a dél-afrikai látogatáson tartózkodó Obama a vendéglátójával tartott sajtókonferencián aggodalmat keltőnek nevezte az Egyiptomban végbemenő fejleményeket. Hangsúlyozta, hogy országa részéről csak egy békés kibontakozást tudnak támogatni. Mint mondta, egyik oldal mellett sem kötelezik el magukat, a döntést az egyiptomi népnek kell meghoznia, s az Egyesült Államok a demokrácia és a törvényesség megteremtését szolgáló folyamatot támogatja, azt, hogy mindegyik szereplő vállalja fel azokat a kemény kompromisszumokat, amelyek lehetővé teszik, hogy az egyiptomi átlagpolgár érdekeit szolgáló kérdésekre lehessen koncentrálni.⁵⁷⁰ A hadsereg által tett 48 órás ultimátum bejelentésének napján, hétfő éjszaka Obama telefonon beszélt Murszival. Megismételte, hogy az Egyesült Államok nem egy politikai erőt, hanem az egyiptomi demokratizálási folyamatot támogatja. Murszi politikáját

⁵⁶⁷ IBRAHIM (2012)

⁵⁶⁸ GEARAN (2013)

⁵⁶⁹ ROGIN (2013)

⁵⁷⁰ The White House, Office of the Press Secretary (2013a)

alig burkoltan kritizálva közölte, hogy a demokrácia több, mint a választás, a kormánynak az összes egyiptomit – beleértve azokat is, akik tüntetnek – képviselnie kell. Sürgette, hogy az egyiptomi elnök tegyen lépéseket, amelyek jelzik, hogy fogékony a felmerült problémákra, s aláhúzta, hogy az egyiptomi belpolitikai válságot csak politikai úton lehet rendezni.⁵⁷¹

Az ultimátum lejárta utáni fejlemények szembementek azokkal az alapelvekkel, amelyeket az adminisztráció az egyiptomi kérdésben képviselt. A nemzetbiztonsági tanács kairói fejleményeket megvitató ülése után Obama még aznap nyilatkozatot adott ki. Ebben aggodalmának adott hangot, hogy az egyiptomi hadsereg Murszi államelnököt eltávolította, s felfüggesztette az alkotmányt. Felszólította a hadsereget, hogy a teljes jogkört, amilyen gyorsan csak lehet, egy inkluzív és átlátható folyamaton keresztül adja vissza egy demokratikusan választott civil kormánynak, s kerülje el Murszi és támogatói önkényes letartóztatását. Bejelentette, hogy utasítást adott az illetékes hatóságoknak annak megvizsgálására, hogy a történeteknek az amerikai jog szerint milyen hatásuk lehet az országnak nyújtott támogatásokra. Korábbi állásfoglalásaihoz hasonlóan Obama hangsúlyozta, hogy tartós stabilitás az országban csakis egy demokratikus politikai rend keretei között képzelhető el, s továbbra is munkálkodni fognak azon, hogy a demokratikus átmenet Egyiptomban sikerrel járjon.⁵⁷² Obama nem vetette fel Murszi hatalmának visszaállítását, egy demokratikusan választott kormánynak történő jogkörátadás pedig egy hosszabb átmeneti időt feltételezett, egy revideált alkotmánnyal, új választásokkal. A *The Washington Post* az amerikai tisztviselők óvatoskodó hozzáállásából azt a következtetést vonta le, hogy az adminisztráció tudomásul vette az első szabadon választott elnök eltávolítását, s a fő kikötése az volt, hogy a közvetlen kormányzás az átmenet után ne a katonák kezében legyen.⁵⁷³ Az adminisztráció kínosan kerülte, hogy puccsnak nevezze Murszi eltávolítását, mivel az amerikai törvények korlátozzák bizonyos támogatások folyósítását olyan államoknak, ahol a végrehajtó hatalom választott vezetőjét a hadsereg puccsal eltávolította, illetve a puccsban a hadsereg jelentős szerepet vállalt.⁵⁷⁴

A fordulat után tehát nemcsak Kairóban és a térség több meghatározó államában, hanem Washingtonban is elkezdődött az új helyzethez igazított politikai vonal kimunkálása.

⁵⁷¹ The White House, Office of the Press Secretary (2013b)

⁵⁷² The White House, Office of the Press Secretary (2013c)

⁵⁷³ LONDOÑO (2013)

⁵⁷⁴ COHEN (2013)

Felhasznált irodalom

Monográfiák, tanulmányok, dokumentumgyűjtemények

- ABDEL-MALEK, Anouar (1968): *Egypt: Military Society. The Army regime, the Left, and Social Change under Nasser*. Random House: New York.
- AHMED, Jamal Mohamed (1960): *The Intellectual Origins of Egyptian Nationalism*. Oxford University Press: Oxford.
- ALTERMAN, Jon B. (1998): American aid to Egypt in the 1950s: from hope to hostility. *Middle East Journal*, Vol. 52. No. 1. 67–69.
- ASZATVA, F. M. (1960): *Formiroványije rabocsevo klassza v Jegiptye*. Izdatelstvo Nauka: Moszkva. *Az SZKP XXI. kongresszusa*. (1959) Kossuth Könyvkiadó: Budapest.
- BAER, Gabriel (1959): The Dissolution of Egypt Village Community. *Die Welt des Islams*, Vol. 6. No. 1. 63–67.
- BAER, Gabriel (1962): *A history of landownership in modern Egypt, 1800–1950*. Oxford University Press: Oxford.
- BELJAJEV, Igor Petrovics – PRIMAKOV, Jevgenyij Makszimovics (1974): *Jegipet: vremena presidenta Naszera*. Izdatyelsztvo „Myszl”: Moszkva.
- BLUNT, Wilfrid Scawan (1907): *Secret History of the English Occupation of Egypt*. T. F. Unwin: London.
- BLUNT, Wilfrid Scawan (2007): *Secret History of the English Occupation of Egypt*. Nonsuch Publishing: Dublin.
- BONNE, Alfred (1948): *State and Economics in the Middle East*. Kegan Paul: London.
- BOWIE, Robert Richardson (1989): Eisenhower, Dulles, and the Suez Crisis. In LOUIS, William Roger – OWEN, Roger (eds.): *Suez, 1956: The Crisis and Its Consequences*. Clarendon Press: Oxford. 189–214.
- COPELAND, Miles (1969): *Game of Nations*. Weidenfeld & Nicolson: London.
- CROMER, Evelyn Baring (1908): *Modern Egypt. I–II*. Macmillan & Co.: London.
- CROUCHLEY, Arthur Edwin. (1938): *The Economic Development of Modern Egypt*. Longmans, Green and Co.: London, New York, Toronto.
- CSEBNOVSZKAJA, Valentyina Venyiaminovna (1979): *Formirovánvije Jegipetszkoj Intelligecii*. Izdatelstvo Nauka: Moszkva.
- DEEB, Marius (1979): *Party politics in Egypt: the Wafd and its rivals 1919–1939*. Ithaca Press for the Middle East Centre: Oxford.
- DIÓSZEGI István (1967): *Klasszikus diplomácia – modern hatalmi politika*. Gondolat Kiadó: Budapest.
- EL-GHONEMY, M. Riad (1968): Economic and Institutional Organization of Egyptian Agriculture Since 1952. In VATIKIOTIS, Panayiotis Jerasimos (ed.): *Egypt since the Revolution*. Praeger: New York. 66–84.
- ELGOOD, Percival George (1928): *The Transit of Egypt*. Edward Arnold & Co.: London.

- FRIDMAN, Leonyid Abramovics (1973): *Jegipet (1882–1952), szocialno-ekonomiczeszkaja sztruktura gyirévnyi*. Izdatelstvo Nauka: Moszkva.
- GAZDIK Gyula (1980): Adalékok az egyiptomi kommunista mozgalom történetéhez. In STEINBACH Antal (szerk.): *Politikai pártok és mozgalmak a fejlődő országokban I*. TITI: Budapest. 158–159.
- GAZDIK Gyula (1984): Nasser ideológiai-politikai arculatának formálódása, s a Szabad Tisztek Mozgalmának szervezkedése, 1935–1952. In TARBAI Gabriella – MESZERICS Istvánné (szerk.): *A fejlődő országok múltja és jelene II*. TITI: Budapest. 151–166.
- GAZDIK Gyula (1997): A Közél- és a Közép-Kelet. In DIÓSZEGI István – HARSÁNYI Iván – NÉMETH István (szerk.): *20. századi egyetemes történet, III. kötet, 1945–1995*. Korona Könyvkiadó: Budapest. 301–338.
- GAZDIK Gyula (2011a): Egyiptom útkeresése a posztmubárai korszakban II. *Nemzet és Biztonság*, 4. évf. 4. sz. 3–14.
- GAZDIK Gyula (2011b): Egyiptomi parlamenti választások: előzmények, eredmények, jövőbeni kérdőjelek. *ZMNE SVKI Elemzések, 2011/1*. Elérhető: http://portal.zmne.hu/download/svki/Elemzesek/2011/SVKI_Elemzesek_2011_1.pdf (2011. 02. 02.)
- GAZDIK Gyula (2012): Politikai erővonalak, választási földcsuszamlás a posztmubárai Egyiptomban. *NKE SVKK Elemzések, 2012/4*. Elérhető: http://hkh.uni-nke.hu/downloads/kozpontok/svkk/Elemzesek/2012/SVKK_Elemzesek_2012_4.pdf (2012. 05. 11.)
- GAZDIK Gyula (2013): Nasser külpolitikai útkeresése és a szuezi válság. *Világtörténet*, 35. évf. 1. sz. 53–72.
- GAZDIK Gyula (2015): A Muszlim Testvérek hatalomátvételi kísérlete Egyiptomban, 2011–2013. I. *NKE SVKK Elemzések, 2015/3*. Elérhető: http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/svkk-elemzesek-2015-3-a-muszlim-testverek-hatalomveteli-kiserlete-egyiptomban-2011-2013-igazdik-gy.original.pdf (2017. 06. 16.)
- GINAT, Rami (1994): *The Soviet Union and Egypt, 1945–1955*. Routledge: London.
- GOLDSCHMIDT Jr., Arthur – JOHNSTON, Robert (2004): *Historical Dictionary of Egypt*. The American University in Cairo Press: Cairo.
- GRUNWALD, Kurt – RONALL, Joachim O. (1960): *Industrialization in the Middle East*. Council for Middle Eastern Affairs: New York.
- HAIM, Sylvia G. (1958): Islam and the Theory of Arab Nationalism. In LAQUEUR, Walter Z. (ed.): *The Middle East in Transition: Studies in Contemporary History*. Praeger: New York. 280–307.
- HALMOSY Dénes (1983): *Nemzetközi szerződések, 1918–1945*. KJK, Gondolat Kiadó: Budapest.
- HALMOSY Dénes (1985): *Nemzetközi szerződések, 1945–1982*. KJK, Gondolat Kiadó: Budapest.
- HEIKAL, Mohamed Hassanein (1973): *The Cairo documents: The Inside Story of Nasser and His Relationship with World Leaders*. Doubleday & Co.: New York.
- HEWEDY, Amin (1989): Nasser and the Crisis of 1956. In LOUIS, William R. – OWEN, R. (ed.): *Suez, 1956: The Crisis and Its Consequences*. Clarendon Press: Oxford. 161–172.
- HOURLANI, Albert (1962): *Arabic Thought in the Liberal Age*. Oxford University Press: London, New York.
- HOURLANI, Albert (1983): *Arabic thought in the Liberal Age, 1798–1939*. Cambridge University Press: Cambridge.
- HUREWITZ, Jacob Coleman (1956): *Diplomacy in the Near and Middle East: A Documentary Record, 1914–1956. Vol. 2*. Van Nostrand: Princeton.
- HUSSEIN, Taha (1975): *The Future of Culture in Egypt*. (Trs. GLAZER, Sidney) Octagon Books: New York.

- ISSAWI, Charles (1963): *Egypt in Revolution*. Oxford University Press: London.
- JANKOWSKI, James P. (1975): *Egypt's young rebels: "Young Egypt", 1933–1952*. Hoover Institution Press: Stanford.
- KENAWY, Ezzat Molouk – ABD-EL GHANY, Mohamed Fathy (2011): The Rising of Food Prices in Egypt: Reasons and Solutions. *Middle-East Journal of Scientific Research*, Vol. 10. No. 5. 626–630.
- KHALIL, Muhammad (1962): *The Arab States and the Arab League. A Documentary Record. I–II*. Khayats: Bejrút.
- KOSELEV, V. Sz. (1977): *Jegipet do el-Alameina*. BGU: Minszk.
- KUBIK István (1966): *A negyedik piramis*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó: Budapest.
- KUBIK István (1974): Egyiptomi Arab Köztársaság. In NYILAS József (szerk.): *Korunk Világgazdasága III. A fejlődő országok*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó: Budapest. 593–652.
- KUBIK István (1979): *Egyiptom gazdasága*. Kossuth Könyvkiadó: Budapest.
- LANDAU, Jacob M. (1979): *Parliaments and parties in Egypt*. Hyperion Press: Westport.
- LLOYD, George Ambrose (1934): *Egypt since Cromer. I–II*. Macmillan & Co.: London.
- LUGOSI Győző (szerk.) (2006): *Dokumentumok a Közel-Kelet XX. századi történetéhez*. L'Harmattan Kiadó: Budapest.
- MABRO, Robert (1974): *The Egyptian Economy, 1952–1972*. Clarendon Press: Oxford.
- MANSFIELD, Peter (1965): *Nasser's Egypt*. Penguin African Library: London.
- MILNER, Viscount (1915): *England in Egypt*. Darling and Son, Limited: London.
- MITCHELL, Richard P. (1969): *The Society of the Muslim Brothers*. Oxford University Press: London.
- N. RÓZSA Erzsébet (2015): *Az arab tavasz*. Osiris Kiadó, KKI: Budapest.
- NASSER, Gamal Abdel (1955): *Egypt's Liberation: The Philosophy of Revolution*. Public Affairs Press: Washington.
- NASSER, Gamal Abdel (1979): *Problemü jegipetszkoj revolucii*. Mezhdunarodnyie Otnosheniia: Moszkva.
- NEGUIB, Mohammed (1955): *Egypt's Destiny*. Gollancz: London.
- O'BRIEN, Patrick (1966): *The Revolution in Egypt's Economic System, 1952–1965*. Oxford University Press: New York.
- OSZETZKY Tamás (1984): *Arab–izraeli háborúk*. Zrínyi Katonai Kiadó: Budapest.
- PRANTNER Zoltán (2009): *Jemen és a szocialista országok*. Szegedi Egyetemi Kiadó: Szeged.
- President Gamal Abdel-Nasser's speeches and press-interviews, January–December 1958*. (1959) United Arab Republic Ministry of National Guidance: Cairo.
- President Gamal Abdel-Nasser's speeches and press-interviews*. (1959) Information Department: Cairo.
- REJWAN, Nissim (1974): *Nasserist Ideology: Its Exponents and Critics*. Israel Universities Press: Jerusalem.
- RIVLIN, Benjamin – SZYLIOWICZ, Joseph S. (eds.) (1965): *The Contemporary Middle East*. Random House: New York.
- RIVLIN, Helen Anne B. (1961): *The Agricultural Policy of Mohammed Ali in Egypt*. Harvard University Press: Cambridge.
- Royal Institute of International Affairs (1952): *Great Britain and Egypt, 1914–1951. Information Papers No. 19*. Oxford University Press: London, New York.
- RUTHERFORD, Bruce K. (2008): *Egypt after Mubarak. Liberalism, Islam, and Democracy in the Arab World*. Princeton University Press: Princeton.

- SADAT, Anwar (1978): *In Search of Identity: An Autobiography*. Harper & Row: New York.
- SAFFI, S. A. (1961): *Razvityije nacionalno-oszvodoboyitelno dvizsenyija v Jegiptye*. Izdatelstvo Nauka: Moszkva.
- SAID, Abdel Moghny – AHMED, M. Samir (1972): *Arab Socialism*. Blandford Press: London.
- SEGEV, Tom (2008): *1967. Israel, the war, the year that transformed the Middle East*. Abacus: London.
- SHLAIM, Avi (1997): The Protocol of Sèvres: anatomy of a war plot. *International Affairs*, Vol. 73. No. 3. 509–530.
- SICKER, Martin (2001): *The Middle East in the Twentieth Century*. Greenwood Publishing Group: London.
- SIMON Róbert (ford.) (1987): *Korán*. Helikon Kiadó: Budapest.
- ST. JOHN, Robert (1961): *The boss*. Prescot: Liverpool, London.
- STEPHENS, Robert (1971): *Nasser. A political biography*. Allen Lane: London.
- SZABÓ Loránd (2008): A Szuezi-csatorna története. Ferdinand de Lesseps „vízi kiskapuja” a Távol-Keletre. *Afrika Tanulmányok*, 2. évf. 3. sz. 16–23.
- TIGNOR, Robert L. (1966): *Modernization and British Colonial Rule in Egypt, 1882–1914*. Princeton University Press: Princeton.
- TIGNOR, Robert L. (1976): The Egyptian revolution of 1919: new directions in the Egyptian economy. *Middle Eastern Studies*, Vol. 12. No. 3. 41–67.
- TÓTHNÉ NAGY Magdolna (1984): *Belgrádtól Delhiig*. Kossuth Könyvkiadó: Budapest.
- VATIKIOTIS, Panayiotis Jerasimos (ed.) (1968): *Egypt since the Revolution*. George Allen and Unwin: London.
- VATIKIOTIS, Panayiotis Jerasimos (1969): *The Modern History of Egypt*. Weidenfeld and Nicholson: London.
- VATIKIOTIS, Panayiotis Jerasimos (1975): *The Egyptian Army in politics*. Greenwood Press: Westport.
- VATIKIOTIS, Panayiotis Jerasimos (1978): *Nasser and his Generation*. Croom Helm: London.
- VATIKIOTIS, Panayiotis Jerasimos (1980): *The History of Egypt from Muhammad Ali to Sadat*. Weidenfeld and Nicholson: London.
- VATOLINA, L. (1962): *Az EAK gazdasága*. Kossuth Könyvkiadó: Budapest.
- WARRINER, Doreen (1957): *Land reform and Development in the Middle East*. Royal Institute of International Affairs: London, New York.
- WATERBURY, John (1984): *The Egypt of Nasser and Sadat. The Political Economy of two Regimes*. Princeton University Press: Princeton.
- ZIMMERMAN, John (1979): The Origins of the Fedeyeen in Nasser's Weltpolitik: Prelude to Suez War. *The Historian*, Vol. 42. No. 1. 101–118.

Levéltári források

- III. arab csúcserkeztet. 1965. október 15.* (1965) MOL KÜM. XIX-J-1-j-Arab-IV-13-sz.n.-1965/111.d./IV-13
- A feudalizmus felszámolására alakított bizottság munkája.* (1966) MOL KÜM XIX-J-1-j-EAK-IV-55-003688/1-1966 (42. d.)
- Államszövetség EAK, Irak, Szíria között. (1963) MOL KÜM XIX-J-1-j, Egyiptom, 5/b-002920-1963 (7. d.)
- A Muzulmán Testvérek pere.* (1966) MOL KÜM XIX-J-1-j-EAK-IV-242-003336-1966 (41. d.)

- Arab királyok és államfők kairói értekezlete.* (1964) MOL KÜM XIX-J-1-j, Egyiptom, 00670/2 1964 (13. d.)
- Az Egyesült Arab Köztársaság gazdasági helyzete.* (1967) MOL KÜM XIX-J-1-j-Arab-6-003330-13-1967 (96. d.)
- Egyiptomi–kínai kereskedelmi kapcsolatok Magyarországon keresztül.* (1945–64) MOL KÜM XIX-J-1-j, Egyiptom, 002012/52 (17. d.)
- Kivonat G. A. Nasszer elnöknek a Moszkvában tanuló arab diákok előtt (1965. augusztus 29.) mondott beszédéből.* (1966) MOL KÜM XIX-J-1-j-EAK-IV-130-00284-1966 (41. d.)
- Szíriai kormányküldöttség az EAK-ban.* (1966) MOL KÜM XIX-J-1-j-EAK-Szíría-1-003690/2/1966 (42. d.)

Internetes forráshelyek

- ABAZA, Deya – MAHMOUD, Amal (2015): *Infograph: The new Suez Canal in numbers.* Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/3/0/136892/Business/0/Infograph-The-new-Suez-Canal-in-numbers.aspx> (2015. 09. 04.)
- ABC News (2011): *Egypt's Vice President speaks exclusively to Christiane Amanpour.* Elérhető: www.youtube.com/watch?v=HxXnMDngyCE (2011. 02. 08.)
- ABD EL-AATI, Amro (2012): *Egypt's New Rulers to Confront Big Choices in Relations with US.* Elérhető: www.al-monitor.com/pulse/politics/2012/07/the-egyptian-american-relations.html (2015. 08. 16.)
- ABDOUN, Safaa – EL SIRGANY, Sarah (2012): *Qandil Cabinet sworn in.* Elérhető: <http://egyptmonocle.com/EMonocle/qandil-cabinet-sworn-in-2/> (2016. 08. 17.)
- ABRAMS, Elliott (2011): *Egypt protests show George W. Bush was right about freedom in the Arab world.* Elérhető: www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2011/01/28/AR2011012803144.html?nav=hcmoduletmv (2011. 01. 30.)
- AfricaMoney (2012): *MF Reaches Staff-Level Agreement with Egypt on a US\$4.8 Billion Stand-By Arrangement.* Elérhető: <http://africamoney.info/mf-reaches-staff-level-agreement-with-egypt-on-a-us4-8-billion-stand-by-arrangement/> (2017. 04. 29.)
- Ahram Online (2011a): *Youth coalition says Egypt's military agreed to dismiss government.* Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/6611/Egypt/Politics-/Youth-coalition-says-Egypt's-military-agreed-to-dis.aspx> (2016. 12. 02.)
- Ahram Online (2011b): *Egypt referendum results: 77.2 per cent say 'Yes' to the amendments.* Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/8125/Egypt/Politics-/Egypt-referendum-results-per-cent-say-Yes-to-the-.aspx> (2011. 03. 22.)
- Ahram Online (2011c): *SCAF amends Egypt political participation law, cancels controversial Article 5.* Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/23651/Egypt/Politics-/SCAF-amends-Egypt-political-participation-law,-can.aspx> (2017. 06. 14.)
- Ahram Online (2011d): *US senator John Kerry visits Muslim Brotherhood's FJP headquarters.* Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/0/29012/Egypt/0/US-senator-John-Kerry-visits-Muslim-Brotherhood's-.aspx> (2011. 12. 26.)
- Ahram Online (2012a): *Parliament should revise laws issued by Egypt military, says senior FJP figure.* Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/33229/Egypt/Politics-/Parliament-should-revise-laws-issued-by-Egypt-mili.aspx> (2017. 06. 16.)

- Ahram Online (2012b): *Egypt military delegation to return home early from US*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/33996/Egypt/Politics-/Egypt-military-delegation-to-return-home-early-fro.aspx>. (2015. 08. 13.)
- Ahram Online (2012c): *Moussa, Shafiq lead Egypt presidential race: Opinion polls*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/36/122/42121/Presidential-elections-/Presidential-elections-news/Moussa%2C-Shafiq-lead-Egypt-presidential-race-Opinio.aspx> (2015. 07. 22.)
- Ahram Online (2012d): *English text of FELT amended Egypt Constitutional Declaration*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/0/45350/Egypt/0/English-text-of-SCAF-amended-Egypt-Constitutional-.aspx> (2012. 09. 22.)
- Ahram Online (2012e): *Relive the intense vote-by-vote count in Egypt's 1st post-Mubarak presidential race*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/36/0/45330/Presidential-elections-/0/Despite-losing-Cairo-Mursi-leads-Shafiq-by-,,-votes.aspx> (2015. 05. 18.)
- Ahram Online (2012f): *US Embassy in Cairo denies endorsing Brotherhood's Mursi*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/0/45995/Egypt/0/US-Embassy-in-Cairo-denies-endorsing-Brotherhoods-.aspx> (2015. 08. 11.)
- Ahram Online (2012g): *Presentation and full English text of Morsi's decree restoring Parliament*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsPrint/47250.aspx> (2012. 07. 18.)
- Ahram Online (2012h): *On first foreign visit as Egypt president, Morsi has 'successful discussions' with Saudi royals*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/0/47490/Egypt/0/On-first-foreign-visit-as-Egypt-president,-Morsi-h.aspx> (2016. 11. 10.)
- Ahram Online (2012i): *Gaza's Hamas PM to visit Egypt*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/2/8/48609/World/Region/Gazas-Hamas-PM-to-visit-Egypt-.aspx> (2016. 11. 15.)
- Ahram Online (2012j): *Sinai attack was final straw for Egypt spy chief*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/50041/Egypt/Politics-/Sinai-attack-was-final-straw-for-Egypt-spy-chief.aspx> (2016. 10. 17.)
- Ahram Online (2012k): *Qatar's Emir leaves \$2 billion 'deposit' to Egypt after meeting President Morsi*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/News/50171.aspx> (2016. 10. 03.)
- Ahram Online (2012l): *Qatar investment in Egypt up 74 pct in first quarter*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/3/0/47760/Business/0/Qatar-investment-in-Egypt-up-pct-in-first-quarter.aspx> (2016. 11. 13.)
- Ahram Online (2012m): *Egypt's Morsi calls for Muslim alliance to solve Syria crisis at OIC Summit*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/140/50469/Egypt/First-days/Egypt's-Morsi-calls-for-Muslim-alliance-to-solve-Sy.aspx> (2016. 11. 04.)
- Ahram Online (2012n): *Organisation of Islamic Cooperation suspends Syria*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/2/8/50565/World/Region/Organisation-of-Islamic-Cooperation-suspends-Syria.aspx> (2016. 11. 04.)
- Ahram Online (2012o): *Syrian regime should 'step down', Egypt's Morsi tells Arab League*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/0/52065/Egypt/0/Syrian-regime-should-step-down,-Egypt's-Morsi-tells.aspx> (2016. 12. 28.)
- Ahram Online (2012p): *English text of Morsi's Constitutional Declaration*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/News/58947.aspx> (2012. 11. 24.)
- Ahram Online (2012q): *We won't allow revolution to be stolen again': Brotherhood second-in-command Khairat El-Shater warns of attempts to overthrow President Mohamed Morsi instigated 'remnants of the Mubarak regime*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/>

- NewsContent/1/64/60076/Egypt/Politics-/We-wont-allow-revolution-to-be-stolen-again-Brothe.aspx (2017. 04. 11.)
- Ahram Online (2012r): *Brotherhood's FJP wins 59 per cent of Egypt Shura Council seats*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/35249/Egypt/Politics-/Brotherhoods-FJP-wins-per-cent-of-Egypt-Shura-Cou.aspx> (2017. 06. 16.)
- Ahram Online (2013a): *Egypt unemployment rate hit 12.7% in 2012: CAPMAS*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/News/69356.aspx> (2017. 04. 18.)
- Ahram Online (2013b): *Egypt's Morsi calls for 'moderate Islam' at OIC Cairo summit*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/News/64176.aspx> (2017. 04. 16.)
- Ahram Online (2013c): *Live updates: Millions join anti-Morsi protests in Egypt*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/75297/Egypt/Politics-/Live-updates-Millions-join-antiMorsi-protests-in-E.aspx> (2017. 04. 19.)
- Ahram Online (2013d): *Egypt military gives political forces 48 hours to resolve crisis*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/75415/Egypt/Politics-/Egypt-military-gives-political-forces-hours-to-re.aspx> (2017. 04. 21.)
- Ahram Online (2013e): *Egypt military unveils transitional roadmap*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/75631/Egypt/Politics-/Egypt-military-unveils-transitional-roadmap.aspx> (2017. 04. 13.)
- Ahram Online (2016a): *Egypt's poverty rate surges to 27.8% in 2015: CAPMAS*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/3/12/245899/Business/Economy/Egypt-s-poverty-rate-surges-to-in-CAPMAS-.aspx> (2017. 05. 21.)
- Ahram Online (2016b): *23.7 percent of Egyptians above 15 are illiterate: CAPMAS*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/243589/Egypt/Politics-/percent-of-Egyptians-above-are-illiterate-CAPMAS.aspx> (2017. 05. 22.)
- Ahram Online – Jadaliyya Egyptian Elections Watch (2011): *The Concise Idiot's Guide to the Egyptian Elections*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/33/101/26943/Elections-/Laws-and-Processes/The-Concise-Idiot%E2%80%99s-Guide-to-the-Egyptian-Election.aspx> (2011. 11. 28.)
- An Arab Citizen (2011): *Amended Law of the People's Assembly and Shura Council 27th Sept, 2011*. Elérhető: <http://anarabcitizen.blogspot.hu/2011/10/amended-law-of-egypts-peoples-assembly.html> (2017. 06. 14.)
- Al Arabiya (2011a): *Blaming state security for human rights violations hundreds march on State Security building in Egypt*. Elérhető: www.alarabiya.net/articles/2011/03/05/140245.html (2011. 04. 02.)
- Al Arabiya (2011b): *Egypt not to be ruled by "another Khomeini": army*. Elérhető: www.alarabiya.net/articles/2011/04/05/144241.html (2011. 04. 07.)
- Al Arabiya (2011c): *Egyptian Coptic Christians fear rise in discrimination*. Elérhető: www.alarabiya.net/articles/2011/12/24/184335.html (2011. 12. 27.)
- Al Arabiya (2012): *Iran's VP visits Egypt to invite Mursi to Tehran*. Elérhető: <https://english.alarabiya.net/articles/2012/08/08/230986.html> (2016. 11. 26.)
- AL-BAHRAWY, Mohamed (2012): *Q&A with Tahani al-Gebali: Egypt faces Brotherhood 'plot'*. Elérhető: www.egyptindependent.com/news/qa-tahani-al-gebali-egypt-faces-brotherhood-%E2%80%98plot (2017. 04. 12.)

- AL-IMAM, Ghassan (2012): *Sheikh Mursi's reconciliation with Persian Islam*. Elérhető: <http://english.aawsat.com/2012/07/article55241443/sheikh-mursis-reconciliation-with-persian-islam> (2016. 11. 03.)
- Al Jazeera (2011a): *ElBaradei arrives in Egypt*. Elérhető: <http://english.aljazeera.net/news/middle-east/2011/01/2011127183223432287.html> (2011. 01. 28.)
- Al Jazeera (2011b): *Suleiman: Mubarak is our father*. Elérhető: <http://english.aljazeera.net/news/middleeast/2011/02/2011231756869465.html> (2011. 02. 08.)
- Al Jazeera (2011c): *Egypt's ruling council to amend election law*. Elérhető: www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/10/2011101184656277342.html (2017.06.14.)
- Al Jazeera (2011d): *Egypt vote turnout downgraded amid run-off*. Elérhető: www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/12/2011125125051898670.html (2011. 12. 22.)
- Al Jazeera (2012a): *Muslim Brotherhood tops Egyptian poll result*. Elérhető: www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/01/2012121125958580264.html (2012. 01. 24.)
- Al Jazeera (2012b): *Egypt's Morsi visits Saudi for security talks*. Elérhető: www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/07/2012712911171733.html (2017. 06. 20.)
- Al Jazeera (2012c): *Timeline: Protests over anti-Islam video*. Elérhető: www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/09/201291720158465768.html (2017. 04. 05.)
- Al Jazeera (2012d): *Egypt's military 'will not allow violence'*. Elérhető: www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/12/20121285565110739.html (2017. 04. 11.)
- Al Jazeera (2013): *Profile: Mohamed Morsi*. Elérhető: www.aljazeera.com/news/middle-east/2013/07/20137314127329966.html (2017. 06. 19.)
- AL-KATATNY, Saad el-Deen (2006): *Dialogue Between Islamists And The West a Necessity*. Elérhető: www.ikhwanweb.com/article.php?id=936 (2015. 02. 04.)
- AL-KHOULI, Muhammad (2012): *Little Hope for Change Among Egypt's Poor*. Elérhető: <http://english.al-akhbar.com/content/little-hope-change-among-egypt-poor> (2015. 03. 17.)
- AL-MUGHRABI, Nidal (2012): *Frustrated Hamas seeks light at end of Egyptian tunnel*. Elérhető: www.maannnews.com/Content.aspx?id=512331 (2016. 11. 08.)
- Annual Message to the Congress on the State of the Union, January 8, 1951*. Elérhető: www.trumanlibrary.org/whistlestop/tap/1851.htm (2016. 12. 24.)
- Arab Republic of Egypt, Ministry of Finance (2010): *Egyptian Economic Monitor*. Vol. 7. No. 2. Elérhető: www.mof.gov.eg/MOFGallerySource/English/PDF/Monitor_Dec_web.pdf (2017. 04. 01.)
- Arab Republic of Egypt, Ministry of Foreign Affairs (2012): *Opening Statement by H. E. Mohamed Morsy President of the Arab Republic of Egypt (Opening Session of the XVI Summit of the Non-Aligned Movement)*. Elérhető: www.mfa.gov.eg/English/Minister/Statements/Pages/StatementDetails.aspx?Source=6781921f-3993-444a-859e-cc26ce851de8&newsID=c87a3a5d-41c8-4148-80a0-8af5809b0454 (2016. 11. 07.)
- Arutz Sheva (2012): *PM Sends Letter of Congratulations to Morsi*. Elérhető: www.israelnationalnews.com/News/Flash.aspx/243731#VeRvq5fD9YM (2016. 10. 05.)
- Asharq Al-Awsat (2012): *Muslim Brotherhood want to carry out counter-revolution – Egyptian judge*. Elérhető: <https://english.aawsat.com/theaawsat/news-middle-east/muslim-brotherhood-want-to-carry-out-counter-revolution-egyptian-judge> (2015. 08. 06.)
- ASHOUR, Omar (2015): *Collusion to Crackdown: Islamist-Military Relations in Egypt*. Brookings Doha Center. Elérhető: www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/collusion-to-crackdown-english.pdf (2015. 08. 12.)

- Aswat Masriya (2017): *Cairo is fastest-growing city worldwide in terms of population in 2017: report*. Elérhető: www.egyptindependent.com/cairo-fastest-growing-city-worldwide-terms-population-2017-report (2017. 05. 22.)
- BAGEHOT (2011): *With David Cameron in Egypt*. Elérhető: www.economist.com/blogs/bagehot/2011/02/david_cameron_egypt (2016. 12. 06.)
- BAR-NOI, Uri (2011): *The Soviet Union And The Six-Day War: Revelations From The Polish Archives*. Elérhető: www.wilsoncenter.org/publication/the-soviet-union-and-the-six-day-war-revelations-the-polish-archives (2017. 05. 31.)
- BAYOUMI, Alaa (2011): *Q&A: Salafist politician Emad Abdel Ghafour*. Elérhető: www.aljazeera.com/indepth/features/2011/12/201112201177306217.html (2011. 12. 29.)
- BBC (2011a): *As it happened: Egypt unrest on Friday*. Elérhető: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/9380441.stm (2016. 12. 15.)
- BBC (2011b): *Egypt unrest: Full text of Hosni Mubarak's speech*. Elérhető: www.bbc.com/news/world-middle-east-12427091 (2011. 02. 12.)
- BBC (2011c): *Excerpts from Field Marshal Mohamed Hussein Tantawi's speech*. Elérhető: www.bbc.co.uk/news/mobile/world-middle-east-15847315 (2017. 06. 14.)
- BBC (2012): *Egypt court overturns President Mursi parliament order*. Elérhető: www.bbc.com/news/world-middle-east-18789992 (2016. 10. 12.)
- BERHANE, Daniel (2011): *3rd and 4th Communiqués of Egypt Army*. Elérhető: <http://hornaffairs.com/en/2011/02/13/3rd-and-4th-communicue-statementof-the-egypt-army-full-text/> (2011. 12. 01.)
- Bertelsmann Stiftung's Transformation Index (BTI) (2012): *Egypt Country Report*. Elérhető: www.bti-project.org/fileadmin/files/BTI/Downloads/Reports/2012/pdf/BTI_2012_Egypt.pdf (2017. 03. 31.)
- BISHARA, Dina (compiled and translated) (2007): *Egyptian Constitutional Amendments. Translated Excerpts*. Elérhető: www.carnegieendowment.org/files/appendix.pdf (2010. 04. 07.)
- BRADLEY, Matt – ENTOUS, Adam (2012): *Egypt's New Top General Has U. S. Ties*. Elérhető: www.wsj.com/articles/SB10000872396390444184704577587422651692212 (2016. 11. 23.)
- BROWN, Nathan J. (2012): *Cairo's Judicial Coup*. Elérhető: <http://foreignpolicy.com/2012/06/14/cairos-judicial-coup/> (2015. 08. 02.)
- BROWN, Nathan J. – HAMZAWY, Amr (2008): *The Draft Party Platform of the Egyptian Muslim Brotherhood: Foray Into Political Integration or Retreat Into Old Positions?* Elérhető: <http://carnegieendowment.org/files/cp89muslimbrothersfinal.pdf> (2017. 03. 28.)
- BUMILLER, Elisabeth (2011a): *Pentagon Places Its Bet on a General in Egypt*. Elérhető: www.nytimes.com/2011/03/11/world/middleeast/11enan.html (2011. 03. 28.)
- BUMILLER, Elisabeth (2011b): *Calling for Restraint, Pentagon Faces Test of Influence With Ally*. Elérhető: www.nytimes.com/2011/01/30/world/middleeast/30military.html?r=1 (2016. 12. 18.)
- BUMILLER, Elisabeth (2012): *In Cairo, Panetta Declares Support for Egypt's New President*. Elérhető: www.nytimes.com/2012/08/01/world/middleeast/in-egypt-panetta-declares-support-for-morsi.html (2016. 11. 07.)
- BURNS, William J. (2011a): *Remarks to Egyptian Press*. Elérhető: <https://2009-2017.state.gov/p/us/rm/2011/157532.htm> (2017. 05. 05.)
- BURNS, William J. (2011b): *American Strategy in a New Middle East*. Elérhető: <https://2009-2017.state.gov/p/us/rm/2011/158516.htm> (2017. 05. 08.)

- Cairo Final Communiqué of the Twelfth Session of the Islamic Summit Conference „The Muslim World: New Challenges & Expanding Opportunities”*. (2013) Elérhető: www.oic-oci.org/docdown/?docID=19&refID=7 (2017. 04. 16.)
- CARLSTROM, Gregg (2011): *Egypt's proposed constitutional amendments*. Elérhető: <http://english.aljazeera.net/indepth/spotlight/anger-in-egypt/2011/03/20113156309594476.html> (2011. 03. 27.)
- Carnegie Endowment for International Peace (2011): *Egypt Elections: Al-Nour Party*. Elérhető: www.thecairoreview.com/tahrir-forum/egypt-elections-al-nour-party/ (2012. 01. 08.)
- Carnegie Endowment for International Peace (2012): *Secretary of State Hillary Clinton on International Religious Freedom*. Elérhető: <http://carnegieendowment.org/2012/07/30/secretary-of-state-hillary-clinton-on-international-religious-freedom-event-3752> (2016. 11. 07.)
- CASHMAN, Greer Fay (2012): *Peres sends Mursi congratulatory letter*. Elérhető: www.jpost.com/Diplomacy-and-Politics/Peres-sends-Mursi-congratulatory-letter (2016. 10. 05.)
- CBC TV (2012): *Deputy Secretary, William J. Burns Interview With Lamis el Hadidi*. Elérhető: <https://2009-2017.state.gov/s/d/former/burns/remarks/2012/180455.htm> (2017. 06. 16.)
- Chicago Tribune (1956): *Egypt votes: Nasser is its man of hour*. Elérhető: <http://archives.chicagotribune.com/1956/06/24/page/5/article/egypt-votes-nasser-is-its-man-of-hour> (2017. 02. 22.)
- CHICK, Kristen (2011): *New US ambassador says Egypt's democratic process is 'on track'*. Elérhető: www.csmonitor.com/World/Middle-East/2011/0915/New-US-ambassador-says-Egypt-s-democratic-process-is-on-track (2011. 09. 27.)
- CLINTON, Hillary Rodham (2011a): *Remarks at Forum for the Future*. Elérhető: <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2011/01/154595.htm> (2017. 03. 31.)
- CLINTON, Hillary Rodham (2011b): *Remarks With Spanish Foreign Minister Trinidad Jimenez After Their Meeting*. Elérhető: <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2011/01/155280.htm> (2017. 05. 11.)
- CLINTON, Hillary Rodham (2011c): *Remarks With Jordanian Foreign Minister Nasser Judeh After Their Meeting*. Elérhető: <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2011/01/155388.htm> (2011. 01. 27.)
- CLINTON, Hillary Rodham (2011d): *Interview With Chris Wallace of Fox News Sunday*. Elérhető: <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2011/01/155589.htm> (2016. 12. 18.)
- CLINTON, Hillary Rodham (2011e): *Interview with David Gregory of NBC's Meet The Press*. Elérhető: <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2011/01/index.htm> (2016. 12. 18.)
- CLINTON, Hillary Rodham (2011f): *Remarks With Egyptian Foreign Minister Nabil Al-Araby*. Elérhető: <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2011/03/158404.htm> (2017. 05. 18.)
- CLINTON, Hillary Rodham (2011g): *Interview With Shahira Amin*. Elérhető: <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2011/03/158445.htm> (2017. 05. 18.)
- CLINTON, Hillary Rodham (2011h): *Statement on Egyptian Elections*. Elérhető: <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2011/11/177914.htm> (2017. 06. 04.)
- CLINTON, Hillary Rodham (2012a): *Remarks With Secretary of Defense Leon Panetta, Korean Foreign Minister Kim Sung-Hwan and Korean Defense Minister Kim Kwan-Jin After Their Meeting*. Elérhető: <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2012/06/192400.htm> (2017. 06. 16.)
- CLINTON, Hillary Rodham (2012b): *Remarks With Foreign Minister Mohamed Kamel Amr*. Elérhető: <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2012/11/200960.htm> (2017. 05. 14.)

- CLINTON, Hillary Rodham – BAKER, James (2012): *Conversations on Diplomacy Moderated by Charlie Rose*. Elérhető: <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2012/06/193554.htm> (2017. 06. 16.)
- CNN (2011a): *President Hosni Mubarak Addresses Egypt, Asks Government to Resign; Stakes Enormous for Israel (Rush Transcript)*. Elérhető: <http://transcripts.cnn.com/TRANSCRIPTS/1101/28/sitroom.01.html> (2017. 06. 16.)
- CNN (2011b): *Egypt jails former ministers in corruption probe*. Elérhető: <http://edition.cnn.com/2011/WORLD/meast/02/17/egypt.revolution.arrests/> (2011. 02. 18.)
- CNN (2012): *Muslim Brotherhood's Morsi urges 'unity' in first speech as Egypt's president-elect*. Elérhető: <http://edition.cnn.com/2012/06/24/world/africa/egypt-politics/> (2012. 06. 25.)
- COHEN, Dudi (2012): *Morsi meets Ahmadinejad: lauds 'strategic partnership'*. Elérhető: www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4275261,00.html (2016. 11. 29.)
- COHEN, Tom (2013): *Obama urges quick return to civilian leadership in Egypt*. Elérhető: <http://edition.cnn.com/2013/07/03/politics/us-egypt/> (2017. 04. 22.)
- Constitution of the Arab Republic of Egypt*. (1971) Elérhető: www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=54917e9c4 (2017. 05. 14.)
- CROWLEY, Philip J. (2011): *Situation in Egypt*. Elérhető: <https://2009-2017.state.gov/r/pa/prs/ps/2011/01/155307.htm> (2017. 05. 11.)
- Daily News (2011): *62 percent voter turnout in first round of elections, says SEC*. Elérhető: <https://dailynewsegypt.com/2011/12/02/62-percent-voter-turnout-in-first-round-of-elections-says-sec/> (2011. 12. 22.)
- DEASY, Kristin (2012): *Mahmud Mekki: Egypt's new VP is a daring reformist judge*. Elérhető: www.pri.org/stories/2012-08-14/mahmud-mekki-egypts-new-vp-daring-reformist-judge (2016. 10. 17.)
- Declaration Issued by the Council of the Kings and Heads of State of the Arab League at its Second Session*. (1964) Elérhető: www.mideastweb.org/arabsummit1964.htm (2017. 03. 18.)
- Declaration of the Fundamental Principles of the New Egyptian State*. (2011) Elérhető: <https://hwaairfan.wordpress.com/walk-in-somebody-elses-shoes/the-lotus-revolution/declaration-of-the-fundamental-principles-of-the-new-egyptian-state/> (2017. 06. 03.)
- DEMETRIADOU, Ersi (2012): *The British acquisition of Cyprus in 1878 and the Cyprus Convention*. Elérhető: <http://mkp-archive.blogspot.hu/2012/04/the-british-acquisition-of-cyprus-in.html> (2016. 01. 02.)
- Denverpost (2011): *Democracy advocate Mohamed ElBaradei criticizes Egypt's military rulers*. Elérhető: www.denverpost.com/2011/02/16/democracy-advocate-mohamed-elbaradei-criticizes-egypts-military-rulers/ (2016. 12. 01.)
- DIEHL, Jackson (2011): *Obama administration could still get it right on Egypt*. Elérhető: www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2011/01/27/AR2011012705934_pf.html (2011. 01. 28.)
- DUNNE, Michele (2012): *Rethinking U.S. Relations with a Changing, Egypt*. Elérhető: <http://pomedit.org/wp-content/uploads/2012/03/POMED-Policy-Brief-Dunne-March-2012.pdf> (2015. 05. 18.)
- DUNNE, Michele – REVKIN, Mara (2011): *Rethinking Internal Security in Egypt*. Elérhető: <http://carnegieendowment.org/2011/03/16/rethinking-internal-security-in-egypt-pub-43081> (2016. 12. 10.)
- Egypt, Constitutional Declaration*. (2011) Elérhető: www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=297156 (2016. 11. 30.)
- Egypt Human Development Report (2010): *Youth in Egypt: Building our Future*. Elérhető: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/243/egypt_2010_en.pdf (2017. 04. 02.)

- Egypt Independent (2011): *Brotherhood warns of Algerian scenario if Islamists blocked*. Elérhető: www.egyptindependent.com/news/brotherhood-warns-algerian-scenario-if-islamists-blocked (2014. 12. 14.)
- Egypt Independent (2012a): *Al-Masry Al-Youm's count: Morsy wins presidency with 51.13 percent of poll*. Elérhető: [www.egyptindependent.com/al-masry-al-youms-count-morsy-wins-presidency-5113-percent-poll./](http://www.egyptindependent.com/al-masry-al-youms-count-morsy-wins-presidency-5113-percent-poll/) (2015. 07. 09.)
- Egypt Independent (2012b): *Analysts: Morsy's recent moves might lead to further upheaval*. Elérhető: www.egyptindependent.com/news/analysts-morsy-s-recent-moves-might-lead-further-upheaval (2017. 04. 09.)
- Egypt Independent (2012c): *Egypt's constitution passes with 63 percent approval rate*. Elérhető: www.egyptindependent.com/news/egypt-s-constitution-passes-63-percent-approval-rate (2015. 03. 01.)
- Egypt Military Strength. Current military capabilities and available firepower for 2017 detailed*. (2017) Elérhető: www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=Egypt (2017. 06. 04.)
- Egypt Presidency: Consensus on New Constitutional Declaration to Replace November Decrees*. (2012) Elérhető: www.ikhwanweb.com/article.php?id=30472&ref=search.php (2017. 04. 12.)
- Egypt's draft constitution*. (2012) Elérhető: www.egyptindependent.com/news/egypt-s-draft-constitution-translated (2015. 03. 01.)
- Egypt's Mohamed Morsi UN General Assembly Speech*. (2012) Elérhető: www.latinospot.com/articles/4611/20120926/egypts-mohammed-morsi-un-general-assembly-speech-mubarak-united-nations-transcript.htm (2017. 04. 08.)
- Egypt State Information Service (2011): *National salvation government sworn in*. Elérhető: <http://allafrica.com/stories/201112081103.html> (2017. 06. 07.)
- Elbaradei urges Mubarak to step down*. (2011) Elérhető: www.youtube.com/watch?v=hMSB_PMoCD8 (2016. 12. 19.)
- EL-BEY, Doaa (2012): *A victory for democracy*. Elérhető: weekly.ahram.org.eg/archive/2012/1104/eg10.htm (2012. 07. 10.)
- EL-DIN, Gamal Essam (2012a): *Egypt PM Qandil makes some surprise, controversial ministerial choices*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/49380/Egypt/Politics-/Egypt-PM-Qandil-makes-some-surprise,-controveiztosithatta-a-rsial.aspx> (2016. 08. 17.)
- EL-DIN, Gamal Essam (2012b): *Consecrating the pharaoh*. Elérhető: <http://weekly.ahram.org.eg/Archive/2012/1111/eg5.htm> (2016. 10. 17.)
- Election Program. The Freedom and Justice Party*. (2011) Elérhető: http://kurzman.unc.edu/files/2011/06/FJP_2011_English.pdf (2011. 11. 29.)
- ELEIBA, Ahmed (2013): *Leading FJP figure calls for 'purge' of Egypt's 'Mubarak-era' judiciary*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/0/72007/Egypt/0/Leading-FJP-figure-calls-for-purge-of-Egypt-Mubar.aspx> (2017. 04. 24.)
- EL-ERRIAN, Essam (2011): *What the Muslim Brothers Want*. Elérhető: www.nytimes.com/2011/02/10/opinion/10erian.html (2011. 02. 19.)
- EL GUNDEY, Zeinab (2011a): *We will not replace the parliament, says Egypt advisory council*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/29159/Egypt/Politics-/We-will-not-replace-the-parliament,-says-Egypt-adv.aspx> (2011. 12. 19.)

- EL GUNDY, Zeinab (2011b): *Egypt is already Islamic, and we won't monopolise parliament: Brotherhood's Supreme Guide*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/28651/Egypt/Politics-/Egypt-is-already-Islamic,-and-we-wont-monopolise-p.aspx> (2011. 12. 23.)
- EL-GUNDY, Zeinab (2012): *Who's who in the Egyptian Constituent Assembly*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/News/37685.aspx> (2015. 06. 18.)
- EL GUNDY, Zeinab (2013): *Al-Azhar unveils 10-point initiative to end Egypt's political crisis*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/0/63759/Egypt/0/AlAzhar-unveils-point-initiative-to-end-Egypt-pol.aspx> (2017. 04. 18.)
- EL-HENNAWY, Noha (2011a): *Q&A: Reformist judge Hesham El-Bastawisi on the revolution, constitution and future of Egypt*. Elérhető: www.egyptindependent.com/news/qa-reformist-judge-hesham-el-bastawisi-revolution-constitution-and-future-egypt (2016. 11. 30.)
- EL-HENNAWY, Noha (2011b): *Q&A with Tahani al-Gebali: Say „no” to constitutional amendments*. Elérhető: www.egyptindependent.com/news/qa-tahani-al-gebali-say-no-constitutional-amendments (2016. 11. 30.)
- EL SHARNOUBI, Osmanv (2013): *Egypt's President Morsi in power: A timeline. (Part II)*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/152/74754/Egypt/Morsi,-one-year-on-/Egypt-President-Morsi-in-power-A-timeline-Part-II.aspx> (2017. 04. 03.)
- ELSHINNAWI, Mohamed (2013): *Support Plummets for Egypt's Morsi*. Elérhető: www.voanews.com/a/egypt-morsi-brotherhood/1688387.html (2017. 04. 18.)
- EL SISI, Abdelfattah Said (2006): *Democracy in the Middle East*. Elérhető: <https://assets.documentcloud.org/documents/1173610/sisi.pdf> (2016. 11. 21.)
- ERAN, Oded (2012): *Egypt: An Era of Uncertainty*. Elérhető: [www.inss.org.il/uploadimages/Import/\(FILE\)1341401617.pdf](http://www.inss.org.il/uploadimages/Import/(FILE)1341401617.pdf) (2016. 11. 18.)
- ESCWA (2016): *'Arab Spring' cost Middle East economies \$600bn*. Elérhető: www.aljazeera.com/news/2016/11/escwa-arab-spring-cost-middle-east-economies-600bn-161111034453699.html (2017. 01. 22.)
- ESSAM EL-DIN, Gamal (2010): *Election run-offs confirm sweeping NDP win*. Elérhető: <http://ahramonline.azurewebsites.net/NewsContent/1/5/1282/Egypt/Egypt-Elections-/Election-runoffs-confirm-sweeping-NDP-win.aspx> (2011. 01. 02.)
- ESSAM EL-DIN, Gamal (2011): *New electoral law unwelcome across Egypt's political spectrum*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContentP/1/17015/Egypt/New-electoral-law-unwelcome-across-Egypt-politica.aspx> (2011. 07. 28.)
- ESSAM EL-DIN, Gamal (2012): *Ahram Online presents: The Idiot's Guide to Egypt's presidential elections 2012*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/36/0/36418/Presidential-elections-/0/Ahram-Online-presents-The-Idiots-Guide-to-Egypt%E2%80%99s-.aspx> (2015. 04. 22.)
- European Council (2012): *Press statement by the President of the European Council Herman Van Rompuy, following his meeting with the President of Egypt Mohamed Morsi*. Elérhető: www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2012/09/pdf/press-statement-by-president-herman-van-rompuy-following-his-meeting-with-the-president-of-egypt-mohamed-morsi/ (2017. 04. 05.)
- Extract From Letter of February 20, 1945 from the Minister in Egypt (Tuck) to the Under Secretary of State (Grew). (1945) *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers*. The Near East and Africa, Vol. 8. Elérhető: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v08/d3> (2016. 12. 25.)

- EZZAT, Asraf (2012): *Egypt Military Rejects US Threats and Braces for General Strike*. Elérhető: <https://ashraf62.wordpress.com/2012/02/10/egypt-military-rejects-us-threats-braces-for-general-strike/> (2015. 06. 09.)
- EZZAT, Dina (2012a): *Mursi beyond Tehran*. Elérhető: <http://weekly.ahram.org.eg/Archive/2012/1113/eg1.htm> (2016. 11. 22.)
- EZZAT, Dina (2012b): *Entry into an exit*. Elérhető: <http://weekly.ahram.org.eg/News/506/17/Entry-into-an-exit.aspx> (2017. 04. 12.)
- EZZAT, Dina (2012c): *Shafiq to be named president on Sunday, claim govt sources*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/36/122/45876/Presidential-elections-/Presidential-elections-news/Shafiq-to-be-named-president-on-Sunday,-claim-govt.aspx> (2015. 08. 02.)
- FADEL, Leila (2012): *Top U.S. diplomat seeks to ease tensions with Egypt over raids*. Elérhető: www.washingtonpost.com/world/middle_east/top-us-diplomat-seeks-to-ease-tensions-with-egypt-over-raids/2012/01/05/gIQA5IQzcP_story.html?utm_term= (2015. 03. 08.)
- FADEL, Leila – WARRICK, Joby (2011): *Egyptian security forces raid offices of U.S., other democracy groups*. Elérhető: www.washingtonpost.com/world/middle_east/egyptian-security-forces-raid-offices-of-us-other-democracy-groups/2011/12/29/gIQA2jlbOP_story.html?utm_term=.4d01fa0ec0c6 (2015. 05. 14.)
- FAHIM, Kareem (2012): *After Meeting With Clinton, Egypt's Military Chief Steps Up Political Feud*. Elérhető: www.nytimes.com/2012/07/16/world/middleeast/clinton-treads-carefully-amid-egypts-fractious-politics.html (2016. 11. 05.)
- FAHMY, Heba (2011): *Thousands in Tahrir welcome new PM Essam Sharaf*. Elérhető: www.dailynewsegypt.com/2011/03/04/thousands-in-tahrir-welcome-new-pm-essam-sharaf/ (2016. 12. 05.)
- FAROUK, Ehab – WERR, Patrick (2013): *UPDATE 2-Egypt signals \$2 bln Qatar loan already spent*. Elérhető: www.reuters.com/article/egypt-economy-qatar-idUSL5E9CA95P20130110 (2017. 04. 18.)
- FAROUK, Yasmine (2014): *More than Money: Post-Mubarak Egypt, Saudi Urábia, and the Gulf*. Elérhető: http://scholar.cu.edu.eg/?q=yasminifarouk/files/more_than_money_post_mubarak_egypt_saudi_arabia_and_the_gulf.pdf (2016. 11. 11.)
- FELTMAN, Jeffrey D. (2012): *Interview With Al Masree Al-Yom*. Elérhető: <https://2009-2017.state.gov/p/nea/rls/rm/180302.htm> (2017. 06. 17.)
- FISK, Robert (2012): *President Morsi, a rigged ballot and a fox's tale that has all of Cairo abuzz*. Elérhető: www.independent.co.uk/news/world/africa/robert-fisk-president-morsi-a-rigged-ballot-and-a-foxs-tale-that-has-all-of-cairo-abuzz-7902952.html (2015. 08. 02.)
- FLAK, Agnieszka – SCHAPS, Karolin (2016): *BP buys stake in Eni's giant Zohr gas field offshore Egypt*. Elérhető: www.reuters.com/article/us-eni-egypt-bp-idUSKBN13K224 (2017. 05. 18.)
- Foxnews (2012): *Joint Chiefs Chairman Dempsey meets with top Egyptian official over NGO crackdown*. Elérhető: www.foxnews.com/politics/2012/02/11/joint-chiefs-chairman-dempsey-meets-with-egyptian-military-head-over-ngo.html (2017. 06. 17.)
- France24 (2011): *Tahrir Square youths urge 'No' vote on constitution*. Elérhető: www.france24.com/en/20110316-revolution-leaders-urge-no-vote-constitution-poll-egypt-elbaradei-muslim-brotherhood (2016. 11. 30.)
- FRIEDMAN, Thomas L. (2012a): *Morsi's Wrong Turn*. Elérhető: www.nytimes.com/2012/08/29/opinion/friedman-morsis-wrong-turn.html (2016. 10. 13.)

- FRIEDMAN, Thomas L. (2012b): *Hard Lines, Red Lines and Green Lines*. Elérhető: www.nytimes.com/2012/09/23/opinion/sunday/friedman-hard-lines-red-lines-and-green-lines.html (2017. 04. 05.)
- FÜLE, Štefan (2010): *European Neighbourhood Policy Review*. Elérhető: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-10-594_en.htm (2012. 12. 01.)
- G. MACKELL, Austin (2013): *Morsi's post-coup speech translated*. Elérhető: <https://austingmackell.wordpress.com/2013/07/04/morsis-post-coup-speech-translated/> (2017. 04. 25.)
- Gallup Poll Editorial Staff (2002): *Many in Islamic World Question Motives for U.S. Military Campaign*. Elérhető: www.gallup.com/poll/5407/many-islamic-world-question-motives-us-military-campaign.aspx (2017. 03. 25.)
- GAZI, Faisal (2009): *The first Muslim secularist*. Elérhető: www.theguardian.com/commentisfree/belief/2009/apr/09/religion-islam-secularism-egypt (2017. 03. 10.)
- GEARAN, Anne (2013): *After meeting Morsi, Kerry releases immediate aid to Egypt*. Elérhető: www.washingtonpost.com/world/middle_east/after-meeting-morsi-kerry-releases-immediate-aid-to-egypt/2013/03/03/07295f38-841b-11e2-98a3-b3db6b9ac586_story.html?utm_term=.30e9bad95b14 (2017. 04. 25.)
- GERTZ, Bill (2016): *Clinton Backed Egypt's Muslim Brotherhood Regime*. Elérhető: <http://freebeacon.com/national-security/clinton-backed-egypts-muslim-brotherhood-regime/> (2016. 11. 04.)
- Global MB Watch (2012): *New Egyptian President-Elect Denies Interview With Iran News Agency*. Elérhető: www.globalmbwatch.com/2012/06/27/new-egyptian-president-elect-denies-interview-with-iran-news-agency/ (2012. 07. 02.)
- GOLDBERG, Ellis (2011): *Mubarakism Without Mubarak. Why Egypt's Military Will Not Embrace Democracy*. Elérhető: www.foreignaffairs.com/articles/egypt/2011-02-11/mubarakism-without-mubarak (2011. 02. 11.)
- GPO (2011): *Consolidated Appropriation Act, 2012*. Elérhető: www.gpo.gov/fdsys/pkg/PLAW-112publ74/pdf/PLAW-112publ74.pdf (2015. 06. 02.)
- HALAWA, Omar (2011): *Gamal al-Banna: No to civil state with Islamic reference*. Elérhető: www.egyptindependent.com/news/gamal-al-banna-no-civil-state-islamic-reference (2014. 12. 14.)
- HASSAN, Amro (2011): *Revolution Youth coalition calls for more transition time before elections*. Elérhető: <http://latimesblogs.latimes.com/babylonbeyond/2011/03/egypt-revolution-youth-coalition-calls-for-longer-transitional-period.html> (2016. 12. 02.)
- HASSIEB, Ingy (2012): *Morsi remarks on mideast violence*. Elérhető: www.washingtonpost.com/blogs/blogpost/post/morsi-remarks-on-mideast-violence/2012/09/13/0fc1c930-fdb8-11e1-a31e-804fccb658f9_blog.html?utm_term=.000382135a7f (2017. 04. 05.)
- HAUSLOHNER, Abigail (2011): *Islamist Show of Strength Shows Egypt's Liberals What They're Up Against*. Elérhető: www.time.com/time/world/article/0,8599,2085957,00.html (2011. 09. 14.)
- HEARST, David – KINGSLEY, Patrickv (2013): *Egypt's Mohamed Morsi remains defiant as fears of civil war grow*. Elérhető: www.theguardian.com/world/2013/jun/30/egypt-mohamed-morsi-defiant-civil-war (2017. 04. 22.)
- HENDAWI, Hamza (2012): *Egypt to offer Iran enhanced ties in exchange for dropping Assad support*. Elérhető: www.timesofisrael.com/egypt-trying-to-persuade-iran-to-drop-assad-support/ (2016. 11. 27.)
- HENDAWI, Hamza (2013): *100,000 Morsi backers stage show of force in Egypt*. Elérhető: www.cnsnews.com/news/article/100000-morsi-backers-stage-show-force-egypt (2017. 04. 24.)

- Hillary Clinton Email Archive (2012): *Two memos, Morsi's moves*. Elérhető: https://wikileaks.org/clinton-emails/Clinton_Email_January_7_Release/C05793014.pdf (2016. 10. 30.)
- HOPE, Bradley (2013): *Assassination attempt against Egypt's Suleiman a mystery two years later*. Elérhető: www.thenational.ae/news/world/middle-east/assassination-attempt-against-egypts-suleiman-a-mystery-two-years-later (2015. 03. 07.)
- Hosni Mubarak's speech: full text*. (2011) Elérhető: www.theguardian.com/world/2011/feb/02/president-hosni-mubarak-egypt-speech (2011. 02. 03.)
- HUSSEIN, Nada (2012): *Amr Moussa launches electoral programme in Cairo slum*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/39563/Egypt/Politics-/Amr-Moussa-launches-electoral-programme-in-Cairo-s.aspx> (2015. 12. 01.)
- IBRAHIM, Amirah (2012): *A man of experience*. Elérhető: www.masress.com/en/ahramweekly/29701 (2012. 09. 18.)
- IBRAHIM, Ezzat (2012): *Chaos of US Morsi policy*. Elérhető: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:http://weekly.ahram.org.eg/News/584.aspx&gws_rd=cr&ei=i7QAWcy5BqLF6ASLrLzwBw (2017. 04. 28.)
- IFES (2011): *Elections in Egypt. Analysis of the 2011 Parliamentary Electoral System*. Elérhető: www.ciaonet.org/attachments/25621/uploads (2017. 06. 14.)
- Ikhwanweb (2011a): *Full English Translation of Dr. Mohamed Morsi's Interview on Dream TV with Wael Ibrashî*. Elérhető: www.ikhwanweb.com/article.php?id=29405 (2017. 06. 16.)
- Ikhwanweb (2011b): *MB calls on Army Forces for intervention to save documents*. Elérhető: www.ikhwanweb.com/article.php?id=28163 (2011. 04. 02.)
- Ikhwanweb (2012a): *FJP Chairman Meets With Assistant U.S. Secretary of State*. Elérhető: <http://ikhwanweb.com/article.php?id=29538&ref=search.php> (2015. 05. 16.)
- Ikhwanweb (2012b): *Badie to US Ambassador: Actions Not Words Will Help US Restore Its Credibility in Muslim World*. Elérhető: <http://ikhwanweb.com/article.php?id=29568&ref=search.php> (2014. 12. 12.)
- Ikhwanweb (2012c): *Freedom and Justice Party Supports Role of NGOs as Essential to Democratic Process*. Elérhető: www.ikhwanweb.com/article.php?id=29692 (2015. 06. 20.)
- Ikhwanweb (2012d): *MB Statement on the Case of Foreign Funding of Non-Governmental Organizations*. Elérhető: www.ikhwanweb.com/article.php?id=29749&ref=search.php (2015. 06. 20.)
- Ikhwanweb (2012e): *Dr. Badie: Muslim Brotherhood Decision on Presidency Soon*. Elérhető: www.ikhwanweb.com/article.php?id=29814 (2015. 03. 10.)
- Ikhwanweb (2012f): *Brotherhood, Freedom and Justice Joint Statement Endorses Al-Shater in Presidential Race*. Elérhető: <http://ikhwanweb.net/article.php?id=29838> (2015. 07. 16.)
- Ikhwanweb (2012g): *Al-Shater Outlines Egyptian Renaissance Project at First Press Conference*. Elérhető: www.ikhwanweb.com/article.php?id=29859 (2015. 03. 24.)
- Ikhwanweb (2012h): *Dr. Mohamed Morsi – A Brief Biography*. Elérhető: <http://ikhwanweb.com/article.php?id=29964> (2017. 06. 19.)
- Ikhwanweb (2012i): *President Mohamed Morsi's Speech in Tahrir Square*. Elérhető: www.ikhwanweb.com/article.php?id=30153 (2012. 06. 30.)
- Ikhwanweb (2012j): *President Mohamed Morsi's Speech at Cairo University*. Elérhető: www.ikhwanweb.com/article.php?id=30156 (2012. 07. 09.)

- Ikhwanweb (2012k): *Following Morsi's Visit, Chinese Investors See Promising Opportunities in 'Gate to Africa' Egypt*. Elérhető: www.ikhwanweb.com/article.php?id=30268&ref=search.php (2016. 09. 29.)
- Ikhwanweb (2012l): *Egypt Presidency: Consensus on New Constitutional Declaration to Replace November Decrees*. Elérhető: www.ikhwanweb.com/article.php?id=30472&ref=search.php (2017. 04. 12.)
- INBAR, Efraim (2011): *Regional Ramifications of Unrest in Egypt*. Elérhető: <http://besacenter.org/perspectives-papers/regional-ramifications-of-unrest-in-egypt/> (2011. 02. 12.)
- IndexMundi – Country Facts, Egypt. Elérhető: www.indexmundi.com/g/g.aspx?v=21&c=eg&l=en (2017. 04. 02.)
- INGRASSIA, Paul – PFEIFFER, Tom (2012): *Interview-Egypt telecom tycoon Sawiris eyes new horizons*. Elérhető: <http://uk.reuters.com/article/2012/02/06/idUKL5E8D62BA20120206> (2012. 02. 09.)
- IPU (2011–2012): *Egypt Majlis Al-Chaab (Népi Gyűlés), Elections 2011*. Elérhető: www.ipu.org/parline-e/reports/arc/2097_11.htm (2017. 06. 15.)
- Iranian Diplomacy (2012): *A table of heads of delegations in Tehran NAM summit*. Elérhető: www.irdiplomacy.ir/en/page/1906445/A+table+of+heads+of+delegations+in+Tehran+NAM+summit+.html (2016. 11. 27.)
- ISHANI, Maryam (2012): *In advance of handover of power military delineates scope of influence*. Elérhető: <https://dailynewsegypt.com/2012/06/19/in-advance-handover-power-military-delineates-scope-influence/> (2015. 08. 04.)
- Jadaliyya (2011a): *The Revolutionary Youth Coalition's Final Report*. Elérhető: www.jadaliyya.com/pages/index/6480/in-translation_the-revolutionary-youth-coalitions- (2016. 11. 29.)
- Jadaliyya (2011b): *Al-Nour Party*. Elérhető: www.jadaliyya.com/pages/index/3171/al-nour-party (2012. 01. 08.)
- Jadaliyya (2011c): *Free Egyptians Party*. Elérhető: www.jadaliyya.com/pages/index/3153/free-egyptians-party (2011. 12. 07.)
- Jadaliyya (2011d): *Socialist Popular Alliance Party*. Elérhető: www.jadaliyya.com/pages/index/3159/socialist-popular-alliance-party (2012. 03. 23.)
- Jadaliyya (2011e): *Al-Wafd Party*. Elérhető: www.jadaliyya.com/pages/index/3155/al-wafd-party (2011. 12. 29.)
- Jadaliyya (2011f): *Al-Wasat Party*. Elérhető: www.jadaliyya.com/pages/index/3152/al-wasat-party (2011. 12. 29.)
- Jadaliyya (2012): *Brotherhood Spokesperson: Military Rulers Could Be Granted Immunity for d Handover of Power*. Elérhető: www.jadaliyya.com/pages/index/3895/brotherhood-spokesperson_military-rulers-could-be- (2012. 02. 13.)
- Jadaliyya (2014): *Jamal ad-Din al-Afghani: A Profile from the Archives*. Elérhető: www.jadaliyya.com/pages/index/19232/jamal-ad-din-al-afghani_a-profile-from-the-archive (2017. 01. 11.)
- Jewish Virtual Library (1950a): *The Suez-Sinai Campaign: Egyptian Decree Regarding Suez Canal*. Elérhető: www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/History/egdecree.html (2012. 11. 04.)
- Jewish Virtual Library (1950b): *Harry Truman Administration: Tripartite Declaration on the Arab-Israeli Conflict*. Elérhető: www.jewishvirtuallibrary.org/tripartite-declaration-on-the-arab-israeli-conflict-may-1950 (2008. 03. 11.)
- Jewish Virtual Library (2012): *Egyptian Presidential Elections – Hamdeen Sabahi*. Elérhető: www.jewishvirtuallibrary.org/egyptian-presidential-elections-hamdeen-sabahi (2015. 07. 09.)

- JUREIDINI, Ray (2010): *Regulation of Migration in Egypt*. Elérhető: www.mei.edu/content/regulation-migration-egypt (2017. 03. 02.)
- KAIS, Roi (2012): *Report: Hamas seeks to 'emancipate' Gaza from PA*. Elérhető: www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4258674,00.html (2016. 11. 15.)
- KAMEL, Nasser (2013): *Egyptian Army Will Remain Neutral in June 30 Protests*. Elérhető: www.al-monitor.com/pulse/politics/2013/06/egypt-army-neutral-june-30-demonstrations-morsi.html (2017. 04. 24.)
- KARON, Tony (2012): *What Morsy must do to avoid being Egypt's president in name only*. Elérhető: <http://world.time.com/2012/06/26/what-morsy-must-do-to-avoid-being-egypts-president-in-name-only/?iid=gs-main-lede> (2015. 03. 17.)
- KELEMEN, Michele (2012): *Egypt's Moves Leave Democracy Advocate Bewildered*. Elérhető: www.npr.org/2012/03/08/148151845/egypts-moves-leave-democracy-advocate-bewildered (2015. 06. 03.)
- KELLY, Rick (2005): *Mubarak wins Egypt's stage-managed presidential election*. Elérhető: www.wsws.org/en/articles/2005/09/egypt-s19.html (2011. 10. 12.)
- KENAWY, Ezzat Molouk (2009): *The Economic Development in Egypt during the 1952–2007 Period*. Elérhető: https://search.wikileaks.org/gifiles/attach/134/134655_588-603.pdf (2017. 05. 26.)
- KERSHNER, Isabel – BUMILLER, Elisabeth (2012): *Uncertainty Over Letter Underscores Delicate Ties*. Elérhető: www.nytimes.com/2012/08/01/world/middleeast/uncertainty-over-letter-underscores-delicate-ties.html (2016. 10. 12.)
- Khairat al-Shater on the Rise of the Muslim Brotherhood. (2012) In FRADKIN, Hillel – HAQQANI, Husain – BROWN, Eric – MNEIMNEH, Hassan (eds.): *Current Trends in Islamic Ideology*, Vol. 13. 127–157. Elérhető: www.hudson.org/content/researchattachments/attachment/1144/201207271_currenttrendsvol13.pdf (2014. 12. 14.)
- KHALIL, Emad (2011): *NGO report: 93,000 Copts left Egypt since March*. Elérhető: www.egyptindependent.com/node/499187 (2011. 09. 28.)
- KINGSLEY, Patrick (2013a): *Egypt 'suffering worst economic crisis since 1930s'*. Elérhető: www.theguardian.com/world/2013/may/16/egypt-worst-economic-crisis-1930s (2017. 05. 11.)
- KINGSLEY, Patrick (2013b): *Egypt's armed forces chief warns unrest could cause collapse of state*. Elérhető: www.theguardian.com/world/2013/jan/29/egypt-armed-forces-chief-warns-collapse (2017. 04. 17.)
- KINGSLEY, Patrick (2013c): *Protesters across Egypt call for Mohamed Morsi to go*. Elérhető: www.theguardian.com/world/2013/jun/30/mohamed-morsi-egypt-protests (2017. 04. 21.)
- KIRKPATRICK, David D. (2011): *Church Protests in Cairo Turn Deadly*. Elérhető: www.nytimes.com/2011/10/10/world/middleeast/deadly-protests-over-church-attack-in-cairo.html?_r=3&scp=7&sq=coptic%20egypt&st=cse (2011. 10. 11.)
- KIRKPATRICK, David D. (2012a): *In Egypt, Signs of Accord Between Military Council and Islamists*. Elérhető: www.nytimes.com/2012/01/23/world/middleeast/signs-of-accord-between-egyptian-military-and-muslim-brotherhood-on-new-charter.html?pagewanted=all (2012. 01. 25.)
- KIRKPATRICK, David D. (2012b): *Carter Says Egypt's Military Is Likely to Retain Some Political Powers*. Elérhető: www.nytimes.com/2012/01/12/world/middleeast/jimmy-carter-expects-egypt-military-to-keep-some-powers.html?_r=1 (2012. 01. 12.)
- KIRKPATRICK, David D. (2012c): *Islamists in Egypt Back Timing of Military Handover*. Elérhető: www.nytimes.com/2012/01/09/world/middleeast/muslim-brotherhood-backs-egyptian-militarys-transition-date.html?_r=1&scp=1&sq=muslim%20brothers&st=cse (2015. 02. 14.)

- KIRKPATRICK, David D. (2012d): *Election is a New Start for an Aide to Mubarak*. Elérhető: www.nytimes.com/2012/04/13/world/middleeast/egypts-ex-spy-chief-emerges-as-presidential-candidate.html?ref=middleeast (2012. 04. 26.)
- KIRKPATRICK, David D. (2013): *Army Ousts Egypt's President; Morsi Is Taken Into Military Custody*. Elérhető: www.nytimes.com/2013/07/04/world/middleeast/egypt.html (2013. 04. 21.)
- KIRKPATRICK, David D. – EL SHEIKH, Mayy (2013): *Morsi Spurned Deals, Seeing Military as Tamed*. Elérhető: www.nytimes.com/2013/07/07/world/middleeast/morsi-spurned-deals-to-the-end-seeing-the-military-as-tamed.html (2017. 04. 22.)
- KIRKPATRICK, David D. – ERLANGER, Steven (2012): *Egypt's New Leader Spells Out Terms for U.S.-Arab Ties*. Elérhető: www.nytimes.com/2012/09/23/world/middleeast/egyptian-leader-mohamed-morsi-spells-out-terms-for-us-arab-ties.html?action=click&contentCollection=MiddleEast&module=RelatedCoverage&pgtype=article&region=EndOfArticle&_r=0 (2017. 04. 04.)
- KNELL, Yolande (2012): *Egypt candidate: Moderate Islamist, Abduhl Moneim Aboul Fotouh*. Elérhető: www.bbc.com/news/world-middle-east-17356253 (2015. 12. 01.)
- KOEHLER, Kevin (2008): *Authoritarian Elections in Egypt: Formal Institutions and Informal Mechanisms of Rule*. Elérhető: www.informaworld.com/smpp/content~content=a905328755~db=all~order=page (2010. 12. 28.)
- Külügyminisztérium (2011): *Martonyi János egyiptomi látogatása*. Elérhető: <http://2010-2014.kormany.hu/hu/kulugyminiszterium/hirek/martonyi-janos-egyiptomi-latogatasa> (2016. 12. 09.)
- LANDLER, Mark (2011): *Secret Report Ordered by Obama Identified Potential Uprisings*. Elérhető: www.nytimes.com/2011/02/17/world/middleeast/17diplomacy.html (2011. 02. 26.)
- Law No. 38. 1972 Concerning The People's Assembly*. (1972) Elérhető: <http://aceproject.org/ero-en/regions/mideast/EG/Law%20No.%2038%20of%201972%20-%20english.pdf> (2011. 11. 15.)
- LEIKEN, Robert S. – BROOKE, Steven (2007): *The Moderate Muslim Brotherhood*. Elérhető: www.foreignaffairs.com/articles/2007-03-01/moderate-muslim-brotherhood (2015. 02. 07.)
- LIPIN, Michael (2012): *World Leaders React to Egypt's Election Results*. Elérhető: www.voanews.com/a/international-reaction-to-morsis-win-in-egyptian-election/1246675.html (2012. 06. 25.)
- LONDOÑO, Ernesto (2012): *Egypt's Morsi replaces military chiefs in bid to consolidate power*. Elérhető: www.washingtonpost.com/world/middle_east/egypts-morsi-orders-retirement-of-defense-minister-chief-of-staff-names-vp/2012/08/12/a5b26402-e497-11e1-8f62-58260e3940a0_story.html (2016. 10. 22.)
- LONDOÑO, Ernesto (2013): *Obama: U.S. 'deeply concerned' about Egyptian military's ouster of president*. Elérhető: www.washingtonpost.com/world/national-security/us-quiet-after-egypt-military-ousts-democratically-elected-president-morsi/2013/07/03/28c11da2-e41f-11e2-af3-339619eab080_story.html?utm_term=.a1e163d97e45 (2017. 04. 22.)
- LONDOÑO, Ernesto – BRULLIARD, Karin (2012): *Islamist wins Egyptian presidency*. Elérhető: www.washingtonpost.com/world/middle_east/morsi-named-new-egyptian-president/2012/06/24/gJQAMZaazV_story.html (2012. 06. 26.)
- LUCAS, Scott (2013): *Middle East, July 3: Egypt – The Military Removes President Morsi*. Elérhető: <http://eaworldview.com/2013/07/middle-east-today-egypt-morsi-tries-to-claim-legitimacy/> (2017. 04. 22.)
- LYNCH, Marc (2007): *Memo to the MB: How to talk to America?* Elérhető: www.ikhwanweb.com/article.php?id=13835 (2015. 02. 04.)

- Ma'an News Agency (2012a): *Iran's Ahmadinejad calls Egypt's Mursi*. Elérhető: www.maannews.com/Content.aspx?id=501457 (2016. 11. 12.)
- Ma'an News Agency (2012b): *Mashaal meets prominent Islamic leaders in Cairo*. Elérhető: www.maannews.com/Content.aspx?id=506576 (2016. 11. 15.)
- Ma'an News Agency (2012c): *Haniyeh: Rafah to open 12 hrs daily*. Elérhető: www.maannews.com/Content.aspx?id=508103 (2016. 11. 15.)
- Ma'an News Agency (2012d): *Zahhar: Hamas will not separate Gaza from the West Bank*. Elérhető: www.maannews.com/Content.aspx?id=506656 (2016. 11. 15.)
- Ma'an News Agency (2012e): *Official: Egypt temporarily opens Gaza border*. Elérhető: www.maannews.com/Content.aspx?id=511464 (2016. 11. 12.)
- Ma'an News Agency (2012f): *Egypt to reopen Rafah crossing for 3 days*. Elérhető: www.maannews.com/Content.aspx?id=512389 (2016. 11. 08.)
- MACFARQUHAR, Neil (2011): *Egyptian Voters Approve Constitutional Changes*. Elérhető: www.nytimes.com/2011/03/21/world/middleeast/21egypt.html (2011. 03. 21.)
- Mada Masr (2016): *CAPMAS: Population growth rate in Egypt decreases for first time in 10 years*. Elérhető: www.madamasr.com/en/2016/04/03/news/u/capmas-population-growth-rate-in-egypt-decreases-for-first-time-in-10-years/ (2017. 05. 22.)
- Magyar Nemzet (2011): *Hazánk felajánlotta tapasztalatait Egyiptomnak*. Elérhető: https://mno.hu/kulfold/hazank_felajánlotta_tapasztalatait_egyiptomnak-168861 (2017. 05. 23.)
- Malaysia Today (2011): *Interview: Tariq Ramadan on Tunisia and Egypt*. Elérhető: www.malaysia-today.net/interview-tariq-ramadan-on-tunisia-and-egypt/ (2017. 05. 09.)
- MALLAT, Chibli (2012): *Saving Egypt's Supreme Constitutional Court from itself*. Elérhető: http://english.ahram.org.eg/NewsContentP/4/45009/Opinion/Sa_ving-Egypt%E2%80%99s-Supreme-Constitutional-Court-from-i.aspx (2015. 06. 24.)
- MAURO, Ryan (2013): *Fall of Assad May Herald Dangerous Iran-Brotherhood Pact*. Elérhető: www.clarionproject.org/analysis/fall-assad-may-herald-dangerous-iran-brotherhood-pact (2017. 04. 17.)
- McClatchy Newspapers (2011a): *Text of Egyptian military communique No. 1*. Elérhető: www.mcclatchydc.com/news/nation-world/world/article24611785.html#storylink=cpy (2011. 04. 07.)
- McClatchy Newspapers (2011b): *Text of Communique No. 2 from the Egyptian military*. Elérhető: www.mcclatchydc.com/news/nation-world/world/article24611788.html (2011. 04. 07.)
- McClatchy Newspapers (2011c): *Text of Communique No. 5 issued by the Egyptian military*. Elérhető: www.mcclatchydc.com/news/nation-world/world/article24611800.html (2011. 02. 27.)
- MENA (2011): *John Kerry tells Egyptians to accept parliamentary election results*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/33/100/29021/Elections-/News/John-Kerry-tells-Egyptians-to-accept-parliamentary.aspx> (2011. 12. 13.)
- MENA (2013): *Egyptian stock market rises 4.9% after army ultimatum*. Elérhető: www.egyptindependent.com/news/egyptian-stock-market-rises-49-after-army-ultimatum (2017. 04. 21.)
- METZ, Helen Chapin (ed.) (1990): *Egypt: A Country Study*. GPO for the Library of Congress: Washington. Elérhető: <http://countrystudies.us/egypt/> (2017. 03. 13.)
- MEZZOFIORE, Gianluca (2012): *Mursi says talks were "fruitful" during his first foreign visit as President*. Elérhető: www.ibtimes.co.uk/mohammed-morsi-egypt-saudi-arabia-king-abdullah-3628391936 (2017. 06. 20.)
- Middle East Monitor Online (2014): *Egyptians represent 40 per cent of Saudi Urábia's total expatriate workforce*. Elérhető: www.middleeastmonitor.com/20140917-egyptians-represent-40-per-cent-of-saudi-Urábias-total-expatriate-workforce/ (2017. 02. 23.)

- MORSY, Ahmed – BROWN, Nathan (2012): *Egypt's al-Azhar Steps Forward*. Elérhető: <http://carnegieendowment.org/2013/11/07/egypt-s-al-azhar-steps-forward-pub-53536> (2017. 06. 16.)
- MOUNIR, Hossam (2016): *Unemployment rate reaches 12.7% in Q1 of 2016: CAPMAS*. Elérhető: www.dailynewsegypt.com/2016/05/15/unemployment-rate-reaches-12-7-in-q1-of-2016-capmas/ (2017. 05. 22.)
- MTP Exclusive (2011): *Time has come for Mubarak to go, says Indyk*. Elérhető: www.msnbc.msn.com/id/41329257/ns/meet_the_press-more/ (2016. 12. 18.)
- Mubarak Warns U.S. About Muslim Brotherhood. (2006) *A Selection From the Cache of Diplomatic Dispatches*. Elérhető: www.nytimes.com/interactive/2010/11/28/world/20101128-cables-viewer.html?r=1&#report/egypt-06CAIRO941 (2017. 03. 27.)
- Muhammad Badie's acceptance speech*. (2010) Elérhető: www.ikhwanweb.com/article.php?id=22674 (2015. 02. 07.)
- NBC News (2013): *Ray LaHood's son sentenced to jail in Egypt in absentia over pro-democracy dispute*. Elérhető: www.nbcbayarea.com/news/national-international/Ray-LaHoods-Son-Sentenced-to-Jail-in-Egypt-Over-Pro-Democracy-Dispute-210082411.html (2015. 06. 03.)
- NERIAH, Jacques (2014): *Egyptian Field Marshal Abd El-Fattah El-Sisi: A Profile*. Elérhető: <http://jcpa.org/article/egyptian-field-marshal-abd-el-fattah-el-sisi-profile/> (2016. 11. 20.)
- Oasis (2011): *Statement about the future of Egypt*. Elérhető: www.oasiscenter.eu/articles/arab-revolutions/2011/09/12/statement-about-the-future-of-egypt (2017. 06. 16.)
- Obama's Speech in Cairo*. (2009) Elérhető: www.nytimes.com/2009/06/04/us/politics/04obama.text.html?r=0 (2009. 06. 06.)
- Official Gazette*. (2012) Elérhető: <https://static.squarespace.com/static/4f334481cb12c1acadc57623/5177e444e4b0244b5f673736/5177e46ee4b0244b5f678445/1340005862207/Supreme%20Constitutional%20Court%20Ruling%20-%20full.pdf> (2015. 06. 24.)
- PELLERIN, Cheryl (2012): *Dempsey Addresses Concerns With Egyptian Military Leaders*. Elérhető: <http://archive.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=67155> (2017. 06. 17.)
- PERLOV, Orit – DEKEL, Udi (2012): *The 100-Day Program and the "MorsiMeter": Egyptian Discourse on the Social Networks*. Elérhető: www.inss.org.il/uploadImages/systemFiles/377066723036.pdf (2016. 10. 17.)
- PERRY, Tom (2011): *Salafis sense best is yet to come in Egypt vote*. Elérhető: <http://af.reuters.com/article/commoditiesNews/idAFL5E7N23VJ20111202?pageNumber=2&virtualBrandChannel=0> (2012. 01. 08.)
- Pew Research Center (2010): *Muslim Publics Divided on Hamas and Hezbollah. Most Embrace a Role for Islam in Politics*. Elérhető: www.pewglobal.org/2010/12/02/muslims-around-the-world-divided-on-hamas-and-hezbollah/ (2011. 02. 08.)
- Pew Research Center (2012): *Egyptians Remain Optimistic, Embrace Democracy and Religion in Political Life*. Elérhető: www.pewglobal.org/2012/05/08/egyptians-remain-optimistic-embrace-democracy-and-religion-in-political-life/ (2016. 11. 07.)
- PM Netanyahu's Speech at the Conference of Presidents of Major North American Jewish Organizations*. (2011) Elérhető: www.pmo.gov.il/English/MediaCenter/Speeches/Pages/speechpres160211.aspx (2011. 02. 21.)
- POMED (2012a): *Statements from U.S. Members of Congress, 10 February, 2012 – March 15, 2012*. Elérhető: <http://pomed.org/wp-content/uploads/2012/03/Statements-by-Members-of-Congress.pdf> (2017. 06. 16.)

- POMED (2012b): *From Islamists in Power: Views from Within*. Jessica Tuchman Mathew, *Opening Remarks*. Elérhető: <http://pomed.org/wp-content/uploads/2012/04/Event-Write-Up-Islamist-4-5-1.pdf> (2017. 06. 04.)
- POSNER, Michael H. (2012): *Remarks in Cairo, Egypt*. Elérhető: <https://2009-2017.state.gov/j/drl/rls/rm/2012/182582.htm> (2017. 06. 17.)
- President Mohamed Morsi's Address to the Nation*. (2013) Elérhető: www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/translation-president-mohamed-morsi-s-address-to-the-nation (2017. 04. 22.)
- President Mubarak's visit to Washington. (2009) *A Selection From the Cache of Diplomatic Dispatches*. Elérhető: www.nytimes.com/interactive/2010/11/28/world/20101128-cables-viewer.html?_r=1&#report/egypt-09CAIRO874 (2015. 01. 12.)
- President of Russia (2012): *Telephone conversation with Egypt's President-elect Muhammad Mursi*. Elérhető: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/15788> (2016. 10. 04.)
- Press statement by the President of the European Council Herman Van Rompuy, following his meeting with the President of Egypt Mohamed Morsi*. (2012) Elérhető: www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2012/09/pdf/press-statement-by-president-herman-van-rompuy-following-his-meeting-with-the-president-of-egypt-mohamed-morsi/ (2017. 04. 05.)
- PRESTON, Jenifer (2011): *Movement Began With Outrage and a Facebook Page That Gave It an Outlet*. Elérhető: www.nytimes.com/2011/02/06/world/middleeast/06face.html (2016. 12. 09.)
- Protocol of the meetings between Egyptian Minister of War, Shams Badran, and Soviet Premier, Alexei Kosygin on the 25 and 26 of May 1967*. Elérhető: <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/114310.pdf?v=86f751d2f79cbe3c06f373fba6079dfc> (2017. 05. 31.)
- RADWAN, Samir (1977): *The impact of agrarian reform on rural Egypt (1952–1975)*. ILO: Geneva. 14–22. Elérhető: <https://archive.org/download/JMAAJ759/JM-AAJ-759.pdf> (2017. 03. 11.)
- RASHWAN, Nada Hussein (2012): *Egypt's revolution will achieve its goals: Brotherhood speaker of parliament*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/32521/Egypt/Politics-/Egypts-revolution-will-achieve-its-goals-Brotherho.aspx> (2017. 06. 16.)
- RAVID, Barak (2012a): *Clinton Asked Israel to Make Gestures to Strengthen the Palestinian Authority*. Elérhető: www.haaretz.com/israel-news/clinton-asked-israel-to-make-gestures-to-strengthen-the-palestinian-authority-1.451447 (2016. 11. 11.)
- RAVID, Barak (2012b): *Morsi's First Message to Israel*. Elérhető: www.haaretz.com/israel-news/egypt-s-president-wrote-to-peres-i-hope-for-peace-and-stability-in-middle-east-1.455001 (2012. 11. 10.)
- Remarks by HR/VP Catherine Ashton at the end of her visit to Egypt*. (2011) Elérhető: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-11-117_en.htm?locale=en (2016. 12. 05.)
- Remarks by the President at the 20th Anniversary of the National Endowment for Democracy*. (2003) Elérhető: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/11/20031106-2.html> (2011. 10. 19.)
- Remarks with Foreign Minister Mohamed Kamel Amr*. (2012) Elérhető: <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2012/11/200960.htm> (2017. 05. 14.)
- Reuters (2011): *Egyptian Vice President Omar Suleiman speech*. Elérhető: www.reuters.com/article/us-egypt-suleiman-speech-idUSTRE71990120110210 (2011. 02. 12.)
- Reuters (2012a): *Egypt Islamists: military will not escape scrutiny*. Elérhető: www.reuters.com/article/us-egypt-brotherhood-army-idUSTRE80J1OW20120120 (2015. 05. 10.)
- Reuters (2012b): *Obama set to speed aid to Egypt: official*. Elérhető: www.reuters.com/article/us-davos-usa-egypt-idUSTRE80O24G20120125 (2015. 04. 31.)

- Reuters (2013a): *Egypt's Mursi defies army as it plots future without him*. Elérhető: www.reuters.com/article/us-egypt-protests-idUSBRE95Q0NO20130702 (2017. 04. 22.)
- Reuters (2013b): *Saudi Arabia to give Egypt \$5 billion in aid*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/3/12/76115/Business/Economy/Saudi-Urabiya-to-give-Egypt-billion-in-aid.aspx> (2017. 04. 24.)
- Reuters (2013c): *UAE agrees to give Egypt \$3 billion in loans and grants: source*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/3/0/76096/Business/0/UAE-agrees-to-give-Egypt-billion-in-loans-and-gra.aspx> (2017. 04. 24.)
- REZAIAN, Jason – HAUSLOHNER, Abigail (2013): *Ahmadinejad makes first Cairo visit*. Elérhető: www.washingtonpost.com/world/middle_east/ahmadinejad-makes-first-cairo-visit/2013/02/05/935b2c68-6fb0-11e2-b35a-0ec56f0518d2_story.html?utm_term=.332db476a2f6 (2017. 04. 20.)
- ROGIN, Josh (2011): *The inside story on the exploding Egypt 'envoy,' Frank Wisner*. Elérhető: <http://foreignpolicy.com/2011/02/07/the-inside-story-on-the-exploding-egypt-envoy-frank-wisner/> (2012. 04. 06.)
- ROGIN, Josh (2013): *Kerry's Secret Gift to Egypt*. Elérhető: www.thedailybeast.com/articles/2013/06/06/kerry-s-secret-gift-to-egypt.html (2017. 04. 23.)
- Royal Decree No. 42 of 1923. On Building a Constitutional System for the Egyptian State*. Elérhető: www.constitutionnet.org/files/1923_-_egyptian_constitution_english_1.pdf (2017. 01. 29.)
- RYNHOLD, Jonathan (2011): *US Policy Regarding the Upheaval in Egypt: Endangering the Strategic Foundations of Regional Stability*. Elérhető: <http://besacenter.org/perspectives-papers/us-policy-regarding-the-upheaval-in-egyptendangering-the-strategic-foundations-of-regional-stability/> (2011. 02. 12.)
- SANGER, David E. – COOPER, Helene (2011): *Obama Presses for Change but Not a New Face at the Top*. Elérhető: www.nytimes.com/2011/01/30/world/middleeast/30dipl.html?ref=middleeast (2016. 12. 18.)
- Sawiris: Islamists hijacked Egyptian revolution*. (2011) Elérhető: www.egyptindependent.com/node/486207 (2012. 02. 09.)
- Sawiris: Islamists should offer concessions in spirit of consensus*. (2011) Elérhető: www.egyptindependent.com/node/560626 (2012. 02. 09.)
- SAYIGH, Yezid (2012): *Morsi Versus the Military Council*. Elérhető: www.al-monitor.com/pulse/originals/2012/al-monitor/morsi-versus-the-military-council.html (2012. 07. 04.)
- SCHWARTZSTEIN, Peter (2017): *Forget ISIS, Egypt's Population Boom is its Biggest Threat*. Elérhető: www.newsweek.com/2017/03/31/egypt-population-birth-rate-food-water-shortage-isis-terrorism-sissi-570953.html (2017. 05. 22.)
- Secretary Colin L. Powell, Remarks with Egyptian Minister of Foreign Affairs Ahmed Maher*. (2001) Elérhető: <https://2001-2009.state.gov/secretary/former/powell/remarks/2001/5066.htm> (2017. 03. 18.)
- Secretary Condoleezza Rice, Remarks at the American University in Cairo*. (2005) Elérhető: <https://2001-2009.state.gov/secretary/rm/2005/48328.htm> (2017. 03. 27.)
- SENNOTT, Charles M. (2011): *Egypt: Drafting the way forward*. Elérhető: www.pri.org/stories/2011-02-12/egypt-drafting-way-forward (2016. 12. 02.)
- SHAFFER, Matthew (2011): *Rough Transcription of Mubarak's Remarks*. Elérhető: www.nationalreview.com/developing/258349/rough-transcription-mubaraks-remarks-matthew-shaffer (2016. 12. 09.)

- SHARP, Jeremy M. (2011): *Egypt in Transition. Congressional Research Service*. Elérhető: www.hsdl.org/?view&did=718412 (2011. 12. 10.)
- SHEHATA, Samer (2004): *Egypt After 9/11: Perceptions of the United States*. Elérhető: <http://conconflicts.ssrc.org/archives/mideast/shehata/> (2017. 03. 18.)
- SHENKER, Jack (2011): *FELT generals say they will have final approval over new political system, whatever the outcome of the election*. Elérhető: www.guardian.co.uk/world/2011/dec/07/egypt-military-final-say-constitution (2011. 12. 09.)
- SHUKRALLAH, Salma (2012): *After the elections: What role for Egypt's military?* Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/42702/Egypt/Politics-/After-the-elections-What-role-for-Egypt's-military.aspx>. (2015. 06. 22.)
- SPANNAUS, Edward (1995): How FDR planned to outflank the British. *Executive Intelligence Review*, Vol. 22. No. 41. Elérhető: www.larouche.com/other/1995/2241_fdr_outflanked_brits.html (2011. 01. 14.)
- Speech of Dr. Mohammad Morsi, President of the Arab Republic of Egypt Before the Inaugural Sitting of The 19th Ordinary Session of the African Union's Summit, Addis Ababa.* (2012) Elérhető: <http://studylib.net/doc/8854768/speech-of-dr.-mohammad-morsi-president-of-the> (2016. 11. 12.)
- SPRINGBORG, Robert (2014): *Abdul Fattah al-Sisi: New face of Egypt's old guard*. Elérhető: www.bbc.com/news/world-middle-east-26188023 (2016. 11. 05.)
- STACHER, Joshua (2011): *Egypt Without Mubarak*. Elérhető: www.merip.org/mero/mero040711 (2011. 06. 09.)
- State Information Service (2017): *President Abdel Fattah El Sisi*. Elérhető: www.sis.gov.eg/section/28/29?lang=en-us (2017. 06. 20.)
- Statement about the future of Egypt.* (2011) Elérhető: www.oasiscenter.eu/articles/arab-revolutions/2011/09/12/statement-about-the-future-of-egypt (2017. 06. 16.)
- Statement by Commander In Chief of the Armed Forces and Head of the SCAF Field Marshal Hussein Tantawi on the occasion of July 23rd Revolution.* (2011) Elérhető: www.sis.gov.eg/En/Story.aspx?sid=57014 (2011. 07. 26.)
- Statement by the Spokesperson of High Representative Catherine Ashton on the election of Mohammed Morsi as the President of Egypt.* (2012) Elérhető: www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/foraff/131145.pdf (2012. 06. 25.)
- STEARNS, Scott (2012): *Change A top Egyptian Military 'No Surprise' to US*. Elérhető: www.globalsecurity.org/military/library/news/2012/08/mil-120813-voa06.htm (2012. 09. 10.)
- STEMPLE, Hillary (2012): *Egypt administrative court suspends constitutional panel*. Elérhető: www.jurist.org/paperchase/2012/04/egypt-administrative-court-suspends-constitutional-panel.php (2015. 06. 24.)
- Syrian regime should 'step down', Egypt's Morsi tells Arab League.* (2012) Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/0/52065/Egypt/0/Syrian-regime-should-step-down,-Egypt's-Morsi-tells.aspx> (2017. 04. 05.)
- TAREK, Sherif (2011): *Q&A: Emad El-Din Abdel Ghafour, chairman of the Salafist Nour Party*. Elérhető: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/29157/Egypt/Politics-/QA-Emad-ElDin-Abdel-Ghafour,-chairman-of-the-Salaf.aspx> (2012. 01. 08.)
- TELHAMI, Shibley (2012): *Public Opinion Survey, May 4–10*. Elérhető: www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/Egypt_Poll_Results.pdf (2015. 07. 13.)
- The Tahrir Square Sermon of Shaykh Yūsuf al-Qaradāwī.* (2011) Elérhető: www.islamophobiawatch.co.uk/wp-content/uploads/Qaradawi-Tahrir-Square.pdf (2016. 12. 04.)

- Taylor and Francis Online (2011): *The Military Balance*, Vol. 111. No. 1. 293–342. Elérhető: www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/04597222.2011.559838 (2017. 04. 05.)
- Text of Omar Suleiman's Address*. (2011) Elérhető: www.nytimes.com/2011/02/12/world/middleeast/12-suleiman-speech-text.html (2011. 02. 12.)
- The Baath Arab Socialist Party National Leadership (1947): *The Constitution of the Baath Arab Socialist Party*. Elérhető: <https://web.archive.org/web/20050207033333/http://baath-party.org/eng/constitution6.htm> (2017. 04. 05.)
- The Cairo Review (2012): *The SCAF: An Overview of its Actions*. Elérhető: www.thecairoreview.com/tahrir-forum/the-scaf-an-overview-of-its-actions/ (2012. 01. 15.)
- The Carter Center (2012): *Presidential Election in Egypt. Final Report*. Elérhető: www.cartercenter.org/resources/pdfs/news/peace_publications/election_reports/egypt-final-presidential-elections-2012.pdf (2017. 06. 18.)
- The Egyptian Center for Women's Rights (2009): *Egypt: Law allocates 64 parliamentary seats for women*. Elérhető: www.wluml.org/node/5298 (2010. 04. 07.)
- The Founding Statement of the Freedom and Justice Party*. (2011) Elérhető: www.ikhwanweb.com/article.php?id=28662 (2011. 06. 15.)
- The Global Intelligence Files (2012): *EGYPT/GV – Cabinet approves amendments to Egypt's contested parliament law*. Elérhető: https://wikileaks.org/gifiles/docs/12/127478_re-mesa-os-egypt-gv-cabinet-approves-amendments-to-egypt-s.htm (2015. 08. 04.)
- The Muslim Brotherhood's Freedom and Progress Party*. (2011) Elérhető: www.islamopediaonline.org/country-profile/egypt/islam-and-electoral-parties/muslim-brotherhood%E2%80%99s-freedom-and-progress-party (2011. 09. 07.)
- The New York Times (1924): *Nationalists win in Egypt*. Elérhető: <https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1924/02/25/issue.html> (2017. 07. 02.)
- The New York Times (2011): *Mr. Mubarak Is Put on Notice*. Elérhető: www.nytimes.com/2011/01/27/opinion/27thu2.html (2016. 12. 11.)
- The Oslo Times (2012): *Ahmadinejad congratulate Mursi for becoming Egyptian President*. Elérhető: <http://archive-old.theoslotimes.com/ahmadinejad-congratulate-mursi-for-becoming-egyptian-president/> (2016. 11. 25.)
- The U.S. and Egypt in the 1950s*. (2010) Elérhető: <http://teachinghistory.org/history-content/ask-a-historian/23930> (2012. 09. 13.)
- The U.S. needs to break with Mubarak now*. (2011) Elérhető: www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2011/01/28/AR2011012805399.html?hpid=opinionsbox1 (2011. 01. 30.)
- The Visit of Secretary of State John Foster Dulles and Mutual Security Administrator Harold Stassen to the Near and Middle East, May 9–29, 1953*. Elérhető: <http://images.library.wisc.edu/FRUS/EFacs2/1952-54v09p1/reference/frus.frus.195254v09p1.i.0007.pdf> (2012. 10. 05.)
- The Washington Post (2011): *Egypt's unstable regime*. Elérhető: www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2011/01/25/AR2011012506315.html (2011. 01. 27.)
- The White House, Office of the Press Secretary (2009a): *Transcript of the Interview of the President with Justin Webb, BBC*. Elérhető: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/transcript-interview-president-with-justin-webb-bbc-6-1-09> (2017. 03. 31.)
- The White House, Office of the Press Secretary (2009b): *Remarks by President Obama and President Mubarak of Egypt during the Press Availability*. Elérhető: <https://obamawhitehouse.archives.gov/realitycheck/the-press-office/remarks-president-obama-and-president-mubarak-egypt-during-press-availability> (2017. 03. 31.)

- The White House, Office of the Press Secretary (2011a): *Remarks by the President on the Situation in Egypt*. Elérhető: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/01/28/remarks-president-situation-egypt> (2017. 05. 15.)
- The White House, Office of the Press Secretary (2011b): *Remarks by the President on the Situation in Egypt*. Elérhető: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/02/01/remarks-president-situation-egypt> (2017. 05. 15.)
- The White House, Office of the Press Secretary (2011c): *Press Briefing by Press Secretary Robert Gibbs*. Elérhető: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/02/09/press-briefing-press-secretary-robert-gibbs-292011> (2017.05.21.)
- The White House, Office of the Press Secretary (2011d): *President Obama on a Historic Day in Egypt*. Elérhető: <https://obamawhitehouse.archives.gov/photos-and-video/video/2011/02/11/president-obama-historic-day-egypt#transcript> (2017. 05. 21.)
- The White House, Office of the Press Secretary (2011e): *Statement by the Press Secretary on Recent Developments in Egypt*. Elérhető: www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/11/25/statement-press-secretary-recent-developments-egypt (2011. 11. 25.)
- The White House, Office of the Press Secretary (2012a): *Readout of the President's Call with President-Elect Morsi of Egypt*. Elérhető: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2012/06/24/readout-president-s-call-president-elect-morsi-egypt> (2017. 04. 27.)
- The White House, Office of the Press Secretary (2012b): *Readout of the President's Call with Ahmed Shafiq of Egypt*. Elérhető: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2012/06/24/readout-presidents-call-ahmed-shafiq-egypt> (2017. 04. 27.)
- The White House, Office of the Press Secretary (2012c): *Statement by the Press Secretary on Egypt*. Elérhető: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2012/06/24/statement-press-secretary-egypt> (2015. 04. 23.)
- The White House, Office of the Press Secretary (2013a): *Remarks by President Obama and President Zuma of South Africa at Joint Press Conference*. Elérhető: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/06/29/remarks-president-obama-and-president-zuma-south-africa-joint-press-conf> (2017. 04. 23.)
- The White House, Office of the Press Secretary (2013b): *Readout of the President's call with President Morsy of Egypt*. Elérhető: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/07/02/readout-presidents-call-president-morsy-egypt> (2017. 04. 22.)
- The White House, Office of the Press Secretary (2013c): *Statement by President Barack Obama on Egypt*. Elérhető: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/07/03/statement-president-barack-obama-egypt> (2017. 04. 22.)
- The World Bank (2012): *World Bank President Congratulates Dr Mohamed Morsi as Egypt's Newly Elected President*. Elérhető: www.worldbank.org/en/news/opinion/2012/06/25/world-bank-president-congratulates-dr-mohamed-morsi-egypts-new-elected-president (2012. 06. 28.)
- The World Bank (2015): *Population growth (annual %), Egypt, Arab Republic*. Elérhető: <http://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.GROW?end=2015&locations=EG&start=1963> (2017. 06. 22.)
- The World Bank (2017a): *Egypt, Overview*. Elérhető: www.worldbank.org/en/country/egypt/overview (2017. 05. 22.)
- The World Bank (2017b): *Egyptian Youth Speak their Minds in Essays: We Need Better Skills for More Jobs*. Elérhető: www.worldbank.org/en/news/feature/2017/02/21/egyptian-youth-speak-their-minds-in-essays-we-need-better-skills-for-more-jobs (2017. 05. 22.)

- The World Factbook (2017a): *Country comparision-Proved reserves*. Elérhető: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2253rank.html (2017. 05. 20.)
- The World Factbook (2017b): *Egypt*. Elérhető: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/eg.html (2017. 05. 22.)
- THOMAS, Shava (2012): *Obama: Egypt not an ally of US, but not an enemy*. Elérhető: http://firstread.nbcnews.com/_news/2012/09/12/13836414-obama-egypt-not-an-ally-of-us-but-not-an-enemy?lite (2017. 04. 06.)
- Times of Israel (2012): *Ahmed Shafiq flees Egypt following Islamist election victory*. Elérhető: www.timesofisrael.com/ahmed-shafiq-flees-egypt/ (2015. 08. 03.)
- TROFIMOVA, Olga (2013): *The Economic Challenges of the Arab Spring*. Elérhető: <http://journal-neo.org/2013/04/03/the-economic-challenges-of-the-arab-spring/> (2017. 04. 03.)
- TÜRKE András – VARGA Gergely – GAZDIK Gyula – TÁLAS Péter – CSIKI Tamás – MOLNÁR Ferenc (2011): *A líbiai beavatkozás motivációi és nemzetközi megítélése*. Elérhető: http://netk.uni-nke.hu/uploads/media_items/svki-elemzesek-2011-4-a-libiai-beavatkozás-motivációi-es-nemzetközi-megitelese-svki.original.pdf (2011. 05. 07.)
- UN Data (2017): *Egypt*. Elérhető: <http://data.un.org/CountryProfile.aspx?crName=egypt> (2017. 05. 21.)
- Unofficial Translation of: Law No. 73 of the year 1956*. (2013) Elérhető: http://democracy-reporting.org/newdri/wp-content/uploads/2016/03/lepr_unofficial_translation.pdf (2017. 02. 22.)
- UPI (2012): *Hamas mulls Gaza as separate entity*. Elérhető: www.upi.com/Top_News/World-News/2012/07/22/Hamas-mulls-Gaza-as-separate-entity/78211342959001/ (2016. 11. 15.)
- USA Today (2002): *Poll results*. Elérhető: <http://usatoday30.usatoday.com/news/attack/2002/02/27/usat-pollresults.htm> (2017. 03. 25.)
- U.S. Department of Defense (2012): *Press Round Table with Secretary Panetta and Ambassador Patterson in Cairo, Egypt*. Elérhető: <http://archive.defense.gov/transcripts/transcript.aspx?transcriptid=5093> (2017. 04. 28.)
- U.S. Department of State (2011): *Hillary Rodham Clinton Statement On Egyptian Elections*. Elérhető: <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2011/11/177914.htm> (2011. 12. 20.)
- U.S. Department of State (2012): *Secretary of State Hillary Rodham Clinton remarks With Egyptian Foreign Minister Amr*. Elérhető: <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2012/07/195027.htm> (2017. 04. 18.)
- U.S. Department of State (2016): *The Secretary's Meeting with Egyptian President Morsi („Nine-Page Document”), Unclassified in 2016*. Elérhető: <http://freebeacon.com/wp-content/uploads/2016/10/2016-09-26-DOS-FOIA-Production-Enclosure-The-Secretarys-Meeting-with-Egyptian-President-Morsi.pdf> (2016. 11. 03.)
- VARGAS, Jose Antonio (2012): *How an Egyptian Revolution Began on Facebook*. Elérhető: <http://www.nytimes.com/2012/02/19/books/review/how-an-egyptian-revolution-began-on-facebook.html?mcubz=0> (2016. 12. 10.)
- WEYMOUTH, Lally (2011): *A Muslim Brotherhood leader on bin Laden, Israel and Egypt's elections*. Elérhető: www.washingtonpost.com/opinions/a-muslim-brotherhood-leader-on-bin-laden-israel-and-egypts-elections/2011/05/12/AFd5jq2G_story.html?utm_term=.12f43c5ec06d (2014. 12. 14.)
- WHITLOCK, Craig – SOCKOL, Samuel – BRANIGIN, William (2011): *Muslim Brotherhood to form party; Obama defends handling of Egyptian upheaval*. Elérhető: www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2011/02/14/AR2011021404872_pf.html (2011. 02. 28.)
- WICKHAM, Carrie Rosefsky (2011): *The Muslim Brotherhood after Mubarak*. Elérhető: www.foreignaffairs.com/articles/egypt/2011-02-03/muslim-brotherhood-after-mubarak (2015. 02. 08.)

- WIKE, Richard (2014): *Key takeaways from our Egypt survey*. Elérhető: www.pewresearch.org/fact-tank/2014/05/22/key-takeaways-from-our-survey-of-egypt/ (2014. 05. 22.)
- Wikipedia (2017): *Egyptian parliamentary election, 2011–12*. Elérhető: https://en.wikipedia.org/wiki/Egyptian_parliamentary_election,_2011%E2%80%9312 (2017. 06. 15.)
- Wilson Center (1966): *Report From the Hungarian Embassy in Cairo on Kosygin's visit in the UAR*. Elérhető: <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/122514> (2017. 05. 30.)
- Wilson Center (2012): *Remarks by Deputy Secretary of State William J. Burns Following Meeting With Egyptian President Mohammed Morsi*. Elérhető: www.wilsoncenter.org/remarks-deputy-secretary-state-william-j-burns-following-meeting-egyptian-president-mohammed-morsi (2017. 04. 18.)
- WITTES, Tamara Cofman – DUNNE, Michele (2009): *Democracy in Egypt: Necessary Ingredient in a U.S.-Egyptian Partnership*. Elérhető: www.brookings.edu/opinions/democracy-in-egypt-necessary-ingredient-in-a-u-s-egyptian-partnership/ (2017. 05. 31.)
- YOUNIS, Mohamed (2013): *Egyptians' Views of Government Crashed Before Overthrow*. Elérhető: www.gallup.com/poll/163796/egyptian-views-government-crashed-overthrow.aspx (2017. 04. 18.)
- YOUNIS, Mohamed – YOUNIS, Ahmed (2012): *Support for Islamists Declines as Egypt's Election Nears*. Elérhető: www.gallup.com/poll/154706/support-islamists-declines-egypt-election-nears.aspx (2015. 07. 23.)
- YOUSSEF, Nariman (2012): *Egypt's draft constitution translated*. Elérhető: www.egyptindependent.com/news/egypt-s-draft-constitution-translated (2015. 03. 01.)
- ZAGGER, Zach (2011): *Egypt revolution resulted in at least 840 deaths: Amnesty report*. Elérhető: www.jurist.org/paperchase/2011/05/egypt-revolution-resulted-in-at-least-840-deaths-amnesty-report.php (2011. 05. 21.)
- ZAKARIA, Fareed (2012): *The real obstacle to democracy in Egypt*. Elérhető: <http://globalpublicsquare.blogs.cnn.com/2012/06/14/the-real-obstacle-to-democracy-in-egypt-2/> (2015. 08. 04.)
- ZAYED, Dina (2012): *Egypt court rules parliament vote system unconstitutional*. Elérhető: <http://af.reuters.com/article/commoditiesNews/idAFL5E8DL92N20120221?sp=true> (2015. 06. 27.)

A Nemzeti Közszolgálati Egyetem kiadványa.

Nordex Nonprofit Kft. – Dialóg Campus Kiadó • www.dialogcampus.hu •
www.uni-nke.hu • 1083 Budapest, Ludovika tér 2. • Telefon: 06 (30) 426 6116 • E-mail:
kiado@uni-nke.hu • A kiadásért felel: Petró Ildikó ügyvezető • Kiadói szerkesztő:
Balla Zsófia • Tördelőszerkesztő: Stubnya Tibor

ISBN 978-615-5764-35-6 (nyomtatott)
ISBN 978-615-5764-36-3 (elektronikus)

A több mint 7000 éves civilizációs örökséggel rendelkező Nílus-parti ország modern kori történetével foglalkozó monográfia három nagy horderejű átalakulási folyamatot, valamint egy paradigmaváltási kísérletet tár az olvasó elé. Az első a modern Egyiptom „atyja”, Mohamed Ali 19. század első felében lezajló központosítási törekvéseit és azok következményeit; a második az 1882-es brit okkupációt és az első világháborút követő hatalmi-gazdasági átalakulást; a harmadik az 1952-es forradalmat követő nászéri korszak fejlődési folyamatait; az utolsó tematikus egység pedig az arab tavasz egyiptomi fejleményeit, illetve a Muszlim Testvérek hatalomátvételi kísérletét járja körül. A kiadvány a társadalomfejlődési sajátosságok, az útválasztást befolyásoló külső tényezők mellett nagy hangsúlyt helyez a vizsgált korszak eszmetörténeti vonulatainak bemutatására is.

A szerző történész-politológus, felsőfokú képzéseit, tudományos fokozatát az ELTE BTK-n szerezte. Kutatómunkája homlokterében a Közel-Kelet modern kori története áll. A témáról számos publikációja jelent meg, ezek főképp Egyiptommal, Szíriával, az arab-izraeli konfliktussal, Amerika és az Európai Unió regionális politikájával foglalkoznak.

A kiadvány a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” című projekt keretében került kiadásra.

Dialóg Campus

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE